శ్రీరస్తు.

చక్రదత్త

శ్రీ చక్రపాణికృతము.

ఆంధ్రతాత్పర్యవివరణసహితము.

చెన్నపురి:

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్

వారిచే ప్రకటితము.

1926.

All Rights Reserved.

ఇతఁడు గౌడరాజుయొక్క ఆస్థానమునందు వైద్యవిద్వాంసుఁడుగా నుండెననియును, తండ్రిపేరు నారాయణసూరి యనియును, భానుగోత్రకులీనుఁ డనియును తెలియుచున్నది.

శ్లో. గౌడాధినాథ రసవత్యధికారిపాత్ర నారాయణస్య తనయః సునయోంతరంగాత్,
భానోగనుప్రథితలోధ్రవలీకులీనః శ్రీచక్రదత్త ఇహ కర్తృపదాధికారీ.

ఇట్టి ఈగ్రంథమును యథాశక్తి సరళమగు తెలుగుతాత్పర్యముతో ముద్రించి పాఠకుల కుపాయన మిచ్చుచున్నాము. ఇందలి స్ఖాలిత్యాదులను మన్నించి ఆంధ్రవైద్యలోక మీగ్రంథమునకు తగిన యాదరమిచ్చెద రని విశ్వసించెదము.

ఇదివఱలో తెనుఁగులిపిలో అచ్చుకాని గదనిగ్రహము, వైద్యశతశ్లోకి, అజీర్ణమంజరి, భేషజకల్పము, శార్ఙ్గధరకృతత్రిశతి, రాజమార్తాండము, రావణకుమారతంత్రము, వృక్షాయుర్వేదము మున్నగు గ్రంథరత్నములఁ బెక్కింటి సుబోధమగు తెనుఁగుతాత్పర్యాదులతో ముద్రించియున్నాము. యూనానీగ్రంథరత్నమగు ఇలాజుల్ గుర్బా ఆంధ్రమున చక్కఁగ ముద్రించి ప్రచురించినాము. ఇవిగాక అనుపానమంజరి, నాడీజ్ఞానము, లోలంబరాజీయము, శార్ఙ్గధరసంహిత, సుశ్రుతశారీరము, కాలజ్ఞానము, షడ్రసనిఘంటువు మొదలగు వైద్యగ్రంథముల చక్కఁగ సంస్కరింపించి ప్రచురించియున్నాము. సంస్కృతభాషామయంబులై ఆంధ్రదేశపువైద్యులకుఁ దెలిసికొన నవశ్యంబులై యున్న చరకసంహిత, భావప్రకాశిక మున్నగు గ్రంథరాజముల అచిరకాలమున ముద్రించ దలచినారము. ఆంధ్రదేశమున హెచ్చుగ ప్రచారమున యున్నట్టి బసవరాజీయము, వస్తుగుణరత్నాకరము మొదలగు గ్రంథముల త్వరలో ప్రకటింపఁబూనుకొని యున్నారము. కావున, సహృదయులు ప్రాచీనవైద్యగ్రంథములన్నియుఁ ద్వరలో బైలువడునట్లు ప్రోత్సాహమును గలుగఁజేయుదురని ప్రార్థన.

ఇట్లు,
వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్,
ప్రకాశకులు.

విషయసూచిక.

విషయము	పుట
౧. జ్వరాధికారము.	
మంగళాచరణము	1
గ్రంథసంకలనవిధానము	,,
వైద్యునికృత్యము, జ్వరవర్జ్యములు	,,
లంఘనవిధానము, లంఘనావశ్యకత	2
లంఘనార్హత, తత్పక్వాపక్వలక్షణం, లంఘనాధిక్యము గల్గినవానిలక్షణము	3
వమనమున కర్హతగలవారు, వమనము చేయించునప్పుడు గమనింపవలసిన కొన్ని ముఖ్యవిషయములు	4
దాహజ్వరములకు షడంగపానీయాదులు, మందాగ్నిగలవానికి పానీయకల్పనములు, యవాగూపానీయము, క్షుధితజ్వరునకు పిప్పల్యాది లాజపేయములు, శిరోరోగికి గోక్షురపేయము, కోష్ఠబంధనమునకు ద్రాక్షాదిశృతము, పంచమూలయవాగు, మృదుమధ్యాద్యనుసార యవాగూకల్పనము, మంథపేయాదికల్పము, యవాగుకల్పము	5
యవాగును చేసెడిరీతియును, దానిని సేవింపవలసిన కాలమును	6
పిత్తజ్వరములలో చేయదగిన పాచనవిధానము, అభిఘాతాదులయందలి పథ్యవిధానము, ముద్గయూష అమలకయూషాదులు	7
అన్నము మున్నగువానిని సేవించుటలో కలుగు నరుచిని పోగొట్టు లేహాదులు, జ్వరభేదములు, ఆమజ్వరములందు ఔషధము సేవింపరాదనుట, పక్వజ్వరలక్షణము	9
త్రిదోషజ్వరార్తము పాచనకషాయము, శోధనచేయదగనివారు, స్త్రీలు పిల్లలు ఔషధమును సేవించుటలో గమనింపదగినవిధి, ఔషధము జీర్ణించినట్లు తెలిసికొనుగుర్తులు, అట్లే జీర్ణింపనిగుర్తులు, జీర్ణింపక మునుపు ఆహారాదులను సేవించిన యెడల వచ్చుప్రమాదములు, స్త్రీబాలవృద్ధులు ఔషధమును సేవింపవలసిన రీతి	10
ఔషధమును సేవించునప్పుడు గమనింపవలసిన మాత్రాపరిమాణము, క్వాథాదిఔషధముల విషయములో గల పరిమాణము, కషాయవిషయమున వైద్యులపరిభాష	12
పలపరిమాణవిషయమున చరకాదుల మతభేదములు	13
వాతజ్వరమునకు చికిత్సలు, బిల్వాది పంచమూలకషాయము, నేలవేముకషాయము, రాస్నాదికషాయము, పిప్పల్యాదికషాయములు, ద్రాక్షాదిక్వాథములు	,,

విషయము	పుట
పిత్తజ్వరచికిత్సలు, కళింగాదికషాయము, తిక్తాదిచూర్ణము, గుడూచీక్వాథము, పటోలాదిగుడికలు, దూలగొండిస్వరసము, త్రాయమాణాదిక్వాథములు, మృద్వీకాదికషాయములు, పర్పటకక్వాథము, శుంఠ్యాదికషాయము, ద్రాక్షాదికషాయము	15
పిత్తజ్వరముగలవానికి శీతక్రియలు, ధాన్యాకశృతము, అభ్యంజనము, శిరోలేపము, ఉద్వర్తనాదులు, కాంజికవస్త్రధారణము, మాతులుంగబంధనము మొ॥	17
కఫజ్వరచికిత్స, మాతులుంగాదికషాయము కఫజ్వరహరద్రవ్యములు, కటుకాదిక్వాథములు, నింబాదికషాయములు, దీపనపాచనయోగములు, త్రిఫలాముస్తాదిక్వాథములు	18
చాతుర్భద్రావలేహిక, శ్వాసాదులకుపిప్పలీచూర్ణము, ద్వంద్వజ్వరచికిత్స	20
నవాంగకషాయము	,,
వాతపిత్తజ్వరాలకు నిదిగ్ధికాదికషాయము, పంచభద్రము, మధుకాదిశీతము	21
పిత్తశ్లేష్మములకై పటోలాదిగణము, గుడూచ్యాదిగణము	,,
కంటకార్యాదివర్గము, వాసాకషాయము, పటోలాదికషాయము	22
అమృతాష్టకము, పంచతిక్తము	23
కఫపిత్తజ్వరములకై కటుకాదియోగములు, ధాన్యకాదియోగము మున్నగునవి	,,

విషయము	పుట
కఫవాతజ్వరములకై పంచకోలకషాయము, పిప్పలీశృతము, ఆరగ్వధాదిక్వాథము	24
క్షుద్రాదిగణము	25
కఫాదిజ్వరములకు దశమూలీరసము, ముస్తాదికషాయము దేవదార్వాదిక్వాథము, మాతులుంగాదికల్కము	,,
సన్నిపాతజ్వరచికిత్స, త్రిదోషజ్వరచికిత్సారంభక్రమము మున్నగునవి	26
సన్నిపాతమున మధూకసారనస్యము సైంధవాదినస్యము, అంజనక్రియ	28
అష్టాంగావలేహనము	,,
పంచముష్టికకషాయము, సప్తముష్టికయూషము	29
సన్నిపాతములకై చాతుర్భద్రకపంచమూలము	,,
దశమూలకషాయము	30
చతుర్దశాంగకషాయము	,,
అష్టాదశాంగకషాయము	,,
పిత్తశ్లేష్మాతిశయమునకై యష్టాదశాంగకషాయము	31
శట్యాదిగణము	,,
బృహత్యాదిగణము	32
భార్గీగణము, చతుర్దశాంగము, అభిన్యాసజ్వరచికిత్స మున్నగునవి	,,
సన్నిపాతములకు త్రివృదాదికషాయములు	33
జీర్ణజ్వరచికిత్స, నిదిగ్ధికాక్వాథము	35
విషయజ్వరమున ముస్తాదికషాయము, అజాజీకల్పము, రసోనాతైలము మున్నగునవి	36

విషయము	పుట
జ్వరములకు అష్టాంగ దశాంగ కషాయము, అపరాజితాధూపము మున్నగునవి	39
ఏకాహికజ్వరనాశనమంత్రాదులు	40
జ్వరమునందు ఘృతప్రయోగము	41
జ్వరితునకు ఆహారనియమము, పిప్పల్యాద్యఘృతము ఘృతపాకమున వస్తుపరిణామము.	,,
క్షీరషట్పలఘృతము	43
దశమూలషట్పలఘృతము, కషాయక్షీరాదుల పరిమితి	,,
వాసాదిఘృతము	44
గుడూచ్యాది పంచఘృతములు, ఔషధదానకాలము, క్షీరవిషయమునందు విధినిషేధాదులు	,,
షట్కట్వరతైలము	47
అభ్యంగాదుల కంగారకతైలము	,,
శీతజ్వరములకు లాక్షాదితైలము, యవాదితైలము, సర్జాదితైలము మున్నగునవి	48

౨. జ్వరాతీసారాధికారము.

జ్వరచికిత్సలు	51
అతిసారములకు నాగరాదిక్వాథము	,,
గుడూచ్యాదిపేయము	52
ఉశీరాదిక్వాథము	,,
పంచమూలకషాయము, కళింగాదికషాయము, వత్సకాదియోగము, నాగరాదిక్వాథము, ముస్తకాదిక్వాథము	,,
కళింగాదిఘుటికలు, ఉత్పలాదియోగము	53
వ్యోషాదిచూర్ణము, దశమూలీకషాయము, విడంగాదిక్వాథము, కిరాతాదిక్వాథము	54

౩. అతిసారాధికారము.

అతిసారమున సామాన్యోపాయములు	56
బృహచ్ఛాలిపర్ణీచూర్ణము, లఘుశాలిపర్ణీక్వాథాదులు	57
ధాన్యపంచకము, త్రికటుకాదిక్వాథము, పిప్పల్యాదిచూర్ణాదులు	59
అంకోలవటకము, విడంగాదిక్వాథము	64
వత్సాదియోగములు, దాడిమాదికషాయములు మున్నగునవి	65
కుటజరసాయనము, గుడభ్రంశములకు కషాయము, కుటజపుటపాకము	66
కుటజలేహము	68
కుటజాష్టకయోగములు	69
షడంగఘృతము	,,
క్షీరద్రుమాదిఘృతము	70

౪. గ్రహణ్యధికారము.

గ్రహణీప్రకారములు	72
చిత్రకాదిఘుటికలు, శ్రీఫలాదిఘుటికలు, నాగరక్వాథాదులు	73
నాగరాద్యచూర్ణము	74
భూనింబాదిచూర్ణము, అగ్నిదీపనౌషధి మున్నగునవి	,,
పాఠాదిచూర్ణము	76
కపిత్థాష్టకచూర్ణము	,,
దాడిమాష్టకచూర్ణము	77
వార్తాకుఘుటికలు	,,

విషయము	పుట
అష్టఫలఘృతాదులు	78
శుంఠీఘృతకము	,,
చిత్రకఘృతము	79
బిల్వాదిఘృతము	,,
చాంగేరీఘృతము	,,
మరీచాదిఘృతము	,,
మహాషట్పలఘృతము	80
లఘుచుక్రము	81
బృహచ్చుక్రలక్షణము	,,
తక్రారిష్టము	82
కల్యాణగుడము	84
కూష్మాండగుడకల్యాణకము	85
రసపర్పటిక	86
తామ్రయోగము	87

౫. అర్శోరోగాధికారము.

మూలరోగమునకు చేయదగిన నాల్గు ఉపాయములు	89
మలబద్ధమూలరోగములకు చికిత్స	90
తిలాదియోగములు	91
దంత్యరిష్టము	,,
ప్రాణదగుటిక	94
కాంకాయనమోదకములు	
మాణిభద్రమోదకములు	,,
లఘుసూరణమోదకములు	95
బృహత్సూరణమోదకములు	,,
సూరణపిండి	96
వ్యోషాద్యచూర్ణము	,,
సమశర్కరచూర్ణము	97
లవణోత్తమాదిచూర్ణము	,,
నాగార్జునయోగము	,,
విజయచూర్ణము	98
బాహుశాలగుడము	99
గుడభల్లాతకము	101
భల్లాతకఘృతము	102
చవ్యాదిఘృతము.	,,
వ్యోషాదిఘృతము.	,,
ఉదకషట్పలఘృతము.	102
సింహ్యామృతఘృతము.	,,
పిప్పల్యాద్యతైలము	,,
కుటజలేహము	104
కుటజరసక్రియా	105
కుటజాది ఘృతము	106
చాంగేరీఘృతము	,,
క్షారపాకము	108
క్షారసూత్రము	109
ప్రతిసారణీయక్షారప్రయోగవిధి	,,
అగ్నిముఖలేహము	110
భల్లాతకలేహము	111

౬. అగ్నిమాంద్యాధికారము.

హింగ్వష్టకచూర్ణము.	113
శొంఠ్యాదిచూర్ణము	,,
తీక్ష్ణాగ్నిచికిత్స	114
హరీతకీయోగము	115
శార్దూలకాంజికము	116
అగ్నిముఖచూర్ణము	,,
పానీయభక్తగుటిక	117
బృహదగ్నిముఖచూర్ణము	118
భాస్కరలవణచూర్ణము	119
అగ్నిఘృతము	120

విషయము	పుట
ముస్తషట్పలకఘృతము	121
బృహదగ్నిముఖఘృతము	,,
క్షారగుడము	122
నాసారోగములకు చిత్రకగుడము	123
అజీర్ణమునకు ప్రతిక్రియ	124
విషూచికాచికిత్స	125
దప్పికి చికిత్స	126

౭. క్రిమిరోగాధికారము.

క్రిమిరోగచికిత్స	128
విడంగఘృతము	129

౮. పాండురోగాధికారము

విరేచనార్థము త్రిఫలాతైలాదులు	130
అయశ్చూర్ణవటి,మండూరము,నవాయశ్చూర్ణము	131
యోగరాజమను రసాయనము	132
విశాలాద్యచూర్ణము	,,
పాండ్వాదులకు లోహక్షీరము	133
కామెరలకు త్రిఫలాద్యౌషధములు	,,
విడంగాద్యలోహము	134
త్ర్యూషణాదిమండూరము	135
పునర్నవామండూరము	136
మండూరవజ్రవటుకము	,,
ధాత్ర్యరిష్టము	137
ద్రాక్షాఘృతము	,,
హరిద్రాఘృతము	,,
మూర్వాద్యఘృతము	138
వ్యోషాద్యఘృతము	,,

౯. రక్తపిత్తాధిగారము.

తర్పణాదులు	139
రక్తపిత్తములలో విరేచనయోగాదులు	,,
రక్తపిత్తముశమించు క్షీరాదులు	141
ఏలాదిగుటికలు	142
పృథ్వీకాప్రయోగములు	143
దూర్వాద్యమనుఘృతము	144
శతావరిఘృతము	,,
రెండవదియగు శతావరిఘృతము	145
వాసాఘృతము	,,
కామదేవఘృతము	146
సప్తప్రస్థఘృతము	147
ఖండకూష్మాండకము	148
వాసఖండకూష్మాండకరసాయనము	149
వాసాఖండకరసాయనము	,,
ఖండకాద్యలోహము	150
ఛాగమాంసాదిపథ్యములు	151

౧౦. రాజయక్ష్మాధికారము.

క్షయరోగములందు శాల్యాదిప్రయోగములు	153
దశమూలసలలితాది ప్రయోగము	154
సితోపలాదిలేహ్యము	155
లవంగాద్యచూర్ణము	,,
తాళీశచూర్ణము	156
వింధ్యావాసియోగము	157
రసేంద్రగుటిక	,,
ఏలాదిమంథము	158
సర్పిర్గుడము	159
చ్యవనప్రాశము	160
జీవంత్యాది ఘృతము	162
పిప్పలీఘృతము	,,
పారాశర ఘృతము	163
ఛాగలాద్య ఘృతము	,,
ఛాగఘృతము	164
అజాపంచక ఘృతము	,,
బలాగర్భ ఘృతము	,,

విషయము	పుట
నాగ బలా ఘృతము	165
నిర్గుండీ ఘృతము	,,
బలాద్య ఘృతము	166
చందనాద్యతైలము	,,
బలా నాగ బలా ఘృతము	167

౧౧. కాస రోగాధికారము.

విషయము	పుట
కాసరోగమునందు సామాన్యోపాయములు	168
అపరాజితాలేహము	,,
శొంఠి లేహము మున్నగునవి	169
పుష్కరమూలాది క్వాథము	170
కట్ఫలాది క్వాథము	171
వాకుడు మొదలగు కషాయములు	,,
మరీచాద్యచూర్ణము	172
సమశర్కరచూర్ణము	,,
హరీతకీమోదము మున్నగునవి	173
దశమూలఘృతము	174
దశమూలాద్యఘృతము	,,
దశమూలషట్పలఘృతము	175
కంటకారీఘృతము	,,
బృహత్కంటకారీఘృతము	,,
రాస్నాద్యఘృతము	176
అగస్త్యహరీతకి	177
వ్యాఘ్రహరీతకి	,,

౧౨. హిక్కాశ్వాసాధికారము.

విషయము	పుట
దశమూలక్వాథము	180
హింస్రాద్యఘృతము	181
తేజోవతీఘృతము	182
భార్గీఘృతము	,,
కులుత్థఘృతము	183

౧౩. స్వరభేదాధికారము.

విషయము	పుట
స్వరభేదమునందు కొన్నియుపాయములు	184
చవ్యాదిచూర్ణము	,,
కంటకారీ ఘృతము	185
భృంగరాజ ఘృతము	186

౧౪. అరోచకాధికారము.

విషయము	పుట
అరోచకమునకు సాధారణము లగు నుపాయములు	187
అరోచకమును పోగొట్టు నుపాయములు	,,
యమానీకషాయము	189
కలహంసక ఘృతము	,,

౧౫. ఛర్ద్యధికారము.

విషయము	పుట
పిత్తఛర్దికుపాయములు	190
చందన కల్కమును ముద్గాదిపాయములును	191
కఫఛర్దికి కషాయములు	,,
త్రివిధఛర్దులకు నుపాయములు	192
ఏలాది చూర్ణము	193
కోలాది లేహము	,,
పద్మక ఘృతము	194

౧౬. తృష్ణాధికారము.

విషయము	పుట
వాతమువలన నగు తృష్ణలు	195
పిత్తతృష్ణలు	,,
ఛర్దితృష్ణలకు చికిత్స	196
తాలుశోషలకు చికిత్స	197
తృష్ణలకు సామాన్యచికిత్స	,,

విషయము	పుట
౧౭. మూర్ఛాధికారము.	
మూర్ఛలయందు ఉపాయములు	199
కషాయమును ప్రయోగింపవలసిన తెఱంగులు	,,
భ్రమలయందు త్రిఫలముల ప్రయోగము	200
౧౮. మదాత్యయాధికారము.	
త్రిదోషమునందు ఖర్జూరాదిమంథము	201
వాతమువలనను త్రాగుడువలననుకలిగిన దోషములకు చికిత్సలు	,,
దుగ్ధాది ప్రయోగములు	202
పునర్నవాదిఘృతము	,,
అష్టాంగలవణము	,,
చవ్యాదులకు నుపాయములు	,,
౧౯. దాహాధికారము	
దాహశమనోపాయములు	204
కుశాదితైలమును ఘృతమును	,,
ఫలిన్యాదిలేపము	205
౨౦. ఉన్మాదాధికారము.	
వాతమువలననగు పిచ్చికి యుపాయములు	206
సర్షపతైలాదులు	,,
తీవ్రపణములవర్తులు	207
అంజనతాడనాదులగు నుపాయములు	208
లేపమును ఘృతపానమును	,,
కల్యాణఘృతము, క్షీరకల్యాణఘృతము	209
మహాకల్యాణకఘృతము	210
చైతసఘృతము	,,
మహాపైశాచికఘృతము	,,
హింగ్వాదిఘృతము	211
లశునాద్యఘృతము	211
పైశాచపుపిచ్చికి మంత్రాదులు	212
౨౧. అపస్మారాధికారము.	
అపస్మారమునందు సామాన్యములగు నుపాయములు	214
అపస్మారమునకంజనాదులు	,,
అపస్మారమునకు ధూపనవర్తులు	,,
అపస్మారమునకు లేపములు మున్నగునవి	215
స్వల్పపంచగవ్యఘృతము	216
బృహత్పంచమూలఘృతము	,,
మహాచైతసఘృతము	217
కూష్మాండకఘృతము	218
బ్రాహ్మీఘృతము	,,
పలంకషాద్యతైలము	,,
తలంటులు	,,
౨౨. వాతవ్యాధ్యధికారము.	
వాతవ్యాధిలో సామాన్యోపాయములు	219
స్నేహవిరేచనములు వస్తిశోధనాదులు	,,
విరేచనాదులు	220
కల్యాణకలేహము	221
మాషబలాది ఘృతము	222
అపతంత్రక దశమూలాదిక్వాథము	,,
స్వల్పరసోన పిండము	223
దధ్యమ్లాది ప్రయోగము	224
గృధ్రస్యాదులకు దశమూలాది క్వాథములు	,,
గృధ్రసియం దితరములగు నుపాయములు	225
గృధ్రసికి దాహాదిక్రియలు	226

విషయము	పుట
కటిశూలలయందు సామాన్యోపాయములు	,,
ఆదిత్యపాకగుగ్గులువటకము	227
త్రయోదశాంగగుగ్గులము	228
వాతహరోపాయములు	229
కోలాదిప్రదేహము	230
సాల్వనస్వేదము	,,
అశ్వగంధాఘృతము	231
దశమూలఘృతము	,,
ఛాగలాదిఘృతము	,,
ఏలాదితైలము	232
బలాశైరీయతైలము	,,
బలామహాబలాతైలములు	233
విష్ణుతైలము	234
నారాయణతైలము	235
మహానారాయణతైలము	236
అశ్వగంధాతైలము	237
మూలకాద్యతైలము	238
రసోనతైలము	,,
కేతకీతైలము	239
సైంధవాద్యతైలము	,,
స్వల్పమాషతైలము	239
మాషతైలము	240
ఇంకొకవిధమగు మాషతైలము	,,
మూడవవిధమగు మాషతైలము	241
బృహన్మాషతైలము	,,
మహామాషతైలము	242
రెండవమహామాషతైలము	243
మజ్జస్నేహము	244
చతుఃస్నేహము	245
కుబ్జాప్రసారణీతైలము	,,
త్రిశతీప్రసారణీతైలము	246
సప్తశతీప్రసారణీతైలము	247
ఏకాదశశతికప్రసారణీతైలము	248
అష్టాదశశతికప్రసారణీతైలము	249
నఖశుద్ధి	252
మహారాజప్రసారణీతైలము	255
మహాసుగంధతైలలక్ష్మీవిలాసతైలములు	257

౨౩. వాతరక్తాధికారము

వాతరక్తమునకుసామాన్యోపాయములు	259
గుడూచీస్వరసాదులు	260
నవవార్షికక్వాథము	261
గుడూచీ ఘృతము	262
శతావరీ ఘృతము	,,
అమృతాద్య ఘృతము	263
దశపాక బలాతైలము	,,
గుడూచ్యాది తైలము	264
ఖుజ్జాకపద్మక తైలము	,,
పెద్దముత్తువపులగపు తైలము	,,
పిండతైలము	265
మహాపిండతైలము	,,
కైశోరక గుగ్గులము	266
అమృతాద్యగుగ్గులము	267
అమృతగుగ్గులము	268
యోగసారామృతము	

౨౪. ఊరుస్తంభాధికారము.

ఊరుస్తంభమునందు సామాన్యోపాయములు	269
అష్టకట్వరతైలము	270

౨౫. ఆమవాతాధికారము.

రాస్నాదశమూలకము	271
రాస్నాపంచకము	272
రాస్నాసప్తకము	,,
వైశ్వానరచూర్ణము	,,

విషయము	పుట
అలంబుషాచూర్ణము	273
హింగ్వాదిచూర్ణము	274
యోగరాజగుగ్గులుము	,,
సింహనాదగుగ్గులుము	275
అలంబుషాదిచూర్ణము	,,
అజమోదాద్యవటకము	276
శుంఠీఘృతము	277
గుడూచీఘృతము	,,
కాంజికషట్పలఘృతము	,,
శుంఠీఘృతము	278
రసోనపిండము	,,
ప్రసారిణీసంధానము	,,
రసోనసుర	279
సిధ్మల	280
ఆమవాతమున నపథ్యములు	281

౨౬. శూలాధికారము.

శూలయందు వమనాద్యుపాయములు	281
యామినీసురామండాద్యుపాయములు	282
సౌవర్చలాదిగుటిక	283
పిత్తశూలలకు గుడచికిత్స	284
శతావరీసంస్కృతోదకము	285
శ్లేష్మాధిక్యమునకు ఛర్దనాదులు	,,
శూలామపాచనమునకు ముస్తాదులు	286
బృహద్విశ్వాదిచూర్ణము	287
రుచకాదులు	288
హింగ్వాదిచూర్ణము	,,
ద్వితీయహింగుచూర్ణము	289
ఏరండద్వాదశకము	,,
గోమూత్రమండూరము	,,
దాధికఘృతము	290
ధూమాదులు	,,

విషయము	పుట

౨౭. పరిణామశూలాధికారము.

పరిణామశూలల కుపాయములు	291
నాగరకాదికల్కము	,,
లోహచూర్ణాది ప్రయోగములు	292
సాముద్రాద్యచూర్ణము	293
సప్తామృత తైలము	,,
గుడపిప్పలీ ఘృతము	294
పిప్పలీ ఘృతము	,,
కోలాది మండూరము	,,
భీమవటక మండూరము	,,
క్షీరమండూరము	295
చవికాది మండూరము	,,
శతావరీమండూరము	,,
తారామండూరము	296
రామమండూరము	,,
రసమండూరము	297
త్రిఫలాలోహము	,,
లోహగుటిక	298
ధాత్రీ లోహము	,,
లోహామృతము	299
ఖండామలకి	,,
నారికేళ ఖండము	300
కలాయచూర్ణాదులు	,,

౨౮. పరిణామశూలాంధికారము.

నారాచచూర్ణము	302
మదిరాది ప్రయోగములు	303
హింగ్వాదిగుటికలు	305
శుష్కమూలాద్యఘృతము	306
స్థిరాద్యఘృతము	,,

౨౯. గుల్మాధికారము.

గుల్మరోగుల భోజనపద్ధతి	306
ఇతరవిధములు	307

విషయము	పుట
వాతగుల్మముల కుపాయములు	308
కఫగుల్మములకు ఘృతాదులు	309
సన్నిపాతగుల్మములకు చికిత్స	310
హింగ్వాదిచూర్ణము	,,
హింగ్వాదిప్రతివాపము	311
కాంకాయనగుటిక	313
హపుషాద్యఘృతము	314
పంచపలకఘృతము	,,
త్ర్యూషణాదిఘృతము	,,
ధాత్రీషట్పలఘృతము	316
భార్గీషట్పలకఘృతము	,,
క్షీరషట్పలకఘృతము	,,
భల్లాతకఘృతము	317
రసోనాదిఘృతము	,,
దంతీహరీతగుడములు	,,
వృశ్చీరాద్యరిష్టము	318
రక్తగుల్మోపాయములు	,,

30. హృద్రోగాధికారము.

వాతికహృద్రోగోపాయములు	320
ఇతరములగుశీతప్రదేహాద్యుపాయములు	,,
పిప్పల్యాదిచూర్ణము	321
నాగబలాదిచూర్ణము	322
మాంసాశనమును వల్లభఘృతమును	323
శ్వదంష్ట్రాదిఘృతము	,,
బలాఘృతమును నర్జునఘృతమును	324

31. మూత్రకృచ్ఛ్రాధికారము.

అభ్యంగాద్యుపాయములు	324
శతావర్యాది క్వాథములు	325
భిన్నభిన్న కృచ్ఛ్రములకు భిన్నభిన్నోపాయములు	326
శిలాజిత్తు లేహ్యము	,,
శతావరి ఘృతము	327
త్రికంటకఘృతము	328
సుకుమారఘృతము	328

32. మూత్రాఘాతాధికారము.

మూత్రఘాతోపాయములు	329
త్రికంటకాదిపయస్సు	330
చిత్రకాదిఘృతము	331

33. అశ్మర్యధికారము.

అశ్మరీరోగమునకు సామాన్యోపాయములు	332
పాషాణ భేదాదిఘృతము	333
ఊషకాదిగణము	,,
కుశాది ఘృతము	,,
వరుణాది ఘృతము	334
వరుణాది కషాయము	,,
ఏలాది క్వాథము	335
త్రికంటకాదిచూర్ణము	336
పాషాణభేదచూర్ణము	,,
కులుత్థచూర్ణము	,,
శరాదిపంచమూలఘృతము	337
వరుణాదిఘృతము	,,
వీరతరాదిఘృతము	,,
వరుణాద్యతైలము	338
శల్యోద్ధరణాద్యుపాయములు	,,

34. ప్రమేహాధికారము.

ప్రమేహోపాయములు	339
లోధ్రాదికషాయము	340
ఛిన్నాదిక్వాథములు	341
మ్రానిషసపుకషాయము	341
న్యగ్రోధచూర్ణము	342

విషయము	పుట
త్రికంటకతైలము	343
ధాన్వంతరఘృతము	,,
త్ర్యూషణగుటికలు	344
శిలాజిత్తుయోగము	,,
విడంగాదిలేహ్యము	345
పక్షికాద్యుపాయములు	,,

౩౫. స్థౌల్యాధికారము.

విషయము	పుట
స్థౌల్యహరోపాయములు	346
వ్యోషాదిప్రయోగములు	,,
అమృతాదిగుగ్గులు	347
నవకగుగ్గులు	,,
లోహరసాయనము	348
త్రిఫలాద్యతైలము	349
శిరీషాదిప్రలేపము	,,

౩౬. ఉదరరోగాధికారము.

విషయము	పుట
ఉదరరోగమునందు సామాన్యములగు నుపాయములు	350
తక్రయుక్తమద్యాదులు	351
సాముద్రాదిచూర్ణములు	352
పిత్తోదరాదులకు విరేచనాదులు	,,
పటోలాదిచూర్ణము	354
నారాయణచూర్ణము	,,
దంత్యాదికల్కములు	355
దేవదారుకషాయము	356
పునర్నవాష్టకము	,,
చిత్రకఘృతము	358
బిందుఘృతము	358
నారాచఘృతము	,,

౩౭. ప్లీహరోగాధికారము.

విషయము	పుట
ప్లీహకు సామాన్యోపాయములు	359
ఇతరములగు నుపాయములు	360
మాణాద్యగుటికా	361
రోహితాదిచూర్ణము	,,
పిప్పలీవర్ధమానములు	362
పిప్పలీచిత్రకఘృతము	,,
పిప్పలీఘృతము	,,
ద్వితీయచిత్రకఘృతము	,,
రోహితకఘృతము	363
మహారోహితకఘృతము	,,

౩౮. శోధాధికారము.

విషయము	పుట
శోధకు సామాన్యోపాయములు	364
పునర్నవాష్టకము	365
శోధయందుగుడయుక్తార్ద్రకరసాదులు	336
పద్మకల్కాదులు	367
క్షారగుటికా	,,
పునర్నవాదిఘృతము	368
శుంఠీఘృతము	,,
చిత్రకాద్యఘృతము	369
పంచకోలాద్యఘృతము	369
చిత్రకఘృతము	,,
మాణకఘృతము	,,
స్థలపద్మకఘృతము	370
శైలేయాదిఘృతము	,,
శుష్కమూలాద్యఘృతము	,,
పునర్నవాలేహము	,,
దశమూలహరీతకి	371
కంసహరీతకి	,,
వాపునకు లేపాదులు	372

౩౯. వృద్ధ్యధికారము.

విషయము	పుట
వాతవృద్ధికి గుగ్గులు తైలాదులు	373
రాస్నాకషాయము	374
గవ్యఘృతాది ప్రయోగములు	375

విషయము	పుట
బిల్వాది క్వాథచూర్ణములు	375
బృహత్సైంధవ తైలము	376

౪౦. గళగండాధికారము.

విషయము	పుట
గళగండమున యవముద్గాది ప్రయోగములు	376
తుంబీతైలాదులు	377
అమృతాద్య ఘృతము	378
కోశాతకీనస్యము	379
చుచుందరీ శాఖోటక బింబ్యాదితైలము	,,
నిర్గుండీతైలము	,,
కార్పాసికాపూపాదులు	380
వ్యోషాద్యతైలము	,,
చందనాద్యతైలము	381
గుంజాద్యతైలము	,,
గ్రంథులందు శోధనక్రియలు	,,
వికంకతాదిలేపము	382
గ్రంథిపాచనవిధి	,,
నిష్పావాదిలేపములు	383

౪౧. శ్లీపదాధికారము.

విషయము	పుట
శ్లీపదమునకు సామాన్యచికిత్సలు	384
వృద్ధదారకచూర్ణము	385
పిప్పల్యాది చూర్ణము	386
కృష్ణాద్యమోదకము	387
సౌరేశ్వరఘృతము	,,
విడంగాది చూర్ణము	388

౪౨. విద్రధ్యధికారము.

విషయము	పుట
విద్రధికి సామాన్యోపాయములు	388

౪౩. వ్రణశోధాధికారము.

విషయము	పుట
వ్రణశోధ కషాయములు	390
వ్రణశోధకు రక్తమోచనాదులు	391
తిలాష్టకము	392
నింబపత్రలేపాదులు	393
సప్తదళదుగ్ధాదులు	,,
జీవికాకల్కములు	395
కషాయలేపాదులు	396
త్రిఫలాగుగ్గులము	397
వటికాగుగ్గులము	,,
అమృతగుగ్గులు	398
జాతికాద్యఘృతము	,,
గౌరాద్యఘృతము	,,
కరంజాద్యఘృతము	399
ప్రపౌండరీకతైలము	,,
తిక్తాదిఘృతము	400
విపరీతమల్లతైలము	,,
అంగారకతైలము	,,
రెండవప్రపౌండరీకతైలము	,,
దూర్వాఘృతము	401
మంజిష్ఠాఘృతము	,,
పాటలీతైలము	,,
చందనతైలము	,,
మనశ్శిలాదిలేపములు	402

౪౪. నాడీవ్రణాధికారము.

విషయము	పుట
నాడీవ్రణమున కషాయములు	402
కృశాదులగు శిరోవ్యాపోపాయములు	403
సప్తాంగగుగ్గులు	404
స్వర్జికాదితైలము	404
కుంభీకాదితైలము	,,
భల్లాతకతైలము	405

విషయము	పుట
నిర్గుండీతైలము	405
హంసపాదాదితైలము	,,

౪౫. భగందరాధికారము.

భగందరమునకు సామాన్యోపాయములు	405
నవకార్షికగుగ్గులము	406
సప్తవింశతిగుగ్గులు	407
విష్యందకతైలము	,,
కరవీరాద్యతైలము	408
నిశాద్యతైలము	408

౪౬. ఉపదంశాధికారము.

ఉపదంశమునందు ప్రయోగింపవలసిన తంత్రము	409
ఉపదంశమునందు సామాన్యోపాయములు	,,
భూనింబాద్యఘృతము	410
కరంజాదిఘృతము	,,
అగారధూమతైలము	411

౪౭. శూకదోషాధికారము.

శూకదోషములకు సామాన్యోపాయములు	411

౪౮. భగ్నాధికారము.

భగ్నమునకు సామాన్యోపాయములు	412
లాక్షాగుగ్గులు	413
అంబాగుగ్గులు	414
గంధతైలము	,,

౪౯. కుష్ఠాధికారము.

విషయము	పుట
కుష్ఠునకు పంచకషాయములు	416
విరేచనాదులు	,,
మనశ్శిలాదీతర ప్రదేహములు	417
ధాత్ర్యాది లేపములు	418
ప్రపున్నాడాది ఉద్వర్తనము	419
కుష్ఠాదిలేపములు	420
ఏడగజాది లేపనములు	,,
గోమూత్రపానాదులు	421
హరిద్రాలేపము	422
నవకషాయము	423
ఛిన్నస్వరసాది సేవనము	,,
వయస్యాది లేపములు	424
ధాత్రీక్వాథములు	425
కుష్ఠహర చూర్ణములు	,,
ఏకవింశతి గుగ్గులము	426
తిలషట్పల ఘృతము	427
పంచతిక్తక ఘృతము	428
తిక్తక ఘృతము	,,
మహాతిక్తక ఘృతము	,,
మహాఖాదిర ఘృతము	429
పంచతిక్తకగుగ్గులము	430
వజ్రక ఘృతము	,,
జీలతైలము	431
తృణకతైలము	,,
మహాతృణకతైలము	,,
వజ్రకతైలము	432
మరిచాద్యతైలము	,,
బృహన్మరీచాద్యతైలము	433
విషతైలము	,,
కరవీరతైలము	434
తెల్లగన్నేరు	,,
సిందూరాదితైలము	,,
మహాసిందూరాదితైలము	,,
ఆదిత్యకతైలము	435
దూర్వాద్యతైలము	,,
అర్కతైలము	,,

విషయము	పుట
గండీరాది తైలము	,,
పృథ్వీసార తైలము	,,
సోమరాజి తైలము	436
శేచనాదితైలము	,,
౫౧౦. ఉదర్దకోఠశీత పిత్తాధికారము.	
ఉదర్దకాదులకు అభ్యంగాదులు	436
నింబపత్ర సేవనాదులు	437
౫౧౧. ఆమ్లపిత్తాధికారము.	
ఆమ్లపిత్తమునకు సామాన్యోపాయములు	438
వాసాదశాంగము	439
వాసాదిగుగ్గులము	,,
పటోలాదికషాయము	440
పంచనింబాదిచూర్ణము	441
లోహకిట్టాది ధాతుశోధనములు	,,
క్షుధావతీగుటిక	442
జీరకఘృతము	443
పటోలశుంఠీఘృతము	,,
పిప్పలిఘృతము	444
ద్రాక్షాద్యఘృతము	,,
శతావరీఘృతము	,,
౫౧౨. విసర్పవిస్ఫోటాధికారము.	
విసర్పవిస్ఫోటములకు ఉపాయములు	445
వాతమునందు కోష్ఠ మున్నగు చికిత్సలు	,,
ఖదిరలేపాదులు	446
నవకషాయగుగ్గులు	447
అమృతాదిక్వాథము	,,
పటోలాదికషాయములు	448
వృషాద్యఘృతము	449
పంచతిక్తకఘృతము	,,

విషయము	పుట
మహాపద్మకఘృతము	,,
స్నాయువులకు వాతిలిరసము	450
౫౧౩. మసూర్యధికారము.	
మసూరికకు సామాన్యోపాయములు	450
ఉష్ట్రిమూలాంబుపానాదులు	451
వాతజములందు గుడూచ్యాదులు	452
నింబాదులు	453
పటోలాదిజలము	,,
ఖదిరాష్టకము	454
అమృతాదిక్వాథములు	,,
ధన్వమాంసరసాదులు	455
హరిద్రాది ప్రలేపములు	456
౫౧౪. క్షుద్రరోగాధికారము.	
శస్త్రములు మున్నగువాని ప్రయోగములు	458
ప్రసారణాదులు	459
స్తన్యశోధనాదులు	460
చాంగేరీ ఘృతము	,,
మాషికాద్యతైలము	461
పరికర్తిక చికిత్స	,,
తారుణ్యపిడికా రోగచికిత్స	462
ముఖకాంతికై మరికొన్ని యుపాయములు	463
హరిద్రాద్వయ తైలము	,,
కనకతైలము	464
మంజిష్ఠాదితైలము	,,
కుంకుమాదితైలము	,,
మరియొక విధమగు కుంకుమాదితైలము	465
వర్ణక ఘృతము	466
హరిద్రాద్వయ తైలము	467
త్రిఫలాద్యతైలము	,,
భృంగరాజ తైలము	468

విషయము	పుట
మాలత్యాది తైలము	,,
స్నుహ్యాది తైలము	469
ఆదిత్యపాక గుడూచీతైలము	470
చందనాది తైలము	,,
మధుకాది తైలము.	,,
శంఖచూర్ణము మున్నగు లేపనములు	472
మహానీలతైలము	,,
భృంగరాజఘృతాదులు	473

౫౫. ముఖరోగాధికారము.

విషయము	పుట
ఓష్ఠరోగములకు సామాన్యములగు నుపాయములు	474
దంతరోగముల కుపాయములు	475
పండ్లుపట్టుకొనిపోవుటకు చికిత్సలు	476
పండ్ల నూడ బెఱుకుట	478
దంతపాలికారోగములచికిత్స	479
విదార్యాదితైలము	,,
జిహ్వారోగచికిత్స, నోటిపూతలు	480
కంఠరోగచికిత్స	482
కాలకచూర్ణము	483
పీతకచూర్ణము	484
క్షారగుటిక	,,
ముఖరోగములకు నితరములగు చికిత్సలు	485
పటోలాదికషాయము	486
మహాసహచరతైలము	487
చంద్రతైలము	,,
లాక్షాదితైలము	488
వకుళాదితైలము	,,
సహకారగుటికలు	489
స్వల్పఖదిరవటిక	,,
బృహత్ఖదిరగుటిక	490

౫౬. కర్ణరోగాధికారము.

విషయము	పుట
కర్ణరోగమునందు చేయదగు నుపాయములు	491
దీపికాతైలము	492
క్షారతైలము	493
అపామార్గక్షారతైలము	,,
సర్జికాదితైలము	494
దశమూలీతైలము	,,
బిల్వతైలము	,,
జంబ్వామ్రతైలము	495
నాడీశోధనతైలము	,,
స్నేహము స్వేదము మున్నగు నుపాయములు	,,
కుష్ఠాదితైలము	497
విద్రధి మున్నగువాని కితరములగు నుపాయములు	,,

౫౭. నాసారోగాధికారము.

విషయము	పుట
నాసారోగోపాయములు	498
వ్యోషాదిచూర్ణము	499
పాఠాదులగు వివిధతైలములు	,,
వాతికములగు నాసారోగములకు ఘృతపానాదులు	500
గన్నేరుతైలము	502
శిఖరితైలము	,,
చిత్రికతైలము	,,
చిత్రకరసాయనము	,,

౫౮. నేత్రరోగాధికారము.

విషయము	పుట
నేత్రరోగములకు సామాన్యము లగు నుపాయములు	503
నేత్రాభిష్యందనమునకు సేకాదులు	504
నింబపత్రకల్కాదులు	506

విషయము	పుట
వాతాధిక్యమునందు భిన్నోపాయములు	,,
బిల్వాంజనము	508
షడంగగుగ్గిలము	509
వాసకాద్యౌషధము	,,
బృహద్వ్యాసాదిక్వాథము	,,
పథ్యాదిక్వాథములు	510
సైంధవాది ప్రయోగములు	511
నేత్రవ్రణములకు షడంగగుగ్గిలము	512
సేచనాదులు, దంతవర్తి	513
పటోలాద్యఘృతము	514
కృష్ణాద్యతైలము శశకాద్యఘృతము	515
త్రిఫలాదిసేవనము	516
సుఖావతీవర్తి, చంద్రోదయవర్తి	517
కుమారికావర్తి, త్రిఫలాదివర్తి	518
చంద్రప్రభావర్తి, నాగార్జునీయాంజనము	519
పిప్పల్యాద్యంజనము	520
నీలకమలాద్యంజనము	520
కజ్జలాంజనము	521
చించాదిచూర్ణము	522
శృంగిబేరరసాదులు	523
దూర్వారసాదులచేతముఖలేపములు	524
వర్త్యంజనము	,,
గుటికాంజనము	525
త్రిఫలాఘృతము మహాత్రిఫలాఘృతం	526
ఏరండపత్రైత్రిఫలఘృతము	527
భృంగరాజతైలం నృపవల్లభతైలము	528
అభిజితైలము	529
శుక్రజరోగములకు ఛేదనాదులు	,,
సంధిజములకుపనాహములు	530
ప్రతిసారణాదులు	,,
చూర్ణాంజనము	531
తుత్థకాంజనము	532
ర్త్మవజములకు ఘృతాదిచ్యోతనం	533

౫౯. శిరోరోగాధికారము.

విషయము	పుట
వాతశిరోరోగచికిత్స	534
పైత్తికశిరోరోగచికిత్స	535
కఫశిరోరోగచికిత్స	536
శతాహ్వాతైలము	537
జీవకాద్యతైలము	,,
బృహజ్జీవకతైలము	,,
షడ్బిందుతైలము	,,
అపామార్గతైలము	538
దశమూలక్వాథాదులు	539
యష్ట్యాదిఘృతము	540
మయూరఘృతము	,,
ప్రపౌండరీకతైలము	541
బృహన్మయూరతైలము	,,

౬౦. అసృగ్దరరోగాధికారము.

అసృగ్దరమునకుపాయములు	542
స్త్రీప్రదరమునకు దశమూలాదులు	543
పుష్యానుగచూర్ణము	543
ముద్గాదిఘృతము	544
బృహచ్ఛతావరీఘృతము	545

౬౧. యోనిరోగాధికారము.

యోనిరోగములకుపాయములు	545
గోరోచనాచూర్ణము	547
శతపుష్పతైలాదిచూర్ణములు	,,
పంచపల్లవఘృతము	548
గర్భోత్పత్తికుపాయములు	549
పుత్రజననోపాయములు	,,
ఫలఘృతము	550
ఏరండఫలఘృతము	550
సోమఘృతము	551
నీలోత్పలాదిఘృతము	55

విషయము	పుట
బృహచ్ఛతావరీఘృతము	552
ఆరగ్వధాది తైలము	553
క్షారతైలము	553

౬౨. స్త్రీరోగాధికారము.

విషయము	పుట
గర్భహితములగు నుపాయములు	554
గర్భము నిలుచుటకు దుగ్ధము	555
నాభిలేపములు మున్నగునవి	,,
సుఖప్రసవమునకు మంత్రితోదకములు	556
గర్భయంత్రాదులు	556
గర్భిణికి విశల్యకరణమంత్రము	557
మదిరాసేవనాదులు	557
స్త్రీబేరాదికషాయములు	558
వజ్రకాంజికము	,,
పంచజీరకగుడము	559
దుగ్ధవర్ధనోపాయములు	,,
స్తనశోధలకు చికిత్స	560
శ్రీపర్ణితైలము	560
కాశీససిద్ధతైలాదులు	561

౬౩. బాలరోగాధికారము.

విషయము	పుట
బాలురకు దుగ్ధాదులు	,,
మయూరశిఖాధారణాదులు	562
తైలాభ్యంగాదులు	563
హరిద్రాదులు	564
బాలచతుర్భద్రిక	564
ధాతుక్వాదులు	,,
శృంగ్యాదిలేహము	,,
బిల్వక్వాథాదులు	565
మోచరసాదియవాగువు	566
పిప్పలీలేహాదులు	567
పండ్లువచ్చునప్పటిరోగము	567
తృషాశాంత్యుపాయములు	568
అశ్వగంధిఘృతము	569
బాలచాంగేరిఘృతము	,,
కుమారకల్యాణఘృతము	570
అష్టమంగళఘృతము	,,
లాక్షాదితైలము	,,
గ్రహపీడాగ్రాస్నాదులు	571
బలిమంత్రములును విధులును	,,
ప్రథమవర్షమాసదినములలోని గ్రహపీడలు	572
రెండవయేడు	,,
మూడవయేడు	573
నాల్గవయేడు	574
అయిదవయేడు	575
ఆరవయేడు	,,
ఏడవ యేడు	576
ఎనిమిదవయేడు	,,
తొమ్మిదవయేడు	577
పదియవయేడు	578
పదునొకండవయేడు	,,
పన్నెండవయేడు	579

౬౪. విషాధికారము.

విషయము	పుట
అరిష్టాబంధనమనే మంత్రమును విషహారములగు చికిత్సలును	580
త్రివృతాది చూర్ణము	581
వృశ్చికాది విషములు	582
సోమవల్కలాది క్వాథములు	583

౬౫. రసాయనాధికారము.

విషయము	పుట
రసాయనప్రకారము	[illegible]
త్రిఫలా రసాయనము	[illegible]
మండూకపర్ణీరసాయనము	[illegible]
వృద్ధదారక చూర్ణము	[illegible]
ఉసిరితిప్పతీగె చూర్ణము	[illegible]

SRI VENKATESWARA CENTRAL LIBRARY & RESEARCH CENTRE TIRUPATI. 1975

విషయము	పుట
బ్రాహ్మిణీ ఘృతము	587
ఉషఃపానము	588
లోహరసాయనపురీతులు	,,
లోహశుద్ధికరణములు	589
కాంతాదిలోహమారణవిధులు	590
స్థాలీపాకవిధి	591
పుటపాకవిధి	592
లోహపాకామృతసారములు	593
రెండవపాకవిధి	594
అభ్రకవిధి	,,
అభ్రకపుసమంత్రకమగువిధి	595
అభ్రకమును సేవించురీతులు	596
అభ్రకసేవనమునకుపథ్యములు	596
అభ్రకసేవనమునందు హ్రాసవృద్ధిరీతులు	597
లోహసేవనమునకనుపానాదులు	598
తామ్రయోగము	599
తామ్రభస్మపుటపాకవిధి	600
తామ్రసేవనము	601
శిలాజితుభస్మాదులు	,,
శిలాజితభస్మము సేవించుటవలని ఫలము	602
శిలాజితూద్భవములగు శిలాగుటికలు	603
శివాగుటికా సేవనవిధి	604
అమృభల్లాతకి	605

౬౬. వృష్యాధికారము.

విషయము	పుట
వాజీకరణోపాయము	607
ఘృతభృష్టమాషాద్యౌషధములు	608
నారసింహచూర్ణము	,,
గోధూమాద్యచూర్ణము	610
శతావరీఘృతము	611
గుడకూష్మాండకము	,,
అశ్వగంధాతైలము	,,
ఇతరములగు వాజీకరణోపాయములు	612

౬౭. స్నేహాధికారము.

విషయము	పుట
స్నేహవిచారము	613
స్నేహపానమునకు యోగ్యకాలములు	614
స్నేహప్రమాణాదులు	615
కోష్ఠభేదమువలన సేవనపరిమాణము	616

౬౮. స్వేదాధికారము.

విషయము	పుట
స్నేహాధికారులును తదపాయులును	617
అతిస్వేదనమున కుపశమనపురీతులు	618

౬౯. వమనాధికారము.

విషయము	పుట
వమనవిధులు	619
పంచకషాయములు	620
వాంతిపరీక్ష	621
వమనాదులకు నూనము	,,

౭౦. విరేచనాధికారము.

విషయము	పుట
విరేచన విధులు	622
అభయాది మోదకము	623
విరేచనమైనవాని లక్షణము	624
పిత్తాదులకు భిన్నములగు విరేచనములు	625

౭౧. అనువాసనాధికారము.

విషయము	పుట
అనువాసనార్హులు	626
వస్తియంత్రనిర్మాణపురీతులు	627
వస్తివిధి	,,
అశుద్ధియందు నిరూహములు	629
వస్త్యాదులందలి పరిణామములు	,,

౭౨. నిరూహాధికారము.

విషయము	పుట
నిరూహవిధియును సమయమును	630
నిరూహము చేయురీతులు	631
నిరూహము లేనివారికుపాయములు	,,

విషయము	పుట
అర్ధమాతృకనిరూహము	632
క్షారవస్తువులు	633
వైతరణవస్త్వాదులు	,,

౨౩. నస్యాధికారము.

విషయము	పుట
నస్యవిధిప్రకారము	634
నస్యప్రమాణాదులు	635
శిరోవిరేచనములు	,,
నస్యవిధియందు కాలపరిమాణము	636

౨౪. ధూమాధికారము.

విషయము	పుట
ధూమార్హులు, తదుపాయములు	637

౨౫. కవలగండూషాధికారము.

విషయము	పుట
కవలగండూషధారణార్హులు	638

౨౬. ఆశ్చ్యోతనాంజన తర్పణపుటపాకాధికారము.

విషయము	పుట
నేత్రరోగములకు ఆశ్చ్యోతనాదులు	639
నేత్రమలమునకు అంజనములు	,,
నేత్రములకు తర్పణము	641
నేత్రములకు పుటపాకము	,,

౨౭. సిరావ్యధ్యధికారము.

విషయము	పుట
సిరావ్యధనమునకు అధికారులు	642
రక్తాతిస్రావములకుశమనోపాయములు	643
సిరావేధనస్థానములు	644

౨౮. సుస్థాధికారము.

విషయము	పుట
దినచారవిధులు	645
అభ్యంగాదులు	646
గమనాద్యుపకరణములు	,,
ఋతుచర్య	647
వసంతవిహారాగులు	648
శరత్కాలపదార్థములు	649
గ్రంథకర్తగూర్చిన ప్రశంస	650

శ్రీరస్తు.

శ్రీ గణేశాయ నమః.

చక్రదత్త

ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము.

౧. జ్వరాధికారము.

మంగళాచరణము.

శ్లో. గుణత్రయవిభేదేన మూర్తిత్రయముపేయుషే,
త్రయీభువే త్రినేత్రాయ త్రిలోకీపతయే నమః. 1

తాత్పర్యము. సత్వగుణము రజోగుణము తమోగుణ మను మూఁడుభేదములచేత మూఁడుశరీరములను ధరించినవాఁడును, ఋగ్యజుస్సామములను వేదముల కుత్పత్తిస్థానమైనవాఁడును, ముల్లోకములకు నధిపతియు నగునాముక్కంటికి నమస్కారమును చేయుచున్నాను.

గ్రంథసంకలనవిధానము.

శ్లో. నానాయుర్వేదవిఖ్యాత సద్యోగైశ్చక్రపాణినా,
క్రియతే సంగ్రహో గూఢవాక్యబోధకవాక్యవాన్. 2

అనేకములయిన ఆయుర్వేదవైద్య గ్రంథములయందు ప్రసిద్ధములైనవియు, ఉత్తమోత్తమములు నగుయోగములతో, చక్రపాణియను పేరుగల నాచేత రహస్యవాక్యములను సులువుగా బోధించుమాటలతో వైద్యసంగ్రహము చేయఁబడుచున్నది.

వైద్యునికృత్యము—జ్వరవర్జ్యములు.

శ్లో. రోగ మాదౌ పరీక్షేత తతోనంతర మౌషధమ్,
తతః కర్మ భిషక్ పశ్చాజ్జ్ఞానపూర్వం సమాచరేత్. 3

నవజ్వరే దివాస్వప్న స్నానాభ్యంగాన్నమైథునమ్,
క్రోధప్రవాతవ్యాయామ కషాయాంశ్చ వివర్జయేత్. 4

మొట్టమొదలను వైద్యుఁడగువాఁడు రోగమును చక్కఁగా పరీక్షచేయవలయును. ఆపిమ్మట నారోగమునకు తగినయౌషధము నీయవలయును. క్రొత్తగా జ్వరము వచ్చినవాఁడు పగలునిద్దురపోవుట, స్నానముఁజేయుట, తలనంటికొనుట, భుజించుట, స్త్రీసంగమమునుచేయుట, కోపమునొందుట, వాతము నెక్కువఁజేయుపనులను చేయుట, శరీరపరిశ్రమలనుచేయుట, కషాయములనుత్రాఁగుట మున్నగుపనుల వదలిపెట్టవలయును. ఇచ్చట రోగమును పరీక్షచేయుట యనుమాటకు అర్థమేమనఁగా—ఏవ్యాధియో ఎట్లులువచ్చినదో మున్నగునివరములను రోగిని అడిగియును, ఏయేనాడి ఏయే విధముగా నున్నదో స్పర్శముచేతఁ గనుగొనియును, మలమూత్రాదుల చూచియును, రోగముయొక్క స్వభావమును గుర్తింపవలయు నని యెఱుంగునది.—ఇందుకు ప్రమాణము. 'దర్శనస్పర్శన ప్రశ్నైః పరీక్షేతాథ రోగిణం' అనుమున్నగు వాక్యములు గలవు.

లంఘనవిధానము—లంఘనావశ్యకత.

శ్లో. జ్వరే లంఘనమేవాదా ఉపదిష్టమృతే జ్వరాత్, క్షయానిలభయక్రోధ కామశోకశ్రమోద్భవాత్. 5. ఆమాశయస్థో హత్వాగ్నిం సామో మార్గాన్ పిధాపయన్, విదధాతి జ్వరం దోష స్తస్మా ల్లంఘన మాచరేత్. 6. అనవస్థితదోషాగ్నేః లంఘనం దోషపాచనం, జ్వరఘ్నం దీపనం కాంక్షారుచిలాఘవకారకం. 7. బలాధిష్ఠాన మారోగ్యం యదర్థోయం క్రియాక్రమః.

జ్వరవిషయమునందు మొట్టమొదట లంఘనముచేయుటయే మంచిపని యని చెప్పఁబడినది, కాని క్షయచేత వచ్చెడిజ్వరమునకును, వాతముచేతవచ్చెడి జ్వరమునకును, భయము, కోపము, కామము, దుఃఖము, ఒడలుతెలియక పనిచేయుట మున్నగువాని కారణములవచ్చిన జ్వరములకును లంఘనమును చేయరాదు.

ఆమముతోకూడినదోషము, ఆమాశయమునందుండి జఠరాగ్నిని చల్లార్చి, శరీరమునందలి మార్గముల నన్నింటిని అడ్డగించికొని జ్వరమును కలిగించుచున్నది. కావున రోగి లంఘనమును అవశ్యము చేయవలయును.

అనవస్థితదోషుఁడగువానికిని, జఠరాగ్ని దీపనముగా నున్నవానికిని లంఘనము చేయించుటచేత దోషమును పక్వము చేయును. లంఘనము జఠరాగ్నిని దీపింపఁజే

యును. అన్నమును తినవలయు ననుకోరిక గలిగించును. రుచి కలిగించును. శరీరమునం దలి భారమును తగ్గించి చులకందనమును కలిగించును.

జ్వరముగలవారికి లంఘనము చాలమంచిది కదా యని యెక్కువగా లంఘనము లను చేయింపరాదు. ప్రాణములకు ముప్పులేని లంఘనమునే రోగికి పెట్టించుచుండవల యును. ఏలయనఁగా—లంఘనముంచుట, ఆరోగ్యముకొఱకేగదా! ఆయారోగ్యము బలమునుబట్టి యుండును. ఈచికిత్సలన్నియు నెందుకొఱకో అట్టి యారోగ్యమునకు భంగమురానీయక రోగిని లంఘనములఁ జేయింపవలయును.

లంఘనార్హాత, తత్పక్వాపక్వలక్షణం; లంఘనాధిక్యముగల్గినవానిలక్షణము.

శ్లో. తత్తు మారుతక్షుత్తృష్ణా ముఖశోషభ్రమాన్వితే. 8. కార్యం నబాలే వృద్ధేవా నగర్భిణ్యాం నదుర్బలే, వాతమూత్రపురీషాణాం విసర్గే గాత్రలాఘవే. 9. హృదయోద్గారకంఠాస్యశుద్ధౌ తంద్రాక్లమే గతే, స్వేదే జాతేరుచౌచాపి క్షుత్పిపాసాసహోదయే. 10. కృతం లంఘన మాదేశ్యం నిర్వ్యథే చాంతరాత్మని, పర్వభేదోఽంగమర్దశ్చ కాస శ్శోషో ముఖస్యచ. 11. క్షుత్ప్రణాశోఽరుచి స్తృష్ణా దౌర్బల్యం శ్రోత్ర నేత్రయోః, మనసస్సంభ్రమోఽభీక్ష్ణ మూర్ధ్వవాత స్తమోహృది. 12. దేహాగ్నిబలహానిశ్చ లంఘనేఽతికృతే భవేత్.

కొలదిపాటి వాతచలనము గలవానికి, ఆకలిగొన్నవానికి, దప్పిగొన్నవానికి, ముఖ శోషగలవానికి, భ్రమగలవానికిని లంఘనము చేయింపఁగూడదు. ఇట్టులే పిల్లలవిష యమునను, ముదుసలివారియెడలను, గర్భిణీస్త్రీలపట్టులను దుర్బలులవిషయములలోను లంఘనమును చేయింపరాదు.

అపానవాయువును, మూత్రమును, పురీషమును, చక్కగా వెడలునంతవఱకు ను, శరీరము తేలికయగునంతవఱకును, హృదయమునందలి పసరువెడలి శుద్ధమగునంతవ ఱకును గొంతుక, ముఖము పరిశుద్ధములై, ఆలస్యము, గ్లాని లేక, చెమ్మటపట్టి రుచికలు గునంతవఱకును, ఆఁకలిదప్పులు కలుగునంతవఱకును, అంతరాత్మలో— ఏవిధమైన క ష్టము లేకయుండునంతవఱకును లంఘనము చేయుట మంచిది.

లంఘనము శక్తికిమించి చేసినయెడల కీళ్లులాగుట, (అనగా కీళ్ల పోటులు మొ.) శరీరము నలిగినట్లుండుట, దగ్గు, ముఖమువాఁడిపోవుట, ఆఁకలితగ్గిపోవుట, అరుచి, ద ప్పి, చెవులు సరిగా వినఁబడకయుండుట, కండ్లు మూసికొనిపోవుట, మనస్సు దిమ్మ

తిఱుగుట, ఎగుఱొప్పు కలుగుట, భ్రమము, చీకట్లుక్రమ్ముట, జఠరాగ్ని నశించుట, బలములేక యుండుట మున్నగు నవగుణములు కలుగును.

వమనమున కర్హతగలవారు; వమనము చేయించునప్పుడు గమనింపవలసిన కొన్ని ముఖ్యవిషయములు.

శ్లో. సద్యోభుక్తస్య వా జాతే జ్వరే సంతర్పణోత్థితే. 13 వమనం వమనార్హస్య శస్తమిత్యాహ వాగ్భటః, కఫప్రధానానుత్క్లిష్టాన్ దోషానామాశయస్థితాన్. 14. బుద్ధ్వా జ్వరకరాన్ కాలే వమ్యానాం వమనైర్హరేత్, అనుపస్థితదోషాణాం వమనం తరుణజ్వరే. 15. హృద్రోగం శ్వాసమానాహం మోహం చ కురుతే భృశమ్, తృష్యతే సలిలం చోష్ణం దద్యాద్వాతకఫజ్వరే. 16. [1]సద్యోత్థే పైత్తికే చాథ శీతలం తిక్తకైశ్శృతమ్, దీపనం పాచనంచైవ జ్వరఘ్నముభయం చ తత్. 17. స్రోతసాం శోధనం బల్యం రుచిస్వేదప్రదం శివమ్.

అప్పుడే భోజనము చేసినవానికి, భోజనాధిక్యమువలనను, అతితృప్తివలనను జ్వరము వచ్చినయెడల నట్టివానికిని, వాంతిచేయ నర్హుఁడైనచో వాంతిచేయించుట మంచిదని వాగ్భటుఁడు చెప్పెను. కఫమే ప్రధానముగాచేసికొని వచ్చునవియును, పెఱిగిన వియును, ఆమాశయమునందున్నవియును జ్వరములను గలుగఁజేయునవియు నగు దోషములను యోగ్యకాలమునందు చక్కఁగా తెలిసికొని, అవశ్యము వమనము చేయింపతగినచో వమనముల చేయించుటచేతనే పోగొట్టవలయును. దోషములకు, లేక దోషములని నిశ్చయించినవానికి, తరుణజ్వరమునందు వమనము చేయించినయెడల, కడుపునొప్పి, శ్వాసము, కడుపుబ్బుట, మోహము మున్నగువానిని కలిగించును. వాతకఫజ్వరము వచ్చినప్పుడును, దప్పి యధికముగా గలుగువానికిని వేఁడినీటిని ఈయవలయును. అప్పుడుపుట్టిన పిత్తజ్వరమునకు, చేదుపదార్థముల చేత కాఁగినవియును, చల్లార్చినవియు నగుకషాయోదకముల నీయవలయును. ఈరెండువిధములయిన కషాయములు ఆ లిని పుట్టించును. ఆహారమును పక్వముచేయును. బలమును కలిగించును. రుచిని పుట్టించును. చెమ్మటను కలిగించును. మేలు నిచ్చును.

1 'మద్యోత్థే పైత్తికేవాపి' అని పాఠాంతరము గలదు.

[దాహజ్వరములకు షడంగపానీయాదులు, మందాగ్ని గలవానికి పానీయకల్పనములు, యవాగూపానీయము, క్షుధితజ్వరునకు పిప్పల్యాది లాజపేయములు, శిరోరోగికి గోక్షురపేయము, కోష్ఠబంధమునకు ద్రాక్షాదిశృతము, పంచమూలయవాగు, మృదుమధ్యాద్యనుసారముగా యవాగూకల్పనము, మంథపేయాదికల్పము, యవాగుకల్పము.]

శ్లో. ముస్తాపర్పటకోశీర చందనోదీచ్యనాగరైః. 18. శృతం శీతం జలం దద్యాత్ పిపాసాజ్వరశాంతయే, [1]ముఖ్యభేషజసంబంధో నిషిద్ధస్తరుణే జ్వరే. 19. తోయపేయాదిసంస్కారే నిర్దోషం తేన భేషజం, యదప్సు శృతశీతాసు షడంగాది ప్రయుజ్యతే. 20. కర్షమాత్రం తతో [2]దత్వా సాధయే త్ప్రాస్థికేఽంభసి. అర్ధశృతం ప్రయోక్తవ్యం పానే పేయాదిసంవిధౌ. 21. వమితం లంఘితం కాలే యవాగూభిరుపాచరేత్, యథా స్వౌషధసిద్ధాభిః మండపూర్వాభిరాదితః. 22. లాజపేయాం సుఖజరాం పిప్పలీనాగరైః శృతాం, పిబే జ్జ్వరీ జ్వరహరాం క్షుద్వానల్పాగ్ని రాదితః. 23. పేయాం వా రక్తశాలీనాం పార్శ్వవస్తిశిరోరుజి, శ్వదంష్ట్రాకంటకారీభ్యాం సిద్ధాం జ్వరహరాం పిబేత్. 24. కోష్ఠే విబద్ధే సరుజి పిబే త్పేయాం శృతాం జ్వరీ, మృద్వీకాపిప్పలీమూల చవ్యచిత్రకనాగరైః 25. పంచమూల్యా లఘీయస్యా గుర్వ్యా వా తాభ్యాం సధాన్యయా, కణయా యూషపేయాది సాధనం స్యా ద్యథాక్రమం. 26. వాతపిత్తే వాతకఫే త్రిదోషే శ్లేష్మపిత్తజే, యవాగూః స్యా త్త్రిదోషఘ్నీ వ్యాఘ్రీపృశ్నిపర్ణిగోక్షురైః. 27. కర్షార్ధం వా కణాశుంఠ్యోః కల్కద్రవ్యస్య వా పలం, విసృజ్య పాచయే ద్యుక్త్యా వారిప్రస్థేన చాపరాం. 28. షడంగపరిభాషైవ ప్రాయః పేయాదిసమ్మతా, యవాగూముచితా ద్భక్తా చ్చతుర్భాగకృతాం వదేత్. 29.

(షడంగపానీయము) తుంగముస్తెలు, పర్పాటకము, పట్టివేళ్లు, ఎఱ్ఱచందనము, కురువేరు, శొంఠి వీనితోటికషాయమును చేసి దాహజ్వరము పోవుట కీయవలయును. తరుణజ్వరము వచ్చినయెడల ముఖ్యముగా నౌషధము నీయరాదు. తోయ

1 ఈశ్లోకము తెలుగుప్రాంతప్రతులలో కానరాదు. 2 'ద్రవ్యం' అని కొందఱి పాఠము.

పేయాది సంస్కారమును చేసినపిమ్మట నౌషధము నిర్దిష్ట మగును. ఒకప్రస్థమును కాంచిచల్లార్పఁబడిన యుదకమును తీసికొని దానియందు ఒకకర్షమెత్తు షడంగపానీయమును కలిపి, సగముమిగులునట్లుగా గాచి, పేయాదివిధమున నుపయోగింపవలయును. వాంతి చేసికొనినవానికిని, లంఘనము చేసినవానికిని తగినసమయమున గంజి నీయవలయును. మొదలను మండములను తగినయౌషధులచేసిన లాజపేయను అనఁగా, సక్తుగంజియును, [మండము, సిద్ధమండము, లాజమండము అను మున్నగుభేదములచేత పెక్కువిధములై శ్లేష్మ, శ్లేష్మపిత్తజ్వరములను పోకార్చి రక్తవృద్ధినిం గలిగించునని సంప్రదాయజ్ఞులందురు.] పిప్పళ్లు, శొంఠి వేసి కాచిన యుదకము నిచ్చిన సుఖమగును. జ్వరముహరించును. జ్వరముగలవాఁడు అగ్నిమాంద్యముకలవాఁడై యుండినచో మొదటినుండియును జ్వరహర మగు నీపానీయమును త్రాగవలయును. పార్శ్వపునొప్పి, తలనొప్పి కలవారలు, ఎఱ్ఱబియ్యమును పేయము చేయించికొని త్రాగవలయును.

పల్లేరు, వాఁకుడు వీనిచేత సిద్ధము చేయఁబడినపేయను, చక్కఁగా కాచినదానిని త్రాగిన జ్వరము హరించును. ద్రాక్ష, పిప్పలిమూలము, చెవ్యము, చిత్రమూలము, శొంఠి వీనిచే సిద్ధము చేయఁబడిన పేయను కీళ్లుపట్టుకొనినప్పుడును, నొప్పికలిగినప్పుడును, జ్వరితుఁడు త్రాగుచుండవలయును. లఘుపంచమూలములు, బృహత్పంచమూలములు, ధనియాలు, పిప్పళ్లు, దశమూలములు వీటితో క్రమముగా పేయను యూషమును చేసి ఈయవలయును. వాతపిత్తజ్వరములు, వాతకఫములచేతను, త్రిదోషములచేతను పిత్తముచేతను కలిగినజ్వరములకు వాకుఁడు తీటకసింద, పల్లేరు వీనితో చేయఁబడిన గంజిని ఇయ్యవలయును. వాతపిత్తము, వాతకఫము, త్రిదోషములు, కఫపిత్తము వీట్లవిషయమునందు, వాకుఁడు, అంతరదామర, పల్లేరు వీట్లతో చేయఁబడిన గంజి నీయవలయును. (దీనినే హిందీలో గుడయాణీ అందురు.) ఇది త్రిదోషములను హరించును. పిప్పళ్లు, శొంఠి, అర్ధకర్షముగాని, ఒకపలముగాని కల్కద్రవ్యము వీటిని 16 పలములనీళ్లలో యుక్తిగా పక్వముచేసిన నింకొకవిధమగు గంజి సిద్ధము అగును. సాధారణముగా పేయాదులయందు కలింగపరిభాషయే యంగీకరింపఁబడినయది. సామాన్యముగా భుజింపఁదగిన యాహారములో, అనగా ధాన్యమునకు నాల్గింతలు నీరుచేర్చి తీసినగంజిని స్వీకరింపవలయును, దీనినే యవాగు వనియును పేయ మనియును చెప్పెదరు.

యవాగువును చేసెడిరీతియును, దానిని సేవింపవలసినకాలము.

శ్లో. సిక్థకై రహితో మండః పేయా సిక్థసమన్వితా, యవాగూ ర్బహుసిక్థా స్యా ద్విలేపీ విరళద్రవా. 30. అన్నం పంచగుణే సాధ్యం విలేపీ తు చతుర్గుణే, మండ శ్చతుర్దశగుణే యవాగూ ష్షడ్గుణేం

భసి. 31. పాంశుధానే యథావృష్టిః క్లేదయ త్యతికర్దమమ్, తథా శ్లేష్మణి సంవృద్ధే యవాగూశ్శ్లేష్మవర్ధినీ. 32. [1]గదాత్యయే మద్యనిత్యే గ్రీష్మే పిత్తకఫాధికే, ఊర్ధ్వగే రక్తపిత్తే చ యవాగూరహితా జ్వరే. 33. తత్ర తర్పణమేవాగ్రే ప్రదేయం లాజసక్తుభిః.

ఇట్లు సిద్ధముచేయఁబడిన యవాగువునందు గల భేదములను ఇటుపై నిరూపించును. సిక్థకములు మిగులనట్టులుకాచిన గంజి మండమును, సిక్థకములు గలది పేయయు నగును. చాల సిక్థములుగలది కాపుదుగంజి. అనఁగా యవాగువు అగును. ఇయ్యది పలచనగానగును. అయిదు రెట్లనీటిలో అనఁగా ఎసరుతో వండిన అన్నమనఁబడును. నాలుగురెట్ల నీటిలో విలేపియగును. పదునాలుగురెట్ల యుదకములో చేసిన మండ మగును. ఆరురెట్లనీటితో యవాగు వగును. దుమ్ముగలచోట వర్షముకురిసిన నెట్లు అంబలి అనగా బురద యగునో, అట్లులే శ్లేష్మము పెరిఁగినచోట యవాగువుకూడ వాడినచో నయ్యది శ్లేష్మమును వృద్ధి నొందించునదే యగును. మదాత్యయరోగమునందును, నిత్యమును మద్యమును త్రాగుటయందును, గ్రీష్మఋతువు అనగా జ్యేష్ఠాషాఢమాసములలోను పిత్త, కఫాధిక్యతవలన నగుజ్వరములయందును, ఊర్ధ్వగతమగు రక్తపిత్తమునందును, యవాగువు మేలు నీయదు. అనగా అపథ్యకారి యనిభావము. ఆసమయములలో లాజపేయుచేత దప్పి నాపుట మంచిది.

{ పిత్తజ్వరములలో చేయఁదగిన పాచనవిధానము, అభిఘాతాదుల యందలి పథ్యవిధానము, ముద్గయూష ఆమలకయూషాదులు. }

శ్లో. జ్వరాపహైః ఫలరసైః యుక్తం సమధుశర్కరం. 34. ద్రవేణాలోడితాస్తే స్యుః తర్పణం లాజసక్తవః, శ్రమోపవాసానిలజే హితో నిత్యం రసౌదనః. 35. ముద్గయూషౌదనశ్చాపి దేయః కఫసముద్భవే, సఏవ సితయా యుక్తః శీతపిత్తజ్వరే హితః. 36. రక్తశాల్యాదయ శ్శస్తాః పురాణాష్షష్టికైస్సహ, యవాగ్వోదనలాజార్థే జ్వరితానాం జ్వరాపహాః. 37. ముద్గామలకయూషస్తు వాతపిత్తాత్మకే హితః, హ్రస్వమూలకయూషస్తు కఫవాతాత్మకే హితః. 38. నింబమూలకయూషస్తు హితః పిత్తకఫాత్మకే, ముద్గాన్ మసూరాం శ్చణకాన్ కులుత్థాంశ్చా[2]ఢకానపి. 39. ఆహారకాలే [3]యూషార్థం జ్వరితాయ ప్రదాపయేత్,

---

1 'మదాత్యయే' అని కొన్నిప్రతుల పాఠము. 2 'మకుష్ఠకాన్' అనికూడ పాఠమున్నది యట. 3 యూషార్థే.

పటోలపత్రం వార్తాకం కులకం కారవేల్లకం. 40. కర్కోటకం పర్పటకం గోజిహ్వాం వాలమూలకం, పత్రం గుడూచ్యా [1]శ్శాకార్థం జ్వరితాయ ప్రదాపయేత్. 41 జ్వరితో హితమశ్నీయా యద్యప్యస్యారుచిర్భవేత్, అన్నకాలేహ్యభుంజానః క్షీయతే [2]మ్రియతేఽపిచ. 42.

జ్వరమును హరించు ఫలరసములతో, తేనెను కండచక్కెరను కలిపినదియును, ద్రవపదార్థములచేత చక్కఁగాఁ గలియఁబెట్టఁబడినదియు నగు లాజసత్తువును ఈయవలయును. ఇదియే తర్పణమని చెప్పఁబడును. బలహీనులు ఉపవాసములుచేయుటను వాతప్రకోపమువలనను గలుగుజ్వరములయందు జాఠరాగ్నియున్నచో మాంసరసమునకలిపిన అన్నము హితకరమై యుండును.

కఫజ్వరములలో పెసరకట్టు (అనగా పలచని పెసరపప్పుపైనీరు) గలిపి బియ్యమును పులగముగా వండి తినుట చాలమంచిది. చక్కెరతో గలిపినచో నీగంజియే శీతపిత్తజ్వరములలో మేలు కలుగఁజేయును. గంజి, అన్నము, పేలాలు మొదలగు వానిని చేయుటకు, యెఱ్ఱనిబియ్యము మున్నగునవి ప్రాతవియగు షష్ఠికధాన్యమును [అనగా నాఱ్లలకు పండుధాన్యమును] కలిపి యుపయోగించినయెడల మిక్కిలి శ్రేష్ఠము. హిందీలోనీ నారునెలలపంటధాన్యమును "సాఠీచావల్" అని యందురు. ఇవి జ్వరమును హరించును. పెసరపప్పు, ఉసిరికపొట్టు వీటితో చేయఁబడిన యూషము, అనగా కట్టుతో చేసినకట్టు వాతపిత్తజ్వరములలో మిక్కిలి హితమును గలుగఁజేయును. దీనినే ముద్గామలక యూషమనియు నందురు.

లఘుపంచమూలములతో చేసిన యూషము కఫవాతజ్వరములయందు మిక్కిలి హితమును గలుగఁజేయును. వేపవేళ్లతో చేసిన యూషము పిత్తజ్వరములలో హితకరమగును. జ్వరపడినవానికి, పెసరపప్పు, పిల్లిపెసరపప్పు, సెనగపప్పు, ఉలవపప్పు, కందిపప్పు మున్నగువానిచేతను యూషమును సిద్ధముచేసి ఆహారమును తీసికొనుసమయముల నిచ్చుచుండవలయును. ఇవి జ్వరమువచ్చినవారికి ముఖ్యముగా ఆహారకాలములలో యూషములకై యుపయోగించుచుండవలయును.

పొట్లఆకులు, లేతవంకాయ, కాకరకాయలు, ఆఁగాకరకాయలు, పొట్లకాయ పర్పాటకము, ఎద్దునాలుకచెట్టు, చిన్నముల్లఁగి, తిప్పతీగెఆకులు మొదలగువానిని జ్వరపీడితునకు శాకపదార్థములుగా నుపయోగింపవలెను. జ్వరమువచ్చినవానికి ఆహారసేవనకాలమందు ఏవస్తువులును హితములుగా నుండవు. అయినప్పటికిని హితమైనపదా

1 శ్శాకార్థే. 2 మ్రియతేథవా.

ర్థములను హితవుచేసికొని భక్షించుచుండవలయును. జ్వరపీడితుఁడు ఆహారముగా నే వస్తువులను తీసికొనకున్నయెడల క్షీణుఁడై దుర్బలుఁడగును. ఒక్కొక్కప్పు డిట్టికారణములచేత చచ్చిపోవుటయును కలదు. కావున రోగి హితమైనంతవట్టునకు మెల్లగా భోజనమును చేయుచుండవలయును.

[అన్నము మున్నగువానిని సేవించుటకుఁ గలుగు నరుచిని పోఁగొట్టు లేహాదులు; జ్వరభేదములు; ఆమజ్వరములందు ఔషధము సేవింపగాదనుట; పక్వజ్వరలక్షణము.]

శ్లో. అరుచౌ మాతులుంగస్య కేసరం సాజ్యసైంధవమ్, ధాత్రీద్రాక్షాసితానాం వా కల్క మాస్యేన ధార్యతామ్. 43. సాతత్యా త్స్వాద్వభావాద్వా పథ్యం ద్వేష్యత్వ మాగతమ్, కల్పనావిధిభి స్తైస్తైః ప్రియత్వం గమయే త్పునః. 44. జ్వరితం జ్వరముక్తం వా దినాన్తే భోజయే ల్లఘు, శ్లేష్మక్షయే వివృద్ధోష్మా బలవా ననల స్తదా. 45. గుర్వభిష్యన్ది కాలే చ జ్వరీ నాద్యా త్కథంచన, నహి తస్యా హితం భుక్త మాయుషే వా సుఖాయ వా. 46. లంఘనం స్వేదనం చాథ యవాగ్వ స్తిక్తకో రసః, పాచనాన్యవిపక్వానాం దోషాణాం తరుణే జ్వరే. 47. ఆసప్తరాత్రం తరుణం జ్వర మాహు ర్మనీషిణః, మధ్యం ద్వాదశరాత్రం తు పురాణ మత ఉత్తరమ్. 48. పాచనం శమనీయం వా కషాయం పాయయేత్తు తం, జ్వరితం షడహేఽతీతే లఘ్వన్నప్రతిభోజితం. 49. సప్తాహాత్పరతోఽస్తబ్ధే సామే స్యాత్పాచనం జ్వరే, నిరామే శమనం స్తబ్ధే సామే నౌషధ మాచరేత్. 50. లాలాప్రసేకో హృల్లాస హృదయాశుద్ధ్యరోచకాః, తంద్రాలస్యావిపాకస్య వైరస్యం గురుగాత్రతా. 51. క్షున్నాశో బహుమూత్రత్వం స్తబ్ధతా బలవా న్జ్వరః, ఆమజ్వరస్య లింగాని న దద్యా త్తత్ర భేషజం. 52. భేషజం హ్యామదోషస్య భూయో జ్వలయతి జ్వరమ్, మృదౌ జ్వరే లఘౌ దేహే ప్రచలేషు మలేషు చ. 53. పక్వం దోషం విజానీయా జ్జ్వరే దేయం తదౌషధమ్.

రోగికి అన్నమునం దరుచి కలిగినయెడల మాదీఫలపు కింజల్కములును, నేయి, సైంధవలవణము వీనినిగాని; ఉసిరిక, ద్రాక్ష, చక్కెర వీనినిగాని కల్కముచేసి నోటిలో నుంపవలసినది. ఎప్పుడును ఎడతెగక పథ్యముచేయుటవలనగాని, ఆకలి లేకపోవు

టవలనఁ గాని, కలిగిన పథ్యవస్తువులపై నగునరుచిని అనేకవిధములగు ననుపానాదుల చేత పోఁగొట్టవలయును. జ్వరము వచ్చినవానికిగాని, జ్వరము విడిచిపోయినవానికిగాని సాయంకాలమునందే లఘుభోజనమును పెట్టవలయును. శ్లేష్మము క్షయించుటచేత వేడి యధికమగును. దానివలన జఠరాగ్ని పెంపొందును. నియమములేకుండ జ్వరితుఁడు గురుపదార్థములను, ప్రవర్తులఁ గలుగఁజేయు పదార్థ లను భుజింపరాదు. అట్టివానిని భుజించుట ఆయుష్యమునకును, సుఖమునకును, మంచికొఱకును కాదు.

లంఘనముచేయుట, ఆవిరిపట్టుట, గంజి, చేదగుకషాయములు నివి పక్వము గాని యన్నివిధములగు జ్వరములను పక్వము చేయును. వఱుసగా నేడురాత్రులవఱకు వచ్చెడి జ్వరమును తరుణజ్వరమని పండితులు చెప్పెదరు. ఇట్లే పండ్రెండురాత్రులవ ఱకు వచ్చెడిదానిని మధ్యమజ్వర మనియెదరు. ఇంతకంటె నధికముగా వచ్చెడిజ్వర మును పురాణజ్వరమునుగా చెప్పెదరు.

జ్వరముగలవాఁడు పాచనమును శమనమును చేయు కషాయమును త్రాగవలయును. ఆరురోజులు గడచిపోయిన పిమ్మట లఘువగు నన్నమును భుజింపవలయును. ఏడురోజుల పైన సాధారణములగు నామజ్వరములయందు పాచనముచేయుటయును, ఆమరహితమగు జ్వరములలో శమనముచేయుటయును, తీక్ష్ణమగు నామజ్వరములలో ఔషధమునే ఈ యకుండుటయే నుత్తమము. ముఖము ఎఱ్ఱబాఱుట, ఉమ్మిన కషాయపురంగుగావచ్చుట, హృదయము నిర్మలముగానుండకుండుట, రుచిపుట్టకుండుట, తంద్రాలస్యములు కలుగుట, దోషములు పక్వములు గాకయుండుట, నోటినుండి ఉమ్మి ఎక్కువగా నుండుట, దేహము బరువుగా నుండుట, ఆకలిలేకపోవుట, మూత్ర మెక్కువగా స్రవించుట, జ్వరముగల రోగి బలవంతుఁడుగానుండుట ఇయ్యది ఆమజ్వరలక్షణములు కావున నిట్టియెడ నౌష ధము నీయరాదు. ఆమజ్వరరోగుల కీయఁబడిన యౌషధము మఱల జ్వరమును ప్రకా శింపఁజేయును. జ్వరము తగ్గుకొలఁదిని, దేహము చులకనగుకొలఁదిని, మలము వెడ లుకొలఁదిని దోషము పక్వమైనట్టులు తెలిసికొని అప్పుడు ఔషధము నీయవలయును.

[త్రిదోషజ్వరార్థము పాచనకషాయము; శోధనచేయఁదగనివారు; స్త్రీలు
పిల్లలు ఔషధమును సేవించుటలో గమనింపఁదగినవిధి; ఔషధము
జీర్ణించినట్లు తెలిసికొనుగుర్తులు; అట్లే జీర్ణింపనిగుర్తులు;
జీర్ణింపకముందు ఆహారాదులు సేవించినయెడల వచ్చు
ప్రమాదములు; స్త్రీబాలవృద్ధులు ఔషధమును సేవించురీతి.]

శ్లో. నాగరం దేవకాష్ఠం చ ధాన్యాకం బృహతీద్వయమ్, ద ద్యాత్పాచనకం పూర్వం జ్వరితాయ జ్వరాపహమ్. 54. పీతాంబు

ర్లంఘితః క్షీణః [1]జీర్ణి భుక్తః పిపాసితః, న పిబేదౌషధం జంతుః సం
శోధన మథేతదత్. 55. వీర్యాధికం భవతి భేషజ మన్నహీనం హన్యా
త్తదామయ మసంశయ మాశు చైవ, తద్బాలవృద్ధయువతీమృదుభిశ్చ
పీతమ్, గ్లానిం పరాం నయతి చాశు బలక్షయం చ. 56. అనులోమోనిల
స్స్వాస్థ్యం క్షుత్తృష్ణాసుమనస్కతా, లఘుత్వమింద్రియోద్గార
శుద్ధిర్జీర్ణౌషధాకృతిః. 57. క్లమో దాహాంగసదనం భ్రమో మూర్ఛా
శిరోరుజా, అరతిర్బలహానిశ్చ సావశేషౌషధాకృతిః. 58. ఔషధ శేషే భు
క్తం పీతం చ తథౌషధం సశేషేఽన్నే, ప్రకరోతి గదోపశమం ప్రకోప
యత్యన్యరోగాంశ్చ. 59. శీఘ్రం విపాక ముపయాతి బలం న హిం
స్యాదన్నావృతం నచ ముహు ర్వదనా న్నిరేతి, ప్రాగ్భుక్తసేవిత మథౌ
షధమేతదేవ దద్యాచ్చ వృద్ధ శిశు భీరు వరాంగనాభ్యః. 60.

అన్నివిధములగు జ్వరములకును, శొంఠి, దేవదారు, ధనియములు, పెద్దములక, చిన్నములక అనుబృహతిలోఁగల రెండువిధములును తెచ్చి వీనితో కాచిన కషాయమును పాచనమునకై జ్వరితున కీయవలయును. ఇయ్యది జ్వరమును పోఁగొట్టును. నీటిని త్రాగినవాఁడును, లంఘనము చేసినవాఁడును, దప్పిగొని యున్నవాఁడును, కృశించినవాఁడును, అజీర్ణరోగియును, భుజించినవాఁడును, ఔషధమును గాని, ఇతరవిధమగు శోధనను గాని సేవింపరాదు.

అన్నములేని యౌషధము పరాక్రమవంతమగును. ఇట్టియౌషధ మామయును చంపివైచును. సందేహము వలదు. కావున పిల్లలు, వృద్ధులు, యౌవనవతులగు స్త్రీలు, మృదుశరీరులు మున్నగువారౌషధమును అన్నములేక సేవించిన బడలిక నొందుదురు. శీఘ్రముగా బలమును నశించును. ఈవిషయమున సందేహము బొత్తుగా వలదు.

అనుకూలముగా వాయువు వెడలుట, స్వస్థుఁడై యుండుట, ఆఁకలి దప్పికఁ గలిగియుండుట, మనస్సు నిర్మలముగానుండుట, శరీరము తేలికగా నుండుట, ఇంద్రియములు కలుషితములుగాక ప్రసన్నములై యుండుట, త్రేపులు రాకుండుట మున్నగునవి జీర్ణౌషధునకు అనఁగా నౌషధము జీర్ణించినవానికి లక్షణములు. వాడఁబాఱుట, ఆయాసమునొందుట, దప్పిగొనియుండుట, కాళ్లుచేతులు మొదలగు నవయవములు లాగుచుండుట, భ్రమకమ్ముట, మూర్ఛిలుట, తలనొప్పి, అసహ్యము, అరుచి మున్నగునవి, మనోవ్యాకులము అనునీయవి కలయప్పుడు, ఔషధము జీర్ణముకాక శేషించియున్నదని తెలిసికొనవలయును.

---

1 'జీర్ణో' అనికూడ పాఠమున్నది.

ఔషధము పూర్ణముగా జీర్ణింపకముందు తినినయన్నమును, త్రాగిననీరును, ఆవిధముగానే అన్నము సంపూర్ణముగా జీర్ణింపక ముందు తీసికొనిన యౌషధమును, రోగమును శాంతి నొందింపదు. పైఁగా నిది ఇంకను ఇతరరోగములను పుట్టించును. అన్నావృతమైన యౌషధము, అనఁగా అన్నము చక్కఁగా జీర్ణమైనపిమ్మట దానితో ఇమిడికపొందినదైనచో అట్టిఔషధము త్వరగా పక్వమై జీర్ణించును. బలమును నశింపనీయదు నోటినుండి మాటిమాటికి వెళ్లిరాదు. ఈపైని చెప్పియున్న తెఱఁగున యౌషధమును సాధారణముగా వైద్యులు ముదుసలివారికి, పిల్లలకు, భయస్వభావము గలవారికి, సౌందర్యవతు లగు నారీమణులకును ఈయవలయును.

ఔషధమును సేవించునప్పుడు గమనింపవలసిన మాత్రాపరిణామము; క్వాథాది ఔషధముల విషయములోగల పరిమాణము, కషాయ విషయమున వైద్యుల పరిభాష.

శ్లో. మాత్రాయా నాస్త్యవస్థానం దోషమగ్నిర్బలం వయః,
వ్యాధిం ద్రవ్యం చ కోష్ఠం చ వీక్ష్య మాత్రాం ప్రయోజయేత్.
61. ఉత్తమస్య పలం మాత్రా త్రిభిశ్చాక్షైశ్చ మధ్యమే, జఘనస్య
పలార్ధేన స్నేహక్వాథౌషధేషు చ. 62. కర్షాదాతు పలం యావద్ద
ద్యాత్ షోడశికం జలం, తతస్తు కుడపం యావత్ తోయ మష్టగుణం
పిబేత్. 63. క్వాథ్యద్రవ్యపలే కుర్యాత్ప్రస్థార్థం పాదశేషితమ్.

రోగులకు ఔషధము నిచ్చునప్పుడు సాధారణముగా మాత్రల నింతింతలుగా నిట్లు ఈయవలయు నను సాధారణముగా నియమము లేదు. కాని వైద్యుఁడగువాఁడు, రోగికిఁగల దోషమును బలమును వయస్సును వ్యాధిని ఔషధమును జఠరకోష్ఠమును చక్కఁగా బరీక్షించి తదనుసారముగా నౌషధమాత్రల నుపయోగింపవలయును. తైలము కల్కము మున్నగువాని నుపయోగించునప్పుడు ఉత్తమమగుమాత్ర (అనఁగాజఠరాగ్నికలవానికిచ్చెడి మాత్ర) పలప్రమాణముండవలయును. మధ్యమము మూఁడుకర్షముల పరిమాణమున నుండవలయును. అంతకంటెఁ దక్కువ పరిమాణముగల మాత్రయన్నిటికంటె నధమము అనెదరు. స్నేహకషాయములఁ దయారుచేయుటలో ఒకకర్షము మొదలుకొని పలప్రమాణమువఱకు గలవానికి, పదియాఱురెట్ల నీటిని చేర్పవలయును. పలము మొదలుకొని కుడపమువఱకు గలవానికి నెనిమిదిరెట్లు ఉదకమును చేర్చవలయును. కల్కములు మున్నగు ప్రత్యేకక్వాథాదులయందు ఒకపలము యౌషధమునకు ప్రస్థపరిమాణము నీటిలో పక్వముచేసి నాల్గవభాగము నీరు మిగులునట్లు చేయవలయును. (దీనినే పాదావశేష విధి యని యందురు.)

పలపరిమాణవిషయమున చరకాదుల మతభేదములు.

శ్లో. ద్వాత్రింశన్మాషకైర్మాషశ్చరకస్యతు తైః పలమ్. 64. అష్టచత్వారింశతా స్యాత్సుశ్రుతస్య తు మాషకః, ద్వాదశభి ర్ధాన్యమాషై శ్చతుష్షష్ట్యాతు తైః పలమ్. 65. ఏతచ్చ తులితం పంచరక్తి మాషాత్మకం పలమ్, చరకార్ధపలోన్మానం చరకే దశరక్తికైః. 66. మాషైః పలం చతుష్షష్ట్యా యద్భవేత్తత్తథేరితం, తస్మాత్పలం చతుష్షష్ట్యా మాషకై ర్దశరక్తికైః. 67. చరకానుమతం వైద్యైశ్చికిత్సాసూపయుజ్యతే.

చరకమహాముని మతానుసారముగా ముప్పదిరెండు మాషములు [మినపగింజల] యెత్తు ఒక మాషమగును. 48 మాషములయెత్తు పల మగును. ఇతనిమతమున నొకపలమునకు పదిరత్తికలనియందురు. సుశ్రుతునిమతానుసారము 12 మాషములయెత్తు మాషమును 64 మాషములయెత్తు పలమగును. ఈమతమున పలమనఁగా (అనగా 5 రతుల [రత్తికలు]యెత్తు గలది) పలమగును. ఇయ్యది అనఁగాసుశ్రుతునియైదురత్తికలు, చరకముని యర్ధపలమునకు సమానము. పదిరతులు మాషమని యందురు. 64 మాషములచేతనగుపలమే ఇచ్చటగ్రహింపఁబడును. వైద్యులు చరకుని మతానుసారముగనే చికిత్సలయందు పలాదిపరిమాణములను ఉపయోగించుచున్నారు.

వాతజ్వరమునకు చికిత్సలు; బిల్వాదిపంచమూలకషాయము; నేలవేముకషాయము; రాస్నాదికషాయము; పిప్పలాదికషాయములు; ద్రాక్షాదిక్వాథము.

శ్లో. బిల్వాదిపంచమూలస్య క్వాథస్స్యాద్వాతికే జ్వరే. 68. పాచనం పిప్పలీమూలంగుడూచీ విశ్వజోథవా, కిరాతాద్వామృతోదీచ్య బృహతీద్వయ గోక్షురైః. 69. సస్థిరాకలశీవిల్వైః క్వాథో వాతజ్వరాపహః, రాస్నా వృక్షాదనీ దారు సరళం శైలవాలుకమ్. 70. కషాయశ్శర్కరాక్షౌద్రయుక్తో వాతజ్వరాపహః, ప్రక్షేపః పాదికః క్వాథాత్ స్నేహే కల్కసమో మతః. 71. పరిభాషామిమామన్యే ప్రక్షేపోఽప్యాచిరే యథా, కర్షచూర్ణస్య కల్కస్యగుటికానాంచ సర్వశః. 72. ద్రవ్యశుక్త్యా సలేఢవ్యః పాతవ్యశ్చచతుర్ద్రవః, మాత్రాక్షౌద్రఘృతాదీనాం స్నేహే క్వాథేషు చూర్ణవత్. 73. బిల్వాదిపంచమూలీచ గుడూచ్యామలకే తథా, కుస్తుంబురుసమోహ్యేష కషాయో వాతికే జ్వ

శ్లో. 74. పిప్పలీ శారివా ద్రాక్షా శతపుష్పా హరేణుభిః, కృతః కషాయ స్సగుడో హన్యాత్పవనజం జ్వరమ్. 75. గుడూచీ శారివా ద్రాక్షా శతపుష్పా పునర్నవా, సగుడోఽయం కషాయ స్స్యాత్ వాతజ్వరవినాశనః. 76. ద్రాక్షా గుడూచీ కాశ్మర్యం త్రాయమాణా స్సశారిబాః, నిష్కాథ్య సగుడం క్వాథం పిబే ద్వాతజ్వరాపహమ్. 77. శతావరీ గుడూచీభ్యాం సర్వసో యంత్రపీడితః, గుడప్రగాఢ శ్శమయేత్ సద్యోఽనిలకృతం జ్వరమ్. 78.

బిల్వాది పంచమూలములు వీటికషాయమును గాని, వాతజ్వరితుల క్రీయవలయును. లేనిచో పిప్పలీమూలము, తిప్పతీగె శొంఠితో చేసిన కషాయమునైన నిచ్చినచో వాతజ్వరములు పక్వము లగును. నేలవేము, తుంగముస్తలు, తిప్పతీగె, కుఱువేరు, పెద్దములక, చిన్నములక, ఏనుగుపల్లేరు, నుయ్యాకుపొన్న, కొలపొన్న, శొంఠి వీటికషాయము (అనఁగా వీటిని సమభాగములుగ వేసి చేసినకషాయము) వాతజ్వరములను నాశనము చేయును.

సన్నరాష్ట్రము, బదనిక, సరళదేవదారు, ఏలకులు, కూతురుబుడమ వీనిని సమభాగములుగా వేసి కషాయముగ గాచి తేనెతోను, చక్కెరతోను కలిపి పుచ్చుకొనిన వాతజ్వరములు నిర్మూలములగును. కల్కమైనయెడల నివి (అనఁగా శక్కర, తేనెమొదలగునవి) నాల్గవభాగమును కలుపవలయును. తైలమునందు సమానభాగమును వేయవలయును. ఈతైలమును చేయుటయందు చెప్పినట్లు క్రింద చూపించుచున్నాము. చూర్ణము, కల్కము, మాత్రలు, గుటికలు చేయునప్పుడు పలప్రమాణము మాత్రమే శర్కర, తేనె సమముగా చేర్చవలెను. ఇట్లే పాకవిధిలో చిక్కగా చేయునెడల ద్రవమునకు రెట్టింపుగను, ఇంకను ద్రవరూపముగ జేయునెడల నాల్గురెట్లును నీటిని చేర్చవలయును.

తేనె, నేయి మొదలగువానివిషయములో మాత్రాప్రమాణ మెట్లనఁగా: చనురులో చూర్ణమువలె సమముగా చేర్చుటయుత్తమము. బిల్వము మొదలుగాఁగల పంచమూలములు వీనికే గురుపంచమూలములని పేరు. తిప్పతీగె, ఉసిరిక, కొత్తిమెరలు వీనిని అన్నిఁటిని సమానభాగములుగా వైచి కాఁచినకషాయము వాతజ్వరమును పోఁగొట్టఁగలదు. పిప్పళ్లు, సుగంధపాల, ద్రాక్ష, సదాప, రేణుకయను గంధద్రవ్యము, సోపు వీట్లతో కాఁచఁబడిన కషాయమునందు బెల్లము గలిపి త్రాగినయెడల వాతజ్వరములు నశించి పోవును.

ద్రాక్ష, తిప్పతీగె, సుగంధిపాల, సదాప, తెల్లగజ్జేరు వీటితో సమభాగముగ కాచినకషాయమునందు బెల్లమునుకలిపి సేవించిన నది వాతజ్వరములను మొదలంటునట్లు అణఁచివేయును. ద్రాక్ష, తిప్పతీగె, వట్టివేళ్లు, కలుక్రానుగ వీటినివేసి కాచినకషాయములో మంచిబెల్లమును గలిపి త్రాగిన వాతజ్వరము నశించిపోవును. తిప్పతీగె వీటిని యంత్రములోనుంచి మర్దించి, వీటినుండితీయఁబడిన రసమునందు బెల్లమును కలిపి త్రాగినయెడల తత్క్షణమే వాతప్రకోపమువలనఁ బుట్టిన జ్వరమును నశింపఁజేయును.

[పిత్తజ్వరచికిత్సలు; కళింగాదికషాయము; తిక్తాదిచూర్ణము; గూడుచీ క్వాథము; పటోలాదిగుటికలు; దూలగొండిస్వరసము; త్రాయ మాణాదిక్వాథములు, మృద్వీకాదికషాయములు, పర్పటకక్వాథము; శుంఠ్యాదికషాయము; ద్రాక్షాదికషాయము.]

శ్లో. కలింగం కట్ఫలం ముస్తం పాఠాం తిక్తకరోహిణీమ్, పక్వం సశర్కరం పీతం పాచనం పైత్తికే జ్వరే. 80. సక్షౌద్రం పాచనం పైత్తే తిక్తాబ్దేంద్రయవైః కృతమ్, లోధ్రోత్పలామృతా పద్మశారివాణాం సశర్కరః. 81. క్వాథః పిత్తజ్వరం హన్యాదథవా పర్పటోద్భవః,* [1]పటోలేంద్రయవక్వాథో మధునా మధురీకృతః. 82. తీవ్రపిత్తజ్వరా మర్ది పానా త్తృట్దాహనాశనః, దురాలభా పర్పటక ప్రియంగు భూనింబవాసా కటురోహిణీనామ్, జలం పిబే చ్ఛర్కరయావగాఢం, తృష్ణాస్రపిత్తజ్వరదాహయుక్తః. 83. త్రాయమాణా చ మధుకం పిప్పలీమూల మేవచ, కిరాతతిక్తకం ముస్తం మధుకం సవిభీతకమ్. 84. సశర్కరం పీతమేతత్పిత్తజ్వర[2]నిబర్హణం, మృద్వీకా మధుకం నింబం కటుకా రోహిణీసమా. 85. అవశ్యాయస్థితం పాక్యమేతత్పిత్తజ్వరాపహమ్, ఏకః పర్పటకః శ్రేష్ఠః పిత్తజ్వరవినాశనః. 86. కింపున ర్యది యుజ్యేత చందనోదీచ్యనాగరైః, విశ్వాంబుపర్పటోశీరఘనచందనసా

---

* [గుడూచీపద్మలోధ్రాణాం శారిబోత్పలయో స్తథా, శర్కరామధురః క్వాథః శీతః పిత్తజ్వరాపహః.] ఈశ్లోకము కొన్నిప్రతులలో నున్నది. తిప్పతీగెకమలములు, లొద్దుగచెక్క వీనితోగాని, సుగంధిపాలకలువలు వీనితోగాని సమభాగముగ కషాయముగాచి చెక్కరవైచిచల్లార్చి త్రాగిన పిత్తజ్వరములు హరించునని దీనిభావము. ఇది సుశ్రుతములో నున్నది.

1 'పటోల యవనిష్క్వాథ'. 2 'వినాశకమ్' అని పాఠాంతరములు.

ధితం. 87. దద్యాత్సుశీతలం వారి తృట్ఛర్దిజ్వరదాహనుత్, పర్పటామృతధాత్రీణాం క్వాథః పిత్తజ్వరాపహః. 88. ద్రాక్షారగ్వధయోశ్చాపి కాశ్మర్యా శ్చాథవా పునః. 89. ద్రాక్షాభయా పర్పటకాబ్దతిక్తా క్వాథం ససమ్పాకఫలం విదధ్యాత్, ప్రలాపమూర్ఛా భ్రమదాహ శోష తృష్ణాన్వితే పిత్తభవే జ్వరే తు. 90.

పిత్తజ్వరమునకు చేయవలసిన చికిత్స.—కొడిసెపిత్తనాలు, నేలగుమ్ముడు, తుంగముస్త, చేదుపొట్ల, అగరుశొంఠి, కటుకరోహిణి వీటిని సమముగా నీటిలో వైచి చక్కగాకాచి శర్కరనువైచి పిత్తజ్వరముగలవారి క్రియవలయును. ఇది పిత్తజ్వరము నకు చేయందగిన పాచనము. చేదుపొట్ల, తుంగగడ్డలు, కొడిసెపాలవిత్తులు వీని చేత చేయంబడిన పాచనమునందు తేనెకలిపి వాడవలయును. లొద్దుగు, నల్లకలువ, తిప్పతీగ, కమలములు, సుగంధిపాల వీట్ల సమభాగములతో జేయంబడిన కషాయము నందు చక్కెరనుకలిపి త్రాగిన పిత్తజ్వరమును నశింపజేయును. పర్పాటకముతో చేయం బడిన కషాయమైనను పిత్తజ్వరములను పోగొట్టగలుగును. చేతిపొట్ల, యవలు వీటితో కాచంబడినకషాయమునందు తేనెను కలిపి తీపిగలిగించి త్రాగినయెడల అతితీవ్రముగా వచ్చిన పిత్తజ్వరములైనను నశించిపోవును. ఈకషాయము త్రాగినంతనే అతిదాహము మున్నగు నవగుణములును నశించిపోవును.

దూలగొండి, పర్పాటకము, ప్రేంకణపుచెక్క, నేలవేము, అడ్డసరము, కటుకరోహిణి వీటితోసిద్ధముచేసిన స్వరసమునందు శర్కరను మిశ్రముచేసి త్రాగి యెడల విదాహము, చెమట, పిత్తజ్వరమును నశించిపోగలవు. కలుక్రానుగ, మధుకము, మోడి, వాయువిడంగము, చేదుపొట్ల, ముస్త, తుంగముస్తలు, విప్పపువ్వు, తాడికాయ వీనితో సమభాగిముగ పక్వముచేయంబడిన కషాయమునందు చక్కెరను కలిపి త్రాగిన పిత్తజ్వరములు నశించి పోగలుగును.

ద్రాక్ష, యష్టిమధుకము, వేపవేళ్లు, లేక వేపచెక్క, కటుకరోహిణి వీనినిసమానభాగములను తీసికొని మంచునీటిచే పాకమునుచేసి త్రాగించిన పిత్తజ్వరము లణగిపోవును. ఇదియే పిత్తజ్వరములకు పాచనము. లేనిచో కేవల మొక్కపర్పాటకమే పిత్తజ్వరముల నణంచుటలో నుత్తమముగాం బనిచేయగలదు. ఇది ఎఱ్ఱగందపుపొడి, కురువేరు, శొంఠి మున్నగువానితోగూడినచో నింక దాని ప్రభావము చెప్పుటకు నలవియగునా? అనంగా నత్యంత ముత్తమ మనుట.

శొంఠి, కురువేరు, పర్పాటకము, కట్టివేరు, తుంగిగడ్డలు, ఎఱ్ఱగిందపుపొడి వీని చేత సమభాగముగా సిద్ధముచేయంబడిన చల్లనియుదకము దప్పి, ఛర్ది విదాహముగల

పిత్తజ్వరమును పోఁగొట్టును. పర్పాటకము, ఉసిరిక వీటితో చేయఁబడిన క్వాథము నుగాని; ద్రాక్ష, తిప్పతీగె, రేలచెక్క వీటితో చేయఁబడిన కషాయము గాని పిత్తజ్వర మును పూర్ణముగా నశింపఁజేయును. ద్రాక్ష, కరక్కాయ, పర్పాటకము, తుంగముస్త లు, కటుకరోహిణి, రేలచెక్క వీటితో సమభాగముగ సిద్ధముచేయఁబడిన క్వాథ మును, ప్రలాపము, మూర్ఛపోవుట, భ్రాంతికమ్ముట, అతిదాహము, సొమ్మసిల్లుట, దప్పి, ఆరకయుండుట ఈమొదలగు గుణము లుండెడి, పిత్తజన్యమైన జ్వరము వచ్చినరోగికి యిచ్చినయెడల నెమ్మది కలుగును.

[పిత్తజ్వరము గలవానికి శీతక్రియలు; ధాన్యాకశ్రుతము; అభ్యంజ నము; శిరోలేపనము; ఉద్వర్తనాదులు; కాంజికవస్త్రధారణము; మాతులుంగబంధనము.]

శ్లో. వ్యుషితం [1]ధాన్యకజలం ప్రాతః పీతం సశర్కరం పుంసామ్, అన్తర్దాహం శమయత్యచిరాద్దూర ప్రరూఢమపి. **91.** పిత్తజ్వరేణ తప్త స్య క్రియాం శీతాం సమాచరేత్, విదారీదాడిమం లోధ్రం [2]దధిత్థం బీజపూరకమ్. **92.** ఏభిః ప్రదిహ్యా న్మూర్ధానం తృడ్దాహార్తస్య దే హినః, ఘృతభృష్టామ్లపిష్టాచ ధాత్రీలేపాచ్ఛ దాహనుత్. **93.** అమ్ల పిష్టై స్సుశీతైర్వా పలాశతరుజై [3]ర్లిహేత్, బదరీపల్లవోత్థేన ఫేనే నారిష్టకస్య [4]చ. **94.** కాలేయ చందనానుతా యష్టీబదర కాం జికైః, సఘృతై స్స్యా చ్ఛిరోలేప స్తృష్ణాదాహార్తిశాంతయే. **95.** ఉ త్తానసుప్తస్య గభీరతామ్ర కాంస్యాదిపాత్రం ప్రణిధాయ నాభౌ, తత్రాంబుధారా బహుళా పతంతీ నిహంతి దాహం త్వరితం సుశీతా. **96.** శీతకాంజిక వస్త్రావగుంఠనం దాహనాశనమ్, జిహ్వాతాలుగళక్లోమ శో షే మూర్ధ్నితు దాపయేత్. **97.** కేసరం మాతులుంగస్య మధు సైంధవసంయుతమ్.

పిత్తజ్వరమునకు చేయవలసిన శైత్యోపచారములను చెప్పుచున్నాఁడు—ధనియా లను నీటిలో రాత్రియంతయును నానవైచి, ఆనీటిని చక్కెర గలిపికొని త్రాగినయె డల రోగులకు కలిగిన భయంకరమగు నంతర్దాహము ముదిరినదైనను శీఘ్రముగా నశిం

---

1 ధాన్యకజలం. 2 కపిత్థం. 3 ర్దిహేత్. 4 వా.

చిపోఁగలదు. పిత్తజ్వరముచే సంతాపము కలిగినమనుష్యునికి శీతలోపచారము అవశ్యముగాఁ జేయవలయును.

నేలగుమ్ముడు, దానిమ్మపండు, లొద్దుగ, వెలగ, మాదీఫలము వీటిని అనఁగా కేసరములను నీటితో మెత్తగానూరి, దాహము ఎక్కువగా గలిగిన రోగియొక్క మాడునకు పట్టు వేయవలయును. నేతిలోగాని, నిమ్మపండ్లరసములోగాని, ఉసిరిగపట్టును ఆమ్లకాంజికముతో నూరి పట్టువేసినయెడల దాహ మణఁగిపోవును. మోదుగచిగుళ్లనుగాని, పూవులనుగాని ఉసిరిగపట్టునుగాని ఆమ్లకాంజికముతో నూరి పూసినను దాహము శాంతి నొందఁగలదు. రేఁగుఆకులను పిండగా వచ్చినరసముతో కుంకుడుకాయల నురుగును చేసి పూసినను తగ్గిపోవును. హరిచందనము, నల్లనుగంధిపాల, యష్టిమధుకము, రేగుపండ్లు వీనిని గంజితోనూరి దానిలో నేతిని కలిపి తలను పట్టువేసినయెడల, తృష్ణ, దాహము కలిగిన జ్వరములనైనను నశింపఁజేయును.

మనుష్యుని (అనగా రోగిని) వెల్లకిలఁ బరుండఁబెట్టి, ఆమనుష్యునిబొడ్డుపైన లోతైనరాగిపాత్రనుగాని కంచుపళ్లెగమునుగాని పెట్టి, ఆపాత్రయందు సన్నగా చాల ఎత్తునుండి నీటిని ధారకట్టునట్లు పోసినయెడల అతిదాహమును త్వరగా తగ్గించివైచును. చల్లనినీటిలోనుగాని, గంజిలోగాని గుడ్డను ముంచి శరీరముపై నుంచినయెడల దాహ ముపశమించిపోవును. నాలుక, దవడలు, గొంతుక, దాహస్థానము ఇవి పైత్యజ్వరాధిక్యముచేత ఎండిపోయిన యప్పుడు తలపైని మాదీఫలమును, తేనె, సైంధవలవణము వీనినినూరి లేపనము చేయవలయును.

[కఫజ్వరచికిత్స:— మాతులుంగాదిచూర్ణము; కఫహరద్రవ్యములు;
కటుకాదిక్వాథములు; నింబాదికషాయములు; దీపనపాచన
యోగములు, త్రిఫలాముస్తాదిక్వాథములు.]

మాతులుంగ శిఫా విశ్వ బ్రాహ్మీ గ్రంధికసంభవమ్. 98. కఫజ్వరేంబుసక్షారం పాచనంవా కణాదికం, పిప్పలీ పిప్పలీమూలం చవ్యచిత్రకనాగరమ్. 99. మరీచైలాజమోదేంద్ర పాఠా రేణుకజీరకం, భార్గీ మహానింబఫలం హింగురోహిణిసర్షపం. 100. విడంగాతివిషే మూర్వా చేత్యయం కీర్తితోగణః, పిప్పల్యాదిః కఫహరః ప్రతిశ్యాయో చకా[1]నిలాన్. 101. నిహన్యా ద్దీపనో గుల్మశూలఘ్న స్త్వామపాచనః, కటుకం చిత్రకం నింబం హరిద్రాతివిషే [2]వచాం. 102. కుష్ఠ మింద్ర

1 జ్వరాన్. 2 వచా.

యవం మూర్వాం పటోలం చాపి సాధితం, పిబే న్మరిచసంయుక్తం స క్షౌద్రం శ్లైష్మికే జ్వరే. 103. నింబవిశ్వామృతా దారు శటీభూనింబ పౌష్కరం, పిప్పల్యా బృహతీచేతిక్వాథో హంతి కఫజ్వరం. 104. సింధువారదల[1]క్వాథం శోషణం కఫజే జ్వరే, జంఘయోశ్చ బలే క్షీణే కర్ణే వా విహితేపి బేత్. 105. ఆమలక్యభయా కృష్ణా చిత్రక శ్చేత్యయం గణః, సర్వజ్వరకఫాతంక భేదీ దీపనపాచనః. 106. త్రిఫలాపటోలవాసాచ్ఛిన్నరుహా తిక్తరోహిణీ షడ్గ్రంధాః, మధునా శ్లేష్మసముత్థే దశమూలీవాసకస్య వా క్వాథః. 107. ముస్తం వాత్సకబీజాని త్రిఫలా కటురోహిణీ, పరూషకాణి చ క్వాథః కఫజ్వరవినాశనః. 108.

కఫజ్వరచికిత్సా:—మాదీఫలము, శొంఠి, సరస్వతిఆకు, మోడి, వట్టివేరు వీటితో చేసిన క్వాథమునందు యవక్షారమును కలిపి త్రాగినయెడల కఫజ్వరములు నశించును. కణాదిక్వాథముచేతఁగూడ నీకఫజ్వరములు పోఁగలవు. కణాదిక్వాథ మనఁగా పిప్పల్యాదికమును వేసి కాచిన కషాయము. పిప్పళ్లు, మోడి, చవ్యము, చిత్రమూలము, శొంఠి, మిరియములు, ఏలకులు, ఓమము, దాల్చినపట్ట, అగరుశొంఠి, రేణుకలు, జీలకఱ్ఱ, గంటుభారంగి, గజనిమ్మపండు, ఇంగువ, కటుకరోహిణి, ఆవాలు, వాయువిళంగములు, అతివస, చాగవేళ్లు వీటిని కఫహరమగు కణాదిగణమని చెప్పెదరు. అనఁగా పిప్పల్యాది గణపఠితము లగు శబ్దము లని యర్థము.

ఈపిప్పల్యాదిగణము కఫమును పోఁగొట్టును. మఱియును, పీనస లేక పడిసెము, అరోచకము, వాతరోగము అనువానిని నశింపఁజేయును. జఠరాగ్నిని దీపింపఁజేయును, గుల్మము, శూలరోగము వీటిని మొదలంట నశింపజేయును. ఆమమును పక్వముజేయును. కటుకరోహిణి, చిత్రమూలము, వేపచెక్క, మ్రానిపసపు, అతివస, వస, చెంగల్వకోష్ఠు, కొడిసెపాలవిత్తులు, చాగవేళ్లు, చేదుపాళ్ల, (పాట్లఆకులని కొందఱు) వీనితో కషాయమును సమభాగముగ చేసి మిరియములచూర్ణమును తేనెను కలిపి త్రాగిన కఫజ్వరములు నశించును.

వేపచెక్క, శొంఠి, తిప్పతీగె, దేవదారుచెక్క, కచ్చూరము, నేలవేము, పుష్కరమూలము రెండువిధములగు పిప్పళ్లు, అనఁగా పిప్పళ్లు, గజపిప్పళ్లు, పెద్దములక వీటిని కషాయమునందు వైచి కాచి కఫజ్వరములు గలవారిచేత త్రాగించుచుండవలయును. తెల్లవావిలిఆకుతో చేసిన క్వాథము కఫజ్వరమును ఎండింపఁజేయును. మఱి

---

[1] శి క్వాథః.

యును, పిక్కలయందు బలములేనియప్పుడును, చెవులు మూసికొని పోయినప్పుడును ఈకషాయమును సేవించినయెడల హితము కలుగును. ఉసిరిక, కరక్కాయ, పిప్పళ్లు, చిత్రమూలము, ఈగణము అన్నివిధములైన కఫజ్వరములను పోఁగొట్టును.

అడ్డసరము, తుంగముస్తలు, కొడిశెపాలవిత్తనములు, త్రిఫలములు, కటుకరోహిణి, చిట్టీతకాయలు వీటితోటి చేయఁబడిన క్వాథము కఫజ్వరమును పోఁగొట్టును.

చాతుర్భద్రావలేహిక; శ్వాసాదులకు పిప్పలీచూర్ణము; ద్వంద్వజ్వర చికిత్స.

శ్లో. కట్ఫలం పౌష్కరం శృంగీకృష్ణాచ మధునాసహ, కాసశ్వాసజ్వరహరః శ్రేష్ఠో లేహః కఫాంతకృత్. 110. కర్షశ్చూర్ణస్య కల్కస్య గుటికానాం చ సర్వశః, ద్రవశుక్తౌ స లేహవ్యః పాతవ్యశ్చ చతుర్ద్రవః. 111. ఊర్ధ్వజత్రుగ రోగఘ్నీ సేయం స్యా దవలేహికా, అధోరోగహరీయా తు సా పూర్వాం భోజనాన్నతా. 112. క్షౌద్రోపకుల్యాసంయోగః కాసశ్వాసజ్వరాపహః, ప్లీహానం హంతి హిక్కాంచ బాలానాం చ ప్రశస్యతే. 113. సంసృష్టదోషేషు హితం సంసృష్ట మథ పాచనం.

ఇప్పుడు చాతుర్భద్రావలేహికను చెప్పుచున్నాడు—నేలగుమ్ముడు, పుష్కరమూలము, కర్కాటకశృంగి, పిప్పళ్లు వీటిని సమభాగముగ చూర్ణమును చేసి తేనెలోకలిపి తినినట్టులయినచో దగ్గు, శ్వాసము, జ్వరము, కఫము వీటిని పోఁగొట్టును. ఇట్లు సిద్ధము చేసిన యవలేహికను సాయంకాలమునందు గ్రహించినయెడల జత్రువునందలి రోగము అనఁగా గొంతుకకు క్రిందిభాగమునఁ బుట్టెడివ్యాధులను కూడ పోగొట్టును. ఈఅవలేహికను భోజనముచేయుటకు ముందుగానే బుచ్చుకొనవలయును. పిప్పళ్లును, తేనెను కలిపినయెడల, దగ్గును, శ్వాసమును, జ్వరమును పోఁగొట్టగలుగును. మఱియును ప్లీహాను పోఁగొట్టును. వెక్కిళ్ల నణంచును. ఇది బాలురకు మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైనదియును కూడ నై యున్నయది. గుంపుగా నొకచోటచేరిన దోషములయందు అనఁగా ననేక రోగములు ఒక్కటిగా సంసృష్టములైయున్న విషయములలో మిక్కిలి హితకారి యగును. పాచనమును అనఁగా జీర్ణమునుగూడ చేయుచుండును.

నవాంగకషాయము.

శ్లో. విశ్వామృతాబ్దభూనింబైః పంచమూలీసమన్వితైః.114కృతః కషాయో హంత్యాశు వాతపిత్తోద్భవం జ్వరం, త్రిఫలా శాల్మలీ రాస్నా రాజవృక్షాటరూషకైః.115.శృత మంబు హరేత్తూర్ణం వాతపిత్తో

ద్భవం జ్వరం, కిరాతతిక్తమమృతాం ద్రాక్షా మామలకీం శఠీం. 116. నిష్క్వాథ్య పిత్తానిలజే క్వాథం తం సగుడం పిబేత్.

శొంఠి, తిప్పతీగె, తుంగముస్తలు, నేలవేము, లఘుపంచమూలములు వీటితో చేసిన క్వాథము వాతపిత్తములవలనఁ బుట్టిన జ్వరమును పోఁగొట్టును. త్రిఫలములు, బూరుగువేరు, సన్నరాష్మ, రేలగుజ్జు, అడ్డసరము వీటితోఁ జేయఁబడిన క్వాథము వాతపిత్తజ్వరములను హరించును. తిప్పతీగె, ద్రాక్ష, ఉసిరిక, కచ్చూరము వీటి సమభాగకషాయములో బెల్లమును గలిపి సేవించిన వాతపిత్తజ్వరములు నశించును.

వాతపిత్తజ్వరాలకు నిదిగ్ధికాదికషాయము; పంచభద్రము; మధుకాదిశీతము.

శ్లో. నిదిగ్ధికా బలా రాస్నా త్రాయమాణాఽమృతాయుతైః. 117. మసూరవిదళైః క్వాథో వాతపిత్తజ్వరం జయేత్, గుడూచీ పర్పటం ముస్తం కిరాతం విశ్వభేషజం. 118. వాతపిత్తజ్వరే దేయం పంచభద్రమిమం శుభం, మధుకం శారిబా ద్రాక్షా మధుకం చందనోత్పలం. 119. కాశ్మరీపద్మకం లోధ్రం త్రిఫలాం పద్మకేసరం, పరూషకం మృణాళం చ న్యసే దుత్తమవారిణి. 120. మధులాజసితాయుక్తం తత్పీత ముషితం నిశి, వాతపిత్తజ్వరం దాహతృష్ణామూర్ఛావమిభ్రమాన్. 121. శమయే ద్రక్తపిత్తం చ జీమూతాసివ మారుతః.

వాకుఁడు, ముత్తువపులగము, సన్నరాష్మ, కలుక్రానుగ, తిప్పతీగె, పిల్లిపెసర, నల్లతెగడ వీటికషాయము వాతపిత్తజ్వరముల నణంచును. తిప్పతీగె, పర్పాటకము, తుంగముస్తలు, విడంగాలు, శొంఠి వీటితోఁజేయఁబడిన కషాయమునకు పంచభద్ర మని పేరు. ఇది వాతపిత్తజ్వరములకు శ్రేష్ఠము. యష్టిమధుకము, తిప్పతీగ, సుగంధపాలవేళ్లు; (నల్లవి, తెల్లవి) ద్రాక్ష, విప్పపూవు, ఎఱ్ఱచందనము, నలుకలువ, గుమ్ముడు, పద్మకములు, లొద్దుగ, త్రిఫలములు, కమలముల కింజల్కములు, చిట్టీతపండ్లు, తామరతూడు వీటిని నిర్మలమైన నీటిలో వైచి రాత్రియంతయును నానవైచి దానిలో పర్పాటకము, పేలపిండి, చక్కెర కలిపి త్రాగవలయును. ఇది వాతపిత్తజ్వరమును, విదాహమును, మూర్ఛ, పడిపోవుట మొదలగురోగములను, గాలి మేఘములనువలె రక్తపిత్తజ్వరములను గూడ నశింపజేయును.

పిత్తశ్లేష్మములకై పటోలాదిగణము; గుడూచ్యాదిగణము.

శ్లో. పటోలం చందనం మూర్వా తిక్తా పాఠా మృతా గణః. 122. పిత్తశ్లేష్మారుచిచ్ఛర్ది జ్వరకండూవిషాపహః, గుడూచీ

19757

నింబధాన్యాకం పద్మకం చందనాని చ. 123. ఏష సర్వజ్వరాన్ హంతి గుడూచ్యాదిస్తు దీపనః, హృల్లాసారోచకచ్ఛర్ది పిపాసాదాహనాశనః. 124.

చేదుపొట్ల, ఎఱ్ఱగంధము, చాగ, కటుకరోహిణి, విషబొద్ది, తిప్పతీగె, ఈవస్తువులు పటోలాది గణ మనఁబడును. ఇయ్యది పిత్తము, కఫము, అరుచి, ఛర్ది, జ్వరము, దుఱద, విషము మొదలగువానిని పోఁగొట్టును. తిప్పతీగ. నిమ్మకాయ, ధనియాలు, పద్మకములు, రక్తచందనము అను వీటిని గుడూచ్యాది గణమని యనియెదరు. ఇవి అన్నివిధములగు జ్వరములను పోఁగొట్టును. ఆకలిని పుట్టించును. ఎప్పుడును అతిగా ఉమ్మివేయుట, పదార్థములపైని యసహ్యత, ఛర్ది, నీటియం దిచ్ఛ, విదాహము వీటిని బోఁగొట్టును.

శ్లో. కిరాతం నాగరం ముస్తం గుడూచీంచ కఫాధికే,
పాఠోదీచ్యమృణాలైస్తు సహ పిత్తాధికే పిబేత్. 125

నేలవేము, శొంఠి, తుంగముస్తలు, తిప్పతీగె, వీటిని కఫ మెక్కువగా నుండిన జ్వరమునం దుపయోగింపవలయును. విషబొద్ది, కురువేరు, తామర అను వానిని పిత్తాధిక్యమువలన సంభవించెడు జ్వరములయం దుపయోగింపవలయును.

కంటకార్యాదివర్గము; వాసాకషాయము; పటోలాదికషాయము.

శ్లో. కంటకార్యమృతా భార్గీ నాగరేంద్రయవాసకం, భూనింబం చందనం ముస్తం పటోలం కటురోహిణీ. 126. కషాయం పాయయేదేత త్పిత్తశ్లేష్మజ్వరాపహం, దాహతృష్ణా రుచిచ్ఛర్ది కాసహృత్పార్శ్వశూల నుత్. 127. సపత్రపుష్పవాసాయాం రసః క్షౌద్రసితాయుతః, కఫపిత్తజ్వరం హంతి సాస్రపిత్తం సకామలం. 128. పటోలం పిచుమర్దశ్చ త్రిఫలా మధుకం బలా, సాధితోఽయం కషాయ స్స్యా త్పిత్తశ్లేష్మోద్భవే జ్వరే. 129.

వాకుడు, తిప్పతీగె, గంటుభారంగి, శొంఠి, కొడిసెపాలవిత్తులు, దూలగొండి, నేలవేము, రక్తచందనము, తుంగముస్తలు, చేదపొట్ల, కటుకరోహిణి వీనిని సమభాగముగా కషాయముగా గాచి త్రాగించినయెడల పైత్యాధిక్యమువలనగాని, శ్లేష్మమువలనగాని వచ్చిన జ్వరములను వెంటనే యణఁచివేయును. దాహము, నీటిని త్రాగునిచ్ఛ, దప్పి, అరుచి, వాంతి, కాసము, రొమ్మునొప్పి, పార్శ్వపునొప్పి ఈ మొదలగువానినిగూడ నశింపఁజేయఁగలదు. ఇదియే కంటకార్యాది వర్గము అనఁబడు.

ఆకులు, పూవులుతో యడ్డసరపు తీగెతెచ్చి దంచి దానిరసమునందు తేనెను శర్కరను కలిపికొని త్రాగినయెడల కఫపిత్తజ్వరములను, రక్తపిత్తమును, కామెరలను నశింపఁజేయును. చేదుపొట్ల, వేపవేళ్లు, త్రిఫలనులు, యష్టిమధుకము, ముత్తపుపులగము వీనితోఁ జేయఁబడిన కషాయమును సేవించినయెడల పిత్తమువలనను, శ్లేష్మమువలనను ఉద్భవించిన జ్వరము లణఁగిపోవును.

అమృతాష్టకము; పంచతిక్తము.

శ్లో. గుడూచీంద్రయవారిష్ట పటోలం కటురోహిణీ, నాగరం చందనం ముస్తా పిప్పలీచూర్ణసంయుతం. 130. అమృతాష్టక ఇత్యేష పిత్తశ్లేష్మజ్వరాపహః, హృల్లాసారోచకచ్ఛర్ది తృష్ణాదాహనివారణః. 131. పటోలయవధాన్యాకం మధూకామలకచందనం, పైత్తికే శ్లేష్మపిత్తోత్థే జ్వరే తృట్ఛర్దిదాహనుత్. 132. క్షుద్రామృతాభ్యాం సహ నాగరేణ సపౌష్కరం చైవ కిరాతతిక్తం, పిబే త్కషాయం త్విహ పంచతిక్తం జ్వరం నిహంత్యష్టవిధం సమగ్రమ్. 133.

అమృతాష్టకమును జెప్పుచున్నాడు—తిప్పతీగె, కొడిసెపాలవిత్తులు, వేప, చేదుపొట్ల, కటుకరోహిణి, శొంఠి, గక్తచందనము, తుంగముస్తలు, పిప్పళ్లు వీనిని కషాయముగా గాచి త్రాగవలయును. దీనినే అమృతాష్టకమని యందురు. ఈఅమృతాష్టకము, పిత్తజ్వరములను పోగొట్టును. మఱియును నోటివెంట నుమ్మిఊరుచుండుట, అరోచకము, ఛర్ది, దాహము, దప్పి మొదలగువానిని దూరముగాఁ బాఱదోలును.

చేదుపొట్ల, యవలు, కొత్తిమెర, పెసలు, ఉసిరిక, రక్తచందనము వీటితో సమభాగముగ కషాయమును పెట్టి పుచ్చుకొనిన పిత్తజ్వరకఫజ్వరములయం దుండెడి దప్పి, ఛర్ది, గొంతెండిపోవుట అనునివి మొదలంట నణఁగిపోవును. వాకుడు, తిప్పతీగె, శొంఠి, పుష్కరమూలము, నేలవేము ఈఅయిదును పంచతిక్తము లనఁబడును. ఈపంచతిక్తములతో చేసిన కషాయమును సేవించినయెడల, ఎనిమిదివిధములయిన జ్వరములును సంపూర్ణముగా నశించిపోగలవు.

[కఫపిత్తజ్వరములకై కటుకాదియోగములు; ధాన్యకాదియోగములు; వాతశ్లేష్మజ్వరచికిత్స; వాలుకాస్వేదనము; ముస్తాదిక్వాథము.]

సశర్కరా మక్షమాత్రాం కటుకా ముష్ణవారిణా, పీత్వా జ్వరే జయే జ్జంతుః కఫపిత్తసముద్భవం. 134. దీపనం కఫవిచ్ఛేది వాతపిత్తానులోమనం, జ్వరఘ్నం పాచనం భేది శృతం ధాన్యపటోలయోః. 135.

కఫవాతజ్వరే స్వేదాః కారయేత్ ద్రూక్షనిర్మితాన్, స్రోతసాం మార్దవం కృత్వా నీత్వా పావకమాశయం. 136. హత్వా వాతకఫస్తంభం స్వేదో జ్వర మపోహతి. ఖర్పరభృష్ట పటస్థిత కాంజికసిక్తో హి వాలుకా స్వేదః, శమయతి వాతకఫామయ మస్తకశూలాంగభంగాదీన్. 137. ముస్తానాగర భూనింబం త్రయ మేతత్త్రికార్షికం, కఫవాతాఽఽమ శమనం పాచనం జ్వరనాశనమ్. 138.

చక్కెరతో కలిసిన కటుకరోహిణిని ఒక్కొక్క అర్ధకర్షముగా చేకొని వేడినీళ్లతోకూడ త్రాగినయెడల కఫజ్వరములును, పిత్తజ్వరములును, వాతపిత్తజ్వరములును నశించిపోవును.

ధనియములు, చేదుపొట్ల వీటికషాయము జఠరాగ్నిని దీపింపజేయును. కఫమును బోఁగొట్టును. వాతపిత్తములకు సమానత్వమును కలుగజేయును. జ్వరమును పోఁగొట్టును. ఆహారాదులను పక్వముచేయును. భేదిని కలిగించును.

కఫము వాతము మున్నగువానిచే వచ్చిన జ్వరములయందు రూక్షపదార్థములవలన చెమట కలుగునట్లు రక్తనాడులను శుభ్రపఱచి, మృదువుగాచేసి జీర్ణకోశమునందలి యగ్నిని వృద్ధిపొందించునట్లు చేయవలయును. వాతము కఫము అను వీటి యవరోధములను గూలద్రోసి జ్వరమును పోఁగొట్టగలదు. పెనముపైఁగాని మూఁకుడులోఁగాని ఇసుకను వేయించి కాఁచి తఱువాత దానిని ఒకగుడ్డయందు కట్టి గంజిలో ముంచి దానిచేత యొడలిని తడపవలయును. దీనిపేరే వాలుకాస్వేదము. ఈవాలుకాస్వేదము వాతరోగములను, కఫరోగములను, తలనొప్పిని, కాళ్లుచేతులు లాగుటను ఈమొదలగు బాధలను అణఁచివేసి సౌఖ్యము నీయఁగలదు.

తుంగముస్తలు, శొంఠి, నేలవేము ఈమూఁడువస్తువులను పలముచొప్పున తీసికొని కాచి ఆకషాయము నిచ్చినచో కఫమును, వాతమును, ఆమమును తగ్గించివైచును. పాచనముగూడ నగును. జ్వరము నణఁచివేయును.

కఫవాతజ్వరములకై పంచకోలకషాయము; పిప్పలీశృతము; ఆరగ్వధాదిక్వాథము.

శ్లో. పిప్పలీ పిప్పలీమూల చవ్యచిత్రకనాగరం, దీపనీయః స్మృతో వర్గః కఫానిలగదాపహః. 139. పిప్పలీభి శ్శృతం తోయం అనభిష్యంది దీపనం, వాతశ్లేష్మవికారఘ్నం ప్లీహజ్వర వినాశనం .140. ఆరగ్వధగ్రంథికముస్తతిక్తా హరీతకీభిః క్వథితఃకషాయః,

యః, సామే సశూలే కఫవాతయుక్తే జ్వరే హితో దీపనపాచనశ్చ. 141

పిప్పళ్లు, పిప్పలీమూలము, (పిప్పలి, మోడి,) చవ్యము, చిత్రమూలము, శొంఠి ఇవి పంచమూల మని చెప్పఁబడును. ఈపంచమూలముల కషాయము జఠరాగ్నిని వృద్ధిని బొందించును. కఫసంబంధములయిన వాతసంబంధములయిన రోగములను నిశ్శేషముగా బోగొట్టును. పిప్పళ్లకషాయము కఫమును బుట్టింపదు. జఠరాగ్నిని వృద్ధి నొందించును. వాతకఫమువలనను శ్లేష్మవికారమువలనను కలిగినరోగములను నశింపజేయును. రేలచెక్క, పిప్పలిదుంప, మోడి, తుంగముస్తలు, కటుకరోహిణి, కరక్కాయలు వీటితో సమభాగములుగా చేయఁబడిన కషాయము, ఆమశూలముచేతను కఫవాతముల తోను కూడిన జ్వరములను పోఁగొట్టుటయందు శ్రేష్ఠమైనది.

క్షుద్రాదిగణము.

శ్లో. క్షుద్రామృతా నాగరపుష్కరాహ్వయైః
కృతః కషాయః కఫమారుతోద్భవే,
సశ్వాస కాసారుచి పార్శ్వరుక్కరే
జ్వరే త్రిదోషప్రభవే చ శస్యతే. 142

తా. ములక, తిప్పతీగ, శొంఠి, పుష్కరమూలము వీనిని కషాయముగాఁ గాచి పుచ్చుకొనినయెడల కఫవాతములవలనఁ బుట్టిన జ్వరములును, శ్వాస, దగ్గు, అరుచి, పార్శ్వపునొప్పి మొదలగు లక్షణములు గల త్రిదోషములవలన బుట్టిన జ్వరమును నశించిపోవును.

{ కఫాదిజ్వరములకు దశమూలీరసము; ముస్తాదికషాయము; దేవదార్వాదిక్వాథము; మాతులుంగాదికల్కము. }

శ్లో. దశమూలీరసః పేయః కణాయుక్తః కఫానిలే, అవిపాకేతినిద్రాయాం పార్శ్వరుక్శ్వాసకాసకే. 143. ముస్తం పర్పటకశ్శుంఠీ గుడూచీ సదురాలభా, కఫవాతారుచి చ్ఛర్ది దాహ శోష జ్వరాపహః. 144. దారుపర్పటభార్గ్యబ్ద వచాధాన్యాకకట్ఫలైః, సాభయా విశ్వభూతిక్తైః క్వాథో హింగుమధూత్కటః. 145. కఫవాతజ్వరే పీతో హిక్కాశ్వాసగళగ్రహాన్, కాసశోషప్రసేకాంశ్చ హన్యాత్తరుమివాశనిః. 146. మాత్రాష్టాద్రక్షుృతాదీనాం స్నేహే క్వాథేషు చూర్ణ

వత్, మాషికం హింగుసింధూత్థం జరణాద్యాస్తు శాణికాః. 147. మాతులంగఫలకేసరో ధృతః సింధుజన్మమరిచాన్వితోముఖే, హంతివాతకఫరోగ మాస్యగం శోష మాశు జడతా మరోచకం. 148.

కఫవాతజ్వరము, అజీర్ణము, అతినిద్ర, పార్శ్వపుతలనొప్పి, అధికముగా శ్వాసము వెడలుట, దగ్గు వీనియందు అనగా నివి సంభవించినయపుడు దశమూలమును కషాయముపెట్టి ఆ కషాయమునందు పిప్పళ్లను పొడిచేసి వైచి త్రాగింపవలయును. తుంగముస్తలు, పర్పాటకము, శొంఠి, తిప్పతీగె, చిన్నదూలగొండి వీనినికషాయము చేసి ఇచ్చినయెడల కఫమును, వాతమును, అరుచిని, ఛర్దిని, దాహమును, గొంతు ఎండిపోవుటను, ఇట్టి గుణములుగల జ్వరమును అణంచివైచును. దేవదారువు, పర్పాటకము, గంటుభారంగి, తుంగముస్తలు, వస, ధనియములు, గుమ్ముడు, కరక్కాయలు, శొంఠి, నేలవేము వీటితోఁ జేయఁబడిన కషాయములోఁ దేనెను ఇంగువను కలిపి త్రాగిన కఫవాతజ్వరములు నశించును.

ఈకషాయము వెక్కిళ్ళను, శ్వాస మెక్కువగా వెడలుట, గొంతుక పట్టుకొనుట, దగ్గు, గొంతెండిపోవుట, ప్రసేకము అనునీదోషములను పోఁగొట్టును. పిడుగు వృక్షములను కూల్చునట్లు పైరోగముల నీకషాయము మొదలంట నశింపజేయును. తేనె, నెయ్యి మొదలగువాని మాత్రాప్రమాణములను తైలమునందు కషాయమునందు చూర్ణములలాగుననే ఎఱుంగవలయును. మఱియును ఇంగువ, సైంధవలవణమును, ఒక్కొక్కమాషప్రమాణమును, జీలకఱ్ఱ పిప్పళ్లు మొదలయినవి నాలుగుమాషములఎత్తును కలపవలయును. మాదీఫలము, కింజల్కములు, సైంధవలవణము, మిరియములు వీటినికలిపి నోటను ధరించుకొనినయెడల వాతకఫమువలన బుట్టుచుండెడి గొంతుకయెండిపోవుట, మొద్దుబారుట, అసహ్యము మున్నగునవి అతిశీఘ్రముగా నశించిపోఁగలవు. ఇచ్చట కలిసిన దోషములవలన కలుగుచుండెడి జ్వరమునకు చేయఁదగిన చికిత్స ముగిసినది.

[సన్నిపాతజ్వరచికిత్స; త్రిదోషజ్వరచికిత్సారంభక్రమము;
సన్నిపాతమునందు లంఘనరీతి; సన్నిపాతమునందు నిష్ఠీవనము;
సన్నిపాతమున నస్యవిధి.]

శ్లో. లంఘనం వాలుకాస్వేదో నస్యం నిష్ఠీవనం తథా, అవలేహాఽంజనంచైవ ప్రాక్ప్రయోజ్యం త్రిదోషజే. 149. సన్నిపాతజ్వరే పూర్వం కుర్యా దామకఫాపహం, పశ్చా చ్ఛ్లేష్మణి సంక్షీణే శమయే

త్పిత్తమారుతౌ. 150. త్రిరాత్రం పంచరాత్రం వా దశరాత్ర మథాపివా, లంఘనం సన్నిపాతేషు కుర్యా దారోగ్యదర్శనాత్. 151. దోషాణామేవ సా శక్తి ర్లంఘనే యా సహిష్ణుతా, నహి దోషక్షయే కశ్చి త్సహతే లంఘనాదికం. 152. ఆర్ద్రకస్వరసోపేతం సైంధవం సకటుత్రికం, ఆకంఠం ధారయే దాస్యే నిష్ఠీవేచ్ఛ పునఃపునః. 153. తేనాస్య హృదయా చ్ఛ్లేష్మా మన్యా పార్శ్వశిరోగలాన్, లీనోప్యాకృష్యతే శుష్కో లాఘవం చాస్య జాయతే. 154 పర్వభేదోఽంగమర్దశ్చ మూర్ఛాకాసగలామయాః, ముఖాక్షిగౌరవంజాడ్య ముత్క్లేశ శ్చోపశామ్యతి. 155. సకృ ద్ద్వి త్రి చతుః కుర్యా ద్దృష్ట్వా దోషబలాబలం, ఏతద్ధి పరమం ప్రాహు ర్భేషజం సన్నిపాతినాం. 156. మాతులుంగార్ద్రకరసం కోష్ణం త్రిలవణాన్వితం, అన్య ద్వా సిద్ధవిహితం తీక్ష్ణం నస్యం ప్రయోజయేత్. 157. తేన ప్రభిద్యతే శ్లేష్మా ప్రభిన్నశ్చ ప్రసిచ్యతే, శిరోహృదయకంఠాస్యపార్శ్వరుక్ చోపశామ్యతి. 158.

లంఘనము, వాలుకాస్వేదము, నస్యము, ఉమ్మివేయుట, అవలేహము, అంజనము ఇవి యన్నియును త్రిదోషముల వలనపుట్టిన జ్వరములవిషయములో మొదట నుపయోగింపవలసినది. సన్నిపాతజ్వరమున వైద్యుఁడు మొదట ఆమము, కఫము హరించునట్టి చికిత్సను ఆరంభింపవలయును. అటుతరువాత కఫము తగ్గిపోయినయెడల పిత్తమునకును వాతమునకు చికిత్స చేయవలయును. సన్నిపాతజ్వరములలో, ఆయాజ్వరమురీతుల ననుసరించి మూఁడురాత్రులు, లేక అయిదురాత్రులు, లేక పదిరాత్రులు ఇఁతయేల? ఆరోగ్యము అగువఱకును లంఘనములను చేయింపవలయును.

ఇన్ని లంఘనములను రోగి సహింపఁగలుగునా? యని సందేహము వలదు. లంఘనములను సహించుట, దోషముల శక్తివలననే గలుగుచున్నది. కాని దోషములు నశించినపిమ్మట ఎంత పుష్టి గలవాఁడైనను లంఘనాదులను సహింపఁజాలక యుండును.

అల్లపురసములో సైంధవలవణము, శొంఠి, మిరియములు, పిప్పళ్లు వీటినికలిపి నూరి కంఠమున ధారణచేసి మాటిమాటికి ఉమ్మివేయుచుండవలయును. ఇట్లు చేసిన యెడల సన్నిపాతరోగికి హృదయము మెడ ప్రక్కభాగము, తల, గొంతు వీటిలో

నున్న కఫము ఎండిపోయినను సంపూర్ణముగా లాగివేయఁబడును. శరీరముకూడ చులుకనగును. మఱియును కీళ్లుపోటు, కాళ్లులాగుట, మూర్ఛ, దగ్గు, గొంతుక పట్టుకొని పోవుట, ముఖమును కండ్లును బరువెక్కుట, మొద్దుబారుట, వాడిపోవుట మొదలగు నవగుణములను నాశనము నొందించును. ఈచికిత్సను వైద్యుఁడు దోష మునందలి బలాబలములను చక్కఁగాఁ బరికించి నిర్ణయించికొని తగినయట్టులు ఒకతేప రెండుమాఱులు నాలుగుమాఱులుగూడ చేయవలయును. ఇట్లుచేయుట రోగులగువారికి పరమౌషధ మని తెలియవలయును. మాదీఫలరసమును అల్లపు రస ముతో కొంచెము వెచ్చఁగా గాచి యందు లవణత్రయము వేసి వెచ్చఁజేసి యిచ్చి నను, సిద్ధపురుషులు విధించిననస్యము నిచ్చినను చాలును. ఈనస్యమువలన కఫము తగ్గు ను. శిరస్సు కంఠము హృదయము ముఖము వీనియందుపుట్టెడు బాధలు నుపశమించును.

సన్నిపాతమున మధూకసారనస్యము; సైంధవాదినస్యము; అంజనక్రియ.

శ్లో. మధూకసార సింధూత్థ వచోషణ కణా స్సమాః, శ్లక్ష్ణం పిష్ట్వాంభసా నస్యం కుర్యా త్సంజ్ఞాప్రబోధనం. 159. సైంధవం శ్వేత మరిచం సర్షపం కుష్ఠమేవచ, బస్తమూత్రేణ పిష్టాని నస్యం తంద్రీనివా రణం. 160. శిరీషబీజగోమూత్ర కృష్ణామరిచసైంధవైః, అంజనం స్యా త్ప్రబోధాయ సరసోనశిలావచైః. 161.

ఇప్పపండురసమునందు సైంధవలవణము, వస, మిరియములు, పిప్పళ్లు వీనినిసమా నభాగములను తీసికొని వీటితోనూరి ఆరసమును నస్యవిధిని చేయించినచో స్మృతి కలిగించును. సైంధవలవణము, తెల్లఆవాలు, మునగవిత్తులు, చెంగల్వకోష్ఠు వీనిని మేక యుచ్చతోనూరి నస్యముచేయించిన సన్నిపాతమునందలి మ్రాఁగన్నుపోఁగొట్టును. ఇచ్చ ట కొన్నిప్రతులలో వత్సమూత్రేణ అనిపాఠము నంగీకరించి, గోవత్సమూత్రముతో నూరి నస్యము చేయఁదగుననిరి. దిరిసెనగింజలు, పిప్పళ్లు, మిరియములు, సైంధవలవణము వీనిని గోమూత్రముతోనూరిగాని, లేక ఉల్లిగడ్డ, మణిశిల, వస వీటితోసిద్ధముఁజేయఁ బడిన యంజనమునుగాని ప్రయోగించిన సన్నిపాతరోగికి చేతనము కలుగును.

అష్టాంగావలేహనము.

శ్లో. కట్ఫలం పౌష్కరం శృంగీ వ్యోషం యాస శ్చ కారవీ. శ్లక్ష్ణచూర్ణీకృతం చైత న్మధునాసహ లేహయేత్. 162. ఏషాఽవలే హికా హంతి సన్నిపాతం సుదారుణం, హిక్కాం శ్వాసం చ కాసం చ

కంఠరోగం నియచ్ఛతి. 163. ఊర్ధ్వగ శ్లేష్మహరణే ఉష్ణస్వేదాదికర్మణి, విరోధ్యుష్ణే మధు త్యక్త్వా కార్యేసార్ద్రికజై రసైః 164.

గుమ్మడు, కర్కాటకశృంగి, పుష్కరమూలము, శొంఠి, దాల్చెనచెక్క, నల్లజీలకఱ్ఱ వీటిని మెత్తగా పొడిచేసి తేనెతో కలిపి సేవింపవలయును. ఈయవలేహిక దారుణము లగు సన్నిపాతములను పోఁగొట్టును. మఱియును వెక్కిళ్లు, దగ్గు, గొంతుకపట్టికొనిపోవుట మొదలగువానిని నశింపఁజేయును. శరీరపు పైభాగములయందుండెడి కఫమును పోఁగొట్టుటయందును వెచ్చగా చెమటను పుట్టించుట మొదలగు కార్యములందును, సరిపడనియంత వేడిమియందును ఈయవలేహికను తేనెనువదలివైచి అల్లపురసముతో సేవింపవలయును.

పంచముష్టికకషాయము; సప్తముష్టికయూషము.

శ్లో. యవకోలకులుత్థానాం ముద్గమూలకఖండయోః, ఏకైకముష్టి మాహృత్య పచే దష్టగుణే జలే. 165. పంచముష్టిక ఇత్యేష వాతపిత్తకఫాపహః, శస్యతే గుల్మశూలే చ శ్వాసే కాసే క్షయే జ్వరే. 166.

యవలు, పిప్పళ్లు, ఉలవలు, పెసలు, ముల్లంగిదుంపలు వీనిని ఒక్కొక్కదాని నొక్కొక్క పిడికిలిని తీసికొని మొత్తమునకు ఎనిమిదిరెట్లు నీటిలోపోసి పక్వమును చేయవలయును. దీనిపేరు పంచముష్టికము, అనుయూషము అనఁబడును. ఈపంచముష్టికము వాతము, పిత్తము, కఫమును నశింపఁజేయును. మఱియును గుల్మములను, శూలబాధలను, శ్వాసమును, దగ్గును, క్షయను, జ్వరమునుకూడ మొదలంట నశింపఁజేయును. ఈరెండవదానికి సప్తముష్టిక యూషమని పేరు.

సన్నిపాతములకై చాతుర్భద్రక పంచమూలము.

శ్లో. పంచమూలీ కిరాతాది ర్గణో యోజ్య స్త్రిదోషజే,
పిత్తోత్కటే చ మధునా కణయాచ కఫోత్కటే. 167

ఇప్పుడుచాతుర్భద్రకపంచమూలమును చెప్పుచున్నాఁడు.—గురుపంచమూలములు, వాయువిడంగములు, శొంఠి, తుంగముస్తలు, తిప్పతీగె వీనికషాయమును పిత్తాధిక్యతను గలిగించుదానియందును త్రిదోషములవలన నుత్పత్తియయ్యెడిదానియందును తేనెతోటియును కఫముచుపెంచుత్రిదోషమునందు పిప్పళ్లచూర్ణముతోను కషాయమును గాచి ఈయవలయును.

దశమూలకషాయము.

శ్లో. బిల్వాగ్నిమంథ శ్యోనాక గాంభారీ పాటలా గణకారికాః, దీపనం కఫవాతఘ్నం పంచమూల మిదం మహత్. 168. శాలపర్ణీ పృశ్నిపర్ణీ బృహతీద్వయ గోక్షురం, వాతపిత్తహరం వృష్యం కనీయః పంచమూలకం. 169. ఉభయం దశమూలం తు సన్నిపాతజ్వరాపహం, కాసే శ్వాసే చ తంద్రాయాం పార్శ్వశూలే చ శస్యతే. 170. పిప్పలీచూర్ణ సంయుక్తం కంఠహృద్గ్రహనాశనం.

బిల్వము (అనఁగా మారేడు) (దుండిగము గంభారి) అనఁగాగుమ్ముడు, కలిగొట్టు, తక్కేడ ఈవర్గమును బృహత్పంచమూల మందురు. ఇయ్యది జఠరాగ్నిని వృద్ధినొందించును. కఫమును వాతమును అణఁచివేయును. ముయ్యాకుపొన్న కోలపొన్న వాకుడు పెద్దములక పల్లేరు ఇది లఘుపంచమూలము. ఇయ్యది వాతపిత్తములను హరించును. వీర్యవృద్ధిని కలుగఁజేయును.

పైరెండునుకలిసిన దశమూలము లగును. ఈదశమూలము సన్నిపాతజ్వరములను పోఁగొట్టును. దగ్గు అలత ఆలస్యము పార్శ్వపునొప్పి వీనినిపోఁగొట్టుట కిదియుత్తమమైనది. పిప్పళ్లచూర్ణముతో కలిపి దశమూలకషాయమును సేవించినయెడల గొంతుకనుగుండెలను పట్టుకొనెడి కఫములను (అనఁగా గళగ్రహములను హృద్గ్రహములను) పోఁగొట్టును.

చతుర్దశాంగకషాయము.

శ్లో. చిరజ్వరే వాతకఫోల్బణే వా త్రిదోషజే వా దశమూలమిశ్రః,
కిరాతతిక్తాదిగణః ప్రయోజ్యః శుద్ధ్యర్థినే వా త్రివృతా విమిశ్రః.

పురాణజ్వరములయందు గాని, వాతకఫము లధికముగాఁగల జీర్ణజ్వరమునందు గాని, త్రిదోషములబుట్టెడి జ్వరములందుగాని దశమూలముతో కిరాతతిక్తాదిగణమును ప్రయోగింపవలయును. మఱియును గుణాగుణములను శోధించుటకు తెల్లతెగడ నందు చేర్పవలయును. కిరాతతిక్తాదిగణమనఁగా, వాయువిడంగములు, శొంఠిముస్తలు, తిప్పతీగె అనునివి యని తెలియవలయును,

అష్టాదశాంగకషాయము.

శ్లో. దశమూలీ శఠీ శృంగీ పౌష్కరం సదురాలభం, భార్గీ కుటజబీజం చ పటోలం కటురోహిణీ. 172. అష్టాదశాంగ ఇత్యేష సన్నిపాతజ్వరాపహః, కాసహృద్గ్రహ పార్శ్వార్తి శ్వాసహిక్కావమీ

హారః. 173. భూనింబ దారు దశమూల మహౌషధాబ్ద తిక్తేంద్రబీజ ధనికేభ కణాకషాయః, తంద్రీ ప్రలాప కసనారుచి దాహ మోహ శ్వాసాదియుక్త మఖిలం జ్వర మాశు హంతి. 174.

దశమూలమును, కచూరమును, కర్కాటకశృంగి, పుష్కరమూలము, సన్నదూల గొండి, గంటుభారంగి, కోడిసెపాలవిత్తులు చేదుపొట్ల, కటుకరోహిణి అనునివి కలిసి అష్టాదశాంగము లనఁబడును. వీటి సమభాగకషాయము సన్నిపాతజ్వరమును దగ్గును గుండెపట్టుటను పార్శ్వపునొప్పులును శ్వాసములను ఎక్కిళ్లను వమనమును వీనిని నశింపఁజేయును. నేలవేము, దేవదారు, దశమూలములు, శొంఠి, తుంగముస్తలు, చాగనారపట్టలు, కోడిసెపాలవిత్తులు, కొతిమెరలు, ఏనుగుపిప్పళ్లు. వీటితో సమభాగముగాచేయఁబడిన కషాయము, అతినిద్రను, ప్రేలాపనను, దగ్గు, అరుచి, దాహము, మోహము. శ్వాసము, ఇట్టి వికారములతోగూడిన వివిధములగు జ్వరములను శీఘ్రముగా పోఁగొట్టును.

పిత్తశ్లేష్మాతిశయమునకై యష్టాదశాంగము.

శ్లో. ముస్తా పర్పటకోశీర దేవదారు మహౌషధం, త్రిఫలా ధన్వయాస శ్చ నీలీ కంపిల్లకం త్రివృత్. 175. కిరాతతిక్తకం పాఠా బలా కటుకరోహిణీ, మధుకం పిప్పలీమూలం ముస్తాద్యో గణ ఉచ్యతే. 176. అష్టాదశాంగ ముదిత మేతద్వా సన్నిపాతనుత్, పిత్తోత్తరే సన్నిపాతే హితం చోక్తంమనీషిభిః. 177. మన్యాస్తంభే హ్యురోఘాతే ఉరఃపార్శ్వ శిరోగ్రహే.

తుంగముస్తలు, పర్పాటకము, వట్టివేళ్లు, దేవదారు, శొంఠి, త్రిఫలములు, చిన్నదూలగొండి, నీలి, కంపిల్లకము, తెల్లతెగడ, నేలవేము, విషబొద్ది, ముత్తువపులగము, కటుకరోహిణి, తిప్పతీగ, పిప్పలిమూలము, యష్టిమధుకము ఇది ముస్తాదిగణము. అనఁబడును. పైనఁజెప్పఁబడినట్టి అష్టాదశాంగముగాని, ముస్తాదిగణముగాని సన్నిపాతములను పోఁగొట్టును. పిత్తాధిక్యతఁగల సన్నిపాతమునందును, మన్యాస్తంభమునందును, ఉరోఘాతము, ఉరోగ్రహము, పార్శ్వగ్రహము, శిరోగ్రహము అను వీనియందును, హితమని పండితులు చెప్పిరి.

శఠ్యాదిగణము.

శ్లో. శఠీ పుష్కరమూలం చ వ్యాఘ్రీ శృంగీ దురాలభా. గుడూచీ నాగరం పాఠా కిరాతం కటురోహిణీ, 178. ఏష శఠ్యాదికోవర్గః.

సన్నిపాతజ్వరాపహః. 179. కాస హృద్గ్రహ పార్శ్వార్తి శ్వాసే తం
ద్ర్యాంచ శస్యతే.

కచోరములు, పుష్కరమూలము, వాకుడు, కర్కాటకశృంగి, దూలగొండి, తిప్పతీగ, శొంఠి, వాయువిడంగము నేలవేము, కటుకరోహిణి, ఇది శఠ్యాదిగణ మనంబడును. ఈశఠ్యాదిగణము సన్నిపాతజ్వరములను పోఁగొట్టును. మఱియు నతిగా నుపద్రవమును గలిగించెడి దగ్గుమొదలగు వానియందుగూడ దీనిని వాడుట యుత్తమము.

బృహత్యాదిగణము.

శ్లో. బృహత్యౌ పుష్కరం భార్గీ శఠీ శృంగీ దురాలభా. 180
వత్సకస్య చ బీజాని పటోలం కటురోహిణీ,
బృహత్యాది ర్గణః ప్రోక్తః సన్నిపాతజ్వరాపహః. 181
కాసాదిషుచ సర్వేషు దేయ స్సోపద్రవేషు చ,

చిన్నములక, పెద్దములక, పుష్కరమూలము, గంటుభారంగి, కచ్చూరము, కర్కాటకశృంగి, దూలగొండి, కొడిసెపాలవిత్తులు, చేదుపొట్ల, కటుకరోహిణి, ఇవి బృహత్యాదివర్గ మనఁబడును. ఇయ్యది కాసప్రకుపితము లగు సన్నిపాతజ్వరములను హరించును. ఉపద్రవకరము లగు నన్నివిధములయిన కాసరోగములను అణచును.

{ భార్గీగణము; చతుర్దశాంగము; అభిన్యాసజ్వరచికిత్స; తల్లక్షణము; దానియందు కారవ్యాదిరసము; శూలచికిత్స; మాతులుంగరసాయనము; త్రికటుకాది క్వాథములు. }

శ్లో. భార్గీ పుష్కరమూలంచ రాస్నాం బిల్వం యవాని
కాం.182. నాగరం దశమూలం చ పిప్పలీం చాప్సు సాధయేత్, సన్ని
పాతజ్వరే దేయం హృత్వా ర్శ్వనాహ శూలినాం. 183. కాస శ్వా
సాగ్నిమందత్వం తంద్రీం చ వినివర్తయేత్, ద్విపంచమూలీ షడ్గ్రంథా
విశ్వగృధ్రనఖీద్వయాత్ . 184. కఫవాతహరః క్వాథః సన్నిపాతహరః
పరః. కారవీపుష్కరై రండ త్రాయంతీ నాగరామృతాః.185. దశమూలీ
శఠీ శృంగీయాసభార్గీ పునర్నవాః, తుల్యా మూత్రేణ పిష్ట్వాధ్య పీ
తాః స్రోతోవిశోధనాః.186. అభిన్యాసజ్వరం ఘోర మాశు హంతి

సముద్ధృతమ్, మాతులుంగాశ్వభిద్బిల్వవ్యాఘ్రీ పాఠోరుబూకజః. 187.
క్వాథోలవణమూత్రాఢ్యోభిన్యాసానాహశూలనుత్, నిద్రోపేతమభిన్యా
సం క్షీణం విద్యాద్ధతౌజసమ్. 188. కంఠరోధ కఫశ్వాస హిక్కాకాస
న్యాసపీడితః, మాతులుంగార్ద్రికరసం దశమూలాంభసా పిబేత్. 189.
వ్యోషాబ్ద త్రిఫలాతిక్తపటోలారిష్టవాసకైః, సభూనింబామృతాయా
సైః త్రిదోషజ్వరనుజ్జలం. 190.

గంటుభారంగి, పుష్కరమూలము, సన్నరాష్ట్ర, మారేడువేరు, ఓమము, శొంఠి, దశమూలములు, పిప్పళ్లు వీనిసమభాగకషాయము సేవింపవలయును. దీనిని బొమ్మ, ప్రక్కలు, పిక్కలు మొదలగుచోట్ల నొప్పిగలిగిన రోగులకు సన్నిపాతజ్వరములందు ఇయ్యవలయును. మఱియును దగ్గు, శ్వాసము, మందాగ్ని, ఆసల్యము వీటిని నశింప చేయును.

దశమూలములు, వస, నల్లఉస్పి, తెల్లఉస్పి వీటిసమభాగ కషాయము, కఫవాతములను, సన్నిపాతములను పోఁగొట్టును. నల్లజీలకఱ్ఱ, పుష్కరమూలము, కలుక్రానుగ, ఆముదపువేళ్లు, శొంఠి, తిప్పతీగె, దశమూలము, కచ్చూరము, వృషభకమనుగంధద్రవ్యము, దూలగొండి, గంటుభారంగి, గజ్జేరు వీటిని సమానభాగములను తీసికొని ఆవుపంచితములోనూర కషాయమును గాచి త్రాగినయెడల రక్తపుకాలువలను పరిశుద్ధము చేయును. మాదీఫలము పాషాణభేద మారేడు ములక అగరుశొంఠి రేగుపండు వీటిని కషాయముచేసి సైంధవలవణమును గోమూత్రమును కలిపి ఇచ్చినయెడల, అభిన్యాసజ్వరము ఆనాహము శూల వీటిని పోఁగొట్టును. నిద్రితుఁడగు నభిన్యాసజ్వరము గల రోగిని హతౌజునిగాను క్షీణించినవానిఁగాను తెలియవలయును. కంఠము ఎండుట, కఫము శ్వాసము వెక్కిళ్లు వీనిచే పీడింపఁబడుట, ఈబాధలుగల మనుష్యుఁడు మాదీఫలము అల్లపురసమును కలిపికొని దశమూలకషాయమును శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు త్రిఫలములు కటుకరోహిణి చేదుపొట్ల వేపచెక్క అడ్డసరము నేలవేము తిప్పతీగె దూలగొండి వీటికషాయమును సేవించిన త్రిదోషప్రకోపజనితములగు జ్వరములను పోఁగొట్టును.

సన్నిపాతములకు త్రివృదాదులగు కషాయములు.

శ్లో. త్రివృద్విశాలా త్రిఫలా కటుకారగ్వధైః కృతః, సక్షా
రో భేదనః క్వాథః పేయః సర్వజ్వరాపహః, 191. స్వేదోద్గమే జ్వరే
దేయ శ్చూర్ణో భృష్టకులుత్థజః, ఘృష్ట్వేజ్జిహ్వాం జడాం సింధుత్ర్యూషణై
స్సామ్లవేతసైః. 192. ఉచ్ఛుష్కాం స్ఫుటితాం జిహ్వాం ద్రాక్షయా

మధుపిష్టయా, లేపయే త్సఘృతం చాస్యం సన్నిపాతాత్మికే జ్వరే. 193. కాకజంఘా జటా నిద్రాం జనయే చ్ఛిరసి స్థితా, సన్నిపాతే ప్రకంపంతు ప్రలపంతం న బృంహయేత్. 194. తృష్ణాదాహాఽభిభూతేఽపి న దద్యా చ్ఛీతలంజలమ్, సన్నిపాతజ్వరస్యాంతే కర్ణమూలే సుదారుణః. 195. శోథ స్సంజాయతే తేన కశ్చిదేవ ప్రముచ్యతే, రక్తావసేచనైః పూర్వం సర్పిః పానైశ్చ తం జయేత్. 196. ప్రదేహైః కఫపిత్తఘ్నైః వమనైః కబళగ్రహైః, గైరికం పాంశుజం శుంఠీ వచా కటుక కాంజికైః. 197. కర్ణశోథహరో లేప స్సన్నిపాతజ్వరే భృశమ్, కులుత్థ కట్ఫలే శుంఠీ కారవీ చ సమాంశకైః. 198. సుఖోష్ణై ర్లేపనం కార్యం కర్ణమూలే ముహుర్ముహుః.

సన్నిపాతమునం దుపయోగింపఁదగిన త్రివృదాదికషాయములు:—తెల్లతెగడ పాపరబుడమ త్రిఫలములు కటుకరోహిణి రేలచెక్క వీనితో సిద్ధముఁజేయఁబడిన కషాయమునందు యవక్షారమును కలిపి త్రాగినయెడల సన్నివిధములగు జ్వరములు నశించును. తలనొప్పి తగ్గిపోవును. త్రిదోషముల ప్రకోపముచేతఁ బుట్టిన జ్వరమునందు మిగుల చెమట పుట్టుచున్నట్లయిన వేయించిన ఉలవలను చూర్ణముచేసి రుద్దవలయును. నాలుక మొద్దువలె ముద్దగట్టుకొనిపోయినట్లయిన సైంధవలవణము శొంఠి మిరియములు పుల్లప్రబ్బలి వీటిరసముచే లేపనము చేయవలయును. మిక్కిలి ఎండిపోయినను అతిగా పగిలియున్నను అట్టినాలుకను తేనెలో ద్రాక్షనునూరి నేతిలోఁగలిపి సన్నిపాతజ్వర మున్నప్పుడు లేపనము చేయవలయును. కాకజంఘవేరు దంచి దానిని తలపైని వేసి కట్టినయెడల నిద్రను పుట్టించును. సన్నిపాతజ్వరముచేత వడకుచున్నవానిని నోటికివచ్చుచున్నట్టులు ప్రేలువానిని పలుకరింపగూడదు. అతిదాహము, పానేచ్ఛ వీటితోఁ దపించుచున్నప్పటికి నిట్టివానికి చల్లని నీటి నీయరాదు. సన్నిపాతజ్వరము వచ్చి చివరి దశలోనున్నప్పుడు చెవిదగ్గఱ నొకవిధమగు శోధ పుట్టును. అట్టిశోధ పుట్టినవారిలో నెక్కడనో యొక్కఁడే నూటికి కోటికి బ్రదుకును.

రక్తమును వెడలించుటచేతను, పిప్పల్యాదిఘృతము పుచ్చుకొనుటచేతనుగాని కఫపిత్తముల నణచివేయగల ప్రలేపనలచేతను, వాంతులచేతను, అట్టిపదార్థములను భుజించుటచేతను అట్టిశోధను జయింపవలయును. కావిరాయి, శొంఠి, అన్నభేది, వస, కటుకరోహిణి వీటిని కలినీళ్లతో నూరి లేపనచేసినయెడల సన్నిపాతజ్వరములలో వచ్చు కర్ణశోధన మతిత్వరగా పోఁగొట్టును. ఉలవలు, నేలగుమ్ముడు, నల్లజీలకఱ్ఱ వీటిని

సమానభాగములను తీసికొని నీటితో నూరి కొద్దిగా వెచ్చజేసి చెవిగూబదగ్గఱ మాటి మాటికి పట్టువేయుచుండవలయును. ఇంతటితో సన్నిపాతజ్వరములకు చేయవలసిన చికిత్సలు ముగిసినవి.

జీర్ణజ్వరచికిత్స; నిదిగ్ధికాక్వాథము.

శ్లో. నిదిగ్ధికానాగరకామృతానాం క్వాథం పిబే న్మిశ్రితపిప్పలీకమ్, జీర్ణజ్వరారోచక కాసశూల శ్వాసాగ్నిమాంద్యార్దిత పీనసేషు. 199. హన్త్యూర్ధ్వగామయం ప్రాయః సాయం తేనోపయుజ్యతే, పిప్పలీచూర్ణసంయుక్తః క్వాథ శ్ఛిన్నరుహోద్భవః. 200. జీర్ణజ్వరకఫధ్వంసీ పంచమూలీకృతోఽథవా, కాసాజీర్ణారుచిశ్వాస హృత్పాండుక్రిమి రోగనుత్. 201. జీర్ణజ్వరేఽగ్నిసాదేచ శస్యతే గుడపిప్పలీ, కళింగకాః పటోలస్య పత్రం కటుకరోహిణీ. 202. పటోలం శారివా ముస్తం పాఠా కటుకరోహిణీ, నింబపటోలం త్రిఫలా మృద్వీకా ముస్తవత్సకా. 203. కిరాతతిక్త మమృతా చందనం విశ్వభేషజమ్, గుడూచ్యామలకం ముస్త మర్ధశ్లోకసమాపనాః. 204. కషాయా శ్శమయంత్యాశు పంచ పంచవిధాన్ జ్వరాన్, సంతతం సతతాన్యేద్యు స్తృతీయకచతుర్థకౌ. 205. గుడప్రగాఢాం త్రిఫలాం పిబేద్వా విషమార్దితః, దీర్ఘపత్రకకర్ణాఖ్యం నేత్రం ఖదిరసంయుతమ్. 206. తాంబూలై స్తద్దినే భుక్తం ప్రాత ర్విషవినాశనమ్, గుడూచీ ముస్త ధాత్రీణాం కషాయం వా సమాక్షికం. 207.

వాకుడువేళ్ళు, శొంఠి, తిప్పతీగె వీనినికషాయములో పిప్పళ్లనుచూర్ణముకలిపి త్రాగిన పురాణజ్వరము, అరోచకము, దగ్గు, శూల, శ్వాసము, అగ్నిమాంద్యము, పీడ, పీనసరోగము మొదలగునవి నశించిపోవును. మఱియును తఱుచుగా నీకషాయము ఊర్ధ్వావయములపై వ్యాపించినరోగమును పోఁగొట్టును. కావున దీనిని సాయంకాలమునందు పుచ్చుకొనుచుండవలయును.

తిప్పతీగెకషాయమునందు పిప్పళ్లపొడిని కలిపిగాని, లేక పంచమూలములతో చేసినకషాయమున పిప్పళ్లచూర్ణమును కలిపిగాని సేవించినయెడల జీర్ణజ్వరములను, కఫమును మొదలంట నశింపఁజేయఁగలదు. మఱియును దగ్గు, అజీర్ణము, అన్నమునం దరుచి, శ్వాసము, తెల్లబారుట (పాండురోగము), కృమిరోగము (అనఁగా నులిపురుగులు) ఈ మొదలగువానిని గూడను తప్పక నశింపఁ జేయఁగలుగును. జీర్ణజ్వరము అనఁగా పురాణ

జ్వరములయందును, అగ్నిమాంద్యమునందును బెల్లముతోఁ గలిపినపిప్పలిచూర్ణము సేవించుట చాల యుత్తమము.

(1) కొడిసెపాలవిత్తులు చేదుపొట్లఆకు వీనిని గాని, సుగంధపాల కటుకరోహిణి. (2) చేదుపొట్ల, శారివ, తుంగముస్తలు, విషబొద్ది, కటుకరోహిణి వీనినిగాని. (3) వేప, చేదుపొట్ల, త్రిఫలములు, ద్రాక్ష, తుంగముస్తలు, చెంగల్వకోష్టు వీనినిగాని, (4) నేలవేము, తిప్పతీగె, రక్తచందనము, శొంఠి. (5) తిప్పతీగె, ఉసిరిక, తుంగగడ్డలు ఇట్లు సగముసగము శ్లోకములలో చెప్పఁబడిన అయిదురకముల వస్తువులను కషాయము పెట్టి సేవించిన అయిదువిధములగు జ్వరములను అతిశీఘ్రముగా శాంతింపజేయఁగలవు.

(1) ప్రతిదినము వచ్చెడిజ్వరము (దీనినే అహ్నిక మనియెదురు.) (2) విడువక వచ్చుచుండెడి జ్వరము. (3) దినముమార్చి దినమువచ్చుచుండెడి జ్వరము. (4) మూఁడు రోజులకొకసారి వచ్చుచుండెడి జ్వరము, చాతుర్థికజ్వరము, (5) అయిదేసి రోజులకొక మారు వచ్చుచుండెడి జ్వరము అని విషమజ్వరము లయిదువిధములుగా నున్నవి. ఇట్టి విషమజ్వరములచే పీడింపఁబడుచున్న మనుష్యుఁడు బెల్లముఁగలిపిన త్రిఫలముల కషాయమును త్రాగవలయును.

ముల్లంగి, లవంగపుపట్ట, కాచు వీనిని తాంబూలములో చూటుపెట్టికొని ప్రాతఃకాలములయందు భక్షించుచున్నయెడల ఇయ్యది విషమజ్వరములను పోఁగొట్టును. లేకపోయినచో తిప్పతీగ, తుంగముస్తలు, ఉసిరికపప్పు వీటితో సిద్ధముచేయఁబడిన కషాయములోఁ దేనెను కలిపికొని త్రాగినయెడల విషమజ్వరము తొలగిపోవును.

[విషమజ్వరమున ముస్తాదికషాయము, అజాజీకల్పము, రసోనాతైలము, ఘృతపాకములు, పేయములు, విషమజ్వరారంభచికిత్స, నీల్యాదికషాయము, మాంసాద్యాహారములు, చాతుర్థికముల కామ్లోటజము, అంజనక్రియలు, ధూపములు, నస్యములు మున్నగునవి.]

శ్లో. ముస్తామలకగూడూచీ విశ్వౌషధ కంటకారికాక్వాథః, పీతస్సకణాచూర్ణః సమధు ర్విషమజ్వరం హంతి. 208. మహౌషధామృతాముస్త చందనోశీరధాన్యకైః, క్వాథ స్తృతీయకం హంతి శర్కరామధుయోజితః. 209. వాసాధాత్రీస్థిరాదారుపథ్యానాగరసాధితః, సితామధుయుతః క్వాథః చాతుర్థికనివారణః. 210. మధునా సర్వజ్వరనుత్ శేఫాలీదలజోరసః, అజాజీగుడసంయుక్తా విషమజ్వరనాశినీ. 211. అగ్నిసాదం జయే త్సమ్యక్ వాతరోగాంశ్చ నాశయేత్. రసోనకల్కం తిల

తైలమిశ్రం యోఽశ్నాతి నిత్యంవిషమజ్వరార్తః. 212. విముచ్యతేసోఽప్యచిరా జ్జ్వరేణ వాతామయై శ్చాపి సుఘోరరూపైః, పాత్రిఃపాత్ర స్ససర్పిర్వా రసోనముపయోజయేత్.213. పిప్పలీంవర్ధమానాంవాపిబేత్ క్షీరరసాశనః, షట్పలం వా పిబేత్సర్పిః పథ్యాం వా మధునా పిబేత్. 214. పయస్తైలం ఘృతంచైవ విదారీక్షురసం మధు, సంచూర్ణ్య పాయయేదేత ద్విషమజ్వరనాశనమ్. 215. పయసా వృషదంశస్య శకృద్వేగాగమే పిబేత్, [పిప్పలీశర్కరా క్షౌద్రం ఘృతంక్షీరం యథాబలం, ఖాజేన మథితం పేయం విషమజ్వర నాశనం.] వృషస్య దధిమండేన సురయావా ససైంధవం. 216. నీలినీ మజగంధాంచ త్రివృతాం కటురోహిణీం, పిబే జ్జ్వరస్యాగమనే స్నేహస్వేదోపపాదితః. 217. సురాం సమండాం పానార్థే భక్ష్యార్థే చరణాయుధాన్, తిత్తిరీంశ్చ మయూరాంశ్చ ప్రయుంజ్యా ద్విషమజ్వరే. 218. అమ్లోటజ సహస్రేణ ద్రవేణ సుకృతం పిబేత్, పేయాం ఘృతప్లుతాం జంతుః చాతుర్థికహరాం త్ర్యహం. 219. సైంధవం పిప్పలీనాంచ తండులాన్స మనశ్శిలాః, నేత్రాంజనం తైలపిష్టం విషమజ్వరనాశనం. 220. వ్యాఘ్రీరసా హింగుసమా నస్యం తద్వత్ససైంధవా, కృష్ణాంబరదృఢా బద్ధం గుగ్గులూలూకపుచ్ఛజః. 221. ధూపశ్చాతుర్థికం హంతి తమస్సూర్యఇవోదితః, శిరీషపుష్పస్వరసో రజనీద్వయసంయుతః. 222. నస్యం సర్పి స్సమాయోగా చ్చాతుర్థికజ్వరం జయేత్, నస్యం చాతుర్థికం హంతి రసో వాగస్త్యపత్రజః. 223.

ముస్తకాదిగణమును చెప్పుచున్నాఁడు,—తుంగముస్తలు, ఉశిరికపొట్టు, తిప్పతీగె, శొంఠి, వాఁకుడు వీటితో సిద్ధముచేయఁబడిన కషాయమును, పిప్పళ్లచూర్ణమును, తేనెను కలిపి పుచ్చుకొనినయెడల విషమజ్వరము నశించిపోఁగలదు.

శొంఠి, తిప్పతీగె, తుంగముస్తలు, రక్తచందనము, వట్టివేళ్లు, ధనియములు వీటితో సిద్ధము చేయఁబడిన కషాయమునందు చక్కెరను, తేనెను కలిపి త్రాగినయెడల మూఁడుగోజుల కొకతూరి వచ్చు విషమజ్వరము నశించిపోవును. అడ్డసరము, ఉసిరిక పొట్టు, వట్టివేళ్లు, దేవదారుచెక్క, కరకకాయలు, శొంఠి, వీటితోటి సిద్ధముచేయఁ

[ ] ఈ కుండలీకరణములోని శ్లోకము నొత్తరాహుల ప్రతిలో గానరాదు.

బడిన కషాయముతో కలకండ, తేనెను కలిపి పుచ్చుకొనిన చాతుర్థికజ్వరములు మొదలంట నశించిపోవును.

నల్లవావిలియాకు రసమును తీసి దానిలో తేనెను కలిపి త్రాగినను కాని, లేక బెల్లమనందు జీలకఱ్ఱను పొడిగా నూరి కలిపి తినినగాని విషమజ్వరము నశించి పోకుండదు. ఇయ్యది అగ్నిమాంద్యమును మొదలంట నశింపఁజేయును. మఱియును వాతరోగములనుకూడ శీఘ్రముగానే పోఁగొట్టఁగలుగును.

విషమజ్వరముచేత బాధపడుచుండెడివాడు తెల్లుల్లికల్కమును, నూనెనుకలిపి ప్రతిదినమును తినుచున్నయెడల విషమజ్వరములును, అతిభయంకరములగు వాతరోగములును తొలఁగి దూరముగా పోవును. ఉదయమునందు ప్రతిదినము తెల్లుల్లికల్కమును నేతితో అద్దుకొని తినుచుండినయెడలకాని, పాలుత్రాగెడి యభ్యాసముగల, లేక, మాంసమును భుజించు నలవాటుగలిగిన విషమజ్వరరోగి పెద్దపిప్పళ్లకషాయమునుగాని, ఆముదమునుగాని, నారుపలముల నేతినిత్రాగించఁగాని, అదియును లేకయున్నచో కరక్కాయలను తేనెతోకూడా నూరిగాని, పాలు, నూనె, నెయ్యి, నేలగుమ్ముడిరసము, చెఱకురసము, తేనె, వీటిని నూరికొనిగాని త్రాగినయెడల విషమజ్వరములు నశించును.

పిప్పళ్లచూర్ణము, కలకండ, తేనె, నేయి, పాలు వీటిని మంటిపాత్రలో పోసి బలముకొలఁది చిలికి త్రాగినయెడల విషమజ్వరములను పోఁగొట్టును. విషమజ్వరమతితీవ్రముగా వచ్చుచున్నయెడల ఎద్దుపేడ పాలలో కలిపికొని త్రాగవలయును. లేకపోయినయెడల ఎద్దుపేడను సైంధవలవణముతో కలిపి పెరుగునీటితోఁగాని, కల్లుతోగాని కలిపి త్రాగవలయును. నీలివేళ్లు, వాయింటఆకు, తెల్లతెగడ, కటుకరోహిణి వీటితోచేయఁబడిన కషాయమును, చెమ్మటగలవానికి జ్వరమువచ్చినయెడల నీయవలయును.

త్రాగుటకు మజ్జిగకలిపిన కల్లును, తినుటకు కోడిమాంసమును ఇయ్యవలయును. తిత్తిరిపక్షి, నెమలి వీట్లయొక్క మాంసమును విషమజ్వరములలో నుపయోగింపవలయును. వేయిచింతాకులరసముతో పానకమును సిద్ధముచేసి నేతిని కలిపి మూఁడురోజులు పుచ్చుకొనినయెడల చాతుర్థికజ్వరములు నశించిపోవును.

సైంధవలవణము, పిప్పలిగింజలు, మణిశిల వీటిని నూనెతో నూరి కన్నులకు కాటుకగా నుపయోగించిన విషమజ్వరములు మొదలంట నశించును. వాఁకుడు, వస, ఇంగువ, సైంధవలవణము వీటిని తైలములో నూరి నస్యమునుగా నుపయోగించిన యెడల విషమజ్వరములు హరించిపోవును.

నల్లనిగుడ్డలో గుగ్గిలమును గుడ్లగూబయొక్క తోఁక ఈఁకలను కట్టి కాల్చి వేయఁబడినధూపము సూర్యుఁడు చీకటిని పాఱదోలినట్లు చాతుర్థికజ్వరమును పోఁగొట్టును. దిరిసిన పూవులయొక్క రసమునందు పసుపును, మ్రానుపసుపును కలిపి నేతితో చేర్చి నస్యమునుగా నుపయోగించినయెడల చాతుర్థికజ్వరముల నణఁచివేయఁగలదు. లేకపోయినయెడల, అవిసెఆకులను రసమును పిండి నస్యమునుగా నుపయోగించినను చాతుర్థికజ్వరములను నశింపఁజేయును.

[జ్వరములకు అష్టాదశాంగధూపము; అపరాజితాధూపము తృతీయజ్వర
ఏకాహిక సర్వజ్వరములకు చిటుకాలు; ఆగంతుజ్వరమునకు
తంత్రము మొదలగునవి.]

పలంకషా నింబపత్రం వచా కుష్ఠం హరీతకీ, సర్షపాస్సయవా స్సర్పి ర్ధూపనం జ్వరనాశనమ్. 224. పురధ్యామవచా (?) సర్జనింబార్కాగురుదారుభిః, సర్వజ్వరహరో ధూపః కార్యోఽయ మపరాజితః. 225. బైడాలం వా శకృద్యోజ్యం వేపమానస్య ధూపనే, అపామార్గజటాం కట్యాం లోహితైస్సప్తతంతుభిః. 226. బద్ధ్వా వారే రవే స్తూర్ణం జ్వరం హంతి తృతీయకమ్, కాకజంఘా బలా శ్యామా బ్రహ్మదండీ కృతాంజలిః. 227. పృశ్నిపర్ణీ త్వపామార్గః తథా భృంగరజోష్టమః, ఏషా మన్యతమం మూలం పుష్యేణోద్ధృత్య యత్నతః. 228. రక్తసూత్రేణ సంవేష్ట్య బద్ధ మైకాహికం జయేత్, మూలం జయంత్యా శ్శిరసా ధృతం సర్వజ్వరాపహమ్. 229. కర్మ సాధారణం జహ్యాత్ తృతీయః చతుర్థకౌ, ఆగంతురనుబంధీ హి ప్రాయశో విషమే జ్వరే. 230.

గుగ్గిలము, వేపఆకులు, వస, చెంగల్వకోష్టు, కరక్కాయబెరడు, ఆవాలు, కొడిసెపాలవిత్తులు, నేయి వీటితో వేయఁబడిన ధూపము జ్వరమును నశింపఁజేయును. దీనినే అష్టాంగధూప మని చెప్పెదరు. గుగ్గిలము, కామంచిగడ్డి, (లేక, దవనము) వస, సజ్జకంకెలు, వేపఆకు, జిల్లేడుఆకులు, అగురు, దేవదారుచెక్క వీటితో వేయఁబడిన ధూపము, అన్నివిధములగు జ్వరములను నశింపజేయును. దీనిని అపరాజితాధూప మని యనెదరు.

జ్వరముచే వణఁకుచున్న మనుష్యునికి పిల్లిపెంటికలను తెచ్చి ధూపమునుగా వేయవలయును. ఉత్తరేణువేరును ఎఱ్ఱనినూలుపోగులతో గట్టి ఆదివారమునాఁడు తాయెతులాగున మెడలో గట్టినయెడల మూఁడుమూఁడు రోజులకు వచ్చు జ్వరములు శీఘ్రము

గా నశించిపోవును. కాకిదొండ, ముత్తపపులగము, నీలి, బ్రహ్మదండి కోలపొన్న, ఉత్తరేణు, గుంటగలరాను వీటిని పైరీతిగానే వీనిలోనేదైన నొకవేరును పుష్యనక్షత్రమున నూఁడబెరికి ఎఱ్ఱనిదారముతో చుట్టి కట్టికొనినయెడల ఒక్కొక్కరోజున వచ్చెడి జ్వరములను అనఁగా నైకాహికజ్వరములను అణఁచివేయును.

తక్కిలియొక్క వేరును తలమీఁద ధరించినయెడల నన్నివిధము లగు జ్వరములను పోఁగొట్టును. తృతీయకజ్వరములయందును, చాతుర్థికజ్వరముల యందును సాధారణముగా పనిచేయుటను వదలిపెట్టవలయును. విశేషముగా హఠాత్తుగా వచ్చినజ్వరము గూడను విషమజ్వరములలోనే చేరికయగు నని లెక్కపెట్టఁబడును.

ఏకాహికజ్వరనాశనమంత్రాదులు.

శ్లో. గంగాయా ఉత్తరే కూలే అపుత్ర స్తాపసో మృతః, తస్మై తిలోదకం దద్యా న్ముచ్య త్యేకాహికో జ్వరః. 231. ఏతన్మంత్రేణ చాశ్వత్థ పత్రహస్తః ప్రతర్పయేత్, సోమం సానుచరం దేవం సమాతృగణ మీశ్వరం. 232. పూజయ న్ప్రయత శ్శీఘ్రం ముచ్యతే విషమజ్వరాత్, విష్ణుం సహస్రమూర్ధానం చరాచరపతిం విభుం. 233. స్తువ న్నామసహస్రేణ జ్వరా న్సర్వా న్వ్యపోహతి, [కృతాసురాసురైః పూర్వం ధన్వంతరిసమర్చనా. 234. కల్పోక్తే విధానేన సావిధేయా సభక్తికం, సర్వజ్వర విముక్త్యర్థం సదారోగ్యాభికాంక్షిభిః. 235.]

ఏకాహికాదిజ్వరములు నశించిపోవుటకు మంత్రాదులను చెప్పుచున్నాఁడు— గంగానదియొక్క యుత్తరపుగట్టున నొకమహర్షి పుత్రులులేక చిరకాలము తపస్సును చేసి చనిపోయి యుండెను. ఆఋషికి తిలోదకముల నిచ్చినయెడలను ఏకాహికజ్వరమునుండి మనుజుఁడు విడుదలయగును.

ఇది మంత్రము:—ఈమంత్రముచేత రాగిఆకులను చేతిలో నుంచికొని తర్పణము చేయవలయును. పార్వతీసహితుఁడును, అనుచరసహితుఁడును, మాతృగణవిరాజితుఁడు నగు ఈశ్వరుని ప్రాతఃకాలమున పూజించిన యెడల విషమజ్వరము లన్నియు నశించిపోఁగలవు. వేయితలలుగలవాఁడును, చరాచరములకధిపతియు నగు సమర్థుఁడైన విష్ణుదేవుని సహస్రనామములచే గీర్తించితిమేని అన్నివిధము లగు జ్వరములును శాంతి నొందును. ఇందులో కుండలీకరణములోనిశ్లోకము ప్రక్షిప్తము. గనుక టీక వ్రాయఁబడ లేదు.

జ్వరమునందు ఘృతప్రయోగము.

శ్లో. జ్వరాః కషాయై ర్వమనై ర్లంఘనై ర్లఘుభోజనైః,
రూక్షస్య యేన శామ్యంతి సర్పి స్తేషాం భిషజ్జితమ్. 236
నిర్దశాహమపి జ్ఞాత్వా కఫో త్తర మలంఘితమ్,
నసర్పిః పాయయే త్ప్రాజ్ఞః శమనై స్త ముపాచరేత్. 237

రూక్షగల మనుష్యునికి జ్వరమువచ్చిన కషాయములచేతను, వమనౌషధములచేతను, లంఘనములచేతను, లఘుభోజనములచేతను ఉపశాంతిని పొందనియెడల నేతిని త్రాగింపవలయును. కఫ మెక్కువగా గలవారికిని, లంఘనములేని జ్వరపీడితులకును పదిదినములు గడచినతరువాత చక్కఁగా బరీకించి వైద్యుఁడగువాఁడు నేతిని త్రాగింపఁగూడదు. మఱియు అప్పుడు చేయవలసినది శమనములచేతను, ఔషధములచేతను, నాజ్వరములను ఉపశాంతిఁ బొందించుటయే యై యున్నది.

జ్వరితునకు ఆహారనియమము; పిప్పలాద్యఘృతము; ఘృతపాకమున వస్తుపరిమాణము.

శ్లో. యావల్లఘుత్వాదశనం దద్యా న్మాంసరసేన తు, మాంసార్థ మేణలావాదీ న్యుక్త్యా దద్యా ద్విచక్షణః. 238. కుక్కుటాంశ్చ మయూరాంశ్చ తి త్తిరిం క్రౌంచమేవ చ, గురూష్ణత్వా న్న శంసంతి జ్వరే కేచి చ్చికిత్సకాః. 239. లంఘనే నానిలబలం జ్వరే యద్యధికం భవేత్, భిషజ్మాత్రా వికల్పజ్ఞో దద్యా త్తా నపి కాలవిత్. 240. పిప్పల్య శ్చందనం ము స్త ముశీరం కటురోహిణీ, కలింగకాస్తామలకీ శారివాతివిషే స్థిరా. 241. ద్రాక్షామలకబిల్వాని త్రాయమాణా నిదిగ్ధికా, సిద్ధ మేతై ర్ఘృతం సద్యో జ్వరం జీర్ణ మపోహతి. 242. క్షయం కాసం శిరశ్శూలం పార్శ్వశూలం హలీమకమ్, అంగాభితాపమగ్నిం చ విషమం సన్నియచ్ఛతి. 243. పిప్పల్యాదమిదం క్వాపి తన్త్రే క్షీరేణ పచ్యతే, యత్రాధికరణే నోక్తి ర్గణేస్యా త్స్నేహసంవిధౌ. 244. తత్రైవ కల్కనిర్యూహా విష్యేతే స్నేహవేదినా, ఏతద్వాక్యబలేనైవ కల్పసాధ్యం పరం ఘృతమ్. 245.

ఎంత లఘువుగానున్న ఆహారమైనను మాంసరసముతోటి గూడ కలిపి ఈయవలయును. లేడి, లావుకపిట్ట మొదలగు జంతువుల మాంసములను మాంసముతినుటకు కో

కపడినయెడల యుక్తిగానీయవలయును. కోడి, నెమలి, తీతువ, క్రౌంచపిట్ట వీటిమాంసము చాల గురుపదార్థము. కావునఁ గొందరువైద్యులు వీనిమాంసమునిచ్చుటకు సమ్మతింపరు.

లంఘనము చేయుటచేత జ్వరమునందు వాయువునకు అధికబలము కలిగినయెడల మాత్రల వికల్పభావములను సరిగా నెఱిఁగినవాఁడును, సమయాసమయముల నెఱిఁగినవాఁడునై వైద్యుఁడు కోడి మొదలగువానియొక్క గురువగు మాంసమును గూడ నీయవచ్చును. పిప్పళ్లు, రక్తచందనము, తుంగముస్తలు, వట్టివేళ్లు, కటుకరోహిణి, కోడిసెపాలవిత్తులు, నేలఉసిరిక, సుగంధపాల, అతివస, కోలపొన్న, ద్రాక్ష, ఉసిరిక, ప్రబ్బలి, మారేడు, కలుత్రానుగ, వాకుఁడు వీటితో సిద్ధముచేయఁబడిన నేయి జీర్ణజ్వరములను శీఘ్రముగా నణఁచును. మఱియును క్షయ, దగ్గు, తలనొప్పి, పార్శ్వపునొప్పి, హలీమకము, అవయములమంటలు, విషమాగ్ని ఈరోగములను పోఁగొట్టును.

ఇయ్యది పిప్పల్యాదిగణము.—ఈపిప్పల్యాదిగణము కొన్నిగ్రంథములలో కొందఱిచేత పాలలో పక్వముఁజేయఁబడు నని చెప్పఁబడియున్నది. దానినే పిప్పల్యాదిక్షీరమందురు. తైలాదులను చెప్పునపుడు గణవిషయము అధికరణములో చెప్పఁబడకపోయినయెడల నచ్చట స్నేహాదివిధుల నెఱింగినవైద్యుఁడు కల్కమును, నిర్యూహమును తీసికొనవలయును. ఈవాక్యబలముచేతనే కల్కసాధ్యము ఘృత మగుచున్నది.

శ్లో. జలస్నేహౌషధానాంతు ప్రమాణం యత్ర నేరితమ్, తత్ర స్యాదౌషధా త్స్నేహః స్నేహా త్తోయం చతుర్గుణమ్. 246. అనుక్తే ద్రవకార్యే తు సర్వత్ర సలిలం మతమ్, ఘృత తైలగుడాదీం శ్చ నైకాహా దవతారయేత్ 247. వ్యుషితా స్తు ప్రకుర్వంతి విశేషేణ గుణాన్యతః, స్నేహకల్కో యదాంగుల్యా వర్తితో వర్తివ ద్భవేత్. 248. వహ్నౌ క్షిప్తే చ నో శబ్దః తదా సిద్ధిం వినిర్దిశేత్, శబ్దే వ్యుపరమం ప్రాప్తే ఫేనస్యోపరమే తథా. 249. గంధవర్ణరసాదీనాం సంపత్తౌ సిద్ధిమాదిశేత్.

నీరుమున్నగువానికి కొలతలు చెప్పనప్పుడు చేయవలసినపనులఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—నీళ్లకు, చమురునకు, ఔషధమునకు ప్రమాణములను చెప్పనిస్థలములయందు ఔషధమునకంటె చమురు నాలుగురెట్లధికముగాను, చమురుకంటె నీటిని నాలుగురెట్లు అధికముగాను తీసికొనవలయును. ద్రవపదార్థములను చెప్పక యుండినచోటుల నన్నిస్థలములలోను నీటినే తీసికొనవలయును. నెయ్యి, నూనె, బెల్లము మొదలగువాని నొకేదినములో సిద్ధము చేయఁగూడదు,

పిలయనఁగా—నడుమ నొకదిన మవకాశ ముంచి చేసినయెడల నెక్కుడు ఫలమును గుణము నిచ్చుచుండును. స్నేహకల్కము అనఁగా చమురుతో చేసెడి కల్కమును వ్రేలితో త్రిప్పినప్పుడు వత్తివలె అయిపోయినయెడలను, నిప్పులో వేసినయెడల చప్పుడుగాక యుండినను సిద్ధి యయ్యె నని చెప్పవలయును. చప్పుడణఁగిపోయి, భగ్గుమనుట తగ్గిపోయి, వాసన, కాంతి, రుచి ఈమొదలగునవి పుట్టినట్లయిన సిద్ధిఅయినదని చెప్పవలయును.

క్షీరషట్పల ఘృతము.

శ్లో. పంచకోలై స్ససింధూత్థైః పలికైః పయసా సమమ్. 250

సర్పిః ప్రస్థం శృతం ప్లీహ విషమజ్వరగుల్మనుత్,

అత్ర ద్రవాంతరానుక్తేః క్షీరమేవ చతుర్గుణమ్. 251

ద్రవాంతరేణ యోగేపి క్షీరం స్నేహసమం భవేత్.

శొంఠి, పిప్పలి, పిప్పలీమూలము, చెవ్యము, చిత్రమూలము ఈయైదిటిని పంచకోలము లని యనియెదరు. ఈపంచకోలములను, సైంధవలవణమును ప్రత్యేకముగా నొక్కొక్కపలమును గ్రహించి ఒకప్రస్థము నేతిని పాలనొకప్రస్థమును పోసి ఘృతమును చేసి సేవింపవలయును. ఇయ్యది ప్లీహరోగమును అనగా సర్పిని, విషమజ్వరమును, గుల్మములను పోఁగొట్టును. ఇచ్చట మఱి ఇతరమైన ద్రవపదార్థ మేదియును చెప్పకపోయినయెడల పాలనే నాలుగురెట్లధికముగా తీసికొనవలయును. ద్రవపదార్థము నితరమును దేనినైనను చెప్పినయెడల చమురుతో సమానముగానే పాలను గ్రహింపవలయును.

దశమూలషట్పలఘృతము; కషాయక్షీరాదుల పరిమితి.

శ్లో. దశమూలీరసే సర్పిః సక్షీరే పంచకోలకైః. 252. సక్షారై ర్హంతి తత్సర్వం జ్వరకాసాగ్నిమందతాః, వాతపిత్తకఫవ్యాధీన్ ప్లీహానం చాపి పాండుతాం. 253. క్వాథ్యా చ్చతుర్గుణం వారి పాదస్థం స్యా చతుర్గుణం, స్నేహా త్స్నేహసమం క్షీరం కల్కస్తు స్నేహపాదికః. 254. చతుర్గుణం త్వష్టగుణం ద్రవద్వైగుణ్యాతా భవేత్, పంచప్రభృతి యత్ర స్యు ర్ద్రవాణి స్నేహసంవిధౌ, తత్ర స్నేహసమా న్యాహు రర్వాక్చ స్యా చ్చతుర్గుణం. 255.

దశమూలముయొక్కరసము, పాలు, పిప్పళ్లు, మోడి, చెవ్యము, చిత్రమూలము, శొంఠి, యవక్షారము వీటియందు సిద్ధము చేయఁబడిన నేయి జ్వరమును, దగ్గును, అగ్నిమాంద్యమును, వాతపిత్తకఫరోగములను, ప్లీహానాహము

లను పాండురోగమును నశింపఁజేయును. ఇయ్యది దశమూలషట్పలక ఘృత మనఁబడును. కషాయమునకుఁ దగినట్టులు నాలుగురెట్లు నీటిని తెచ్చి చమురు, పాలు వీటిని సమానముగా తీసికొనవలయును. మఱియును చమురుతో కూడ నాల్గవభాగము కల్కమును తీసికొనవలయును. ద్రవపదార్థముయొక్క రెండవభాగములో నెనిమిదిరెట్లు గ్రహింపవలయును. ద్రవమును విధించుటయందు అయిదు మొదలుకొని అయినపుడు చమురుతో సమానముగానే యని చెప్పియున్నారు. ముందుమాత్రము నాలుగురెట్లు మాత్రమే.

వాసాదిఘృతము.

శ్లో. వాసాం గుడూచీం త్రిఫలాం త్రాయమాణాం యవాసకమ్,
పక్త్వా తేన కషాయేణ పయసా ద్విగుణేన చ. 256
పిప్పల్యమలమృద్వీకా చందనోత్పలనాగరైః,
కల్కీకృతైశ్చ విపచే ద్ఘృతం జీర్ణజ్వరాపహమ్. 257

అడ్డసరము, తిప్పతీగె, త్రిఫలములు, కలుక్రానుగవేరు, తీటకసింద వీటితో కషాయముగాగాచి ఆకషాయమునకు రెండురెట్లను పాలను చేర్పవలయును. పిప్పళ్లు, ఉసిరిక, ద్రాక్ష, రక్తచందనము, కలువగడ్డ, శొంఠి వీటిని కల్కముచేసి నేతియందు పక్వముచేయవలయును. ఈఘృతమునే వాసాద్యఘృతమని యనియెదరు. ఇయ్యది పురాణజ్వరముల నన్నిటిని బోఁగొట్టును.

[గుడూచ్యాదిపంచఘృతములు; ఔషధదానకాలము; క్షీరవిషయమునందు విధినిషేధములు; పంచమూలీక్షీరము; పాకవిధి; మలబద్ధమునకై త్రికటుకాదిక్షీరము; పునర్నవాదిక్షీరము; క్షీరవీర్యభేదము; శోధనక్రియ; మదనాదియోగములు; విరేచనౌషధులు; శిరోవిరోచనము; అభ్యంగనాదివిధులు.]

శ్లో. గుడూచ్యాః క్వాథకల్కాభ్యాం త్రిఫలాయా వృషస్య చ, మృద్వీకాయా బలాయా శ్చ సిద్ధా స్స్నేహాజ్జ్వరచ్ఛిదః. 258. జ్వరే పేయాః కషాయాశ్చ సర్పిః క్షీరం విరేచనమ్, షడహే షడహే దేయం కాలం వీక్ష్యామయస్య చ. 259. జీర్ణే జ్వరే కఫే క్షీణే క్షీరంస్యాదమృతోపమమ్, తదేవ తరుణే పీతం విషవ ద్ధంతి మానవమ్. 260. కాసాచ్ఛ్వాసాచ్ఛిరశ్శూలాత్ పార్శ్వశూలాత్సపీనసాత్, ముచ్య

తే జ్వరితః పీత్వా పంచమూలీశృతం పయః. 261. ద్రవ్యా దష్టగుణం క్షీరం క్షీరా త్తోయం చతుర్గుణం, క్షీరావశేషః కర్తవ్యః క్షీరపాకే త్వయం విధిః. 262. త్రికంటకబలా బిల్వ గుడనాగరసాధితం, వర్చోమూత్ర విబంధఘ్నం శోథజ్వరహరం పయః. 263. వృక్షీర విశ్వవర్షాభూ పయశ్చోదకమేవచ, పచేత్ క్షీరావశిష్టం తు తద్ధి సర్వజ్వరాపహం. 264. శీతం కోష్ణం జ్వరే క్షీరం యథాస్వైరౌషధైర్యుతం, ఏరండమూల సిద్ధం వా జ్వరే సపరికర్తితే. 265. జ్వరిభ్యో బహుదోషేభ్య ఊర్ధ్వం చాధశ్చ బుద్ధిమాన్, దద్యాత్సంశోధనం కాలే కల్పే య దుపదేక్ష్యతే. 266. మదనం పిప్పలీభిర్వా కలింగై ర్మధుకేన వా, యుక్తముష్ణాంబునా పీతం వమనం జ్వరశాంతయే. 267. ఆరగ్వధంవా పయసా మృద్వీకానాం రసేన వా, త్రివృతాం త్రాయమాణాంవా పయసా జ్వరితః పిబేత్. 268. జ్వరక్షీణస్య న హితం వమనం న విరేచనం, కామంతు పయసా తస్య నిరూహైర్వా హరేన్మలాన్. 269. ప్రయోజయే జ్జ్వరహరా న్నిరూహా న్సానువాసనాన్, పక్వాశయగతేదోషే వక్ష్యంతే యేచ సిద్ధిషు. 270. గౌరవే శిరసః శూలే విబద్ధేష్వింద్రియేషు చ, జీర్ణజ్వరే రుచికరం దద్యాచ్ఛీర్షవిరేచనం. 271. అభ్యంగాంశ్చ ప్రదేహాంశ్చ సస్నేహాన్ సానువాసనాన్, విభజ్య శీతోష్ణకృతాన్ దద్యాజ్జీర్ణజ్వరే భిషక్. 272. తైరాశు ప్రశమం యాతి బహిర్మార్గగతో జ్వరః, లభంతే సుఖ మంగాని బలం వర్ణశ్చ వర్ధతే. 273.

గుడూచ్యాదిఘృతమును చెప్పుచున్నాఁడు.—తిప్పతీగయొక్కఁగాని, త్రిఫలములయొక్కఁగాని, ద్రాక్షకషాయముయొక్క కల్కముగాని, ముత్తువపులగముయొక్కఁగాని, కషాయముతోనేనియు, కల్కముతోనేనియు సిద్ధముచేయఁబడినతైలము జ్వరములను మొదలంట హరింపఁజేయఁగలదు. దీనిని గుడూచ్యాదిఘృత మని యనెదరు.

జ్వరమువచ్చినప్పుడు రోగమును, కాలమును చక్కఁగా పరికించి పానకములనుగాని, కషాయములనుగాని, తైలములను, పాలను, విరేచనౌషధములను వీటిని ఆరారుదినముల కొక్కొక్కతేప నీయవలయును. జీర్ణజ్వరము అనఁగా పురాణజ్వరము వచ్చినప్పుడు కఫముబొత్తిగా క్షీణించిపోయినమీఁదట పాలనిచ్చినయెడల అమృతముతో సమాన మగును. కాని తరుణజ్వరమునందు పాలను త్రాగించినయెడల మనుష్యుని విషముచంపిన రీతిగా అది చంపివేయును.

పంచమూలములయందు పక్వము చేయఁబడిన పాలను జ్వరితుఁడు త్రాగినయెడల దగ్గు, శ్వాసము, శిరోవేదన, పార్శ్వపునొప్పి, పీనస ఈ రోగములనుండి విడుదల చేయఁబడును. ఇచ్చట మూలికకంటె (ద్రవ్యముకంటె) ఎనిమిదిరెట్లు పాలును, పాలకంటె నాలుగురెట్లు నీరును కలిపి పాలుమాత్రము మిగిలియుండునట్లుడుకఁబెట్టి దింపి సేవింపవలయును. పాలలో పాకముచేయవలసినప్పుడు చేయదగినరీతి యిది.

త్రికటుకములు, నుత్తువపులగము, ముస్తెగ, బెల్లము, శొంఠి వీనిచే సిద్ధము చేయఁబడినకషాయము మలమూత్రములు బంధించిపోవుటను పోఁగొట్టును. శోఫకలిగిన జ్వరములను గూడ నశింపఁజేయును. తెల్లగలిజేరు, మారేడువేరు, ఎఱ్ఱగలిజేరువేరు, పాలు, నీరు వీటినన్నిఁటిని కలిపి వండి పాలుమాత్రము మిగిలియుండు సమయమున దించి తీసికొనవలయును. ఇయ్యది అన్నివిధములగు జ్వరములను పోఁగొట్టును. తగుమాత్రముగా ఔషధముఁ గలిసినదియును కొంచెము వేడిగా నున్నపాలు జ్వరము వచ్చిన సమయములలో మిక్కిలి హితకరము లగును. లేకపోయిన యెడలను పరికర్తికతో కలసివచ్చినజ్వరములకు అనఁగా జ్వరముతోఁ గుదస్థానముకత్తిరించినట్లుండువానిలో ఆముదపువ్రేళ్లతో కాచి సిద్ధముఁ జేయఁబడిన ఘృతము హితకరము అగును. అనేకవిధములగు దోషములతో కలిసికొనివచ్చిన జ్వరముగలవారలకు బుద్ధిమంతుఁడగు వైద్యుఁడు సమయమునుగుర్తించి కల్పములో చెప్పఁబడిన ప్రకారము వమనములకుగాని, విరేచనములకుగాని యౌషధమును ఇప్పించవలయును. మంగకాయరసమును పిప్పళ్ల కషాయముతోగాని, కొడిసెపాలను యష్టిమధుకములతోటిగాని, కాఁచబడిన వేడి నీటితోగాని తీసికొనినయెడల వాంతులును, జ్వరమును ఉపశమించి పోవును.

లేకున్నచో — రేలచెక్కను పాలతోగాని, ద్రాక్షారసముతోగాని, తెల్లతెగడ రసముతోగాని, కలుక్రానుగచెక్కతోగాని చేర్చి కాచి జ్వరముగలవాఁడు త్రాగవలయును. జ్వరముచేతఁకృశించిన మనుష్యునికివమనములుగాని, విరేచనములుగానిహితములు కావు. ఎవరికైనను విరేచనములకు తీసికొనవలయు నని కోరిక [అనగా నిర్బంధము] ఉండినయెడల ఆరోగికి పాలనిచ్చిగాని, నిరూహములచేతఁగాని మలమును పోఁగొట్టవలయును. మఱియును జ్వరమునుపోఁగొట్టునట్టివియు అనువాసనలతోగూడినవియు నగు నిరూహములను ప్రయోగింపవలయును. వీనిని మలదోషము జీర్ణకోశమునందున్నప్పుడే యుపయోగింపవలయును. ఇట్టినిరూహముల నన్నిఁటిని ముస్ముందు చెప్పఁగలము.

శరీరము బరువెక్కుట, తలయందు శూలనొప్పి గలుగుట, ఇంద్రియములన్నియును విశేషముగా మూసికొనిపోవుట, ఇట్టి లక్షణములుగల జీర్ణజ్వరము వచ్చినవానికి రుచినికలిగించు శిరోవిరేచనమును ఈయవలయును. పురాణజ్వరములయందు వైద్యుఁడు

తైలసహితములును, అనువాసనాసహితములును నగు అభ్యంగనములను అనఁగా తలంట్లను, లేపనములను వేరువేరుగా విభాగించి చల్లగాను వేడిగాను చేసి ఇచ్చుచుండవలయును. ఈయుపచారములవలన చెవుడుపట్టినట్టి జ్వరములుకూడ యణఁగిపోవును. అంగములయందు సుఖము కలుగును. బలము, కాంతియును హెచ్చును.

షట్కట్వరతైలము.

శ్లో. సువర్చికానాగరకుష్ఠమూర్వాలాక్షానిశాలోహితయష్టికాభిః
తైలంజ్వరేషడ్గుణతక్రసిద్ధమభ్యంజనాత్ శీతవిదాహనుత్స్యాత్.
దధ్నః ససారకస్యాత్ర తక్రం కట్వర మిష్యతే,
ఘృతవత్తైలపాకేఽపి తైలే ఫేనోఽధికః పరః. 274

సర్జక్షారము, శొంఠి, కోష్ఠు, చాగమట్ట, లక్క, పసపు, మంజిష్ఠను, యష్టిమధుకము వీటికల్కమునుగాని, కషాయమునుగాని ఆరురెట్లు మజ్జిగలో కాచి తైలమును రుద్దినయెడల జ్వరమునందలి శైత్యము, దాహమును హరించిపోవును. నేయి కలిసిన పెరుగు మజ్జిగను కట్వరమని ఈశాస్త్రజ్ఞులభాషగలదు. తైలమునందువలెనే నేయియందుకూడ పక్వముఁజేయవచ్చును. తైలము అనఁగా నూనెలో పక్వముచేసిన ఎక్కువయుద్దీపకమును, నేతిలో పక్వముచేసిన ఆయుద్దీపకము శాంతమును బొందును.

అభ్యంగాదుల కంగారకతైలము.

శ్లో. మూర్వా లాక్షా హరిద్రే ద్వే మంజిష్ఠా సేంద్రవారుణీ,
బృహతీ సైంధవం కుష్ఠం రాస్నా మాంసీ శతావరీ. 275
ఆరనాలాఢకేనైవ తైలప్రస్థం విపాచయేత్,
తైలమంగారకం నామ సర్వజ్వరవిమోక్షణమ్. 276

అంగారకతైలమును చెప్పుచున్నాఁడు.—చాగమట్ట,లక్క,పసుపు, మ్రానిపసపు, మంజిష్ఠ, పాపర, వాకుడు, సైంధవలవణము, చెంగల్వకోష్టు, సన్నరాష్ట, పిల్లిపీచర వీటియొక్క కల్కమునందును ఒక ఆఢకముగంజియందు ప్రస్థప్రమాణము నూనెను బోసి వండి సేవింపవలయును. దీనినే అంగారకతైల మని చెప్పెదరు. ఈతైలము అన్నివిధములగు జ్వరములను పోఁగొట్టి మనుష్యునికి మేలుచేయును.

శీతజ్వరములకు లాక్షాదితైలము; యవాదితైలము; సర్జాదితైలము; చందనాదితైలము; ఆగంతుజ్వరచికిత్స; అభిచారజ్వరచికిత్స; కామాదిజనితజ్వరచికిత్స; భూతజ్వరచికిత్స; జ్వరమోక్షణ లక్షణములు.

శ్లో. లాక్షాహరిద్రా మంజిష్ఠా కల్కై స్తైలం విపాచయేత్, షడ్గుణే నారనాళేన దాహశీతజ్వరాపహం. 277. యవచూర్ణార్ధకుడపం మంజిష్ఠార్ధపలేన తు, తైలప్రస్థం శతగుణే కాంజికే సాధితం జయేత్. 278. జ్వరం దాహం మహావేగ మంగానాం చ ప్రహర్షనుత్, సర్జకాంజికసంసిద్ధం తైలం శీతాంబుమూర్ఛితమ్. 279. జ్వరదాహాపహం లేపాత్స ద్యోవాతాస్రదాహనుత్, చందనాద్య మగుర్వాద్యం తైలం చరకకీర్తితం. 280. తథా నారాయణం తైలం జీర్ణజ్వరహరం పరం, అభిఘాతో జ్వరో నశ్యే త్పానాభ్యంగేన సర్పిషః. 281. క్షతానాం వ్రణితానాం చ క్షతవ్రణచికిత్సయా, ఔషధీగంధవిషజౌ విషపీతప్రబాధనైః. 282. జయే త్కషాయై ర్మతిమాన్ సర్వగంధకృతై స్తథా, అభిచారాభిశాపోత్థ జ్వరౌ హోమాదినా జయేత్. 283. దానస్వస్త్యయనాతిథ్యై రుత్పాతగ్రహపీడజౌ, క్రోధజే పిత్తజిత్కామ్యా అర్థాస్సద్వాక్యమేవ చ. 284. ఆశ్వాసే నేష్టలాభేన వాయోః ప్రశమనేన చ, హర్షణైశ్చ శమం యాంతి కామక్రోధభయజ్వరాః. 285. కామా త్క్రోధజ్వరో నాశం క్రోధా త్కామసముద్భవః, యాతి తాభ్యా ముభాభ్యాం చ భయశోక సముద్భవః. 286. భూతవిద్యాసముద్దిష్టై ర్బంధావేశనతాడనైః, జయేద్భూతాభిషంగోత్థం మనస్సాంత్వైశ్చ మానసం. 287. వ్యాయామం చ వ్యవాయం చ స్నానం చంక్రమణాని చ, జ్వరయుక్తో న సేవేత యావన్నో బలవాన్ భవేత్. 288. దేహోలఘుర్వ్యపగతక్లమమోహతాపః పాకోముఖే కరణసౌష్ఠవ మవ్యథత్వం, స్వేదః క్షవః ప్రకృతిగామిమనోన్నలిప్సా కండూశ్చ మూర్ధ్నివిగతజ్వరలక్షణాని. 289.

లక్క, పసపు, మంజిష్ఠ వీటితో చేయఁబడిన కల్కములతో తైలమును కాచవలయును. చక్కఁగా కాఁగుచున్న సమయమునందు ఆరురెట్లు గంజిని

అందులోఁ జేర్పవలయును. ఈతైలము దాహమును, చలిజ్వరమును పోఁగొట్టును. ఇయ్యదియే లాక్షాదితైలము. యవలచూర్ణము అర్ధకుడపమును, మంజిష్ఠ అరపలమును నూనె ఒకప్రస్థమును, గంజి నూరురెట్లును చేర్చి ఈరీతిగా సిద్ధము చేయఁబడిన, తైలము అత్యంతము వేగము కలిగిన జ్వరమును, విదాహమును అణచి వైచును. అవయవము లదరుటనుకూడ మాన్పును. సర్జరసమునందును, గంజియందును కలుపఁబడి సిద్ధముచేయఁబడిన తైలమును చల్లనినీటితో చేర్చి చిలికి పూతపూసినట్లయిన జ్వరము, విదాహము, వాతరక్తప్రకోపమువలన గలిగిన దాహము వీనిని పోఁగొట్టును.

చందనాదితైలమును, అగుర్వాదితైలమును చరకుఁడు చెప్పినరీతిగా— నారాయణతైలమును, ఈ మూఁడుతైలములును పురాణజ్వరములను హరించును. నేతిని పీల్చుటచేతను, త్రాగుటవలనను, రుద్దికొనుటవలనను, అభిఘాతజ్వరము దూరముగా తొలఁగిపోవును. గాయము తగిలినవారలకుగాని, వ్రణములు కలుగుటవలనగాని, జ్వరమువచ్చినయెడల గాయములకును వ్రణమునకును చికిత్సచేయుటచేత జ్వరము తొలఁగిపోవఁగలదు.

ఔషధుల వాసనవలనఁగాని విషమువలన గాని కలిగిన జ్వరములను విషభక్షణము నశించుట కిచ్చెడు కషాయముచేతగాని మఱియు నన్నివిధములగు గంధములతోఁ గలిసిన కషాయములచేతఁగాని వైద్యుఁ డగువాఁడు తొలఁగునట్లు చేయవలయును. అభిచారము, అనఁగా చిల్లంగి (దీనిని ప్రయోగ మని చాతపొడి యని వాడుచుందురు.) శాపమిచ్చుటవలనఁ బుట్టెడు జ్వరములను హోమము మున్నగువానివలనఁ జయింపఁదగును.

ఉత్పాతములచేతను గ్రహపీడలచేతను పుట్టినజ్వరములను, దానము, పుణ్యాహవాచనము, అతిథిపూజ, బ్రాహ్మణసంతర్పణము మొదలగువానివలన పోఁగొట్టుకొన వచ్చును. కోపాధిక్యమువలనఁ బుట్టుచుండెడి జ్వరములకు పిత్తజ్వరములను పోఁగొట్టు క్రియలనే చేయవలయును.

కామ్యములు, వాంఛితలాభము, ప్రయోజనసిద్ధి, ఊరడింపుమాటలు, వాయువును తగ్గించుట, సంతోషము, దీనిచేత కామక్రోధభయజనితములగు జ్వరములు నశించును. కామమువలన పుట్టెడిజ్వరమును, క్రోధమువలన కలిగెడి జ్వరములును ఈ రెండువిధములుగాక భయదుఃఖాదులవలన పుట్టిన జ్వరములు హర్షణక్రియలచేత శాంతినొందగలుగును.

మంత్రశాస్త్రము (అనఁగా భూతవైద్యము)లోఁ జెప్పఁబడియున్న, గ్రహబంధములు, ఉచ్చాటనలు, ఆవేశనములు, తాడనములు, మారణములు మున్నగునీచికి

త్సలను చేసినయెడల భూతభయమువలన వచ్చిన జ్వరములు నశించిపోఁగలవు. ఇట్లే మనస్సును సమాధానము చేసికొని మానసజ్వరములను పోఁగొట్టుకొనవలయును.

దండెములను తీయుట, కసరత్తుచేయుట, ఇంకను శరీరమున కలతనిచ్చు వ్యాయామము నేదానినైనను చేయుట, స్త్రీసాంగత్యము, స్నానముచేయుట, దిమ్మతిరుగుట ఈమొదలగువానిని జ్వరపడిలేచినవాఁడు మఱల తనకు యథాప్రకారముగా బలము వచ్చునంతవఱకును విధిగా మానవలయును.

శరీరము చులకనగానుండుట, "గ్లాని(అనఁగా వాడిపోవుట) మోహము ఒడలు వెచ్చఁబడుట" అనునివిలేకయుండుట, ముఖమున రోగచిహ్నములు లేక పక్వముగానుండుట, ఇంద్రియములు స్వాధీనములై యుండుట, బాధలేకయుండుట, చెమటయూరుచుండుట, తుమ్ములు వచ్చుచుండుట, పూర్వపురీతిగా మనస్సుండుట, అన్నముతినుటకు కోర్కి గలిగియుండుట, తలపైని దురద యెత్తుట ఈమొదలగునవి యన్నియును జ్వరము బొత్తిగా నశించిపోయినవాని కుండెడి లక్షణములుగా నెఱుఁగవలయును.

ఇట్లని చక్రదత్తసంహితయందు జ్వరాధికారము ముగిసినది.

LBxI,2
35 F26

౨. జ్వరాతీసారాధికారము.

శ్లో. జ్వరాతిసారే పేయాదిక్రమ స్స్యా ల్లంఘితే హితః,
జ్వరాతిసారీ పేయాం వా పిబే త్సామ్లాం శృతాం నరః. 1
పృశ్నిపర్ణీబలాబిల్వనాగరోత్పలధాన్యకైః,
పాఠేంద్రయవభూనింబముస్తపర్పటకామృతాః, 2
జయంత్యామమతీసారం సజ్వరం సమహౌషధాః,

జ్వరాతిసారమునందు లంఘనము చేసియున్న రోగులకు పానకము మున్నగునవి క్రమముగా హితకరము లగుచున్నవి. జ్వరాతిసారము గల మనుష్యుఁడు దానిమ్మపండ్లరసముతీసి మిశ్రితముచేసి కోలపొన్న, ముత్తువపులగము, మారేడువేళ్లు, శొంఠి, నల్లకలువ, ధనియములు నీటితో పక్వముచేయఁబడిన పానకమును త్రాగవలయును. అగరుశొంఠి, కొడిసెపాలవిత్తులు, నేలవేము, తుంగముస్తలు, పర్పాటకము, తిప్పతీగె, శొంఠి వీనిని కషాయముగా గాచి పుచ్చుకొనినయెడల జ్వరసహితములగు ఆమాతిసారములను పోఁగొట్టును.

అతిసారములకు నాగరాదిక్వాథము.

శ్లో. నాగరాతివిషా ముస్త భూనింబామృత వత్సకైః. 3
సర్వజ్వరహరః క్వాథః సర్వాతీసారనాశనః,
హ్రీబేరాతివిషా ముస్తా బిల్వధాన్యకనాగరైః. 4
పిబే త్పిచ్ఛావిబంధఘ్నం శూలదోషామపాచనమ్,
సరక్తం హన్త్యతీసారం సజ్వరం వాథ విజ్వరమ్. 5

శొంఠి, అతివస, తుంగముస్తలు, నేలవేము, తిప్పతీగె, కొడిసెపాలవిత్తులు వీటితో సిద్ధముచేయఁబడిన కషాయము అన్నివిధములగు జ్వరములను, అతిసారములను పోఁగొట్టును. కురువేరు అతివస తుంగముస్తెలు మారేడువేరు ధనియములు శొంఠి వీనిని కషాయముచేసి పుచ్చుకొనినయెడల పిచ్ఛబంధములను (జిగటగానొకరీతిశూలలను) అణఁచివేయును. మఱియును శూలదోషమును ఆమమును పోఁగొట్టి శుక్లముచేయును. ఇయ్యది రక్తాతిసారమును, జ్వరాతిసారమును, అతిసారమునుకూడ నాశనము నొందింపఁగలదు.

19757

ద్వావ ప్యేతౌ సిద్ధియోగౌ శ్లోకార్ధేనాభిభాషితౌ, జ్వరాతీసారశమనౌ విశేషాద్దాహశాతనౌ. 14. నాగరామృత భూనింబ బిల్వవాలకవత్సకైః, సముస్తాతివిషోశీరైః జ్వరాతీసారహృజ్జలం. 15. ముస్తకబిల్వాతివిషా పాఠాభూనింబవత్సకైః క్వాథః, మకరందగర్భయుక్తో జ్వరాతిసారౌ జయేద్ఘోరౌ. 16. ఘనజల పాఠాతివిషా పథ్యోత్పలధాన్యరోహిణీ విశ్వైః, సేంద్రయవైః కృత మంభః సాతీసారం జ్వరం జయతి. 17.

పంచమూల్యాదికషాయమును చెప్పుచున్నాఁడు.— పంచమూలములు ముత్తువపులగము మారేడుచెక్క తిప్పతీగె శొంఠి విషబొద్ది నేలవేము కురువేరు కొడిసెపట్ట కొడిసెపాలవిత్తులు వీటితో సిద్ధముచేయఁబడిన కషాయము అన్నివిధము లగు జ్వరదోషములను పోఁగొట్టును. మఱియును చెలిది శూల ఉపద్రవసహిత మగుశ్వాసము భయంకర మగు దగ్గు మొదలగువానినిగూడ నాశము నొందించఁగలదు.

కొడిసెపాలవిత్తులు అతివస శొంఠి వాయువిడంగములు వట్టివేళ్లు దూలగొండి వీటిని కషాయముగా చేసి ఇచ్చినట్లులయిన జ్వరాతిసారములను మొదలంట నశింపఁజేయును. కొడిసెపండు దేవదారుచెక్క కటుకరోహిణి ఏనుగుపిప్పళ్లు పెద్దపల్లేరు ధనియములు మారేడువేరు విషబొద్ది ఓమము ఇట్లని సగముసగము శ్లోకములో చెప్పఁబడిన ఈరెండుసిద్ధయోగములు [1 కొడిసెపండు మొదలుకొని ఏనుగుపిప్పలివఱకును. 2 పెద్దపల్లేరుమొదలగు ఓమమువఱకును] జ్వరాతిసారములను నాశనము చేయును. ఎక్కువగా నగుచున్నదాహమును కూడ ముఖ్యముగా నశింపఁజేయును.

శొంఠి తిప్పతీగె నేలవేము ముల్లఁగి కొడిసెపాలు తుంగముస్తలు అతివస వట్టివేళ్లు వీటితో సిద్ధముచేయఁబడిన కషాయము జ్వరాతిసారములను పోఁగొట్టును. తుంగముస్తలు మారేడువేలు అతివస విషబొద్ది నేలవేము కొడిసెవిత్తులు వీటితో సిద్ధముచేయఁబడిన కషాయము అతిసారముల నణచును. తుంగముస్తలు వట్టివేళ్లు విషబొద్ది అతివస కరకకాయలు నల్లకలువ ధనియములు కటుకరోహిణి శొంఠి కొడిసెపాలవిత్తనములు వీటితో సిద్ధముచేయఁబడిన కషాయమును ఇచ్చినచో జ్వరాతిసారములను జయించును.

కళింగాదిఘుటికలు; ఉత్పలాదియోగము.

శ్లో. కళింగబిల్వజంబ్వామ్ర కపిత్థం సరసాంజనం, లాక్షాహరిద్రే హ్రీబేరం కట్ఫలం శుకనాసికాం. 18. లోధ్రం మోచరసం శంఖం ధాతకీవటశుంగకం, పిష్ట్వా తండులతోయేన వటకానక్షసమ్మితాన్. 19.

ఛాయాశుష్కాం పిబేచ్ఛీఘ్రం జ్వరాతీసారశాంతయే, రక్తప్రసాదనాశ్చైతే శూలాతీసారనాశనాః. 20. ఉత్పలం దాడిమత్వక్చ పద్మకేసర మేవ చ, పిబేత్తండులతోయేన జ్వరాతీసారనాశనం. 21.

కొడిసెపాలవిత్తులు మారేడువేఱు నేరేడుపలుకులు మామిడిపలుకులు వెలగపండు ఇంగిలీకము లక్క పసపు మ్రానిపసపు కురువేరు నేలగుమ్ముడు దుండిగచెక్క లొద్దుగ ద్రాక్షరసము పాలు ఆరెపువ్వులు మంజిష్ఠవేళ్లు వీటిని బియ్యపుకడుగుతో నూరి ఒక్క అక్షమంతేసి ప్రమాణముగల మాత్రలనుచేసి నీడయందు యెండించి జ్వరాతిసారరోగుల కిచ్చిన యెడల నెమ్మది కలుగును.

ఈమాత్రలు రక్తము శుభ్రము చేయును. నొప్పిగల అతిసారములను గూడ పోఁగొట్టును. కమలములు దానిమ్మబెరడు కమల కింజల్కములు వీటిని బియ్యపుకడుగుతో కూడ కలిపి నూరి కలిపిత్రాగవలయును. ఇయ్యది జ్వరాతిసారములను మొదలంట నశింపఁజేయఁ గలుగును.

వ్యోషాదిచూర్ణము; దశమూలీకషాయము; విడంగాదిక్వాథము; కిరాతాదిక్వాథము.

శ్లో. వ్యోషం వత్సకబీజం చ నింబభూనింబ మార్కవం, చిత్రకం రోహిణీం పాఠాం దార్వీ మతివిషాం సమాం. 22. శ్లక్ష్ణచూర్ణీకృతాన్ సర్వాన్ తత్తుల్యాం వత్సకత్వచం, సర్వ మేకత్ర సంయుజ్య ప్రపిబేత్తండులాంబునా. 23. సక్షౌద్రం సా వహే దేతత్ పాచనం గ్రాహి భేషజం, తృష్ణారుచిప్రశమనం జ్వరాతిసారనాశనం. 24. కామలాన్ గ్రహణీదోషాన్ గుల్మం ప్లీహాన మేవ చ, ప్రమేహం పాండురోగం చ శ్వయథుం చ వినాశయేత్. 25. దశమూలీకషాయేన విశ్వమ ఋసమం పిబేత్, జ్వరేతివాఽతిసారే చ సశోథే గ్రహణీగదే. 26. విడంగాతివిషాముస్తం దారుపాఠాకలింగకం, మరిచేన సమాయుక్తం శోథాతీసారనాశనం. 27. కిరతాబ్దామృతావిశ్వ చందనోదీచ్యవత్సకైః, శోథాతిసారశమనం విశేషాజ్జ్వరనాశనం. 28. కిరాతాబ్దామృతోదీచ్య ముస్తచందనధాన్యకైః, శోథాతిసారతృడ్దాహ శమనో జ్వరనాశనః. 29.

వ్యోషాదిచూర్ణమును చెప్పుచున్నాఁడు.—శొంఠి, మిరియములు, పిప్పళ్లు, వేపచెక్క, కొడిసెపాలవిత్తులు, నేలవేము, జిల్లేడువేఱు, చిత్రమూలము, కటుకరోహిణి,

అగరుశొంఠి, దేవదారు, అతివస వీనినన్నిటిని సమానభాగములుగా తీసికొనవలయును. పిదప వీనిని బాగా చూర్ణముచేసి కొడిసెపట్టయొక్క చూర్ణమునుగూడ నిందుగలిపి కలికడుగునీళ్లలోఁ వేసికొని త్రాగినయెడల గాని తేనెలోఁ కలిపికొని నాకినయెడల గాని, తలనొప్పులనుపోఁగొట్టును. అన్నమును పచనముజేయును, దప్పిని అరుచిని పోఁగొట్టును. జ్వరాతిసారములను గూడ నశింపఁజేయును.

దశమూలముల కషాయముతోఁ కలిపి ఒకపలమెత్తు శొంఠిరసమును త్రాగవలయును. ఇట్లుచేసిన జ్వరమువచ్చినప్పుడును, అతిసారము గలిగినప్పుడును, శోఫయందును, గ్రహణిదోషములయందును బాధను పోఁగొట్టి సుఖమును ఈయఁగలదు. వాయువిడంగము, అతివస, తుంగముస్తలు, దేవదారు, అగరుశొంఠి, కొడిసెపాలవిత్తులు వీటితోఁ చేసిన కషాయముఁ ద్రాగిన అతిసారముగూడ నశించిపోవును.

వేలవేము, తుంగముస్తలు, తిప్పతీగె, శొంఠి, రక్తచందనము, కురువేరు, కొడిసెవిత్తులు, చందనము వీటికషాయము శోఫముగల అతిసారములగూడ నణంచును. మఱియును ముఖ్యముగా జ్వరములను పోఁగొట్టును. వాయువిడంగములు, తుంగముస్తలు, తిప్పతీగె, కురువేరు, భద్రముస్తలు, రక్తచందనము, ధనియములు వీటితోఁ జేయఁబడిన కషాయము శోఫలతోఁగూడిన యతిసారములను, దప్పి, గొంతెండిపోవుట, జ్వరమున్నగువానినిగూడ పోఁగొట్టును.

ఇట్లు చక్రదత్తసంహితయందు జ్వరాతీసారప్రకరణము ముగిసెను.

3. అతిసారాధికారము.

శ్లో. ఆమపక్వక్రమం హిత్వానాతిసారే క్రియాయతః, అతస్స ర్వాతిసారేషు జ్ఞేయం పక్వామలక్షణం. 1. మజ్జత్యామాగురుత్వాద్విట్ పక్వాతూత్ప్లవతే జ్వరే, వినాతిద్రవసంఘాత శైత్యశ్లేష్మ ప్రదూషనా త్.2.శకృద్దుర్గంధిసాటోప విష్టంభార్తిప్రసేకినః, విపరీతం నిరామంతు కఫా త్పక్వంచ మజ్జతి. 3. ఆమే విలంఘనం శస్తమాదౌ పాచన మేవ చ, కా ర్యం చానశనస్యాంతే ప్రద్రవం లఘుభోజనం.4.లంఘనమేకం ముక్త్వా నచాన్య దస్తీహ భేషజం బలినః, సముదీర్ణం దోషచయం శమయతి తత్పాచయ త్యపి చ .5. హ్రీబేరశృంగబేరాఖ్యం ముస్తపర్పటకేన వా, ము స్తోదీచ్యశృతం తోయం దేయం వాపి పిపాసవే. 6. భుక్తేన్నకాలేక్షుత్క్షా మం లఘూన్యన్నాని భోజయేత్. ఔషధసిద్ధా పేయా లాజానాం సక్త వోతిసారహితాః, వస్త్రప్రస్రుతమండః పేయశ్చ మసూరయూషశ్చ. 7. గుర్వీ పిండీ ఖరాత్యర్థం లఘ్వీసైవ విపర్యయాత్, సక్తూనా మాశు జీర్యేత మృదుత్వా దవలేహికా. 8.

పక్వములగు నామరోగములకు లక్షణములను చెప్పుచున్నాఁడు.—అతిసారరోగము కలిగినప్పుడు, ఆమమును పక్వముచేయవలసినరీతిని తెలిసికొనక యే వైద్యుఁడును చికిత్సను చేయకూడదు. కావున సమస్తములగు అతిసారముల విషయములలోను ఆమమును పక్వముచేయు లక్షణమును తెలిసికొనవలయును. గురుత్వ విషయములో పక్వముగాని మలము నీటిలో మునిఁగిపోవును. పక్వమైనమలము నీటిపైని తేలు నని తెలిసికొనవలయును.

మిగుల పలచనగా లేకుండుట, శైత్యముచే దూషింపఁబడుట, కడుపులో గుడగుడమని ధ్వని పుట్టుట, ఇట్టిలక్షణములు గల మలము చాల దుర్గంధముగా నుండును. దీనికంటె భిన్నమైనది ఆమరహిత మనఁబడును. కఫాతిరేకముచేత వెడలు మలము నీటిలో మునుగును. ఆమముచే వచ్చిన అతిసారములయందు మొదట లంఘనము చేయవలయును. అటుతరువాత పాచనము చేయించవలయును. అటుతరువాత లంఘనము చేసినవారలకు లఘువగు ఆహారము నిచ్చుచుండవలయును.

బలముగల యతిసారరోగికి లంఘన మొక్కటిదక్క యితర మౌషధమే లేదు. ఆలంఘనము, పెరిఁగినదోషముల గుంపును నశింపఁజేయఁగలదు. ఆహారమును పక్వము గూడ చేయఁగలదు. కురువేరు, శొంఠి వీటిరసము, తుంగముస్తలు, పర్పాటకము వీటి కషాయముగాని లేనన్న తుంగముస్తలు, కురువేరు వీటితో కాచిననీటిని గాని యిచ్చిన యెడల దాహము తగ్గిపోవును.

భోజనసమయములయందు ఆఁకలిగొన్నవానికి లఘువగు ఆహారమును ఇవ్వవల యును. ఔషధులచేత సిద్ధముచేయఁబడిన పానకమునుగాని, ధనియములు పేలపిండిని గాని ఇచ్చినయెడల అతిసారవ్యాధి నిమ్మళించి హిత మగును.

వడయగట్టిన మజ్జిగగాని, పానకముగాని, మసూరధాన్యముల గంజిగాని, హిత కరము అగును. ఖారముగాను, తీక్ష్ణముగాను ఉండవలె గట్టిగాను ఉండునట్లు చేయఁ బడిన లాజసత్తులేహ్యము అను పదార్థము శీఘ్రముగా జీర్ణింపఁజేయును.

[బృహచ్ఛాలిపర్ణీచూర్ణము; లఘుశాలిపర్ణీక్వాథము; అతిసారాపథ్యములు; ధాన్యపంచకము; పంచమూల్యాదిక్వాథములు; ధాన్యకాదియోగములు; చికిత్సానర్హతలు; స్తంభనాద్యౌషధనిషేధములు; పాచనౌషధ నిషేధములు; సుఖవిరేచన క్రియ మొదలగునవి.]

శ్లో. శాలిపర్ణీపృశ్నిపర్ణీ బృహతీ కంటకారికా. 9. బలాశ్వదంష్ట్రా బిల్వాని పాఠానాగరధాన్యకం, ఏత దాహారసంయోగే హితం సర్వా తిసారిణాం. 10. శాలిపర్ణీబలాబిల్వైః పృశ్నిపర్ణ్యా చ సాధితా, దాడి మామ్లాహితాః పేయాః పిత్తశ్లేష్మాతిసారిణాం. 11. వాతపిత్తే పంచమూ ల్యా కఫే వా పంచకోలకైః, యవాగూ ముపభుంజానో నను వ్యంజన మాచరేత్. 12. శాకమాంసఫలైర్యుక్తా యవాగ్వోఽమ్లాశ్చదుర్జరాః, ధాన్యపంచకసంసిద్ధో ధానవిశ్వకృతోఽథవా. 13. ఆహారో భిషజో యోజ్యో వాతశ్లేష్మాతిసారిణాం, వాతపిత్తే పంచమూల్యా కఫే వా పం చకోలకైః. 14 ధాన్యోదీచ్యశృతం తోయం తృష్ణాదాహాతిసారను త్, ఆభ్యామేవ సపాఠాభ్యాం సిద్ధం మాహార మాచరేత్. 15. దోషా స్సన్నిచితాం యస్య విదగ్ధాహారమూర్ఛితాః, అతిసారాయ కల్పంతే భూయ స్తాః సంప్రవర్తయేత్. 16. న తు సంగ్రహణం దద్యా త్పూర్వ మామాతిసారిణే, దోషా హ్యాదౌ వధ్యమానా జనయం త్యామయా న్బహూన్. 17. శోథపాండ్వామయప్లీహ కుష్ఠగుల్మోదరజ్వ

రాన్, దండకాలసకాధ్మానాక్ గ్రహణ్యర్శోగదాం స్తథా. 18. క్షీణ ధాతు బలార్తస్య బహుదోషోఽతిసిస్సృతః, ఆమోఽపి స్తంభనీయ స్స్యాత్ పాచనా న్మరణం భవేత్. 19. స్తోకం స్తోకం విబంధం వా సశూలం యోఽతిసార్యతే, అభయాపిప్పలీకల్కైః సుఖోష్ణై స్తం విరేచయేత్. 20.

ముయ్యాకుపొన్న, కోలపొన్న, పెద్దములక, చిన్నములక, ముత్తవపులగము, ఏనుగపల్లేరు, మారేడుపిందెలు, అగరుశొంఠి, శొంఠి, ధనియములు వీటిని భోజనముచేయునప్పుడు కూడా కలిపి తినినయెడల నతిసారరోగముకలవారికి గుణమిచ్చును. దీనినే బృహచ్ఛాలిపర్ణ్యాదిచూర్ణ మని వైద్యులు చెప్పుచుందురు.. ముయ్యాకుపొన్న, ముత్తవపులగము, మారేడుపిందెలు, కోలపొన్న వీటితో సిద్ధము చేయఁబడిన దానిమ్మపండ్లయొక్కయును రసముతో కలిపినపానకము పిత్తకఫములవలన గలిగిన అతిసారరోగములను పోఁగొట్టి సుఖమును గలిగించును. ఇదియును శాలిపర్ణ్యాదియే యగును. కొందఱు దీనిని లఘు శాలిపర్ణీక్వాథ మందురు.

గంజిని త్రాగుచుండెడివాఁడు వ్యంజనము మొదలగువానిని తినగూడదు, ఎందువలన ననఁగా కూరలుగాని మాంసముగాని పండ్లుమొదలగునవిగాని కూడా భక్షించుచు తీసికొనినగంజి జీర్ణము కాజాలదు. వాతకఫములచే నతిసారరోగము కలవానికి ధాన్యపంచకమును కలిపి సిద్ధము చేయఁబడిన యన్నమునుగాని, లేక శొంఠిపొడికలిపిన యన్నమును గాని పథ్యముగా నొసఁగవలయును.

వాతపిత్తములచేతఁ గలిగిన నతిసారరోగములను లఘుపంచమూలములతో సిద్ధము చేయఁబడిన కషాయమునుగాని, కఫముచేతఁగలిగిన నతిసారరోగమునందు పంచకోలములతో చేయఁబడిన కషాయముగాని, లేకపోయినయెడల ధనియములు ఉదీచ్య నాగరములతో కాచఁబడినకషాయముగాని ఇచ్చినచో దప్పి, గొంతుకఎండిపోవుట, అతిసారము మున్నగువానిని మొదలంట నశింపఁజేసి సౌఖ్యము నిచ్చును.

ధనియములు, కురువేరు, అగరుశొంఠి వీనిచూర్ణముచేత మిశ్రముచేసిన యన్నమును పెట్టుచుండవలయును. దీనినిఅసహ్యత, ఆహారమునందిచ్ఛలేకుండుట, మూర్ఛల్లోట మొదలగుదోషములుగలవానికిని, దోషములు వృద్ధినొందినవానికిని ఈయవలయును. ఆమముచేతకలిగిన నతిసారముగల రోగులకు మొదట, పట్టుపట్టునట్టివియును, వంచివేయునట్టియును యగు ఔషధములను [అనఁగా సంగ్రహ ఔషధములను] ఈయరాదు. ప్రారంభములో అజ్ఞానముచేత పెంచినచో పిదప ననేకరోగములు పుట్టును.

శోఫ పాండురోగము బిళ్లలుబిళ్లగావచ్చు తిల్లీయను రోగము (దీనినే ప్లీహ మందురు). కుష్ఠు, గుల్మరోగము, ఉదరరోగము, జ్వరము మొదలగువానిని కొయ్యలాగున నీలిగికొనిపోవుట, నషవలేకపోవుట, వణంకుట, రక్తగ్రహణి, అర్శోరోగము లను కూడ నాదోషము పుట్టించును. ధాతుక్షీణము గలవానికిని బలముచేత పీడింపబడిన వానికిని, మిక్కిలిగా రక్తస్రావము గలవానికిని, మిగుల దోషము లుండినయెడల ఆమమునుగూడ స్తంభనము చేయవలయును. మఱియును పాచనముచేత నొక్కొక్కయప్పుడు చనిపోవుటకూడ సాధారణముగా సంభవించుచుండును.

మిగుల కొద్దికొద్దిగాను, లేక బద్ధకముగాను, కడుపునొప్పి, తీపు గలుగునట్లుగాను స్రవించుచున్నయెడల నిట్టి యతిసారరోగమునకు కరకకాయలు, పిప్పళ్లును, గోరువెచ్చగా కల్కముగాఁజేసి విరోచన మగునట్లులు ఔషధము నీయవలయును.

[ధాన్యపంచకము; త్రికటుకాదిచూర్ణము; పిప్పల్యాదిచూర్ణము; హరిద్రాదియోగములు; ఖండయూషాదులు; నాగరాదిక్వాథములు; పాఠాదిచూర్ణము; ముస్తాదిక్షీరము; పంచమూల్యాదిచూర్ణము.]

శ్లో. ధాన్యకం నాగరం ముస్తం వాలకం బిల్వ మేవ చ, ఆమశూలవిబంధఘ్నం పాచనం వహ్నిదీపనం. 21. ఇదం ధాన్యచతుష్కం స్యాత్ పిత్తే శుంఠీం వినా పునః, పిప్పలీం నాగరం ధాన్యం భూతికం చాభయాం వచాం. 22. హ్రీబేరభద్రముస్తాని బిల్వం నాగరధాన్యకం, పృశ్నిపర్ణ్యశ్వదంష్ట్రా చ సమంగా కంటకారికా. 23. తిస్రః ప్రమథ్యా విహితాః శ్లోకార్ధైరతిసారిణాం, కఫపిత్తే చ వాతే చ క్రమాదేతాః ప్రకీర్తితాః. 24. సంజ్ఞా ప్రమథ్యా జ్ఞాతవ్యా యోగే పాచన దీపనే, త్ర్యూషణాతివిషా హింగుబలా సౌవర్చలాభయాః. 25. పీతోష్ణే నాంభసా హన్యాత్ ఆమాతీసార ముద్ధతం, అథవా పిప్పలీ మూల పిప్పలీ ద్వయచిత్రకాన్. 26. సౌవర్చలవచావ్యోష హింగు ప్రతివిషాభయాః, పిబే చ్ఛ్లేష్మాతిసారార్త శ్చూర్ణితా శ్చోష్ణవారిణా. 27. హరిద్రాదిం వచాదిం వా పిబే దామేషు బుద్ధిమాన్, ఖండయూష యవాగూషు పిప్పల్యాదిం ప్రయోజయేత్. 28. తక్రే కపిత్థచాంగేరీ మరీచాజాజిచిత్రకైః, సుపక్వః ఖండయూషోయ మయం కాంబళికో పరః. 29. దధ్యమ్లో లవణస్నేహ తిల

మాంససమన్వితః, నాగరాతివిషాముస్తైః అథవా ధాన్యనాగరైః. 30. తృష్ణాతీసారశూలఘ్నమ్ పాచనం దీపనం లఘు, పాఠావత్సకబీజాని హరీతక్యో మహౌషధం. 31. ఏత దామసముత్థాన మతీసారం సవేదనం. కఫాత్మకం సపిత్తంచ వర్చోబధ్నాతి చ ధ్రువం. 32. పయస్యుత్క్వాథ్య ముస్తాం వా వింశతిం భద్రకాహ్వయాః, క్షీరావశిష్టం తత్పీతం హన్యా దామం సవేదనం. 33. పక్వోఽసకృదతీసారో గ్రహణీ మార్దవా ద్యదా, ప్రవర్తతే తదా కార్యః క్షిప్రం సాంగ్రహికో విధిః. 34. పంచమూలీబలావిశ్వధాన్యకోత్పలబిల్వజాః, వాతాతిసారిణే దేయాః తక్రేణాన్యతమేన వా. 35.

ధనియములు, శొంఠి, తుంగముస్తలు, కురువేరు, మారేడుపిండెలు వీటితో చేయఁబడిన పాచనము ఆమమును, నొప్పిని, మలబద్ధకమును పోఁగొట్టును. జఠరాగ్నిని దీపింపఁజేయును. పిత్తమువలన వచ్చిన అతిసారములకు శొంఠిని వదలి ధాన్యచతుష్కము నుపయోగింపవలయునని చెప్పెదరు. పిప్పళ్లు, శొంఠి, ధనియములు, కానుగుచెక్క, కరకకాయలు, వస, కురువేరు, తుంగముస్తలు, మారేడుపిందెలు, శొంఠి, ధనియములు, కోలపొన్న, పల్లేరు, ముత్తవపులగము, నేలములకపేరు అని సగముసగము శ్లోకములలో మూఁడువిధము లగు ప్రమథ్యలు చెప్పబడినని. ఇయ్యది కఫపిత్తవాతముల విషయములలో చెప్పఁబడినయవి. పాచనమునకును, జఠరాగ్నిని ఉద్దీపింపచేయుట కిచ్చెడు నౌషధమునకు ప్రమథ్య యని గుర్తు పెట్టఁబడినది.

శొంఠి, మిరియములు, పిప్పళ్లు, అతివస, ఇంగువ, ముత్తవపులగము, సౌవర్చలవణము, కరక్కాయ వీటిని చూర్ణముచేసి వేడినీటియందు ఆచూర్ణమును వైచికొని త్రాగినయెడల కఫాతిసారముచేత పీడింపబడు రోగికి సుఖము కలుగును. బుద్ధిమంతుఁడగువాఁడు హరిద్రాదిగణములో చెప్పఁబడినవానినిగాని వచాదిగణపఠితములగు మూలికలనుగాని కషాయము చేసికొని త్రాగవలయును.

ఖండయూషములయందుగాని గంజియందుగాని పిప్పల్యాదిగణములో చెప్పఁబడిన మూలికలచూర్ణమును కలిపికొని పుచ్చుకొనవలయును. ఆవుమజ్జిగ, వెలగపండులోని గుజ్జు, చాంగేరి, మిరియములు, జీలకఱ్ఱ, చిత్రమూలము, అనువీటినిగూడఁజేర్చికొని కాచవలయును. ఇయ్యదియే ఖండయూషమనఁబడును. మఱియును వీటినే కొందఱు కాంబలికములని జెప్పెదరు. కాని పెరుగు, నిమ్మపండ్లరసము, ఉప్పు, తైలము, నువ్వులు, మాంసము వీటితో కూడినయెడలనే కాంబలిక మగును.

శొంఠి, అతిపస, తుంగముస్తలు లేక ధనియములు, శొంఠి వీటితో సిద్ధము చేయఁబడిన క్వాథము, పాచనము, దాహము, అతిసారము, పోటు మొదలగువానిని పోఁగొట్టును. మఱియును జఠరాగ్నిని దీపింపఁజేయును. దేహమునుగూడ తేలిక చేయును.

అగరుశొంఠి, కొడిసెపాలవిత్తులు, కరకకాయలు, శొంఠి, వీటితోఁటి సిద్ధముచేయఁబడిన పాచనము ఆమముచేత పుట్టినట్టియు బాధాకరము లగునట్టియు నతిసారములను, కఫాతిసారములను, పిత్తాతిసారసంబంధము లగు మలములను (నిశ్చయముగా) బంధించివైచును అనుటకు సందియము లేదు.

తుంగముస్తెలను ఇరువదిరుక్కలనుగాని లేక భద్రముస్తెల నిరువదింటినిగాని పాలలో వైచి కాచి త్రాగవలయును. పాలుమాత్రము మిగిలియుండినప్పుడు త్రాగిన యెడల ఆమాతిసారములను నశింపఁజేయును. పక్వమైన అతిసారము గ్రహణిమార్గమున మాటిమాటికి వచ్చుచున్నయెడల శీఘ్రముగా సాంగ్రహికమును అనఁగా మలమును బంధించు నుపాయమును చేయవలయును. పంచమూలములు, ముత్తవపులగము, శొంఠి, ధనియములు, కలువ, మారేడుపిందెలు వీటిలో నేదియైన నొకదానితోఁ చేర్చి మజ్జిగతో సేవించినయెడల వాతమువలనఁ బుట్టుచుండెడి యతిసారముగల రోగులకు సౌఖ్యము కలుగును.

శ్లో. కంచటజంబూదాడిమశృంగాటగ పత్రబిల్వహ్రీబేరం, జలధర నాగరసహితం గంగామపి వేగినీం రుధ్యాత్. 36. కృత్వాలవాలం సుదృఢం పిష్టైరామలకైర్భిషక్, ఆర్ద్రికస్వరసే నాశు పూరయేన్నాభిమండలం. 37. నదీవేగోపమం ఘోరం అతీసారం నిరోధయేత్, కిరాతతిక్తకం ముస్తం వత్సకం సరసాంజనం. 38. పిబే త్పిత్తాతిసారఘ్నం సక్షౌద్రం వేదనాపహం, పలం వత్సకబీజస్య శ్రపయిత్వా జలం పిబేత్. 39. యో రసాశీ జయే చ్ఛీఘ్రం స పైత్తం జఠరామయం, మధూకం కట్ఫలం లోధ్రం దాడిమస్య పలత్వచం. 40. పిత్తాతిసారే మధ్వక్తం పాయయే త్తండులాంబునా, కుటజాతివిషాముస్తం హరిద్రా పర్ణినీద్వయం. 41. సక్షౌద్రశర్కరం శస్తం పిత్తశ్లేష్మాతిసారిణాం, కుటజత్వక్ఫలం ముస్తం క్వాథయిత్వా జలం పిబేత్. 42. అతీసారం జయత్యాశు శర్కరామధుయోజితం, బిల్వచూతాస్థినిర్యూహః పీత స్సక్షౌద్రశర్కరః 43. నిహన్యా చ్ఛర్ద్యతీసారం వైశ్వానర ఇవాహుతిం,

పటోలయవధాన్యాక క్వాథః పేయః సుశీతలః. 44. శర్కరామధు సంయుక్తః ఛర్ద్యతీసారనాశనః, ప్రియంగ్వంజనముస్తాఖ్యం పాయయేత్తు యథాబలమ్. 45. పటోలయవధాన్యాకక్వాథః పేయఃసుశీలః, తృష్ణాతిసారచ్ఛర్దిఘ్నం సక్షౌద్రం తండులాంబునా. 46. కలింగకవచాముస్తం దారుసాతివిషంసమమ్, కల్కం తండులతోయేన పిబేత్పిత్తానిలామయీ. 47. కుటజం దాడిమం ముస్తం ధాతకీబిల్వవాలకం, లోధ్రచందనపాఠా శ్చ కషాయం మధునా పిబేత్. 48. సామే సశూలే రక్తేపి పిచ్ఛాస్రావేషు శస్యతే, కుటజాది రితి ఖ్యాతః సర్వాతీసారనాశనః. 49. సమంగాతివిషా ముస్తం విశ్వం హ్రీబేరధాతకీ, కుటజత్వక్ఫలం బిల్వ క్వాథ స్సర్వాతిసారనుత్. 50. దలోత్థః స్వరసః పేయః హిజ్జలస్య సమాక్షికః, జయత్యామ మతీసారం క్వాథో వా కుటజత్వచః. 51. వటారోహం తు సంపిష్య శ్లక్ష్ణం తండులవారిణా, తం పిబేత్తక్రసంయుక్త మతీసారరుజాపహమ్. 52. తండులజలపిష్టాం కోరమూలకర్షార్ధపాన మపహరతి, సర్వాతిసారగ్రహణీ రోగసమూహం మహాఘోరం. 53. కల్కః కోమలబబ్బూలదలాత్పీతోఽతిసారహా, కుటజత్వక్కృతః క్వాథో ఘనీభూత స్సుశీతలః. 54. లోహితోఽతివిషాయుక్తః సర్వాతీసారనుద్భవేత్, వదంత్యత్రాష్టమాంశేన క్వాథా సతివిషారజః. 55. ప్రక్షిప్యత్వాత్వాదికం తు లేహో దితి చ నో మతిః.

కొడిసెపాలపట్ట, నేరేడు, దానిమ్మ, పల్లేరు, మారేడుపిండెలు, కరువేరు, తుంగముస్తెలు, శొంఠి వీటిని చూర్ణముచేసి ఆచూర్ణమును క్వాథముచేసి సేవించినయెడల గంగాప్రవాహపు వేగమునైనను ఆపగలుగును అనిన అతిసారము విషయములో సందర్భం గల దని వేఱుగా చెప్పవలయునా? లేకపోయిన ఉసిరికపప్పు పిండిగా నూరి దానిని చిక్కని అంబలిగా గాచి తరువాత అల్లపురసమును చేర్చి బొడ్డునకు పట్టించినయెడల నదీవేగమువలె భయంకరమగు నతిసారమైనను ఆగిపోవును.

వాయువిడంగములు, నేలవేము, కొడిసెవిత్తులు, సరసాంజనము వీటిని చూర్ణము చేసి దీనియందు తేనెను గలిపికొని పుచ్చుకొనినయెడల పిత్తమువలనం బుట్టిన నతిసార రోగము తక్షణమే యుపశమనము నొందును. ఒకపల ప్రమాణముగల కొడిసెపాలవిత్తులను కషాయమునందుకాచి త్రాగినను మాంసరసమును భుజించినను గాని పిత్తమువలనం

బుట్టెడి అతిసారరోగము దూరముగా తొలఁగిపోవును. ఇప్పపువ్వు, కాయఫలపుచెక్క, లొద్దుగచెక్క, దానిమ్మపండుపైబెరడు, దానిమ్మఫలము వీటిని ఎండబెట్టి చూర్ణముచేసి ఆచూర్ణములో తేనెను వైచికొని బియ్యపుకడుగు అనుపానముతో చేర్చి పిత్తసంబంధములగు నతిసారవిషయములలో త్రాగవలయును.

కొడిసెవిత్తులు, అతివస, తుంగముస్తెలు, మ్రానిపసపు, పచ్చిపసపు, కోలపొన్న, ముయ్యాకుపొన్న వీటిని చూర్ణమునుచేసి కషాయముగాచి యందు తేనెను కలిపికొని నాకిన యెడల పిత్తసంబంధములైనవియును, కఫసంబంధములునైనవియు నగు అతిసారముల పోఁగొట్టుటయందు దిట్టయగును. కొడిసెపట్ట, కొడిసెపండు, తుంగముస్తెలు వీనిని కషాయమునుగా గాచి ఈకషాయములో కండచక్కెరను తేనెను వేసి త్రాగినయెడల నతిసారరోగము లతిశీఘ్రముగా నశించిపోవును.

మారేడుగింజలు, మామిడిపలుకులు వీటిని నిర్వ్యూహముచేసి తేనెను కండచక్కెరను కలిపి త్రాగినయెడల దుర్దకల యతిసారములు కూడను అగ్నిదేవునియందలి ఆహుతులవలె రూపడంగిపోవును. చేదుపొల్లు, యవలు, ధనియములు వీటితోఁ చేయఁబడిన కషాయమును చల్లగా చల్లార్చి దానిలో కలకండను తేనెను చేర్చికొని త్రాగినయెడల ఛర్దిగల యతిసారములు గూడను నశించి పోగలవు. కొడిసెవిత్తులు, వస, తుంగముస్తెలు వీటిని కషాయమునుచేసి తాను ఓపగలుగునంతమట్టునకు తీసికొని తేనెను అందులో కలిపి బియ్యపునీళ్లతో కలిపి సేవించినయెడల దాహము, అతిసారము, ఛర్ది మొదలగునవి నశించి పోగలవు.

కొడిసెపాలవిత్తులు, దానిమ్మబెరడు, తుంగముస్తెలు వీటిని అన్నిఁటిని సమానములుగా తీసికొని కల్కముఁజేసి బియ్యపుకడుగుతో కూడా వాతపిత్తములవలనఁ బుట్టిన యతిసారముగల రోగి పుచ్చుకొనవలయును. కొడిసెపాలవిత్తులు, దాడిమబెరడు, తుంగముస్తెలు, ఉసిరికెపప్పు, మారేడుపిందెలు, కురువేరు, లొద్దుగ, రక్తచందనము, అగరు శొంఠి వీటిని కషాయముపెట్టి తేనెను ఆకషాయములో వైచికొని త్రాగవలయును. ఈయౌషధము ఆమముచేత వచ్చిన యతిసారములకును, పోటుగలిగిన యతిసారమునకును, రక్తాతిసారమునకును, పిచ్ఛాస్రావమునకును మిగుల శ్రేష్ఠమైనది. ఇయ్యది కుటజాదికషాయ మనఁబడును. ఈకషాయ మన్నివిధములగు నతిసారములను పోఁగొట్టును.

ముత్తవపులగము, అతివస, తుంగముస్తెలు, శొంఠి, కురువేరు, ఆరెపువ్వు, కొడిసెచెక్క, కొడిసెపండు, మారేడుపిందెలు వీటియొక్కకషాయము అన్నివిధములగు నతిసారములను నశింపఁజేయును. నీరుప్రబ్బలి ఆకులరసములో తేనెను కలిపికొని త్రాగి

నను కొడిసెపట్టతో చేసిన కషాయమునందు తేనెను కలిపికొని త్రాగినను ఆమాతి సారములు నశించి పోఁగలవు. మఱ్ఱిచిగుళ్ళను బియ్యపుకడుగుతోఁ గూడ చేర్చి నూరికొని త్రాగినయెడల నతిసారముల పీడ లేకుండ తొలగిపోవును.

ఊడుగవేళ్ళను బియ్యపుకడుగుతో నూరి కల్కముచేసి అర్ధకర్ష ప్రమాణము సేవించినయెడల అన్నివిధములగు నతిసారములును, గ్రహణులును, భయంకరము లగు నితర రోగములును నశించిపోఁగలవు. బబ్బూలపుచెట్టుయొక్క లేతచిగుళ్లను (అనఁగా వెలితుమ్మచిగుళ్లు) కల్కముచేసికొని త్రాగినయెడలగాని కొడిసెపట్టునగట్టిగా కషాయమును గాఁ గాచికొని చక్కగా చల్లార్చికొని అతివసనుచూర్ణమును గా చేసికొని పుచ్చుకొనిన యెడలగాని అన్నివిధములు లగు నతిసారములును నశించిపోఁగలవు. కొందఱు కషాయమునందు ఎనిమిదవపాలు అతివసచూర్ణమును వేయవలయు నని చెప్పెదరు. మఱియును లేహముకంటె అతివసచూర్ణము నాల్గవపాలు వేయవలయు నని నేను యభిప్రాయము నొందుచున్నాను.

అంకోలవటకము: విడంగాదిక్వాథము.

శ్లో. సదా ర్వ్యం కోట పాఠానాం మూలం త్వక్కుటజస్య చ.
56. శాల్మలీశాలనిర్యాస ధాతకీలోధ్ర దాడిమం, పిష్ట్వాక్ష సమ్మితాన్ కృత్వా వటకాం స్తండులాంబునా. 57. తేనైవ మధుసంయుక్తా నేకైకాఽ ప్రాత రుత్థితః, పిబే దత్యయ మాపన్నో విడ్వేసర్గేణ మానవః. 58. అంకోటవటకో నామ్నా సర్వాతీసారనాశనః, పయ స్యర్ధోదకే భాగే హ్రీబేరోత్పలనాగరైః. 59. పేయా రక్తాతిసారఘ్నీ పృశ్నిపర్ణ్యా చ సాధితా, రసాంజనం సాతివిషం కుటజస్య ఫలం త్వచం. 60. ధాతకీ శృంగబేరం చ ప్రపిబే త్తండులాంబునా, క్షౌద్రేణ యుక్తం నుదతి రక్తాతీసార ముల్బణం. 61. మందం దీపయతే చాగ్నిం శూలం చాపి నివర్తయేత్, విండంగాతివిషాముస్తం దారుపాఠాకలింగకం. 62. మరిచేన సమాయుక్తం శోథాతీసారనాశనం.

మ్రానిపసపు, అంకోలపుచెట్ల (ఊడుగు) వేళ్లు, అగరుశొంఠి, కొడిసె చెక్క, బూరుగుబంక, మద్దిబంక, ఆరెచెక్క, లొద్దుగచెక్క, దానిమ్మబెరడు, వీటిని అన్నింటిని సమానముగా ఒక్కొక్కటి అక్షముచొప్పున తీసికొని కడుగునీళ్లతో నూరి కల్కమును చేసికొని తేనెను వేసికొని మాత్రకట్టి యుండవలయును. మఱల ప్రాతఃకాలమునందే లేచి అతిసారరోగముగల రోగి దానిని పుచ్చుకొనవలయును. ఇయ్యా

దియే అంకోటవటక మనఁబడును. ఈఅంకోటవటకము అన్నివిధములగు అతిసారములను నశింపఁజేయును.

సగపాలు నీరుకలిసిన మేకపాలలో వట్టివేరు, నల్లకలువ, తుంగముస్తలు, కోలపొన్న వీటిని కలిపి సిద్ధముచేయఁబడిన పానకము రక్తాతిసారములను పోఁగొట్టును. రసాంజనము, అతివస, కొడిసెచెక్క, కొడిసెపండు, ఆరెచెక్క, అల్లము వీటిని బియ్యపుకడుగుతో నూరి చేర్చికొని త్రాగవలయును. తేనెలో కలపినయెడల నియ్యది అత్యంతము భయంకరములయిన అతిసారములను కూడ నశింపఁజేయును. అగ్నిమాంద్యమును కూడ పోఁగొట్టి ఆకలిని దీపింపఁజేయును. శూలరోగమును పొఱఁద్రోలును వాయువిడంగములు, అతివస, తుంగముస్తలు, దేవదారుచెక్క, అగరుశొంఠి, కొడిసెపాల, మిరియములను కషాయముగా గాచి సేవించినయెడల శోథముగల యతిసారములుగూడ నడుగంటి పోవును.

[వత్సాదియోగములు; దాడిమాదికషాయములు; బిల్వవటి; బిల్వాదిరసము; శాల్మల్యాదిరసము; జంబ్వాదిరసము, బిల్వాదిరసము మొదలగునవి.]

శ్లో. సవత్సక స్సాతివిష స్సబిల్వః సోదీచ్యముస్తై శ్చ కృతః కషాయః, సామే సశూలే సహశోణితే చ చిరప్రవృత్తే పి హితేఽతిసారే. 63. కషాయో మధునా పీత స్త్వచో దాడిమవత్సకాత్, సద్యో జయే దతీసారం సరక్తం దుర్నివారకం. 64. గుడేన ఖాదయే ద్బిల్వం రక్తాతీసారనాశనం, ఆమశూలవిబంధఘ్నం కుక్షిరోగవినాశనం. 65. బిల్వాబ్దధాతకీపాఠా శుంఠీమోచరసా స్సమాః, పీతా రుంధం త్యతీసారం గుడతక్రేణదుర్జయం. 66. శాల్మలీ బదరీజంబూ ప్రియాలామ్రార్జునత్వచః, పీతాఃక్షీరేణ మధ్వాఢ్యాః పృథక్ శోణితనాశనాః. 67. జంబ్వామ్రామలకీనాం తు పల్లవా నథ కుట్టయేత్, సంగృహ్య స్వరసం తేషా మజాక్షీరేణ యోజయేత్. 68. తం పిబే న్మధునా యుక్తం రక్తాతీసారనాశనమ్, బిల్వం ఛాగపయస్సిద్ధం సితామోచరసాన్వితమ్. 69. కలింగచూర్ణసంయుక్తం రక్తాతీసారనాశనమ్, జ్యేష్ఠాంబునా తండులీయం పీతం చ ససితా మధు. 70. పీత్వా శతావరీకల్కం పయసా క్షీరభు గ్జయేత్, రక్తాతిసారీ పీత్వా చ తయా సిద్ధం ఘృతం నరః. 71.

కొడిసెపట్ట, అతివస, మారేడువేళ్లు, కురువేరు, తుంగముస్తలు వీటితోఁ జేయఁబడిన కషాయము ఆమాతిసారములను, నొప్పిఁగలిగిన యతిసారరోగములను, రక్తాతిసారములను, మఱియును, చాలరోజులనుండి పుట్టిన యతిసారరోగములను నాశనము చేసి హితమును కలుగఁజేయును.

లేఁతదానిమ్మబెరడు, కొడిసెపట్ట వీనితో పెట్టినకషాయములో తేనెను కలిపికొని త్రాగినయెడల రక్తాతిసారములు దూరముగా తొలఁగిపోవును. బెల్లముతో కలిపి మారేడుపండ్లను తినినట్టులయిన రక్తాతిసారములు నశించిపోవును. మఱియును ఆమశూలను మలబద్ధకము మొదలగునవియుఁగూడ దూరముగా తొలఁగిపోవును. కడుపునొప్పి మొదలగునట్టి రోగములుకూడను మొదలంట నశించి పోఁగలవు.

మారేడుపిందెలు, తుంగముస్తలు, ఆరెచెక్క, అగురుశొంఠి, శొంఠి, బూరుగవేరు వీటి నన్నింటిని సమానములైన భాగములనుగా తీసికొని బెల్లముతో కలిపి మజ్జిగతో త్రాగినట్టులయిన నత్యంతము భయంకరము లగు నతిసారములును దూరము లగును. బూరుగువేరు, రేగువేరు, మొరటవేరు, మామిడివేరు, మద్దివేరు వీటిని వేరువేరుగా తీసికొని మేకపాలును తేనెను చేర్చికొని త్రాగినయెడల రక్తాతిసారమును పోఁగొట్టును.

నేరేడు, ఉసిరిక, మామిడి వీటిచిగుళ్ల రసమును మేకపాలలో కలిపి తేనె చేర్చి త్రాగినయెడల రక్తాతిసారములు నశించిపోవును. మేకపాలలో మారేడుపిందెలు సిద్ధముచేసి (అనఁగా నవపైచి) చక్కెర మిఁయపుపొడిని కలిపి ఆపిమ్మట నుండు కొడిశెపాలవిత్తుల చూర్ణమును వేసికొని త్రాగినయెడల రక్తాతిసారము లణఁగిపోవును.

అతిమధురమును నూరి చక్కెర తేనెల నందులో కలిపి బియ్యపుకడుగుతో చేర్చికొని త్రాగినట్టులయిన గాని శతావరి [అనఁగా పెద్దపిల్లి పీచర] యొక్క కల్కమును పాలతో చేర్చి త్రాగినయెడల గాని మనుష్యుఁడు రక్తాతిసారమును జయింపగలుగును. లేకపోయిన శతావరిని కల్కముగాచేసి సిద్ధముచేయఁబడిన నేతిని రక్తాతిసారరోగముగల రోగి త్రాగినయెడల సుఖము కలుగును.

కుటజరసాయనము; గుదభ్రంశములకు కషాయము; కుటజపుటపాకము.

శ్లో. కుటజస్య పలం గ్రాహ్య మష్టభాగజలే శృతమ్, తత్తైవ విపచే ద్భూయో దాడిమోదకసంయుతమ్. 72. యావచ్ఛేవ లసీకాభం శృతం త ముపకల్పయేత్, త స్యార్ధకర్షం తక్రేణ పిబే ద్రక్తాతిసారవాన్. 73. అవశ్యమరణీయోపి మృత్యో ర్యాతి న గోచరమ్, క్వాథతుల్యం దాడిమాంబు భాగానుక్తౌ సమంతతః. 74. కల్క స్తిలానాం

కృష్ణానాం శర్కరాభాగసంయుతః, ఆజ్యేన పయసా పీతః సద్యో రక్తం నియచ్ఛతి. 75. గుదదాహే ప్రపాకే వా పటోలమధుకాంబునా, సేకాదికం ప్రశంసంతి ఛాగేన పయసాపి వా. 76. గుదభ్రంశే ప్రకర్తవ్యా చికిత్సా తత్ప్రకీర్తితా, అవేదనం సుసంపక్వం దీప్తాగ్నే స్సుచిరోత్థితమ్. 77. నానావర్ణమతీసారం పుటపాకైరుపాచరేత్. స్నిగ్ధం ఘనం కుటజవల్కమజంతు జగ్ధమాదాయ తత్క్షణమతీవచ పోథయిత్వా, జంబూపలాశపుట తండులతోయసిక్తం బద్ధం కుశేన చ బహిర్ఘనపంకలిప్తమ్. 78. సుస్విన్న మేత దవపీడ్య రసం గృహీత్వా క్షౌద్రేణయుక్త మతిసారవతే ప్రదద్యాత్, కృష్ణాత్రిపుత్రమతపూజిత ఏష యోగః సర్వాతిసారహరణే స్వయమేవ రాజా. 79. స్వరసస్య గురుత్వేన పుటపాకపలం పిబేత్, పుటపాకస్య పాకోఽయం బహిరారక్తవర్ణతా. 80.

ఒక పలము కొడిసెపట్టను తీసికొని ఎనిమిదిరెట్లధికముగా నున్న నీటిలోవైచి పాకము చేయవలయును. మఱల నదేప్రకారము దానిమ్మపండ్లరసమును కలిపి ఉడుకం బెట్టవలయును. బాగుగా నుడికి తీగెమోస్తరుగా నుండినయప్పుడు దింపి జాగ్రత్త చేసికొని అర్థకర్ష ప్రమాణముగా మజ్జిగతో కలిపి త్రాగుచుండినయెడల రక్తాతిసారములు నశించిపోవును. దీని సామర్థ్యమువలన చావునకు సిద్ధమైన మనుష్యుండుకూడను బ్రదుక గలండు. కషాయముతో సమానముగా దానిమ్మరసమును తీసికొనవలయును.

నల్లనూవులను కల్కముచేసి దానికి సమభాగముగ కలకండను కలిపి మేకపాలతో కలిపి త్రాగినయెడల రక్తాతిసారము లన్నియు నతిశీఘ్రముగా నశించి పోంగలవు. ముడ్డి ఎండిపోవునప్పుడుగాని, తీపు ఎత్తుచున్నప్పుడుగాని చేదుపొట్ల యష్టిమధుకము మొదలగువానితో చేయఁబడిన కషాయముతో తడుపుచుండుట చాల శ్రేయమును కలిగించును. లేకపోయినచో మేకపాలతో తడుపుటయైనను ఉత్తమమే యగును. గూద దిగినప్పుడీచికిత్సను చేయవలయును.

అగ్నిదీప్తిగలవానికిని, కష్టములు లేనివానికిని పరిపక్వమై చాలకాలముక్రిందటనే పుట్టి నానావిధములుగా నుండు అతిసారములకు పుటపాకముచేత చికిత్సను చేయవలయును. దట్టముగాను పురుగులు మున్నగువానిచే కొఱకబడకయు యుండినదియును, తగులఁబడనిదియు నగు కొడిసెపట్టను తీసికొనివచ్చి నూరి నేరేడుఆకులలో

చుట్టి బియ్యపుకడుగుతో తడిపి తోకగాగట్టి పైకి పూతను పూసి ఆముద్దను నిప్పులో పెట్టి యుడికించి తరువాత రసమును పిండి దానియందు తేనెను కలిపి అతిసార రోగము కలవాని కౌషధముగా నీయవలయును. ఈయోగము కృష్ణాత్రిముసాముని కౌమరునిమతముచేత పూజితమై యున్నయది. అన్ని తెఱంగులగు నతిసారములను నశింపచేయుటలో నిదియే యుత్తమమై కూడ నున్నయది. స్వరసమును మఱిగించి పుటపాకముచేసిన రసమును పలమంత తీసికొనవలయును. పైని అన్ని ప్రక్కలను ఎఱ్ఱ బారినయప్పుడు పుటపాకము పక్వమైనది యని తెలిసికొనవలయును.

కుటజలేహము.

శ్లో. త్వక్పిండం దీర్ఘవృంతస్య కాశ్మరీపత్రవేష్టితమ్, మృదావ లిప్తం సుకృత మంగారే ష్వవలేహయేత్. 81. స్విన్న ముద్ధృత్య నిష్పీ డ్య రస మాదాయ యత్నతః, శీతీకృతం మధుయుతం పాయయే దుద రామయే. 82. శతం కుటజమూలస్య క్షుణ్ణం తోయార్మణే పచేత్, క్వాథే పాదావశేషేఽస్మిన్ లేహం పూతే పునః పచేత్. 83. సౌవర్చ లయవక్షారవిడసైంధవపిప్పలీ, ధాతకీంద్రయవా జాజీ చూర్ణం దత్వా పలద్వయమ్. 84. లిహ్యా ద్బదరమాత్రం తచ్ఛీతం క్షౌద్రేణ సంయు తం, పక్వాపక్వ మతీసారం నానావర్ణం సవేదనం. 85. దుర్వారం గ్రహణీరోగం జయేచ్చైవ ప్రవాహికాం.

దుండిగపుచెక్క నునూరి ముద్దగాచేసి గుమ్మడిఆకుతో చుట్టిపెట్టి పైనమట్టిని పొదివి నిప్పులో (కుమ్ములో) నుడుకబెట్టవలయును. చక్కగా మ్రగ్గిన తరువాత బయలునకు తీసి రసమునుతీసి చక్కగా చల్లారినతరువాత దానిలో తేనెను వైచి కొని అతిసారరోగ ము కలిగినప్పుడు సేవింపవలయును. కొడిసెపట్టను నూరుపలములు తెచ్చి నూరి ఒకద్రోణ పరిమాణముగల నీటిలో నుంచి పక్వము చేయవలయును. మొదలపోసిన నీటిలో నా ల్గవపాలు మిగిలియున్నప్పుడు వడియకట్టి మరల వండవలయును.

తరువాత యవక్షారము, బిడాలలవణము, సైంధవలవణము, పిప్పళ్లు, ఆరెకొక్క, కొడిసెపాలవిత్తులు, తెల్లజీలకఱ్ఱ వీటిని చూర్ణముచేసి రెండుపలములంతకలిపి చక్కగా చల్లారినతరువాత తేనెనుకలిపి రేగుపండంతమాత్రలను చేసికొని తినవలయును. ఇయ్యది యే కుటజాదిలేహ మనఁబడును. ఈకుటజాదిలేహము పక్వములగు నతిసారములను, చ క్కగాఁ బక్వముకానివానిని, అనేకములగు రంగులతో గూడినవానిని, శూలరోగముగలిగిన

వియు నగువానిని భయంకరము లగునవి యగు అతిసారములను ప్రవాహిక గ్రహణి రోగము మున్నగువానిని పోఁగొట్టును.

కుటజాష్టక యోగములు.

శ్లో. తులామథార్ద్రాం గిరిమల్లికాయాః సంక్షుద్య పక్త్వా రస మాదదీత, తస్మిన్ సుపూతే ఫలసమ్మితాని శ్లక్ష్ణాని పిష్ట్వా సహ శాల్మలేన. 86. పాఠాం సమంగాతివిషాం సమస్తాం బిల్వం చ పుష్పాణి చ ధాతకీనాం, ప్రక్షిప్య భూయో విపచేత్తు తావ ద్దర్వీ ప్రలేప స్స్వరసస్తు యావత్. 87. పీత స్త్వసౌ కాలవిదా జవేన మండేన వాఽజాపయసాఽథవాపి, నిహన్తి సర్వం త్వతిసార ముగ్రం కృష్ణం సితం లోహితపీతకం వా. 88. దోషం గ్రహణ్యా వివిధం చ రక్తం శూలం తథార్శాంసి సశోణితాని, అసృగ్దరం చైవ మసాధ్యరూపంనిహన్త్య వశ్యం కుటజాష్టకోయం. 89.

పచ్చికొడిసెపట్టను తులాప్రమాణము తెచ్చి ద్రోణమునీళ్లవైచినానిచి చక్కఁగా నూరి వండి రసమును తీయవలయును. ఆపిమ్మట వడయఁబోసి బూరుగచక్కను నూరి పల ప్రమాణముగల అగరుశొంఠి, ముత్తవపులగము, అతివస, తుంగముస్తెలు, మారేడు వేళ్లు, ఆరెపువ్వులును వీనినన్నిటిని చూర్ణమును చేసి పైనిచెప్పిన రసములో వేసి వండవలయును. గరిటెకు అంటుకొని తీగవారుచు స్వరస మెప్పుడగునో అప్పుడు పక్వమైనదిగా తెలిసికొనవలయును. అంతట దించి తీసికొనవలయును.

పిమ్మట కాలమును గుర్తెఱింగినవాడై మంచినీళ్లు త్రాగునప్పుడుగాని, మజ్జిగను త్రాగునప్పుడు గాని, లేక మేకపాలతో జేర్చిగాని త్రాగవలయును. ఇయ్యది భయంకరములగు నతిసారములను, లేక నలుపు, తెలుపు, ఎఱుపు, పసపు మొదలగు రంగులుగల అతిసారములను, గ్రహణులను, మఱియును అనేకవిధములగు రక్తదోషములను, పోటుగల మూర్లరోగములను సాధ్యముకానివని వదలిపెట్టిన ప్రదరములను ఈకుటజాష్టకము సమూలముగా నశింపఁజేసివైచును.

షడంగఘృతము.

శ్లో. తులాద్రవ్యే జలద్రోణో ద్రోణే ద్రవ్యతులా మతా, వత్సకస్య చ బీజాని దార్వ్యాశ్చ త్వచ ఉత్తమాః. 90. పిప్పలీశృంగ

బేరం చ లాక్షాకటుకరోహిణీ, షడ్భి రేభి ర్ఘృతం సిద్ధం పేయం మండావచారితమ్. 91. అతీసారం జయే చ్ఛీఘ్రం త్రిదోష మపి దారుణమ్.

తా. తులాపరిమాణము గల ఔషధులయందు ద్రోణపరిమాణము నీటిని చేర్పవలయును. ద్రోణపరిమాణముగల నీటియందు ఒకతులామాత్రముఔషధులను చేర్పవలయును.

కొడిసెపాల, దేవదారుపట్ట, మాంపిపసపుచెక్క. పిప్పళ్లు, శొంఠి, లక్క, కటుకరోహిణి ఈఔషధులచేతను సిద్ధముచేయఁబడిన నేతిని మజ్జిగతోకూడా త్రాగవలయును. ఇయ్యది త్రిదోషములవలన పుట్టినదియైనట్టిఅత్యంతము భయంకరములయినట్టి అతిసారములగూడ శీఘ్రముగా నశింపఁజేయును. దీనినే షడంఘ్రృత మని చెప్పెదరు.

క్షీరద్రుమాదిఘృతము.

శ్లో. క్షీరద్రుమాభీరురసే విపక్వం తజ్జైశ్చ కల్కైః పయసా చ సర్పిః, సితోపలార్ధం మధుపాదయుక్తం రక్తాతిసారం శమయ త్యుదీర్ణమ్. 92. జీర్ణేమృతోపమం క్షీర మతీసారే విశేషతః, ఛాగం తు భేషజై స్సిద్ధం దేయం వా వారిసాధితమ్. 93. బాలం బిల్వం గుడం తైలం పిప్పలీవిశ్వభేషజమ్, లిహ్యా ద్వాతే ప్రతిహతే సశూలే సప్రవాహికే. 94. పయసా పిప్పలీకల్కః పీతో వా మరిచోద్భవః, త్ర్యహా త్ప్రవాహికాం హంతి చిరకాలానుబంధినీమ్. 95. కల్క స్స్యా ద్బాలబిల్వానాం తిలకల్కశ్చ తత్సమః, దధ్న స్సారామ్ల స్స్నేహాఢ్యః ఖండో హన్యాత్ప్రవాహికామ్. 96. బిల్వోషణం గుడం లోధ్రం తైలం లిహ్యా త్ప్రవాహణే. దధ్నా ససారేణ సమాక్షికేణ భుంజీత నిశ్చారకపీడితస్తు, సుతప్తకుప్యక్వథితేనవాపి క్షీరేణ శీతేన మధుప్లుతేన. 97. దీప్తాగ్ని ర్నిష్పురీషో యః సార్యతే ఫేనిలం శకృత్. 98. స పిబే త్ఫాణితం శుంఠీ దధితైలపయోఘృతమ్, శోథం శూలం జ్వరం తృష్ణాం శ్వాసం కాస మరోచకమ్. 99. ఛర్దిం మూర్ఛాం చ హిక్కాం చ దృష్ట్వాతీసారిణం త్యజేత్, బహుమేహీ నరో యస్తు భిన్నవిట్కో న జీవతి. 100. స్నానాభ్యంగావగాహాం శ్చ గురుస్నిగ్ధాతిభోజనమ్, వ్యాయామ మగ్నిసంతాప మతిసారీవివర్జయేత్. 101.

క్షీరద్రుమాద్యఘృతమును చెప్పుచున్నాఁడు:—మఱ్ఱి, మేడి, జువ్వి మొదలగు క్షీరవృక్షములతో సంభవమైనవాని క్వాథమున పిల్లిపీచరసమును నేతికి రెండు రెట్లుగా కలిపి కల్కమును చేయవలయును. పిమ్మట చక్కెరను సగపాలును, తేనెను నాలవపాలును కలిపి త్రాగినయెడల నతిభయంకరము లగు రక్తాతిసారములు గూడ తొలఁగిపోవును. జీర్ణజ్వరవిషయములో పాలు అమృతతుల్యములును, అతిసారమునందు విశేషించి యమృతముతో సమానములును అగును. ఓషధులచేత తయారుచేయఁబడినట్టి మేకపాలనుగాని నీటితో సిద్ధము చేయఁబడిన మేకపాలను కాని యిచ్చుట మంచిది. మారేడుపిందెలు, బెల్లము, తైలము, పిప్పళ్లు, శొంఠి వీనిని పోటుప్రవాహికలు గల వాతమునకు ప్రతిక్రియచేయుటయందు వినియోగింపవలయును.

నాలుగుమాషములపిప్పలిచూర్ణమునుగాని, మిరియములచూర్ణమునుగాని పలప్రమాణముగల మేకపాలలో కలిపికొని త్రాగినచో మూడురోజులలో నెంతటిపురాణమైన ప్రవాహికలుగూడ నశించిపోవును. మారేడుపిందెలతో చేసిన కల్కమునందు తిలకల్కమును సమానముగా కలిపి గట్టిపెరుగును తైలము కలిపి పుచ్చుకొనవలయును. ఇది చిన్నప్రవాహికలను రూపుమాపును. మారేడుపిందెలు, మిరియములు, బెల్లము, చమురు వీటితో చేయఁబడినపచ్చడిని (అవలేహము) గట్టిపెరుగునందు తేనెను కలిపికొని భక్షింపవలయును. వేడిపాత్రలో కాచియున్న పాలను చల్లార్చి తేనెను కలిపికొని త్రాగవలయును.

అగ్నిదీప్తికలవాడును, మలములేనివాడును, నురుగులు (అనగా బుడగలు) గట్టి మలము వెడలువాడును శొంఠి, పెరుగు, నూనె, పాలు, నేయి వీటిని కలిపి పుచ్చుకొనవలయును. శోథ, పోటు, జ్వరము, దప్పి, శ్వాసము, దగ్గు, అరుచి, ఛర్ది, మూర్ఛ, వెక్కిళ్లు వీటితో కూడిన అతిసారరోగిని కనుగొని (కార్యము లేదని) వదలివేయవలయును. అనేకపర్యాయములుగా మూత్రము వెడలుచుండుట వేరువేరు రీతులగా మలము వెడలుట కలగోగి బ్రదుకడు. అతిసారరోగి స్నానము, తలంటు, నీళ్లమునుఁగుట, భారకరములగు భోజనపదార్థములను తినుట, మృష్టాన్నము ఎక్కువ తినుట, కసరత్తు చేయుట, నిప్పమీద కాచికొనుట మున్నగువానిని వదలవలయును.

ఇట్లు చక్రదత్తసంహితయందు అతిసారచికిత్స ప్రకరణము ముగిసెను.

౮. గ్రహణ్యధికారము.

శ్లో. గ్రహణీ మాశ్రితం దోష మజీర్ణవ దుపాచరేత్, అతీసారోక్తవిధినా తస్యామం చ విపాచయేత్. 1. శరీరానుగతే సామే రసే లంఘనపాచనం, విశుద్ధామాశయా యాస్మై పంచకోలాదిభి ర్యుతం. 2. దద్యా త్పేయాది లఘ్వన్నం పున ర్యోగాంశ్చ దీపకాన్, కపిత్థబిల్వ చాంగేరీ తక్రదాడిమసాధితా. 3. పాచనీ గ్రహణీ పేయా సవాతే పంచమూలికీ, గ్రహణీదోషిణాం తక్రం దీపనం గ్రాహి లాఘవాత్. 4. పథ్యం మధురపాకిత్వా న్న చ పిత్తప్రకోపనం, కషాయోష్ణవికాసిత్వా ద్రౌక్ష్యా చ్చైవ కఫే హితం. 5. వాతే స్వాద్వమ్లసాంద్రత్వా త్సద్య స్క మవిదాహితం. శుంఠీం సముస్తాతివిషాం గుడూచీం పిబే జ్జలేన క్వథితాం సమాంశం, మందానలత్వే సతతామతాయా మామానుబంధే గ్రహణీగదే చ. 6. ధాన్యకాతివిషోదీచ్య యవానీముస్తనాగరం, బలా ద్విపర్ణీబిల్వం చ దద్యా ద్దీపనపాచనం. 7.

గ్రహణీప్రకారమును చెప్పుచున్నాఁడు:—గ్రహణిలో కలిగెడు దోషములకు అజీర్ణమునకువలెనే చికిత్సలను చేయవలయును. అతిసారమునకు చెప్పఁబడిన రీతిగానే ప్రతిక్రియలను చేసి ఆమమును పక్వము నొందింపవలయును. శరీరతత్త్వముల ననుసరించి నదియును ఆమము వెడలునదియు నగు రసమునందు (అనఁగా గ్రహణియందు) లంఘనము చేయుటకాని పాచనము చేయుటకాని చాల యుత్తమమగు కార్యము.

విశేషముగా పరిశుద్ధమయిన ఆమాశయము గలరోగికి పంచకోలములచేత సిద్ధము చేయఁబడిన పానకము మొదలయినవియును, చులక నగు నాహారమును ఇచ్చుచు జఠరాగ్నిని దీపింపఁజేయు ఔషధయోగములను కూడ నిచ్చుచు నుండవలయును.

వెలఁగపండు, మారేడుపండు, పులిచింత, మజ్జిగ, దానిమ్మపండ్లు వీటితోటి సిద్ధముచేయఁబడిన పానకము ఆహారమును పక్వముచేయును. మలమును మిక్కిలిగా వెడలకుండునట్లు బంధించును. మఱియును వాతముతో కూడినదోషములు గలిగినప్పుడు పంచమూలములతో సిద్ధముచేయఁబడిన పానకమును ఈయవలయును.

గ్రహణిరోగముగలవారలకు మజ్జిగ దీపకమగును. మలమును బంధించును. ఒడలిని తేలిక చేయును. మిక్కిలిహితమును కలుగచేయును. మధురపాకముగలదగుటచేతపిత్తమును పెఱుగనీయదు. కషాయము వేడిగాను వికాసముగలదిగా నుండుటవలన రూక్షముగాను నుండుటవలన కఫమునకు హితకారి యగును. రుచిగాను ఆమ్లమెక్కువగాను నుండుట వలన అప్పటికపుడు సిద్ధముచేసిన తక్రము వాతమునకు హితకరమగును. శొంఠి, తుంగముస్తలు, అతివస, తిప్పతీగె ఇవి యన్నియును సమానభాగములుగా తీసికొని నూరి నీటితోకూడా త్రాగవలయును. ఇయ్యది అగ్నిమాంద్యము, ఆమదోషము, ఆమముగల గ్రహణిదోషము వీటిని పోఁగొట్టును. ధనియములు, అతివస, కురువేరు, వాయుము, తుంగముస్తలు, శొంఠి, ముత్తవపులగము, ముయ్యాకుపొన్న, కోలపొన్న, మారేడుపండు ఇయ్యవి (అనఁగా వీటితో చేయఁబడిన పానకములు) అగ్నిదీపనమును పాచనమును పుట్టించును.

చిత్రకాదిఘుటికలు; శ్రీఫలాదిఘుటికలు; నాగరక్వాథాదులు.

శ్లో. చిత్రకం పిప్పలీమూలం ద్వౌ క్షారౌ లవణాని చ, వ్యోష హింగ్వజమోదాం చ చవ్యం చైకత్ర చూర్ణయేత్. 8. గుటికా మాతులుంగస్య దాడిమామ్లరసేన వా, కృతా విపాచయ త్యామం దీపయ త్యాశుచానలమ్. 9. సౌవర్చలం సైంధవం చ బిడ మౌద్భిద మేవచ, సాముద్రేణ సమం పంచ లవణా న్యత్ర యోజయేత్. 10. శ్రీఫలశలాటుకల్కో నాగరచూర్ణేన మిశ్రిత స్సగుడః, గ్రహణీగద మత్యుగ్రం తక్రభుజా శీలితో జయతి. 11. జంబూదాడిమశృంగాట పాఠా కంచటపల్లవైః, పక్వం పర్యుషితం బాలబిల్వం సగుడనాగరమ్. 12. హంతి సర్వా నతీసారాన్ గ్రహణీ మతిదుస్తరామ్, నాగరాతివిషాముస్త క్వాథ స్స్యా దామపాచనః. 13. చూర్ణం హింగ్వష్టకం వాతగ్రహణ్యాం తు ఘృతాని చ.

చిత్రమూలము, మోడి, యవక్షారము, సర్జక్షారము, పంచలవణములు, శొంఠి, మిరియములు, పిప్పళ్లు, ఇంగువ, అజామోదము, చెవ్యము సమభాగముగా వీటిని కలిపి చూర్ణము చేసి మాచిపత్రిపసరుతోగాని, దానిమ్మపండ్లరసముతోగాని సిద్ధము చేయఁబడిన గుటికలు ఆమమును పక్వము చేయును. జఠరాగ్నిని ప్రకాశింప చేయును.

మారేడుపిండెలతో చేయఁబడిన కల్కమునందు బెల్లమును శొంఠి చూర్ణమును కలిపి మజ్జిగను పోసికొను నలవాటుకలిగినవాఁడు భక్షించినయెడల మిగుల భయంకరములైనట్టి గ్రహణిరోగములు అయినను దూరముగా పరుగులెత్తి పోవును.

నేరేడు, దానిమ్మ, విషబొద్ది, కంచటము అను నీయోషధుల ఆకులతోటి కాచబడినకషాయమును; మారేడుపిండె, బెల్లము, శొంఠి వీటితో చేర్చిపుచ్చుకొనినయెడల నన్నిరకములయతిసారములను భయంకరములగు గ్రహణిరోగములనుఁబోఁగొట్టును. శొంఠి, అతివస, తుంగముస్తలు వీటితో చేయఁబడిన కషాయము ఆమమును పక్వముచేయును. వాతమువలన కలిగిన గ్రహణులయందు హింగ్వష్టకచూర్ణమును, నేయియును మిగుల హితకరము లగును.

నాగరాద్యచూర్ణము.

శ్లో. నాగరాతివిషా ముస్తం ధాతకీం సరసాంజనమ్. 14. వత్సకత్వక్ఫలం బిల్వం పాఠాం కటుకరోహిణీం, పిబేత్సమాంశం తచ్చూర్ణం సక్షౌద్రం తండులాంబునా. 15. పైత్తికే గ్రహణీదోషే రక్తం యచ్చోపవేశ్యతే, అర్శాంస్యథ గుదే శూలం జయేచ్చైవ ప్రవాహికాం. 16. నాగరాద్య మిదం చూర్ణం కృష్ణాత్రేయేణ పూజితం, శీతం కషాయమానేన తండులోదకకల్పనా. 17. కే ప్యష్టగుణతోయేన ప్రాహు స్తండులభావనాం.

నాగరాద్యచూర్ణమును చెప్పుచున్నాఁడు:—శొంఠి, అతివస, తుంగముస్తలు, ఆరెపువ్వులు, సరసాంజనము, కొడిసెపట్ట, కొడిసెపండు, మారేడుపిండెలు, అగరుశొంఠి, కటుకరోహిణి ఇవి యన్నియును సమానభాగములుగా గ్రహించి చూర్ణముచేసి తేనెను కలిపి బియ్యపుకడుగుతో చేర్చి త్రాగవలయును. పిత్తసంబంధమైన గ్రహణీదోషమునందు గల రక్తపుపోటులను, అతిమాత్రమును గుదస్థానములో పోటుగలుగుట మొదలగువాని నణచివేయును. దీనినే నాగరాద్యచూర్ణ మని చెప్పెదరు. ఇయ్యది కృష్ణాత్రేయమునిచే నంగీకరింపఁబడెను. శీతకషాయపు ప్రమాణముతో సమముగా కడుగును కల్పింపవలయును. పలువురు విజ్ఞులగు వైద్యులు ఎనిమిదిరెట్లు నీటియందు బియ్యమును భావనచేయవలయు నని చెప్పెదరు. భావన యనఁగా ఏవైనరసములలో నోషధులఁ బక్వముచేయుట.

భూనింబాదిచూర్ణము; అగ్నిదీపనవిధి; పిప్పలీమూలాది; భల్లాతకక్షారము, మరీచ్యాదిచూర్ణము మొదలగునవి.

శ్లో. భూనింబ కటుకావ్యోష ముస్తకేంద్రయవాన్సమాన్. 18.

ద్వా చిత్రకా ద్వత్సక త్వగ్భాగాన్ షోడశ చూర్ణయేత్, గుడశీతాంబునా పీతం గ్రహణీదోషగుల్మనుత్. 19. కామలాజ్వరపాండుత్వమేహారుచ్యతిసారనుత్, గుడయోగా ద్గుడాంబు స్యా ద్గుడవర్ణరసాన్వితం. 20. గ్రహణ్యాం శ్లేష్మదుష్టాయాం వమితస్య యథావిధి, కట్వమ్ల లవణక్షారైః తీక్ష్ణైశ్చాగ్నిం వివర్ధయేత్. 21. సమూలాం పిప్పలీం క్షారౌ ద్వౌ పంచలవణాని చ, మాతులుంగాభయారాస్నాశటీమరిచనాగరం. 22. కృత్వాసమాంశం తచ్చూర్ణం పిబేత్ప్రాత స్సుఖాంబునా, శ్లైష్మికే గ్రహణీదోషే బలవర్ణాగ్నివర్ధనమ్. 23. ఏతైరేవౌషధైస్సిద్ధం సర్పిః పేయం సమారుతే, భల్లాతకం త్రికటుకం త్రిఫలాలవణత్రయమ్. 24. అంతర్ధూమం ద్విపలికం గోపురీషాగ్నినా దహేత్, సక్షౌర స్సర్పిషా పేయో భోజ్యే వా ప్యవచారితః. 25. హృత్పాండు గ్రహణీదోష గుల్మోదావర్తశూలనుత్, సర్వజాయాం గ్రహణ్యాం తు సామాన్యో విధి రిష్యతే. 26. చూర్ణం మరిచమహౌషధ కుటజత్వక్సంభవం క్రమా ద్ద్విగుణమ్, గుడమిశ్రమథితపీతం గ్రహణీదోషాపహం ఖ్యాతమ్. 27.

నేలవేము, కటుకరోహిణి, శొంఠి, మిరియములు, పిప్పళ్లు, తుంగముస్తలు, కొడిసెపాలవిత్తులు వీని నన్నిఁటిని సమానభాగములను; చిత్రమూలమును రెండుభాగములను; కొడిసెపట్ట పదియారుభాగములను కలిపి చూర్ణము చేసి బెల్లమునుచేర్చి చల్లనినీటితో కూడా త్రాగవలయును. ఇయ్యది గ్రహణిదోషములను, గుల్మములను, కామెరలను, జ్వరములను, పాండురోగములను, మేహములను, అరుచిని, అతిసారమును మొదలంట నశింపఁజేయును. బెల్లమునుకలుపుటవలన బెల్లపురంగుగలిగిన బెల్లపునీళ్లు(బెల్లపుషర్బత్) అగును. మఱియును కఫాధిక్యముచే దుష్టమగు గ్రహణియందు వాంతులు చేయింపబడిన రోగికి తగునట్లుగా కటువు (చేదు) పులుపు, ఉప్పు, క్షారము (కారము) తీక్ష్ణము గల పదార్థములచేత జఠరాగ్నిని వృద్ధిఁ బొందింపవలయును.

మోడి, పిప్పళ్లు, సర్జక్షారయవక్షారములు, పంచలవణములు, మాదీఫలము, కరకకాయలు, సన్నరాస్మ, కచ్చూరము, మిరియములు, శొంఠి వీనినన్నిఁటిని సమానభాగములనుగా తీసికొని చూర్ణమును చేసి ప్రాతఃకాలమునందు నులివెచ్చని నీటితో కలిపి త్రాగవలయును. కఫసంబంధములయిన గ్రహణీదోషములయందు నియ్యది బలమును కాంతిని జఠరాగ్నిని వృద్ధినొందించును. ఈఓషధులనువేసి కాచి సిద్ధము చేయఁబడిన నేతిని

వాతసంబంధములగు గ్రహణులయందు పుచ్చుకొనవలెను. నల్లజీడివిత్తనములు, శొంఠి, మిరియములు, పిప్పళ్లు, కరకకాయలు, తాడికాయలు, ఉశిరికకాయలు, సౌవర్చలవణము, బిడాలవణము, సైంధవలవణముఅను నీయెనిమిదింటిని రెండుపలముల ప్రమాణముగా తీసికొని ఈరీతిగా ఎండిన ఆవుపేడ ముద్దలను కాల్పవలయును. తరువాత యవక్షారము నిందులో కలిపికొని నేతితో రంగరించి పుచ్చుకొనవలయును. లేకపోయిన ఆహారముతోకూడతినవలయును. ఇయ్యది హృదయరోగము (గుండెలునొప్పి) పాండువు (తెల్లబారిపోవుట) గ్రహణీదోషము, గుల్మము, ఉదావర్తము, శూలము మున్నగువాని పోఁగొట్టగలదు.

ఇట్లు అన్నివిధములగు దోషములవలనఁ బుట్టెడి గ్రహణిదోషములకును సామాన్యవిధి చెప్పఁబడినది. మిరియములు ౧ కర్షముచొ॥ శొంఠి ౨ కర్షములుచొ॥ కొడిసెపట్ట ౪ కర్షములుచొ॥ వీటిని తీసికొని చూర్ణము చేయవలయును. ఆచూర్ణమునందు బెల్లము కలిపి మథితము (చిలికినమజ్జిగ) తోచేర్చి త్రాగినయెడల నన్నివిధములగు గ్రహణిదోషములును మొదలంట నాశనమును పొందఁగలవు.

పాఠాదిచూర్ణము.

శ్లో. పాఠాబిల్వానలవ్యోషజంబూదాడిమధాతకీ, కటుకాతివిషాముస్తదార్వీభూనింబవత్సకైః. 28. సర్వై రేతై స్సమం చూర్ణం కౌటజం తండులాంబునా, సక్షౌద్రం చ పిబే చ్ఛర్దిజ్వరాతీసారశూలవాన్. 29. తృడ్దాహగ్రహణీదోషా౽రోచకానలసాదజిత్,

అగరుశొంఠి, మారేడువేళ్లు, చిత్రమూలము, శొంఠి, మిరియములు, పిప్పళ్లు, నేరేడుపలుకులు, దాడిమవిత్తులు, ఆరెపూవులు, కటుకరోహిణి, అతివస, తుంగముస్తలు, మ్రానిపసపు, నేలవేము, కొడిసెవిత్తులు వీటినన్నిఁటిని సమానభాగములను తీసికొని వీటి అన్నిటితో సమానముగా కొడిసెపట్టతీసికొని చూర్ణముచేసి తేనెను కలిపి బియ్యపుకడుగుతోకూడఁ ద్రాగవలయును. ఇయ్యది ఛర్ది, జ్వరము, అతిసారము, పోటు, దప్పి, గొంతెండిపోవుట, గ్రహణీదోషము, అసహ్యము (అనఁగా నరోచకము) అగ్నిమాంద్యము వీనిని జయింపఁగలదు.

కపిత్థాష్టకచూర్ణము.

శ్లో. యవానీ పిప్పలీమూల చతుర్జాతక నాగరైః. 30. మరిచాగ్ని జలా జాజీ ధాన్యసౌవర్చలై స్సమైః, వృక్షామ్లధాతకీ కృష్ణా బిల్వ దాడిమ తిందుకైః. 31. త్రిగుణై ష్షడ్గుణసితైః కపిత్థాష్టగుణైః

కృతః, చూర్ణోఽతిసారగ్రహణీక్షయగుల్మగళామయాన్. 32. కాసం శ్వాసారుచిం హిక్కాం కపిత్థాష్ట మిదం జయేత్.

కపిత్థాష్టకచూర్ణమును చెప్పుచున్నాడు:—ఓమము, మోడి, చతుర్జాతకములు (అనఁగా దాల్చినపట్ట), యాలకులు, జాపత్రి, నాగకేసరములు, శొంఠి, మిరియములు, చిత్రమూలము, కురువేరు, జీలకఱ్ఱ, ధనియములు, సౌవర్చలవణము వీనిని అన్నిటిని సమానభాగములనుగా తీసికొనవలయును. చింతపండు, ఆరెపువ్వు, పిప్పళ్లు, మారేడువేరు, దానిమ్మవిత్తులు, తుమికిచెక్క వీటిని మూఁడురెట్లెక్కువగా తీసికొనవలయును. చక్కెర ఆరురెట్లు వెలగ ఎనిమిదిరెట్లుగా తీసికొనవలయును. ఈరీతిగా తీసికొని వీని నన్నిటిని చూర్ణముచేసి పుచ్చుకొనినయెడల నతిసారము, గ్రహణిరోగము, క్షయ, గుల్మవ్యాధి, గళరోగము, దగ్గు, శ్వాసము, నోరుఅసహ్యముగానుండుట, వెక్కిళ్లు ఈ మొదలగువానిని నశింపఁజేయును. ఇదియే కపిత్థాష్టకచూర్ణము.

దాడిమాష్టకచూర్ణము.

శ్లో. కర్షోన్మితా తు గోక్షీరీ చాతుర్జాతం ద్వికార్షికమ్. 33
యవానీధాన్యకాజాజీ గ్రంథివ్యోషం పలాంశుకమ్,
పలాని దాడిమాదష్టౌ సితాయాశ్చైకతః కృతః. 34
గుణైః కపిత్థాష్టకవ చ్చూర్ణోయం దాడిమాష్టకః.

తవాక్షీరి ఒకకర్షము, దాల్చినపట్ట, జాపత్రి, ఏలకులు, నాగకేసరములు మొదలగునవి అన్నియును రెండురెండు కర్షములు, ఓమము, ధనియములు, జీలకఱ్ఱ, మోడి, శొంఠి, మిరియములు, పిప్పళ్లు ఇవియన్నియును ఒకొక్కపలములును, దానిమ్మవిత్తులు, చక్కెర ఇరువదిఎనిమిదిపలములును కలిపి చూర్ణమును చేయవలయును. దీనిని దాడిమాష్టక మని చెప్పెదరు. ఇయ్యదియును కపిత్థాష్టకచూర్ణమువలెనే గుణముల నిచ్చును,

వార్తాకుఘుటికలు.

శ్లో. చతుఃపలం సుధాకాండా త్త్రిపలం లవణత్రయం. 35. వార్తాకుకుడవశ్చార్క దష్టౌ ద్వే చిత్రకా త్పలే, దగ్ధ్వా వార్తాకురసే గుడికా భోజనోత్తరాః. 36. భుక్తం భుక్తం పచం త్యాశు కాసశ్వాసార్శసాం హితాః, విషూచికా ప్రతిశ్యాయ హృద్రోగఘ్నా శ్చ తా హితాః. 37.

ములుదంతి నాలుగుపలములు, సైంధవలవణము, సౌవర్చలవణము, బిడాలవణము అనులవణత్రయము వీటిని ఒక్కొక్కపలములును, తెల్లములక నాల్గుపలములు, జిల్లేడు వేఱు యెనిమిదిపలములు, చిత్రమూలము రెండుపలములును తెచ్చి వీటిని కాల్చి వార్తాకరసమునందు కలిపి మాత్రలను చేయవలయును. ఈమాత్రలను భోజనమైన తరువాత తినుచున్నయెడల శీఘ్రముగా నాహారమును జీర్ణింపచేయును. దగ్గు, శ్వాస, అరోచకరోగము మున్నగు రోగములను పోఁగొట్టి హితను కలుగచేయును. విషూచిక, పీనస, గుండెలు టుపోలనుగూడ పోఁగొట్టును.

అష్టపలఘృతాదులు.

శ్లో. త్ర్యూషణత్రిఫలాకల్కే బిల్వమాత్రే గుడాత్పలే, సర్పిషోష్టపలం పక్త్వా మాత్రాం మందానలః పిబేత్. 38. మసూరస్య కషాయేణ బిల్వగర్భం పచే ద్ఘృతం, హంతి కుక్ష్యామయాన్ సర్వాన్ గ్రహణీపాండుకామలాః. 39. కేవలం వ్రీహిప్రాణ్యంగక్వాథో వ్యుష్టస్తు దోషలః.

అష్టపలఘృతముఁ జెప్పుచున్నాఁడు:—శొంఠి, మిరియములు, పిప్పళ్లు, కరక్కాయలు, తాడి, ఉసిరిక వీటిని ఒక్కపలము చేర్చి కల్కముచేసి దానియందుఒకపలము మారేడుపిండెలు ఎనిమిదిపలముల నేతిలో పచనముచేసి తగునైనరీతిలో మాత్రలనుకట్టి పుచ్చుకొనిన అగ్నిమాంద్యము నశించును. ఇయ్యది అష్టపలఘృతమనఁబడును. ఇదిఅన్ని విధములగు కుక్షిరోగములను, గ్రహణులను, పాండురోగములను, కామెరలను నశింపఁజేయును.

శుంఠీఘృతము.

శ్లో. విశ్వౌషధస్య గర్భేణ దశమూలజలే శృతం. 40
ఘృతం నిహన్యా చ్ఛ్వయథుం గ్రహణీసామతామయం,
ఘృతం నాగరకల్కేన సిద్ధం వాతానులోమనం. 41
గ్రహణీపాండురోగఘ్నం ప్లీహకాసజ్వరాపహం.

శుంఠీఘృతమును చెప్పుచున్నాఁడు:—శొంఠి. కల్కము, దశమూలములకషాయమున పక్వముచేసి త్రాగినయెడల శోఫ, గ్రహణి, ఆమదోషము మొదలగువానిని శీఘ్రముగా పోఁగొట్టును. శొంఠికల్కమున సిద్ధముచేయఁబడిన నేయి వాతమును వంచుటయందు అనుకూలమును చేయును. మఱియును గ్రహణిని పాండురోగమును పోఁగొట్టును. ఉబ్బసము, దగ్గు, జ్వరము మున్నగువానినిగూడ పోఁగొట్టును.

చిత్రకఘృతము.

శ్లో. చిత్రకక్వాథకల్కాభ్యాం గ్రహణీఘ్నం శృతం హవిః,
గుల్మశోథోదరప్లీహ శూలార్శోఘ్నం ప్రదీపనం. 42

చిత్రమూలకషాయము, కల్కము వీటితో చేయఁబడిన నేయి గ్రహణిని పోఁగొట్టును. మఱియును గుల్మమును, ఉదరరోగమును, ప్లీహను, శూలను, అతిసారమును పోఁగొట్టును.

బిల్వాదిఘృతము.

శ్లో. బిల్వాగ్నిచవ్యార్ద్రకశృంగబేర క్వాథేన కల్కేన చ సిద్ధమాజ్యం, సచ్ఛాగదుగ్ధే గ్రహణీగదోత్థే శోథాగ్నిమాంద్యారుచినుద్వరిష్ఠం. 43.

మారేడుపిండెలు, చిత్రమూలము, చవ్యము, శొంఠి వీటిని కషాయముగాగాని కల్కముగాగాని చేసి మేకపాలతో సిద్ధముచేయఁబడిన నేతిలోఁ చేర్చి పుచ్చుకొనిన యెడల గ్రహణివలనఁ బుట్టినశోఫ, మందాగ్ని, అరుచి మున్నగువానిని పోఁగొట్టును.

చాంగేరీఘృతము.

శ్లో. నాగరం పిప్పలీమూలం చిత్రకో హస్తిపిప్పలీ, శ్వదంష్ట్రా పిప్పలీ ధాన్యం బిల్వం పాఠా యవానికా. 44. చాంగేరీ స్వరసే సర్పిః కల్కైరేతై ర్విపాచితం, చతుర్గుణే చ దధ్నా చ తద్ఘృతం కఫవాతనుత్. 45. అర్శాంసి గ్రహణీదోషం మూత్రకృచ్ఛ్రం ప్రవాహికాం, గుదభ్రంశార్తిమానాహం ఘృత మేత ద్వ్యపోహతి. 46.

చాంగేరీఘృతమును చెప్పుచున్నాఁడు:—శొంఠి, మోడి, చిత్రమూలము, చెవ్యము, పల్లేరు, పిప్పళ్లు, ధనియములు, మారేడుపిండెలు, అగరుశొంఠి, ఓమము వీటియొక్క కల్కమును నాగకేసరముల స్వరసమున నాలుగురెట్ల పెరుగుతో కలిపి నేతిని వండవలయును. ఇట్టులు సిద్ధముచేయఁబడిన నేయి కఫమును వాతమునుపోఁగొట్టును. మఱియును అతిసారము, గ్రహణి, మూత్రకృచ్ఛ్రము, ప్రవాహిక, గూదదిగుట, ఆనాహము మున్నగువానినిగూడ దూరముగాఁ బోఁగొట్టును.

మరీచాదిఘృతము.

శ్లో. మరిచం పిప్పలీమూలం నాగరం పిప్పలీం తథా, భల్లాతకం యవానీ చ విడంగం హస్తిపిప్పలీ. 47. హింగుసౌవర్చలం చైవ విడసైంధవదార్వ్యథ, సాముద్రం సయవక్షారం చిత్రకో వచయా

సహ. 48. ఏతై రర్ధపలై ర్భాగై ర్ఘృతప్రస్థం విపాచయేత్, దశమూలీరసే సిద్ధం పయసా ద్విగుణేన చ. 49. మందాగ్నీనాం హితం సిద్ధం గ్రహణీదోషనాశనమ్, విష్టంభ మామం దౌర్బల్యం ప్లీహాన మపకర్షతి. 50. కాసం శ్వాసం క్షయం చైవ దుర్నామసభగందరం, కఫజాన్ హంతి రోగాంశ్చ వాతజాన్ క్రిమిసంభవాన్. 51. తాన్ సర్వా న్నాశయ త్యాశు శుష్కం దా ర్వానలో యథా.

మరీచాద్యఘృతమును చెప్పుచున్నాఁడు:—మిరియములు, మోడి, శొంఠి, పిప్పళ్లు, నల్లజీడివిత్తనములు, ఓమము, వాయువిడంగములు, ఏనుగుపిప్పళ్లు, ఇంగువ, సౌవర్చలవణము, బిడాలవణము, సైంధవలవణము, యవక్షారము, సాముద్రలవణము, చిత్రమూలము, వస వీటినన్నిటిని అర్ధపలము లంతంత తీసికొని ప్రస్థమాత్రము నేతిలోవండవలయును. తరువాతదశమూలములరసమునందును, రెండురెట్లు మేకపాలలోను సిద్ధమును చేయవలయును.

ఈరీతిగా సిద్ధముచేయఁబడిన నేయి అగ్నిమాంద్యము గలవారికి హితమును కలిగించును. అన్నివిధము లగు గ్రహణిదోషములను పోఁగొట్టును. విష్టంభరోగము, ఆమదోషము, ప్లీహమున్నగువానిని దూరముగా తొలఁగించును. దగ్గు, శ్వాసము, క్షయరోగము, అతిసారము, భగందరరోగమును, కఫరోగములను, వాతరోగములను, కృమిరోగమును మున్నగు వీని నన్నిఁటిని శీఘ్రముగా ఎండుకట్టెలను అగ్ని రూపుమాపునట్లు నశింపఁజేయును.

మహాషట్పలఘృతము.

శ్లో. సౌవర్చలం పంచకోలం సైంధవం హపుషాం వచామ్. 52. అజమోదాం యవక్షారం హింగుజీరక మౌద్భిదమ్, కృష్ణాజాజీసభూతీకం కల్కీకృత్యపలార్ధకం. 53. ఆర్ద్రికస్య రసం చుక్రం క్షీరం మస్త్వమ్లకాంజికం, దశమూలకషాయేణ ఘృతప్రస్థం విపాచయేత్. 54. భక్తేన సహ దాతవ్యం నిర్భక్తం వా విచక్షణైః, క్రిమిప్లీహోదరాజీర్ణజ్వరకుష్ఠ ప్రవాహికామ్ 55. వాతరోగాన్ కఫవ్యాధీన్ హన్యాచ్ఛూల మరోచకం, పాండురోగం క్షయం కాసం దౌర్బల్య గ్రహణీగదం. 56. మహాషట్పలకం నామ ఘృతం మింద్రాశని ర్యథా.

మహాషట్పలకఘృతమును చెప్పుచున్నాఁడు:—సౌవర్చలవణము, పంచకోలములు, సైంధవలవణము, బోదతరము, బిడాలవణము, ఓమము, యవక్షారము, ఇంగువ, జీలకఱ్ఱ, ఔద్భిదలవణము, నల్లజీలకఱ్ఱ, వాము వీటి నన్నిటిని ఒక్కొక్క అర్ధపలమును తీసికొని

కల్కమును చేసి అల్లపురసము, చుక్రము మేకపాలు పెరుగుపైతేరిననీళ్లు, ఫలికడుగు దశమూలములకషాయము ఈఅన్నింటిలోను ప్రత్యేకముగ ప్రస్థము నేయిని పక్వము చేయవలయును.

తరువాత ఈఘృతమును అన్నముతో కలిపిగాని, లేక ఉత్తదిగాని రోగికి ఈయవలయును. కృమిరోగములను, పీనసలను, ఉదరరోగములను, అజీర్ణమును, జ్వరమును, కుష్ఠును పరివాహికను వాతరోగమును కఫరోగమును శూలను అరోచకములను పాండురోగములను, క్షయ, దగ్గు, దౌర్బల్యము, గ్రహణి మున్నగువానిని ఈమహాషట్పలకఘృతము దేవేంద్రునివజ్రిము వృక్షములం బడంగూల్చునట్లు గూల్చివేయును.

లఘుచుక్రము.

శ్లో. యన్మస్త్వాది శుచౌ భాండే సగుడక్షౌద్ర కాంజికాం. 57
ధాన్యరాశౌ త్రిరాత్రస్థం శుక్తం చుక్రం త దుచ్యతే,
లవణం గుడ మధ్వారనాలమస్తు క్రమా దిహ. 58

పరిశుద్ధమైన కుండలో బెల్లము, దానికిరెట్టింపు తేనె, దానికి రెట్టింపు కాంజికము, దానికి రెట్టింపు పెరుగుపైతేట చేర్చి మూండు రోజులు ధాన్యరాశియం దుంచిన యెడల నది (అనంగా చుక్రము) శుక్తమని చెప్పంబడును. కొందరు చుక్రమని గూడ నందురు. బెల్లము, తేనె, గంజి పెరుగుపైనితేట వీటిని క్రమముగా రెండురెట్ల చొప్పున నిందు తీసికొనవలయును.

బృహచ్చుక్రలక్షణము,

శ్లో. ప్రస్థం తండులతోయతః తుషజలాత్ప్రస్థత్రయం చామ్లతః, ప్రస్థార్ధం దధితో ఒమ్లమూలకపలా న్యష్టౌ గుడాన్మానికే. 59.
మాన్యౌ శోధితశృంగబేరసకలా ద్వే సింధ్వజాజ్యోః పలే, ద్వే కృష్ణోషణయో ర్నిశాపలయుగం నిక్షిప్య భాండే దృఢే. 60. స్నిగ్ధే ధాన్య
యవాదిరాశినిహితం త్రీ న్వాసరా న్స్థాపయేత్, గ్రీష్మే తోయధరా
త్యయే చ చతురో వర్షాసు పుష్పాగమే. 61. షట్ శీతేష్టదినా న్యతః
పర మిదం విస్రావ్య సంచూర్ణయేత్, చాతుర్జాతపలేన సంహిత మిదం
శుక్తం చ చుక్రం చ తత్. 62. హన్యా ద్వాతకఫామదోషజనితా
న్నానావిధా నామయాన్, దుర్నామానిలగుల్మశూలజఠరా న్హత్వా
నలం దీపయేత్. 63.

బృహచ్చుక్రసంధానమును చెప్పుచున్నాడు:—బియ్యపుకడుగు ఒకప్రస్థము, పొట్టుగల యవలనీరు మూఁడుప్రస్థములు, పెరుగుఅర్ధప్రస్థము, కాంజికములోనూరిన కుసువేరుముక్కలు యెనిమిది పలములు, శుద్ధిచేసిన (శొంఠి) అల్లము 2 ప్రస్థములు, సైంధవలవణము జీలకఱ్ఱ, రెండేసిపలములు, పిప్పళ్లు మిరియములు రెండేసిపలములు, పసుపు 2 పలములు వీటిచన్నిటిని గట్టి కుండలో వేయవలయును.

పాత్రము స్నిగ్ధముగా నున్నయెడల ధాన్యము, యవలు మున్నగువాని రాశియందు మూడుదినము లుంచవలయును. దీనిని జ్యేష్ఠము ఆసాఢము, ఆశ్వయుజము, కార్తికము ఈమాసములలో పెట్టవలయును. శ్రావణభాద్రపదములలో నాలుగురోజులును, చైత్రవైశాఖమాసములలో నారుదినములపర్యంతమును, మార్గశిర పౌషమాఘఫాల్గుణమాసములలో నెనిమిదిదినములవఱకును పెట్టవలయును.

తరువాత బయటకు తీసి చూర్ణముచేసి, దాలచినచెక్క జాపత్రి, ఏలకులు, నాగకేసరములు వీటిచూర్ణమును అందులో కలపవలయును. ఇది శుక్తమని గాని, చుక్రమనిగాని యనఁబడును. ఇయ్యది వాతరోగము, కఫరోగము ఆమదోషము వీటివలన పుట్టిన అనేకవిధము లగు రోగములను, అతిసారమును, గుల్మమును, శూలమును, ఉదరరోగమును పోఁగొట్టును. మఱియును జఠరాగ్నిని ఉద్దీపింపఁజేయును.

తక్రారిష్టము,

శ్లో. యవాన్యామలకం పథ్యా మరిచం త్రిపలాంశికమ్,
లవణాని పలాంశాని పంచ చైకత్ర చూర్ణయేత్. 64
తత్ర కంసాయుతం జాతం తక్రారిష్టం పిబేన్నరః,
దీపనం శోథగుల్మార్శః క్రిమిమేహోదరాపహమ్. 65

తక్రారిష్టము:—ఓమము, ఉసిరిక, కరకకాయ, మిరియములు, వీని నన్నిటిని మూడేసిపలములును; పంచలవణములు ఒక్కొక్కపలమును తీసికొని అన్నిఁటిని చేర్చి చూర్ణమును చేయవలయును. ఈచూర్ణమును, మజ్జిగలో కలిపి త్రాగవలయును. ఇయ్యది దీపనమును కలిగించును. శోఫ, గుల్మరోగము, అతిసారము, కృమిదోషము, మేహము ఉదరరోగము మున్నగువానిని నశింపఁజేయును. దీనికే తక్రారిష్టమని పేరు.

శ్లో. వాట్యస్య దద్యా దవశుక్తకానాం పృథక్పృథక్త్వాఢకసంమితం చ, మధ్యప్రమాణాని చ మూలకాని దద్యా చ్చతుష్షష్టి సుకల్పితాని 66. ద్రోణేంభసః ప్లావ్య ఘటే సుధౌతే దద్యా దిదం భేషజజాతయుక్తమ్, క్షారద్వయం తుంబురుబస్తగంధాధానీయకం స్యా ద్విడసైం

ధవం చ. 67. సౌవర్చలం హింగుసిరాటికాం చ చవ్యం చదద్యాద్ద్వి పలప్రమాణమ్, ఇమాని చాన్యాని పలోన్మితాని విజర్జరీకృత్య ఘటే క్షిపేచ్చ. 68. కృష్ణా మజాజీ ముపకుంచికాం చ తథాసురీం కారవిచిత్రికం చ, పక్షస్థితోఽయం బలవర్ణదేహవయస్కరోఽతీవ బలప్రదంచ. 69. కాం జీవయామీతి యతః ప్రవృత్త స్తత్కాంజికేతి ప్రవదంతి సంతః, ఆయామకాలా జ్జరయేచ్చ భక్త మాయామకేతి ప్రవదంతి చైనం.70.దకోదరం గుల్మ మథప్లిహానం హృద్రోగ మానాహ మరోచకం చ,మందాగ్నినా కోష్ఠగతం చ శూల మన్యోన్వికారా న్సభగందరాం శ్చ.71. వాతామయా నాశు నిహంతి సర్వాన్ సంసేవ్యమానం వివిధం నరాణాం.

ఆయామకాంజికము:— పొట్టుచెరిగిదంచిచేసిన యవలసత్తును వేరువేరుగా నొక యాఢకమును తీసికొనవలయును. మఱియును మధ్యప్రమాణముగల కురువేరుముక్కలు 64ను ఒకద్రోణమాత్రము నీటితో చక్కగా కడిగికుండలో వేసి పిష్టట యవక్షారము, సర్జక్షారము, తుంబురులు, వస్త్రగ్రంథ ధనియములు, బిడాలలవణము, సైంధవలవణము సౌవర్చలవణము, ఇంగువ, ఇంగువపత్రి చవ్యము వీనిని రెండేసిపలములుగా తీసికొనవలయును. మఱియును చెప్పబోవు నితరౌషధులను ఒక్కొక్కపలమును తీసికొనవలయును. తరువాత నన్నిటిని నూరి కుండలో పడియకట్టవలయును.

తరువాత పిప్పళ్లు, జీలకఱ్ఱ, పెద్దజీలకఱ్ఱ, చిన్నజీలకఱ్ఱలు, రెండు రకములగు ఆవాలు, ఓమము, చిత్రమూలము వీనినన్నిటిని వైచి కుండను వాసెనగట్టి పదియేనుదినములవఱకు నుండనీయవలయును. ఇయ్యది బలమును, కాంతిని, వయస్సును వృద్ధి పొందించును. ఈయౌషధము "తాను ఎవ్వరిని జీవింపచేయుదును" అని [కాం=దేనిని, లేక ఎవరిని, జీవయామి=బ్రతికింపవలెను అని] ప్రవర్తించును. గనుక దీనిని కాంజిక పెద్దలు చెప్పెదరు.

ఇయ్యది ఒకజాములోపల అనగా యామములోపల భోజనమును జీర్ణింపజేయును. ఈకారణమువలననే దీనిని ఆయామక మని చెప్పెదరు. జలోదరము, కడుపులోని బల్ల, ప్లీహరోగము, హృదయరోగము, ఆనాహము, అరోచకము, అగ్నిమాంద్యము, శూలము, అతిసారము, భగందరము మొదలగు నన్నివిధములగు వాతరోగములును ఈ యామకాంజికమును సేవించినయెడల శీఘ్రముగా నశించిపోవును.

కల్యాణగుడము.

శ్లో. ప్రస్థత్రయేణామలకీరసస్య శుద్ధస్య దత్త్వార్ధతులాం గుడస్య. 72. చూర్ణీకృతైః గ్రంథికజీరచవ్య వ్యోషేభకృష్ణాహపుషాజమోదైః, విడంగసింధు త్రిఫలాయమానీ పాఠాగ్నిధాన్యైశ్చ పలప్రమాణైః. 73. దత్త్వా త్రివృచ్చూర్ణపలాని చాష్టౌ వష్టౌ చ తైలస్య పచేద్యథావత్, తం భక్షయే దక్షపలప్రమాణం యథేష్టచేష్టం త్రిసుగంధియుక్తం. 74. అనేన సర్వే గ్రహణీవికారాః సశ్వాసకాసస్వరభేదశోథాః, శామ్యంతి చాయం చిరమంథరాగ్నేర్హతస్య పుంస్త్వస్య చ వృద్ధిహేతుః. 75. స్త్రీణాం చ వంధ్యామయనాశనోఽయం కల్యాణకో నామ గుడః ప్రదిష్టః, తైలే మనాగ్భర్జయంతి త్రివృదత్ర చికిత్సకాః. 76. అత్రోక్తమానసాధర్మ్యాత్ త్రిసుగంధం పలం పృథక్,

కల్యాణగుడమును చెప్పుచున్నాఁడు:—ఏఁబదిపలముల మంచిబెల్లమును, ఉసిరికాయలరసము ప్రస్థముతో శుద్ధిచేసి ముద్దచేసి 8 పలముల తెల్లతెగడ చూర్ణము తైలములో కాచి దానియందా ముద్దను పక్వము చేయుచు, జీలకఱ్ఱ మోడి, శొంఠి, మిరియములు పిప్పళ్లు చవ్యము ఏనుగుపిప్పళ్లు, ఓమము, వాయువిడంగములు, సైంధవలవణము, కరకకాయ, తాడి, ఉసిరిక, అగరుశొంఠి, చిత్రమూలము, ధనియములు, ఇవియన్నియును ౭.కొ౯క్క పలము చొప్పున తీసికొనవలయును. మఱియును వీటిని అన్నిటిని చూర్ణముచేసి పైపాకములో కలిపి యథావిధిగా వండవలయును.

తరువాత దించి దాల్చెనపట్ట, ఏలకులు, జాపత్రి, వీటిని చూర్ణముచేసి కలిషి బలానుసారముగా నీయౌషధమును తినవలయును. దీనివలన నన్నివిధములగు గ్రహణి వికారములును, శ్వాసము, కాసము, స్వరభేదము శోఫము అనునవి నశించిపోవును. మఱియును చాలకాలమునుండి యుండెడి అగ్నిమాంద్యము వలన నష్టమైపోయిన పుంస్త్వముగలవాని పుంస్త్వము వృద్ధిపొందించుటకు కారణముకూడ నగుచున్నది. స్త్రీలకు గూడను గొడ్డుపోతుతన మనురోగమును పోఁగొట్టగలుగును. ఇట్లని కల్యాణకమను గుడము చెప్పఁబడినది.

తైలమునందు తెల్లతెగడచూర్ణమును వైద్యులు పలుమారు పక్వము చేయుచున్నారు. మఱియును దీనిలో పూర్వము, అనఁగా పైఁచెప్పఁబడినట్లు-బలానుసారముగా దాల్చెనపట్ట, ఏలకులు, జాపత్రి అను నీమూఁడిఁటిని ఒకొ౯.క్క పలము చొప్పున తీసికొనవలయును.

కూష్మాండగుడ కల్యాణకము.

శ్లో. కూష్మాండకానాం గూఢానాం సుస్విన్నం నిష్కలత్వచామ్.
77 సర్పిః ప్రస్థే పలశతమ్ తామ్రభాండే శనైః పచేత్, పిప్పలీ పిప్పలీ మూలం చిత్రకో హస్తిపిప్పలీ, 78 ధాన్యకాని విడంగాని యవానీ మరిచాని చ, త్రిఫలా చాజమోదా చ కలింగాజాజిసైంధవమ్. 79. ఏకైకస్య పలం చైవ త్రివృ దష్టపలం భవేత్, తైలస్య చ పలా న్యష్టౌ గుడః పంచాశ దేవ తు. 80. ప్రస్థై స్త్రిభి స్సమేతం తు రసే నామలకస్య తు, యదా దర్వీప్రలేపస్తు త దైన మవతారయేత్. 81. యథాశక్తి గుడాన్ కుర్యా త్కర్షకర్షార్ధమానకాన్, అనేన విధినా చైవ ప్రయుక్తస్తు జయే దిమాన్. 82. ప్రసహ్య గ్రహణీరోగాన్ కుష్ఠా న్యర్శో భగందరాన్, జ్వర మానాహ హృద్రోగ గుల్మోదరవిషూచికాః, 83 కామలాపాండురోగాం శ్చ ప్రమేహాం శ్చైవ వింశతిం, వాతశోణితవీసర్పాన్ దద్రుచర్మహలీమకాన్. 84. కఫపిత్తానిలాన్ సర్వాన్ ప్రరూఢాం శ్చ వ్యపోహతి, వ్యాధిక్షీణా వయఃక్షీణాః స్త్రీషు క్షీణా శ్చ యే నరాః. 85. తేషాం వృష్యం చ బల్యం చ వయస్థాపన మేవ చ, గుడకల్యాణకం నామ వంధ్యానాం గర్భదం పరం. 86. యాప్యపిత్తే విధాతవ్యా గుడికా చ క్షుధావతీ,

మంచిపక్వమయిన గుమ్మడికాయలను నున్నగా చెక్కుతీసి నూరుపలముల ముక్కలను చేసి నేతిలో పదనారుపలములలో రాగిపాత్రలో మెల్లగా పచనము చేయవలయును. పిప్పళ్లు, మోడి, చిత్రమూలము, ఏనుగుపిప్పళ్లు, ధనియములు, వాయువిడంగములు ఓమము, మిరియములు, కరకకాయ, తాడి, ఉసిరిక, కొడిసెపాలవిత్తులు, జీలకఱ్ఱ, సైంధవలవణము వీటినన్నిఁటిని ఒక్కొక్కపలము చొ॥ తెల్లతెగడ ఎనిమిదిపలములు తైలము 8 పలములు, బెల్లము 50 పలములు, ఉసిరికరసముమూడుప్రస్థములతో కలిపి వండవలయును. గరిటెకు చుట్టుకొనునట్లు పాకము రాగానే క్రిందికి దింపవలయును. తరువాత తమతమ శక్తి ననుసరించి అర్ధకర్ష మంతంతగా మాత్రలను చేయవలయును. ఈరీతిగా నుపయోగించిన యెడల నీవిధములైన రోగముల నన్నిఁటిని పోఁగొట్టును.

మఱియును గ్రహణిరోగము, కుష్ఠు, అతిసారము, భగంధరము, జ్వరము, హృద్రోగము, గుల్మము, ఉదరరోగము, మశూచికము, కామెరలు, పాండురోగములు, వింశతివిధములగు ప్రమేహములును, వాతరోగము, చలిదివ్యాధి, దద్రుచర్మరోగము, హలీమకము, కఫము, పిత్తము, వాతము మున్నగుహానివలనఁ గలిగెడిరోగములును దీనివలన నశించిపోవును.

రోగముచేత చిక్కిపోయినవారుగాని, వయస్సువలనకృశించినవారుగాని, స్త్రీవిషయాదులవలన ఎండిపోవువారు గాని, ఈగుడమును సేవింపవలయును. అట్టివారి కియ్యది వీర్యమును వృద్ధిని పొందించును. బలము నిచ్చును. పూర్వపు వయోవస్థను కూడ మఱల నిచ్చును. గొడ్రాండ్రు సేవించినయెడల గర్భము నిల్చును. ఆమ్లపిత్తాధికారములో చెప్పఁబడిన క్షుధావతీమాత్రలనుకూడ నిందులో ఉపయోగింపవలయును.

రసపర్పటిక.

శ్లో. తత్ర ప్రోక్తవిధా శుద్ధౌ సమానౌ రసగంధకౌ. 87. సమ్మర్ద్య కజ్జలాభం తు కుర్యాత్పాత్రే దృఢాశ్రయే, తతో బాదరవహ్నిస్థలోహపాత్రే ద్రవీకృతమ్. 88. గోమయోపరి విన్యస్తకదలీపత్రపాతనాత్, కుర్యాత్పర్పటికాకార మస్య రక్తిద్వయం క్రమాత్. 89. ద్వాదశరక్తికా యావత్ప్రయోగః ప్రహరార్ధతః, తదూర్ధ్వం బహుపూగస్య భక్షణం దివసే పునః. 90. తృతీయఏవ మాంసాజ్యదుగ్ధాన్యత్ర విధీయతే, వర్జ్యం విదాహిస్త్రీరంభామూలం తైలం చ సార్షపమ్. 91. క్షుద్రమత్స్యాంబుజఖగాన్ త్యక్త్వాన్నిద్రః పయః పిబేత్, గ్రహణీక్షయకుష్ఠార్శ శ్వోపాజీర్ణవినాశినీ. 92. రసపర్పటికా ఖ్యాతా నిబద్ధా చక్రపాణినా,

పైనిచెప్పఁబడినరీతిగా శాస్త్రప్రకారము శుద్ధిచేయఁబడిన పాదరసము, గంధకమును సమానముగా తీసికొని గట్టికుండలో వైచి కాటుకవలె మెత్తగా నూరవలయును. అటుతరువాత రేగుకొయ్య నిప్పులయందు లోహమయమగుపాత్రములో ద్రవరూపముగా చేసినతరువాత పేడపైని పెట్టి యుంచిన యరఁటియాకులో పడవేయవలయును. ఇట్లుచేసి దీనిని పర్పటికాకారముగా చేయవలయును. దీనిని రెండురెండు రతు లంతగా మాత్రలు చేయవలయును. పండ్రెండురతులవఱకు సగముసగము ప్రహరమునకు అనగా జాముసకు రెండుపర్యాయములు చొప్పున నీయవలయును.

ఇది యైన తఱువాత రెండవదినము చాల పోకచెక్కలరసముతో దీనిని తినవలయును. మూడవరోజుమాంసము, నేయి, పెరుగు మొదలగువానితో పెట్టవలయును. విదా

హానునుపుట్టించువస్తువులు అరఁటిపండ్లు, లేకదుంపలు, ఆవనూనె, చిరిచేపలు, జలములోపుట్టుచుండుపీతలు, కమలములు, పక్షులు మొదలగువానిని భక్షింపరాదు. నిదురపోవరాదు. పాలనుమాత్రమే త్రాగి యుండవలయును. ఇది రసపర్పటక మని చెప్పఁబడినది.

ఇయ్యది గ్రహిణి, క్షయరోగము, కుష్ఠము, అతిసారము, శోషము, అజీర్ణము వీని నన్నిఁటిని పోఁగొట్టు నని చక్రపాణివైద్యుఁడు స్వానుభవ ప్రక్రియఁగా చెప్పుచున్నాఁడు.

తామ్రయోగము.

శ్లో. స్థాల్యాం సమర్ద్య దాతవ్యౌ మాషికౌ రసగంధకౌ. 92. నఖక్షుణ్ణం తదుపరి తండులీయం ద్విమాషికం, తతో నైపాలతామ్రాది పిధాయ సుకరాలితం. 93. పాంశునా పూరయే దూర్ధ్వం సర్వాం స్థాలీం తతోఽనలః, స్థాల్యాధో నాలికాం యావద్దేయ స్తేన మృతస్య చ. 94. తామ్రా తామ్రస్య రక్త్యేకా త్రిఫలా చూర్ణరక్తికా, త్ర్యూషణస్యచ రక్త్యేకా విడంగస్య చ తన్మధు. 95. ఘృతే నాలోడ్య లేఢవ్యం ప్రథమే దివసే తతః, రక్తివృద్ధిః ప్రతిదినం కార్యా తామ్రాదిషు త్రిషు, 96. స్థిరావిడంగరక్తి స్తు యదా భేదో వివక్షితః. తదా విడంగం త్వధికం దద్యా ద్రక్తిద్వయం పునః. 97. ద్వాదశాహం యోగవృద్ధి స్తతో హ్రాసక్రమోఽప్యయం, గ్రహణీ మామ్లపిత్తం చ క్షయం శూలం చ సర్వదా. 98. తామ్రయోగో జయత్యేష బలవర్ణాగ్నివర్ధనః.

తామ్రయోగమును చెప్పుచున్నాఁడు:—స్థాలియందు (అనఁగా కల్వమునందు శుద్ధిచేయఁబడిన) మర్దనచేయఁబడిన యొక్కొక్కమాషముపాదరసము గంధకమును వేసి, గోళ్లతో పొట్టు గిల్లివేయఁబడిన బియ్యపుగింజలు రెండుమాషములును, పిమ్మట నేపాళపు తాంమ్రము మొదలగువానిని చేర్చి మాత్రలను చేసి పాత్రలోవైచి ఇసుకతో నిండించి వేయవలయును. తరువాత పొయిమీద నెక్కించి నిప్పునంటించి మంటబెట్టుచుండవలయును.

తరువాత నౌషధి యొకరక్తికయును, త్రిఫలములచూర్ణ మొకరక్తికయును శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు నొకరతియును, వాయువిడంగము లొకరతియును, తేనె యొకరతియును వీని నన్నిటిని కలిపి నేతితో ఆలోడనమును చేసి మొదటిరోజున సేవింపవలయును. చన్నీళ్లు త్రాగవలయును. తరువాత ప్రతియొక్కొక్కరోజునను తామ్రరూపములగు నౌషధులు మున్నగువానిలో నొక్కొక్కరతిచొప్పున హెచ్చించు

చుండవలయును. వాయువిడంగములుమాత్రము ఒక్కరతిమాత్రమే యుంచవలయును.

విరేచనబంధాదులవలన ఎప్పుడైనను మార్పవలయు నని కోరిక గలిగినయెడల వాయువిడంగము నెక్కువగా చేర్పవలయును. అనగా రెండురతుల నీయవలయును. పంద్రెండుదినములవఱకు నీయోగమును వృద్ధిచేయవలయును. అనగా నౌషధమును హెచ్చు చేయవలయు ననుట. ఈతామ్రయోగము గ్రహణి, అమ్లపిత్తము, క్షయ, శూలము వీటిని అన్నివేళలలోను జయించును. మఱియును బలము వర్ణము జఠరాగ్ని వీటిని వృద్ధిని పొందించును.

ఇట్లని చక్రదత్తయందు గ్రహణీచికిత్సాధికారము సంపూర్ణము.

౫. అర్శోరోగాధికారము.

మూలరోగమునకు చేయఁదగిన నాల్గుపాయములు.

శ్లో. దుర్నామ్నాం సాధనోపాయ శ్చతుర్థా పరికీర్తితః, భేష జక్షారశస్త్రాగ్నిసాధ్యత్వాదాద్యఉచ్యతే. 1. యద్వాయో రానులోమ్యాయ యదగ్నిబలవృద్ధయే, అనుపానౌషధద్రవ్యం తత్సేవ్యం నిత్య మర్శసాం. 2. శుష్కార్శ సాం ప్రలేపాదిక్రియా తీక్ష్ణా విధీయతే, స్రావిణాం రక్త మాలోక్య క్రియా కార్యా ప్రపైత్తికీ. 3. స్నుక్ క్షీరం రజనీయుక్తం లేపా ద్దుర్నామనాశనం, కోశాతకిరజోఘర్షాత్ నిపతంతి గుదోద్భవాః. 4. అర్కక్షీరం సుధాక్షీరం తిక్తతుంబ్యాశ్చ పల్లవాః, కరంజో బస్తమూత్రేణ లేపనం శ్రేష్ఠ మర్శసాం. 5. అర్శోఘ్నీ గుదగా వర్తి ర్గుడఘోషా ఫలోద్భవా, జ్యోతిష్కా మూలకల్కేన లేపో రక్తార్శసాం హితః. 6. తుంబీబీజం సౌద్భిదం తు కాంజీపిష్టం గుటీత్రయం, అర్శోహరం గుదస్థం స్యా ద్దధి మాహిష మశ్నతః. 7. అపామార్గాంఘ్రిజః క్షారః హరితాలేన సంయుతః, లేపనం లింగసంభూతమర్శో నాశయతి ధ్రువం. 8. మహారోధిప్రదేశస్య పథ్యాకోశాతకీరజః, కఫేన లేపతో హంతి లింగవర్తి మసంశయం. ౯. వాతాతీసారవద్భిన్నవర్చాం స్యర్శాం స్యుపాచరేత్, ఉదావర్తవిధానేన గాఢవిట్కాని చాసకృత్.

మూలరోగములను సాధించుటకు నాల్గుపాయములు.—ఔషధము లని, క్షారము లని, శస్త్రక్రియ లని, అగ్నిక్రియ లని చెప్పఁబడినవి. వీనిలో సాధ్యమైనది కావున మొదటిదగు నౌషధచికిత్సను చెప్పెదను. వాయువు ననులోమమునుగా చేయునదియును, జఠరాగ్నిని పెంచునదియు నగు నౌషధము ననుపానముతో చేర్చి మూలరోగులు నిత్యమును సేవింపవలయును. ఎండినమూలరోగముల పైని తీక్ష్ణములగు చికిత్సలను చేయవలయును. రక్తము స్రవించు మూలరోగములయందు రక్తమును పరీక్షించి రక్తపిత్తములను తగ్గించు చికిత్సను చేయవలయును. జెముడుపాలలో పసపును కలిపి లేపము చేసిన చో మూలరోగము తొలఁగి చనును. చేదుబీర సమూలముగా నెండించి చూర్ణించి రాచిన మూలరోగములు నశించును. జిల్లేడుపాలు, జెముడుపాలు, చేదుపొల్ల, సొరఆకు

లును, కరంజను అనగా నెమలియడ్డుచెట్టు, మేకయుచ్చ వీటిని కలిపి లేపముచేసిన మూలరోగములకు శ్రేష్ఠము. కంద, కొడిసెపాలవిత్తనములు పొడిచేసి వత్తిచేసి గుదస్థానమున నుంచినను, చేదుపొల్లు, ముల్లంగి కల్కముచేసి లేపనుచేసినను రక్తపుటర్శోరోగములకు హితకరము. చేదుసొరవిత్తులు రేహమననుప్పును వేసి గంజితో మాత్రలను చేసి మూడుమాత్రలను చేసి గుదస్థానముల నుంచినచో మూలరోగములు దూర మగును. గేదెపెరుగును త్రాగినను మంచిదియే. ఉత్తరేణిచూర్ణములో హరిదళమును కలిపి లేపనముచేసిన లింగమునందుఁ బుట్టిన మూలరోగములఁ బోఁగొట్టును. కొండకరక్కాయ, నేలగుమ్ముడు వీటి చూర్ణమును లేపముచేసిన లింగస్థానమూలరోగములఁ బోగొట్టును; వాతపుటతిసారరోగములవలెనే వివిధములగు మూలరోగములను గూడ నుపచరింపవలయును. ఉదావర్తపురీతిచొప్పుననే మాటిమాటికి చికిత్స చేయవలయును.

మలబద్ధపు మూలరోగములకు చికిత్స.

శ్లో. విడ్విబద్ధే హితం తక్రం యమానీబిడసంయుతం, వాతశ్లేష్మార్శసాం తద్ధి త్వరం నాస్తీహ భేషజం. 11. తత్ప్రయోజ్యం యథాదోషం సస్నేహం రూక్షమేవవా, నవిరోహంతి గుదజాః పునస్తక్రసమాహితాః. 12. త్వచం చిత్రకమూలస్య పిష్ట్వా కుంభం ప్రలేపయేత్, తక్రం వా దధి వా తత్ర జాత మర్శోహరం పిబేత్. 13. పిత్తశ్లేష్మప్రశమనీ కచ్ఛూకండూరుజాపహా, గుదజాన్నాశయత్యాశు యోజితా సగుడాభయా. 14. సగుడాం పిప్పలీయుక్తాం అభయాం ఘృతభర్జితాం, త్రివృద్దంతీయుతాం వాపి భక్షయేదానులోమికీం. 15. తిలారుష్కరసంయోగం భక్షయే దగ్నివర్ధనం, కుష్ఠరోగహరం శ్రేష్ఠ మర్శసాం నాశనం పరం. 16.

మలబద్ధకము కలిగిన మూలరోగములయందు వామును వేటుప్పుతో చేర్చిన మజ్జిగను భక్షింపవలెను. వాతకఫమువలన మూలరోగము గలవారలకు ఇంతకంటెను మంచియౌషధ మింకనొక్కటియు లేదు. కాబట్టి దోషము ననుసరించి తైలయుతముగా గాని, రూక్షముగా గాని తక్రము నుపయోగింపవలయును ఈతక్రముచేత నశించినమూలరోగము మఱల కనుపట్టదు. చిత్రమూలపు బెరడును నూరి కుండలోపలను రాచి దానియందు మజ్జిగను పోసి త్రాగుచున్న మూలరోగములు హరించును. బెల్లముతో చేర్చి కరక్కాయను భక్షించిన పిత్తశ్లేష్మములను పోగొట్టును. తీటలను, దురదల నడంచును. గుదరోగముల నన్నిటిని పోగొట్టును. పిప్పళ్లు, బెల్లమును నేతితో వేయించిన కరక్కాయలో చేర్చికొని భక్షించినను, కరకకాయలో తెల్లతెగడ దంతిచెట్టు బెరడులో బెల్ల

మును కలుపుకొని తినినయెడల గుదస్థానపు వాయువు ననులోమముసుగా చేయును. నల్లనూవులు, నల్లజీడివిత్తులుకలిపి తినినయెడల జఠరాగ్ని వృద్ధినొందును. కుష్ఠరోగము, మూలరోగమును నాశనము నొందును.

తిలాదియోగములు.

శ్లో. తిలభల్లాతకం పథ్యా గుడ శ్చేతి సమాంశికం, దుర్నామ కాసశ్వాసఘ్నం ప్లీహపాండుజ్వరాపహం. 17. గోమూత్రవ్యుషితాం దద్యాత్సగుడాం వా హరీతకీం, పంచకోలకయుక్తం వా తక్ర మస్మై ప్రదాపయేత్. 18. మృల్లిప్తం సూరణం కందం పక్త్వాఽగ్నౌ పుటపాకవత్, అద్యాత్సతైలలవణం దుర్నామవినివృత్తయే. 19. స్విన్నం వార్తాకుఫలం ఘోషాయాః క్షారజేన సలిలేన, తద్ఘృతభృష్టం యుక్తం గుడేనాతృప్తితో యోఽత్తి. 20. పిబతి చ తక్రం నూనం తస్యాశ్వో వాతివృద్ధగుదజాని, యాంతి వినాశం పుంసాం సహజా న్యపి సప్తరాత్రేణ. 21. అసితానాం తిలానాం ప్రాక్ ప్రకుంచం శీతవా ర్యను, ఖాదతో ఽర్శాంసి నశ్యంతి ద్విజదార్ఢ్యాంగపుష్టిదం. 22.

(నల్లనూవులు, నల్లజీడివిత్తులు, కరకకాయ, బెల్లము వీనిని సమానభాగములను గ్రహించి భక్షించినయెడల మూలరోగము, దగ్గు, శ్వాసము, ప్లీహ, పాండుజ్వరము మున్నగునవి నశించును.) గోమూత్రములో రాత్రియంతయును నానవైచియుంచఁబడిన కరకకాయను బెల్లముతో చేర్చి భక్షించినయెడలగాని, లేక చవ్యము చిత్రమూలము శొంఠి పిప్పళ్లు మోడి పంచకోలచూర్ణము వీటితోఁజేర్చిన మజ్జిగ గాని మూలరోగము గలవారి కియ్యవలయును. అడవికందను మట్టితో పూసి పుటపాకము బెట్టునట్లు పుటమువేసి తైలమును లవణమును కలిపికొని తినినయెడలను మూలరోగము నష్టమగును. చేదుబీరకాయలో నీళ్లుపోసి పిసికి మంచిముదుక బట్టతో బాగుగా వడిమకట్టి దానితో ములకపండు నుడుకపెట్టిగాని, వండిగాని నేతితో వేయించికొని బెల్లములో కలుపుకొని సేవించినయెడల మూలరోగములు దూరము లగును. ఆవుమజ్జిగను త్రాగినయెడల మిక్కిలి వృద్ధిబొందిన గుదలును, శరీరముతో పుట్టిపెరిగిన మొలలును ఏడురోజులలో నశించును. ఒకపలము నల్లనువ్వులను మొదట తిని వెంటనే చల్లని నీరు త్రాగినయెడల మూలరోగములు అన్నివిధము లైనవియును నశించును. పండ్లు గట్టిపడును. అవయవములకు మంచి బలము వచ్చును.

దంత్యారిష్టము.

శ్లో. దంతీచిత్రకమూలానాం ఉభయోః పంచమూలయోః, భాగా న్పలాంశా నాహోత్య జలద్రోణే విపాచయేత్. 23. త్రిఫలం త్రిఫలాయా శ్చ దలానాం తత్ర దాపయేత్, రసే చతుర్థశేషే తు పూతశీతే ప్రదాపయేత్. 24. తులాం గుడస్య తత్తిష్ఠే న్మాసార్థం ఘృతభోజనే, తన్మాత్రయా పిబే న్నిత్య మర్శోభ్యో విప్రముచ్యతే. 25 గ్రహణీపాండురోగఘ్నం వాతవర్చోనులోమనమ్, దీపనం చాఽరుచిఘ్నం చ దంత్యారిష్ట మిదం విదుః. పాత్రేఽరిష్టాదిసంధానం ధాతకీలోధ్ర లేపితే. 26.

తెల్లదింతెన నల్లదింతెన చిత్రమూలము దశమూలములు త్రిఫలములు వీటి నొక్కొక్క పలము చొప్పున తీసికొని నలియగొట్టి ద్రోణపునీటిలో పక్వముచేయవలయును. అందు త్రిఫలముల బెరడును 3 పలములును జాపత్రి 3 పలములు బెల్లము తులాప్రమాణమును ఆరెపువ్వులు వీటినన్నిటి నందుచేర్చి కలిపి నేతికుండలో వైచి పదునైదురోజు లుంచవలయును. తరువాత మాత్రల ననుసరించి ప్రతిదినమును సేవించుచున్నచో మూలరోగములు గ్రహణీరోగములు పాండురోగములు వీటిని నశింపఁజేయును. గుదస్థానమునందలి వాయువును మలమును అనుకూలముగా వెడలించుచుండును. ఇద్దానివలన జఠరాగ్ని దీపించును. అరుచి నశించును. దీనిని దంత్యారిష్ట మని యందురు.

ప్రాణదగుటిక.

శ్లో. సనాగరారుష్కరవృద్ధదారుకం, గుడేన యో మోదకమత్త్యుదారకం. అశేషదుర్నామకరోగదారకం, కరోతి వృద్ధం సహసైవ దారకం. 27. చూర్ణే చూర్ణసమో జ్ఞేయః మోదకే ద్విగుణో గుడః, త్రిపలం శృంగబేరస్య చతుర్థం మరిచస్య చ. 28. పిప్పల్యాః కుడపార్ధం చ చవ్యాయాః పల మేవ చ. 29. తాలీసపత్రస్య పలం పలార్ధం కేసరస్య చ, ద్వే పలే పిప్పలీమూలా దర్ధకర్షం చ పత్రకాత్. 30. సూక్ష్మైలాకర్ష మేకం తు కర్షం చ త్వఙ్మృణాళయోః, గుడా త్పలాని తు త్రింశ చ్చూర్ణ మేకత్ర కారయేత్. 31. అక్షప్రమాణా గుటికా ప్రాణదేతి చ సా స్మృతా, పూర్వం భక్ష్యా తు పశ్చాత్తు భోజనస్య యథాబలం. 32. మద్యం మాంసరసం యూషం క్షీరం తోయం పిబే త్తథా, హన్యా దర్శాంసి సర్వాణి సహజా

న్యస్రజాని చ. 34. వాతపిత్తకఫోత్థాని సన్నిపాతోద్భవాని చ, పానాత్యయే మూత్రకృచ్ఛ్రే వాతరోగగళగ్రహే. 35. విషమజ్వరే చ మందేఽగ్నౌ పాండురోగే తథైవ చ, క్రిమిహృద్రోగిణాం చైవ గుల్మశూలార్తినాం తథా. 36. శ్వాసకాసపరీతానా మేషా స్యా దమృతోపమా, శుంఠ్యా స్థానేఽభయా దేయా విడ్గ్రహే పిత్తపాయుజే. 37. ప్రాణదేయం సితాం దత్వా చూర్ణమానా చ్చతుర్గుణామ్, అమ్లపిత్తాగ్నిమాంద్యాదౌ ప్రయోజ్యా గుదజాతురే. 38. అనుపానం ప్రయోక్తవ్యం వ్యాధౌ శ్లేష్మభవే పలమ్, పలద్వయం త్వనిలజే పిత్తజే తు పలత్రయం. 39.

శొంఠి,నల్లజీడివిత్తులు, పెద్దమానుచెక్క,బెల్లము వీటిని మోదకములను చేసి తినినచో నన్నివిధములగు మూలరోగములును, మలలును నశించును. చూర్ణముతో సమానముగా బెల్లమును వాడవలయును. అల్లము 3 పలములు,మిరియములు ఒకపలము, పిప్పళ్లు 2 పలములు,చవ్యము 1 పలము,తాడిశపత్రి ఒకపలము,నాగకేసరములు అరపలము,మోడి 2 పలములు,జాజిపత్రి 6 మాషములు, చిన్నయేలకులు పావుపలము,లవంగపుపట్ట వట్టివేళ్లు ఒక్కొక్క అర్ధకర్షమును బెల్లము 30 పలములు వీటి నన్నిటిని చూర్ణముచేసి కలిపి ఒక్కొక్కతులమంత మాత్రలను కట్టవలయును. ఇయ్యది ప్రాణదగుటిక యనఁబడును. భుజించుటకు ముందుగా ఈమాత్రను సేవించి భోజనానంతరమున బలానుసారముగా మద్యము మాంసరసమును యూషమును పాలు నీరు వీనిని త్రాగవలయును. ఇదియన్ని తెగలగు మూలరోగములను శరీరముతో కూడఁ బుట్టిన మూలరోగమును, వాతపిత్తకఫముల నగు మూలరోగములను నశింపఁజేయును.

అతిపానము మూత్రకృచ్ఛ్రము వాతరోగము గళగ్రహము, విషమజ్వరము అగ్నిమాంద్యము పాండురోగము వీటిలో నిది హితకరము. జంతువాతము హృద్రోగము గుల్మరోగము శూలరోగము శ్వాసరోగము దగ్గు వీటితోకూడిన రోగికిఈమాత్రలు అమృతతుల్యములు. పిత్తమువలనమూలరోగముకలిగెనేనిశొంఠిఅల్లము వీటికిబదులుగాకరక్కాయను వేయవలయును, చూర్ణముకంటె నాలుగురెట్లు చక్కెరను కలిపి దీనిని తయారుచేయవలయును. అమ్లపిత్తము మందాగ్ని మున్నగువానియందును, గుదరోగములయందు ఈమాత్రల నుపయోగింపవలయును. కఫరోగమునం దొకపలము అనుపానమును చేర్చవలయును. వాతరోగమునందు 2పలముల అనుపానమును పిత్తరోగమునందు 3పలముల అనుపానమును ఈయవలయును.

కాంకాయనమోదకములు.

శ్లో. పథ్యాపంచపలా న్యేక మజాజ్యా మరిచస్య చ, పిప్పలీ పిప్పలీమూల చవ్య చిత్రక నాగరాః. 40. పలాభివృద్ధాః క్రమశః యవక్షారం పలద్వయమ్, భల్లాతకపలా న్యష్టౌ కందస్తు ద్విగుణో మతః. 41. ద్విగుణేన గుడేనైషాం వటకా నక్షసమ్మితాన్, కృత్వైనం భక్షయే త్ప్రాతః తక్రమంభోను వా పిబేత్. 42. మందాగ్నిం దీపయ త్యేష గ్రహణీపాండురోగవిత్, కాంకాయనేన శిష్యేభ్యః శస్త్రక్షారా గ్నిభి ర్వినా. 43. భిషగ్జిత మితి ప్రోక్తం శ్రేష్ఠ మర్శోవికారిణామ్,

కరక్కాయలు ఐదుపలములు, జీలకఱ్ఱ,మిరియములు ఒకపలము, పిప్పళ్లు ఒకపలము, మోడి మూడుపలములు, చవ్యము నాలుగుపలములు, చిత్రమూలముఅయిదుపలములు శొంఠి ఆరుపలములు, యవక్షారము రెండుపలములు, నల్లజీడివిత్తులు ఎనిమిదిపలములు, కందదుంప పదహారుపలములు వీటి యన్నింటికి రెండురెట్లు బెల్లము కలిపి పావుపావుపలము చొప్పున మాత్రలను కట్టవలయును. ప్రాతఃకాలమున ఒకమాత్రను తిని పైన మజ్జిగను కాని నీళ్లనుకాని త్రాగవలయును. ఇది అగ్నిమాంద్యమును పోగొట్టును. గ్రహణులను, పాండురోగమును నశింపచేయును. ఇది శస్త్రములు, క్షారపదార్థములు అగ్నితాపనములు మొదలగునవి లేకయే జయించు నని కాంకాయనమునిచేత శిష్యులకు చెప్పబడినది. మూలరోగముల కన్నిటికిని శ్రేష్ఠమైన ఔషధము.

మాణిభద్రమోదకము.

శ్లో. విడంగసారామలకాభయానాం పలంపలం స్యాత్త్రివృత త్రయంచ. 44. గుడస్య షట్ ద్వాదశభాగయుక్తా మాసేన త్రింశ ద్గుటికా విధేయాః. నివారణే యక్షవరేణ సృష్టః, స మాణిభద్రః కిల శాక్యభిక్షవే. 45. అయం హి కాసక్షయ కుష్ఠనాశనం భగందరప్లీహ జలోదరార్శసామ్, యథేష్టచేష్టాన్నవిహారసేవీ అనేన వృద్ధ స్తరుణో భవే చ్చ. 46.

వాయువిడంగములు, దానిమ్మబెరడు, ఉసిరికకాయలు, కరక్కాయలు వీటి నొక్కొక్కపలమును, తెల్లతెగడ మూడుపలములు, బెల్లము ఆరుపలములు చొ॥ పన్నెండుభాగములను తీసుకొని ముప్పదియుండలను కట్టవలయును. ఈయుండలను మాణిభద్రుడను యక్షుడు సృజించెను. వీనివలన దగ్గులు, క్షయరోగములు, కుష్ఠులు భగం

దరములు, పొడలెరోగములు, జలోదరములు, మూలరోగములు నశించును. యథేష్టముగా తిరుగుట, భుజించుట పనిచేయుట కలవాడు వీనిని సేవించుటచేత ముసలివాఁడైనను వయసువాఁడగును.

లఘుసూరణమోదకములు.

శ్లో. మరిచమహౌషధచిత్రక సూరణభాగా యథోత్తరం ద్విగుణాః, సర్వసమో గుడభాగః సెవ్యోఽయం మోదకః ప్రసిద్ధఫలః. 47. జ్వలనంజ్వలయతి జాఠరమున్మూలయతి శూలగుల్మగదాన్, నిశ్శోషయతి శ్లీపద మర్శాం స్యపి నాశయత్యాశు. 48.

మిరియము ఒకభాగము శొంఠి రెండుభాగములు, చిత్రమూలము నాలుగుభాగములు, అడవికంద యెనిమిదిభాగములు, వీటిని అన్నిటితో సమానముగా బెల్లము చేర్చి లడ్డులు చేసి సేవించవలయును. ఇది ప్రసిద్ధమగు ఫలము లిచ్చును. జఠరాగ్నిని వృద్ధిపొందించును. కడుపునొప్పి, బల్లలు మొదలగువానిని పారదోలును. శ్లీపదమును మూలరోగమును నశింపచేయును.

బృహత్సూరణమోదకములు.

శ్లో. సూరణషోడశభాగా వహ్నె ర్దలం మహౌషధస్యాతః, అర్ధేన భాగయుక్తి ర్మరిచస్య తతోఽపి చార్ధేన. 49. త్రిఫలాకణాసమూలాతాలీశారుష్కరక్రిమిఘ్నానామ్, భాగా మహౌషధసమా దహనాంశా తాలమూలీ చ. 50. భాగః సూరణతుల్యో దాతవ్యో వృద్ధదారుకస్యాపి, భృంగైలే మరిచాంశే సర్వాణ్యేకత్ర సంచూర్ణ్య. 51. ద్విగుణేన గుడేన యుతః సేవ్యోఽయం మోదకః ప్రకామధనైః, గురువృష్యభోజ్యరహితే ప్యేతశేషూపద్రవం కుర్యాత్. 52. భస్మకమనేన జనితం పూర్వ మగస్త్యస్య యోగరాజేన, భీమస్య మారుతేరపి యేన తౌ మహాశనౌ జాతౌ. 53. అగ్నిబల బుద్ధిహేతుర్న కేవలం సూరణో మహావీర్యః, ప్రభవతి శస్త్రక్షారాగ్నిభిర్వినాప్యర్శసా మేషః. 54. శ్వయథుశ్లీపదజిద్గ్రహణీమపి కఫవాతసంభూతామ్, నాశయతి బలీ పలితం మేధాం కరుతే వృషత్వం చ. 55. హిక్కాం శ్వాసం కాసం సరాజయక్ష్మప్రమేహాంశ్చ, ప్లీహానాం చాథోగ్రం హన్తి సదైతద్రసాయనం పుంసాం. 56.

అడవికంద 16 భాగములు, చిత్రమూలము 8 భాగములు, శొంఠి నాల్గుభాగములు మిరియములు 2 భాగములు, కరక్కాయలు ఉసిరిక తాడి పిప్పళ్లు మోడి తాడిశపత్రి నల్లజీడివిత్తనములు వాయువిడంగములు వీనినన్నిటిని నాల్గునాల్గుభాగములును నేలతాడి 8 భాగములును పెద్దమ్రాను 16 భాగములును, ఏలకులు దాల్చినపట్ట రెండురెండు భాగములు వీటి నన్నిటిని ఒక్కచోట నొక్కమాఱుగా చూర్ణము రెండురెట్లు బెల్లము కలిపి సేవింపవలయును. ఇయ్యదికామదేవుని వృద్ధి నొందించును. ఈయోగరాజమును సేవించినందువలననే యగస్త్యునికి మొదట భస్మమగునట్లు జీర్ణశక్తి గలిగినది. అతరువాత భీమసేనునకు గలిగినది అగ్నిబలము వృద్ధియే ఇట్లగుటకు కారణము. ఇయ్యదికేవలము వీర్యమును వృద్ధి నొందించునది మాత్రమే కాదు. అగ్నికిని బలమునకును బుద్ధికిని కారణముగూడ నై యున్నది. శస్త్రములు క్షారచికిత్సలు అక్కఱలేకయే మూలరోగములను పోగొట్టును. శోఫ శ్లీపదము కఫము వాతము వీటివలన పుట్టిన గ్రహణిని పోగొట్టును. శరీరము ముడుతలుపడుట వెంట్రుకలు తెల్లపడుట నశించును. బుద్ధిని పుంస్త్వమును పుట్టించును. వెక్కిళ్లు శ్వాస దగ్గు రాజయక్ష్మము ప్రమేహము పాండురోగము వీటిని పోగొట్టును. ఇయ్యది పురుషులకు రసాయనముతో తుల్యమైనది.

సూరణపిండీ.

శ్లో. చూర్ణీకృతా షోడశ సూరణస్య
భాగా స్తతోఽర్ధేన చ చిత్రకస్య,
మహౌషధార్ధో మరిచస్య చైకో
గుడేన దుర్నామజయాయ పిండీ. 57

పిండిచేసినఅడవికంద 16 భాగములును, చిత్రమూలము 8 భాగములును, శొంఠి, మిరియములు వీటి నొక్కభాగమును కెట్టింపు బెల్లములో కలిపి ముద్దచేసి సేవించి, మూలరోగములు నశించును. దీనిని పిండిగా చేయవలయును. అనినందున లడ్డువలెగాని కుడుముల వలెగాని చేయవలయు నని తెలియవలయును.

వ్యోషాద్యచూర్ణము.

శ్లో. వ్యోషాగ్నిరుష్కరవిడంగతిలాభయానాం
చూర్ణం గుడేన సహితం తు సదోపయోజ్యం,
దుర్నామకుష్ఠగరశోథశకృద్వి్బంధా న
గ్నేర్జయ త్యబలతాం క్రిమిపాండుతాం చ. 58

తా. శొంఠి, మిరియములు, పిప్పళ్లు, చిత్రమూలము, నల్లజీడివిత్తనములు, వాయువిడంగములు, నల్లనువ్వులు, కరక్కాయలు వీటిని చూర్ణముచేసి బెల్లములో కలిపి యెల్లప్పుడు సేవింపవలయును. ఇయ్యది మూలరోగము, కుష్ఠు, విషము, వాపు, మలబద్ధకము, అగ్నిమాంద్యము, పాండురోగము, జంతువాతము వీటిని హరించును.

సమశర్కరచూర్ణము.

శ్లో. శుంఠీకణామరిచ నాగదలత్వగేలం
చూర్ణీకృతం క్రమవివర్ధిత మూర్ధ్వ మంత్యాత్,
ఖాదే దిదం సమసితం గుదజాగ్నిమాంద్య
కాసారుచిశ్వసన కంఠ హృదామయేషు. 59

శొంఠి, పిప్పళ్లు, మిరియములు, తమలపాకులు, లవంగపుపట్ట, ఏలకులు వీటిని చూర్ణముచేసి యీచూర్ణముతో సమానముగా చక్కెరనందు కలుపుకొని తినినయెడల మూలరోగము, అగ్నిమాంద్యము, శ్వాస, కంఠరోగము, హృద్రోగము వీటియందు హితమును కలిగించును.

లవణోత్తమాదిచూర్ణము.

శ్లో. లవణోత్తమ వహ్నికలింగయవాన్
చిరబిల్వమహాపిచు మర్దయుతాన్,
పిబ సప్తదినం మధితాలులితాన్
యది మర్దితు మిచ్ఛసి పాయురుహాన్. 60

సైంధవలవణము చిత్రమూలము కొడిశపాలవిత్తనములు క్రానుగువేరు పెద్దవేము వీనిసమభాగకల్కము మజ్జిగలో నానవేసుకొని యేడుదినములు సేవించిన మూలరోగములు తొలంగిపోవును.

నాగార్జునయోగము.

శ్లో. త్రిఫలా పంచలవణం కుష్ఠం కటుకరోహిణీ, దేవదారు విడంగాని పిచుమర్దఫలాని చ. 61. బలా చాతిబలా చైవ హరిద్రే ద్వే సువర్చలా, ఏత త్సంభృత్య సంభారం కరంజత్వగ్రసేన చ. 62. పిష్ట్వా చ గుటికాం కృత్వా బదరాస్థిసమాం బుధః, ఏకైకాం తాం సముద్ధృత్య రోగే రోగే పృథక్పృథక్. 63. ఉష్ణేన వారిణా పీతా శాన్త మగ్నిం ప్రదీపయేత్, అర్శాంసి హన్తి తక్రేణ గుల్మ మమ్లేన నిర్హరేత్. 64.

జంతుదష్టం తు తోయేన త్వగ్దోషం ఖదిరాంబునా, మూత్రకృచ్ఛ్రంతు తోయేన హృద్రోగం తైలసంయుతా. 65. ఇంద్రస్వరససంయుక్తా సర్వజ్వరవినాశినీ, మాతులుంగరసేనాథ సద్యశ్శూలహారీస్మృతా. 66. కపిత్థతిందుకానాం తు రసేన సహమిశ్రితా, విషాణి హన్తి సర్వాణి పానాశనప్రయోగతః. 67. గోశకృద్రససంయుక్తా హన్యాత్కుష్ఠాని సర్వశః, శ్యామాకషాయసహితా జలోదరవినాశినీ. 68. భక్తచ్ఛందం జనయతి భుక్తస్యోపరి భక్షితా, అక్షిరోగేషు సర్వేషు మధునా ఘృష్యతాం జయేత్. 69. లేహమాత్రేణ నారీణాం సద్యః ప్రదరనాశినీ, వ్యవహారే తథా ద్యూతే సంగ్రామే మృగయాదిషు. 70. సమాలభ్య నరో హ్యేనాం క్షిప్రం విజయ మాప్నుయాత్.

కరక్కాయలు తాడి ఉసిరిక పంచలవణములు చంగల్వకోష్ఠు కటుకరోహిణి దేవదారు వాయువిడంగము వేముపండ్లు ముత్తువపులగము తెల్లముత్తువపులగము పసుపు మానిపసుపు ఆదిత్యభక్తి ప్రాద్దుతిరుగుడు వీటినన్నిటిని క్రానుగురసముతోటి నూరి రేగుగింజలంత మాత్రలు చేసి ఒక్కొక్కమాత్రను ప్రతిరోగమునందు వేరువేరుగా వేడినీళ్ల అనుపానముతో సేవించిన యెడల జఠరాగ్నిని దీపింపజేయును. మూలరోగములను పోగొట్టును. గంజితో పుచ్చుకొనిన గుల్మరోగములను పోగొట్టును. చన్నీళ్ళతోనైన జంతువాయువును పోగొట్టును. కాచునీళ్లతోటి బుచ్చుకొనిన చర్మదోషములను పోగొట్టును. మంచినీళ్ళతో పుచ్చుకొనినయెడల మూత్రకృచ్ఛ్రములను పోగొట్టును. తిలతైలముతో బుచ్చుకొనిన హృద్రోగములను పోగొట్టును. కొడిసెపాలరసముతోబుచ్చుకొనిన అన్నివిధములయిన జ్వరమును పోగొట్టును. మాదీఫలరసము బుచ్చుకొనిన తాత్కాలిక శూలలను పోగొట్టును. కాచు తుమికరసములలో చేర్చి బుచ్చుకొనిన అన్నివిధములైన విషములు దిగిపోవును. ఆవుపేడరసముతో బుచ్చుకొనిన అన్నికుష్ఠులును, తెల్లతెగడకషాయముతో బుచ్చుకొనిన జలోదరములు నశించును. భోజనమైన తరువాత బుచ్చుకొనిన భోజనమందు రుచి కలిగించును. నేత్రరోగము లన్నిటికిని తేనెతో చాది కలికము వేయవలయును. స్త్రీలకు దీనిని సేవించినమాత్రమున ప్రదరరోగములు నశించును. వ్యవహారము జూదము యుద్ధము వేట మొదలైనవానియందు మనుజుఁడు దీనిని సేవించిన త్వరగా విజయము నొందును.

విజయచూర్ణము.

శ్లో. త్రికత్రయవచా హింగు పాఠాక్షారనిశాద్వయం. 71

చవ్యతిక్తాకలింగాగ్ని శతాహ్వాలవణాని చ, గ్రంధిబిల్వాజమోదాచ గణోష్టావింశతి ర్మతః. 72. ఏతాని సమభాగాని శ్లక్ష్ణచూర్ణాని కారయేత్, తతో బిడాలపదకం పిబే దుష్ణేన వారిణా. 73. ఏరండతైల యుక్తం తు సదా లిహ్యా త్తతో నరః, కాసం హన్యాత్తదా శోథం అర్శాంసి చ భగందరం. 74. హృచ్ఛూలం పార్శ్వశూలంచ వాత గుల్మం తథోదరం, హిక్కాశ్వాసప్రమేహాంశ్చ కామలాన్ పాండు రోగతాం. 75. ఆమాన్వయ ముదావర్త మంత్రవృద్ధిం గుదక్రిమీన్, అన్యే చ గ్రహణీదోషాః యే మయా పరికీర్తితాః 76. మహాజ్వరో పసృష్టానాం భూతోపహతచేతసాం, అప్రజానాంతు నారీణాం ప్రజావర్ధన మేవ చ. 77. విజయో నామ చూర్ణోఽయం కృష్ణాత్రేయేణ పూజితః.

కరక్కాయలు, తాడి, ఉసిరిక, శొంఠి, మిరియములు, పిప్పళ్ళు, లవంగపట్ట, ఏలకులు, జాజిపత్రి, వస, ఇంగువ, విషబొద్ది, యవక్షారము, పసుపు, మ్రానుపసుపు, చవ్యము, కటుకరోహిణి, కొడిశపాలవిత్తనములు, నల్లజీడిగింజలు, సదాప, పంచలవణములు, మోడి, మారేడువేళ్ళు, వాము ఇవి అష్టావింశతిగణ మనఁబడును. వీనిని సమానభాగములుగా తీసికొని మెత్తగా చూర్ణము చేయవలయును. తరువాత ఆముదములో కలుపుకొని తులమంతయు వేడినీళ్లతోకూడా త్రాగవలయును. దగ్గు, వాపు, మూలరోగము, భగందరము, కడుపునొప్పి, పార్శ్వశూల, వాతగుల్మము, ఉదరరోగము, వెక్కిళ్ళు, శ్వాస, ప్రమేహము, కామెరలు, పాండురోగము, ఆమవికారము, ఉదావర్తము, అంత్రవృద్ధి, ముడ్డినొప్పి అనువీటిని పోఁగొట్టును. ఇంకను నాచేత చెప్పఁబడిన యితరగ్రహణీరోగములనునివర్తించును. పెద్దపెద్ద జ్వరములతో పీడింపఁబడినవారికిని దయ్యములవల్ల మతిపోయినవారికిని ఇది సుఖము నిచ్చును. బిడ్డలులేని స్త్రీలకు బిడ్డలను పుట్టించును. ఇవి విజయచూర్ణము. కృష్ణాత్రేయులవారిచేత పూజింపఁబడినది.

బాహుశాలగుడము.

శ్లో. త్రివృత్తేజోవతీ దన్తీ శ్వదంష్ట్రాచిత్రకం శఠీ. 78. గవాక్షీ ముస్త విశ్వాహ్వా విడంగాని హరీతకీ, పలోన్మితాని చైతాని పలాన్యష్టౌ వరుష్కరాన్. 79. షట్పలం వృద్ధదారస్య సూరణస్య తు షోడశ, జలద్రోణద్వయే క్వాథ్యం చతుర్భాగావశేషితం. 80. పూతం తు తం రసం భూయః క్వాథ్యేభ్య స్త్రిగుణో గుడః, లేహం పచేత్తు తం తావత్ యావ ద్దర్వీప్రలేపనం. 81. అవతార్య తతఃపశ్చా చ్చూ

ర్ణా నీమాని దాపయేత్, త్రివృత్తేజోవతీ కంద చిత్రకాన్ ద్విపలాంశి కాన్. 82. ఏలాత్వఙ్మరిచం చాపి గజాహ్వాం చాపి షట్పలాం, ద్వా త్రింశతం పలా న్యేవం చూర్ణం దత్వా నిధాపయేత్. 83. తతో మా త్రాం ప్రయుంజీత జీర్ణే క్షీరరసాశనః, పంచగుల్మా న్ప్రమేహాంశ్చ పాం డురోగం హలీమకమ్. 84. జయే దర్శాంసి సర్వాణి తథా సర్వోద రాణిచ, దీపయే ద్గ్రహణీం మందాం యక్ష్మాణం చాపకర్షతి. 85. పీన సే చ ప్రతిశ్యాయే ఆఢ్యవాతే తథైవ చ, అయం సర్వగదే ష్వేవ కల్యాణో లేహ ఉత్తమః. 86. దుర్నామారి రయం చాశు దృష్టో వార సహస్రశః, భవం త్యేనం ప్రయుంజానాః శతవర్షం నిరామయాః. 87. ఆయుషో దైర్ఘ్యజననో పలిపలితనాశనః, రసాయనవర శ్చైష మేధా జననఉత్తమః. 88. గుడ శ్శ్రీశౌహుశాలోయం దుర్నామారిః ప్రకీర్తితః.

తెల్లతెగడ చవ్యము తెల్లదింటెన ఏనుగుపల్లేరు చిత్రమూలము కచ్చూరము పాపరబుడమ తుంగముస్తలు శొంఠి వాయువిడంగములు కరక్కాయలు వీటినన్నిటిని ఒక్కొక్కపలమును, జీడివిత్తులు ౨ పలములు, పెద్దమ్రానిచెక్క 6 పలములు, అడవి కంద 16 పలములు వీటిని రెండుద్రోణముల నీటిలో వేసి కషాయము చేయవలయును. నాలుగవపాలు నీరు మిగిలియుండగా దింపి వాసెన కట్టి మరల పొయ్యిమీఁద పెట్టి మూడింతలు బెల్లము వేసి పక్వముచేయవలయును. (తీగెపాకమురాగానే) గరిటకు అం టుకొని లేచునపుడు దింపి యీక్రింద చెప్పబోవు ఔషధముల చూర్ణములను కలపవ లయును. తెల్లతెగడ జ్యోతిష్మతి అడవికంద చిత్రమూలము ఇవి రెండురెండు పల ములును, ఏలకులు లవంగపుపట్టి ఏనుగుపిప్పళ్లు ఇవి ఆరుఆరుపలములు చొ॥ 32 పల ములు తీసికొని చూర్ణముచేసి కలపవలయును. తరువాత మాత్రలను కట్టి తగునట్లుగా తినవలయును. ఔషధముజీర్ణమైనతరువాత పాలనుత్రాగవలయును. ఇదిఅయిదువిధములగు గుల్మరోగములను ప్రమేహమును పాండురోగమును హలీమకమును అన్నివిధములైన మూలరోగములను ఉదరరోగములను పోఁగొట్టును. మందగ్రహణిని క్షయరోగమును పోఁగొట్టును. పీనసయందును ప్రతిశ్యాయమందును వాతరక్తమందును హితకరము. అన్ని విధములగు రోగములయందు యీలేహము ఉత్తమము హితకరము నగును. మూలరోగ ములను త్వరగా పోఁగొట్టును. ఇట్లు అనేక పర్యాయములు ఇది నిదర్శనము చూడబడ్డది. దీనిని సేవించినవారు నూరువర్షములు నీరోగులై జీవించెదరు. ఇది ఆయుష్యమును వృద్ధి పొందించునదియును, తలనెరియుటను పోఁగొట్టునదియును, తెలివిని పుట్టించునదియు

నగు ఉత్తమమైన రసాయనము. ఇది బాహుశాల మను పేరుగల గుడము, మూలరోగ ములను పోఁగొట్టు నని కొనియాడఁబడినది.

గుడభల్లాతకము.

శ్లో. తోయపూర్ణే యదా పాత్రే క్షిప్తో న ప్లవతే గుడః. 89. క్షిప్తశ్చ నిశ్చల స్తిష్ఠేత్ పతిత స్తు న శీర్యతే, యదా దర్వీ ప్రలేప స్స్యాత్ యావద్వా తంతులీభవేత్. 90. ఏష పాకో గుడాదీనాం సర్వే షాం పరికీర్తితః, సుఖవర్ణ స్సుఖస్స్పర్శో గుడః పాక ముపాగతః. 91. పీడితో భజతే ముద్రాం గంధవర్ణరసాన్వితః, భల్లాతకసహస్రే ద్వే జ లద్రోణే విపాచయేత్. 92. పాదశేషే రసే తస్మి న్పచే ద్గుడతులాం భిషక్, భల్లాతకసహస్రార్ధం ఛిత్వా తత్రైవ దాపయేత్. 93. సిద్ధే స్మిం స్త్రిఫలావ్యోషయమానీముస్తసైంధవమ్, కర్షాంశసమ్మితం దద్యా త్త్వగేలాపత్రకేసరం. 94. ఖాదే దగ్నిబలాపేక్షీ ప్రాత రుత్థాయ మా నవః, కుష్ఠార్శః కామలామేహ గ్రహణీగుల్మపాండుతాః. 95. హన్యా త్ప్లీహోదరం కాసక్రిమిరోగభగంధరాన్, గుడభల్లాతకో హ్యేష శ్రేష్ఠ శ్చార్శోవికారిణాం. 96.

నీళ్ళతో నిండిన పాత్రలో వేసిన తేలక యుండినను, కదలకయుండినను, నీటిలో యున్నను, కరగకుండినను, పాకసమయమున గరిటకు చుట్టుకొని తీగెలుపారినను, గుడా దులకు పాకము కలిగినదని తెలుసుకొనవలయును. చక్కగా పక్వమైనగుడము చూచు టకు స్వచ్ఛముగాను వాసన రంగు రుచి కలదిగను యుండును. రెండువేలనల్ల జీడివిత్తు లను ముక్కలుచేసి నీళ్లలో పోసి వండి, ద్రోణపరిమాణపునీటిలో, నాల్గవపాలు నీరు మిగిలియున్నప్పుడు నూరుపలముల బెల్లమునుకలిపి పక్వము చేయవలయును. 500 నల్లజీడి విత్తులను ముక్కలనుచేసి ఆపాకమునందు కలపవలయును. త్రిఫలములు శొంఠి మిరియ ములు పిప్పళ్లు వామము తుంగముస్తలు సైంధవలవణము లవంగపుపట్ట ఏలకులు జాపత్రి నాగకేసరములు వీటిని ఒక్కొక్కపలము చొప్పున కలపవలయును. ఇట్లు సిద్ధ ముచేసిన యీలేహమును మనుజుఁడు ప్రాతఃకాలమున లేచి జఠరాగ్ని ననుసరించి భక్షిం పవలయును. ఇయ్యది కుష్ఠులను మూలరోగములను కామెర్లను మేహములను గ్రహ ణులను గుల్మరోగములను పాండురోగములను ప్లీహరోగములను దగ్గును జంతువాయు వులను భగంధరములను పోఁగొట్టును. గుడభల్లాతకము అను పేరుగల యీలేహము అన్నివిధము లగు మూలరోగములందును శ్రేష్ఠము అయిన దందురు.

భల్లాతకగుడము.

శ్లో. దశమూల్యమృతా భార్గీ శ్వదంష్ట్రా చిత్రకం శఠీ, భల్లాతక సహస్రం చ పలాంశం క్వాథయే ద్బుధః. 97. పాదశేషే జల ద్రోణే రసేతస్మి న్విపాచయేత్, దత్వా గుడతులా మేకాం లేహీభూతం సముద్ధరేత్. 98. మాక్షికం పిప్పలీతైలం ఔరుబూకం చ దాపయేత్, కుడపం కుడపం చాత్ర త్వగేలామరిచం తథా. 99. అర్శః కాస ముదావర్తం పాండుత్వం శోథ మేవ చ, నాశయే ద్వహ్నిసాదం చ గుడభల్లాతక స్మృతః. 100.

దశమూలములు తిప్పతీగె గంటుభారంగి పిన్నగుపల్లేరు చిత్రమూలము కచ్చూరము వేయినల్లజీడివిత్తనములు వీటిని కషాయము పెట్టవలసినది. పాల్గవపాలు మిగిలియుండఁగా ఒక్క ద్రోణమాత్రపురసములో నూరుపలముల బెల్లమును వేసి చక్కఁగా పక్వమును జేసి లేహముగా అయిన తరువాత దించవలయును. తేనె పిప్పళ్లు ఆముదము వీనిని నాలుగునాలుగు పలములను, ఏలకులు లవంగిపుపట్ట మిరియములను నాలుగు నాలుగు పలములను అందు కలిపి పాకముచేసి భక్షించినయెడల మూలరోగము దగ్గు ఉదావర్తము పాండురోగము వాపు వీటిని పోఁగొట్టును. ఇది భల్లాతకగుడమని చెప్పఁబడును.

చవ్యాదిఘృతము.

శ్లో. చవ్యం త్రికటుకం పాఠాం క్షారం కుస్తుంబురూణి చ, యమానీ పిప్పలీమూల ముభే చ బిడసైంధవే. 101. చిత్రకం బిల్వ మభయాం పిష్ట్వా సర్పి ర్విపాచయేత్, శకృ ద్వాతానులోమ్యార్థం జాతే దధ్ని చతుర్గుణే. 102. ప్రవాహికాం గుదభ్రంశం మూత్రకృచ్ఛ్రం పరిస్రవమ్, గుదవంక్షణశూలం చ ఘృత మేత ద్వ్యపోహతి. 103.

చవ్యము, శొంఠి, మిరియములు, పిప్పళ్లు, ఆగరుశొంఠి, యవక్షారము, ధనియములు, ఓమము, దశమూలములు, బిడాలలవణము, సైంధవలవణము, మారేడువేళ్లు, కరక్కాయలు వీటిని నూరి నేతిలో పక్వము చేయవలయును. మలవాతముల యానులోమ్యమునకై పెరుగుకలిపి పక్వమును చేయవలయును. ప్రవాహిక గుదభ్రంశము మూత్రకృచ్ఛ్రము పరిస్రవము గుదశూలము అంససంధిశూలము వీటిని ఈతైలము పోఁగొట్టును.

వ్యోషాదిఘృతము.

శ్లో. వ్యోషగర్భం పలాశస్య త్రిగుణే భస్మవారిణి,
సాధితం పిబతః సర్పిః పతం త్యర్శాం స్యసంశయమ్. 104

మోదుగకట్టెలను భస్మముచేసి మూడురెట్లునీటిలో శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు వీటికల్కముచేసి దానియందు సిద్ధముచేయఁబడిన ఘృతమును త్రాగిన గుదరోగములు నశించును. సందేహము లేదు.

ఉదకషట్పలఘృతము.

శ్లో. సక్షారైః పంచకోలైస్తు పలికైః త్రిగుణోదకే.
సమక్షీరం ఘృతప్రస్థం జ్వరార్శః ప్లీహకాసనుత్. 105

యవక్షారము పంచకోలములు ఒక్కొక్కపలము తీసికొని మూఁడురెట్లు నీటిలో సమానముగా పాలను తీసికొని 16 పదహారుపలముల నేయిని పక్వము చేయవలయును. ఇయ్యది జ్వరమును మూలరోగమును ప్లీహరోగమును దగ్గును పోఁగొట్టును.

సింహ్యామృతఘృతము.

శ్లో. పచే ద్వారి చతుర్ద్రోణే కంటకార్యమృతా శతమ్,
తత్రాగ్ని త్రిఫలావ్యోషపూతి కత్వక్కలింగకైః. 106
సకాశ్మర్యవిడంగైస్తు సిద్ధం దుర్నామమేహనుత్,
ఘృతం సింహ్యామృతం నామ బోధిసత్వేన భాషితమ్. 107

నాలుగుద్రోణములనీటిలో వాకుఁడును తిప్పతీగె కరక్కాయలను ఏబదేసిపలము చొప్పున వేసి పక్వముఁజేసి అందు చిత్రమూలము త్రిఫలము త్రికటుకములు క్రానుగచెక్క లవంగపుపట్ట కొడిసెపాలవిత్తనములు గుమ్ముడు వాయువిడంగములు వీటిని కలిపి అందు సిద్ధముచేసిననేతిని సేవించిన ప్రమేహములు నశించును. ఇయ్యది బోధిసత్వుండను ఋషిచేతఁ జెప్పఁబడిన ఘృతము.

పిప్పల్యాద్యతైలము.

శ్లో. పిప్పలీం మధుకం బిల్వం శతాహ్వాం మదనం వచామ్, కుష్ఠం శఠీ పుష్కరాఖ్యం చిత్రకం దేవదారు చ. 108. పిష్ట్వా తైలం విపక్తవ్యం ద్విగుణక్షీరసంయుతం, అర్శసాం మూఢవాతానాం తచ్ఛ్రేష్ఠమనువాసనం. 109. గుదనిస్సరణం శూలం మూత్రకృచ్ఛ్రం ప్రవాహికాం, కట్యూరుపృష్ఠదౌర్బల్య మానాహం వంక్షణాశ్రయం. 110. పిచ్ఛాస్రావం గుదే శోథం వాతవర్చోవినిగ్రహం, ఉత్థానం బహుదోషం చ జయే చ్చైవానువాసనాత్. 111. రక్తార్శసాముపేక్షేత రక్తమాదౌ స్రవే ద్భిషక్, దుష్టాస్రే నిగృహీతే తు శూలానాహౌ వసృ

గ్గదాః. 112. లాజైః పేయా పీతా చుక్రికదల కేసరోత్పలైః స్సిద్ధా, హన్త్యస్రస్రావంసా తథా బలా పృశ్నిపర్ణీభ్యామ్. 113. శక్రాహ్వాథ స్సవిశోష్వా కింవా బిల్వశలాటవః, యోజ్యా రక్తార్శసాం తద్వజ్జ్యోత్స్నికామూలలేపనం. 114. నవనీత తిలాభ్యాసాత్ కేసరనవనీతశర్కరాభ్యాసాత్, దధిసరమథితాభ్యాసాత్ గుదజా శ్శామ్యంతి రక్తవహాః. 115. సమంగోత్పలమోచాహ్వాతిరీటతిలచందనైః, ఛాగక్షీరం ప్రయోక్తవ్యం గుదజే శోణతాపహమ్. 116.

పిప్పళ్లు యష్టిమధుకము మారేడుపిండెలు సదాప మంగకాయ వస చెంగల్వకోష్ఠు కచ్చూరము పుష్కరమూలము చిత్రమూలము దేవదారు వీటినినూరి రెండురెట్లుపాలను కలిపి తైలమునుపక్వముచేసి అనువాసనచేసినచో మూలరోగములకు శ్రేష్ఠము. గుదబయలు వెడలుట శూలమూత్రకృచ్ఛ్రిఘ్నుప్రవాహికమున్నగువాట్లయందును,పిచ్ఛాస్రావముమున్నగు వాట్లయందు దీని నుపయోగింపవలయును. ఇయ్యది పిప్పలాద్యతైలము, రక్తగ్రహణి గలరోగులు దీనిని మొదల రక్తమును వెడలించి సేవించిన హితకరము. లాజలతో పేయను చేసికొనిగాని,పులిచింతాకు నాగకేసరములు నల్లకలువ వీటితో లాజపేయనును చేసికొని దానిని త్రాగినచోగాని, కోలపొన్నము త్తవపులగము వీటితోసిద్ధముచేయబడిన లాజపేయ ముగానిఅస్రస్రావము నశింపజేయును. కొడిశపట్టకషాయమందు కొంచెముశొంఠిచూర్ణము చేర్చిగాని, మారేడుపిండెల రసమందు శొంఠిచూర్ణమునుచేర్చిగాని రక్తార్శస్సులందు నిస్సంశయముగ వాడవచ్చును. చేదుబీరవేరు అరగదీసి మొలలకు లేపనము చేసినను మేలగును. 1 నల్లనువ్వులు వెన్న; 2 తామరపూవులోని కేసరములు చక్కెర నవనీతము; 3 మీగడ పెరుగు తరిచినవెంటనే వేడిగనుండు మజ్జిగ వీనిలో దేనినైనను అభ్యాసమును జేయుచు వచ్చినచో, రక్తము స్రవించు మూలవ్యాధులు హరించును. ముత్తవపులగ నల్లకలువ బూరుగు లొద్దుగు నల్లనువ్వులు రక్తచందనము వీనిని చక్కగా నూరి మేకపాలలోకలిపి పిసికి వడియగట్టి లోపలి కిచ్చినయెడల రక్తార్శస్సులు హరించును.

కుటజలేహము.

శ్లో. కుటజత్వక్పలశతం జలద్రోణే విపాచయేత్, అష్టభాగావశిష్టం తు కషాయ మవతారయేత్. 117. వస్త్రపూతం పునః క్వాథం పచే ల్లేహత్వ మాగతం, భల్లాతకం విడంగాని త్రికటుత్రిఫలా తథా. 118 రసాంజనం చిత్రకంచ కుటజస్య ఫలాని చ, వచా మతివిషాం బిల్వం ప్రత్యేకం చ పలం పలం. 119. త్రింశత్పలాని గుడస్య చూర్ణి

కృత్య నిధాపయేత్, మధునః కుడపం దద్యా ద్ఘృతస్య కుడపం తథా. 120. ఏష లేహ శ్శమ యతి చాఽస్సైర క్తసముద్భవం, వాతికం పైత్తికం చైవ శ్లైష్మికం సాన్నిపాతికం. 121. యే చ దుర్నామజా రోగా స్తాన్సర్వా న్నాశయ త్యపి, అమ్లపిత్త మతీసారం పాండురోగమరోచ కమ్. 122. గ్రహణీమార్దవం కార్శ్యం శ్వయథుం కామలా మపి, అనుపానం ఘృతం దద్యా న్మధుతక్రం జలం పయః. 123. రోగానీక వినాశాయ కౌటజో లేహ ఉచ్యతే.

కొడిసెపట్టను 100పలములు తీసికొని ఒకద్రోణపు నీటిలో పక్వముచేసి ఎనిమిద వపాలు మిగిలినప్పుడు ఆకషాయమును దింపవలయును. తరువాత దానిని వడియకట్టి మఱల పొయ్యిమీదఁ బెట్టి 30 పలములు బెల్లము వైచి లేహమువలె నుడికించి ముద్దకట్ట గనే నల్లజీడివిత్తనములు వాయువిడంగములు శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు కరక్కాయ లు తాడియుసిరికలు రసాంజనము చిత్రమూలను కొడిసెపాలపండ్లు వస అతివస మా రేడుపిందెలు వీటిని ఒక్కొక్కపలమును చూర్ణించి 4 పలములచొ॥ నెయ్యిని తేనెను కలిపి సేవింపవలయును. ఇయ్యది మూలరోగములు పైత్యరోగములు మున్నగువానిని పోఁ గొట్టును. ఇయ్యది కుటజలేహము. దీనికి నెయ్యి తేనె మజ్జిగ నీళ్లు పాలు అనుపానము లు. రోగముల నన్నిటి నిది పోగొట్టును. ఇది ఆమ్లపిత్తము అతిసారము పాండురోగము అరోచకమును పోఁగొట్టును.

కుటజరసక్రియా.

శ్లో. కుటజత్వచో విపాచ్యం శతపలమార్ద్రం మహేన్ద్రసలిలేన, యావ త్స్యా దరసం తద్ద్రవ్యం స్వరస స్తతో గ్రాహ్యః. 124. మోచారసః సమంగా ఫలినీ చ పలాంశిభ స్త్రిభి స్తైశ్చ, వత్సకబీజం తుల్యం చూర్ణీకృత మత్ర దాతవ్యమ్. 125. పూతోత్క్వథిత స్సాన్ద్రః సరసో దర్వీప్రలేపనో గ్రాహ్యః, మాత్రాకాలోపహితా రసక్రియైషా జయ త్యసృక్స్రావమ్ 126. ఛాగలీపయసా యుక్తా పేయా మండేన వా యథాగ్నిబలమ్, జీర్ణౌషధ శ్చ శాలీ న్పయసా ఛాగేన భుంజీత. 127. రక్తగుదజాతిసారం శూలం సాసృగ్రుజో నిహన్త్యాశు, బలవచ్చ రక్త పిత్తం రసక్రియైషా హ్యుభయభాగమ్. 128.

పచ్చికొడిసెచెక్కను నూరుపలములు తెచ్చి ఆకాశము నుండిపడిన నీళ్లతో పక్వముచేసి నీరులేకుండా పోయినపిమ్మట అప్పుడు స్వరసమును తీసికొనవలయును. బూరుగువేరురసము ముత్తవపులగరసము ప్రేంఖణరసము వీటి నొక్కొక్కపలమును కొడిసెపాలవిత్తనములపు ఒకపలమును చూర్ణముచేసి పైదానిలో కలపవలయును. వస్త్రముతో వడియఁగట్టి గట్టిపడిన పిమ్మట దానిని మాత్రను కాలమును అనుసరించి సేవింపవలయును. ఈరసక్రియ మూలరోగములను పోఁగొట్టును. మేకపాలలో చేర్చినదిగాని మంకముతో చేర్చినదిగాని అయిఁచో పేయను బలానుసారముగా నిందు త్రాగుట మంచిది. ఔషధము జీర్ణమైనపిమ్మట వరియన్నమును మేకపాలతోఁ దినవలయును. రక్తాతిసారములు, అతిసారములు మున్నగున వన్నియును దీన నశించును.

కుటజాదిఘృతము.

శ్లో. కుటజఫలవల్కల కేసర నీలోత్పలలోధ్రధాతకీకల్కైః, సిద్ధం ఘృతం విధేయం శూలే రక్తార్శసాం భిషజా. 129.

కొడిసెపాలపండుపట్ట నాగకేసరములు నల్లకల్వలు లొద్దుగ ఆరెపువ్వు వీటితో చేసిన కల్కముతో సిద్ధముచేసిన నేతిని రక్తార్శోరోగపు శూలలయందు వైద్యుఁడు ఉపయోగపెట్టవలయును.

చాంగేరీఘృతము.

శ్లో. అవాక్పుష్పీ బలాదార్వీ పృశ్నిపర్ణీ త్రికంటకమ్, న్యగ్రోధోదుంబరాశ్వత్థ శృంగా శ్చ ద్విపలోన్మితాః. 130. కషాయ ఏష పేష్యస్తు జీవన్తీ కటురోహిణీ, పిప్పలీ పిప్పలీమూలం మరిచం దేవదారు చ. 131. కలింగం శాల్మలీపుష్పం వీరా చందన మంజనం, కట్ఫలం చిత్రకం ముస్తం ప్రియం గ్వతివిషే స్థిరా. 132. పద్మోత్పలానాం కింజల్కః సమంగా సనిదిగ్ధికా, బిల్వం మోచరసం పాఠా భాగా స్స్యుః కార్షికాః పృథక్. 133. చతుఃప్రస్థశృతం ప్రస్థం కషాయ మవతారయేత్, త్రింశత్పలాని తు ప్రస్థో విజ్ఞేయో ద్విపలాధికః. 134. సునిషణ్ణకచాంగేర్యోః ప్రస్థౌ ద్వౌ స్వరసస్య చ, సర్వై రేతై ర్యథోద్దిష్టైః ఘృతప్రస్థం విపాచయేత్. 135. ఏత దర్శస్వతీసారే త్రిదోషే రుధిరస్రుతౌ, ప్రవాహణే గుదభ్రంశే పిచ్ఛాసు వివిధాసు చ. 136. ఉత్థానే చాపి బహుశః శోథశూలగుదామయే,

అంత్రగ్రహే మూఢవాతే మందాగ్నా వరుచావపి. 137. ప్రయోజ్యం విధివత్సర్పిః బలవర్ణాగ్నివర్ధనం, వివిధే ష్వన్నపానేషు కేవలం వా నిరత్యయం. 138.

బ్రహ్మదండి ముత్తవపులగము మూనిపసుపు కోలపొన్న త్రికటుకములు మట్టివేళ్లు మేడివేరు రావివేరు వీటిని రెండురెండు పలముల చొ॥ కషాయమును చేయవలయును. పిమ్మట తిప్పతీగె కటుకరోహిణి పిప్పళి మోడి మిరియములు దేవదారువు కోడిసెపాంవిత్తులు బూరుగుపువ్వు క్షీరకాకోలి రక్తచందనము రసాంజనము నేలగుమ్మడి చిత్రమూలము తుంగముస్తలు ప్రేంఖణము అతివస కరక్కాయ తామరకింజల్కములు నల్లకలువకింజల్కములు మంజిష్ఠము వాకుడువేళ్లు మారేడుపిందెలు బూరుగురసము అగరుశొంఠి ఒక్కొక్కకర్షము చొప్పున గ్రహించి నాలుగుప్రస్థముల కషాయమును ఒకప్రస్థమునుగా దిగగాచి దించి పులిచెంచలము పులిచింతఆకుయొక్కరసమును రెండుప్రస్థములను కలిపి ఒకప్రస్థము నేతిని పక్వము చేయవలయును. ఈఘృతము మూలరోగములను త్రిదోషజము లగు రుధిరస్రావములను గుదభ్రంశము పిచ్ఛ, మున్నగువానిని పోగొట్టి అగ్ని నుద్దీపింపజేయును. అనేకవిధము లగు అన్నపానములయందు ఇయ్యది యొక్కటియే హితకర మగును.

క్షారపాకము.

శ్లో. ప్రశస్తేఽహని నక్షత్రే కృతమంగలపూర్వకమ్, కాలముష్కక మాహృత్య దగ్ధ్వా భస్మ సమాహరేత్. 139. ఆఢకం త్వేక మాదాయ జలద్రోణే పచే ద్భిషక్, చతుర్భాగావశిష్టేన వస్త్రపూతేన వారిణా. 140. శంఖచూర్ణస్య కుడపం ప్రక్షిప్య విపచే త్పునః, శనైశ్శనైస్తు మృద్వగ్నౌ యావ త్సాంద్రతను ర్భవేత్. 141. సర్జికాయవశూకాభ్యాం శుంఠీమరిచపిప్పలీ, వచాచాతివిషా చైవ హింగుచిత్రకయో స్తథా. 142. ఏషాం చూర్ణాని నిక్షిప్య పృథక్త్వేనాష్టమాషకమ్. దర్వ్యా సంఘట్టితం చాపి స్థాపయే దాయసే ఘటే. 143. ఏష వహ్నిసమః క్షారః కీర్తితః కాశ్యపాదిభిః. తోయే కాలకముష్కకస్య విపచే ద్భస్మాఢకం షడ్గుణే, పాత్రే లోహమయే దృఢే విపులధీ ర్దర్వ్యా శనై ర్ఘట్టనమ్. 144. దగ్ధ్వాగ్నౌ బహుశంఖనాభిశకలాన్ పూతావశేషే క్షిపేత్, యద్వైరండజ నాల మేష వహతి క్షారో

వరో వాక్ఛతాత్. 145. ప్రాయస్త్రిభాగ శిష్టే స్మి న్నచ్ఛపైచ్ఛి
ల్యరక్తతా, సంజాయతే తదా స్రావ్యం క్షారాంభో గ్రాహ్య మి
ష్యతే. 146. తుర్యేణాష్టమకేన షోడశ భవే నాంశేన సంవ్యూ
హితో, మధ్యశ్శ్రేష్ఠ ఇతి క్రమేణ విహితః క్షారోదకా చ్ఛంఖ
కః. 147. నాతిసాంద్రో నాతితనుః క్షారపాక ఉదాహృతః, దుర్నామ
కాదౌ నిర్దిష్టః క్షారోయం ప్రతిసారణః. 148. వానీయో యస్తు గుల్మా
దౌ తం వారా నేకవింశతిం, స్రావయేత్ షడ్గుణే తోయే కేచి దాహు
శ్చతుర్గుణే. 149.

శుభవాసరమునందు నల్లపువ్వుల మొక్కపుచెట్టు సమూలముగా నెండించి నువ్వుకంపతో తగులఁబెట్టి ఆభస్మమును తీసి యుంచికొనవలయును. ఒక ఆఢకమును ద్రవ్యమును ద్రోణపునీటిలో పక్వముచేసి నాలుగవపాలు మిగిలి యుండునప్పుడు వడియకట్టి ఒక ప్రస్థము శంఖచూర్ణమునందుపోసి చక్కగా నుడకబెట్టి సన్నని సెగను గట్టిపడునంతవఱకు నుంచి సజ్జక్షారములను శొంఠిమిరియములు పిప్పళ్లు వస అతివస ఇంగువ చిత్రమూలము పీటిని చూర్ణములను ప్రత్యేకముగా నెన్మిదియెన్మిది మాషములచొప్పున వేసి కలియఁబెట్టి ఒక కుండలో నుంచి సేవింపవలయును. ఇయ్యది వహ్నిసమమగు క్షారము. కాశ్యపుఁడు మున్నగువారిచేత నిదికొనియాడఁబడినది.

పైని చెప్పఁబడిన మొక్కపుసమూలక్షారము ఒక ఆఢకప్రమాణము ఆరుఆఢకముల నీళ్లలో కలిపిదృఢమయిన లోహపాత్రయందు కాచుచు తెడ్డుతో కలియపెట్టుచుండవలెను. అర్ధభాగము ఇగిరిన పిమ్మట వడియగట్టి అందు శంఖనాభులభస్మము చేర్చి దానిని కొంచెము ఆముదముతో కలిపి మొలలకు లేపనము చేసినయెడల యూడి పడిపోవును. దీనిని రెండునిమిషముల కాలముకన్న ఎక్కువ నుంచరాదు. సామాన్యముగ మూడవవంతు జలము మిగులునట్లు కాచిన క్షారోదకము గ్రహించతగినది. ఈక్షారోదకమునందు మూడవవంతు శంఖనాభుల చూర్ణము కలిపిన సంవ్యూహ మనియు, ఎనిమిదవవంతు కలిపిన మధ్యమ మనియు, పదహారవవంతు కలిపిన శ్రేష్ఠమనియు శంఖక్షారోదకమునకు పేరు. క్షారపాకము మిక్కిలి చిక్కగను మిక్కిలి పలుచగను నుండరాదు. దీనినిమూలరోగముయందు ప్రతిసారణక్షారముగ వాడనగును. గుల్మాదులందు క్షారోదకము వాడునెడల శంఖనాభుల చూర్ణము కలుపకుండ ఆరురెట్లు ఉదకము చేర్చి ఇరువదియొక్కమారులు వడపోసి ఇవ్వవలెను. కొందరు నాల్గురెట్లు నీళ్లు చేర్చవలె నని చెప్పుచున్నారు.

క్షారసూత్రము.

శ్లో. భావితం రజనీచూర్ణైః స్నుహీచూర్ణం పునఃపునః, బంధనా త్సుదృఢం సూత్రం ఛిన త్త్యర్శోభగందరం. 150. ప్రాగ్దక్షిణం తతో వామం పృష్ఠజం చాగ్రజం క్రమాత్, పంచతిక్తేన సంస్నేహ్య దహేత్ క్షారేణ వహ్నినా. 151. వాతజం శ్లేష్మజం చార్శః క్షారేణాస్రజపిత్తజే, మహాంతి తనుమూలాని ఛిత్త్వైవ బలినో దహేత్. 152. చర్మకీలం తథా ఛిత్వా దహే దన్యతరేణవా, పక్వజంబూపమో వర్ణః క్షారదగ్ధః ప్రశస్యతే. 153.

దారము నొకదానిని గాజుపాత్రలో నుంచి దానిపైని కొద్దిగా పసుపుచూర్ణము ను వేసి కొండజెముడుపాలను దారము మునుగునట్లుగా పోయుచు ఏడుదినములు భావనచేయవలెను. ఇట్లు భావనచేయబడిన దారముతో మొలలను కట్టి బిగించవలెను. దీనివలన మొలలు తెగిపడిపోవును. ఇట్లు చేయునప్పుడు ముందుగా తూర్పువైపుననున్న మొలకును చివరను అండకోశమునకు ముందునుండు మొలకును దారము బిగించవలెను. ఒకటి తెగిపడి పిదప రెండవదానికి కట్టవలె గాని అన్నిమొలలకు ఒకేపర్యాయము కట్టకూడదని వృద్ధవైద్యమతము. వాతార్శస్సుకు శ్లేష్మార్శస్సుకు చికిత్స జేయునపుడు పంచతిక్తఘృతము ముందుగా కొన్నిదినములు సేవింపజేసి పిదపక్షారము, అగ్ని అనువానిచే చికిత్స జేయవలెను. రక్తార్శస్సునకు పిత్తార్శస్సునకు క్షారకర్మయుక్తము. అగ్నికర్మ చేయరాదు. రోగి బలమందున్నయెడల మొలలను శస్త్రముచే ఛేదించి అగ్నికర్మను గాని క్షారకర్మను గాని ప్రయోగించనగును. క్షారముచే కాల్చబడిన మొలలు ఊడిపడిన తర్వాత పండిన నేరేడుపండుచాయ గలిగియున్నయెడల చక్కగా రోగము నివర్తియైనట్లు గ్రహించవలెను. లేనిచో మరల కొన్నిదినములవరకు క్షారలేపనముచేయుచుండవలెను. అండకోశమునకు ముందునుండు మొలలకు అగ్నికర్మచేసినయెడల షండత్వము తటస్థించును. గనుక దానికి క్షారాదికర్మలే యుక్తములు.

ప్రతిసారణీయక్షారప్రయోగవిధి.

శ్లో. గోజీ శేఫాలికాపత్త్రై ర్ఘర్శ స్సంలిఖ్య లేపయేత్, క్షారేణ వాక్శతం తిష్ఠేత్ యంత్రద్వారం పిధాయ చ. 154. త చ్చాపనీయ వీక్షేత పక్వజంబూఫలోపమం, యది చ స్యా త్తతో భద్రం నోచే ల్లింపే త్తథా పునః. 155. తత్తుషాంబు ప్లుతం సాజ్యం యష్టికల్కేన

లేపయేత్, న నిమ్నం తాళవర్ణాభం వహ్నిదగ్ధం స్థితాసృజం. 156 సిర్వాప్య మధుసర్పిర్భ్యాం వహ్నిసంజాత వేదనాం, సమ్యగ్దగ్ధేషు గోక్షీరీప్లక్షచందనగైరికైః. 157. సామృతైః స్సర్పిషా యుక్తైరాలేపం కారయేద్భిషక్, ముహూర్త ముపవేశ్యాసౌ తోయపూర్ణేఽథభాజనే. 158. క్షార ముష్ణాం బునా పాయ్యం విబంధే మూత్రవర్చసోః, దాహే వస్తాదిజే లేపః శతధౌతేన సర్పిషా. 159. నవాన్నం మాషతక్రాది సేవ్యం పాకాయ జానతా, పిబే ద్వ్రణవిశుద్ధ్యర్థం వరాక్వాథం సగుగ్గులుం. 160. జీర్ణశాల్యన్న ముద్గాతిపథ్యం తిక్తాజ్యసైంధవం, రూఢసర్వవ్రణం వైద్యః క్షారం దత్వా చ వాసయేత్. 161. పిప్పల్యాద్యేన తైలేన సేవే ద్దీపనపాచనం,

బర్రెంక వావిలి ఆకులయొక్క రసముచేత మొలలను బాగుగా రుద్ది పైన క్షారమును లేపనము చేసి ఉన్నివస్త్రముచేత గుదస్థానము కప్పి రెండునిమిషములకాలము ముంచి తీసి వేయవలెను. అప్పుడా మొలలు పండిన నేరేడుపండుచాయ గలిగి యుండును. అట్లుండక భిన్నవర్ణముగా నున్నయెడల తిరిగి పైజెప్పినరీతిని క్షారప్రయోగము చేయవలెను. ఇట్లుచేయుటచేత మొలలు నల్లబడును. తరువాత మొలలందు మంట తగ్గుటకై యష్టిమధుకపు కల్కములో ఘృత కాంజికములు కలిపి పూయవలెను. దోషనివర్తియైన మొలలు నల్లనై యుండును. వానికి తేనె నెయ్యి పూసిన హరించును. లేక తవక్షీరి జువ్విపట్టగైరిక రక్తచందనం తిప్పతీగె దీనికల్కమును నేతితో పూయవలెను. వేడిఅన్నమును మినుములు మజ్జిగ యివి ఇందు పథ్యములు. రోగము పూర్తిగ కుదిరినను మరికొంతకాలము పిప్పల్యాదితైలముతో అనువాసనవస్తి నిచ్చుచు దీపనపాచనాదులను సేవించుట యుక్తమని యందురు.

అగ్నిముఖలోహము.

శ్లో. త్రివృచ్చిత్రక నిర్గుండీ స్నుహీ ముండతికా జటాః, ప్రత్యేకశో ష్టపలికాం జలద్రోణే విపాచయేత్. 162. పలత్రయం విడంగస్య వ్యోషా త్కర్షత్రయం పృథక్, త్రిఫలాయాః పంచపలం శిలాజతుపలం న్యసేత్. 163. దివ్యౌషధిహతస్యాపి వైకంకతహతస్య వా, పలద్వాదశకం దేయ రుక్మం లౌహస్య చూర్ణితమ్. 164. పలై శ్చతుర్వింశతిభిః మధుశర్కరయో ర్యుతం, ఘనీభూతే సుశీతే చ దాపయే దవతారితే.

165. ఏత దగ్నిముఖం నామ దుర్నామాంతకరం పరం, సమమగ్నిం కరో త్యాశు కాలాగ్నిసమతేజసం. 166. పర్వతా అపి జీర్యంతి ప్రాశనా దస్య దేహినః, గురువృష్యాన్నపానాని పయోమాంసరసో హితః. 167. దుర్నామపాండుశ్వయథు కుష్ఠప్లీహా దరాపహం, అకాలపలితం చైత దామవాత గుదామయం. 168. నస రోగో స్తియం చాపి న నిహన్యా దిదం క్షణాత్, కరీరకాంజికాదీని కకారాదీని వర్జయేత్. 169. స్రవ త్యతో న్యథాలోహం దేహా త్కిట్టం చ దుర్జరం.

తెల్లతెగడ చిత్రమూలము వావిలి జెముడు జటామాంసి ఎన్నిదెన్ని దిపలములు చొ॥ ఒక ద్రోణము నీటిలో పక్వముచేయవలయును.

వాయువిడంగములు ౩ పలములు శొంఠి మాషుకర్ణములు నల్లే మిరియములు పిప్పళ్ళు త్రిఫలములు అర్ధపలము శిలాజిత్తు ౧ పలము వీటినికలిపి దివ్యౌషధులచేత హతముచేసిన రుక్మలోహచూర్ణమును 16 పలములును పైనీటిలోకలపవలయును. గట్టిపడిన పిమ్మట దింపి చల్లార్చి 24 పలముల తేనెను చక్కెరను కలిపి సేవింపవలయును.

ఇయ్యది అగ్నిముఖమను చూర్ణము. ఇది మూలరోగములనుపోగొట్టును. అగ్నినుద్దీపింపచేయును. ఈచూర్ణమును సేవించినవారు రాళ్ళను భుజించినను జీర్ణముకాగల శక్తి నొందెదరు. బలకరములైన వృష్యములునుఅన్నపానములునుపాలుమాంసము మున్నగునవి ఇందుహితములు. ఇయ్యది మూలరోగము పాండురోగము ప్లీహ కుష్ఠు అర్శ ఉదరరోగములు అసమయములలో తలనెఱియుట, ఆమవాతము గుదామయము మున్నగు వానిని కూడ పోగొట్టును.

ఇంతయేల? దీనఃగుదుఱని రోగమేలేదు. ఈయౌషధమును సేవించుకాలమునందు శరీరము కాంజికము మున్నగు కకారము మొదలుగల పదార్థములను త్యజింపవలయును. అట్లు త్యజింపనిచో దేహమునుండి లోహముయొక్క మైల స్రవింప నారంభించును. ఇయ్యది అత్యంతము దుర్భరమైనది.

భల్లాతకలేహము.

శ్లో. చిత్రకం త్రిఫలా ముస్తం గ్రంధికం చవికా మృతా, హస్తిపిప్పల్యపామార్గ దండోత్పలకుఠేరకాః. 170. ఏతాన్ చతుష్పలాన్ భాగాన్ జలద్రోణే విపాచయేత్, భల్లాతకసహస్రే ద్వే ఛిత్వా తత్రైవ దాపయేత్. 171. తేన పాదావశేషేణ లోహపాత్రే పచే ద్భిషక్, తులార్థం తీక్ష్ణలోహస్య ఘృతస్య కుడపద్వయం. 172. తూర్ప్రిషణం

త్రిఫలా వహ్ని సైంధవం బిడమౌద్భిదం, సౌవర్చలవిడంగాని పలికాం శాని కల్పయేత్. 173. కుడపం వృద్ధదారస్య తాలమూల్యా స్తథైవచ, సూరణస్య పలా న్యష్టౌ చూర్ణం కృత్వా వినిక్షిపేత్. 174. సిద్ధే శీతే ప్రదాతవ్యం మధునః కుడపద్వయం, ప్రాతర్భోజనకాలే చ తతః ఖాదే ద్యథాబలం. 175. అర్శాంసి గ్రహణీదోషం పాండురోగ మరోచకం, క్రిమిగుల్మాశ్మరీమేహాం శ్శూలం చాశు వ్యపోహతి. 176. కరోతి శుక్రోపచయం వలీపలితనాశనం, రసాయన మిదం శ్రేష్ఠం సర్వరోగహరం పరం, రసస్తు పాదిక స్తుల్యా విడంగ మరిచాభ్రికాః. 177. గంగాపాలంకజరసే ఖల్వయిత్వా పునఃపునః, రక్తికామాత్రా గుదార్శోఘ్నీ వహ్నౌ రత్యర్థదీపనీ. 178. వేగావరోధ స్త్రీ పృష్ఠయానముత్కటకాసనం, యథాస్వం దోషలం చాన్న మర్శసః పరివర్జయేత్. 179.

చిత్రమూలము త్రిఫలము తుంగముస్తలు చవ్యము తిప్పతీగె ఏనుగుపిప్పళ్లు ఉత్తరేణుము త్తవపులగము కమలములు తుమికి వీటిని నాల్గునాల్గు పలముల నొక్కద్రోణము నీటిలో పక్వము చేసి రెండువేల నల్లజీడివిత్తనములను ముక్కలు చేసి అందుపోసి నాల్గవపాలు మిగులునట్లుగా లోహపాత్రలో పక్వముం జేయవలయును. అందు అర్థతులా ప్రమాణము లోహభస్మము రెండుకుడపములు ఆవునెయ్యి త్రికటుకములు చిత్రమూలము సైంధవలవణబిడాలవణములు ఉద్భిదలవణము సౌవర్చలవణము వాయవిడంగములు ఇవిఒక్కొక్కపలము పెద్దమానుచెక్క నేలతాడి వీనిచూర్ణము ఒక్కొక్క కుడపముఅడవికందచూర్ణము 8 పలములు తేనె చేర్చి సేవించినచో సమస్తమూలరోగములు గ్రహణి పాండు అరోచకము క్రిమిగుల్మాశ్మరీమేహరోగములును హరించును. ఇది యుత్తమరసాయనము. శుద్ధియైన రసము 2 మాషములు వాయవిడంగములు మిరియాలు సిందూరము ఇవి ఆరేసిపలములు గంగరావియాకుల పసురులో నూరి ఏడుదినములు గుంజాప్రమాణము సేవించినచో అగ్నిదీపనము గల్గి మూలవ్యాధి హరించును. మలమూత్రాదుల వేగము నిరోధించుట, స్త్రీసంభోగము, స్వారిచేయుట, కఠినాసనములం గూర్చుండుట, విరుద్ధాహారసేవనము, ఇయ్యవిమూలవ్యాధిగలరోగికి పనికిరావని తెలియునది.

ఇది చక్రదత్తయందు అర్శోరోగాధికారప్రకరణము ముగిసెను.

౬. అగ్నిమాంద్యాధికారము.

శ్లో. సమస్య రక్షణం కార్యం విషమే వాతనిగ్రహః,
తీక్ష్ణే పిత్తప్రతీకారో మందే శ్లేష్మవిశోధనమ్. 1

అవ. అగ్నిమాంద్యము నీప్రకరణమునఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—

జఠరాగ్ని సమముగా నున్నయెడల తగ్గిపోకుండునట్లు రక్షణ సేయవలయును. హెచ్చుతక్కువలుగా నున్నయెడల వాతమును పోఁగొట్టవలయును. మిక్కిలి యధికముగా నున్నయెడల పిత్తమును పోఁగొట్టెడి చికిత్సలను చేయవలయును. మందముగా నున్నయెడల కఫమును పోఁగొట్టుటకు యత్నింపవలయును.

హింగ్వష్టకచూర్ణము.

శ్లో. త్రికటుక మజమోదా సైంధవం జీరకే ద్వే,
సమధరణధృతానా మష్టమో హింగుభాగః. 2
ప్రథమకబలభుక్తం సర్పిషా చూర్ణమేతత్,
జనయతి జఠరాగ్నిం వాతరోగాంశ్చ హన్యాత్. 3

అవ. హింగ్వష్టకమును చెప్పుచున్నాఁడు.—

శొంఠి, మిరియములు, పిప్పళ్లు, వామము, సైంధవలవణము, నల్లజీలకఱ్ఱ, తెల్లజీలకఱ్ఱలను సమానభాగములుగా తీసికొని ఎనిమిదవపాలు పొంగించిన ఇంగువను చేర్చికొని చూర్ణము చేయవలయును. ఈచూర్ణమును భోజనకాలమునందు మొదటిముద్దలో చేర్చికొని నేతితోగూడ భక్షించవలయును. ఇయ్యది జఠరాగ్నిని పుట్టించును. వాతరోగములను కూడ నశింపఁజేయును.

శొంఠ్యాదిచూర్ణము.

శ్లో. సమయవశూక మహౌషధచూర్ణం లీఢం ఘృతేన గోసర్గే, కురుతే క్షుధాం సుఖోదకపీతం సద్యో మహౌషధం వైకమ్. 4. అన్నమండం పిబే దుష్ణం హింగుసౌవర్చలాన్వితమ్, విషమోఽపి సమస్తేన మందో దీప్యేత పావకః. 5. క్షుద్బోధనో వస్తివిశోధనశ్చ ప్రా

ణప్రద శ్శోణితవర్ధన శ్చ, జ్వరాపహారీ కఫపిత్తహంతా వాయుం జయే దష్టగుణో హి మండః. 6.

యవక్షారము, శొంఠి సమానభాగములు తీసికొని చూర్ణముచేసి ఆవునేతితో కలిపికొని ప్రాతఃకాలమునందు సేవించినయెడలగాని, కేవలము శొంఠిచూర్ణమును మాత్రమే తిని మంచితీర్థమును త్రాగినను గాని ఆకలి పుట్టును. పొంగించిన ఇంగువ, సౌవర్చలవణములను చేర్చిన అన్నపుగంజిని వేడివేడిగా త్రాగినయెడల హెచ్చుతగ్గులుగాను సమానముగాను మందముగాను నున్న జఠరాగ్ని నుద్దీపించును. (అనఁగా వృద్ధిపొందించు ననుట) ఈగంజికి ఈక్రింది ఎనిమిదిగుణములు కలవు. 1 ఆకలినిపుట్టించును, 2 వస్తులను నిర్మలము చేయును, 3 ప్రాణముల నిచ్చును, 4 రక్తమును వృద్ధిపొందించును, 5 జ్వరమును పోఁగొట్టును, 6 కఫమును పోఁగొట్టును, 7 పిత్తమును నశింపచేయును, 8 వాతమును జయించును.

తీక్ష్ణాగ్ని చికిత్స.

శ్లో. నారీక్షీరేణ సంయుక్తాం పిబే దౌదుంబరీం త్వచమ్, ఆభ్యాం వా పాయసం సిద్ధం పిబే దత్యగ్నిశాంతయే. 7. యత్కించి ద్గురు మేధ్యం చ శ్లేష్మకారి చ భేషజమ్, సర్వం త దత్యగ్నిహితం భుక్త్వా ప్రస్వపనం దివా. 8. ముహుర్ముహు రజీర్ణేఽపి భోజ్య మస్యోపకల్పయేత్. నిరింధనోంతరం లబ్ధ్వా యథైనం న నిపాతయేత్. 9. విశ్వాభయాగుడూచీనాం కషాయేణ షడూషణమ్, పిబే చ్ఛ్లేష్మణి మందేగ్నౌ త్వక్పత్ర సురభీకృతమ్. 10. పంచకోలం సమరిచం షడూషణ ముదాహృతమ్.

మేడిచెక్కను కర్షప్రమాణముగ కల్కముచేసి చనుబాలతో కలిపి త్రాగవలయును. లేక మేడిచెక్కను చనుబాలు వీటితో తయారుచేయఁబడిన పాయసమునైనను త్రాగినయెడల అధికమగు జఠరాగ్ని తగ్గిపోవును. గురుత్వమును కల్గించునదియును, మేధ్యమును కఫమును కలిగించునదియు నగు నౌషధములు అన్నియును అత్యధికమగు జఠరాగ్నికి హితకరము లగును. ఇట్టులే భుజించి నిద్దురపోవుటయును హితకర మగును. జీర్ణముకాకయున్నప్పటికిని ఈరోగము గలవానికి మాటిమాటికి భోజనము పెట్టుచుండవలయును. ఇట్టిరోగులకు భోజనము సేయకున్నయెడల జఠరాగ్నికి తగినయాహుతిలేక, ప్రాణములనే హరింపఁజూచును. శొంఠి, కరకకాయ, తిప్పతీగ వీటిని కషాయము బెట్టి నాల్గవవంతు షడూషణ చూర్ణమువైచి త్రాగినయెడల శ్లేష్మము హరించి ఆకలిఁ బుట్టించును. దీనిని లవంగపుపట్ట, దాల్చెనచెక్క వేసి పరిమళింపఁజేసి తీసికొనవచ్చును.

ఇట్లైన కఫముచే మందమైన అగ్ని దీపించును. పిప్పళ్లు, మోడి, చవ్యమను ద్రవ్యము, చిత్రమూలము, శొంఠి, మిరియములు ఇయ్యవి షడూషణము లని చెప్పఁబడును.

హరీతకీయోగము.

శ్లో. హరీతకీ భక్ష్యమాణా నాగరేణ గుడేన వా, సైంధవోపహితా వాపి సాతత్యేనాగ్నిదీపనీ. 12. సింధూత్థపథ్యా మగధోద్భవ వహ్నిచూర్ణ ముష్ణాంబునా పిబతి యః ఖలు నష్టవహ్నిః, తస్యామిషేణ సఘృతేన వరం నవాన్నం భస్మీభవ త్యశనమాత్ర మిహ క్షణేన. 13. సింధూత్థ హింగు త్రిఫలాయమానీ వ్యోషై ర్గుడాంశై ర్గుడకా న్ప్రకుర్యాత్, తై ర్భక్షితై స్తృప్తి మివాప్నువన్నా భుంజీత మందాగ్ని రపి ప్రభూతమ్. 14. విడంగభల్లాతకచిత్రకామృతాః సనాగరా స్తుల్య గుడేన సర్పిషా, నిహంతి యే మందహుతాశనా నరాః భవంతి తే బాడబతుల్యవహ్నయః. 15. గుడేన శుంఠీ మథవోపకుల్యాం పథ్యాం తృతీయా మథ దాడిమం వా, ఆమే ష్వజీర్ణేషు గుదామయేషు వర్చో విబంధేషు చ నిత్య ముద్యాత్. 16. భోజనాగ్రే హితం హృద్యం దీపనం లవణార్ద్రకం, అగ్నిసందీపనం హృద్యం జిహ్వాకంఠవిశోధనమ్. 17.

అవ. అగ్నిదీపకములగు నౌషధములఁ జెప్పుచున్నాఁడు:—శొంఠితోగాని బెల్లముతోగాని సైంధవలవణముతోగాని కలిపిభక్షింపఁబడిన కరకకాయ ఎల్లప్పుడును జఠరాగ్నిని దీపింపఁజేయును. సైంధవలవణము కరకకాయ పిప్పళ్లు చిత్రమూలము వీటిని చూర్ణముచేసి దానిని వేఁడినీళ్లతో కూడ కలిపి అగ్నిమాంద్యము కలవాఁడు త్రాగినయెడల, నేయి మాంసములు చేర్చిన క్రొత్తయన్న మైనప్పటికిని ఒక్కక్షణములో భస్మమై పోవును. సైంధవలవణము, పొంగించిన ఇంగువ, కరకకాయ, తాడి, ఉసిరిక, ఓమము, శొంఠి, మిరియములు, పిప్పళ్లు వీని నన్నిఁటిని సమానభాగములను తీసికొని వీనియన్నిఁటితో సమానమగునట్లు బెల్లమును చేర్చి మాత్రలను చేయవలయును. ఈమాత్రల నగ్నిమాంద్యముగలరోగి భక్షించినయెడల మిక్కిలి ఆకలికలిగి భుజింపగలఁడు. వాయువిడంగములు నల్లజీడివిత్తనములు చిత్రమూలము తిప్పతీగ శొంఠియును పలముపలము తీసికొని వీనియన్నిఁటితో సమముగా బెల్లమును, నేతితోకలిపి మాత్రలనుచేసి భక్షించినయెడల అగ్నిమాంద్యము గ రోగి బడబాగ్నితో సమమగు జఠరాగ్ని కలవాఁడగును. బెల్లముతోకూడ కలిపిన శొంఠినిగాని, లేక పిప్పళ్లనుగాని, కరకకాయచూర్ణమును గాని, దాడిమఫలమునుగాని, ఆమరోగములయందును, అజీర్ణరోగములయందును,

గుదస్థానపురోగములు కలిగినప్పుడును ప్రతినిత్యమును భక్షణసేయుచుండవలయును. భోజనమునకు ముందుగా వీనిని భుజింపవలయును. ఉప్పును, అల్లపుముక్కలును భోజనమునకు ముందుగాభక్షించిన జిహ్వాకంఠవిశోధనమును చేయును.

శార్దూలకాంజికము.

శ్లో. కపిత్థబిల్వచాంగేరీ మరిచాజాజిచిత్రకైః, కఫవాతహరో గ్రాహీ ఖండో దీపనపాచనః. 18. పిప్పలీం శృంగబేరం చ దేవదారు సచిత్రకమ్, చవికాం బిల్వపేశీం చ అజమోదాం హరీతకీమ్. 19. మహౌషధం యమానీం చ ధాన్యకం మరిచం తథా, జీరకంచాపి హింగుం చ కాంజికం సాధయేద్భిషక్. 20. ఏష శార్దూలకో నామ కాంజికోఽగ్నిబలప్రదః, సిద్ధార్థతైలసంభృష్టో దశరోగాన్ వ్యపోహతి. 21. కాసం శ్వాసమతీసారం పాండురోగం సకామలమ్, ఆమం చ గుల్మశూలం చ వాతగుల్మం సవేదనమ్. 22. అర్శాంసి శ్వయథుం చైవ భుక్తే పీతే చ సాత్మ్యతః, క్షీరపాకవిధానేన కాంజికస్యాపి సాధనమ్. 23.

వెలగపండు, బిల్వము, మజ్జిగ పులిచింత, మిరియములు, తెల్లజీలకఱ్ఱ, చిత్రమూలము వీటిని చూర్ణముగాచేసి సేవించిన జఠరాగ్ని నుద్దీపింపఁజేయును. అతిగా మలము వెడలుచున్నయెడల బంధించును. అన్నము నరిగించును. కఫమును వాతమును గూడ పోఁగొట్టును. పిప్పళ్లు, అల్లము, దేవదారు, చిత్రమూలము, చెవ్యము, మారేడుపిందెలు, వాము, కరకకాయలు, శొంఠి, అజామోదము, ధనియములు, మిరియములు, జీలకఱ్ఱ, ఇంగువ వీటితో గంజిని కాచవలయును. ఇయ్యది శార్దూలకకాంజికమని పిలువఁబడెడి గంజి. ఇది జఠరాగ్నిని వృద్ధిపొందించును. బలము నిచ్చును. తెల్లఆవనూనెతో కలిసినయెడల నీగంజి ఈక్రిందిపదిరోగములను పాఱఁదోలును. దగ్గు, ఉబ్బసము, అతిసారము, పాండురోగము, కామెరలు, ఆమము, గుల్మరోగము, శూల, వాతగుల్మము, మూలరోగము, శోఫ వీటిని దూరముగా పాఱద్రోలును, కాని రోగులు తమతమ శరీరప్రకృతుల ననుసరించి అన్నపానాదులను తీసికొనవలయును. పాలను పాకముచేయురీతితోనే గంజిని కూడ చేసికొనవలయును.

అగ్నిముఖచూర్ణము.

శ్లో. హింగుభాగో భవేదేకో వచా చ ద్విగుణా భవేత్, పిప్పలీ త్రిగుణా చైవ శృంగబేరం చతుర్గుణమ్. 24. యమానికా పం

చగుణా షడ్గుణా చ హారీతకీ, చిత్రకం సప్తగుణితం కుష్ఠం చాష్టగుణం భవేత్. 25. ఏత ద్వాతహరం చూర్ణం పీతమాత్రం ప్రసన్నయా, పిబే ద్దధ్నా మస్తునా వా సురయా కోష్ణవారిణా. 26. సోదావర్త మజీర్ణం చ ప్లీహాన ముదరం తథా, అంగాని యస్య శీర్యంతే విషం వా యేన భక్షితమ్. 27. అర్శోహరం దీపనం చ శ్లేష్మఘ్నం గుల్మనాశనమ్, కాసం శ్వాసం నిహం త్యాశు తథైవ యక్ష్మనాశనమ్. 28. చూర్ణ మగ్నిముఖం నామ న క్వచి త్ప్రతిహన్యతే.

పొంగించిన ఇంగువ ఒకభాగము, వస రెండుభాగములు, పిప్పళ్లు 2 భాగములు, అల్లము నాల్గుభాగములు, వాము అయిదుభాగములు, కరకకాయ ఆరుభాగములు, చిత్రమూలము ఏడుభాగములు, చెంగల్వకోష్టు ఎనిమిదిభాగములు తెచ్చి చూర్ణముచేసి దీనిని మద్యములో కలిపి త్రాగినయెడల వాతరోగములు హరించును. లేకపోయినచో పెరుగు మీఁగడ పైగలనీళ్లు, మద్యము, వేడినీళ్లు వీటిలో ఏదైన నొకదానితో చేర్చి త్రాగవలయును. ఉదావర్తమును, అజీర్ణము, పొడలరోగము, ఉదరరోగమును, కాళ్లు చేతులను ఎగలాగురోగమును, విషభక్షణమువలన వచ్చినరోగములను, మూలరోగమును నశింపఁజేయును. జఠరాగ్నిని పెంపొందించును. కఫమును వాతమును గుల్మములను పోఁగొట్టును. ఇయ్యది అగ్నిముఖమను పేరుగల చూర్ణము. ఎట్టి విషమ మగు స్థలమున నైనను దీనికి ఎదురు లేదు.

పానీయ భక్త ఘుటిక.

రసోఽర్ధభాగిక స్తుల్యా ద్విడంగమరిచాభ్రికాః. 29
భక్తోదకేన సంమర్ద్య కుర్యా ద్గుంజాసమాం గుటీమ్,
భక్తోదకానుపానైకా సేవ్యా వహ్ని ప్రదీపనీ. 30
వార్యన్నభోజనం చాత్ర ప్రయోగే సాత్మ్య మిష్యతే.

పాదరసము సగభాగము, వాయువిడంగములు, మిరియములు, కృష్ణాభ్రకసింధూరము ఇవి సమానభాగములను తెచ్చి అన్నింటిని బియ్యపుకడుగుతో నూరి గురిగింజ లంతంతగా మాత్రను కట్టవలయును. బియ్యపుకడుగు అనుపానముతో వీనిని సేవించిన జఠరాగ్నిని వృద్ధిపొందించును నీటిలోనుంచిన యన్నము ఈయౌషధము సేవించుకాలమున అత్యుత్తమ మని వైద్యు లందఱి యభిప్రాయము.

బృహదగ్నిముఖచూర్ణము.

ద్వౌక్షారౌ చిత్రకం పాఠా కరంజలవణాని చ. 31. సూక్ష్మై
లాపత్రకం భార్ఙ్గీక్రిమిఘ్నం హింగుపౌష్కరం, శఠీ దార్వీ త్రివృ
న్ముస్తం వచా సేంద్రయవా తథా. 32. ధాత్రీ జీరకవృక్షామ్లం శ్రేయ
సీ చోపకుంచికా, అమ్లవేతస మమ్లీకా యమానీ సురదారు చ. 33.
అభయాతివిషా శ్యామా హవుషారగ్వధం సమం, తిలపుష్కరశిగ్రూ
ణాం కోకిలాక్షపలాశయోః. 34. క్షారాణి లోహకిట్టం చ తప్తం గో
మూత్రసేచితం, సమభాగాని సర్వాణి సూక్ష్మచూర్ణాని కారయేత్.
35. మాతులుంగ రసేనైవ భావయే చ్చ దినత్రయం, దినత్రయం
చ శుక్తేన చార్ద్రికస్వరసేన చ 36. అత్యగ్నికారకం చూర్ణం ప్రదీప్తాగ్నిస
మప్రభం, ఉపయుక్తవిధానేన నాశయ త్యచిరా ద్గదాన్. 37. అజీ
ర్ణక మథో గుల్మాన్ ప్లీహానం గుదజాని చ, ఉదరా ణ్యంత్రవృద్ధిం చ
అష్ఠీలాం వాతశోణితం. 38. ప్రణుద త్యుల్బణాన్ రోగాన్ నష్టం వహ్నిం
చ దీపయేత్, సమస్తవ్యంజనోపేతం భక్తం దత్వా సుభాజనే. 39.
దాపయే దస్య చూర్ణస్య బిడాలపదమాత్రకం, గోదోహ మాత్రా
త్తత్సర్వం ద్రవీభవతి సోష్మకం. 40.

యవక్షారము సజ్జక్షారము చిత్రమూలము అగరుశొంఠి కానుగ పంచలవణములు చిన్నఏలకులు జాపత్రి గంటుభారంగి వావింట ఇంగువ పుష్కరమూలము కచ్చూరము మ్రానిపసపు తెల్లతెగడ తుంగముస్తలు వస కొడిశపాలవిత్తులు ఉసిరిక జీలకఱ్ఱ చింతపండు ఏనుగపిప్పళ్లు కరకకాయ పెద్దజీలకఱ్ఱ పుల్లప్రబ్బలి ఇలివింద ఓమము దేవదారు కరక అతివస నల్లతెగడ ప్రబ్బి రేలచెక్క వీటిని సమానభాగములనుగా తీసికొని నువ్వులు మొక్కపుచెక్క మునగచెక్క నీటిగొబ్బివిత్తులు మోదుగు వీటియొక్క క్షారమును చేర్చి వెచ్చపెట్టి ఆవుపంచితముతో శుద్ధిచేసిన సిద్ధమండూరము వీటిని సమానభాగములనుగా చేసికొని చూర్ణము చేసి, మాదీఫలపురసముతో మూడు రోజులు భావన కట్టవలయును. మూడురోజులు ముక్తసంజ్ఞకమను గంజితోను అల్లపురసముతోను మఱి మూఁడు రోజులును భావన చేయవలయును. ఇయ్యది అత్యాగ్నికారకచూర్ణ మనంబడు. భగభగమని మండెడి యగ్నితో సమాన మైనది. క్రమముగా పక్వముచేసినచో రోగముల నతిశీఘ్రముగా పోఁగొట్టఁగలదు. అజీర్ణము, గుల్మ

వ్యాధి, పాదలరోగము, పీనస, మూలరోగము మున్నగు గుదస్థానజనితము లగురోగములను, ఉదరరోగము, అంత్రవృద్ధి, అష్ఠీల వాతరక్తము మున్నగు హెచ్చినరోగములను నశింపఁజేయును. జఠరాగ్నిని కూడ వృద్ధి నొందించును. అన్ని వ్యంజనములతోటి మంచిపాత్రలో నన్నముపెట్టి ఈచూర్ణము నొక్కతులము ప్రమాణము వేయవలయును. దీనిచేత ఆవును పాలుపితుకునంతసేపులో వెచ్చగా ద్రవముగా తిన్నయాహారమంతయును జీర్ణమగుచున్నది.

భాస్కరలవణచూర్ణము.

శ్లో. పిప్పలీ పిప్పలీమూలం ధాన్యకం కృష్ణజీరకం, సైంధవం చ బిడం చైవ పత్రం తాలిసకేసరం. 41. ఏషాం ద్విపలికాన్ భాగాన్ పంచ సౌవర్చలస్య చ, మరిచాజాజిశుంఠీనా మేకైకస్య పలం పలం. 42. త్వగేలే చార్ధభాగే చ సాముద్రా త్కుడపద్వయం, దాడిమా త్కుడపం చైవ ద్వే పలే చామ్లవేతసాత్. 43. ఏత చ్చూర్ణీకృతం శ్లక్ష్ణం గంధాఢ్య మమృతోపమం, లవణం భాస్కరం నామ భాస్కరేణ వినిర్మితం. 44. జగత స్తు హితార్థాయ వాతశ్లేష్మామయాపహం, వాతగుల్మం నిహ న్త్యేత ద్వాతశూలాని యాని చ. 45. తక్రమస్తుసురాసీధుశుక్తకాంజికయోజితం, జాంగలానాం తు మాంసేన రసేషు వివిధేషు చ. 46. మందాగ్నే రశ్నీత శ్శక్తో భవే దాశ్వేవ పావకః, అర్శాంసి గ్రహణీ దోష కుష్ఠామయ భగంధరాన్. 47. హృద్రోగ మామదోషాం శ్చ వివిధా నుదరస్థితాన్, ప్లీహాన మశ్మరీం చైవ శ్వాస కాసోదరక్రిమీన్. 48. విశేషత శ్శర్కరాదీన్ రోగా న్నానావిధాం స్తథా, పాండురోగాం శ్చ వివిధా న్నాశయ త్యశని ర్యథా. 99.

భాస్కరలవణమును చెప్పుచున్నాఁడు:—పిప్పళ్లు, ధనియములు, నల్లజీలకఱ్ఱ, సైంధవలవణము, బిడాలలవణము, ఆకుపత్రి, తాడిసపత్రి, నాగకేసరములు ఇవియన్నియును రెండురెండు పలములును, సౌవర్చలవణము అయిదుపలములును మిరియములు జీలకఱ్ఱ శొంఠి ఇవి ఒక్కొక్కపలములును, లవంగపుపట్ట ఏలకులు అర్ధపలముచొ॥ సముద్రలవణము ౨ కుడవములును, దానిమ్మబెరడు ఒకకుడవము, పులిప్రబ్బలి రెండుపలములును వీటిని కలిపి చూర్ణముచేసి పరిమళవంతముగా చేసిన యెడల అమృతముతో సమానమగుచున్నది. ఇయ్యది భాస్కరలవణము. భాస్కరుఁడు దీనిని నిర్మించెను. సమస్తలోకములకు శుభము లొదవుటకు వాతశ్లేష్మరోగముల హరించు దీనిని సృజించెను.

ఇయ్యది వాతముచేత నగు గుల్మరోగమును వాతశూలములను పోఁగొట్టును. ఆవుపాలు పెరుగుపై తేరినతేట మద్యము శుక్తము గంజి వీటిలో నేదైన నొకదాని నిందు చేర్చి కొనవలయును. అడవిజంతువులమాంసముతోఁటి నానావిధము లగు రసములయందు కలిపి భుజించినయెడలను అగ్నిమాంద్యముగల రోగికి బడబాగ్నివలె జఠరాగ్ని వృద్ధి పొందును. మూలరోగములు, గ్రహణులు, కుష్ఠు, భగందర వ్రణములు, కడుపునొప్పి, ఆమదోషము, పాడలరోగము, ఉదరరోగములును, ప్లీహ, దగ్గు, నులిపురుగులు పడుట మొదలగువానిని విశేషించి శర్కరమున్నగు ననేకవిధములగు రోగములను పిడుగువలె నశింపచేయును.

అగ్నిఘృతము.

శ్లో. పిప్పలీ పిప్పలీమూలం చిత్రకో హస్తిపిప్పలీ, హింగు చ వ్యాజమోదా చ పంచైవ లవణాని చ. 50. ద్వౌక్షారౌ హపుషా చైవ దద్యా దర్ధపలోన్మితాన్, దధికాంజికశుక్తాని స్నేహమాత్రసమాని చ. 51. ఆర్ద్రికస్వరసప్రస్థం ఘృతప్రస్థం విపాచయేత్, ఏత దగ్ని ఘృతం నామ మందాగ్నీనాం ప్రశస్యతే. 62. అర్శసాం నాశనం శ్రేష్ఠం తథా గుల్మోదరాపహం, గ్రంధ్యర్బుదా పచీకాసకఫమేదో ఽనిలానపి. 53. నాశయే ద్గ్రహణీదోషం శ్వయధుం సభగంధరం, యే చ వస్తిగతారోగా యే చ కుక్షిసమాశ్రితాః. 54. సర్వాం స్తా న్నాశయ త్యాశు సూర్య స్తమ ఇ వోదితః.

పిప్పళ్లు, మోడి, చిత్రమూలము, ఏనుగపిప్పళ్లు, ఇంగువ, ఓమము, చవ్యము, ఆజామోదపువిత్తనములు, పంచలవణములు, యవక్షారము, సజ్జక్షారము, ప్రబ్బ ఇవియన్నియు అర్థపలము చొప్పునను, పెరుగు గంజి శుక్లము కాంజికముఇవి నేతితో సమభాగములుగాను చేర్చవలయును. తరువాత అల్లపురసము 16 పలములు నెయ్యిప్రస్థమునుకలిపి వండవలయును. ఇయ్యది అగ్నిఘృత మనఁబడును. అగ్నిమాంద్యపు రోగుల కుత్తమ మగు మందు. మూలరోగములను పోఁగొట్టును. ఇయ్యది గుల్మములను, ఉదరరోగములను, గ్రంథులు, అర్బుదము, అజీర్ణము, దగ్గు, కఫము, వాతము, గ్రహణి, వాపు, భగందరము, వస్తిరోగమును, ఉదరరోగము మొదలగు నన్నింటిని సూర్యుఁడు చీకటులఁ బోలె నాశనమును చేయును.

ముస్తషట్పలకఘృతము.

శ్లో. పలికైః పంచకోలైస్తు ఘృతం ముస్త చతుర్గుణం. 55
సక్షారైస్సిద్ధ మల్పాగ్నిం కఫగుల్మం వినాశయేత్.

పిప్పళ్లు, మోడి, చెవ్యము, చిత్రమూలము, శొంఠి, యవక్షారము ఒక్కొక్కపల ముచొ॥ ఇవితీసికొని నెయ్యి, పెరుగుపైతేట 16 పలములు చొ॥ చేర్చి నేతిని వండి సిద్ధముచేయవలసినది. ఈఘృతము అగ్నిమాంద్యమును కఫమును గుల్మరోగములను నాశనము చేయును.

బృహదగ్నిముఖఘృతము.

శ్లో. భల్లాతకసహస్రార్ధం జలద్రోణే విపాచయేత్. 56. అష్టభాగావశేషం చ కషాయ మవతారయేత్, ఘృతప్రస్థం సమాదాయ కల్కానీ మాని దాపయేత్. 57. త్ర్యూషణం పిప్పలీమూలం చిత్రకో హస్తిపిప్పలీ, హింగుచవ్యా జమోదా చ పంచైవ లవణాని చ. 58. ద్వౌ క్షారౌ హపుషా చైవ దద్యా దర్ధపలోన్మితాః, దధికాంజికశుక్తాని స్నేహమాత్ర సమాని చ. 59. ఆర్ద్రికస్వరసం చైవ శోభాంజన రసం తథా, తత్సర్వ మేకతః కృత్వా శనైర్మృద్వగ్నినా పచేత్. 60. ఏతదగ్నిఘృతం నామ మందాగ్నీనాం ప్రశస్యతే, అర్శసాం నాశనం శ్రేష్ఠం మూఢవాతానులోమనం, 61. కఫవాతోద్భవే గుల్మే శ్లీపదే చ దకోదరే, శోథం పాండ్వామయం కాసం గ్రహణీం శ్వాస మేవ చ. 62. ఏతా న్వినాశయ త్యాశు సూర్యస్తమ ఇవోదితః.

నల్లజీడివిత్తనములను శుద్ధిచేసి వానిని నైదువందలను తెచ్చి ఒకద్రోణపరిమితమగు నీటిలోవైచి వండవలయును. ఎనిమిదవపాలు నీరు మిగిలియుండఁగాఁ జూచి కషాయమును దింపవలయును. తరువాత ఒక ప్రస్థము నేయిని తెచ్చి ఈక్రింద చెప్పఁబోవు నౌషధములతో కలిపివండవలయును. శొంఠి, మిరియములు, పిప్పళ్లు, మోడి, చిత్రమూలము, ఏనుగుపిప్పళ్లు, ఇంగువ, చెవ్యము, అజామోదవిత్తనములు, పంచలవణములు, సజ్జక్షారము, యవక్షారము ప్రబ్బి వీటి నన్నిఁటిని అర్ధపలము చొ॥ చేర్పవలయును పెరుగు గంజి. కాంజికము శుక్తము, అల్లపుస్వరసము తైలముతో సమానమాత్రములనుగా చేర్పవలయును. అల్లపురసము, మునగచెక్కరసమును తీసి అందు కలపవలయును. వీటినన్నిఁటిని చేర్చి మెల్లగా సన్ననిసెగను వండవలయును. ఇది బృహదగ్నిముఖఘృతము.

అగ్నిమాంద్యమున నుత్తమౌషధము. మూలరోగములకు నాశకారి. మూఢవాతములలో ననుకూలమును గల్గించును. కఫవాతములవలనఁ బుట్టిన గుల్మములను శ్లీపదములను దకోదరములను వాపును పాండురోగమును దగ్గును గ్రహణిరోగములను శ్వాసమును ఇయ్యది మిగుల శీఘ్రముగా నుదయించినసూర్యుఁడు చీకట్లుల నశింపఁజేయునట్లు నశింపఁజేయును,

——క్షారగుడము.——

శ్లో. ద్వే పంచమూలే త్రిఫలా మర్కమూలం శతావరీం. 63. దంతీం చిత్రక మాస్ఫోతాం రాస్నాం పాఠాం సుధాం శఠీం, పృథగ్దశ పలా న్భాగా న్దగ్ధ్వా భస్మ సమావపేత్. 64. త్రిస్సప్తకృత్వ స్తద్భస్మ జలద్రోణేన గాలయేత్, తద్రసం సాధయే దగ్నౌ చతుర్భాగావశేషితం. 65. తతో గుడతులాం దత్వా సాధయే న్మృదునాగ్నినా, సిద్ధం గుడం తు విజ్ఞాయ చూర్ణా నీమాని దాపయేత్. 66. వృశ్చికాలీం ద్వికాకోల్యౌ యవక్షారం సమావపేత్, ఏతే పంచకలా భాగాః పృథక్పంచ పలాని చ. 67. హరీతకీం త్రికటుకం సర్జికాం చిత్రకం వచాం, హింగ్వమ్లవేతసాఖ్యాం చ ద్వే పలే తత్ర దాపయేత్. 68. అక్షప్రమాణాం గుటికాం కృత్వా ఖాదే ద్యథాబలం, అజీర్ణం జరయత్యేష జీర్ణే సందీపయ త్యపి. 61. భుక్తం భుక్తం చ జీర్యేత పాండుత్వమపకర్షతి, ప్లీహార్శశ్శ్వయథుం చైవ శ్లేష్మకాస మరోచకం. 70. మందాగ్నివిషమాగ్నీనాం కఫే కంఠోరసి స్థితే, కుష్ఠాని చ ప్రమేహాంశ్చ గుల్మం చాశు నియచ్ఛతి. 71. ఖ్యాతః క్షారగుడో హ్యేష రోగయుక్తే ప్రయోజయేత్.

దశమూలములు, త్రిఫలములు, జిల్లేడువేఱు, పెద్దపిల్లిపీచర, తెల్లదింటెన, చిత్రమూలము, అనంతమూలము, సన్నరాస్న, అగరుశొంఠి, కాకజెముఁడు, కచూరములు వీటిని అన్నింటిని పదేసిపలములు తీసికొని కాల్చి బూడిదచేసి ఇరువదియొక్కమారు ఒకద్రోణము నీటిలోకలిపి వస్త్రకాళితము పట్టవలయును. ఆరసమును పొయిపై బెట్టి కాచి నాల్గవభాగము నీరు మిగిలియుండఁగా ఒకద్రోణపు బెల్లము నందుచేర్చి సన్ననిసెగను వండవలయును,చక్కఁగా పక్వమైనపిమ్మట పైచూర్ణము నిందులో కలపవల

యును. తేలుమాడిచెట్టు కాకోలి క్షీరకాకోలి యవక్షారము వీటినిగూడ చేర్చి అన్నిం టిని ఐదైదుపలములను తీసికొనవలయును. కరక్కాయ శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు సజ్జక్షారము చిత్రమూలము వస వీనిని అన్నింటిని 5 పలములు చొ॥ ఇంగువ పుల్లప్రబ్బలి 2 పలములుతీసి కలపవలయును. ఇయ్యది అజీర్ణమును పోగొట్టును. జీర్ణమగుచున్న యెడ లనగ్నిని వెంపొందించును. తినినమీందట నెయ్యిమొదలగు పదార్థముల భక్షించుచుండినను జీర్ణింపఁజేయును. పాండురోగములను పాఱద్రోలును. సోడలు వాపు దగ్గు అరోచకము అగ్నిమాంద్యము విషమాగ్ని గొంతుకలోని కఫము, గుండెలలోని కఫముసు అన్నివిధము లైన కుష్ఠురోగములును, అన్నితెగల మేహములును, కడుపులోని బల్లలును, దీనివలన నశించిపోవును. ఇయ్యది క్షారగుడమని చెప్పఁబడును. దీనిని పైజెప్పినట్టిరోగికి మాత్ర మే ఇయ్యవలయును.

నాసారోగములకు చిత్రకగుడము.

శ్లో. నాసారోగే విధాతవ్యా యా చిత్రకహరీతకీ. 72. వినా ధాత్రీరసం సోఽస్మిన్ ప్రోక్త శ్చిత్రగుడో ఽగ్నిదః, వచా లవణతోయేన వాంతి రామే ప్రశస్యతే. 73. అన్నం విదగ్ధం హి నరస్య శీఘ్రం శీతాంబునా వై పరిపాక మేతి, తద్ధ్యస్య శైత్యేన నిహంతి పిత్తమాక్లేదిభావాచ్చ నయ త్యథస్తాత్. 74. విదహ్యతే యస్య తు భుక్తమాత్రం దహ్యేత హృత్కోష్ఠగలం చ యస్య, ద్రాక్షాసితామాక్షికసంప్రయుక్తాం లీఢ్వా భయం వై స సుఖం లభేత. 75. హరీతకీధాన్యతుషోదసిద్ధాం సపిప్పలీసైంధవహింగుయుక్తాం, సోంగారధూమం భృశమప్యజీర్ణం విజిత్య సద్యో జనయేత్ క్షుధాం చ. 76. విష్టబ్ధే స్వేదనం పథ్యం పేయం చ లవణోదకం, రసశేషే దివాస్వప్నోలంఘనం వాతవర్జనం. 77. వ్యాయామప్రమదాధ్వవాహనరత క్లాంతానతీసారిణః, శూలశ్వాసవత స్తృషాపరిగతాన్ హిక్కామరుత్పీడితాన్. 78. క్షీణాన్ క్షీణకఫాన్ శిశూన్మదహతా న్వృద్ధా న్రసాజీర్ణినో, రాత్రౌ జాగరితాం స్తథా నిరశనా న్కామం దివా స్వాపయేత్. 79.

నాసారోగములకు చెప్పినప్పుడు చిత్రకహరీతకి యని చెప్పఁబడినదానినే ఉసిరికరసములేకుండ సిద్ధముచేసినచో చిత్రకగుడ మనఁబడును. ఇయ్యది జఠరాగ్నిని దీపిం

పజేయును. వస కలిపిన ఉప్పునీటితో ఆమమునందు వాంతి చేయించుట శ్రేయము. మనుజునికి భక్షించిన అన్నము అరుగకపోయినచో చల్లని నీటిని త్రాగవలయును. ఇయ్యది శీఘ్రముగా జీర్ణింపఁజేయును. ఇయ్యది చల్లదనముచేత ఇట్టిరోగియొక్క పైత్యము నణంచును. శ్రమను కష్టములేక తగ్గించును.

అన్నము తినగానే అధికముగా దాహము గలిగెడివానికిని, గుండెలు కోష్ఠము గొంతు మండికొని పోవుచున్నట్లున్నవానికిని, ద్రాక్ష చక్కెర తేనె కరకకాయలను చేర్చి నూరికొని నాకినయెడల సుఖము కలుగును. ధనియములు యవలు వీటిగంజితో నుడకపెట్టఁబడిన కరకకాయలలో పిప్పళ్లు సైంధవలవణమును కలిపి భక్షించినయెడల వెక్కిళ్లు పొగవెడలినట్లుండెడి యజీర్ణమును నశించి, శీఘ్రముగా నాకలి యగును. అజీర్ణము స్థిరముగా నిలిచియున్నచో చెమ్మటపట్టునట్లు చేయుట మంచిది. ఉప్పుకలిపికొని నీటిని త్రాగవలయును. రసశేష మగు నజీర్ణములకు పగలుపరుండుట, లంఘనముచేయుట, వాతమును విడిచిపెట్టుట యనునివి పథ్యములు. ఈయౌషధమును సేవించునపుడు కుస్తీచేయుట, స్త్రీలపొందు, దారినడచుట, సవారిచేయుట అనువీటివలనఁ బడలిన అతిసారరోగులను శూలము, శ్వాస, దప్పిక, వెక్కిళ్లు, వాతము వీటివలన బాధపడువారలను, చిక్కిపోయినవారలును, కఫము క్షీణించినవారలను, పిల్లలను, మదముచేతఁగృశించినవారలను, ముదుసలులను, రసావశేషముగల అజీర్ణరోగులను రాత్రులు మేలుకొనువారలను, ఉపవాస మున్నవారలను వారి ఇష్టమువచ్చినంతసేపు పగలు నిద్రపోనీయవలయును.

అజీర్ణమునకు ప్రతిక్రియ.

శ్లో. ఆలిప్య జఠరం ప్రాజ్ఞో హింగుత్ర్యూషణసైంధవైః, దివా స్వప్నం ప్రకుర్వీత సర్వాజీర్ణప్రణాశనమ్. 80. ధాన్య నాగరసిద్ధం తు తోయం దద్యా ద్విచక్షణః, ఆమాజీర్ణప్రశమనం దీపనం వస్తిశోధనం. 81. పథ్యాపిప్పలిసంయుక్తం చూర్ణం సౌవర్చలం పిబేత్, మస్తు నోష్ణోదకేనాథ బుద్ధ్వా తోషగతిం భిషక్. 82. చతుర్విధమజీర్ణం చ మందానిల మథా రుచిం, ఆధ్మానం వాతగుల్మం చ శూలం చాశు నియచ్ఛతి. 83. భవే దజీర్ణం ప్రతి యస్య శంకాస్నిగ్ధస్య జంతో ర్బలినోఽన్నకాలే, పూర్వం సశుంఠీ మభయా మశంకః సంప్రాశ్య భుంజీత హితం హితాశీ. 84. కించి దామేన మందాగ్ని రభ

యాగుడనాగరం, జగ్ధ్వా తక్రేణ భుంజీత యుక్తేనాన్నం షడూ షణైః. 84.

ఇంగువ, శొంఠి, మిరియములు, పిప్పళ్లు, సైంధవలవణము వీటితో కడుపుపైని పట్టువేసికొని పగటివేళ పరుండినయెడల నన్నితెఱంగులగు నజీర్ణములును నశించును. ధనియములు శొంఠి వీటితో పక్వముచేయఁబడిన కషాయమును వైద్యుఁ డొసఁగినయెడల ఆమసంబంధము లగు నజీర్ణములు హరించును. అగ్ని ఉద్దీపించును. వస్తిని అనగా పొత్తికడుపును చక్కగా శోధించును. కరకకాయ పిప్పళ్లు సౌవర్చలవణము వీటిని సమభాగములుగా చూర్ణముచేసి పెరుగుపైతేటతోటి గాని, లేక వేడినీళ్లతోగాని దోషానుసారముగా పుచ్చుకొనవలయును. ఇవి అగ్నిమాంద్యము అరుచి గుడగుడమని ధ్వనిపుట్టుట వాతగుల్మములు అనువానిని నాలుగువిధములగు నజీర్ణములను కడుపునొప్పిని తొలగించును. బలిసియున్నవానికి బలవంతునికి భోజనము చేయునప్పుడు అజీర్ణము చేయుచున్న దని సందేహము కలిగినయెడల నాతఁడు శొంఠి కరకకాయలను తిని తనయిచ్ఛవచ్చిన పదార్థములను తినవచ్చును. కొంచెము ఆమము కలిగి అగ్నిమాంద్యము తటస్థించినయెడల కరకకాయ బెల్లము శొంఠి వీటిని తిని పిప్పళ్లు మోడి చవ్యము చిత్రమూలము శొంఠి మిరియములు వీటితో మిశ్రితమగు మజ్జిగను వేసికొని అన్నమును భక్షింపవలయును.

విషూచికాచికిత్స.

శ్లో. విషూచికాయాం వమితం విరిక్తం సులంఘితం వా మనుజం విదిత్వా, పేయాదిభి ర్దీపనపాచనైశ్చ సమ్యక్క్షుధార్తం సముపక్రమేత. 86. కుష్ఠసైంధవయోః కల్కం చుక్రతైలసమన్వితం, విషూచ్యాం మర్దనం కోష్ణం ఖల్లీశూలనివారణం. 87. కరంజనింబశిఖరీగుడూచ్యర్జకవత్సకైః, పీతః కషాయో వసనా ద్ఘోరాం హంతి విషూచికాం. 88. వ్యోషం కరంజస్య ఫలం హరిద్రాం మూలం సమావాప్య చ మాతులుంగ్యాః, ఛాయావిశుష్కా గుడికాః కృతా స్తా హన్యు ర్విషూచీం నయనాంజనేన. 89. గుడపుష్పసారశిఖరీ తండులగిరికర్ణికాహరిద్రాభిః, అంజనగుటికా విలయతి విషూచికాం త్రికటుసనాథా. 90. త్వక్పత్రిరాస్నాగురుశిగ్రుకుష్ఠై రమ్లేన పిష్టైః స్సవచాశతాహ్వైః, ఉద్వర్తనం యద్ధి విషూచికాఘ్నం తైలం విపక్వం చ తదర్థకారి. 91.

విషూచికవిషయములలో వాంతి చేయఁబడినవానిని నొప్పిగలవానిని లంఘనముఁ బెట్టినవానిని చక్కగా పరికించి పానకములు మున్నగువానిచేతఁ గాని దీపనములు

పాచనములగు క్రియలచేతఁగాని చక్కఁగా సాకలికలుగునట్లుల చేయవలయును. చెంగల్వకోష్ఠు సైంధవలవణముల కల్కములో నువ్వుల తైలమును చుక్రమును కలిపి కొంచెము వెచ్చచేసి రుద్దినయెడల ఖల్లీశూలము నివర్తించును. కానుగకాయ, ముదిరినవేప, ఉత్తరేణువిత్తులు, తిప్పతీగె, తెల్లగగ్గెర, కొడిసెవిత్తులు వీటితో కషాయముఁ బెట్టిత్రాగవలయును. ఇయ్యది వమనము చేయించుటచేత భయంకరము లగు విషూచికలను పోఁగొట్టును. శొంఠి,మిరియములు, పిప్పళ్లు, కానుగగింజలు, పసపు, మాదీఫలపువేళ్లు వీటిని మెత్తగానూరి మాత్రలనుకట్టి నీడలో నెండించిపెట్టుకొని తరువాతచాదకాటుక వేసినయెడల విషూచికలునశించును. ఇప్పరసము ఉత్తరేణి తెల్లదింటెన పసుపు త్రికటుకములు వీటిని సమానభాగములుగ నూరి అంజనము వేసినచో విషూచి నివర్తించును. దాల్చెచెక్క జోతిష్మతి పెద్దములక వస పిల్లపీచర వీటిని నిమ్మపులుసుతోటి నూరి కలియత్రిప్పి నలుగుపెట్టుకొనిన విషూచికలను నశింపఁజేయును. లేకున్న పైవానితో నూనెనుకాచి రుద్దినయెడల కూడను విషూచికలు నశింపచేయును.

దప్పికి చికిత్స.

శ్లో. పిపాసాయా మనుల్బణే లవంగస్యాంబు శస్యతే, జాతీఫలస్య వా శీతం శ్రుతం భద్రఘనస్య వా. 92. విషూచ్యా మతివృద్ధాయాం పార్ష్ణ్యో ర్దాహః ప్రశస్యతే, వమనం త్వలసే పూర్వం లవణేనోష్ణవారిణా. 93. స్వేదో వర్తి ర్లంఘనం చ క్రమశ్చాతోఽగ్నివర్ధనః, సరుక్ చానద్ధ ముదర మమ్లపిష్టైః ప్రలేపయేత్. 94. దారుహైమవతీ కుష్ఠ శతాహ్వా హింగుసైంధవైః. తక్రేణ చూర్ణం ముష్ణం సతూ రమూర్తిం జఠరే నిహన్యాత్, స్వేదోఘశై ర్వా బహుబాష్పపూర్ణై రుష్ణై స్తథా నైర్య రపి పాణితాపైః. 95. తీవ్రార్తి రపి నాజీర్ణీ పిబే చ్ఛూలఘ్న మౌషధమ్, దోచ్ఛన్నో ౽నలో నాలం పక్తుం దోషౌఘనాశనమ్. 96.

చాల దప్పిగలిగి బాధలేకున్నయెడల లవంగపుకషాయముగాని లేక జాజికాయ కషాయముగాని లేక తుంగముస్తలతో సిద్ధముచేయఁబడి చక్కఁగానారిన కషాయముగాని త్రాగుట శ్రేష్ఠము. మిక్కిలి పెటేగిన మశూచికములకు ప్రక్కలు వెచ్చచేయుట మంచిది. మాంద్యరోగములలో మొదట నుప్పుచేర్చిన వేడినీళ్లతో వాంతి కలిగించుట,

చెమ్మటఁ బుట్టించుట, గుదస్థానమున గుడ్డల నుంచుట, లంఘనము చేయించుట, ననునివి క్రమముగా జఠరాగ్నిని వర్ధిల్లఁ జేయును. నొప్పి కలిగియుండినచో పొట్టకు దేవదారు చెక్క వస చెంగల్వకోష్ఠు సదాప ఇంగువ సైంధవలవణము వీటిని కాంజికముతో నూరి పట్టు వేయవలయును. యవలను పొడిచేసి ఆచూర్ణమును వెచ్చజేసి దానిలో యవక్షారము మజ్జిగ కలిపి త్రాగినయెడల కడుపులోని శూల తొలఁగి చనును. అజీర్ణరోగి ఎక్కువకడుపునొప్పిచేత బాధపడుచున్నను శూల నణగించు నౌషధములను త్రాగకూడదు. ఏలయనఁగా దోషములచేత గప్పివేయఁబడిన జఠరాగ్ని దోషములరాశిని పచనముచేయుటకు గాని నశింపఁజేయుటకు గాని సమర్థము కాదు.

ఇట్లు చక్రదత్తయందు అగ్నిమాంద్యాధికారప్రకరణము ముగిసెను.

౭. క్రిమిరోగాధికారము.

క్రిమిరోగచికిత్స.

శ్లో॥ పారసీయ యమానికా పీతా పర్యుషితవారిణా ప్రాతః, గుడపూర్వా క్రిమిజాతం కోష్ఠగతం పాతయ త్యాశు. 1. పారిభద్రా ర్కపత్రోత్థం రసం క్షౌద్రయుతం పిబేత్, కేబుకస్య రసం వాపి ధత్తూ ర స్యాథవా రసమ్. 2. లిహ్యాత్ క్షౌద్రేణ వైడంగం చూర్ణం క్రిమివినాశనం, ముస్తాఖుపర్ణీ ఫలదారు శిగ్రు క్వాథః సకృష్ణా క్రిమి శత్రుకల్కః. 3. మార్గద్వయేనాపి చిరప్రవృత్తాన్ క్రిమీన్నిహంతి క్రిమిజాంశ్చ రోగాన్, ఆఖుపర్ణీదళైః పిష్టైః పిష్టకేన చ పూపికాం. 4. జగ్ధ్వా సౌవీరకం చాను పిబే త్క్రిమిహారం పరం, పలాశబీజస్వరసం పిబేద్వా క్షౌద్రసంయుతం. 5. పిబే త్తద్బీజకల్కం వా తక్రేణ క్రిమినాశనం, సురసాదిగణం వాపి సర్వథైవోపయోజయేత్. 6. విడంగసైంధవక్షార కాంపిల్లకహారీతకీః, పిబే త్తక్రేణ సంపిష్టాః సర్వక్రిమినివృత్తయే. 7.

ఖురాసాని వాము వామము వీనిని కషాయముగాచి మఱునాడు వడయకట్టియుంచి బెల్లముదిని ప్రాతఃకాలమునందు త్రాగినయెడల కోష్ఠములోనున్న పురుగులు కూడ నతిశీఘ్రముగా పడి నశించిపోవును. పారిజాతపుఆకు జిల్లేడుఆకురసముతీసి అందు తేనెను కలిపికొని త్రాగినను వక్కలరసమును త్రాగినను గాని ధత్తూరరసమును త్రాగినను గాని వాయువిడంగములచూర్ణమును తేనెలో కలిపికొని సేవించినను గాని పురుగులు నశించును. తుంగముస్తలు ఎలుకచెవిఆకు త్రిఫలములు దేవదారువు పెద్దములకవేరు వీటితో కషాయముఁజేసి అందు పిప్పళ్లు వాయువిడంగములతోచేసిన కల్కమును కలిపి త్రాగినయెడల రెండువిధములగు నవియు చిరకాలమునుండి యున్నవియు నగు క్రిమిరోగములను హరింపఁజేయును. ఎలుకచెవికూర ఆకులను నూరి పిండిలో కలిపి రొట్టెగా చేసికొని తినవలయును. తరువాత గంజిని త్రాగవలయును. ఇయ్యది క్రిములను హరించును. మోదుగఆకులను నూరికొని తేనెతో కలిపి సేవింపవలయును. లేకున్న వానిగింజలతో చేసిన కల్కమును మజ్జిగతో చేర్చికొని త్రాగినను జంతువులు నశించును. లేకపోయిన సురసాదిగణములో చెప్పఁబడిన యౌషధములను అయినను అన్నివిధముల నుపయోగింపవలయును. వాయువిడంగములు సైంధవలవణము యవక్షారము కాంపిల్లకమనుద్రవ్యము కరక

కాయ వీటినిసమభాగముగా మజ్జిగతో నూరి త్రాగినను అన్నివిధములగు జంతువులును (అనఁగా నులిపురుగులు మున్నగునవి) నశించిపోవును.

విడంగఘృతము.

శ్లో. విడంగపిప్పలీమూల శిగ్రుభి ర్మరిచేన వా. 7. తక్రసిద్ధా యవాగూ స్స్యా త్క్రిమిఘ్ని స్ససువర్చికా, పీతం బింబీఘృతం హంతి పక్వ మాశయగా న్క్రిమీన్. 8. త్రిఫలా త్రివృతా దంతీ వచా కాంపిల్లకం తథా, సిద్ధ మేభి ర్గవాం మూత్రే సర్పిః క్రిమివినాశనమ్. 9. త్రిఫలాయా స్త్రయః ప్రస్థా విడంగప్రస్థ ఏవ చ, ద్విపలం దశమూలస్య చ లాభత స్సముపానయేత్. 10. పాదశేషే జలద్రోణే శృతే సర్పి ర్విపాచయేత్, ప్రస్థోన్మితం సింధుయుతం తత్ఫలం క్రిమినాశనమ్. 11. విడంగఘృత మేత చ్చ లేహ్యం శర్కరయా సహ, సర్వా న్క్రిమీ న్ప్రణుదతి వజ్రం ముక్త మివాసురాన్. 12. రసేంద్రేణ సమాయుక్తో రసో ధత్తూరపత్రజః, తాంబూలపత్రజో వాపి లేపో యూకవినాశనః. 13. సవిడంగగంధకశిలాసిద్ధం సురభీజలేన కటుతైలమ్, ఆజన్మ నయతి నాశం లిక్షాసహితా స్తు యూకా శ్చ. 14.

వాయువిడంగములు మోడి పెద్దములకవిత్తులు మిరియములు సజ్జక్షారము వీటితోటిగాని మజ్జిగతోగాని సిద్ధముచేయఁబడిన గంజి, జంతువాతమును దూరముగా పారఁద్రోలును. త్రిఫలములు తెల్లతెగడ దింతెన వస కాంపిల్లక మను ద్రవ్యము వీటితోను గోమూత్రముతోను సిద్ధముజేయఁబడిన నేయి జంతువాతమును హరించును. మూడు ప్రస్థములు త్రిఫలములు, వాయువిళంగము లొకప్రస్థము. [ప్రస్థమనగా 21 పలములు] రెండుపలములు దశమూలములు తీసికొని పక్వము చేయవలయును. ద్రోణపరిమాణము జలములో పక్వముచేసి నాలుగవపాలు నీరు మిగిలియుండఁగా పదియారుపలముల నేతిని చేర్చి కాచవలయును. తరువాత నందు సైంధవలవణమును చేర్చి నాలుగుతులములు త్రాగినయెడల జంతువులు హరించిపోవును. ఇయ్యది వాయువిడంగఘృత మనంబడును. దీనిని చక్కెరతో సేవింపవలయును. అన్నివిధము లగు కృముల నిది పోగొట్టును. ఇంద్రునివజ్రము అసురుల జంపినట్లు కృముల నశింపచేయును. నల్లఉమ్మెత్త ఆకుల రసములో పాదరసమును కలిపికాని, తాంబూలపత్రముల రసములో పాదరసమును కలిపిగాని పూసినయెడలను (కృములు) జంతువులు నశించి పోవును. వాయువిడంగములు, గంధకము, మణిశిల, గోమూత్రము వీటితో సిద్ధముచేయఁబడిన ఆవనూనెను రుద్దినయెడల బ్రదికియున్నంతవఱకు కృములు మఱి పుట్టక యుండునట్లు చేయును.

ఇట్లు చక్రదత్తయందు క్రిమిరోగాధికారప్రకరణము ముగిసెను.

౮. పాండురోగాధికారము.

[విరేచనార్థము త్రిఫలాతైలాదులు; వాతశ్లేష్మాది చికిత్స; త్రిఫలాక్వాథములు.]

శ్లో. సాధ్యంతు పాండ్వామయినం సమీక్ష్య స్నిగ్ధం ఘృతేనోర్ధ్వ మధశ్చ శుద్ధం, సంపాదయేత్ క్షౌద్రఘృతప్రగాఢై ర్హరీతకీచూర్ణమయ ప్రయోగైః. 1. పిబే ద్ఘృతం వా రజనీవిపక్వం సత్రైఫలం తైలక మేవ చాపి, విరేచనద్రవ్యకృతాన్ పిబే ద్వా యోగాం శ్చ వైరేచనికాన్ ఘృతేన. 2. విధి స్స్నిగ్ధోఽథ వాతోత్థే తిక్తశీతస్తు పైత్తికే, శ్లైష్మికే కటురూక్షోష్ణః కార్యో మిశ్ర స్తు మిశ్రకే. 3. ద్విశర్కరం త్రివృచ్చూర్ణం పలార్ధం పైత్తికే పిబేత్, కఫపాండు స్తు గోమూత్రయుక్తాం క్లిన్నాం హరీతకీమ్. 4. నాగరం లోహచూర్ణం వా కృష్ణాం పథ్యా మథాశ్మజమ్, గుగ్గులుం వాఽథ మూత్రేణ కఫపాండ్వామయీ పిబేత్. 5. సప్తగాత్రం గవాం మూత్రే భావితం వా ప్యయోరజః, పాండురోగప్రశాంత్యర్థం పయసా ప్రపిబే న్నరః. 6. ఫలత్రికామృతావాసా తిక్తాభూనిం నింబజః, క్వాథః క్షౌద్రయుతో హన్యా త్పాండురోగం సకామలమ్. 7.

పాండురోగము గలవానిని చక్కగా పరీక్షజేసి సాధ్యముగా నుండినచో నేతితో పైనను క్రిందను శుద్ధముచేసి తరువాత తేనె నెయ్యి కలిపి పట్టించిన కరక కాయల చూర్ణము నుపయోగింపవలెను. లేకపోయిన పసపుతో వండిన నేతిని త్రాగవలయును. త్రిఫలములు లోధ్రకములతో చేసిన నేతినైనను త్రాగవలయును. లేక విరేచనకరములగు నోషధులచే సిద్ధముచేయఁబడిన విరేచనయోగ సంబంధ మగు నేతినైనను పుచ్చుకొనవలయును. వాతమువలన నగుపాండురోగములయందు తైలవిధులను చేయవలయును. పిత్తపాండురోగములయందు చేదును శీతలము నగు చికిత్సఁ జేయవలయును. కఫముచే నగు పాండురోగములయందు చేదును కారమును గలిగి వెచ్చనిదియు

నగుచికిత్సఁ జేయవలయును. ఒకదానితో నొకటి మిశ్రమములైన దోషములు గలపాండురోగములకు మిశ్రములగు చికిత్సల నొనర్పవలయును. పలముచక్కెర తెల్లతెగడయొక్క చూర్ణము పలము వీటిని పిత్తపాండురోగములలో పుచ్చుకొనవలయును. కఫమునకు గోమూత్రముతో కలిపిన కరక్కాయను సేవింపవలయును. శొంఠి, లోహచూర్ణమును, పాండురోగమునందును లేక పిప్పళ్లు కరక్కాయలను గాని శిలాజిత్తు గుగ్గిలము గోమూత్రముతో గూడ గాని కఫపాండురోగము గలవాఁడు త్రాగవలయును. త్రిఫలములు తిప్పతీగె అడ్డసరము కటుకరోహిణి నేలవేము వేపచెక్క వీటిని కషాయముగా గాచి త్రాగినయెడల పాండురోగమును కామెరలును నశించిపోవును.

అయశ్చూర్ణవటి; మండూరము; నవాయశ్చూర్ణము.

శ్లో. అయస్తిల త్ర్యూషణ కోలభాగైస్సర్వైస్సమం మాక్షికధాతుచూర్ణమ్, తైర్మోదకః క్షౌద్రయుతో నుతక్రః పాండ్వామయే దూరగతేఽపి శస్తః. 8. అయోమలం తు సంతప్తం భూయో గోమూత్రశోధితమ్, మధుసర్పిర్యుతం చూర్ణం సహ భక్తేన యోజయేత్. 9. దీపనం చాగ్నిజననం శోథపాండ్వామయాపహం, త్ర్యూషణ త్రిఫలా ముస్త విడంగాచిత్రకాస్సమాః. 10. నవాయోరజసో భాగాస్తచ్చూర్ణం మధుసర్పిషా, భక్షయేత్పాండుహృద్రోగకుష్ఠార్శఃకామలాపహమ్. 11 నవాయస మిదం చూర్ణం కృష్ణాత్రేయేణ భాషితమ్.

లోహభస్మము నల్లనూవులు శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లువఁడిన రేగుచెక్క వీనినన్నిఁటిని ఎన్నిదెన్నిదిమాషములును వీటియన్నిఁటియంత హేమాక్షికధాతువులచూర్ణము వీటితో తేనెను కలిపి లడ్డుండలుగా చేసి తినవలయును. తరువాత మజ్జిగను త్రాగవలయును. ఇయ్యది పాండురోగములను పారద్రోలుటయందత్యుత్తమమైనది. ఇనుపచిట్టెమును నిప్పులో వైచి కాల్చి మాటిమాటికి ఆవుపంచితములో తడిపి శుద్ధిచేసి చూర్ణముచేసి ఆచూర్ణమునందు తేనెను నేతిని కలిపికొని యుపయోగించుకొనవలయును. ఇయ్యది దీపనము జఠరాగ్నిని హెచ్చింపఁజేయును. వాపు పాండురోగములను తొలగించును. శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు కరకకాయ ఉసిరిక తాడి తుంగముస్తలు వాయువిడంగములు చిత్రమూలము వీనిని సమానముగా తీసికొని నవీనలోహభస్మమన్నిటియంత తీసికొని అన్నింటిని తేనెలోను నేతిలోను కలిపి కొని భక్షింపవలయును. ఇయ్యది పాండురోగములను హృద్రోగములను కుష్ఠు మూలరోగము కామెల వీటిని నశింపఁజేయును.

యోగరాజమను రసాయనము.

శ్లో. త్రిఫలాయా స్త్రయో భాగా స్త్రయ స్త్రికటుకస్య చ. 12. భాగ శ్చిత్రకమూలస్య విడంగానాం తథైవ చ, పంచాశ్మజతునో భాగా స్తథా రూప్యమలస్య చ. 13. మాక్షికస్య విశుద్ధస్య లోహస్య రజస స్తథా, అష్టౌ భాగా స్సితాయా శ్చ తత్సర్వం శ్లక్ష్ణచూర్ణితం. 14. మాక్షికేణాప్లుతం స్థాప్యమాయసే భాజనే శుభే, ఉదుంబరసమాం మాత్రాం తతః ఖాదే ద్యథాగ్నినా. 15. దినేదినే ప్రయుంజీత జీర్ణే భోజ్యం యథేప్సితం, వర్జయిత్వా కులుత్థాం శ్చ కాకమాచీకపోతకాః. 16. యోగరాజ ఇతిఖ్యాతో యోగోఽయ మమృతోపమః, రసాయన మిదం శ్రేష్ఠం సర్వరోగహరం శుభమ్. 17. పాండురోగం విషం కాసం యక్ష్మాణం విషమజ్వరమ్, కుష్ఠా న్యజరకం మేహమ్ శ్వాసం హిక్కా మరోచకం. 18. విశేషా ద్ధ న్త్యపస్మారం కామలాం గుదజాని చ.

త్రిఫలములు 3 భాగములు మిరియములు పిప్పళ్లు 3 భాగములు చిత్రమూలను 1 భాగము వాయువిడంగములు 1 భాగము శిలాజిత్తు 5 భాగములు వెండిచిట్టెము హేమమాక్షికము లోహభస్మము అయిదు అయిదుభాగములును చక్కెర 8 భాగములును వీటి నన్నింటిని కలిపి చూర్ణముచేసి తేనెలోకలిపి లోహపుపాత్రలో పెట్టవలయును. తరువాత తమతమ జఠరాగ్ని ననుసరించి మేడిపండంత మాత్రలనుగా చేసికొని ప్రతిదినమును సేవించుచుండవలయును. తినినది జీర్ణమగుచున్నచో ఇచ్ఛకు వచ్చినట్లు పదార్థములను భుజింపవచ్చును కాని ఉలవలును కపోతమాంసము కామంచి వీటిని వదలిపెట్టవలయును. యోగరాజ మని చెప్పఁబడు నీయోగ మమృతముతో తుల్యమైనది. ఇయ్యది ఉత్తమ మగు రసాయనము. సర్వరోగములను హరించును. పాండురోగమును విషమును దగ్గును క్షయరోగమును విషజ్వరమును కుష్ఠు అజీర్ణకము మేహము శ్వాసమున్నగువానిని అరోచకమును ఎక్కుగా నపస్మారములను కుష్ఠును గుదరోగములను నశింపజేయును.

విశాలాద్యచూర్ణము.

శ్లో. విశాలా కుటజా ముస్తకుష్ఠ దారు కలింగకాః. 19. కర్షాంశా ద్విపిచు ర్మూర్వా కర్షార్ధా చ ఘునప్రియా, పీత్వా తచ్చూర్ణ మం

భోభి స్సుఖై ర్లిహ్యా త్తతో మధు. 20. పాండురోగం జ్వరం దాహం కాసం శ్వాస మరోచకమ్, గుల్మానాహామవాతాం శ్చ రక్తపిత్తం చ త జ్జయేత్. 21.

చేదుపుచ్చ లేక తెల్లదింటెన కటుకరోహిణి తుంగముస్తలు చెంగల్వకోష్ఠు దేవదారు కొడిసెవిత్తులు వీని నన్నింటిని ఒక్కొక్క కర్షమును, నేలవేము వేపచెక్క చాగమట్టి ఇవి ఒక్కొక్క కర్షమును, తెల్లదింటెన అర్ధకర్షము వీటిని చూర్ణముచేసి నీళ్లలో కలిపి కొని త్రాగవలయును. ఆపిమ్మట తేనెను నాకవలయును. ఇయ్యది పాండురోగమును జ్వరమును దగ్గును శ్వాసమును అరోచకము కడుపులోని బల్లలను ఆనాహములను ఆమవాతములను రక్తపిత్తములను జయింపగలదు.

పాండ్వాదులకు లోహక్షీరము.

శ్లో. లోహపాత్రే శృతం క్షీరం సప్తాహం పథ్యభోజనమ్. 22. పిబే త్పాండ్వామయీ శోషీ గ్రహణీదోషపీడితః, కల్యాణకం పంచగవ్యం మహాతిక్త మథాపి వా. 23. స్నేహనార్థం ఘృతం దద్యా త్కామలాపాండురోగిణే, రేచనం కామలార్తస్య స్నిగ్ధ స్యాదౌ ప్రయోజయేత్. 24. తతః ప్రశమనీ కార్యా క్రియా వైద్యేన జానతా.

లోహపుపాత్రలో కాచినపాలను త్రాగవలయును. ఈరీతిగా నేడురోజులు పథ్యమును పాండురోగియును వాపుగలవాఁడును అతిసారరోగియును చేయవలయును. కామెరలు పాండురోగము గలవానికి కల్యాణఘృతమును గాని, పంచగవ్యఘృతమును గాని, మహాతిక్తఘృతమును గాని, స్నేహన మగుట కొఱకు ఈయవలయును. కామెరలు గలరోగికి మొదట స్నేహనమును చేసి తరువాత రేచనము నుపయోగించవలయును. అటుతరువాత చక్కగా తెలిసికొని వైద్యుఁడగువాఁడు నేర్పుతో ప్రశమనోపాధులను నొసంగవలయును.

కామెరలకు త్రిఫలాద్యౌషధములు.

శ్లో. త్రిఫలాయా గుడూచ్యావా దార్వ్యా వ్య నింబస్య వా రసః. 25. ప్రాత ర్మాక్షికసంయుక్తః శీలితః కామలాపహః, అంజనం కామలార్తస్య ద్రోణపుష్పీరస స్స్మృతః. 26. నిశాగైరికధాత్రీణాం చూర్ణం వా సం ప్రకల్పయేత్, నస్యం కర్కోటమూలం వా ఘ్రేయం వా జాలినీ ఫలమ్. 27. సశర్కరాకామలినాం త్రిభండీ హితాగవాక్షీసగుడాచ శుంఠీ, దార్వీస త్రిఫలావ్యోష విడంగా న్యయసో రజః. 28. మధుసర్పి ర్య్యు

తం లిహ్యాత్కామలాపాండురోగవాన్. 29. తుల్యా అయోరజః పథ్యా హారిద్రాః క్షౌద్రసర్పిషా, చూర్ణితాః కామలీ లిహ్యాద్గుడక్షౌద్రేణ వాఽభయాం. 30. ధాత్రీలోహరజోవ్యోష నిశాక్షౌద్రాజ్యశర్కరాః, లీఢ్వా నివారయత్యాశు కామలా ముద్ధతా మపి. 31. దగ్ధ్వాక్షకాష్ఠై ర్మల మాయసం తు గోమూత్రనిర్వాపిత మష్టవారాన్, విచూర్ణ్య లీఢం మధునా చిరేణ కుంభాహ్వయం పాండుగదం నిహంతి. 32. పాండురోగక్రియాం సర్వాం యోజయేచ్చ హలీమకే, కామలాయాం చ యా దృష్టా సాపి కార్యా భిషగ్వరైః. 33.

త్రిఫలముల రసముగాని తిప్పతీగెరసముగాని వేపచెక్కగాని తెచ్చి దాని యందు తేనెను కలిపికొని ప్రాతఃకాలమున త్రాగినచో కామెరలు నశించును. కామెరలు గలవారికి తుమ్మిరసము నంజనముచేసి గాని, పసపు గైరికము ఉసిరిక వీటిని చూర్ణముచేసి గాని ఇయ్యవలయును. ఆగాకరచెట్టుపైబెరడును నస్యము చేసి యుపయోగింపవలయును. లేక ఆవఆకులను వాసననైనను చూడవలయును. చక్కెరతో కలిపిన తెల్లతెగడయైనను కొడిసెపాలవిత్తులు బెల్లము చేర్చిన శొంఠియైనను హితమొనర్చును. మ్రానిపసపు త్రిఫలములు శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు వాయువిడంగములు లోహపు భస్మము వీటిని నూరి తేనెనేతులలో చేర్చికొని కామెరలు పాండురోగము గల రోగి త్రాగవలయును. లోహభస్మము కరకకాయ మ్రానిపసపు వీనిని సమానభాగములను తేనెనేతులలో కలిపి గాని, కరకకాయను బెల్లము తేనెతో కలిపిగాని, కామెరలు గలవాఁడు భక్షింపవలయును. ఉసిరిక ఇనుపచిట్టము శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు పసపు తేనె నెయ్యి చక్కెర వీటిని కలిపికొని తినినయెడల నతిభయంకరము లగు కామెరలు కూడను తొలఁగిపోవును. పాతఇనుపచిట్టెమును తాండ్రనిప్పులతో తగులఁబెట్టి గోమూత్రములో నెన్మిదిమారులు ముంచి పిమ్మట చూర్ణముఁ జేసి తేనెలో కలిపి కొని తినినట్లైన కుంభకామెరలు పాండు రోగములును నశించును. పాండురోగములో చెప్పఁబడిన చికిత్సలను హలీమకరోగవిషయమునఁగూడ నొనర్పవలయును. కామెరలకు చెప్పిన చికిత్సనే వైద్యుఁడు హలీమకమందు గూడ నుపయోగింపవలయును.

విడంగాద్యలోహము.

శ్లో. విడంగ ముస్త త్రిఫలా దేవదారు షడూషణైః, తుల్యా మాత్ర మయశ్చూర్ణం గోమూత్రేఽష్టగుణే పచేత్. 34. తై రక్షమా

త్రాం గుడికాం కృత్వా ఖాదే ద్దినేదినే, కామలాపాండురోగార్తః సుఖ
మాపద్యతే ఽచిరాత్. 35.

వాయువిడంగములు తుంగముస్తలు త్రిఫలములు దేవదారు పిప్పళ్లు మోడి చవ్యము చిత్రమూలను శొంఠి మిరియములు వీని నన్నిటితో సమానముగా లోహభస్మము నుచేర్చి ఇంతకు ఎనిమిదిరెట్లు ఆవుపంచితములో నుడకఁబెట్టవలయును. తరువాత అక్షము ప్రమాణము చొప్పున మాత్రలను కట్టి ప్రతిదినమును తినుచుండినయెడల కామెరలు పాండురోగము వీటితో బీడింపఁబడుచున్న రోగి సుఖమును శీఘ్రకాలములోనే పొందఁగలఁడు.

త్ర్యూషణాదిమండూరము.

శ్లో. త్ర్యూషణం త్రిఫలా ముస్తం విడంగం చవ్యచిత్రకౌ,
దార్వీ త్వఙ్మాక్షికో ధాతు గ్రంథికం దేవదారు చ. 36. ఏషాం ద్విప
లికా న్భాగాన్ చూర్ణం కృత్వా పృథక్పృథక్, మండూరం ద్విగుణం
చూర్ణా చ్ఛుద్ధ మంజనసన్నిభం. 37. మూత్రే చాష్టగుణే పక్త్వా త
స్మిం స్తు ప్రక్షిపే త్తతః, ఉదుంబరసమాన్ కుర్యా ద్వటకాం స్తాన్య
థాగ్నితః. 38. ఉపయుంజీత తక్రేణ సాత్మ్యం జీర్ణే చ భోజనం, మం
డూరవటకా హ్యేతే ప్రాణదాః పాండురోగిణాం. 39. కుష్ఠా న్యజరకం
శోథ మూరుస్తంభకఫామయాన్, అర్శాంసి కామలా మేహాన్ ప్లీహా
నం శమయ న్తి చ. 40. నిర్వాప్య బహుశో మూత్రే మండూరం గ్రా
హ్య మిష్యతే, గ్రాహయం త్వష్టగుణితం మూత్రం మండూరచూర్ణతః.

శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు త్రిఫలములు తుంగముస్తలు వాయువిడంగములు చవ్యము చిత్రమూలము మ్రానిపసపు హేమమాక్షికము గ్రంధితగరము దేవదారు ఇవి యన్నియు రెండేసితులములచొప్పున చూర్ణము చేయవలయును. చూర్ణముకన్న బదిరెట్లెక్కువగా శుద్ధిచేసిన మండూరమును చేర్పవలయును. ఎన్మిదిరెట్లధికమగు నావు పంచితమును కాచి పైచూర్ణమునందు వేయవలయును. తరువాత మేడిపండంతంత గా వడలను చేసి తమతమ జఠరాగ్ని ననుసరించి వలయునంతవఱకు భుజింపవలయును. ఇది చక్కగా జీర్ణమైనపిమ్మట మజ్జిగతో తమతమ శరీరప్రకృతులకు తగిన ఆహారములను భక్షింపవలయు. ఇయ్యవి మండూరవటకములు. పాండురోగులకు ప్రాణమునిచ్చునట్టివి. కుష్ఠు అజరకము వాపు వాతాదులవలననైన ఊరుస్తంభవాతము కఫరోగము అన్నితెగల మూలరోగములు, కామెరలు మేహము లగుపొడలు వీటిని పోఁగొట్టును. గోమూత్ర

ములో చాల పర్యాయములు శుద్ధిచేయఁబడిన మండూరముమాత్రమే ఇందు పుచ్చుకొనతగినది. మండూరచూర్ణముతోఁకూడ నెన్మిదిరెట్లు ఎక్కువగా ఆవుపంచితమును పుచ్చుకొనవలయును.

పునర్నవామండూరము.

శ్లో. పునర్నవా త్రివృచ్ఛుంఠీ పిప్పలీ మరిచానిచ, విడంగం దేవకాష్ఠం చ చిత్రకం పుష్కరాహ్వయం.42. త్రిఫలాం ద్వే హరిద్రే చ దంతీం చ చవికం తథా. కుటజస్య ఫలం తిక్తాం పిప్పలీమూలముస్తకమ్. 43. ఏతాని సమభాగాని మండూరం ద్విగుణం తతః, గోమూత్రే ఉష్టగుణే పక్త్వా స్థాపయేత్స్నిగ్ధభాజనే. 44. పాండుశోథోదరానాహ శూలార్శః క్రిమిగుల్మనుత్.

శొంఠి తెగడ తెల్లగజ్జెరు పిప్పళ్లు మిరియములు వాయువిడంగములు దేవదారు మోడి చిత్రమూలము పుష్కరమూలము త్రిఫలములు పసపు మ్రానిపసపు దింటెన చవ్యము కొడిసెపాలపండు కటుకరోహిణి తిప్పతీగె తుంగముస్తలు వీటిని సమభాగములను చేసి అంతకంటె రెండురెట్లెక్కువ మండూరమును చేర్చి ఎనిమిది రెట్లెక్కువయగు నావుపంచితములో చక్కగా వండి నేతితోమాగినపాత్రములో నుంచవలయును. ఇయ్యది పాండురోగము వాపు కడుపునొప్పులు మున్నగువానిని, ఆనాహము శూల మూలరోగము జంతువాతము గుల్మము వీనిని పోఁగొట్టును.

మండూరవజ్రవటకము.

శ్లో. పంచకోలం సమరిచం దేవదారుపలత్రికం.45.విడంగముస్తయుక్తాశ్చ భాగాస్త్రీపలసంమితాః, యావంత్యేతాని చూర్ణాని మండూరం ద్విగుణం తతః. 46. పక్త్వా చాష్టగుణే మూత్రే ఘనీభూతే తదుద్ధరేత్, తతో క్షమాత్రా న్గుడకాన్ పిబేత్తక్రేణ తక్రభుక్. 47. పాండురోగం జయత్యేష మందాగ్నిత్వ మరోచకమ్, అర్శాంసి గ్రహణీదోష మూరుస్తంభ మథాపివా. 48. క్రిమిప్లీహాన ముదరం గరరోగం చ నాశయేత్, మండూరవజ్రనామాయం రోగానేకవినాశనః. 49.

పిప్పళ్లు మోడి చవ్యము చిత్రమూలము శొంఠి మిరియములు దేవదారు త్రిఫలములు వాయువిడంగములు తుంగముస్తలు వీని నన్నింటిని మూడుభాగములు చొప్పునను వీటి చూర్ణముకంటె రెండురెట్లెక్కువమండూరమును చేర్చి ఎన్మిదిరెట్ల గోమూత్రములో వండవలయును. వండినయైనప్పుడు ముద్దగట్టగానే దింపి ఒక్కొక్క అక్షము ప్రమాణముగా మాత్రలనుకట్టి మజ్జిగతో పుచ్చుకొనుచుండవలయును. మజ్జిగనుకూడను

త్రాగవలయును. ఇయ్యది పాండురోగములను జయించును. అగ్నిమాంద్యమును అరోచకమును మూలరోగములను గ్రహణులను ఊరుస్తంభములను జంతువాతములను పాండలను ఉదరరోగములను విషభక్షణజనితములగు రోగములను నశింపఁజేయును. ఇయ్యదియే మండూరవజ్రవటక మనఁబడును. ఇయ్యది పెక్కులగు రోగములను నశింపఁజేయును.

ధాత్ర్యరిష్టము.

శ్లో. ధాత్రీఫలసహస్రే ద్వే పీడయిత్వా రసం భిషక్, క్షౌద్రాష్ట భాగం పిప్పల్యాః శర్కరార్ధగుడ పాన్వితమ్. 50. శర్కరార్ధతులోన్మిశ్రం పక్వం స్నిగ్ధఘటే స్థితమ్, ప్రపిబే త్పాండురోగార్తో జీర్ణే హితమితాశనః. 51. కామలాపాండు హృద్రోగవాతాసృగ్విషమజ్వరాన్, కాసహిక్కారుచిశ్వాసా నేషోఽరిష్టః ప్రణాశయేత్. 52.

రెండువేల యుసిరికపండ్లను తెచ్చి తొక్కి రసముతీసి అందెనిమిదవపాలు తేనెను పిప్పళ్లపొడి రెండుపలములును చక్కెర 50 పలములును వీనినన్నిఁటిని కలిపి వండవలయును. పిమ్మట (నేయిబోసి యుంచిన) చమురు పాత్రిలో పెట్టికొని పాండురోగి త్రాగుచుండవలయును. ఔషధము చక్కగా జీర్ణమైనపిమ్మట తగినట్లువలయునట్లు భోజనములు చేయవలయును. ఇయ్యది ధాత్ర్యరిష్ట మనఁబడును. ఇయ్యది కామెరలను పాండురోగములను హృద్రోగములను వాతరక్తమును విషమజ్వరములను దగ్గును వెక్కిళ్లను అరుచిని శ్వాసమును నశింపఁజేయును.

ద్రాక్షాఘృతము.

శ్లో. పురాణసర్పిషః ప్రస్థో ద్రాక్షార్ధ ప్రస్థ సాధితః, కామలాగుల్మపాండ్వార్తి జ్వర మేహోదరాపహః. 52.

8 పలముల ద్రాక్షకల్కములో 16 పలముల ప్రాతనేతిని వండవలయును. ఇయ్యది ద్రాక్షాఘృతము. ఇది, కామెరలను గుల్మరోగములను పాండురోగములను జ్వరములను మేహరోగములను ఉదరరోగములను నశింపఁజేయును.

హరిద్రాఘృతము.

శ్లో. హరిద్రా త్రిఫలానింబ బలామధుకసాధితమ్, సక్షీరంమాహిషం సర్పిః కామలాహర ముత్తమమ్. 54.

పసపు త్రిఫలములు వేపచెక్క ముత్తువపులగము గేదెపాలు వీటితో తయారుచేయఁబడిన గేదెనేయి కామెరలను పోఁగొట్టుట కుత్తమౌషధము.

మూర్వాద్యఘృతము.

శ్లో. మూర్వాతిక్తానిశాయాసకృష్ణాచందనపర్పటైః, త్రాయంతీ వత్సభూనింబ పటోలాంబుదదారుభిః. 55. అక్షమాత్రైర్ఘృతప్రస్థంసిద్ధం క్షీరం చతుర్గుణమ్, పాండుతా జ్వరవిస్ఫోట శోథార్శోరక్తపిత్తనుత్. 56.

చాగమట్ట కటుకరోహిణి పసపు దూలగొండి పిప్పళ్లు చందనము పర్పాటకము కలుత్రాయగు కొడిసెపండు నేలవేము చేదుపొట్ల తుంగముస్తలు దేవదారు వీనినన్నిఁటిని అక్షప్రమాణము చొప్పున తెచ్చి నెయ్యి పదియారుపలములు పాలు నాల్గుప్రస్థములు పైవానితో కలిపి, వండి నేతిని సిద్ధము చేయవలయును. ఇయ్యది మూర్వాద్యఘృతము. ఇది, పాండురోగములను జ్వరములను స్ఫోటకములను వాపులను మూలరోగములను రక్తపిత్తమును పోఁగొట్టును.

వ్యోషాద్యఘృతము.

శ్లో. వ్యోషం బిల్వం ద్విరజనీ త్రిఫలాద్వి పునర్నవా, ముస్తాన్యయోరజః పాఠా విడంగం దేవాదారు చ. 57. వృశ్చికారీచ భార్గీచసక్షీరైస్తైర్ఘృతం శృతమ్, సర్వాన్ప్రశమయత్యేత ద్వికారాన్మృత్తికాకృతాన్. 58.

శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు బిల్వఫలము పసపు మ్రానిపసపు త్రిఫలములు తెల్లగలిజేరు నల్లగలిజేరు తుంగముస్తలు లోహభస్మము అగరుశొంఠి వాయువిడంగములు గంటుభారంగి వీటిని జేర్చి వీటియందు నేతిని పక్వము చేయవలయును. ఇది వ్యోషాద్యఘృత మనఁబడును. ఇయ్యది మన్నుతినుట వలన గలిగెడి యన్ని తెఱఁగులగు రోగములను పాఱద్రోలును.

ఇట్లు చక్రదత్తయందు పాండురోగాధికారప్రకరణము ముగిసెను.

౬. రక్తపిత్తాధికారము.

—

తర్పణాది.

శ్లో. నోద్రిక్త మాదౌ సంగ్రాహ్యం బలినోఽప్యశ్నత శ్చయత్, హృత్పాండుగ్రహణీదోష ప్లీహగుల్మ జ్వరాదికృత్. 1. ఊర్ధ్వం ప్రవృత్తదోషస్య పూర్వం లోహిత పిత్తినః, అక్షీణబలమాంసాగ్నేః కర్తవ్య మపతర్పణమ్. 2. ఊర్ధ్వగే తర్పణం పూర్వం కర్తవ్యం చ విరేచనమ్, ప్రాగధోగమనే పేయా వమనం చ యథాబలమ్. 3. తర్పణం సఘృతక్షౌద్రలాజచూర్ణైః ప్రదాపయేత్, ఊర్ధ్వగం రక్తపిత్తం తత్పీతంకాలే వ్యపోహతి. 4. బలం ఖర్జూరమృద్వీకా మధుకైస్సపరూషకైః, శృతశీతం ప్రయోక్తవ్యం తర్పణార్థం సశర్కరం. 5.

బలముగలరోగికిని పుష్టిగా భుజించుచున్నవానికిని ప్రవహించుచున్న రక్తమును మొదల కట్టివేయకూడదు. అట్లు రక్తమును బంధించినయెడల, హృద్రోగము పాండురోగము, గ్రహణి, పొడలరోగము, గుల్మము, జ్వరము మున్నగువానిని పుట్టించును. పైభాగమున పుట్టిన దోషము గల రోగికిని నశింపక యుండుబలము మాంసము జఠరాగ్ని కలవానికిని రక్తపిత్తము గలవానికిని మొదట లంఘనము చేయింపవలయును. పైభాగమున ప్రసరించిన రక్తపిత్తమునందు మొదట తర్పణమును విరేచనమును చేయింపవలయును. క్రిందిభాగమున ప్రసరించురక్తపిత్తమునందు మొదట బలానుసారముగా వాంతిని చేయింపవలయును. నెయ్యి, తేనె, పేలపిండి వీటితోటి తర్పణము చేయవలయును. ఇది పైభాగపురక్తపిత్తములను తగినసమయములో సేవించినయెడల పారద్రోలును. ఖర్జూరపు పండ్లు, ద్రాక్ష, యష్టిమధుకము, చిట్టీతకాయలు వీనిని కషాయము పెట్టుకొని చక్కెరను కలిపికొని తర్పణముకొఱకు ఉపయోగింపవలయును.

[రక్తపిత్తములలో విరేచనయోగము; వమనకల్పము; పథ్యములు; పానీయములు; విరేచనాదులకనర్హులు; వాశాకషాయము; వాశాస్వరసము; వాశాది క్వాథము, వాశామహిమము; బ్రహ్మమేడిరసము మొదలగునవి.]

శ్లో. త్రివృతా త్రిఫలా శ్యామా పిప్పలీ శర్కరా మధు, మోదకః సన్నిపాతోర్ధ్వం రక్తపిత్తజ్వరాపహః. 6. శాలిపర్ణ్యాదినా సిద్ధా పే

యా పూర్వ మధోగమే, వమనం మదనోన్మిశ్రో మన్థ స్సక్షౌద్రశర్కరః. 7. శాలిషష్ఠికనీవారకోరదూషప్రశాతికాః, శ్యామాకా శ్చ ప్రియంగు శ్చ భోజనం రక్తపిత్తినామ్. 8. మసూరముద్గచణకాః సముద్గా శ్చాఢకీఫలాః, ప్రశస్తా స్సూపయూషార్థం కల్పితా రక్తపిత్తినామ్. 9. శాకం పటోలవేత్రాగ్రతండులీయాదికం హితమ్, మాంసం లావకపోతాడిశశైణహారిణాదిజమ్. 10. వినా శుంఠీం షడంగేనసిద్ధం తోయం చ దాపయేత్, క్షీణమాంసబలం బాలంవృద్ధం శోషానుబంధినమ్. 11. అవమ్య మవిరేచ్యం చ స్తంభనై స్సముపాచరేత్, వృషపత్రాణి నిష్పీడ్య రసం సమధుశర్కరం. 12. పిబే త్తేనశమంయాతి రక్తపిత్తంసుదారుణం, అటరూషకనిర్యూహే ప్రియంగూమృత్తికాంజనే. 13. వినీయ లోధ్రం సక్షౌద్రంరక్తపిత్తహరంపిబేత్. వాసాకషాయోత్పలమృత్ప్రియంగులోధ్రాఞ్జనాంభోరుహకేసరాణి, పీత్వా సితా క్షౌద్రయుతాని హన్యుఃపిత్తాసృజో వేగ ముదీర్ణమాశు. 14. తాలీసచూర్ణయుక్తః పేయః క్షౌద్రేణ వాసకస్వరసః, కఫవాతపిత్తతమక శ్వాసస్వరభేద రక్తపిత్తహరః. 15. ఆటరూషక మృద్వీకాపథ్యాక్వాథ స్సశర్కరః, క్షౌద్రాఢ్యః కసనఃశ్వాసరక్తపిత్తనిబర్హణః. 16. తాసాయా విద్యమానాయా మాశాయాం జీవితస్య చ, రక్తపిత్తీ క్షయీ కాసీ కిమర్థ మవసీదతి. 17. సమాక్షికః ఫల్గు ఫలోద్భవో వా పీతో రస శ్శోణిత మాశు హంతి, మధయ త్యంఘ్రిజః క్వాథ స్తద్వ త్సమధుశర్కరః. 18. అతసీకుసుమసమంగా పాతారోహత్వగంభసా పీతా, ప్రశమయతి రక్తపిత్తం యది భుఙ్క్తే ముద్గయూషేణ. 19.

తెల్లతెగడ త్రిఫలములు నల్లతెగడ పిప్పళ్లు చక్కెర తేనె వీటితో సిద్ధము చేయఁబడిన కషాయములు లేక మోదకములు సన్నిపాతములను పైకెగఁబ్రాకెడి రక్తపిత్తములను జ్వరములను నశింపఁజేయును. అధోగతమగు రక్తపిత్తము విషయమున మొట్టమొదట శాలిపర్ణ్యాదులచేత సిద్ధము చేయఁబడిన పేయనుగాని మంగకాయచూర్ణము తేనె కండచక్కెర వీటియొక్క మంథమునుగాని త్రాగించి వమనము చేయింపవలయును. శాలిధాన్యము షష్టికధాన్యము అనగా అరువదిరోజులకు పండు ధాన్యము నీవారధాన్యము ఆళ్లు ప్రశాతికమనుధాన్యము చేమలు, కొఱ్ఱలు మొదలగు ధాన్య

ములయొక్క భోజనము, రక్తపిత్తరోగులకు హితకర మగును. రక్తపిత్తరోగము గలవారలకు చిరుసెనగలు పెసలు సెనగలు కందులు అడవిపెసలు మొదలగునవి పప్పుకొనుటకును గంజికిని శ్రేష్ఠము లని చెప్పఁబడినవి. పొట్లకాయ ప్రేంఖణము చిత్రి కూర మొదలగుకూరలు హితకరములు. లావపిట్టలు పావురములు మున్నగువాటి యొక్కయును కుందేలు జింక లేడి మున్నగువానియొక్కయును మాంసము హితకరము. శాంతి లేకుండునట్లు షడంగకషాయమును బెట్టి దీనిని మాంసముక్షీణించినవానికిని బలము గల పిల్లవానికిని వృద్ధులకును శోషిల్లువారికి (రోగులకు) ఇయ్యవలయును. వాంతి చేయింపఁ దగనివానిని విరేచనముల కీయకూడనివానిని స్తంభనములచేత చికిత్స చేయ వలయును. ఋషభక మను గంధద్రవ్యముయొక్క ఆకులను పిండి తేనెను చక్కెరను ఆరసములో గలిపి త్రాగినయెడల నతిభయంకరమైన రక్తపిత్తము కూడ శాంతించును. అడ్డసరపుకషాయమునందు కొట్టుధాన్యములోని మట్టిని తైలమును గాని, లొద్దుగరసము నందు తేనెను కలిపికొనిగాని త్రాగినచో రక్తపిత్తములు హరించును. అడ్డసరపుకషా యమునందు తాళిసపత్రిచూర్ణమును కలిపి త్రాగినయెడల కఫము పిత్తములు స్వరభేదము రక్తపిత్తము హరించును. అడ్డసరపాకు, ద్రాక్ష, కరక్కాయల కషాయములో కండ చక్కెరను తేనెను కలిపికొని త్రాగినయెడల దగ్గు శ్వాస రక్తపిత్తము తొలఁగించును. అడ్డసరపుటాకుండగా జీవించెడునని ప్రాణములపై నాశయుండఁగా రక్తపిత్తరోగియును కాసరోగియును ఎందుకొఱకు దుఃఖితుఁడై యుండవలయును. బ్రహ్మమేడియాకుల రసమునందు తేనెను కలిపి త్రాగిన రక్తపిత్తములు నశించును. మల్లెవేరుతో చేసిన కషా యమునఁ దేనెను కండచక్కెరను కలిపికొని త్రాగినచో రక్తపిత్తరోగియు కాస రోగియు క్షయరోగియును సుఖము నొందును. అవిసెపూవులు ముత్తపపుఁగము మట్టి యూడలబెరడు వీటిని సమభాగములుగా నూరి త్రాగి పెసరగంజిని పుచ్చుకొనెనేని రక్తపిత్తము శమించిపోవును.

రక్తపిత్తములు శమించు క్షీరాదులు.

శ్లో. కషాయయోగైర్వివిధైః దీప్తాగ్నౌ నిర్జితే కఫే, రక్తపిత్తంనచే చ్ఛామ్యేత్ తత్ర వాతోల్బణే పయః. **20.** ఛాగం పయోథవా గవ్యం శృతం పంచగుణే జలే, అభ్యసే త్ససితాక్షౌద్రం పంచమూలీశృతంప యః. **21.** ద్రాక్షయా పర్ణినీభిర్వా కలయా మధుకేన వా, శ్వదంష్ట్రియాశ తావర్యా రక్తజి త్సాధితం పయః. **22.** పక్ష్యోదుంబరకాశ్మర్యపథ్యాఖ ర్జూరగోస్తనాః, మధునా ఘ్నంతి సంలీఢా రక్తపిత్తం పృథక్పృక్. **23.**

ముస్తా శాఖోట త్వగ్రస బిందుద్వితయయు గ్ద్విగుణితాజ్యైః, భూనింబ కల్క ఊర్ధ్వగపిత్తాస్రశ్వాసకాస హానికరః.24.ఖదిరస్య ప్రియంగూనాం కోవిదారస్య శాల్మలేః, పుష్పచూర్ణంతు మధునా లీఢ్వా చారోగ్య మశ్నుతే. 25.అభయా మధుసంయుక్తా పాచనీ దీపనీ మతా, శ్లేష్మాణం రక్తపిత్తం చ హంతి శూలాతిసారనుత్.26.వాసకస్వరసే పథ్యా సప్తధా పరిభావితా, కృష్ణా వా మధునా లీఢా రక్తపిత్తం ద్రుతం జయేత్. 27. భావనాయాం ద్రవో దేయః సమ్యగార్ద్రత్వకారకః.

నానావిధములైన కషాయములచేతను యోగములచేతను అగ్నిదీపనవిషయములో కఫముకట్టి ఒకవేళ రక్తపిత్తము శాంతినొందకయుండెనేని అప్పుడును వాత మధికముగానుండు రక్తపిత్తమునకును పాలను త్రాగింపవలయును. మేకపాలుగాని ఆవుపాలుగాని తెచ్చి అందైదురెట్లు నీరుకలిపి కాగఁబెట్టి దించి కండచక్కగ తేనెనుకలిపి అభ్యాసము చేసికొని త్రాగవలయును. లేకపోయిన పంచమూలములతో పక్వము చేయఁబడిన పాలనైనను త్రాగవలయును. ద్రాక్షచేతఁగాని కోలపొన్న ముయ్యాకుపొన్న కారుమినుము కారుపెసలు మున్నగువానిచేతగాని యష్టిమధుకములచేతఁగాని ఏనుగుపల్లేరు పిల్లిపీచర వీటితోగాని పక్వముచేయఁబడిన పాలు రక్తపిత్తమును హరించును. చక్కగా పండిన మేడిపండు గుమ్ముడు కరకకాయ ఖర్జూరపుపండు ద్రాక్ష వీటిని వేరువేరుగా తేనెలో కలిపికొని భక్షించినయెడల రక్తపిత్తము నశించును. తుంగముస్తలు లేతబత్తెంకరసము రెండురెండు బిందువులను చేర్చికొని రెండింతలు నేతిని నేలవేము కల్కమును కలిపి తినినయెడల ఊర్ధ్వము ప్రసరించు రక్తపిత్తములు దగ్గు శ్వాస ఇయ్యవి నాశనము నొందును.చంద్రపూవులు ప్రేంఖణపుపూవులు కాంచనపుపూవులు బూరుగపూవులు పొడి చేసి దీనిని తేనెతో కలిపి భక్షించినయెడల నారోగ్యమును పొందగలఁడు. తేనెతో కలిపిన కరకకాయ పాచనమును దీపనమును కలిగించును కఫము రక్తపిత్తము శూల అతిసారము వీనిని పోఁగొట్టును.అడ్డసరపు రసమునందు ఏడుమార్లు భావనకట్టఁబడిన కరక కాయగాని తేనెతో కలిసిన పిప్పళ్లుగాని రక్తపిత్తము నతిశీఘ్రముగా నశింపఁజేయును. భావన చేయునప్పుడు చక్కగా తడుపగలిగినట్టి రసమును వేయవలయును.

ఏలాదిగుటికలు.

శ్లో. ఏలాపత్రత్వచోర్ధాక్షా పిప్పల్యర్ధపలంతథా.28.సితామధుక ఖర్జూర మృద్వీకా శ్చపలోన్మితా, సంచూర్ణ్య మధునా యుక్తా గుటికాః కారయేద్భిషక్. 29. అక్షమాత్రాంతత శ్చైకాం భక్షయేచ్చ దినేదినే,

కాసం శ్వాసం జ్వరం హిక్కాం చర్దిం మూర్చాం మదం భ్రమం. 30. రక్తనిష్ఠీవనం తృష్ణాం పార్శ్వశూల మరోచకం, శోధప్లీహాఢ్యవాతాంశ్చ స్వరభేదం క్షతక్షయం. 31. గుటికా తర్పణీ వృష్యా రక్తపిత్తం చ నాశయేత్.

ఏలకులు జాపత్రి లవంగపట్ట వీనిని అర్ధకర్షమున్ను పిప్పళ్లు అరపలము, కలకండ యష్టిమధుకము ఖర్జూరము ద్రాక్ష ఇవి ఒక్కొక్కపలము తెచ్చి అన్నింటిని కలిపి చూర్ణముచేసి తేనెను కలిపి వైద్యుఁడు మాత్రలను కట్టవలయును. కర్షమంతేసి ప్రమాణముగల ఆమాత్రలను ప్రతిదినమును భక్షింపవలయును. ఇయ్యది దగ్గు శ్వాసము జ్వరము వెక్కిళ్లు దురద మూర్ఛ మత్తు భ్రమ నెత్తురునుమ్మట దప్పి పార్శ్వపునొప్పి అరోచకము వాపు పాదలరోగము వాతరక్తము స్వరభేదము క్షయ రక్తపిత్తము మున్నగువానిని నశింపచేయును. తృప్తి నొందించును. వీర్యమును వృద్ధి నొందించును.

పృధ్వీకాప్రయోగములు.

శ్లో. లోహగంధిని నిశ్వాసే ఉద్గారే రక్తగంధిని. 32. పృధ్వీకాం శాణమాత్రాం తు ఖాదే ద్ద్విగుణశర్కరాం, నాసాప్రవృత్తరుధిరంఘృతభృష్టం శ్లక్ష్ణపిష్టమామలకమ్, సేతురివ తోయవేగం రుణద్ధి మూర్ధ్ని ప్రలేపేన. 33. ఘ్రాణప్రవృత్తే జలమేవ దేయం సశర్కరం నాసికయా పయోవా, ద్రాక్షారసం క్షీరఘృతం పిబేద్వా సశర్కరం చేక్షురసం హితంవా. 35. నస్యం దాడిమపుష్పోత్థోరసో దూర్వాభవో ధవా, ఆమ్రాస్థిజః పలాం డోర్వా నాసికాస్రుతరక్తజిత్. 35. మేఢ్రగేతి ప్రవృత్తే తు వస్తి రుత్తర సంజ్ఞితః, శృతం క్షీరంపిబే ద్వాపి పంచమూల్యా తృణాహ్వయా. 36.

ఇనుమువంటి వాసనగల నిట్టూర్పు గలిగినప్పుడును, నెత్తురువాసనవంటి వాసనగల త్రేపులు వచ్చినప్పుడును, నాల్గుమాషముల నల్లజీలకఱ్ఱచూర్ణమును రెండురెట్లు శర్కరతో చేర్చికొని తినవలయును. ఉసిరికకాయలను నూరి నేతితో వేయించి తలపైన పట్టు వేయించినయెడల ముక్కున నెత్తురుగారుటను నీటిప్రవాహమును ఆనకట్టవలె నిల్పివేయును. ముక్కునుండి రక్తము కారుచుండినప్పుడు కండచక్కెర గలిపిన నీటినిగాని పాలనుగాని ద్రాక్షరసమునుగాని పాలతోచేసిన నేతినిగాని ముక్కుగుండా పీల్చవలయును. లేకపోయినచో చక్కెర గలిపిన చెఱకురసముగాని హితకర మగును. దానిమ్మపూవులరస

మును గాని గరికిరసమును గాని ఉసిరికకాయల రసమును గాని ఉల్లిగడ్డలరసమును గాని నస్యమునుగా చేసినయెడల ముక్కునుండి రక్తముకారుట నాపివేయును. శిశ్నముద్వారా ఎక్కువగా రక్తము స్రవించుచున్నయెడల ఉత్తరవస్తిని చేయవలయును. పంచమూలములు వట్టివేళ్లు వేసి కాచినపాలనైనను త్రాగవలయును.

దూర్వాద్యమను ఘృతము.

శ్లో. దూర్వాసోత్పలకింజల్కా మంజిష్ఠా సైలవాలుకా, సితాశీతముశీరం చ ముస్తం చందనపద్మకౌ. 37. విపచేత్కార్షికై రేతైః సర్పిరాజం సుఖాగ్నినా, తండులాంబు త్వజాక్షీరం దత్వా చైవ చతుర్గుణమ్. 38. తత్పానం వమతో రక్తం నావనం నాసికాగతే, కర్ణాభ్యాం యస్య గచ్ఛేత్తు తస్య కర్ణౌ ప్రపూరయేత్. 39. చక్షుస్స్రావిణి రక్తే తు పూరయేత్తేన చక్షుషోః, మేఢ్రపాయుప్రవృత్తే తు తదభ్యంజగే ప్రయోజయేత్. 40. రోమకూపప్రవృత్తే తు వస్తికర్మసు యోజయేత్.

గరికవేళ్లు నల్లకమలములలోని కింజల్కములు మంజిష్ఠము కూతురుబుడమ విఱిగిచెక్క. వట్టివేళ్లు తుంగముస్తలు మంచిగంధపుపొడి కమలములు వీని నన్నింటిని ఒక్కొక్కకర్షము చొ॥ తీసికొని వచ్చి నేతిలో వైచిపొయిపైనిబెట్టి సన్నని మంటవేసి వండవలయును. బియ్యపుకడుగు మేకపాలును నాలుగురెట్లెక్కువగా చేర్చి వండవలయును. ఇట్లుసిద్ధముచేసిన నేతిని నోటినుండి నెత్తురుపడుచున్నయెడల త్రాగవలయును. ముక్కునుండి పడుచుండినయెడల పీల్వవలయును. చెవులలోనుండి నెత్తురు పడువానికి చెవులలో పోయవలయును. కండ్లనుండి పడుచుండినచో గన్నులలో వేయవలయును. లింగమునుండి గాని గుదస్థానమునుండి గాని రక్తము పడుచుండిన నీనేతిని వస్తికర్మలలో ప్రయోగింపవలయును. రోమకూపములనుండి కారుచున్నచో నీనేతితో రుద్దుకొనవలయును.

శతావరి ఘృతము.

శ్లో. శతావరీ దాడిమ తింతిడీకం కాకోలిమేదే మధుకం విదారీం, పిష్ట్వా చ మూలం ఫలపూరకస్య ఘృతం పచేత్ క్షీరచతుర్గుణంజ్ఞః. 41. కాసజ్వరానాహవిబంధశూలం తద్రక్తపిత్తంచ ఘృతం నిహన్యాత్.

పిల్లిపీచర దానిమ్మ చింతకాయ కారుగొలిమి మేధ మహామేధ యష్టిమధుకము నేలగుమ్మడి వీటిని తెచ్చి నూరి మాదీఫలమువేళ్లు నిందులో కలిపి ఇంతకు నాలుగురెట్ల

పాలుం బోసి నేతిని వండవలయును. ఇయ్యది శతావరీఘృత మనఁబడును. ఇది దగ్గును జ్వరమును మలబంధమును శూలలను రక్తపిత్తరోగములను నశింపఁజేయును.

రెండవదియగు శతావరీఘృతము.

శ్లో. శతావర్యాస్తు మూలానాం రసప్రస్థద్వయం మతమ్, తత్సమం చ భవేత్క్షీరం ఘృతప్రస్థే విపాచయేత్. 42. జీవకర్షభకౌ మేదా మహామేదా తథైవ చ, కాకోలీ క్షీరకాకోలీ మృద్వీకా మధుకం తథా. 43. ముద్గపర్ణీ మాషపర్ణీ విదారీ రక్తచందనమ్, శర్కరా మధుసంయుక్తం సిద్ధం విస్రావయేద్భిషక్. 44. రక్తపిత్తవికారేషు వాతరక్తగదేషు చ, క్షీణశుక్రేషు దాతవ్యం వాజీకరణముత్తమమ్. 45. అంసదాహం శిరోదాహం జ్వరం పిత్తసముద్భవం, యోనిశూలం చ దాహంచ మూత్రకృచ్ఛ్రంచ పైత్తికమ్. 46. ఏతాన్రోగాన్నిహంత్యాశు ఛిన్నాభ్రాణీవ మారుతః, శతావరీసర్పిరిదం బలవర్ణాగ్నివర్ధనమ్. 47. స్నేహపాదస్స్మృతః కల్కః కల్కవన్మధుశర్కరే, ఇతివాక్యబలాత్స్నేహప్రక్షిప్యం పాదికం భవేత్. 48.

పిల్లిపీచరరసము రెండుప్రస్థములును రెండుప్రస్థముల పాలలోఁ కలిపి ఒకప్రస్థము నేతిని వండవలయును. జీవకము ఋషభకమను గంధద్రవ్యమును మేద మహామేదలను చేర్చి కాకోలి క్షీరకాకోలి ద్రాక్ష యష్టిమధుకము పిల్లిపెసర కారుమినుము నేలగుమ్మడి రక్తచందనముకండచక్కెర తేనెవీటినికూడ పైదానియందుకలిపి నేతినిపక్వముచేసి దింపవలయును. రక్తపిత్తవికారములయందునువాతరక్తరోగములయందునుక్షీణించిన వీర్యము గలవారిపట్లను ఈనేతిని ఇచ్చినయెడల నత్యుత్తమ మగు వాజీకరణ మగును. భుజముల మంట తలమంట జ్వరము పిత్తజ్వరము యోనిశూల దప్పి మూత్రము కృచ్ఛ్రము నను నీరోగముల నియ్యది గాలి మేఘములఁ బాఱఁదోలినరీతి బాఱఁద్రోలును. ఇయ్యది శతావరీఘృతము. బలమును కాంతిని ఆకలిని పెంపొందించును. నేతిలో నాల్గవభాగము కల్కముతో సరిగా తేనెను చక్కెరను చేర్పవలయునను వాక్యముఁబట్టి నేతిలో నాలుగవభాగము కలుపుట మిగుల మంచిది.

వాసాఘృతము.

శ్లో. వాసాం సశాఖాం సపలాశమూలాం కృత్వా కషాయం కుసుమాని చాస్యాః, ప్రదాయ కల్కం విపచేద్ఘృతం తత్సక్షౌద్రమాశ్వేవ నిహంతి రక్తమ్. 49.

కొమ్మలు బెరడుతోగూడిన అడ్డసరమును కషాయమును కాచి యందులో అడ్డ సరపుపూవుల కల్కమును కలిపి అంతట నేతిని పక్వముచేసి దానిలో తేనెను కలిపి తినినయెడల రక్తపిత్తముల నతిత్వరితముగా పోగొట్టును.

కామదేవఘృతము.

శ్లో. శణస్యకోవిదారస్య వృషస్య కకుభస్య చ, కల్కాఢ్యత్వా త్పుష్పకల్కం ప్రస్థే పలచతుష్టయం. 50. అశ్వగంధాపలశతం తద ర్థం గోక్షురస్య చ, శతావరీ విదారీ చ శాలిపర్ణీ బలా తథా. 51. అ శ్వత్థస్య చ శుంగాని పద్మబీజం పునర్నవా, కాశ్మరీపల మేత త్తు మా షబీజం తథైవ చ. 52. పృథ గ్దశపలా న్భాగాన్ చతుర్ద్రోణేంభసః ప చేత్, చతుర్భాగావశేషే తు కషాయ మవతారయేత్. 53. మృద్వీ కా పద్మకం కుష్ఠం పిప్పలీ రక్తచందనం, బాలకం నాగపుష్పం చ ఆత్మ గుప్తాపలం తథా. 54. నీలోత్పలం శారివే ద్వే జీవనీయం విశేషతః, పృథక్కర్షసమం చైవ శర్కరాయాః పలద్వయమ్. 55. రసస్య పౌం డ్రకేక్షూణా మాఢకం తత్ర దాపయేత్, చతుర్గుణేన పయసా ఘృత ప్రస్థం విపాచయేత్. 56. రక్తపిత్తం క్షతక్షీణం కామలాం వాతశోణి తమ్, హలీమకం తథా శోథం వర్ణభేదం స్వరక్షయమ్. 57. అరోచకం మూత్రకృచ్ఛ్రం పార్శ్వశూలం చ నాశయేత్, ఏత ద్రాజ్ఞాం ప్రయో క్తవ్యం బహ్వన్తఃపురచారిణామ్. 58. స్త్రీణాం చైవానపత్యానాం దుర్బలానాం చ దేహినాం, క్లీబానా మల్పశుక్రాణాం జీర్ణానా మల్ప రేతసామ్. 59. శ్రేష్ఠం బలకరం హృద్యం వృష్యం పేయం రసాయనం, ఓజస్తేజఃకరం చైవ ఆయుఃప్రాణవివర్ధనమ్. 60. సంవర్ధయతి శుక్రం చ పురుషం దుర్బలేంద్రియం, సర్వరోగవినిర్ముక్త స్తోయసిక్తో యథా ద్రుమః 61. కామదేవ ఇతి ఖ్యాత స్సర్వరోగేషు శస్యతే,

మద్దిపూవులు కాంచనపుపూవులు జనుపపూవులు అడ్డసరముపూవులు వీటితోచేసిన కల్కమును నాలుగుపలములు తీసికొని పదహారు పలముల కషాయములో కలపవలయును. పెన్నేరుగడ్డ 100 పలములు పెద్దపల్లేరు 50 పలములు పిల్లపీచర నేలగుమ్మడు కోలపొన్న

ముత్తువపులగము రావిచిగుళ్లు పద్మబీజములు తెల్లగజ్జెరు గుమ్ముడు తేగు మినుములు ఇవి యన్నియును పదేసిపలముల చొప్పున తీసికొని నాలుగుద్రోణముల నీటియందు పక్వము చేసి నాలుగవపాలు నీరు బాకీయుండునప్పుడు ఆకషాయమును దించి ద్రాక్ష పద్మాక్షము చెంగల్వకోష్ఠు పిప్పళ్లు రక్తచందనము కురువేరు నాగకేసరములు దూలగొండివిత్తులు నల్లకల్వలు పాలసుగంధి నల్లసుగంధి గరిక జీవకము ఋషభకము ఋద్ధి కాకోలి క్షీరకాకోలి మేద మహామేద కారుమినుము కారుపెసర వీని నన్నిటిని ఒక్కొక్కకర్షము కండచక్కెర రెండుపలములును చెరకురసము ఆఢకమును తీసికొనవలయును. మఱియు నిందు నాలుగురెట్లు పాలుబోసి పదియారుపలముల నేతిని బోసి వండవలయును. ఇయ్యది కామదేవఘృతము. రక్తపిత్తమును క్షతక్షీణము కామెర వాతరక్తము హలీమకము వాపు రంగుమారుట మాటపడిపోవుట అరోచకము మూత్రకృచ్ఛ్రము పార్శ్వపుశూల వీటి నన్నింటిని నాశనము చేయును. ఈనేతిని రాజులకును ధనికులకును ఎక్కువగా నంతఃపురముల సంచరించు నృపులకును బిడ్డలు లేని స్త్రీలకును దుర్బలులగు నరులకును నపుంసకులకును కొద్దిపాటి వీర్యము గలవారికిని ముదుసలివారికిని దీని నీయవలయును. ఇయ్యది శ్రేష్ఠమైనది. బలమును గలిగించును. మనోహరముగా నుండును. వీర్యము గలిగించును. రసాయనము. త్రాగతగినది. బలమును కాంతిని పెంపొందించును. ఆయుష్యమును ప్రాణమును వీర్యమును ఇచ్చును. దుర్బలవీర్యముగల పురుషుని వృద్ధి నొందించును. దీనిని సేవించినయెడల నీళ్లుపోసి పెంచిన వృక్షమువలె అన్నిరోగములచేత వదలిపెట్టఁబడి వెలుగును. ఈకామదేవఘృత మన్నిరోగములను పోఁగొట్టుటయందు సమర్థమైనది.

సప్తప్రస్థఘృతము.

శ్లో. శతావరీ పయో ద్రాక్షా విదారీ క్ష్వామలై రసైః. 62.
సర్పిషాసహ సంయుక్తైః స్సప్తప్రస్థం విపాచయేత్, శర్కరాపాదసంయుక్తం రక్తపిత్తహరం పిబేత్. 63. ఉరఃక్షతే పిత్తశూలే యోనివాతే వ్యసృగ్దరే, బల్య మూర్జస్కరం వృష్యం క్షుధాహృద్రోగనాశనమ్.64.

పిల్లిపీచరరసము పాలు ద్రాక్షరసము నేలగుమ్ముడిరసము చెఱకురసము ఉసిరికకాయలరసము వీటితోకూడ ఒకప్రస్థము నేతినిపక్వము చేయవలయును. తరువాత నాల్గవపాలు కండచక్కెరను కలిపికొని త్రాగవలయును. ఇయ్యది రక్తపిత్తముల హరించును. రొమ్మునొప్పి పిత్తశూలము యోనివాతము ప్రదరరోగము వీటిని పోఁగొట్టును. బలము గలిగించును. పరాక్రమము నిచ్చును. వీర్యముఁ గలించును. ఆకలి కడుపునొప్పి మున్నగువానిని హరించును.

ఖండకూష్మాండకము.

శ్లో. కూష్మాండకాత్పలశతం సుస్విన్నం నిష్కులీకృతమ్, పచేత్తప్తే ఘృతప్రస్థే శనైస్తామ్రమయే దృఢే. 65. యదా మధునిభః పాకస్తదా ఖండశతం న్యసేత్, పిప్పలీశృంగబేరాభ్యాం ద్వే పలే జీరకస్య చ. 66. త్వగేలాపత్రమరిచధాన్యకానాం పలార్థకమ్, న్యసేచ్చూర్ణీకృతం తత్ర దర్వ్యా సంఘట్టయేన్ముహుః. 67. తత్పక్వం స్థాపయేద్భాండే దత్వా క్షౌద్రం ఘృతార్థకమ్, తద్యథాగ్నిబలం ఖాదేద్రక్తపిత్తీ క్షతక్షయీ. 68. కాసశ్వాసతమశ్ఛర్దీ తృష్ణాజ్వరనిపీడితః, వృష్యం పునర్నవకరం బలవర్ణప్రసాధనమ్. 69. ఉరస్సంధానకరణం బృంహణం స్వరబోధనమ్, అశ్విభ్యాం నిర్మితం సిద్ధం కూష్మాండకరసాయనం. 70. ఖండామలకమానానుసారాత్కూష్మాండకద్రవాత్, పాత్రం పాకాయ దాతవ్యం యావాన్స్యాత్తద్రసో భవేత్. 71. అత్రాపి ముద్రయా పాకో నిస్త్వచం నిష్కులీకృతమ్.

బూడిదగుమ్మడికాయను నూరుపలములు మెత్తగా చెక్కుతీసి ఒకపంచము నెయ్యి బోసి అందు వానిని పోసి గట్టి రాగిపాత్రలో మెల్లగా పక్వము చేయవలయును. తేనెలాగున పాకను కట్టినప్పుడు నూరుపలముల కండచక్కెర నందు వేయవలయును. పిప్పళ్లు శొంఠి జీలకఱ్ఱ రెండురెండుపలములును దాల్చినచెక్క ఏలకులు జాపత్రి మిరియములు ధనియములు ఇవి అన్నియును అర్థపలము చొప్పునను చేర్చి చూర్ణముచేసి పైదానిలో పడవేసి గరిటెతో మాటిమాటికి కలియబెట్టవలయును. చక్కగా పక్వమైన పిమ్మట దానిని నేతిలో సగభాగము తేనెను పోసి కుండలో నుంచికొని రక్తపిత్తరోగము గలవాడు తనయాకలి ననుసరించి తినవలయును. దగ్గు శ్వాసము చీకట్లుగ్రమ్ముట ఛర్ది దప్పి జ్వరము వీటిచేత పీడింపఁబడినవాఁడు గూడ సేవింపవలయును. ఇయ్యది వీర్యమును వృద్ధిపొందించును. శరీరమును క్రొత్తదానినిగా చేయును. బలము కాంతిని చేకూర్చును. వక్షస్థలమును పెరిగించును. ధాతుపుష్టి నిచ్చును. స్వరమును పెంపొందించును. ఈకూష్మాండకరసాయనమశ్వినీదేవతలచే సృజింపఁబడినది. ఇయ్యది సిద్ధౌషధము. కండచక్కెర ఉసిరికమున్నగువానిని ఫలాదిమానములననుసరించి వండుటకొఱకు ఇయ్యవలయును. దీనిని కూడను వండునప్పుడు మూసియే వండవలయును. గుమ్మడినితొఱగి చెక్కులేకుండ ముక్కలుగా చేసి కలపవలయును.

విశేషాంశములు:—ఒక ప్రతిలో ఈ యోగమును వివరించునప్పుడు "యదామధునిభః" అన్నదానితర్వాత ఈ క్రిందిశ్లోకము అధికముగా గలదు. శ్లో. కూష్మాండ ప్వీడనాత్తోయే నాథకేన పునః పచేత్, యుక్తస్స్పిః యదాపశ్యే త్తదాసిద్ధేత్ర నిక్షిపేత్.

వాసఖండకూష్మాండక రసాయనము.

శ్లో. పంచాశచ్చ పలం స్విన్నం కూష్మాండా త్ప్రస్థ మాజ్యతః. 72. గ్రాహ్యం పలశతం ఖండం వాసా క్వాథాఢకే పచేత్, ముస్తా ధాత్రీ శుభా భార్గీ త్రిసుగంధై శ్చ కార్షికైః. 73. ఏలేయ విశ్వ ధాన్యాక మరిచై శ్చ పలాంశికైః, పిప్పలీకుడంప చైవ మధుమానీం ప్రదాపయేత్. 74. కాసం శ్వాసం క్షయం హిక్కాం రక్తపిత్తం హాలీమకమ్, హృద్రోగ మమ్లపిత్తం చ పీనసం చ వ్యపోహతి. 75.

బూడిదెగుమ్మడికాయను చెక్కుతీసి ముక్కలుగాచేసి 50 పలములును, నేయి 16 పలములును, కండచక్కెర 100 పలములును తెచ్చి వీటిని 64 పలముల అడ్డసరపు కషాయములో పక్వము చేయవలయును. తుంగముస్తలు, ఉసిరికపప్పు, తవక్షీరి, గంటు భారంగి, జాజికాయ, లవంగములు, ఏలకులు, జాపత్రి ఇవి అన్నియు నొక్కొక్క పలమును, కొతురుబుడమ శొంఠి ధనియములు మిరియములు ఇవి ఒక్కొకపలమును, పిప్పళ్లు నాల్గుపలములు యష్టిమధుకమును అందులో చేర్పవలయును. ఇయ్యది వాసఖండకకూష్మాండ మనంబడును. దగ్గు శ్వాసము క్షయ వెక్కిళ్లు రక్తపిత్తము హాలీమకము హృద్రోగమును అమ్లపిత్తమును పీనస మున్నగువాని నన్నింటిని పోగొట్టును.

విశేషాంశములు:— ఈయోగములోగూడ "పిప్పలీ కుడపమ్" అన్నశ్లోకము తర్వాత నీక్రింది గ్రంథభాగ మధికముగా గలదు. శ్లో. ఏతచ్చూర్ణీకృతం తత్ర ద్రావ్య సంఘట్టయేత్పునః, తద్యథాగ్నిబలంఖాదే ద్రక్తపిత్తక్షతక్షయీ, వృష్యం పునర్నవ కరం బలవర్ణకరంచ తత్.

వాసాఖండరసాయనము.

తులా మాదాయ వాసాయాః పచే దష్టగుణే జలే, తేన పాదావశేషేణ పాచయే దాఢకం భిషక్. 76. చూర్ణానా మభయానాం చ ఖండా చ్ఛుద్ధం తథా శతమ్, ద్వే పలే పిప్పలీచూర్ణా త్సిద్ధశీతే చ మా

క్షీకాత్. 77. కుడపం పలమాత్రం తు చాతుర్జాతం సుచూర్ణితమ్, క్షిప్త్వా విలోడితం ఖాదే ద్రక్తపిత్తీ క్షతక్షయీ. 78. కాసశ్వాసపరీత శ్చ యక్ష్మణా చ ప్రపీడితః,

నూరుపలముల అడ్డసరరసమును తెచ్చి ఎనిమిదిరెట్లు నీళ్లుపోసి వండి నాల్గవభాగము మిగులుండగా కరకకాయ 64 పలములు కలకండ 100 పలములు పిప్పళ్లు రెండు పలములు వీటిని కలిపి చూర్ణముచేసి పైదానియందు కలిపి పక్వమైన పిమ్మట చల్లార్చి తేనె 8 పలములు దాల్చినపట్ట ఏలకులు జాపత్రి నాగకేసరములు వీటిచూర్ణము ఒకపలమును వేసి కలిపి రక్తపిత్తరోగులును క్షతక్షయులును భక్షింపవలయును. దగ్గు శ్వాసలచేత బాధపడువాఁడును క్షయరోగియును కూడ భక్షింపవలయును.

ఖండకాద్యలోహము.

శ్లో. శతావరీ చ్ఛిన్నరుహా వృషముండతికా బలాః. 79. తాలమూలీ చ గాయత్రీ త్రిఫలాయా వచ స్తథా, భార్గీ పుష్కరమూలం చ పృథ క్పంచపలాని చ. 80. జలద్రోణే విపక్తవ్యం అష్టమాంశావశేషితమ్, దివ్యౌషధహతస్యాపి మాక్షికేణ హతస్య వా. 81. పలద్వాదశకం దేయం రుక్మలౌహస్య చూర్ణితమ్, ఖండతుల్యం ఘృతం దేయం పలషోడశికం బుధైః. 82. పచే త్తామ్రమయే పాత్రే గుడపాకో యథామతమ్, ప్రస్థార్ధం మధునో దేయం శుభాశ్మజతుకం త్వచం. 83. శృంగీ విడంగం కృష్ణా చ శుంఠ్యజాజీ పలంపలం, త్రిఫలా ధాన్యకం పత్రం ద్వ్యక్షం మరిచకేశరమ్. 84. చూర్ణం దత్వా సుమథితం స్నిగ్ధే భాండే నిధాపయేత్, యథాకాలం ప్రయుంజీత బిడాలపదకం తతః. 85. గవ్యక్షీరానుపానం చ సేవ్యం మాంసరసం పయః, గురువృష్యానుపానాని స్నిగ్ధం మాంసాదిబృంహణం. 86. రక్తపిత్తం క్షయం కాసం పక్తిశూలం విశేషతః, వాతరక్తం ప్రమేహం చ శీతపిత్తం వమిం క్లమం. 87. శ్వయథుం పాండురోగం చ కుష్ఠం ప్లీహోదరం తథా, ఆనాహం రక్తసంస్రావం చామ్లపిత్తం నిహంతి చ. 88.

చాక్షుషం బృంహణం వృష్యం మాంగల్యం ప్రీతివర్ధనం, ఆరోగ్యం పుత్రదం శ్రేష్ఠం కామాగ్నిబలవర్ధనం. 89. శ్రీకరం లాఘవకరం ఖండ కాద్యం ప్రకీర్తితమ్.

పెద్దపిల్లిపీచర, తిప్పతీగె, అడ్డసరము, ఋషభమను గంధద్రవ్యము, తెల్లబోడ తరము, ముత్తువపులగము, నేలతాడి, త్రిఫలములు, గంటుభారంగి, పుష్కరమూలము వీనిని 5 పలముల చొ॥ తెచ్చి ఒకద్రోణము నీటిలో నుంచి వండవలయును. ఆనీటిలో నెన్మిదవభాగము మిగిలియుండఁగా దివ్యౌషధములచే శుద్ధిచేసినది గాని మాక్షికముతో శుద్ధిచేయఁబడినది గాని యగు రుక్మలోహచూర్ణమును [అనగా నయస్కాంతమును, లేక ఉక్కుభస్మమును] 12 పలములును, కండచక్కెరతో సమానముగా 4 పలములు నేతిని పోయవలయును. ఆపిమ్మట రాగిపాత్రములో బెల్లమును పాకము పట్టురీతిగా పక్వము చేయవలయును. తేనె 8 పలములును తవక్షీరి, శిలాజిత్తు, లవంగపుపట్ట, వృషభ మను గంధద్రవ్యము, వాయువిడంగములు, పిప్పళ్లు, శొంఠి, జీలకఱ్ఱ వీటిని ఒక్కొకపల మును, త్రిఫలములు, ధనియములు, తాడిశపత్రి, మిరియములు, నాగకేసరము వీని నర్ధర్ధ ఫలమును తెచ్చి కలిపి చూర్ణముచేసి చక్కగా వస్త్రకాళితమును పట్టి, నున్ననికుండలో పెట్టి యుంచవలయును. పిదప కాలానుసారముగా తులమంత నుపయోగింపవలయును. దీనిపైని ఆవుపాలతోటి అనుపానమును మాంసరసము పాలు సేవింపవలయును. గొప్ప వియును బలకరములగు ననుపానముల నీయవలయును. చమురుకల మాంసాదిపదార్థ ముల బెట్టవలయును. ఇయ్యది రక్తపిత్తమును క్షయను దగ్గును విశేషముగా పార్శ్వ పునొప్పిని మేహమును శీతపిత్తమును జిలపోటు ఆమ్లపిత్తమును వీనిని నశింపఁజేయు ను. కన్నులకు హితకరము. ధాతువుకు వృద్ధి పొందించును. వీర్యమును కలుగఁజేయును. సౌందర్యము నిచ్చును. సంతోషమును పెంచును. ఈఖండఖాద్యము ఆరోగ్యకరము. పుత్రులఁ గల్గించును. శ్రేష్ఠము. కామమును బలమును పెంపొందించును. శోభనిచ్చును. చులకదనము నిచ్చును అని కొనియాడఁబడినది.

ఛాగమాంసాదిపద్యములు.

శ్లో. ఛాగం పారావతం మాంసం తిత్తిరిః కృకరా శ్శశాః. 90. కురంగాః కృష్ణసారా శ్చ తేషాం మాంసాని యోజయేత్, నారికేళప యఃపానం సునిషణ్ణకవాస్తుకం. 91. శుష్కమూలకజీరాఖ్యంపటో లం బృహతీఫలం, ఫలం వార్తాకుపక్వామ్రం ఖర్జూరం స్వాదు దాడి మం, 92. కకారపూర్వకం యచ్చ మాంసం చానూపసంభవం, వర్జ

నీయం విశేషేణ ఖండఖాద్యం ప్రకుర్వతా. 93. లోహాంతరవ దత్రాపి పుటనాదిక్రియేష్యతే, య చ్చ పిత్తజ్వరే ప్రోక్తం బహి రన్తశ్చ భేషజం. 94. రక్తపిత్తే హితం తచ్చ క్షీణక్షతహితం చ యత్.

మేకమాంసము, పావురపుమాంసము, తిత్తిరిపిట్టమాంసము, గోరువంక, కుందేలు, లేళ్లు వీనియొక్క మాంసములును ఈయవచ్చును. కొబ్బరినీళ్లు, చెంచలికూర, చక్రవర్తికూర, ముల్లంగి, జీలకఱ్ఱ, పొట్లకాయ, పెద్దగుమ్మడి, వంకాయ, మామిడికాయ, ఖర్జూరము, తియ్యదానిమ్మపండ్లు, కర్పూరపూర్వకమగు నన్నిపదార్థములు, మెట్టప్రదేశములలోని జంతువుల మాంసము వీనిని ఖండకాద్యమును భక్షించువారలు ప్రయత్నపూర్వకముగా వదలిపెట్టవలయును. ఇతరలోహములకువలెనే ఇచ్చటకూడ పుటపాకము మున్నగువానిం జేయుట చాల మంచిది. పిత్తజ్వరముల కొఱకు పైకిని లోపలికిని చెప్పిన యౌషధములనే రక్తపిత్తజ్వరములచే బాధపడువారికి గూడ చేయవలయును. ఇట్టులే క్షీణక్షతరోగులకు గూడ నీయవలయును. ఇయ్యది హితము అగును.

ఇట్లు చక్రదత్తయందు రక్తపిత్తాధికారప్రకరణము ముగిసెను.

౧౦. రాజయక్ష్మాధికారము.

క్షయరోగములందు శాల్యాదిప్రయోగములు.

శ్లో. శాలిషష్టిక గోధూమ యవముద్గాదయ శ్శుభాః, మద్యాని జాంగలాః పక్షిమృగా శ్శస్తా విశుష్యతాం. 1. శుష్యతాం క్షీణ మాంసానాం కల్పితాని విధానవిత్, దద్యాత్క్రవ్యాదమాంసాని బృంహణాని విశేషతః. 2. దోషాధికానాం వమనం శస్యతే సవిరేచనం, స్నేహస్వేదోపపన్నానాం స్నేహనం యన్న కర్షణమ్. 3. శుద్ధకోష్ఠస్య యుంజీత విధిం బృంహణదీపనమ్, శుక్రాయత్తం బలం పుంసాం మలాయత్తం హి జీవితమ్. 4. తస్మాద్యత్నేన సంరక్ష్యే ద్యక్ష్మిణో మలరేతసీ, సపిప్పలీకం సయవం సకులుత్థం సనాగరం. 5. దాడిమామలకోపేతం సిద్ధమాజరసం పిబేత్, తేన షడ్వినివర్తంతే వికారాః పీనసాదయః. 6 రసే ద్రవ్యాంబుపేయావ త్పూపశాస్త్రవశా దిహ, పలాని ద్వాదశ ప్రస్థే ఘనేథ తను కే తు షట్. 7. మాంసస్య వటకం కుర్యాత్పల మచ్ఛతరే రసే, ధన్యాక పిప్పలీ విశ్వదశమూలీజలం పిబేత్. 8. పార్శ్వశూల జ్వరశ్వాస పీనసాదినివృత్తయే, అశ్వగంధామృతాభీరు దశమూలీ బలావృషాః. 9. పుష్కరాతివిషే ఘ్నంతి క్షయం క్షీరరసాశినః.

వరిబియ్యము, ఆరుమాసములకు పండెడిధాన్యము గోధుమలు యవలు పెసలు మున్నగు ధాన్యములును మద్యములు అడవిజాతులగు పక్షులు మృగములు మున్నగువాని మాంసములును విశేషముగా క్షయరోగికి ఉత్తమములగు పథ్యములు. క్షీణించుచున్నవారలకు ఎండిన మాంసము గలవారలు అగు క్షయరోగులకు మాంసము తినెడి జాతిలో చేరిన మృగముల మాంసమును వైద్యుఁడు ఇప్పించుచుండవలయును. విశేషముగా వీర్యకారకము లగు పదార్థముల నియ్యవలయును. దోషాధిక్యము గలవారలకు వాంతు లగుటకు విరేచనములకు మందు నీయవలయును. చమురు, చెమట వీటిచేత కలిగిన రోగులకు స్నేహనము చేయింపవలయును. కాని వటిపిడి కలుగునట్లు చేయింపరాదు. కోష్ఠములు బిగిం

చినవారికి బృంహణదీపనములను గలిగించు క్రియలను చేయవలయును. ఏలయనఁగా పురుషులకు బలము వీర్యము ననుసరించి యుండును. జీవితము మలము ననుసరించి యుండును. ఈకారణమువలన క్షయరోగులకు ప్రయత్నపూర్వకముగా మలమును వీర్యమును కాపాడుచుండవలయును. పిప్పళ్లు కొడిసెపాల యవలు ఉలవలు శొంఠి దానిమ్మరసము ఉసిరిక వీటితోటి పక్వముచేయఁబడిన మేకమాంసపురసమును త్రాగింపవలయును. ఇద్దానిచేత పీనస మొదలగు నారువికారములు నశించును. రసమునందు ద్రవ్యములను నీటిని పానకములలోవలెనే సూపశాస్త్రము ననుసరించి ప్రస్థపరిమాణజలమునకు ౧౨ పలములు చేర్పవలయును. గట్టిగా చేయవలసియున్న నిట్లు చేయవలయును. పల్చనగా చేయవలసినచో నారుపలములను మాత్రమే చేర్పవలయును. పరిశుద్ధము చేసిన రసములో ఒక పలమంతగా మాంసమునునూరి కలిపివేయవలయును. ధనియములు, పిప్పళ్లు, శొంఠి, దశమూలములు వీటియొక్క కషాయమును త్రాగవలయును. అశ్వగంధ (పెన్నేరు) తిప్పతీగె పిల్లపీచర దశమూలము ముత్తవపులగము వృషభక మనుగంధద్రవ్యము అడ్డసరము పుష్కరమూలము అతివస వీటియొక్కచూర్ణమును పాలను మాంసపురసమును సేవించినయెడల క్షయరోగములు నశించి పోవును.

దశమూల సలలితాదిప్రయోగము.

శ్లో. దశమూల బలా రాస్నా పుష్కరసురదారు నాగరైః క్వథితమ్, పేయం పార్శ్వాంసశిరోరుక్ క్షయకాసాదిశాంతయే సలిలమ్. 10. కకుభత్వఙ్నాగబలా వానరబీజాని చూర్ణితం పయసి, పక్వం ఘృతమధుయుక్తం ససితం యక్ష్మాదికాసహరమ్. 11. పారావత కపిచ్ఛాగ కురంగాణాం పృథక్పృథక్, మాంసచూర్ణ మజాక్షీరం పీతం యక్ష్మహారం పరం. 12. ఘృతకుసుమసారలీఢం క్షయం క్షయం నయతి గజబలామూలం, దుగ్ధేన కేవలేన తు వాయసజంఘాని పీతైర్వా. 13. కృష్ణాద్రాక్షాసితాలేహః క్షయహా క్షౌద్రతైలవాన్, మధుసర్పిర్యుతో వాశ్వగంధా కృష్ణాసితోద్భవః. 14. శర్కరా మధుసంయుక్తం నవనీతం లిహన్ క్షయీ, క్షీరాశీ లభతే పుష్టి మశ్నుతే చాజ్యమాక్షికే. 15.

దశమూలములు ముత్తవపులగము సన్నరాస్న పుష్కరమూలము దేవదారు శొంఠి వీటి నన్నిఁటిని కషాయమును కాచి త్రాగవలయును. ఇయ్యది పార్శ్వపునొప్పి తలనొప్పి క్షయ దగ్గు మొదలగువానిని శాంతి పొందించును. మద్దిపట్ట జీర నాగబల దూలగొండివిత్తులు. వీటిని చూర్ణముచేసి పాలలో చక్కఁగా కాచి, నెయ్యి తేనె

వీనితో కలిపి కండచక్కెర కలిపి భక్షించినయెడల క్షయరోగము మున్నగు రోగములను దగ్గును నశింపచేయును. పావురము కోతి మేక లేడి వీటిమాంసమును వేరువేరుగా చూర్ణముచేసి మేకపాలతో కలిపి పుచ్చుకొనవలయును. ఇందువలన క్షయరోగము నశించును. నేయి జాజికాయ నాగకేసరములు నాగబల చూర్ణించి వీటిని న్నింటిని కలిపి నూరవలయును. లేకున్న నేరుగా కలిపి త్రాగినయెడల కాకజంఘ (క్షయరోగము) నశింపచేయును.

పిప్పళ్లు ద్రాక్ష కలకండ తేనె వీటితో చేసిన లేహము క్షయరోగములను నశింపచేయును. లేకపోయినచో అశ్వగంధ పిప్పళ్లు కలకండ నేయి వీటితో చేసిన లేహమైనను క్షయరోగములను నశింపజేయును. కండచక్కెరలోను తేనెలోను నవనీతమును కలిపికొని సేవనచేయుచు పాలతోటి యన్నమును తినువారగు క్షయరోగులు బలము నొందఁగలరు. ఇయ్యౌషధమునందు (అనఁగా దీనిని సేవించుకాలమునందు) నేతిని తేనెను ఎక్కువగా భక్షింపరాదు.

సితోపలాదిలేహ్యము.

శ్లో. సితోపలా తు గోక్షీరీ పిప్పలీ బహులా త్వచః, అన్త్యాదూర్ధ్వం ద్విగుణితం లేహయేత్ క్షౌద్రసర్పిషా. 16. చూర్ణితం ప్రాశయే దేత చ్ఛ్వాసకాసక్షయాపహమ్, సుప్తజిహ్వారోచకిన మల్పాగ్నిం పార్శ్వశూలినమ్.17. హస్తపాదాంసదాహేషు జ్వరే రక్తే తథోర్ధ్వగే.

కండచక్కెర 16 భాగములు, తవక్షీరి 8 భాగములు, పిప్పళ్లు 4 భాగములు, ఏలకులు 2 భాగములు, లవంగపుపట్ట ఒకభాగము వీని నన్నిటిని కలిపి చక్కగా నూరి తేనెలోను కలిపి సేవింపవలయును. ఇయ్యది శ్వాసము, దగ్గు, క్షయరోగము నశింపఁజేయును. మఱియును నాలుక మొద్దుబారియుండుట, అరోచకము, అగ్నిమాంద్యము, పార్శ్వపునొప్పి, ఈరోగములను పోఁగొట్టి చేతులు, కాళ్లు, భుజములు మున్నగునవి మండు నప్పుడును జ్వరమునందును ఊర్ధ్వగత మగు రక్తపిత్తమునందును హితమును కలిగించును. ఇయ్యది సితోపలాదిలేహ మనఁబడును.

లవంగాద్యచూర్ణము.

శ్లో. లవంగ తక్కోల ముశీర చందనం నతం సనీలోత్పలజీరకం సమమ్, త్రుటి స్సకృష్ణాగురుభృంగకేసరం కణాసవిశ్వానలదం సహాంబుదమ్. 18. అహీంద్రజాతీఫలవంశలోచనా సితాష్టభాగం సమసూక్ష్మచూర్ణితమ్, సురోచనం తర్పణ మగ్నిదీపనం బలప్రదం వృష్యతమం

త్రిదోషనుత్, 19. ఉరోవిబంధం తమకం గళగ్రహం సకాసహిక్కా-
రుచియక్ష్మపీనసమ్, గ్రహణ్యతీసార భగందరార్బుదం ప్రమేహగుల్మాం
శ్చ నిహంతి సజ్వరాన్. 20.

లవంగములు, తక్కోలములు, వట్టివేళ్లు, రక్తచందనము, నల్లగల్వలు, జీలకఱ్ఱ ఏలకులు, నల్లజీలకఱ్ఱ, అగరు, దాల్చినపట్ట, నాగకేసరములు, జటామాంసి, పిప్పళ్లు, శొంఠి, తుంగముస్తలు, నాగకేసరములు, జాజికాయ, కుంకుమపువ్వు, తవక్షీరి వీని నన్నింటిని సమానభాగములుగా తీసికొనవలయును. ఇందులో కలకండను ఎనిమిదిభాగములు చేర్చి అన్నిటినిచూర్ణము చేయవలయును. ఈచూర్ణము రుచిని పుట్టించును. తృప్తినిఁ గలిగించును. ఆకలిని పుట్టించును. బలము నిచ్చును. వీర్యమును వృద్ధినొందించును. మఱియును త్రిదోషములను నశింపఁజేయును. ఱొమ్మునొప్పి తమకము శ్వాసము గళగ్రహము దగ్గు వెక్కిళ్లు అరుచి క్షయరోగము పీనస గ్రహణి అతిసారము భగంధరరోగము అర్బుదరోగము మేహరోగము గుల్మవ్యాధులు జ్వరము మున్నగువానిని నశింపఁజేయును. ఇయ్యదియే లవంగాద్యచూర్ణ మని చెప్పఁబడును.

తాడిశచూర్ణము.

శ్లో. తాళీసపత్రం మరిచం నాగరం పిప్పలీ శుభా, యథోత్త
రం భాగవృద్ధ్యా త్వగేలే చార్ధభాగికే. 21. పిప్పల్యష్టగుణా చాత్ర ప్ర
దేయా సితశర్కరా, శ్వాసకాసారుచిహరం తచ్చూర్ణం దీపనం పరం.
22. హృత్పాండుగ్రహణీరోగ ప్లీహశోషజ్వరాపహం, ఛర్ద్యతీసారశూ
లఘ్నం మూఢవాతానులోమనం. 23. కల్పయేద్గుటికాం చైత చ్చూర్ణం
పక్త్వా సితోపలం, గుటికాహ్యగ్నిసంయోగా చ్చూర్ణాల్లఘుతరాస్మృ
తాః. 24. పైత్తికే గ్రాహయం త్యేకే శుభయా వంశలోచనామ్.

తాడిశపత్రి ఒకభాగము, మిరియములు 2 భాగములు, శొంఠి 3 భాగములు, పిప్పళ్లు నాల్గుభాగములు, తవక్షీరి ౕ భాగములు, ఏలకులుదాల్చినపట్ట అర్ధఅర్ధభాగము, పిప్పళ్లు 8 భాగములు మఱియు నిందులో తగినట్లు తెల్లచక్కెర కలిపి చూర్ణమును చేయవలయును. ఈచూర్ణము శ్వాసము దగ్గు అరుచి వీటిని హరించును. చక్కగా జఠరాగ్నిని దీపింపచేయును. హృద్రోగము పాండురోగము గ్రహణి పీనసరోగము శోషజ్వరములను పోఁగొట్టును. మఱియును ఛర్ది అతిసారము శూల వీనినిగూడ హరించును. మూఢవాతము ననుకూలముగా త్రిప్పును. కలకండను పాకముచేసి దానిలో నీచూర్ణమును కలిపి మాత్రలను కట్టవలయును. ఈమాత్రలు నిప్పుసెగ చూపినందువలన

చూర్ణముకంటెను తేలికవి యగుచున్నవి. అనేకులు వైద్యులు పిత్తమువలనఁ బుట్టిన క్షయరోగములలో నీచూర్ణమును వాడియున్నారు. మూలమునందు శుభయా అని చెప్పినందున వంశలోచన అని అర్థము చేసికొనవలయును. ఇయ్యదియే తాడిశచూర్ణ మనఁబడును.

వింధ్యవాసియోగము.

శ్లో. శృంగార్జునాశ్వగంధా నాగబలా పుష్కరాభయా ఛ్ఛిన్నరుహాః, తాలీసాదిసమేతాః లేహ్యా మధుసర్పిభ్యాం యక్ష్మహరాః. 25. మధుతాప్య విడంగాశ్మ జతులోహ ఘృతాభయాః, ఘ్నంతి యక్ష్మాణ మత్యుగ్రం సేవ్యమానా హితాశినా. 26. వ్యోషం శతావరీ త్రీణి ఫలాని ద్వే బలే తథా, సర్వామయహరో యోగః సోయం లోహగ జోన్వితః. 27. ఏష వక్షఃక్షతం హంతి కంఠజాం శ్చ గదాం స్తథా, రాజయక్ష్మాణ మత్యుగ్రం బాహుస్తంభ మథార్దితం, 28.

కర్కాటకశృంగి, మద్దిపట్ట, పెన్నేరుగడ్డ, నాగబల, పుష్కరమూలము, కరకకాయ, తిప్పతీగె, తాడిశపత్రి, మిరియాలు,శొంఠి, పిప్పళ్లు, తవక్షీరి, దాల్చినచెక్క, ఏలకులు వీనినిచేర్చి చూర్ణించి కలిపి ఈయౌషధులయందు ముందు చెప్పిన తాడిశపత్రి చూర్ణముతోచేసిన ఔషధినికలిపి తేనె, నేయినికూడ నందు చేర్చి భక్షించినచో క్షయరోగములు నశించి పోగలవు. తేనె, వాయువిడంగములు, శిలాజిత్తు, లోహభస్మము,నేయి, కరకకాయ వీటిని లేహముచేసి భక్షించుచు హితకరముగా భోజనమును చేయవలయును. ఇట్లు చేసినయెడల అతిభయంకరము లైన క్షయరోగములను కూడ నశింపఁజేయును. శొంఠి, మిరియములు, పిప్పళ్లు, పిల్లిపీచర [దీనినే కొందఱు చల్లగడ్డ యందురు.] త్రిఫలములు నాగబల ముత్తవపులగము లోహభస్మము వీటితో చేయఁబడు యోగము అన్నివిధములైన రోగములను హరింపఁజేయును. ఇయ్యది రొమ్మునొప్పి గొంతుసంబంధము లగు నన్నిరోగములను పోఁగొట్టును. మఱియును మిక్కిలి భయంకరము లగు క్షయరోగములను చచ్చులను అర్దిత మను రోగమును హరించును. ఇయ్యది వింధ్యవాసియోగ మనఁబడును. దీనినే కొందఱు శృఙ్గార్జునాది యోగ మందురట.

రసేంద్రగుటిక.

శ్లో. కర్షః శుద్ధరసేంద్రస్య స్వరసేన జయార్ద్రయోః, శిలాయాం ఖల్వయే త్తావ ద్యావ త్పిండం ఘనం తతః. 29. జలకన్యా కాకమాచీ రసాభ్యాం భావయే త్పునః, సౌగంధికఫలం భృంగస్వరసేన

విభావితం. 30. చూర్ణితం రససంయుక్త మజాక్షీర పలద్వయే, ఖల్వితం ఘనపిండం తు గుటీః స్విన్నకలాయవత్. 31. కృత్వాదౌ శివ మభ్యర్చ్య ద్విజాతీ న్పరితోష్య చ, జీర్ణాన్నే భక్షయే దేకాం క్షీరమాంసర సాశనః. 32. సర్వరూపం క్షయం కాసం రక్తపిత్త మరోచకం, అపి వైద్యశతై స్త్యక్త మమ్లపిత్తం నియచ్ఛతి. 33.

యథావిధిగా శుద్ధిచేసిన పాదరసము ఒకకర్షము తెచ్చి ఖల్వములో వేసి తక్కిలిరసము అల్లపురసముల నందుచేర్చి చక్కగా నూరవలయును. బాగుగా ముద్దగట్టువఱకు కిట్లు నుర్దింపవలెను. చాగమట్టరసమునందు మఱల దానిని భావనచేయవలయును. తఱువాత ఏలకులు లవంగపట్ట జాపత్రి నాగకేసరములు వీటిని చూర్ణమును ఒకపలమునందు కలిపి గుంటకల\రాపరిసమునందు భావన కట్టవలయును. ఆపిమ్మట చూర్ణమును చేసి మేకపాలు రెండుపలముల తెచ్చి వానితో చక్కగా మర్దింపవలయును. గట్టిగానై ఉండకట్టునంతః అ కిట్లు మర్దించి సెనగగింజలంతంత మాత్రలను చేసికొని మొదట నీశ్వరుని పూజించి, బ్రాహ్మణుల సంతోషపెట్టి అన్నము జీర్ణమైన పిమ్మట ఒకమాత్రను తినవలయును. పాలు మాంసపురసమును భుజింపవలయును. ఈమాత్రలు అన్నివిధము లగు క్షయ దగ్గు రక్తపిత్తము అరోచకము మున్నగువానిని వందలకొలబడి వైద్యులు చికిత్సచేసి సాధింపనేరక వదలివైచిన ఆమ్లపిత్తములను తొలగించును. ఇయ్యది రసేంద్రగుటిక యనబడును.

ఏలాదిమంథము.

శ్లో. ఏలాజమోదామలకాభయాక్ష గాయత్రినింబాశనశాలసారాన్, విడంగభల్లాతకచిత్రకాం శ్చ కటుత్రికాంభోదసురాష్ట్రికా శ్చ. 34. పక్త్వా జలే తేన పచే త్తు సర్పి స్తస్మి న్సుసిద్ధే త్వవతారితే చ, త్రింశత్పలా న్యత్ర సితోపలాయా దద్యాత్తు గోక్షీరపలాని షట్చ. 35. ప్రస్థే ఘృతస్య ద్విగుణం చ దద్యాత్ క్షౌద్రం తతో మంథహతం నిదధ్యాత్, పలంపలం ప్రాత రతో లిహే చ్చ పశ్చాత్పిబేత్ క్షీర మతంద్రిత శ్చ. 36. ఏత ద్ధి మేధ్యం పరమం పవిత్రం చక్షుష్య మాయుష్య తమం తథైవ, యక్ష్మాణ మాశు వ్యపహంతి శూలం పాండ్వామయం చాపి భగందరం చ. 37. న చాత్ర కించి త్పరివర్జనీయం రసాయనం చైత దుపాస్యమానం.

ఏలకులు, వామము, ఉసిరిక, కరక, తాడి, చంద్రచెక్క, వేపచేవ, వేగిస చేవ, మద్దిచేవ వీటియొక్క రసమున్ను, వాయువిడంగములు, జీడివిత్తనములు, చిత్రమూలము, శొంఠి, మిరియములు, పిప్పళ్లు, తుంగముస్తలు, తొవరిమన్ను వీనినన్నిటి కషాయము చేసి ఆకషాయమునందు నేతిని పోసి పక్వముచేసి నేయి పరిశుద్ధముగా సిద్ధమైనప్పుడు పొయినుండి దింపి 30 పలముల కలకండనందులో చేర్చి 6 పలముల తవక్షీరిని కూడ నందు వేయవలయును. 16 పలముల ప్రమాణములో రెండుసేర్లు తేనెను కలిపి పిష్టకవ్వముతో చిలుకవలయును. ఇట్లు సిద్ధముచేసిన ఈయౌషధమును ప్రాతఃకాలములలో లేచి పలము చొప్పున సేవింపవలయును. తరువాత మెల్లగా పాలనుకూడ త్రాగుచుండవలయును. ఈమంథము పరిశుద్ధమైనదియును మిగుల పవిత్రమైనదియు నైయున్నయది. ఇది నేత్రములకు దివ్యామృతము. ఆయుష్యమును వెంపొందించును. క్షయరోగమును శూలరోగమును పాండురోగమును తత్క్షణమే నశింపఁజేయును. భగందరరోగములఁ గూడ నపహరించును. ఈమంథములో పరిహరింపఁదగిన (అనగా పాఱవేయఁదగు) పదార్థమేదియును లేదు. ఈరసాయనము సేవింప తగినది. ఇయ్యది ఏలాదిమంథమను రసాయన మనఁబడును.

సర్పిర్గుడము.

శ్లో. బలా విదారీ హ్రస్వా చ పంచమూలీ పునర్నవా, పంచానాం క్షీరవృక్షాణాం శుంగా ముష్ట్యంశికాః పృథక్. 38. ఏషాం కషాయే ద్విక్షీరే విదార్యా జరసాంశికే, జీవనీయైః పచేత్కల్కై రక్షమాత్రైః ఘృతాఢకం. 39. సితాపలాని పూతే చ శీతే ద్వాత్రింశ దావపేత్, గోధూమపిప్పలీవాంశీ చూర్ణం శృంగాటకస్య చ. 40. సమాక్షికం కౌడవికం తత్సర్వం ఖజమూర్ఛితం, స్త్యానం సర్పిర్గుడా న్కృత్వా భూర్జపత్రేణ వేష్టయేత్. 41. తా న్జగ్ధ్వా పలికాన్ క్షీరం మద్యం చాను పిబేత్కఫే, శోషే కాసే క్షతక్షీణే శ్రమస్త్రీభారకర్షితే. 42. రక్తనిష్ఠీవనే తాపే పీనసే చోరసి స్థితే, శస్తాః పార్శ్వశిరశ్శూలే భేదే చ స్వరవర్ణయోః. 43. క్వాథ్యే త్రయోదశపలే ద్రవ్యాల్పత్వభయా జ్జలం, అష్టగుణం క్వాథనమో విదార్యాజరసౌ పృథక్. 44. కేచి ద్యథోక్తక్వాథ్యే తు క్వాథం ఘృతసమం జగుః.

ముత్తవపులగము నేలగుమ్ముడు లఘుపంచమూలములు శొంఠి గజ్జెరుక్షీరవృక్షపంచకము, అనఁగా జువ్వి మఱ్ఱిరావి మేడిదిరిసెలు వీటిచిగుటాకులు మొగ్గలు వీటిని ఒక్కొక్క

టియునొక్కొక్క పిడికెడు చొప్పున వేఱువేఱుగా తీసికొనవలయును. పిమ్మట వీనిని కషాయముపెట్టి ఆకషాయమునందు రెండురెట్లు పాలుకలిపి నేలగుమ్ముడుయొక్కయును మేకమాంసముయొక్కయు రసమును కలిపి దానియందు మేద మహామేద కాకోలి మొదలగువానిని ఒక్కొక్కకర్షము చొ॥ తీసికొని కల్కముచేసి కలిపి 64 పలముల నేతిని అందుపక్వము చేయవలయును. చక్కగా పక్వమైనపిమ్మట దసి చల్లార్చి వడియకట్టి అందులో 32 పలముల కలకండను కలిపి తఱువాత గోధుమలు పిప్పళ్లు తవక్షీరి వీటిని చూర్ణమును చేసి ఆచూర్ణమును తేనెను 14 పలములచొప్పున కలపవలయును. తఱువాత వీని నన్నింటిని చక్కగా చిలికి ఒక్కొక్క పల మంత కుడుములను చేసి భుజపత్రపుటాకులో చుట్టి పెట్టవలయును. ఇట్టి కుడుములలో నొక్కొక్కటి చొప్పున ప్రతిదినమును తిని ఆమీఁదట పాలను గాని మద్యమును గాని త్రాగుచుండవలయును. కఫరోగమునందును శోషము అనగా క్షయయందును క్షతక్షీణములయందును పరిశ్రమలు బరువుమోయుట స్త్రీసంగమము ఇట్టివానిచేత నాకర్షింపఁబడిన వానియందును రక్తచ్ఛర్దులలోను జ్వరమునందును పీనసయందును ఎదురుఱొమ్ములోని శూలలయందును పార్శ్వపునొప్పులవిషయమునను తలనొప్పియందును స్వరభేదము మాటల మార్పు మున్నగువానియందును ఈకుడుము లత్యుత్తమముగా గుణము నిచ్చునని చెప్పఁబడినవి. పదమూఁడుపలముల కషాయపు వస్తువులు స్వల్పముగు నేమొ? యనుశంక యున్నచో వీటి నెన్మిదిరెట్లుగా గ్రహింపవలయును. కషాయముతో సమముగా నేలగుమ్ముడు రసమును మేకమాంసపు రసమును వేరు వేరుగా తీసికొనవలయును. కొందఱు వైద్యులు పైచెప్పిన కషాయవస్తువులలో నేతితో సమముగా కషాయముగూడ నుండవలయునని చెప్పిరి.

చ్యవనప్రాశము.

శ్లో. బిల్వాగ్నిమంథస్యోనాక కాశ్మర్యః పాటలీ॰ బలా. 45.
పర్ణ్యశ్చతస్రః పిప్పల్యః శ్వదంష్ట్రా బృహతీద్వయం, శృంగీతామ
లకీ ద్రాక్షా జీవంతీ పుష్కరాగురు. 46. అభయా సామృతా బుద్ధి
ర్జీవకర్షభకౌ శఠీ, ముస్తం పునర్నవా మేదా సూక్ష్మైలోత్పలచందనే.
47. విదారీ వృషమూలాని కాకోలీ కాకనాసికా, ఏషాం పలోన్మితా
న్భాగాన్ శతాన్యామలకస్య చ. 48. పంచ దద్యాత్త్వైకథ్యం
జలద్రోణే విపాచయేత్, జ్ఞాత్వా గతరసాన్యేతా న్యౌషధా న్యథ
తం రసం. 49. తచ్చామలక మృద్ధృత్య నిష్కులం తైలసర్పిషోః.

పలద్వాదశకే భృష్ట్వా దత్వా చార్ధతులాం భిషక్. 50. మత్స్యండి కాయాః పూతాయాః లేహవ త్సాధు సాధయేత్, షట్పలం మధున శ్చాత్ర సిద్ధశీతే ప్రదాపయేత్. 51. చతుష్పలం తు గోక్షీర్యాః పిప్ప ల్యా ద్విపలే తథా, పల మేకం నిదధ్యా చ్చ త్వగేలాపత్ర కేసరాత్. 52. ఇ త్యయం చ్యవనప్రాశః పర ముక్తో రసాయనః, కాసశ్వాసహార శ్చైవ విశేషేణోపదిశ్యతే. 53. క్షీణక్షతానాం వృద్ధానాం బాలా నాం చాంగవర్ధనమ్, స్వరక్షయ మురోరోగం హృద్రోగం వాతశోణి తమ్. 54. పిపాసాం మూత్రశుక్రస్థాం దోషాం శ్చై వాపకర్షతి, అస్య మాత్రాం ప్రయుంజీత యో పరుంధ్యా న్నభోజనం. 55. అస్య ప్రయో గా చ్చ్యవనః సువృద్ధో భూ త్పున ర్యువా, మేధాం స్మృతిం కాంతి మనామయత్వం వపుఃప్రకర్షం బల మింద్రియాణాం, స్త్రీషు ప్రహర్షం పర మగ్నివృద్ధిం వర్ణప్రసాదం పవనానులోమ్యం. 56. రసాయన స్యాస్య నరః ప్రయోగా ల్లభేత జీర్ణోఽపి కుటీప్రవేశాత్, జరాకృతం పూర్వ మపాస్య రూపం బిభర్తి రూపం నవయౌవనానాం. 57. సితామత్స్యండి కాలాభే ధాత్ర్యా శ్చ మృదుభర్జనం, చతుర్భాగజలే ప్రాయః ద్రవ్యం గతరసం పిబేత్. 58.

బిల్వము కూరనెల్లి పాదిరివేళ్లు నేలగుమ్ముడు చిట్టాముట్టి కారుమినుము కారుపెసర కోలపొన్న ముయ్యాకుపొన్న పిప్పళ్లు పల్లేరు వాకుడు పెద్దములక కర్కాటకశృంగి నేలయుసిరిక ద్రాక్ష మనుబాల పుష్కరమూలము అగరు కరకకాయ తిప్పతీగె బుద్ధి జీవక మను ద్రవ్యము ఋషభక మను గంధద్రవ్యము కచ్చూరము తుంగముస్తెలు శొంఠి మేద చిన్నఏలకులు గలిజేరు నల్లకలువ చందనము నేలగుమ్ముడు అతివస కాకోలి కాకిదొండ వీనినన్నింటిని ఒక్కొక్కపలముగా తీసికొనివచ్చి ఉసిరిక 100 పలములను తీసికొనవలయును. అన్నిటిని కలిపి ద్రోణపునీరుబోసి చక్కగా వండ వలయును. అందలి రస మంతయు నౌషధములకు నిశ్శేషముగా పట్టిన తరువాత ఆరస మును ఉసిరికకాయలను తీసి పొట్టుతీసి తైలము నెయ్యి 12 పలములు తెచ్చి దానిలో వేసి వేయించి ఆపిమ్మట చక్కగా నన్నిటిని కలియఁబెట్టి లేహమువలె సిద్ధము చేయ వలయును. ఇట్లుచేసిన దీనిలో 6 పలముల తేనెను చల్లారినపిమ్మట వేసి తవక్షీరిని నాలుగుపలములు, పిప్పళ్లు 2 పలములు లవంగపుపట్ట ఏలకులు జాపత్రి నాగకేసరములు ఇవి అన్నియును ఒక్కొక్కపలము చొప్పునను వేయవలయును. ఇట్లు చేయఁబడినరసాయ

నమును చ్యవనప్రాశమని యందురు. ఇయ్యది విశేషముగా దగ్గులను శ్వాసరోగములను పోగొట్టును. బల ముడిగినవారలు, ముసుసళ్ళు, పసిపిల్లలు వీరికి అవయవములకు బలము నిచ్చును. స్వరక్షయము బొమ్మనొప్పి కడుపునొప్పి వాతరక్తము దాహము మూత్రదోషము వీర్యదోషము వీనినిపోగొట్టును. ఈయౌషధమును సేవించునప్పుడు అన్నమునునిల్పు దల చేయరాదు. దీనిని సేవించుటచేత ముదుసలియైన చ్యవనమహాముని ప్రాయపువాఁడయ్యెను. ఇయ్యది బుద్ధిని, జ్ఞాపకశక్తిని, కాంతిని, ఆరోగ్యమును, దేహమునకు లాఘవమును, ఇంద్రియములకు బలమును, సంతోషమును, అగ్నివృద్ధిని, చక్కని కాంతినిచ్చి వాయువుయొక్క క్రిందుమీదులను పోగొట్టి వృద్ధిపొందించును. ఈరసాయనమును సేవించుటచేత ముసలివాడును యౌవనమునొందును. కాని కుటీప్రవేశము మాత్ర మవశ్యకార్యము. మఱియును ముసలితనము గల తనపూర్వపురూపును తొలగించికొని క్రొత్తదియగు యౌవనరూపమును ధరింపఁగలుగును. ఈరసాయములోనికి అనుపానము అగు చెఱకుపాకు దొరకనియెడల చక్కెరను వేసికొనవలయును. మఱియును లేతయుసిరికలను వేయించి వేయవలయును. మఱియును సామాన్యముగా నాల్గవభాగము నీటిలో వస్తువులరసము చేరుచున్నది. ఇయ్యదియే చ్యవనప్రాశ మనఁబడును.

జీవంత్యాదిఘృతము.

శ్లో. జీవంతీం మధుకం ద్రాక్షాం ఫలాని కుటజస్య చ, శఠీ పుష్కరమూలం చ వ్యాఘ్రీం గోక్షురకం బలాం. 59. నీలోత్పలం తామలకీం త్రాయమాణాం దురాలభాం, పిప్పలీం చ సమం పిష్ట్వా ఘృతం వైద్యో విపాచయేత్. 60. ఏత ద్వ్యాధిసమూహస్య రోగేశస్య సముత్థితం, రూప మేకాదశవిధం సర్పి రగ్ర్యం వ్యపోహతి. 61.

పాలకూర యష్టిమధుకము ద్రాక్ష కొడిసెపండ్లు కచ్చూరము పుష్కరమూలము నేలములక పల్లేరు చిట్టాముట్టి నల్లకల్వలు నేలయుసిరిక అగరుశొంఠి దులదగొండి లేక తీటకసింద పిప్పళ్ళు ఇవి యన్నియు సమానభాగములుగా తెచ్చి వానియందు నేయిపోసి పక్వము చేయవలయును. ఇయ్యది శ్రేష్ఠమైన ఘృతము. రోగముల గుంపుల నన్నిటిని నశింపఁజేయును. పదునొకండు తెఱఁగులగు క్షయరోగములను కూడ నీజీవంత్యాదిఘృతము నాశనము నొందించును. ఇయ్యది జీవంత్యాదిఘృత మనంబడును.

పిప్పలీఘృతము.

శ్లో. పిప్పలీగుడసంసిద్ధం ఛాగక్షీరయుతం ఘృతం, ఏత దగ్నివివృద్ధ్యర్థం సర్పి శ్చ క్షయకాసినాం. 62.

పిప్పళ్ళు బెల్లము మేకపాలు వీటితో పక్వము చేయఁబడిన నేయి క్షయ దగ్గు కలవారలకు జఠరాగ్ని నుద్దీపింపఁజేయును. ఇయ్యది పిప్పలీఘృతము.

పారాశరఘృతము.

శ్లో. యష్టీ బలా గుడూ చ్యల్పపంచమూలీ తులాం పచేత్, శూర్పే ఒపా మష్టభాగస్థే తత్ర పాత్రం పచేద్ఘృతం. 63. ధాత్రీవిదారీస్వరసే త్రిపాత్రే పయసోర్మణే, సుపిష్టై ర్జీవనీయైశ్చ పారాశర మిదం ఘృతం. 64. ససైన్యం రాజయక్ష్మాణా మున్మూలయతి శీలితం,

యష్టిమధుకము ముత్తవపులగసు తిప్పతీగె లఘుపంచమూలములు వీటినిఅన్నిటిని కలిపి తులాప్రమాణము తెచ్చి రెండుద్రోణముల నీటిలో వేసి పక్వము చేయుచు నెనిమిదవ పాలు నీరు మిగు లుండగా 64 పలముల నేతి నందులో బోసి పక్వము చేయవలయును. ఈఘృతము సేనలతో కూడి దండెత్తివచ్చిన రాజయక్ష్మల నైనను (అనఁగా పరివారవ్యాధులతోఁగూడిన క్షయము నైనను) మొదలంటునట్లు నశింపజేయును. ఇయ్యది పారాశరఘృత మనఁబడును.

ఛాగలాద్యఘృతము.

శ్లో. ఛాగమాంసతులాం గృహ్యా సాధయే ల్లవణేంభసి. 65. పాదశేషేణ తేనైవ ఘృతప్రస్థం విపాచయేత్, ఋద్ధిర్వృద్ధీ చ మేదే ద్వే జీవకర్షభకౌ తథా. 66. కాకోలీ క్షీరకాకోలీ కల్కైఃపృథక్పలోన్మితైః, సమ్యక్సిద్ధే త్వవతార్య శీతే తస్మి న్ప్రదాపయేత్. 67. శర్కరాయాః పలా న్యష్టౌ మధునః కుడపం క్షిపేత్, పలం పలం పిబే త్ప్రాతః యక్ష్మాణాం హంతి దుర్జయం. 68. క్షతక్షయం చ కాసం చ పార్శ్వశూలమరోచకం, స్వరక్షయ మురోరోగం శ్వాసం హన్యా త్సుదారుణం. 69.

మేకమాంసము తులాప్రమాణమును తెచ్చి ద్రోణపు నీటిలో వైచి పక్వము చేయవలయును. నాల్గవభాగము నీరు బాకీయుండగా 16 పలముల నేతిని గూడ చేర్చి వండవలయును. కాని పక్వము అగుసమయమునందు ఋద్ధి వృద్ధి మేద మహామేదము తిప్పతీగ ఋషభమను గంధద్రవ్యము కాకోలి క్షీరకాకోలి వీటినన్నిఁటినివేరు వేరుగా కల్కము చేసి ఒక్కొక్కపలము చొప్పున తీసికొనవలయును. ఇయ్యది దుర్జయ మగు రాజయక్ష్మను పోగొట్టును. క్షతక్షయము కాసము పార్శ్వశూలము అరోచకము స్వరక్షయము ఉదరరోగము శ్వాసము వీనిని పోగొట్టగల్గును.

మును సిద్ధము చేయవలసినది. ఈఘృతము అన్నివిధము లగు అభిఘాతములవలనఁ బుట్టిన క్షయరోగములు శూల క్షతక్షయము మఱియును భయంకర మగు దగ్గు వీటిని నశింపఁ జేయును.

నాగబలాఘృతము.

శ్లో. పాదశేషే జలద్రోణే పచే న్నాగబలా తులామ్, తేన క్వాథేన తుల్యాంశం ఘృతం క్షీరం చ సాధయేత్. 75. పలార్ధికై శ్చాతిబలా బలాయష్టిపునర్నవా, ప్రపౌండరీక కాశ్మర్యప్రియాల కపికచ్ఛుభిః. 76. అశ్వగంధాసితాభీరు మేదాయుగ్మ త్రికంటకైః, మృణాలవిషశాలూకశృంగాటక కశేరుకైః. 77. ఏత న్నాగబలా సర్పి రక్తపిత్తక్షతక్షయం, హంతి దాహం భ్రమం తృష్ణాం బలపుష్టికరం పరం. 78. బల్య మోజస్య మాయుష్యం వలీపలితనాశనం, ఉపయుంజీత షణ్మాసా న్వృద్ధో௨పి తరుణాయతే. 79.

ద్రోణపరిమాణములనీటిని ప్రాయిమీదఁబెట్టి 64 పలములుగా దిగగాచి నూరు పలముల జిబిలికను పక్వము చేయవలయును. ఈకషాయ మన్నిపాళ్లున్నదానితో సమానముగా కలిపి అంతే నేతిని కూడను కలిపి పక్వము చేయవలయును. తరువాత అతిబల ముత్తవపులగను యష్టిమధుకము గజ్జేరు కమలము నేలగుమ్మడు పాలచెట్టు దురద గొండి పల్లేరు వంశలోచనము పిల్లపిచ్చర లేక చల్లగడ్డ రెండుతెఱగులగు మేదలు పల్లేరు పట్టివేళ్ళు మృణాళము కమలపుగడ్డ గొట్టిపువ్వు తుంగముస్తెలు అను వీటి నన్నింటిని అర్ధపలము చొప్పున వేసి పక్వము చేయవలయును. ఇది నాగబలాఘృత మనంబడును. ఇయ్యది రక్తపిత్తములను క్షతక్షయరోగములను పోగొట్టును. దాహము భ్రమ దప్పులను కూడ నశింపఁజేయును. బలము నిచ్చును. తేజస్సు నిచ్చును. ఆయుష్యమును పెంచును. ముడుతలు నెఱియుట వీటిని పోగొట్టును. ఇద్దానిని ఆరుమాసములు సేవింపవలయును. ఈయౌషధసేవవలన ముదుసలికూడ ప్రాయపువాఁడు అగును.

నిర్గుండీఘృతము.

శ్లో. సమూలఫలపత్రాయా నిర్గుండ్యా స్స్వరసైః ఘృతం,
సిద్ధంపీత్వా క్షయక్షీణః నిర్వ్యాధి ర్భాతి దేవవత్. 80.

వేళ్ళు ఆకులు కాయలతో కూడకల వావిలిరసముతో నేతినివండి పుచ్చుకొనిన యెడల క్షయరోగముచేత కృశించినమనుజుఁడు దేవునివలెరోగములేనివాడుగా ప్రకాశింప గలుగుచున్నాడు.

బలాద్యఘృతము.

శ్లో. బలాశ్వదంష్ట్రా బృహతీ కలశీ ధావనీ స్థిరాం, నింబం పర్ప టకం ముస్తం త్రాయమాణాం దురాలభాం. 81. కృత్వా కషాయం పేష్యార్థం దద్యాత్త్వామలకీం శఠీం, ద్రాక్షాం పుష్కరమూలం చ మేదా మామలకాని చ. 82. ఘృతం పయశ్చ తత్సిద్ధం సర్పి ర్జ్వరహ రం పరం, క్షయకాసప్రశమనం శిరఃపార్శ్వరుజాపహం. 83. చరకోదిత వాసాద్యఘృతానంతర ముక్తితః, వదంతీ హ ఘృతా త్క్వాథం పయ శ్చ ద్విగుణం పృథక్. 84.

ముత్తువపులగము, పల్లేరు, పెద్దములక, కోలపొన్న, నక్కతోకపొన్న, ముయ్యా కుపొన్న, వాకుడు, రేలచెక్క, పర్పాటకము, తుంగముస్తెలు, కలుగ్రాసుగ, చిన్నదూల గొండి వీటిని కషాయమును బెట్టికొని ఉసిరిక, కచోరము, ద్రాక్ష, పుష్కరమూలము, మేద, ఉసిరికకాయలు, నేయి, పాలు చేర్చి పక్వము చేయవలయును. ఇట్లు సిద్ధము చేసిన ఘృతము జ్వరములను పోగొట్టును. క్షయ దగ్గులను తగ్గించును. తలనొప్పి పా ర్శ్వపునొప్పి వీని నపహరించును. ఇయ్యది చరకఋషిచే చెప్పఁబడిన వాసాద్యఘృ తము తఱువాత చెప్పుటచేత కొందఱు నేతికంటెను కషాయమును పాలును రెండురె ట్లుగా తీసికొనవలయు నని చెప్పెదరు.

చందనాద్యతైలము.

శ్లో. చందనాంబునఖం వాప్యం యష్టిశైలేయపద్మకం, మంజిష్ఠా సరలం దారు శఠ్యేలాపూతికేసరం. 85. పత్రం తైలం మురామాంసీ తక్కోలం వనితాంబుదం, హరిద్రే శారివే తిక్తా లవంగాగురుకుం కుమం. 86. త్వగ్రేణులలికా చైభి స్తైలం మస్తు చతుర్గుణం, లాక్షార ససమం సిద్ధం గ్రహఘ్నం బలవర్ణకృత్. 87. అపస్మారజ్వరోన్మాద కృ త్యాలక్ష్మీవినాశనం, ఆయుఃపుష్టికరం చైవ వశీకరణ ముత్తమం. 88.

మంచిగంధము కురువేరు నఖమను గంధద్రవ్యము కోష్ఠు యష్టిమధుకము అడవిసదా పసెమలి అడుగుచెట్టు కమలముమంజిష్ఠము సరళదేవదారురసము దేవదారురసము కచ్చూ రము ఏలకులు జవ్వాజి కస్తూరి నాగకేసరములు శిలాజిత్తు జాపత్రిమురయనుగంధద్ర వ్యము జటామాంసితక్కోలపుచెట్టుపసపు మ్రానిపసపు సుగంధిపాలవేళ్ళు కటుకరోహిణి లవంగములు అగురు కుంకుమపూవు లవంగపుపట్ట రేణుకగింజలు నలిక వీటితోటి జేయఁబడి నకషాయములో తైలముకంటె నాల్గురెట్లధికముగా పెరుగుపైనీరు ఇంతే ప్రమాణముగా

లాక్షారసము వీటిని అన్నింటిని కలిపి తైలమును సిద్ధము చేయవలయును. ఈతైలము గ్రహదోషములను పోగొట్టును. బలమును కాంతిని పెంపొందించును. అపస్మారము జ్వరముపిచ్చి కృత్య అలక్ష్మి మున్నగువానిని నశింపజేయును. ఆయుష్యమును బలమును ఇచ్చును. మఱియు నిది యుత్తమ మగు వశీకరణము కూడనై యున్నయది.

బలానాగబలాద్యఘృతము.

శ్లో. ఛాగం మాంసం పయశ్ఛాగం ఛాగం సర్పిస్సశర్కరం, ఛాగోపసేవాశయనం ఛాగమధ్యే తు యక్ష్మనుత్. 89. ఉరో మత్వా క్షతం లాక్షాం పయసా మధుసంయుతాం, సద్యఏవ పిబే జ్జీర్ణే పయసాద్యా త్సశర్కరం. 90. ఇక్ష్వాలికా బిసగ్రంథి పద్మకేసర చందనైః, శృతం పయోమధుయుతం సంధానార్థం పిబే త్క్షతీ. 91. బలాశ్వగంధా శ్రీపర్ణీ బహుపుత్రీ పునర్నవాః, పయసా నిత్య మభ్యస్తాః క్షపయంతి క్షతక్షయం. 92. ఘృతం బలా నాగబలార్జునాంబు సిద్ధం సయష్టీమధుకల్కపాదం, హృద్రోగ శూల క్షతరక్తపిత్త కాసానిలాసృక్ శమయ త్యుదీర్ణం. 93.

మేకమాంసము చక్కెరవేసిన మేకపాలు మేకనేయి మేకలనుకాయుట మేకలనడుమను పరుండుట ఇవి యన్నియును క్షయరోగముల్ను పోగొట్టును. ఉరఃక్షతరోగి వెంటనే లక్క కషాయమును తేనెతో కలిపి పాలతో త్రాగవలయును. జీర్ణమైనవెనుక పాలతో చక్కెరను కలిపికొని తినవలయును. చెఱకుముక్క తామరతూడు పద్మములలోనికింజల్కము మంచిగంధము వీటితో పాలను కాచి వాటియందు తేనెను వేసికొని ఉరఃక్షతముకై త్రాగవలయును. ముత్తువపులగము, అశ్వగంధ, కోలపొన్న, ఊగు, పిల్లిపీచర, తెల్లగలిజేరు వీటితో చేసిన కషాయమునందు యష్టిమధుకముల కల్కము నాల్గవభాగమునుకలిపి నేతిని పక్వము చేయవలయును. ఈఘృతము హృద్రోగమును, శూలలను, క్షయరోగములను, రక్తపిత్తములను వాతములను వాతరక్తములను వీటిచేత పెంపొందిన ఇతరరోగములను నశింపజేయును.

ఇది చక్రదత్తయందు క్షయరోగాధికారప్రకరణము ముగిసినది.

౧౧. కాసరోగాధికారము.

కాసరోగమునందు సామాన్యోపాయములు.

శ్లో. వాస్తూకో వాయసీశాకం మూలకం సునిషణ్ణకం, స్నేహస్తైలాదయో భక్ష్యాః క్షీరేక్షురసగౌడికాః. 1. దధ్యారనాలామ్లఫలం ప్రసన్నాపాన మేవ చ, శస్యతే వాతకాసేషు స్వాద్వమ్లలవణాని చ. 2. గ్రామ్యానూపౌదకైః శ్శాలియవగోధూమ షష్టికాన్, రసైః ర్మాషాత్మగుప్తానాం యూషై ర్వా భోజయే ద్ధితాన్. 3. పంచమూలీకృతః క్వాథః పిప్పలీచూర్ణసంయుతః, రసాన్న మశ్నతా నిత్యం వాతకాస ముదస్యతి. 4.

చక్రపత్రికూర కామంచికూర ముల్లంగి చెంచలకూర నూనె మొదలగు తైలపదార్థములును, పాలు చెఱకురసము బెల్లపువస్తువులును తినఁదగిన పథ్యపదార్థములు వాతమువలనఁ గలుగు దగ్గుల విషయమై పెరుగు గంజి పులిబచ్చలి మద్యపానము పుల్లనిపదార్థములు మధురపదార్థము ఉప్పువస్తువులు ఉత్తమములగు పథ్యములని చెప్పఁబడినవి గ్రామములయందలి నీళ్లుతరగని చెరువులున్నగు ప్రదేశములలోని యుదకములచేత వరిబియ్యమును యవలను గోధుమలను షష్ఠిధాన్యములను వండికొని గాని మినుములు దురదగోంఁడి వీనియూషములు గాని పక్వముచేసి భుజింపవలయును. పంచమూలపు కషాయములో పిప్పలి చూర్ణమును వేసికొని త్రాగవలయును. మాంసరసముతో గూడ నన్నమును తినవలయును. ఇట్లు చేసినయెడల వాతమువలన గలిగిన దగ్గు నశించిపోవును.

అపరాజితాలేహః.

శ్లో. శృంగీశఠీకణాభార్ఙీ గుడవాదద యాసకైః, సతైలై ర్వాతకాసఘ్నః లేహోయ మపరాజితః. 5.

అతివస గంటుక చోరము పిప్పళ్ళు గంటుభారంగి బెల్లము తుంగముస్తెలు తీటకసింద తైలము వీటితో లేహమును చేసి సేవించిన వాతరోగములను దగ్గులను పోగొట్టును. ఇయ్యది అపరాజిత మను లేహము.

శొంఠి; లేహము మున్నగునవి.

శ్లో. చూర్ణితా విశ్వదుస్పర్శ శృంగీ ద్రాక్షా శఠీసితాః, లీఢ్వా తైలేన వాతోత్థం కాసం జయతి దారుణమ్. 6. భార్గీ ద్రాక్షా శఠీ శృ జీ పిప్పలీవిశ్వభేషజైః, గుడతైలయుతో లేహః హితో మారుతకాసి నాం. 7. పిత్తకాసే తనుకఫే త్రివృతాం మధురైర్యుతాం, దద్యాద్ఘనక ఫే తిక్తైః విరేకార్థం యుతాం భిషక్. 8. మధురైర్జాంగలరసైః శ్యా మాకయవకోద్రవాః, ముద్గాదియూషైః శాకైశ్చ తిక్తకైర్మాత్రయా హితాః. 9. బలా ద్విబృహతీ వాసా ద్రాక్షాభిః క్వథితం జలం, పిత్తకా సాపహం పేయం శర్కరామధుయోజితం. 10. శరాదిపంచమూలస్య పిప్పలీద్రాక్షయో స్తథా, కషాయేణ శృతం క్షీరం పిబేత్సమధుశర్కరం. కాకోలీ బృహతీ మేదా యుగ్మై స్సవృషనాగరైః, పిత్తకాసే రసక్షీర యూషాం శ్చా ప్యుపకల్పయేత్. 12. ద్రాక్షామలకఖర్జూరం పిప్పలీ మరిచాన్వితమ్, పిత్తకాసాపహం హ్యేత ల్లిహ్యా న్మాక్షికసర్పిషా. 13. ఖర్జూర పిప్పలీ ద్రాక్షా సితాలాజా స్సమాంశికాః, మధుసర్పిర్యుతో లే హః పిత్తకాసహరః పరః. 14. శఠీ హ్రీబేరబృహతీ శర్కరావిశ్వభేష జమ్, పిష్ట్వా రసం పిబే త్పూతం సఘృతం పిత్తకాసనుత్. 15. మధు నా పద్మబీజానాం చూర్ణం పైత్తికకాసనత్, బలినం వమనేనాదా శీలితం కఫకాసినమ్. 16. యవాన్నైః కటురూక్షోష్ణైః కఫఘ్నైశ్చా ప్యుపాచరేత్, పిప్పలీ క్షారకైర్యూషైః కౌలత్థై ర్మూలకస్య చ. 17. లఘూ న్యన్నాని భుంజీత రసై ర్వా కటుకాన్వితైః.

శొంఠి, యవక్షారము, అతివస, ద్రాక్ష, కచ్చూరము, కలకండ వీట్లను తైల ముతో లేహమునుగా చేసి భక్షించిన మిగుల భయంకర మైనదైనను వాతముచేఁ బుట్టెడు దగ్గు నశించును. గంటుభారంగి ద్రాక్ష కచ్చూరము కర్కాటకశృంగి పిప్పళ్లు శొంఠి బెల్లము తైలము వీటిని లేహమును చేసికొని భక్షించిన దగ్గుగలవారికి హిత కర మగును. పైత్యసంబంధము లగు దగ్గుల విషయమునను కొద్దిగా కఫ్లె పడువానియం దును తీపిపదార్థములతో కలిపి తెల్లతెగడ నీయవలయును. కఫ్లె జాస్తిగా వచ్చుచున్న యెడల కటుపదార్థములతో కలిపి తెల్లతెగడను విరేచనము లగుటకొఱకు ఇయ్యవలయు ను. మధురము లగు పదార్థములు అడవిజంతువుల మాంసరసము వీటితో కూడను, చామలు యవలు కొఱ్ఱలు మొదలగువాని నాహారముగా నేర్పఱుపవలెను. మఱియును

పెసర (గంజి) కట్టును చేదుకూరలును హితకరము లగును. ముత్తువపులగము, చిన్నములక, పెద్దములక, ద్రాక్ష, వీటితో కషాయము పెట్టిన నీరు పైత్యరోగములను దగ్గులను పోఁగొట్టును. ఇందు తేనె కలకండయును చేర్చుకొనవలయును. కాకివెదురు మొదలగు పంచమూలములయొక్కయు ద్రాక్షయొక్కయు కషాయముచేత కాచినపాలు తేనెచక్కెరను కలిపికొని త్రాగవలయును. కాకోలి చిన్నములక మేద మహామేద అడ్డసరము శొంఠి ద్రాక్ష వీటితో కాచిన కషాయోదకములో చక్కెర తేనెను కలిపికొని త్రాగినయెడల పిత్తసంబంధము లగు దగ్గులు నశించును. ద్రాక్ష ఉసిరిక ఖర్జూరఫలము పిప్పళ్లు మిరియములు వీటిని చూర్ణమునుచేసి అందు తేనెను నేతిని కలిపికొని సేవించిన పైత్యప్రద గ్గులుతగ్గును. ఖర్జూరము, లేక పిప్పళ్ళు, ద్రాక్ష, కలకండ, పేలాలు వీటినిసమానభాగములనుచేర్చి తేనెలోను నేతిలోనుకలిపికొని సేవించినయెడల పిత్తసంబంధములగు దగ్గులను తగ్గించును. కచ్చూరము కురువేరు నేలములక కలకండ శొంఠి వీటిగసమును తీసి వడియకట్టి దానిలో నేతిని కలిపికొని త్రాగిన పిత్తకాసములు తొలగిచనును. తామరగింజల చూర్ణములో తేనెను కలిపి సేవించిన పిత్తసంబంధములగు దగ్గులను పాఱఁద్రోలును. కఫసంబంధ మగు దగ్గుగల రోగి బలముగలవాఁడై యుండినయెడల మొదల నతనికి వమనమును చేయింపవలయును. కొంచెము చేదుగాను వెచ్చగాను నున్నట్టి అన్నమును కఫనాశకములగు వస్తువులను భుజింప నీయవలయును. పిప్పళ్లు, క్షారపదార్థములు, ఉలవలు, దుంపలు వీనితో చేయఁబడిన గంజితోఁగాని, కటువుగల రసములతోఁగాని తేలికయగు నన్నములను భుజింపవలయును.

పైశ్లోకములతర్వాత కొన్నిటిలో నీక్రిందిశ్లోకము గలదు. శ్లో. పంచకోలైశ్శ్రితంక్షీరం కఫఘ్నంలఘుశస్యతే, శ్వాసకాసజ్వరహరం బలవర్ణాగ్ని వర్ధనమ్.

పుష్కరమూలాదిక్వాథము.

శ్లో. పౌష్కరం కట్ఫలం భార్గీ విశ్వపిప్పలసాధితమ్. 18 పిబేత్క్వాథం కఫోద్రేకే కాసే శ్వాసే చ హృద్గ్రహే, స్వరసం శృంగబేరస్య మాక్షికేణ సమన్వితమ్ 19. పాయయేచ్ఛ్వాసకాసఘ్నం ప్రతిశ్యాయకఫాపహమ్, ముద్గామలాభ్యాం యవదాడిమాభ్యాం కర్కంధునా మూలకశుంఠకేన. 20. శఠీకణాభ్యాం చ కులుత్థకేన యూషో నవాంగః కఫరోగహంతా, పార్శ్వశూలే జ్వరే శ్వాసే కాసే శ్లేష్మసముద్భవే. 21. పిప్పలీచూర్ణ సంయుక్తం దశమూలీజలం పిబేత్,

పుష్కరమూలము, నేలగుమ్ముడు, గంటుభారంగి, శొంఠి, పిప్పళ్లు వీటితో సిద్ధముచేయఁబడిన కషాయమును, కఫ మెక్కుడుగా గలిగిన కాస(దగ్గు)రోగమునందును, శ్వాసమునందును,హృదయరోగమునందును త్రాగవలయును. అల్లపురసములో తేనెను వేసికొని త్రాగవలయును. శ్వాసకాసముల నిది యణంచును. పీనసదగ్గులను పోఁగొట్టును. పెసలు, ఉసిరిక, యవ, దానిమ్మపిండెలు, రేగు, కురువేరు, శొంఠి, కచ్చూరము, పిప్పళ్లు, మఱియును ఉలవలు వీటితోఁడ షడంగయూషమను గంజి సిద్ధము చేయఁబడును. ఇయ్యది కఫరోగముల నణంచి వైచును. పార్శ్వప్రశూలల విషయములోను, జ్వరము శ్వాసము కాసము శ్లేష్మమువలన గలుగుదగ్గులు వీటివిషయములలో, పిప్పళ్లచూర్ణమును కలిపికొని దశమూలముల కషాయమును త్రాగవలయును.

కట్ఫలాదిక్వాథము.

శ్లో. కట్ఫలం కత్తృణం భార్గీ ముస్తం ధాన్యం వచా భయా. 22. శృంగీ పార్పటకం శుంఠీ సురాహ్వా చ జలే శృతమ్, మధుహింగుయుతం పేయం కాసే వాత కఫాత్మకే. 23. కంఠరోగే క్షయేశూలే శ్వాసహిక్కాజ్వరేషు చ.

నేలగుమ్ముడు, కామంచి, గంటుభారంగి, తుంగముస్తలు, ధనియములు,వస, కరకకాయలు, కర్కాటకశృంగి, పర్పాటకము,శొంఠి, దేవదారు వీటిని కషాయము పెట్టి అందు తేనెయును, ఇంగువయును చేర్చి త్రాగవలయును. ఇయ్యది వాతమువలన, కఫమువలనఁ గలిగెడి దగ్గులయందును, కంఠరోగములయందును, క్షయయందును, శూలలయందును, శ్వాసము, వెక్కిళ్లు, జ్వరము వీనియందును హితకరము అగుచున్నది.

వాసాదు మొదలగు కషాయములు.

శ్లో. కంటకారీకృతః క్వాథః సకృష్ణ స్సర్వకాసహా. 24. విభీతకం ఘృతాభ్యక్తం గోశకృత్పరివేష్టితమ్, స్విన్న మగ్నౌ హరేత్కాసం ధ్రువ మాస్యవిధారితమ్. 25. వాసకస్వరసః పేయోమధుయుక్తో హితాశినా, పిత్తశ్లేష్మకృతే కాసే రక్తపిత్తే విశేషతః. 26. పిప్పలి మధుకం ద్రాక్షా లాక్షా శృంగీ శతావరీ, ద్విగుణా చ తుగాక్షీరీ సితా సర్వై శ్చతుర్గుణా. 27. తం లిహ్యా న్మధుసర్పిర్భ్యాం క్షతకాసనివృత్తయే, పిప్పలీ పద్మకం లాక్షా సంపక్వం బృహతీఫలమ్. 28. ఘృతక్షౌద్రయుతో లేహః కాసశ్వాసనిబర్హణః, హరీతకీనాగరముస్తచూర్ణం గుడేన

తుల్యం గుటికా విధేయా. 29. నివారయ త్యాస్యవిధారి తేయం శ్వాసంప్రవృద్ధం ప్రబలం చ కాసమ్.

నేలములక కషాయములో పిప్పళ్లను చేర్చి కొని త్రాగిన నన్నివిధము లగు దగ్గులు తగ్గిపోవును, తాడికాయలను నేతిలో నూరవైచి, ఆవుపేడలో పాదివి కుస్తుల్లో నుడుకం బెట్టి పుక్కిట నుంచికొనుచుండినయెడల దగ్గును హరింపంజేయును. అడ్డసర పుటాకరసములో తేనెను కలిపికొని పిత్తశ్లేష్మములచేత నగు దగ్గులు కలిగినపుడు త్రాగవలయును. విశేషముగా నిద్దానిని రక్తపిత్తములచేత బుట్టెడి దగ్గులయందు సేవింపవలయును. పిప్పళ్లు, యష్టిమధుకము ద్రాక్ష లక్కపుడకలు కర్కాటకశృంగి పిల్లిపిచ్చర వీనిని సమానభాగములుగాను, తవక్షీరి నన్నింటికంటె ద్విగుణముగాను, చక్కెర నన్నింటికంటె చతుర్గుణముగాను తీసికొని వీని నన్నింటిని నేతిలోను తేనెలోను కలిపి భక్షించినయెడల క్షయసంబంధము లగు దగ్గులు నివర్తించును. కరకకాయలు, శొంఠి, తుంగముస్తలు వీటిచూర్ణములో సమానముగా బెల్లమును కలిపి మాత్రలను కట్టి సేవింపవలయును. ఈమాత్రలు పుక్కిటిలో నుంచికొనినయెడల ప్రబలిన శ్వాసమును దగ్గులను పోఁగొట్టును.

మరీచాద్యచూర్ణము.

శ్లో. కర్షః కర్షార్ధ మక్షో పలం పలద్వయ మథార్ధకర్ష శ్చ, మరిచస్య పిప్పలీనాం దాడిమగుడయావశూకానాం. 30. సర్వౌషధై రసాధ్యాయే కాసా స్సర్వవైద్యవివర్జితాః, అపి పూయం ఛర్దయతాం తేషా మిద మౌషధం పథ్యమ్. 31.

మిరియములు ఒకకర్షము, పిప్పళ్లు అర్ధకర్షము, దానిమ్మగింజలు 1 పలము, బెల్లము రెండుపలములు, యవక్షారము అర్ధకర్షము వీటి నన్నింటిని చేర్చి చూర్ణమును చేయవలయును. అన్నివిధము లగు మందులచేతను కుదురనివియును వైద్యులెల్లరును కుదుర్పజాలక నిరాశచేసికొని వదిలిపెట్టంబడినవియును, దుర్గంధము వచ్చునట్టివియు నగు దగ్గుల కియ్యది అమూల్యమును పథ్యము నగు నౌషధము.

సమశర్కరచూర్ణము.

శ్లో. లవంగజాతీఫలపిప్పలీనాం భాగా న్ప్రకల్ప్యా క్షయుతా నమీషాం, పలార్ధ మేకం మరిచస్య దద్యా త్పలాని చత్వారి మహౌషధస్య. 32. సితాసమం చూర్ణ మిదం ప్రసహ్యా రోగా నిమా నాశు

బలా న్నిహన్యాత్. కాసజ్వరారోచక మేహగుల్మ శ్వాసాగ్నిమాంద్య గ్రహణీప్రదోషాన్. 33.

లవంగములు జాజికాయ పిప్పళ్లు ఇవి యన్నియును అక్షప్రమాణమును మిరియములు అరపలమును, శొంఠి నాలుగుపలములను చేర్చి వీటిని చూర్ణము చేయవలసినది. ఆచూర్ణముతో సమానముగా చక్కెరను చేర్పవలయును. ఇయ్యది మిగుల బలవంతము లగు దగ్గులను జ్వరమును అరోచకములను మేహమును గుల్మరోగములను శ్వాసములను అగ్నిమాంద్యమును గ్రహణులను నశింపజేయును.

హరీతక్యోదకము మున్నగునవి.

శ్లో. హరీతకీ కణా శుంఠీ మరిచం గుడసంయుతమ్, కాసఘ్నో మోదకః ప్రోక్తః తృష్ణారోచకనాశనః. 34. తాలీసవహ్నిదీప్యక చవికా శుంఠ్యమ్లవేతస వ్యోషైః, తుల్యై స్త్రిసుగంధియుతై ర్గుడేన గుటికా ప్రకర్తవ్యా. 35. కాసశ్వాసారోచక పీనసహృత్కంఠవాఙ్నిరోధేషు, గ్రహణీగదోద్భవేషు గుటికా వ్యోషాంతికా నామ. 36. మనశ్శిలాల మధుక మాంసీము స్తేంగుదైః పిబేత్, ధూమం త్ర్యహం చ తస్యాను సగుడం చ పయః పిబేత్. 37. ఏవ కాసా న్పృథగ్ద్వంద్వ సర్వదోష సముద్భవాన్, శతై రపి ప్రయోగాణాం సాధయే దప్రసాధితాన్. 38. మనశ్శిలాలిప్తదలం బదర్యా ఘర్మశోషితమ్, సక్షీరం ధూమపానా త్తు మహాకాసనిబర్హణమ్. 39. అర్కచ్ఛల్లిశిలే తుల్యే తతోర్ధేన కటుత్రికమ్, చూర్ణితం వహ్నినిక్షిప్తం పిబే ద్ధూమం తు యోగవిత్. 40. భక్షయే దథ తాంబూలం పిబే ద్దుగ్ధ మథాంబు వా, కాసాః పంచవిధా యాంతి శాంతి మాశు న సంశయః. 41.

కరక కాయలు పిప్పళ్లు శొంఠి మిరియములు బెల్లము వీనిని చూర్ణము చేసి, కుడుములుగా జేసి భక్షించినయెడల దప్పిక, అరోచకములను నశింపజేయును. తాడిశపత్రి చిత్రమూలము ఓమను చెవ్యము శొంఠి అమ్లవేతసము మిరియములు పిప్పళ్లు లవంగపుపట్ట ఏలకులు జాపత్రి వీని నన్నిటిని సమానముగా చేర్చి బెల్లముతో మాత్రలు కట్టి సేవింపవలయును. ఈమాత్రలను వ్యోషాంతికము లని యందురు. ఈమాత్రలు దగ్గు శ్వాసము అరోచకము పీనస హృద్రోగము మాటపడిపోవుట గ్రహణి ఈరోగముల యందు మిక్కిలి హితమును చేయును. ఈమాత్రలలో లవంగపుపట్ట ఏలకులు జాపత్రి వీని నన్నిటిని నాల్గుమాషములయెత్తు కలపవలయును. మణిశిల హరిదళను య

ష్టిమధుకము జటామాంసి, తుంగముస్తలు గారకాయలు వీనిని చూర్ణముచేసి, చుట్టగా కాల్చి, ఈపొగను మూఁడుదినములు త్రాగుచు ఆపైని పాలను త్రాగుచుండినయెడల మిక్కిలి భయంకరము లగు దగ్గులుకూడను దూరముగా తొలఁగిపోవును. జిల్లేడుఆకులు మణిశిల సమానభాగములుగా చేర్చికొని, శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు సగభాగమును చేర్చి చూర్ణముచేసి చుట్టచుట్టి కాల్చి పొగను యోగవేత్త యగువాడు త్రాగవలయును. తరువాత తాంబూలమును వేసికొనవలయును. లేకున్న పాలను గాని నీళ్లనైనను గాని త్రాగవలయును. ఇందుచేత అయిదువిధములగు దగ్గులును నిస్సంశయముగా తొలఁగి పోవును.

దశమూలఘృతము.

శ్లో. మరిచశిలార్కక్షీరై ర్వార్తాకీం త్వచ మాశు భావితాం శుష్కామ్, కృత్వా విధినా ధూమం పిబతః కాసా శ్శమం యాంతి. 42. దశమూలీకషాయేన భార్గీకల్కం పచే ద్ఘృతమ్, దక్షతిత్తిరిని ర్యూహే తత్పరం వాతకాసనుత్. 43.

మిరియములు మణిశిల జిల్లేడుపాలు వీటితోడ ములకచెట్టుతొక్కను నానవైచి తరువాత దానిని ఎండించి యథావిధిగా పొగను త్రాగెడివాని కిచ్చిన దగ్గు లన్నియును తగ్గిపోవును. దశమూలముల కషాయముతో గంటుభారంగి కల్కమును కలిపి దానియందు నేతిని చేర్చి వండవలయును, లేక కోడి తిత్తిరిపక్షుల నిర్యూహమునందు ఘృతమును గాని పక్వము చేయవలయును. ఇయ్యది సేవించినచో విశేషముగా వాతసంబంధము లగు దగ్గులను పోఁద్రోలును.

దశమూలాద్యఘృతము.

శ్లో. దశమూలాఢకే ప్రస్థం ఘృతస్యాక్షసమైః పచేత్, పుష్కరాహ్వా శఠీ బిల్వ సురా సవ్యోష హింగుభిః. 44. పేయానుపానం తద్దేయం కాసే వాతకఫాధికే, శ్వాసరోగేషు సర్వేషు కఫవాతాత్మకే షు చ. 45.

అరువదినాల్గుపలముల దశమూలపు కషాయమునందు పుష్కరమూలము కచ్చూరములు బిల్వపువేరు నల్లతెగడ శొంఠి మిరియములు ఇంగువ వీని నన్నిటిని ఒక్కొక్కఅక్షము చొప్పునను తీసికొని వానియందు పదియారుపలముల నేతిని పోసి పక్వము చేయవలయును. దీనిని పేయానుపానముగా వాతము కఫము మొదలగువానివలనఁ బుట్టిన

దగ్గులయందును శ్వాసరోగములయందును కఫమువాతము వీనివలన కలిగినవాటియందును ఈయవలయును.

దశమూలషట్పలఘృతము.

శ్లో. దశమూలీచతుఃప్రస్థే రసే ప్రస్థోన్మితం హవిః, సక్షారైః పంచకోలైస్తు కల్కితం సాధు సాధితమ్. 46. కాసహృత్పార్శ్వశూలఘ్నం హిక్కాశ్వాసనిబర్హణమ్, కల్కం షట్పల మేవాత్ర గ్రాహయంతి భిషగ్వరాః. 47.

నాలుగుప్రస్థముల దశమూలకషాయములో పదియారు పలముల నేతిని యావక్షారము పిప్పళ్లు మోడి చవ్యము చిత్రమూలము శొంఠి వీటియొక్క కల్కమును కలిపి నేతిని సిద్ధము చేయవలయును. ఇయ్యది దగ్గు హృదయశూలము పార్శ్వపునొప్పి వెక్కిళ్లు శ్వాసము వీటిని నశింపఁజేయును. ఇచ్చట నుత్తమవైద్యులు 6 పలముల కల్కమునే గ్రహింపవలయు నందురు.

కంటకారీఘృతము.

శ్లో. కంటకారీగుడూచీభ్యాం పృథక్త్రింశత్పలా ద్రసే, ప్రస్థస్సిద్ధో ఘృతా ద్వాతకాసను ద్వహ్నిదీపనః, 49 ఘృతం రాస్నాబలావ్యోష శ్వదంష్ట్రాకల్కపాచితమ్, కంటకారీరసే సర్పిః పంచకాసనిషూదనం. 49.

వాకుడు తిప్పతీగ వీటితోచేసిన ముప్పదిపలముల కషాయముతో నేతిని పక్వము చేయవలయును. ఇయ్యది వాతసంబంధము లగు దగ్గులను పోఁగొట్టును. అగ్ని నుద్దీపింపఁజేయును. సన్నరాస్న ముత్తువపులగము శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు పల్లేరు వీటికల్కములోను వాకుడురసములోను పక్వముచేయఁబడిన ఘృతము అయిదు తెఱఁగులగు దగ్గులను నశింపఁజేయును.

బృహత్కంటకారీ ఘృతము.

శ్లో. సపత్రమూలశాఖాయాః కంటకార్యా రసాఢకే, ఘృతప్రస్థం బలావ్యోష విడంగశటిచిత్రకైః. 50. సౌవర్చల యవక్షార బిల్వామలక పుష్కరైః, వృశ్చీర బృహతీ పథ్యా యమానీదాడిమర్ధిభిః. 51. ద్రాక్షా పునర్నవా చవ్య ధన్వయాసామ్లవేతసైః, శృంగీతామలకీ భార్గీ రాస్నా గోక్షురకైః పచేత్. 52. కల్కైస్తు సర్వకా

సేషు హిక్కా-శ్వాసే చ శస్యతే, కంటకారీఘృతం సిద్ధం కఫవ్యాధివి నాశనమ్. 53.

ఆకులు వేళ్లు కొమ్మలుతో గూడిన నేలములక రసమును ఆఢకప్రమాణము సిద్ధము చేసి దానియందు పదియారుపలముల నేతినితీసికొని, ముత్తువపులగము శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు వాయువిడంగములు కచ్చూరము చిత్రమూలము సౌవర్చలవణము యవక్షారము బిల్వపువేరు ఉసిరిక పుష్కరమూలము పృశ్నిపర్ణి ములక కరకకాయ ఓమము దాని మ్మ బుద్ధి ద్రాక్ష శొంఠి చెవ్యము యవాసము గజ్జెరు వ్యాఘ్రనఖమను ద్రవ్యము నేల తాడి గంటుభారంగి సన్నరాస్మ పల్లేరు వీటితో కల్కమును చేసి ఆకల్కముతో నేతిని పక్వము చేయవలయును. ఇయ్యది కంటకారీఘృతము. ఇది అన్నివిధము లగు దగ్గులను వెక్కిళ్లను శ్వాసమును పోఁగొట్టుటయందు దత్యుత్తమము. మఱియును కఫరోగములను నశింపఁజేయును. ఇయ్యదియే బృహత్కంటకారీఘృతమనియు ననంబడును.

రాస్నాద్యఘృతము.

శ్లో. ద్రోణేఽపాం సాధయేద్రాస్నాం దశమూలీం శతావరీమ్, ఫలికాం మానికాంశాం స్త్రీన్ కులుత్థాన్ బదరాన్ యవాన్. 54. తులార్ధం చాజమాంసస్య తదశేషేణ తేన చ, ఘృతాఢకం సమక్షీరం జీవనీయైః పలోన్మితైః. 55. సిద్ధం తద్దశభిః కల్కైః నస్యపానానువాసనైః, సమీక్ష్య వాతరోగేషు యథావస్థం ప్రయోజయేత్. 56. పంచకాసాన్ క్షయం శ్వాసం పార్శ్వశూల మరోచకమ్, సర్వాంగైకాంగరోగాంశ్చ సప్లీహోర్ధ్వానిలం జయేత్. 57. జీవకర్షభకౌ మేదే కాకోల్యౌ శూర్పపర్ణికే, జీవంతీ మధుకశ్చైవ దశకో జీవకో గణః. 58.

ద్రోణపరిమితమగు నుదకములో సన్నరాస్మను దశమూలమును పిల్లిపిచ్చరను ఒక్కొక్కపలము చొప్పునను, ఉలవలు రేగుపండ్లు యవలును మూఁడు మూడు మానికలు చొప్పుననున్ను, మేకమాంసము 50 పలములు, జీవనీయగణములో చెప్పిన యౌషధములు ఒక్కొక్కపలమును, నేయి 64 పలములును వీని నన్నిఁటిని చేర్చి నేతిని పక్వముచేయవలయును. దీనితో వాతరోగముల విషయములో నస్యము పానము అనువాసనలను తగుమాత్రముగా ప్రయోగింపవలయును. ఇయ్యది అయిదుతెఱఁగులగు దగ్గులను క్షయ శ్వాసము పార్శ్వశూల అరోచకము సర్వాంగరోగము ఏకాంగరోగము. ప్లీహ ఊర్ధ్వ వాతము వీటిని జయించును. జీవకము ఋషభకము మేద మహామేద

కాకోలిక్షీరకాకోలి బుద్ధి వృద్ధి జీవంతి జేష్ఠమధుకము ఇవి పదియౌషధులుజీను వంతీగణ మని చెప్పఁబడును.

అగస్త్యహారీతకి.

శ్లో. దశమూలీం స్వయంగుప్తాం శంఖపుష్పీం శఠీం బలామ్, హస్తిపిప్పల్య
పామార్గ పిప్పలీమూల చిత్రకాన్. 59. భార్గీ పుష్కరమూలం చ
ద్విపలాంశం యవాఢకమ్, హారీతకీశతం చైకం జలే పంచాఢకే పచేత్
60. యవైస్స్విన్నైః కషాయం తం పూతం తచ్చాభయాశతమ్, పచే
ద్గుడతులాం దత్వా కుడపం చ పృథగ్ఘృతాత్. 61. తైలా త్సపిప్పలీ
చూర్ణాత్ సిద్ధశీతే చ మక్షికాత్, లిహ్యా ద్ద్వేచాభయే నిత్యమతః
ఖాదే ద్రసాయనమ్. 62. త ద్వలీపలితం హన్యా ద్బలాయుర్మలవర్ధనమ్,
పంచకాసాన్ క్షయం శ్వాసం హిక్కా స్సవిషమజ్వరాన్. 63. హ
న్యా త్తథా గ్రహణ్యర్శోహృద్రోగారుచిపీనసాన్, అగస్త్యవిహితం ధ
న్య మిదం శ్రేష్ఠం రసాయనమ్. 64.

దశమూలములు పెద్దదూలగొండి శంఖపుష్పి కచ్చూరము ముత్తవపులగము ఏనుగుపిప్పళ్లు ఉత్తరేణి మోడి చిత్రమూలము గంటుభారంగి పుష్కరమూలము వీని నన్నింటిని రెండురెండు పలములును, యవలు 64 పలములును, 100 పలముల కరకకాయలు వీటి నన్నింటిని ఆయిదు ఆఢకముల ప్రమాణపు నీటిలో పక్వము చేయవలయును. యవలు మెత్తఁబడగానే ఆకషాయమును వడియగడ్డి 25 పలముల కరక్కాయలయందు 100 పలముల బెల్లము 4 పలముల నేయిని కలిపి వండవలయును, తైలమును పిప్పలిచూర్ణమును నాలుగునాలుగు పలములచొప్పున చేర్పవలయును. పక్వమైపిమ్మట చల్లారిన తరువాత 4 పలముల తేనెను కలిపి మరల ప్రతినిత్యమును రెండురెండు కరక్కాయల చొప్పున రసాయనములను భక్షించురీతిని భక్షింపవలయును. ఇయ్యది ముడుతలు పడుట తలనెరియుటలను పోఁగొట్టును. బలమును ఆయుష్యమును మలమును వృద్ధి నొందించును. అయిదు తెఱఁగు లగు దగ్గులను క్షయరోగములను శ్వాసరోగమును వెక్కిళ్లను విషమజ్వరములను గ్రహణులను మూలరోగములను హృదయరోగములను అరుచినిపీనసను పోఁగొట్టును. ఇయ్యది అగస్త్యమహాముని చేత నిర్మింపఁబడియెను. ధన్యమును శ్రేష్ఠము నగు రసాయనము కావున దీనిని అగస్త్యహారీతకి యందురు.

వ్యాఘ్రహారీతకి.

శ్లో. సమూలపుష్పచ్ఛద కంటకార్యాః, స్తులాం జలద్రోణపరిప్లు
తాం చ, హారీతకీనాం చ శతం నిదధ్యా దథాత్ర పక్వాచరణావశే

షమ్. 65. గుడస్య దత్త్వా శతమేత దగ్నౌ విపక్వ ముత్తీర్య తత స్సు శీతే, కటుత్రికం చ ద్విపల ప్రమాణం పలాని షట్ పుష్పరసస్య తత్ర 66. క్షిపే చ్చతుర్జాతపలం యథాగ్ని ప్రయుజ్యమానో విధినాఽవలేహః, వాతాత్మకం పిత్తకఫోద్భవం చ ద్విదోషకాసా నపి యాం త్రిదోషాన్. 67. క్షయోద్భవం చ క్షతజం చ హన్యాత్ సపీనసశ్వాస మురఃక్షతం చ, యక్ష్మాణ మేకాదశరూప ముగ్రం భృగూపదిష్టం హి రసాయనం స్యాత్. 68.

వేళ్ళు, పూవులు ఆకులు వీటితో కూడిన వాకుడుచెట్టును 100 పలముల తెచ్చి 231 పలములనీటితో చేర్పవలయును. మఱియును కరక కాయలు ఒక వంద యును కలిపి పక్వము చేయవలయును. నీరు నాల్గవభాగము మిగులు గలుగునప్పుడు 100పలముల బెల్లమునందు చేర్చి వండవలయును. ఆపిమ్మట దించి చక్కగా చల్లారినపిమ్మట శొంఠి, మిరియములు పిప్పళ్ళు రెండుపలములును పూదేనె 6పలములును లవంగపుచెక్క ఏలకులు జాపత్రి నాగకేసరములు వీటిచూర్ణము నొకపలమును చేర్చి కలియబెట్టి లేహమునుగా చేసికొని జఠరాగ్ని ననుసరించి సేవించుచుండవలయును. ఇయ్యది వాతపు దగ్గులను పైత్యపు దగ్గులను ద్విదోషముచేత నగు దగ్గులను త్రిదోషములవలన నగు దగ్గులను క్షయదగ్గులను పీనసశ్వాసములను ఱొమ్ము బద్దలగుచుండుటను పదునొకండు తెఱంగులగు క్షయరోగమును నశింపచేయును. దీనిని భృగుమహర్షి చెప్పెను. ఇయ్యదియే వ్యాఘ్రహారీతకి యనంబడును.

ఇట్లు చక్రదత్తయందు కాసరోగాధికారప్రకరణము ముగిసెను.

౧౨. హిక్కాశ్వాసాధికారము.

శ్లో. హిక్కాశ్వాసాతురే పూర్వం తైలాక్తే స్వేద ఇష్యతే, స్నిగ్ధై ర్లవణయోగై శ్చ మృదు ర్వాతానులోమనమ్. 1. ఊర్ధ్వాధ శ్శోధనం శక్తే దుర్బలే శమనం మతమ్, కోలమజ్జాంజనం లాజాతిక్తా కాంజనగైరికమ్. 2. కృష్ణాధాత్రీ సితా శుంఠీ కాసీసం దధినామ చ, పాటల్యా స్సఫలం పుష్పం కృష్ణాఖర్జూర మస్తకమ్. 3. ష డేతే పాదికా లేహాః హిక్కానాం మధుసంయుతాః, మధుకం మధుసంయుక్తం పిప్పలీశర్కరాన్వితా. 4. నాగరం గుడసంయుక్తం హిక్కాఘ్నం నావనత్రయం, స్తన్యేన మక్షికావిష్ఠా నస్యం వా లక్తకాంబునా. 5. యోజ్యం హిక్కాభిభూతాయ స్తన్యం వా చందనాన్వితమ్, మధుసౌవర్చలోపేతం మాతులుంగరసం పిబేత్. 6. హిక్కార్తస్య పయ శ్ఛాగం హితం నాగరసాధితమ్, కృష్ణామలకశుంఠీనాం చూర్ణం మధుసితాయుతమ్. 7. ముహు ర్ముహుః ప్రయోక్తవ్యం హిక్కాశ్వాసనివారణమ్, హిక్కాశ్వాసీ పిబే ద్భార్గీం సవిశ్వా ముష్ణ వారిణా. 8. నాగరం వా సితా భార్గీం సౌవర్చలసమన్వితమ్. శృంగీ కటుత్రిక ఫలాత్రయకంటకారీ భార్గీ సపుష్కరజటాలవణాని పంచ, చూర్ణం పిబే దశిశిరేణ జలేన హిక్కా శ్వాసోర్ధ్వవాతకసనారుచిపీనసేషు.9. అభయానాగరకల్కం పౌష్కరయవశూకమగిచకల్కం వా, తోయే నోష్ణేన పిబేత్ శ్వాసీ హిక్కీ చ తచ్ఛాన్త్యై. 10. అమృతానాగరభార్గీ వ్యాఘ్రీపర్ణాశసాధితః క్వాథః, పీత స్సకణాచూర్ణః కాసశ్వాసౌ జయ త్యాశు. 11.

వెక్కిళ్ళు శ్వాస గలిగి బాధపడెడు రోగివిషయమున ముందుగా నూనెను చరిమిన పదార్థములచేత గాని, మృదువు లగు లవణయోగములచేత గాని చెమటను పుటించుట యుత్తమము, వాతమును అనుకూలముగా వర్తింపచేయుటయును మంచిదే

యగును. రోగి బలముగలవాఁడై యున్నయెడల, వమనమునకును జులాబునకు అనఁగా ప్రవర్తులకు నిచ్చుచుండవలయును. దుర్బలుఁడైనయెడల శమనమగు నట్టులు శాంతి నొందించు నౌషధముల నుపయోగింపవలయును. రేగుచెక్క, సౌవీ రాంజనము, పేలాలు, కటుకరోహిణి, ఉమ్మెత్త, పిప్పళ్ళు, ఉసిరికపప్పు, కలకండ, శొంఠి, అన్నభేది, వెలగకాయ, కలిగొట్టుచెట్టు, పువ్వులు, ఫలములు, పిప్పళ్ళు,ఖర్జూర ము తుంగముస్తలు ఈయాఱు అవలేహములను తేనెతో కలిపి సేవించిన వెక్కిళ్లను పోఁగొట్టును. తేనెతోకలిపిన యష్టిమధుకము కలకండతోచేర్చినపిప్పళ్ళు, బెల్లముతో కలిపిన శొంఠి, ఈమూఁడు నాసికావిధులును వెక్కిళ్లను పోఁగొట్టును. చనుబాలలో ఈగవిష్టను (అనఁగా మైనమును) కలిపి యుపయోగించిన నస్యముగాని చనుబాలలో చందనముకలిపియుపయోగించిన నస్యముగాని వెక్కిళ్లనుపోఁగొట్టును. తేనె సౌవర్చలవ ణము వీటితోకూడిన మాదీఫలరసముగాని, శొంఠిచాదికలిపిన మేకపాలుగాని వెక్కిళ్ళు రోగముగలవారికి హితమునుగలిగించును. పిప్పళ్ళు ఉసిరిక శొంఠి వీటిచూర్ణమును తేనె తోను కలకండతోను కలిపి మాటిమాటికి ఇచ్చుచున్నయెడల వెక్కిళ్ళు శ్వాసయును తొలఁగి చనును. గంటుభారంగి శొంఠినిగాని, శొంఠి గంటుభారంగి సౌవర్చలవణము వీట్లనుగాని వేడినీటితో కూడా సేవించినయెడల వెక్కిళ్ళు శ్వాసయును తగ్గును. శృంగి శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్ళు కరక్కాయ తాడికాయ ఉసిరికపప్పు వాకుడు గంటు భారంగి పుష్కరమూలము యవలు శూకధాన్యము పంచలవణములు వీటిని చూర్ణము చేసి వేడినీళ్లతో గూడ చేర్చికొని వెక్కిళ్ళు శ్వాస ఎగబొప్ప దగ్గు అరుచి పీనస ఈరోగములు కలిగినప్పుడు త్రాగవలయును. కరక్కాయలను శొంఠిని కల్కముచేసి గాని పుష్కరమూలము యవక్షారము మిరియములు వీనికల్కముగాని వేడినీళ్లతో గూడను శాంతికలుగుకొఱకు శ్వాసము వెక్కిళ్ళు కలవారు త్రాగవలయును. తిప్పతీగ శొంఠి బ్రహ్మదండి నేలములక నల్లగగ్గెర వీటితో సిద్ధము చేయఁబడిన కషాయములో పిప్పళ్లచూర్ణమును వేసికొని త్రాగినయెడల కాసశ్వాసములను జయింపఁగలడు.

దశమూలక్వాథము.

శ్లో. దశమూలీకషాయస్తు పుష్కరేణ విచూర్ణితః, శ్వాస కాసప్రశమనః పార్శ్వహృచ్ఛూలనాశనః. 12. కులుత్థనాగరవ్యాఘ్రీ వాసాభిః క్వాథితం జలమ్, పీతం పుష్కరసంయుక్తం హిక్కాశ్వాసని బర్హణమ్. 13. గుడం కటుకతైలేన మిశ్రయిత్వా సమం లిహేత్, త్రిసప్తాహప్రయోగేణ శ్వాసం నిర్మూలతో జయేత్. 14. శృంగీమ హౌషధకణాఘన పుష్కరాణాం, చూర్ణం శఠీమరిచశర్కరయా సమే

తమ్, క్వాథేన పీత మమృతావృషపంచమూల్యాః, శ్వాసం త్ర్యహేణ శమయే దతిదోష ముగ్రమ్. 15. హారిద్రా మరిచం ద్రాక్షాం గుడం రాస్నాం కణాం శఠీమ్, జహ్యా త్తైలేన విలిహన్ శ్వాసా న్ప్రాణహరా నపి. 16. హిక్కాం హరతి ప్రబలాం ప్రబలంశ్వాసంచ నాశయ త్యాశు, శిఖిపుచ్ఛభూతిపిప్పలి చూర్ణం మధుమిశ్రితం లీఢమ్. 17. కర్షం కలిఫలచూర్ణం, లీఢం చాత్యంతమిశ్రితం మధునా, అచిరాద్ధరతి శ్వాసం ప్రబలా ముద్ధంసికాం చైవ. 18.

దశమూలముల కషాయములో పుష్కరమూలముల చూర్ణమును వేసికొని త్రాగినయెడల శ్వాసము దగ్గు పార్శ్వపునొప్పి హృదయశూలము వీటిని నశింపఁజేయును. ఉలవలు శొంఠి నేలములక అడ్డసరము వీటితోటి సిద్ధముచేయఁబడిన కషాయోదకమును, పుష్కరమూలమును చేర్చికొని త్రాగినయెడల వెక్కిళ్ళును శ్వాసమును నశించును. బెల్లమును కటుకతైలముతో సమానభాగమునుగా గ్రహించి రెండింటిని కలిపి సేవింపుచుండవలయును. ఇట్లు నిరువదియొక్క రోజు సేవించినయెడల శ్వాసము నిర్మూలముగా నశించును.

తిప్పతీగె, అడ్డసరము, పిప్పళ్లు, తుంగముస్తలు, పుష్కరమూలము, కచ్చూరము, మిరియములు వీటిని చూర్ణముచేసి కండచక్కెర నందునఁ గలిపి, తిప్పతీగ అడ్డసరములతో పెట్టిన కషాయమును చేర్చి మూఁడురోజులు త్రాగినయెడల మిక్కిలి భయంకరములగు శ్వాసములు కూడ నష్టములు కాఁగలవు. పసపు, మిరియములు, ద్రాక్ష, బెల్లము, సన్నరాష్ట్ర, పిప్పళ్లు, కచ్చూరము వీటిని నూనెలో కలిపి సేవించిన ప్రాణముల నపహరించునంతవియైన వగు శ్వాసములు నాశనమునొందును. నెమలివెన్నులు గాల్చి చేసిన బూడిదను పిప్పళ్లచూర్ణములో కలిపి అందు తేనెను చేర్చి భక్షించినయెడల వెక్కిళ్లు భయంకరములగు శ్వాసములు నష్టము లగును. పదిమాషములయెత్తు తాడిచూర్ణమును చేసి స్వచ్ఛమగు తేనెలో చేర్చి సేవించిన భయంకరము లైన వెక్కిళ్లైను శీఘ్రముగా నశించును.

హింస్రాద్యఘృతము.

శ్లో. హింస్రా విడంగ పూతీక త్రిఫలా వ్యోష చిత్రకైః, ద్విక్షీరం సర్పిషః ప్రస్థం చతుర్గుణజలాన్వితం. 19. కోలమాత్రైః పచే త్తద్ధి కాసశ్వాసం వ్యపోహతి, అర్శాం స్యరోచకం గుల్మం శకృద్భేదం క్షయం తథా. 20.

హింస్రయను ద్రవ్యము [అనఁగా నల్లఉప్పియఁట] వాయువిడంగములు, కానుగుచెక్క, కరకకాయలు, శొంఠి, తాడి, ఉసిరిక, మిరియములు, పిప్పళ్ళు, చిత్రమూ

లము వీని నన్నిఁటిని ఎన్మిదియెన్మిదిమాషముల చొప్పునను, పాలు 32 పలములు, నేయి 16 పలములు, నీరు 64 పలములు వీని నన్నిఁటినికలిపి నేతిని కాఁచవలయును. ఈనేయి దగ్గులను శ్వాసములను మూలరోగములను అరోచకములను గుల్మవ్యాధులను విడ్భేదమును క్షయను నశింపఁజేయును. ఇయ్యది హింస్రాద్యఘృత మనఁబడును.

తేజోవతీఘృతము.

శ్లో. తేజోవత్యభయా కుష్ఠం పిప్పలీ కటురోహిణీ, భూతికం పౌష్కరం మూలం పలాంశం చిత్రకం శఠీ. 21. సౌవర్చలం తామలకీ సైంధవం బిల్వపేషికా, తాలీసపత్రం జీవంతీ వచా తై రక్షసంసమ్మితైః. 22. హింగుపాదై ర్ఘృతం ప్రస్థం పచే త్తోయచతుర్గుణే, ఏత ద్యథాబలం పీత్వా హిక్కా-శ్వాసౌ జయే న్నరః. 23. శోథానిలార్శో గ్రహణీ హృత్పార్శ్వరుజ ఏవ చ.

చవ్యము, కరక కాయలు, చెంగల్వకోష్ఠు, పిప్పళ్ళు, కటుకరోహిణి, కామంచి, పుష్కరమూలము, మోదుగమాడ, చిత్రమూలము, కచ్చూరము, సౌవర్చలవణము, నేల తాడి, సైంధవలవణము, మారేడుచెక్క, తాడిశపత్రి, జీవంతియనుద్రవ్యము, వస వీని నన్నిఁటిని ఒక్కొక్క కర్షము చొప్పున తీసికొని మూఁడు మాషములయెత్తు ఇంగువను కలిపి నాలుగురెట్లనీళ్లలో 16 పలముల నేతిని వండవలయును. ఈనేతిని బలానుసారముగా త్రాగిన మనుష్యుఁడు వెక్కిళ్లను, శ్వాసమును, శోఫను, మూలరోగములను, గ్రహణులను, జొమ్మునొప్పి, పార్శ్వపునొప్పులను జయించును.

భార్గీగుడము.

శ్లో. శతం సంగృహ్య భార్గ్యాస్తు దశమూల్యా స్తథా పరం. 24. శతం హరీతకీనాం చ పచే త్తోయచతుర్గుణే, పాదావశేషే తస్మింస్తు రసే వస్త్రపరిస్రుతే. 25. ఆలోడ్య చ తులాం పూతాం గుడస్య త్వభయాం తతః, పునః పచేత్తు మృద్వగ్నౌ యావ ల్లేహత్వ మాగతం. 26. శీతేషు మధున శ్చాత్ర షట్పలాని ప్రదాపయేత్, త్రికటు త్రిసుగంధం చ పలికాని పృథక్పృథక్. 27. కర్షద్వయం యవక్షారం సంచూర్ణ్య ప్రక్షిపే త్తతః, భక్షయే దభయా మేకాం లేహ స్యార్ధపలం లిహేత్. 28. శ్వాసం సుదారుణం హంతి కాసం పంచవిధం తథా, స్వరవర్ణప్రదో హ్యేష జఠరాగ్నే శ్చ దీపనః 29. పలోల్లేఖాగతే మానే న ద్వైగుణ్య మిహేష్యతే, హరీతకీశతస్యాత్ర ప్రస్థత్వాదాఢకంజలమ్.

గంటుభారంగి నూరుపలములును, దశమూలములు 100పలములును, కరకకాయలు నూరు వీటినినాలుగు రెట్లధికముగా నీటిలో వండి చక్కగా నుడికిన తరువాత నాల్గవభాగము నీరు మిగిలియుండగా దించి ఆకసమును వడియకట్టి, అందులో 100పలముల బెల్లమును కలిపి, మఱియును చక్కగా కలియునట్లు కలియఁబెట్టి కరకకాయల చూర్ణము నందు వైచి సన్నని మంటపైనుడకఁబెట్టి లేహపు పాకమునకు వచ్చునంతవఱకు నుంచి పిమ్మట చల్లార్చి 6పలముల తేనె నందు కలుపవలయును. శొంఠి, మిరియములు, పిప్పళ్ళు, లవంగపుపట్ట, ఏలకులు, జాపత్రి వీటిని వేర్వేరుగా పలముచొ॥ తెచ్చి యవక్షారమును 20మాషముల యెత్తు తెచ్చి చూర్ణముచేసి కలుపవలయును. పిమ్మట నొక్కొక్క కరకకాయను తినుచు ఒకపలమును లేహమును సేవించుచు వచ్చినయెడల భయంకర మగు శ్వాసను పంచవిధము లగు దగ్గులను నశించును. ఇయ్యది స్వరమును, కాంతి నిచ్చును. జఠరాగ్నిని కూడ దీపింపఁజేయును. పలమని వ్రాయుటచేత కొలతలో రెట్టింపు అవసరము లేదు. నూరుకరకకాయ లొకప్రస్థము అగుచున్నవి. కావున సాధకను అనగా 64పలముల ప్రమాణమునే నీటిని గ్రహింపవలయును. ఇయ్యదియే భార్గీగుడ మనఁబడును.

కులుత్థగుడము.

శ్లో. కుళుత్థం దశమూలం చ తథైవ ద్విజయష్టికా, శతం శతం చ సంగృహ్య జలద్రోణే విపాచయేత్. 31. పాదావశేషే తస్మింస్తు గుడస్యార్ధతులాం క్షిపేత్, శీతీభూతేచ పక్వేచ మధునోఽష్టౌ పలానిచ. 32. షట్పలాని తుగాక్షీర్యాః పిప్పల్యా చ ఫలద్వయం, త్రిసుగంధికయుక్తం తత్ఖాదే దగ్నిబలం ప్రతి. 33. శ్వాసం కాసం జ్వరం హిక్కాం నాశయే త్తమకం తథా, ప్రతిశతంద్రోణనియమాత్ జ్ఞేయం ద్రోణత్రయంత్విహ. 34.

ఉలవలు దశమూలములు బ్రహ్మదండి వీటినన్నిటిని 100పలముల చొప్పున తెచ్చి ద్రోణపరిమిత మగు నీటిలో వండి కాలుభాగము నీళ్ళుండగా 50పలముల బెల్లమును వేయవలయును. చక్కగా పాకమై చల్లారిన పిమ్మట తవక్షీర 6పలములు పిప్పళ్ళు 3పలములు, లవంగపుపట్ట, ఏలకులు, జాపత్రి యునుకలిపి జఠరాగ్ని ననుసరించి భక్షింపవలయును. ఇయ్యది శ్వాసమును దగ్గును జ్వరమును వెక్కిళ్లను తమకమును నశింపఁజేయును. నూరుపలములు ద్రోణ మను నియమముతో నీపాకమునందు మూడుద్రోణముల నీటిని గ్రహింపవలయును.

ఇట్లు చక్రదత్తయందు హిక్కాశ్వాసాధికారప్రకరణము ముగిసెను.

౧౩. స్వరభేదాధికారము.

స్వరభేదమునందు కొన్నియుపాయములు.

శ్లో. వాతే సలవణం తైలం పిత్తే సర్పిస్సమాక్షికమ్, కఫే సక్షారకటుకం క్షౌద్రం కుడవ ఇష్యతే 1. గళే తాలుని జిహ్వాయాం దంతమూలేషు చాశ్రితః, తేన నిష్కృష్యతే శ్లేష్మా స్వర శ్చాస్య ప్రసీదతి. 2. ఆద్యే కోష్ణం జలం పేయం దగ్ధ్వా ఘృతగుడౌదనమ్, క్షీరాన్నపానం పిత్తోత్థే పిబే త్సర్పి రతంద్రితః. 3. పిప్పలీ పిప్పలీమూలం మరిచం విశ్వభేషజమ్, పిబే న్మూత్రేణ మతిమా న్కఫజే స్వరసంక్షయే. 4. స్వరోపఘాతే మేదోజే కఫవ ద్విధి రిష్యతే, క్షయజే స్వరజే చాపి ప్రత్యాఖ్యాయ సమాచరేత్. 5.

వాతమువలన నగు స్వరభేదమునందు యవక్షారమును తైలముతోను పిత్తస్వరభేదమునందు తేనెకలిపిన నేతిని, కఫస్వరభేదమునందు ఉప్పు కారము తేనెగల కబళమును యుపయోగించుట యుత్తమము. గొంతుక దవడలు నాలుక దంతమూలములు వీటిని ఆశ్రయించికొనిన కఫము, ఈ ప్రయోగమువలన బయలుపడును. ఇట్టిరోగముగలవానిస్వరము చక్కగాకూడనగును. వాతస్వరభేదమునందు బెల్లమును చేర్చిన నేతిని బియ్యమునుభక్షించి కొంచెము వేడినీరును త్రాగుట మంచిది. పిత్తస్వరభేదమునందు నెయ్యి పాలతోటి యన్నమును తినిపిమ్మట సావకాశముగా నేతిని త్రాగవలయును. పిప్పళ్లు, మోడి, మిరియములు, శొంఠి వీనిని చూర్ణముచేసి ఆవుపంచితముతో త్రాగుట, కఫస్వరభేదమునకు మంచిది. మేదస్సుఅతిశయించుటచేత బుట్టిన స్వరభేదమునందు కఫస్వరభేదమునందు వలెనే చికిత్స చేయవలయును. క్షయవలనగాని సన్నిపాతమువలనగాని పుట్టిన స్వరభేదమునందు సాధ్యముకాదను సమ్మకముతోనే చికిత్స చేయవలయును.

చవ్యాదిచూర్ణము.

శ్లో. చవ్యామ్లవేతస కటుత్రికతింతిడీక తాలీసజీరకతుగాదహనైస్సమాంశైః, చూర్ణం గుడప్రముదితం త్రిసుగంధియుక్తం వైస్వర్యపీనసకఫారుచిషు ప్రశస్తమ్. 6. తైలాక్తం స్వరభేదే వా ఖదిరం ధారయే న్ముఖే, పథ్యాం పిప్పలియుక్తాం వా సంయుక్తాం నాగరేణ

వా. 7. అజమోదాం నిశాం ధాత్రీం క్షారం వహ్నిం విచూర్ణ్య చ, మధుసర్పిర్యుతం లీఢ్వా స్వరభేదం వ్యపోహతి. 8. కలితరుఫలసింధుకణా చూర్ణం తక్రేణ లీఢ మపహరతి, స్వరభేదం గోపయసా పీతం వా ఒమలకచూర్ణం చ. 9. బదరీపత్రకల్కం వా ఘృతభృష్టం స సైంధవం, స్వరోపఘాతే కాసే చ లేహ మేనం ప్రయోజయేత్. 10. శర్కరామధుమిశ్రాణి శృతాని మధురై స్సహ, పిబే త్పయాంసి యస్యోచ్చై ర్వదతో ఒభిహత స్స్వరః. 11.

చవ్యము, ఆమ్లవేతసము, శొంఠి, మిరియములు, పిప్పళ్లు, ఉసిరిక, తాడిశపత్రి, జీలకఱ్ఱ, వంశలోచనము, చిత్రమూలము వీనిని సమానభాగములను తెచ్చి చూర్ణము చేసి, బెల్లమునందు కలిపి, పిమ్మట లవంగపుపట్ట, ఏలకులు, జాపత్రి వీటిని చూర్ణముచేసి పై దానిలోనఁ జేర్చి భక్షించినయెడల స్వరభేదమునందును, పీనస, కఫము అరుచి మున్నగువానియందును శ్రేష్ఠము. లేనిచో స్వరభేదము కలిగినప్పుడు నూనెలో నానవైచిన కాచును బుగ్గయం దుంచుకొనవలయును. ఇదియును కానిచో శొంఠితో కరకకాయను బుక్కిటిలో నుంచికొనవలయును. వాముము, పసపు, ఉసిరిక, యవక్షారము, చిత్రమూలము వీటిని చూర్ణము చేసి తేనెను నేతిని యందు చేర్చికొని భక్షించినయెడల స్వరభేదములు నశించును. తాడికాయ, సైంధవలవణము, పిప్పళ్లు వీటిచూర్ణమును మజ్జిగలో కలిపి సేవించినను కాని, ఆవుపాలతో ఉసిరికచూర్ణమును సేవించినను కాని స్వరభేదములు నశించును. లేకున్న రేగు ఆకు కషాయమును నేతితో చేర్చి సైంధవలవణమునందు కలిపి స్వరభేదమునందును, దగ్గులయందును ప్రయోగింపవలయును. పెద్దగా నఱచి మాటలాడుటచేత నెవ్వనికి స్వరము పడిపోవునో వాడు చక్కెర, తేనెను కలిపిన కషాయములను మధురపదార్థములతోటి త్రాగవలయును.

కంటకారీఘృతము.

శ్లో. వ్యాఘ్రీస్వరస విపక్వం రాస్నావాట్యాలగోక్షుర వ్యోషైః, సర్పి స్స్వరోపఘాతం హన్యా త్కాసం చ పంచవిధం. 12. శుష్కద్రవ్య ముపాదాయ స్వరసానా మసంభవే, వారిణ్యష్టగుణే సాధ్యం గ్రాహ్యం పాదావశేషితం. 13.

వాకుడురసములో సన్నరాష్ట్ర, ముత్తవపులగము, పల్లేరు, శొంఠి, మిరియములు, పిప్పళ్ళు వీటిని కల్కముచేసి దానిలో నేతిని పక్వము చేయవలయును. ఇయ్యది స్వర

భేదములను, అయిదువిధము లగు దగ్గులను నశింపఁ జేయును. స్వరసము లేనిచో ఎండినదానినైనను గ్రహింపవచ్చును. అప్పుడు ఎనిమిదిరెట్లు నీటిలో వండవలయును. నాలుగవభాగము నీరు మిగిలియుండినప్పుడు దించి సేవింపవలయును. ఇయ్యది కంటకారీఘృత మనఁ బడును.

భృంగరాజఘృతము.

శ్లో. భృంగరాజామృతావల్లీ వాసకదశమూలకాసమర్దరసైః ।
సర్పిస్సపిప్పలీకం సిద్ధం స్వరభేదకాసజి న్మధునా. 14.

గుంటకలగరాకు, తిప్పతీగ, అడ్డసరము, దశమూలములు, కసిగందవేరు వీటిరసమును తెచ్చి యందులో నేతిని పోసి వండవలయును. పక్వమైన పిమ్మట నందులోన పిప్పళ్లచూర్ణమును కలిపి, తేనెతో సేవించినయెడల స్వరభేదమును దగ్గులును నశించిపోవును. ఇయ్యది భృంగరాజఘృత మనఁబడును.

ఇట్లు చక్రదత్తయందు స్వరభేదాధికారప్రకరణము ముగిసెను

౧౪. అరోచకాధికారము.

అరోచకమునకు సాధారణములగు నుపాయములు.

శ్లో. వాంతిం సమీరణే పిత్తే విరేకం వమనం కఫే, కుర్యా ద్ధృద్యానుకూలాని హర్షణం చ మనోఘ్నజే. 1. వాంతో వచాద్భి రనిలే విధివత్పిబేత్తు స్నేహామ్లతోయ మదిరాన్యతమేన చూర్ణం, కృష్ణావిడంగ యవభస్మక రేణుభార్గీ రాస్నైలహింగులవణోత్తమనాగరాణాం. 2. పైత్తే గుడాంబుమధురై ర్వమనం ప్రశస్తం లేహ స్ససైంధవ సితామధుసర్పిరిష్టం, నింబాంబుఛర్దితవతః కఫజే తు పానం రాజద్రుమాంబు మధునా సహ దీప్యకాఢ్యం. 3. చూర్ణం యదుక్త మథవా నిలజే తదేవ, సర్వై శ్చ సర్వకృత మేవ ముపక్రమేచ్చ.

వాతముచేత నగు నరోచకమున వాంతికి తీసికొనవలయును. పిత్తారోచకమునందు ప్రవర్తికి తీసికొనవలయును. కఫారోచకమునందు వాంతికి తీసికొనవలయును. మనోవ్యాకులతచేతనగు నరోచకములకు మనస్సంతుష్టి కలిగించి కొనవలయును. వాతారోచకమునందు వసను కషాయముగా గాచియును, వమనములైన రోగి చమురుపదార్థములు, వేడినీరు, కల్లు వీటిలో దేనినైన నొకదానిని చేసికొని గాని పిప్పళ్లు, వాయువిడంగములు, యవక్షారములు, రేణుకలు, గంటుభారంగి, సన్నరాస్న, ఏలకులు, ఇంగువ, సైంధవలవణము, శొంఠి వీటిచూర్ణమున కలిపికొని త్రాగవలయును. పిత్తారోచకమునందు బెల్లపుపానకమును, మధురపదార్థములను పుచ్చుకొని వాంతిచేసికొనుట యుత్తమము. సైంధవలవణము, చక్కెర, తేనెయును నుత్తమములే. నిమ్మపండ్లరసముతో వాంతికి తీసికొనువారలకును, కఫారోచకమునందును రేలచెక్కకషాయములో తేనెబోడసరపుచూర్ణమును కలిపి త్రాగినను, వాతారోచకమునందుఏయేచూర్ణములు వెనుక చెప్పంబడెనో, వానినిసేవించినగానిహితకరమగును. సన్నిపాతరోచకమునందు అన్నియౌషధములచేతను చికిత్స చేయవలయును.

అరోచకమును పోగొట్టు నుపాయములు.

శ్లో. కుష్ఠ సౌవర్చలా జాజీ శర్కరా మరిచం బిడమ్, ధాత్ర్యేలాపద్మకోశీర పిప్పలీచందనోత్పలమ్. 4. లోధ్రం తేజోవతీ పథ్యా త్ర్యూషణం సయవాగ్రజం, ఆర్ద్రదాడిమనిర్యాస శ్చాజాజీశర్కరా యుతః. 5. సతైలమాక్షికా శ్చైతే చత్వారః కుడవగ్రహాః, చతురో

రోచకా న్హన్త్య ర్వాతాద్యైకజసర్వజాన్. 6. త్వఙ్ముస్త మేలాధా న్యాని ముస్త మామలకానిచ, త్వక్చ దార్వీయవాన్యౌ శ్చ పిప్పల్యౌ స్తేజవ త్యపి. 7. యమానీ తింతిడీకంచ పంచైతే ముఖశోధనాః, ఆమ్లి కాగుడతోయం చ త్వగేలామరిచాన్వితం. 8. శ్లోకపాదై రభిహితాః సర్వారోచక నాశనాః, ఆమ్లికా గుడతోయం చ త్వగేలామరిచాన్వి తం. 9. అభక్తశ్ఛందరోగేషు శస్తం కబలధారణం, కారవ్యజాజీమ రిచం ద్రాక్షా వృక్షామ్లదాడిమం. 10. సౌవర్చలం గుడం క్షౌద్రం సర్వా రోచకనాశనం. త్రియూషణాని త్రిఫలా రజనీద్వయంచ చూర్ణీకృ తాని యవశూకవిమిశ్రితాని, క్షౌద్రాన్వితాని వితరే న్ముఖధారణార్థ మన్యాని తిక్తకటుకాని చ భేషజాని. 11. విట్చూర్ణ మధుసంయుక్తో రసో దాడిమసంభవః, అసాధ్యా మపి సంహన్యా దరుచిం వక్త్రధారితః.

1 కోష్ఠు, సౌవర్చలవణము, జీలకఱ్ఱ, కలకండ, మిరియములు, వాయువిడంగము లు; 2 ఉసిరిక, ఏలకులు, పద్మాక్షి, వట్టివేళ్లు, పిప్పళ్లు, చందనము, కమలములు; 3 లొద్దుగ, తేజోవతి, కరకకాయలు, శొంఠి, మిరియములు; 4 యవక్షారము, అల్లము, దానిమ్మ కాయలజిగురు, జీలకఱ్ఱ, కండచక్కెర, తైలము, తేనె. ఇట్లు నాలుగుభాగములుగా చెప్పఁబడిన నాలుగుయోగములును కబలగ్రహములు, వాతములు మున్నగు అనేక దోషజములు ద్విదోషజములు త్రిదోషజములు నగు అరోచకములను పోఁగొ ట్టును. 1 లవంగపుపట్ట, తుంగముస్తలు, ఏలకులు, ధనియములును; 2 ఉసిరిక, లవంగిపుపట్ట, మ్రానిపసపు, తుంగముస్తలును; 3 మ్రానిపసపు, యమానియును. 4 పిప్పళ్ళు, తేజోవతియును; 5 ఓమము, బచ్చలి ఈయైదువర్గములును ముఖమును చ క్కఁగా శుద్ధముగా చేయును. అరోచకమును పోఁగొట్టును. ఉసిరిక బెల్లము వీనితో చేసిన పానకములో లవంగపుపట్ట, ఏలకులు, మిరియములు కలపి యుండఁగా చేసి కొని ముఖమునం దుంచికొనవలయును. ఇయ్యది వీడతీసి చికిత్సచేయ నలవిగాని రోగ ములయందు హితమును చేయును. నల్లజీలకఱ్ఱ తెల్లజీలకఱ్ఱ ద్రాక్ష చింతపండు దానిమ్మ గింజలు సౌవర్చలవణము బెల్లము తేనె వీటినినూరి ముద్దచేసి పుక్కిటనుంచికొనిన నన్ని విధములగు నరోచకములును నశించును. శొంఠిమిరియములు పిప్పళ్లు కరకకాయలు తాడి కాయలు ఉసిరిక పసపు మ్రానిపసపు యవక్షారము వీటిని చూర్ణముఁజేసి తేనెలోకలిపి నాకినయెడలను, చేదు కారముగల ఇతరవస్తువులనుగాని నోటిలోనుంచుకొనుట నుప యోగించికొనినను అరోచకములు నశించును. బిడాలలవణమును తేనెలో కలిపి దానిమ్మ రసముచేర్చి నోటియందుంచికొనిన మిక్కిలి నసాధ్యము లగు నరోచకములు నశించును.

యమానీషాడబము.

శ్లో. యవానీ తింతిడీకం చ నాగరం చామ్లవేతసం, దాడిమం బదరం చామ్లం కార్షికా ణ్యుపకల్పయేత్. 13. ధాన్యసౌవర్చలాజాజీ వరాంగం చార్ధకార్షికం, పిప్పలీనాం శతం చైకం ద్వే శతే మరిచస్య చ. 14. శర్కరాయా శ్చ చత్వారి పలా న్యేకత్ర చూర్ణయేత్, జిహ్వావిశోధనం హృద్యం తచ్చూర్ణం భక్తరోచనం. 15. హృత్పీడాపార్శ్వశూలఘ్నం విబంధానాహనాశనం, కాసశ్వాసహరం గ్రాహి గ్రహణ్యర్శో వికారనుత్. 16.

వామము చింతపండు శొంఠి ఆమ్లవేతసము దానిమ్మ రేగు ఉసిరిక వీటి నన్నిటిని ఒక్కొక్కకర్షము చొప్పున తీసికొనవలయును. ధనియములు సౌవర్చలవణము జీలకఱ్ఱ త్రిఫలములు వీటిని కర్షముచొప్పునను, పిప్పళ్ళు 100 పలములు, 200 పలములు మిరియములు, చక్కెర నాలుగుపలములు నొకటిగా చేర్చి చూర్ణముచేయవలయును. ఈ చూర్ణము నాలుకను శుద్ధముగా చేయును. సుందరముగా నుంచును. అరోచకము హృదయపీడ పార్శ్వశూనొప్పి విబంధము ఆనాహము దగ్గు గ్రహణి సంగ్రహణి మూలరోగము మున్నగువాని బోఁగొట్టును. మలమును గట్టిపఱచును. ఇయ్యది యమానిషాడబ మనఁబడును.

కలహంసక లేహము.

శ్లో. అష్టాదశ శిగ్రుఫలా న్యథ దశమరిచాని వింశతిశ్చ పిప్పల్యః, ఆర్ద్రికపలం గుడపలం ప్రస్థత్రయ మారనాళవృక్షస్య. 17. ఏతద్బిడలవణయుతం ఖజాహతం సురభిగంధాఢ్యం, వ్యంజనసహస్రఘాతి జ్ఞేయం కలహంసకం నామ. 18.

మునగవిత్తులు 18 పలములు, మిరియములు 10 పలములు, పిప్పళ్ళు 20 పలములు అల్లము 1 పలము, బెల్లము పలము, గంజి మూడుమానికలు వీటితో బిడాలలవణముచేర్చి తెడ్డుతో చక్కగా మంచివాసన వచ్చు వరకు కలియఁబెట్టి వండుచులవంగపుపట్ట ఏలకులు జాపత్రి వీటిచూర్ణమును వేసి సేవించిన యెడలను వేలకొలది వ్యంజనములనుగూడ నశింపఁజేయును. ఇయ్యది కలహంసక మనులేహము.

ఇట్లు చక్రదత్తయందు అరోచకాధికారప్రకరణము ముగిసెను.

౧౫. ఛర్ద్యధికారము.

శ్లో. ఆమాశయోత్క్లేశభవా హి సర్వా శ్ఛర్ద్యో మతా లంఘన మేవ తస్మాత్, ప్రాక్కారయే న్మారుతజాం విముచ్య సంశోధనం వా కఫపిత్తహారి. 1. ధాన్యాక్షీరోదకం పీతే ఛర్దిం వమనసంభవాం, ససైంధవం పిబే త్సర్పిః వాతచ్ఛర్దినివారణం. 2. ముద్గామలకయూషం వా ససర్పిష్కం ససైంధవం, యవాగూం మధుమిశ్రాం వా పంచమూలీకృతాం పిబేత్. 3.

సమస్తము లగు ఛర్దిరోగములును ఆమాశయములో వేదన కలుగుటవల్లననే పుట్టుచున్నవి. కావున, ఒక్క వాతమువలన నగు ఛర్దిని వదలిపెట్టి తక్కిన యన్నింటికిని లంఘనమును గాని, కఫమును పిత్తమును అణఁచెడి శోధనను గాని చేయవలయును. పాలను నీటిలో కలిపి కొని త్రాగినయెడల వమనఛర్దులు నివారించును. సైంధవలవణమును చేర్చికొని నేయిని త్రాగినయెడల వాతముచేత నగు ఛర్దులు నివారించును. పెసర ఉసిరిక వీటితో గంజిని కాచికొని సైంధవలవణమును చేర్చికొని త్రాగినను, తేనెను చేర్చికొని గంజిని త్రాగినను, పంచమూలకషాయమును త్రాగినను ఛర్దులు నశించును.

పిత్తఛర్దికి ఉపాయములు.

శ్లో. పిత్తాత్మికాయాం త్వనులోమనార్థం ద్రాక్షావిదారీక్షురసై స్త్రివృ త్స్యాత్, కఫాశయస్థం త్వతిమాత్రవృద్ధం పిత్తం జయే త్స్వాదుభి రూర్ధ్వమేవ. 4. శుద్ధస్య కాలే మధుశర్కరాభ్యాం లాజై శ్చ మంథం యది వా పి పేయాం, ప్రదాపయే న్ముద్గరసేన వాపి శాల్యోదనం జాంగలజై రసై ర్వా. 5. చందనే నాక్షమాత్రేణ సంయోజ్యామలకీరసం, పిబే న్మాక్షికసంయుక్తం ఛర్ది స్తేన నివర్తతే. 6.

పిత్తఛర్దులలో అనులోమనము కొఱకు ద్రాక్ష నేలగుమ్మడి చెఱకు వీటి రసములో తెల్లతెగడను వైచి త్రాగినయెడల కఫాశయములో నున్నదియును, మిక్కిలి పెఱిగినదియును నగు నూర్ధ్వపిత్తమును జయించును. కాని దీనిని స్వాదుపదార్థములతో చేర్చి సేవింపవలయును. మనుష్యుఁడు నిర్మలుఁడుగా నుండిన వానికి తేనె కలకండ పేలాలు

వీటితో మంథమును పేయను చేసి ఈయవలయును. లేకున్న పెసరకట్టుతోగాని అడవిప్రదేశములలోని జంతువుల మాంసరసముతో గాని వరిబియ్యపుటన్నమును పెట్టింపవలయును. ఒకఅక్షమెత్తు మంచిగంధమును ఒకపలము ఉసిరికరసములో కలిపి తేనెను అందు చేర్చుకొని త్రాగినచో ఛర్ది నివర్తించును.

చందనకల్కమును ముద్గాదికషాయమును.

శ్లో. చందనం చ మృణాళం చ బాలకం నాగరం వృషం, సతండులోదకక్షౌద్రం పీతః కల్కో వమిం జయేత్. 7. కషాయో భృష్టముద్గస్య సలాజమధుశర్కరః, ఛర్ద్యతీసారతృడ్దాహ జ్వరఘ్న స్సంప్రకాశితః. 8. హరీతకీనాం చూర్ణం తు లిహ్యా న్మాక్షికసంయుతం, అధోభాగీకృతే దోషే ఛర్దిః క్షిప్రం నివర్తతే. 9. గుడూచీత్రిఫలారిష్టపటోలైః క్వథితం పిబేత్, క్షౌద్రయుక్తం నిహంత్యాశు ఛర్దిం పిత్తాస్లసంభవాం. 10. క్వాథః పర్పటజః పీతః సక్షౌద్ర శ్ఛర్దినాశనః.

చందనము, వట్టివేళ్లు, కురువేరు, శొంఠి, అడ్డసరము వీటిని బియ్యపుకడుగుతో నూరి కల్కమును చేసి తేనె నందు చేర్చుకొని త్రాగినయెడల ఛర్ది నశించిపోవును. వేయించిన పెసల కషాయములో పేలాలు చక్కెర చేర్చుకొని త్రాగినయెడల ఛర్ది. అతిసారము, దప్పి, గొంతెండుట, జ్వరము మొదలగునవి నశించును. కరక కాయల పొడిలో తేనెను కలిపికొని త్రాగినయెడల దోషము క్రిందికిదిగి అనగాతగ్గిఛర్ది శీఘ్రముగా తొలఁగి పోవును. తిప్పతీగె, త్రిఫలములు, చేదుపొట్ల వీటితో కషాయమును కాచి తేనెనందు వైచికొని త్రాగినయెడల పిత్తామ్లజనిత మగు ఛర్ది నశించిపోవును.

కఫఛర్దికి కషాయములు.

శ్లో. కఫాత్మికాయాం వమనం తు శస్తం సపిప్పలీసర్షపనింబతోయైః, పిండీతకై స్సైంధవసంప్రయుక్తైః ఛర్ద్యాం కఫామాశయశోధనార్థం. 11. విడంగత్రిఫలావిశ్వ చూర్ణం మధుయుతం పిబేత్, విడంగప్లవశుంఠీనా మథవా శ్లేష్మజాం వమిం. 12. సజాంబవం వా బదరస్య చూర్ణం ముస్తాయుతాం కర్కటకస్య శృంగీం, దురాలభాం వా మధుసంప్రయుక్తాం లిహ్యా త్కఫచ్ఛర్దివినిగ్రహార్థం. 13.

కఫఛర్దియందు పిప్పళ్లు, ఆవాలు, వేపచెక్క, మంగచూర్ణము వీటికషాయములతో వాంతి చేయించుట యుత్తమము. మరువము సైంధవలవణము వేసిన కషాయములతో నామాశయమును శోధించు నిమిత్తమై వాయువిడంగములు, త్రిఫలములు, శొంఠి నీ

టిచూర్ణమును కలిపి త్రాగిన ఛర్దిని జయించును. వాయువిడంగములు తుంగముస్తలు శొంఠి వీటిచూర్ణములో తేనెను కలిపికొని సేవించిన కఫఛర్ది నాశన మగును. లేకున్న నేరేడుచూర్ణము రేగుచూర్ణము వీటిలో తుంగముస్తల కర్కాటకశృంగి చూర్ణములు గాని, సమూలముగా చేసిన దూలగొండి చూర్ణము గాని, తేనెను వైచికొని సేవించిన యెడల కఫసంబంధము లగు ఛర్దులు నశించును.

త్రివిధ ఛర్దులకు ఉపాయములు.

శ్లో. తర్పణం వా మధుయుతం తిస్రుణా మపి భేషజమ్, కృత్వం కుడూచ్యా విధివత్కషాయం హిమసంజ్ఞితం. 14. తిసృష్వపి భవేత్పథ్యం మాక్షికేణ సమాయుతం, ద్రవ్యా దాపోత్థితా త్తోయే ప్రతప్తే నిశి సంస్థితాత్. 15. కషాయో యో భినిర్యాతి సశీత స్సముదాహృతః, షడ్భిః పలై శ్చతుర్భి ర్వా సలిలా చ్ఛీతఫాంటయోః. 16. ఆప్లుతం భేషజపలం రసాఖ్యాయాం పలద్వయం, శ్రీఫలస్య గుడూచ్యా వా కషాయో మధుసంయుతః. 17. పేయ శ్ఛర్దిత్రయే శీతో మూర్వా వా తండులాంబునా. జంబ్వామ్రపల్లవగవేధుకధాన్యసేవ్య హ్రీబేరవారిమధునా పిబతో ఽల్పమల్పం, ఛర్దిః ప్రయాతి శమనం త్రిసుగంధియుక్తా లీఢా నిహంతి మధునా ఽథ దురాలభా వా. 18. జాతీరసః కపిత్థస్య పిప్పలీమరిచాన్వితః, క్షౌద్రేణ యుక్త శ్శమయే ల్లేహా యం చర్ది ముల్బణం. 19. పిష్ట్వా ధాత్రీఫలం ద్రాక్షాం శర్కరాం చ పలోన్మితామ్, దత్వా మధుపలం చాత్ర కుడవం సలిలస్య చ. 20. వాససా గాలితం పీతం హంతి చర్దిం త్రిదోషజాం.

తిప్పతీగెను హిమసంజ్ఞక కషాయమును చేసి తేనెకలిపి త్రాగిన ఛర్దులు నశించును. వేడినీటిలో యౌషధులను రాత్రిపూట నానవైచిన ప్రాతఃకాలమున చల్లఁబడినది హిమసంజ్ఞక మనఁబడును.

హిమసంజ్ఞక, ఫాంటసంజ్ఞక కషాయములలో ఆరుపలములు, లేక 4 పలముల నీటిని పోసి యౌషధులను నానవేయవలయును. రసములోకూడ 2 పలములను నీరు చేర్చుకొనవలయును. మారేడుచెక్క తిప్పతీగెల కషాయములో తేనెను చేర్చుకొని త్రాగినయెడల కాని చాగపండ్లును బియ్యపుకడుగుతో గాని త్రాగినయెడల ముత్తెఱఁగు లగు ఛర్దులు నశించును. నేరేడు మామిడిఇగుళ్ళు అడవిగోధుమలును, ధనియములు కిప్పళ్ళు వట్టివేరు వీటిని రసముతీసి నీళ్ళలో కలిపి తేనె నందులో వేసికొని కొంచెము

కొంచెముగా త్రాగుచున్నయెడల ఛర్దులు శాంతించును. లవంగపుపట్ట, ఏలకులు, జాపత్రి వీటితోఁ జేర్చిన జాజికాయల రసమునందు తేనెను కలిపికొని సేవించినయెడల భయంకరము లగు ఛర్దులు కూడను నాశనము లగును. ఉసిరిక ద్రాక్ష నూరి దానియందు ఒకపలము కండచక్కెరను తేనెను కొంచెమును నీళ్లను నాల్గుపలములును కలిపి వడియకట్టి త్రాగినయెడల త్రిదోషజము లగు ఛర్దులును నశించును.

ఏలాదిచూర్ణము.

శ్లో. ఏలాలవంగ గజకేసర కోలమజ్జా లాజా ప్రియంగు ఘన చందన పిప్పలీనాం, చూర్ణాని మాక్షికసితాసహితాని లీఢ్వా ఛర్దిం నిహంతి కఫమారుతపిత్తజాం చ. 21.

ఏలకులు లవంగములు నాగకేసరములు ఱేగుగుజ్జు పేలాలు కొఱ్ఱలు తుంగముస్తలు చందనము పిప్పళ్ళు వీటిచూర్ణములోఁ దేనెను చక్కెరను కలిపికొని నాకినయెడల త్రిదోషములవలన నగు ఛర్దులును నశించును. ఇయ్యది ఏలాదిచూర్ణ మనఁబడును.

కోలాది లేహము.

శ్లో. కోలామలకమజ్జాని మక్షికవిట్ సితామధు, సకృష్ణాతండులో లేహ శ్ఛర్దిమాశు నియచ్ఛతి. 22. అశ్వత్థవల్కలం శుష్కం దగ్ధ్వా నిర్వాపితం జలే, తజ్జలం పానమాత్రేణ ఛర్దిం జయతి దుస్తరామ్. 23 యష్ట్యాహ్వాం చందనోపేతం సమ్యక్ క్షీరప్రపేషితం, తేనైవాలోడ్య పాతవ్యం రుధిరచ్ఛర్దినాశనం. 24. లాజాకపిత్థమధుమాగధికోషణానాం క్షౌద్రాభయాత్రికటుధాన్యక జీరకాణాం, పథ్యామృతామరిచ పిప్పలమాక్షికానాం లేహాస్త్రయ స్సకలవమ్యరుచిప్రశాంత్యై. 25.

ఱేగుపండు ఉసిరికపండు తేనెమైనము చక్కెర తేనె పిప్పళ్ళు బియ్యము వీటి తోటి చేసిన లేహము ఛర్దిని శీఘ్రముగా హరించును. రావిచెక్కను తెచ్చి తగులబెట్టి నీటితోఁ జల్లార్చి ఆయుదకమును త్రాగిన పోఁగొట్ట నలవికాని ఛర్దులనుకూడ నశింపఁజేయును. యష్టిమధుకమును చందనమును పాలతో నూరి పాలతోనే కలిపి త్రాగినయెడల రక్తసంబంధములగు ఛర్దులు నశించిపోఁగలవు. పేలాలు కపిత్థము అనగా వెలగపండు తేనె పిప్పళ్లు మిరియములును, తేనె కరకకాయలు శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు

ధనియములు జీలకఱ్ఱయును కరక్కాయలు తిప్పతీగె మిరియములు తేనె పిప్పళ్లును ఈ మూటితో చేయఁబడిన లేహ మన్ని విధము లగు ఛర్దులను అరోచకములను శాంతి నొందించును.

పద్మకఘృతము.

శ్లో. పద్మకామృతనింబానాం ధాన్యచందనయోః పచేత్, కల్కే క్వాథే చ హవిషః ప్రస్థం ఛర్దినివారణమ్, తృష్ణారుచిప్రశమనం దాహజ్వరహరం పరమ్. 26.

కమలములు తిప్పతీగె వేప ధనియములు చందనము వీటితో చేయఁబడిన కషాయములోను కల్కములోను 16 పలముల నేతిని పోసి వండి సిద్ధముచేసి త్రాగినయెడల ఛర్దులు నశించును. మఱియును దప్పి అరుచి దాహము జ్వరము వీనిని ఎక్కువగా పోఁగొట్టును. ఇయ్యది పద్మకఘృత మనఁబడును.

ఇట్లు చక్రదత్తయందు ఛర్ద్యధికారప్రకరణము ముగిసెను.

౧౬. తృష్ణాధికారము.

వాతమువలన నగుతృష్ణలు.

శ్లో. తృష్ణాయాం పవనోత్థాయాం సగుడం దధి శస్యతే, రసాశ్చ బృంహణా శ్శీతా గుడూచ్యా రసఏవ చ. 1. పంచాంగకాః పంచగణాయ ఉక్తాః తే ష్వంబుసిద్ధం ప్రథమే గణే వా, పిబే త్సుఖోష్ణం మనుజోఽల్పమాత్రం తృష్ణోపరోధం న కదాపి కుర్యాత్. 2. పిత్తోత్థితం పిత్తహరై ర్ద్విపక్వం నిహంతి తోయం పయఏవ చాపి. కాశ్మర్య శర్కరాయుక్తం చందనోశీరపద్మకమ్, ద్రాక్షామధుకసంయుక్తం పిత్తతర్షే జలం పిబేత్. 3.

వాతమువలన నగు తృష్ణారోగమునందు బెల్లముకలిపిన పెరుగు మిక్కిలి మంచిది. వీర్యమునువృద్ధి పొందించు చల్లనికషాయములును తిప్పతీగకషాయములు నుత్తమములు. వేళ్లు పండ్లు పూవులు చెక్క ఆకులు అను పంచాంగములును గల చిన్నవాకుడు కోలపొన్న పల్లేరు మొదలగు పంచగణములును, ఏవి చెప్పఁబడినవో వానిని కషాయమునుగా గాచి నులివెచ్చగా త్రాగినయెడల మఱల నెప్పటికిని తృష్ణ కలుగదు. పిత్తహరములగు నౌషధులచే కాఁచఁబడిన కషాయము గాని పాలు గాని పిత్తతృష్ణలను హరించును. నేలగుమ్ముడు చందనము వట్టివేళ్ళు పద్మాక్షము ద్రాక్ష ముల్లంగి వీటితో కషాయమును చేసి కండచక్కెరను చేర్చి త్రాగినయెడల పిత్తతృష్ణలు నశించిపోవును.

పిత్తతృష్ణలు.

శ్లో. పిత్తజాయాం తు తృష్ణాయాం పక్వోదుంబరజో రసః, తత్క్వాథో వా హిమ స్తద్వత్ చ్ఛారివాంబుగణాది వా. 4. స్యా జ్జీవనీయ సిద్ధం క్షీరఘృతం వాతపిత్తజే తర్షే, తద్వ ద్రాక్షాచందన ఖర్జూరాగోశీర మధుయుతం తోయం. 5. సశారివాదా తృణపంచమూలే తథోత్పలాదౌ మధురే గణే వా, కుర్యా త్కషాయాం స్తు తథైవ యుక్తా మధూకపుష్పాదిషు చాపరేషు. 6. బిల్వాఢకీధాతకిపంచకోల దర్భేషు సిద్ధం కఫజాం నిహంతి, హితం భవే చ్ఛర్దన మేవ చాత్ర తప్తేన నింబ

ప్రసవోఽదకేన. 8. సజీరకాణ్యార్ద్రక శృంగబేర సౌవర్చలా న్యర్ధజలాప్లుతాని, మద్యాని హృద్యాని చ గంధవంతి పీతాని సద్య శ్శమయంతి తృష్ణామ్. 9. క్షయోత్థితాం రుగ్వినివారణేన జయే ద్రసానామసృజ శ్చ పానైః, క్షయోత్థితాం క్షీరజలం నిహన్యాత్ మాంసోదకం వాథ మధూదకం వా. 10. గుర్వన్నజా ముల్లిఖనై ర్జయేత్తు క్షయాదృతే సర్వకృతాం చ తృష్ణామ్, లాజోదకం మధుయుతం శీతం గుడవిమర్దితమ్, కాశ్మర్యశర్కరాయుక్తం పిబే త్తృష్ణార్దితో నరః. 11.

పిత్తజనిత మగు తృష్ణయందు పండిన మేడిపండురసము గాని దాని కషాయముగాని శారివాదిగణపఠితము లగు నౌషధములతో జేయఁబడిన కషాయముగాని హితకర మగును. వాతపిత్తజ మగు తృష్ణయందు జీవనీయగణోక్తము లగు నౌషధులచే కాచఁబడిన పాలతో సిద్ధముచేయఁబడిననేయి యుత్తమము. అట్లే ద్రాక్ష చందనము ఖర్జూరము వట్టివేళ్ళు వీటికషాయమున తేనెను జేర్చి సేవించిన హితమగును. శారివాదిగణము, తృణాదిపంచమూలములు ఉత్పలాదిగణము లేక మధురగణము మధూకపుష్పాదిగణము నను వీటిచేత సిద్ధముచేయఁబడిన కషాయము హితముఁ గలిగించును. మారేడుచెక్క అడ్డసరము ఆరెపువ్వు పిప్పళ్లు మోడి చవ్యము చిత్రమూలము శొంఠి దర్భ వీటికషాయముగాని, వేపచిగుళ్ల కషాయముతో వాంతిచేసికొనుటగాని హితకర మగును. జీలకఱ్ఱ పిప్పళ్లు అల్లము శొంఠి సౌవర్చలవణము వీటిని కొలఁదినీటిలో వైచి కషాయముఁజేసి త్రాగినను, సుగంధములును మనోహరములగు మద్యములనుపయోగించినను తృష్ణను పోఁగొట్టును. క్షయజనిత మగు దప్పిని రోగనివారణచేసి మాంసరసము రక్తమును పెంచి జయించును. పాలుగలిసిన నీరుగాని మాంసరసముగాని లేక తేనెపై తేటగాని క్షయ తృష్ణలను హరించును. బెల్లపుపాకమును నేలగుమ్మడిరసములో చక్కెరకలిపి కొని తృషితుఁడు త్రాగవలెను.

ఛర్దితృష్ణలకు చికిత్స.

శ్లో. అతిరూక్షదుర్బలానాం తర్షం శమయే న్నృణా మిహాశు పయః, ఛాగో వా ఘృతభృష్టః శీతో మధురో రసో హృద్యః. 12. ఆమ్రజంబూకషాయం వా పిబే న్మాక్షీకసంయుతమ్, ఛర్దిం సర్వాం ప్రణుదతి తృష్ణాం చై వాపకర్షతి. 13. వటశృంగసితాలోధ్ర దాడిమం మధుకం మధు, పిబే త్తండులతోయేన ఛర్దితృష్ణానివారణమ్. 14. గో

స్తనేక్షురసక్షీరయష్టిమధుమధూత్పలైః, నియతం నస్యతః పానైః తృష్ణా శామ్యతి దారుణా. 15.

మిక్కిలి పరుసముగాను దుర్బలుడుగానునున్న మనుజునకు గలిగిన తృష్ణను పాలు మిక్కిలిత్వరగాహరించును. లేక మేకమాంసరసమును నేతితోచేయించి చల్లార్చి త్రాగవలయును. అదియును గానిచో మామిడి నేరేడు కషాయములో తేనెను చేర్చిత్రాగిన యెడల అన్నివిధములగు ఛర్దులును తృష్ణలును తొలఁగిపోవును. మఱియుగుళ్ళు చక్కెర లొద్దుగ దాడిమ యష్టిమధుకము తేనె వీటిని బియ్యపుకడుగుతో నూరి త్రాగినయెడల ఛర్దులును తృష్ణలును నశించును. ద్రాక్షచెఱకురసము పాలుయష్టిమధుకము కమలములు వేసి చేసిన నస్యమువలనగాని కషాయమును త్రాగుటవలననుగాని అతిభయంకరమైన తృష్ణరోగములును శమించును.

తాలుశోషలకు చికిత్స.

శ్లో. క్షీరేక్షురసమాధ్వీకైః క్షౌద్రశీధుగుడోదకైః, వృక్షామ్లామ్లైశ్చ గండూష స్తాలుశోష నివారణః. 16. తాలుశోషే. పిబేత్సర్పి ఘృతమండ మథాపి వా, మూర్ఛాఛర్దితృషాదాహ స్త్రీమద్యభృశకర్శితాః. 17. పిబేయు శ్శీతలం తోయం రక్తపిత్తే మదాత్యయే, ధాన్యామ్లమాస్యవైరస్యమలదౌర్గంధ్యనాశనమ్. 18. తదేవావణం పీతం ముఖశోషహరం పరమ్, వైశద్యం జనయ త్యాస్యే సందధాతి ముఖే వ్రణాన్. 19. దాహతృష్ణాప్రశమనం మధుగండూషధారణం.

పాలు చెఱకురసము ఇప్పపూవులు తేనె మద్యము బెల్లముపానకము చింతపండు రసము వీటిరసములను సేవించిన దవడ లెండికొనిపోవుట నశించును. తాలుశోషమునందు నేతిని త్రాగవలయును. లేనిచో నేతితో చేసిన మండమునైనను త్రాగవలయును. మూర్ఛలు ఛర్ది తృష్ణ దప్పి స్త్రీలు మద్యము మున్నగు కారణములచేత శుష్కించిన వాడు చల్లనినీటిని త్రాగవలయును. రక్తపిత్తమునందును, మదాత్యయమునందునుగంజిని త్రాగవలయును. ముఖమువాడుట మలము దుర్గంధముగావెడలుట మున్నగునవి ఇద్దాన నశించును. ఉప్పులేనిగంజిని త్రాగినయెడల ముఖశోషలను హరించును. సౌందర్యము నిచ్చును. వ్రణములను మాన్చును. దాహమును దప్పిని పోఁగొట్టును.

తృష్ణలకు సామాన్యచికిత్స.

శ్లో. కోలదాడిమ వృక్షామ్ల చుక్రీకా చుక్రికారసః. 20. పంచామ్లకో ముఖాలేప స్సద్య స్తృష్ణాం నియచ్ఛతి, వారిశీతం మధుయుత

మాకంఠా ద్వా పిపాసితమ్. 21. పాయయే ద్వామయే చ్చాపి తేన తృష్ణా ప్రశామ్యతి, వటశృంగామయక్షౌద్ర లాజనీలోత్పలైర్ద్రుఢా. 22. గుటికా వదనన్యస్తా క్షిప్రం తృష్ణాం నియచ్ఛతి, ఓదనం రక్తశాలీనాం శీతం మాక్షికసంయుతం. 23. భోజయే త్తేన శామ్యే త్తు ఛర్ది స్తృష్ణా చిరోత్థితా, పూర్వామయాతుర స్సన్ దీన స్తృష్ణార్దితో జలం యాచన్. 24. న లభేత చే దాశ్వేవ మరణ మాప్నోతి దీర్ఘరోగం వా, తృషితో మోహ మాయాతి మోహా త్ప్రాణా న్విముంచతి. 25. తస్మా త్సర్వా స్వవస్థాసు న క్వచి ద్వారి వార్యతే.

రేగుపండ్లు దానిమ్మపండ్లు చింతపండు పులిచెంచలి వీటిరసమును ముఖమున పట్టుగావేసినయెడల శీఘ్రముగా దాహములు నశించును. చల్లని నీరు తేనెయును కలిపి తృషితులకు ఇచ్చినయెడలను కంఠమువఱకు నీళ్లను త్రాగించి కక్కించినను దప్పి శాంతించును. మఱ్ఱిఇగుళ్లు చెంగల్వకోష్ఠు తేనె పేలాలు నల్లగల్వలు వీటితో చేయంబడిన యుండలను పుక్కిట నుంచుకొనిన దప్పి తొలంగిపోవును. ఎఱ్ఱబియ్యపు టన్నమును చల్లార్చి అందు తేనెను చేర్చికొని భుజించినచో మిక్కిలి ప్రాచీనములైనను ఛర్థులును తృష్ణలును నశించును. మొదట రోగపీడితుండై యుండి నిలువలేని రోగి దీనముగా తృషితుండై నీటి నడిగినచో ఈయవలయును. అట్లు కానివాండు మరణించును. లేకున్న దీర్ఘరోగి యగును. దప్పిగల మనుజుండు మూర్ఛ నొందును. మూర్ఛవలన మరణించును. కావున నెట్టి యవస్థలో నున్నను రోగికి దాహము నిచ్చుటను మానుకొనరాదు.

ఇట్లు చక్రదత్తయందు తృష్ణాధికారప్రకరణము ముగిసెను.

౧౭. మూర్ఛాధికారము.

మూర్ఛలయందు ఉపాయములు.

శ్లో. సేకావగాహకా మణయస్సహారాః శీతాః ప్రదేహా వ్యజనానిలాశ్చ, శీతాని పానాని చ గంధవంతి సర్వాసు మూర్ఛాసు నివారితాని. 1. సిద్ధాని వర్గే మధురే పయాంసి సదాడిమా జాంగలజా రసాశ్చ, తథా యవాలోహితశాలయశ్చ మూర్ఛాసు శస్తాశ్చ సతీనయుద్గాః. 2.

అన్నివిధము లగు మూర్ఛలయందును పైని నీటిని చిలకరించుచుండుట. శీతలజలముల స్నానము చేయించుట, చంద్రకాంతము మున్నగు మణులు, చల్లని కమ్మని వీవనల గాడ్పులును, శీతలము లగు పానకములును, పరిమళవంతము లగు పానకములును నివారణోపాయము లగుచున్నవి. మధురగణోక్తము లగు నౌషధులచేత కాచఁబడిన పాలును దానిమ్మరసముతో సిద్ధముచేయఁబడిన యడవిజంతువుల మాంసరసమును, యవలు ఎఱ్ఱబియ్యము గుండ్రపెసలు మున్నగువాని రసములును మూర్ఛ లన్నిటియందును హితకరములు.

కషాయములను ప్రయోగింపవలసిన తెఱఁగులు.

శ్లో. యథాదోషం కషాయాంశ్చ జ్వరఘ్నాని ప్రయోజయేత్, రక్తజాయాంతు మూర్ఛాయాం హిత శ్శీతక్రియావిధిః. 3. మద్యజాయాం వమే న్మద్యం నిద్రాం సేవే ద్యథాసుఖమ్, విషజాయాం విషఘ్నాని భేషజాని ప్రయోజయేత్. 4. కోలమజ్జోషణోశీర కేసరం శీతవారిణా, పీతం మూర్ఛాం జయే ల్లీఢ్వా కృష్ణాంవా మధుసంయుతామ్. 5. మహౌషధామృతాక్షుద్రా పౌష్కరగ్రంథి కోద్భవం, పిబే త్కణాయుతం క్వాథం మూర్ఛాదిషు మదేషు చ. 6. శతావరీబలామూలద్రాక్షాసిద్ధం పయః పిబేత్, ససితం భ్రమనాశాయ బీజం వాట్యాలకస్య చ. 7. పిబే ద్దురాలభాక్వాథం సఘృతం భ్రమశాంతయే, త్రిఫలాయాః ప్రయోగో వా ప్రయోగః పయసోపి వా. 8. రసాయనానాం కౌంభస్య సర్పిషో వా ప్రశస్యతే.

దోషముల ననుసరించియే జ్వరనాశము లగు కషాయముల నుపయోగింపవలయును. రక్తమువలనఁ బుట్టెడి మూర్ఛలయందు శీతక్రియలను చేయుట హితకరము. మద్యపానమువలనఁ గలిగెడి మూర్ఛలకు మద్యమును క్రక్కింపవలయును. విషభక్షణములచేత గలుగుమూర్ఛలకు విషనాశకము లగు నౌషధముల నుపయోగింపవలయును. శొగు మిరియములు వట్టివేళ్లు నాగకేసరములు వీటితో చేయఁబడిన కషాయము త్రాగినను గాని, పిప్పళ్లు చూర్ణమును తేనెలో కలిపికొని భక్షించినను గాని,మూర్ఛలు నశించును. శొంఠి తిప్పతీగ నేలములక పుష్కరమూలము పిప్పలమూలము వీటితో చేయఁబడిన కషాయములో పిప్పలిచూర్ణమును కలిపికొని త్రాగవలయును. మూర్ఛ లన్నిఁటియందును మదనునఁదును పిల్లపిచ్చర ముత్తువపులగము ద్రాక్ష వీటితో నగు కషాయమున చక్కెరను వైచికొని త్రాగవలయును.

లేనిచో చిట్టాముదపుగింజలనునూరి చక్కెరతో కలిపికొని త్రాగవలయును. దూలగొండి కషాయములో నేతిని వైచికొని త్రాగిన భ్రమలు శాంతించును. లేనియెడల త్రిఫలముల నుపయోగింపవలయును. అథవా పాలను త్రాగించిన భ్రమనశించును. రసాయనములను గాని నూరేండ్లనాటి ఘృతమును గాని సేవించిన హితకరమగును.

భ్రమలయందు త్రిఫలముల ప్రయోగము.

శ్లో. మధునా హం త్యుపయుక్తా త్రిఫలా రాత్రౌ గుడార్ద్రకం
ప్రాతః, సప్తాహా త్పథ్యభోజీ మదమూర్ఛాకాస కామలోన్మాదాన్. 9.
అంజనా న్యవపీడాశ్చ ధూమాః ప్రధమనాని చ, సూచీభి స్తోదనం
శస్త్రం దాహః పీడా నఖాంతరే. 10. లంఘనం కేశలోమ్నాం చ దంతై
ర్దశన మేవ చ, ఆత్మగుప్తావఘర్ష శ్చ హితా స్త స్యావరోధనే. 11.

రాత్రులయందు తేనె కలిపిన త్రిఫలములును, ప్రాతఃకాలములయందు బెల్లమును, అల్లమును, ఏడుదినములు పథ్యముగా భుజించినవాడు మదమూర్ఛలను దగ్గులను కామెరలను పిచ్చిని జయింపగలుగును. మూర్ఛల నడ్డుపెట్టి నశింపజేయుటలో అంజనములును అవపీడలును పొగవేయుటయును కొట్టుటయును సూదులతో పొడుచుటయును గోళ్లలోపల కాల్చుటయును వెంట్రుకలను త్రెంచుటయును పండ్లతోటి కొఱుకుటయును దురదగొండితో నలచుటయును మిక్కిలి హితకరము లగు నౌషధములు.

ఇట్లు చక్రదత్తయందు మూర్ఛాధికార ప్రకరణము ముగిసెను.

౧౭. మదాత్యయాధికారము.

త్రిదోషమునందు ఖర్జూరాదిమంథము.

శ్లో. మంథః ఖర్జూర మృద్వీకా వృక్షామ్లామ్లీక దాడిమైః, పరూషకైః సామలకై ర్యుక్తో మద్యవికారనుత్. 1. జలే చతుష్పలే శీతే క్షుణ్ణద్రవ్యపలం క్షిపేత్, మృత్పాత్రే మర్దయే త్సమ్యక్ తస్మాచ్చ ద్విపలం పిబేత్. 2. సతీనముద్గమిశ్రాన్ వా దాడిమామలకాన్వితాన్, ద్రాక్షామలకఖర్జూర పరూషకరసేన వా. 3. కల్పయే త్తర్పణాన్యూషాన్ రసాంశ్చ వివిధాత్మకాన్.

ఖర్జూరపుపండ్లు ద్రాక్షపండ్లు చింతపండు చిట్టీతపండు దానిమ్మఫలములు వీటితో చేసిన మంథము మదము వలన నగు వికారములను పోఁగొట్టును. నాలుగుపలముల నీటిలో పొడిచేసిన యౌషధద్రవ్యములను పలము వేయవలయును. దీనిని మట్టిపాత్రలో చక్కగా పిండి 2 పలములు త్రాగవలయును. గుండ్రపెసలు లేక దానిమ్మ ఉసిరికలు ఖర్జూరఫలములు ఉసిరికకాయలు వీటిరసమును తీసి తర్పణములుగాను, యూషముగాను అనేకవిధము లగు రసములుగాను చేసి యుపయోగింపవలయును.

వాతమువలనను త్రాగుడువలనను కలిగిన మదదోషములకు చికిత్సలు.

శ్లో. మద్యం సౌవర్చలవ్యోషయుక్తం కించి జ్జలాన్వితమ్. 4. జీర్ణమద్యాయ దాతవ్యం వాతపానాత్యయాపహమ్, ముద్గయూష స్సితాయుక్తః స్వాదు ర్వా పైశితో రసః. 5. పిత్తపానాత్యయే యోజ్యాః సర్వత శ్చ క్రియా హిమాః, పానాత్యయే కఫోద్భూతే లంఘనం చ యథాబలమ్. 6. దీపనీయౌషధోపేతం పిబే న్మద్యం సమాహితః, సర్వజే సర్వ మేవేదం ప్రయోక్తవ్యం చికిత్సితం. 7. ఆభిః క్రియాభి ర్మిశ్రాభిః శాంతిం యాతి మదాత్యయః.

సౌవర్చలవణము శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు కొంచెముగా నీళ్లు వీటితో చేయఁబడిన మద్యము జీర్ణమద్యము గలరోగములకు ఇవ్వవలయును. ఇయ్యది వాతపు త్రాగుడుదోషమును పోఁగొట్టును. చక్కెరవేసిన పెసలగంజిని కాని చక్కెరకలిపిన మాంసరసము గాని పిత్తపానదోషమునందు ఇవ్వవలయును. కాని యన్నివిధము లగు శైత్యోపచారములను చేయుట మంచిది. కఫపానాత్యయమునందు బలానుసారముగా లంఘనము చేయుట హితము. సావధానముగా బోడసరపు విత్తనములతో చేయఁబడిన

మద్యమును త్రాగవలయును. సన్నిపాతపు మదాత్యయరోగమునందు ఈచికిత్స నంతయును చేయవలయును. ఈ క్రియలను చేసిననే మదాత్యయము శాంతించును.

దుగ్ధాది ప్రయోగములు.

శ్లో. న చేన్మద్యక్రమ ముక్త్వా క్షీర మస్య ప్రయోజయేత్. 8. లంఘనాద్యైః కఫే క్షీణే జాతదౌర్బల్యలాఘవే, ఓజ స్తుల్యగుణం క్షీరం విపరీతం చ మద్యతః. 9. క్షీర ప్రయోగం మద్యం వా క్రమేణాల్పాల్ప మాచరేత్.

మదాత్యయరోగికి మద్యక్రమమునువదలిపెట్టి పాలను ప్రయోగింపరాదు. లంఘనము మున్నగువాని వలన కఫము క్షీణింపఁగా దుర్బలము చులకదనముకలుగఁగ అప్పుడు మద్యము నిచ్చుటకు బదులుగా ఓజస్సునకు (అనగా బలమునకు) తగినట్లు క్షీరము నీయవలయును. క్షీరము నిచ్చుట గాని, మద్యమును గాని కొద్దికొద్దిగా క్రమానుసారము ప్రయోగింపవలయును.

పునర్నవాదిఘృతము.

శ్లో. పయః పునర్నవాక్వాథ యష్టికల్క ప్రసాధితమ్. 10. ఘృతం పుష్టికర పానాత్ మద్యపానహతౌ జనః.

పాలు తెల్లగల్జేరు రసము యష్టిమధుకపుకల్కము వీటితో సిద్ధము చేయఁబడిన నేయి మద్యపానము చేత నశించిన బలము గలవానికి గూడను పుష్టిని గలుగఁ జేయును.

అష్టాంగలవణము.

శ్లో. సౌవర్చల మజాజ్యం చ వృక్షామ్లం సామ్లవేతసమ్. 11. త్వగేలామరిచార్ధాంశం శర్కరాభాగయోజితమ్, హితం లవణ మష్టాంగం అగ్నిసందీపనం పరమ్. 12. మదాత్యయే కఫప్రాయే దద్యాత్స్రోతోవిశోధనమ్.

సౌవర్చలవణము తెల్ల జీలకఱ్ఱ చింతపండు ఆమ్లవేతసము తవక్షీరి లేక లవంగపు పట్టఏలకులు మిరియములు వీటినన్నిటిని కలకండతోగూడ ఏడేడు భాగములును, ఉప్పు ఎనిమిదవ భాగమును కలిపి చూర్ణముచేసి సేవింపవలయును. ఇయ్యది జఠరాగ్నిని వృద్ధినొందించును. దీనిని కఫజమగు మదాత్యయమునం దియ్యవలయును. ఇయ్యది రక్తనాడులను పరిశోధించును. దీనినే అష్టాంగలవణ మందురు.

చవ్యాదులను నుపాయములు.

శ్లో. చవ్యం సౌవర్చలం హింగు పూరకం విశ్వదీప్యకమ్. 13. చూర్ణం మద్యేన దాతవ్యం పానాత్యయరుజాపహమ్. జలాప్లుత శ్చందన

భూషితాంగ స్స్రగ్వీ సభక్తాం పిశితోపదంశాం, పిబ స్సురాం నైవ లభేత రోగాన్ మనోమతిఘ్నాం చ మదం న యాతి. ద్రాక్షాకపిత్థ ఫలదాడిమపానకంయ త్తత్పానవిభ్రమహరం మధుశర్కరాఢ్యమ్. పథ్యాక్వాథేన సంసిద్ధం ఘృతం ధాత్రీరసేనవా, సర్పిః కల్యాణకం వాపి మదమూర్ఛాహరం పిబేత్. 15. సచ్ఛర్దిమూర్ఛాతిసారం మదం పూగ ఫలోద్భవమ్, సద్యః ప్రశమయే త్పీతం ఆతృప్తే ర్వారి శీతలమ్. 16. వ శ్యకరీషఘ్రాణా జ్జలపానా ల్లవణభక్షణా ద్వాపి, శామ్యతి పూగఫల మదః చూర్ణరుజాశర్కరాకబలాత్. శంఖచూర్ణజోఘ్రాణం స్వల్పం మద మపోహతి కూష్మాండకరస స్సగుడః, శమయతి మదనకోద్భవజమ్ ధౌత్తూరం చ సదుగ్ధం సశర్కరం పానయోగేన. 18.

చెవ్యము సౌవర్చలవణము పొంగించిన ఇంగువ మాదీఫలము శొంఠి అజామోదవిత్తనములు వీటిచూర్ణమును మద్యముతో చేర్చి ఈయవలయును. ఇయ్యది మద్యపానముచేతనగు మదములను పోఁగొట్టును. మనుజుఁడు చక్కగా స్నానము చేసినవాఁడై మంచి గంధము నలదికొని పూలమాలికల ధరించి మాంసరసము గల యన్నమును తినుచున్నవాఁడై, తగుపాటిగా మద్యమును త్రాగెనేని అద్దాన రోగములును పొందఁడు. మతి పోఁగొట్టగల మదమును కూడ నొందఁడు. ద్రాక్ష వెలఁగపండ్లు దానిమ్మ వీటితో చేసిన పానకములో తేనెను చక్కెరను మిక్కుటముగా వైచికొని సేవించినయెడల మద్యపానముచే నగు మదముల నణంచును. కరకకాయ కషాయముచేతఁగాని ఉసిరికరసముచేతఁ గాని సిద్ధముచేయఁబడిన ఘృతము, లేక కల్యాణఘృతము గాని మదమును మూర్ఛలను పోఁగొట్టును. శంఖచూర్ణముగాని పిరుపిడకల చూర్ణముగాని పీల్చుటచేతనున్ను చాలినంతవఱకు త్రాగినచో చల్లనినీరుసయితము త్రాగుటచేతను, ఛర్ది మూర్ఛ అతిసారము పోకచెక్క వీటివలనఁ బుట్టిన మదమును శీఘ్రముగా శాంతింపఁజేయును. అడవిదానిమ్మ నస్యమును జలమును పీల్చినయెడలకాని, ఉప్పు తినుటచేతఁగాని, వక్కలు నమలుటచే నగు సొక్కు (మదము) అణగును. సున్నమును చక్కెరలో మాటి భక్షించుటవలన, కొద్దిపాటి మదాత్యయము లణఁగును. బూడిద గుమ్మడిరసములో బెల్లముఁ జేర్చి త్రాగిన, యుమ్మెత్తదినుటవలన నగు మదములు నశించును. చక్కెర వేసికొని పాలను త్రాగిన యుమ్మెత్తవలని మదము నశించును.

ఇట్లు చక్రదత్తయందు మదాత్యయాధికార ప్రకరణము ముగిసెను.

౧౯. దాహాధికారము.

దాహశమనోపాయములు.

శ్లో. శతధౌతఘృతాభ్యక్తం లిహ్యాద్వా యవసక్తుభిః, కోలామలకయుక్తైర్వా ధాన్యామ్లై రపి బుద్ధిమాన్. 1. ఛాదయేత్తస్య సర్వాంగ మారనాలార్ద్రవాససా, లామజ్జేనాథ శుక్తేన చందనేనానులేపయేత్. 2. చందనాంబుకణాస్యంది తాలవృంతోపవీజితః, సుప్యాద్దాహార్దితో ఽంభోజకదలీదలసంభవే. 3. పరిషేకావగాహేషు వ్యజనానాం చ సేవనే, శస్యతే శిశిరం తోయం తృష్ణాదాహోపశాంతయే. 4. క్షీరైః క్షీరికషాయైశ్చ సుశీతై శ్చందనాన్వితైః, అంతర్దాహం ప్రశమయేదేతై శ్చాన్యైశ్చ శీతలైః. 5.

నూరుమారులు పడియకట్టఁబడిన నేతితో మాటినరసమును నాకవలయును. యవలసత్తుపిండిచేతఁగాని, రేగు ఉసిరికలు కలిపిచేసిన గంజిచేతగాని బుద్ధిమంతుఁడగువాఁడు పిపాసాపీడితుని సర్వాంగములను రుద్దవలయును. లేక తడిబట్టతో కప్పవలయును. కురువేరు రసముతోగాని శుక్తమను గంజివిశేషముతోగాని మంచిగంధముతోగాని లేపనము చేయవలయును. కమలములు అరఁటియాకులు దొరకినయెడల వాటిపై పరుండవలయును. చందనోదకమును చిలికిన విసనకఱ్ఱతో వీచుకొనవలయును. మీఁద చల్లుటలో గాని స్నానమునందు గాని వీవనలతో విసరించుకొనుటప్పుడు గాని చల్లనినీటి నుపయోగించిన దప్పి గొంతెండి పోవుటలు నిల్చిపోవును. పాలు పాలచెట్లుతో బెట్టిన కషాయమును మంచిగంధముతో చేర్చిగాని ఇతరశీతల క్రియలనుచేసినగాని లోపలిదాహమును పోఁగొట్టవలయును.

కుశాది తైలమును; ఘృతమును.

శ్లో. కుశాదిశాలపర్ణీభి ర్జీవకాద్యేన సాధితం,
తైలం ఘృతం వా దాహఘ్నం వాతపిత్తవినాశనమ్. 6.

కుశాది గణపఠితము లగు నౌషధములును అనగా తృణపంచమూలములు. ముయ్యాకుపొన్న కోలపొన్న కారుమినుము కారుపెసర జీవకాదిగణము వీటితో

సిద్ధము చేయఁబడిన తైలముగాని నేయిగాని దాహమును పోఁగొట్టును. వాతపిత్తములను గూడ నశింపఁజేయును.

ఫలిన్యాదిలేపము.

శ్లో. ఫలినీలోధ్రసేవ్యాంబు హేమపత్రం కుటన్నటం, కాలీయకరసోపేతం దాహే శస్తం ప్రలేపనమ్. 7. హ్రీబేర పద్మకోశీరం చందనక్షోదవారిణా, సంపూర్ణా మవగాహేత ద్రోణీం దాహార్దితో నరః. 8.

ప్రేంకణపుటాకులు లొద్దుగ వట్టివేరు కురువేరు నాగకేసరములు వీటితో నాన్చిన యుదకమును దుండిగపుచెట్టు పద్మకము తుంగముస్తలు వీటిని చందనపురసముతో జేర్చి లేపము చేయుట దాహములయందు శ్రేష్ఠము. కురువేరు పద్మకము వట్టివేళ్లు చందనము వీటిచూర్ణము కలిపిన నీటితో పూర్తిగా గొంతువఱకు మునిగినట్లైన దాహము శమించును.

ఇట్లు చక్రదత్తయందు దాహాధికారప్రకరణము ముగిసెను.

౨౦. ఉన్మాదాధికారము

వాతము వలననగు పిచ్చికి యుపాయములు.

శ్లో. ఉన్మాదే వాతికే పూర్వం స్నేహపానం విరేచనమ్, పిత్తజే కఫజే వాంతిః పరే వస్త్యాదికః క్రమః. 1. య చ్చోపదిశ్యతే కించి దపస్మారచికిత్సితే, ఉన్మాదే తచ్చ కర్తవ్యం సమానా ద్దోషదూష్యయోః. 2. సబ్రాహ్మీ కూష్మాండీ షడ్గ్రంథాశంఖపుష్పికాస్వరసాః, ఉన్మాదహృతో దృష్టాః పృథ గేతే కుష్ఠమధుమిశ్రాః. 3. దశమూలాంబుసంఘృతం యుక్తం మాంసరసేన వా, ససిద్ధార్థకచూర్ణం వా పురాణం వైకకం ఘృతమ్ 4. ఉగ్రగంధం పురాణం స్యా ద్దశవర్షస్థితం ఘృతమ్, లాక్షారససన్నిభం శీతం ప్రపురాణ మతఃపరమ్. 5. శ్వేతోన్మత్తోత్తరదిఙ్మూలసిద్ధస్తు పాయసః, గుడాజ్యసంయుతో హంతి సర్వోన్మాదాంస్తు దోషజాన్. 6.

వాతమువలన గలిగిన పిచ్చియందు మొదట తైలమును త్రాగుటయును పిత్తజ మగునున్మాదమున విరేచనములను తీసికొనుటయును కఫజ మగు నున్మాదనమున వాంతి చేయించుటయును, తక్కిన యున్మాదములయందు వస్తికర్మ మున్నగునవి చేయుటయును మంచిది. అపస్మారవ్యాధులలో చికిత్స నెయ్యది చెప్పఁబడియెనో పిచ్చియందుకూడ దానినే చేయవలయును. ఏలయనగా దోషమును దూష్యమును ఈరెండిటియందు తుల్యములు. మండూకబ్రాహ్మి గుమ్మడి శంఖపుష్పిక వస వీటిరసమును వేర్వేరుగాతీసి చెంగల్వకోష్ఠు యష్టిమధుకము తేనెయును చేర్చికొని సేవించినచో ఉన్మాదములనుహరించును. దశమూలముల క్వాథమును నేతితో కలిపి కాని మాంసరసముతో చేర్చికొని గాని ఆవాలు పొడి చేసి చేర్చిగాని పురాణపు నేతిని గాని సేవించిన యున్మాదములు నశించును. పురాణపు నేయి యనగా — ఘాటగు వాసన కలదియును, పదివర్షములు మాగినదియును, లత్తుకవంటి రంగు కలదియును, చల్లగా నున్నదియునగు నేయి యని యందురు. తెల్లయుమ్మెత్త యొక్క యుత్తరపు దిక్కు వేరు వేసి పాయసముచేసి బెల్లము నేతిని చేర్చి సేవించిన సమస్తము లగు నున్మాద దోషములును నశించును.

సర్షపతైలాదులు.

శ్లో. ఉన్మాదే సమధుః పేయః శుద్ధో వా తాలశాఖజః. 7.

రసో నస్యేఽభ్యంజనే చ సార్షపం తైల మిష్యతే, అపక్వచటకీక్షీర పీతోన్మాదవినాశినీ. 8. బద్ధం సార్షపతైలాక్త ముత్తానం చాతపే న్యసేత్. సిద్ధార్థకో హింగువచా కరంజో దేవదారు చ. 9. మంజిష్ఠా త్రిఫలా శ్వేతా కటభీత్వక్కటుత్రికమ్, సమాంశాని ప్రియంగు శ్చ శిరీషో రజనీద్వయం. 10. బస్తమూత్రేణ పిష్టోయ మగదః పాన మంజనమ్. నస్య మాలేపనం చైవ స్నాన ముద్వర్తనం తథా. 11. అపస్మారవిషోన్మాదం హృత్వా లక్ష్మీజ్వరాపహః, భూతేభ్య శ్చ భయం హంతి రాజద్వారే చ శస్యతే. 12. సర్పి రేతేన సిద్ధం వా సగోమూత్రం తదర్థకృత్.

ఉన్మాదమునందు తాటిచెట్టునుండి గీయఁబడిన కల్లులో తేనెను చేర్చికొని త్రాగుట మంచిది. నస్యక్రియలయందును తలంటుకొనుటయందును ఆవనూనె మిక్కిలి మంచిది. చక్కగా పండని చిరిసెనగలను, పాలను త్రాగిన యున్మాదములు నశించును. ఉన్మాదముగలరోగిని కట్టివైచి ఆవనూనెతో తలనంటి ఎండలో వెల్లికల బరుండబెట్టిన యున్మాదము నశించును. తెల్లఆవాలు, ఇంగువ, వస, కానుగుపట్ట, దేవదారు, మంజిష్ఠము, త్రిఫలములు, దెల్లదింటెం, మద్దిపట్ట, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియములు, ప్రేంకణము, దిరిసెన, పసపు, మ్రానిపసపు వీటిని సమానభాగములను చేర్చి మేకమూత్రముతో నూరి దీనిని త్రాగినను, అంజనముగా నుపయోగించినను నశ్యముగను, ఆలేపనముగను, స్నానసమయమున నలుగుపిండిగాను నుపయోగించినను అపస్మారములను విషములను పోఁగొట్టి అలక్ష్మిని (బీదతనమును) జ్వరమును నశింపఁజేయును. మఱియును భూతప్రేతాదుల నగు భయములను పోఁగొట్టును. రాజద్వారములయందు శుభదము అగును. ఈయౌషధమే గోమూత్రముచే సిద్ధముచేసిన, నేయితో సిద్ధముచేసినను పైచెప్పఁబడిన ఫలముల నన్నింటి నిచ్చును.

త్ర్యూషణములవర్తులు.

శ్లో. త్ర్యూషణం హింగులవణం వచా కటుకరోహిణీ. 13. శిరీషనక్తమాలానాం బీజం శ్వేతా శ్చ సర్షపాః, గోమూత్రపిష్టై రేతై ర్వా వర్తి ర్నేత్రాంజనే హితా. 14. చాతుర్థక మపస్మార మున్మాదం చ నియచ్ఛతి.

శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు ఇంగువ సైంధవలవణము వస కటుకరోహిణి దిరిసెనవిత్తులు, కానుగచెక్క తెల్లయావాలు వీటిని గోమూత్రముతో నూరి వత్తిచేసి

నేత్రములకు కాటుకగా నుపయోగించినచో హితము కలిగించును. చాతుర్థికజ్వరములును అపస్మారములును పిచ్చిని నశింపఁజేయును.

అంజనతాడనాదులగు నుపాయములు.

శ్లో. శుద్ధస్యాచారవిభ్రంశే తీక్ష్ణం నావన మంజనమ్. 15. తాడనం చ మనోబుద్ధి స్మృతిసంవేదనం పరం, తర్జనం త్రాసనం దానం సాంత్వనం హర్షణం భయం. 16. విస్మయో విస్మృతే ర్హేతో ర్నయంతి ప్రకృతం మనః, కామశోకభయక్రోధహర్షేర్ష్యాలోభసంభవాన్. 17. పరస్పరప్రతిద్వంద్వై రేభిరేవ శమం నయేత్, ఇష్టద్రవ్యవినాశాత్తు మనో యస్యోపహన్యతే. 18. తస్య తత్సదృశప్రాప్త్యా శాంత్యాశ్వాసైశ్చ తాం జయేత్.

పరిశుద్ధుఁడగువాఁ డున్మాదమున ఆచారమునుండి భ్రష్టుఁడైనచో తీక్ష్ణములగు నస్యక్రియలును అంజనములును తాడనములును మనస్సు బుద్ధి పూర్వవిషయముల సంస్మరణము మున్నగువానిఁ దెలుపు నుపాయములును హితకరములు. బెదిరించుట, భయపెట్టుట, అడిగినదాని నిచ్చుట, ఊరడించుట, సంతసపెట్టుట, భయము, ఆశ్చర్యము ఇయ్యవి విస్మృతిజనకము లగుటచేత మనస్సును పూర్వమువలె నుంచును. కామము దుఃఖము భయము కోపము సంతసము పిసినిగొట్టుతనము వీటిచేత బుట్టిన యున్మాదములను ఒకదానికొక్కటి విరుద్ధములగు పనులవలన శాంతించును. ప్రియవస్తువినాశనము వలన గలుగు మనోవిభ్రమములయందు ఆవస్తువుతో సమానము లగు వస్తువుల నిచ్చుట చేతను ఊరడింపు మున్నగువానిచేతను స్వస్థత కలుగును.

లేపమును ఘృతపానమును.

శ్లో. ప్రలేపోత్సర్జనాభ్యంగ ధూమాః పానం చ సర్పిషః. 19. ప్రయోక్తవ్యం మనోబుద్ధిస్మృతిసంజ్ఞా ప్రబోధనం, కల్యాణకం మహద్వాపి దద్యాద్వా చైతసం ఘృతం. 20. తైలం నారాయణం చాపి మహానారాయణం తథా.

నేతితో లేపనము నలుగు అంటికొనుట పొగ వేసికొనుట త్రాగుట మున్నగువానిని చేయవలయును. మనస్సు బుద్ధి జ్ఞాపకము తెలివి వీటిని గలిగించు క్రియలను చేయవలయును. కల్యాణఘృతమునైనను మహాకల్యాణఘృతమునైనను చైతసఘృతమునైనను ఉపయోగింపగావలయును,

కల్యాణఘృతము - క్షీరకల్యాణఘృతము.

శ్లో. విశాలా త్రిఫలా కౌంతీ దేవదార్వేలవాలుకం. 21. స్థిరా నతం రజన్యౌ ద్వే శారివే ద్వే ప్రియంగుకాః, నీలోత్పలైలామంజిష్ఠా దంతీదాడిమకేసరం. 22. తాలీశపత్రం బృహతీ మాలత్యాః కుసుమం నవం, విడంగం పృశ్నిపర్ణీ చ కుష్ఠం చందనపద్మకౌ. 23. అష్టావింశతిభిః కల్కైరేతై రక్షసమన్వితైః, చతుర్గుణం జలం దత్వా ఘృతప్రస్థం విపాచయేత్. 24. అపస్మారే జ్వరే కాసే శోషే మందానిలే క్షయే, వాతరక్తే ప్రతిశ్యాయే తృతీయకచతుర్థకే. 25. వమ్యర్శోమూత్రకృచ్ఛ్రే చ విసర్పోపహతేషు చ, కండూపాండ్వామయోన్మాదే విషమేహగరేషు చ. 26. భూతోపహతచిత్తానాం గద్గదానామరేతసాం, శస్తం స్త్రీణాం చ వంధ్యానాం ధన్య మాయుర్బలప్రదం. 27. అలక్ష్మీపాపరక్షోఘ్నం సర్వగ్రహనివారణం, కల్యాణక మిదం సర్పి శ్శ్రేష్ఠం పుంసవనేషు చ. 28. ద్విజలం సచతుః క్షీరం క్షీరకల్యాణకం త్విదం.

పాపరబుడమ త్రిఫలములు రేణుకలు దేవదారువు కూతురుబుడమ వాలుకము తగరము పసపు మ్రానిపసపు ప్రేంకణపుచెక్క నల్లకల్వలు ఏలకులు మంజిష్ఠము దానిమ్మ నాగకేసరములు తాడిశపత్రి పెద్దవాకుడు సంపెంగపూవులు (క్రొత్తవి) వాయువిడంగములు కోలపొన్న చెంగల్వకోష్ఠు చందనము పద్మాక్షము వీటిని 28 మిది యౌషధములను ఒక్కొక్క కర్షము చొ॥ తీసికొని కల్కముచేసి, ఒకద్రోణము నీళ్లలో 16పలముల నేతిని పోసి దీనిని పక్వముచేయవలయును. అపస్మారములు జ్వరములు శ్వాసకాసములు శోష అగ్నిమాంద్యము క్షయ వాతరక్తములు పీనస మూడునాల్గురోజులకు వచ్చు విషమజ్వరములు ఛర్ది మూలరోగము మూత్రకృచ్ఛ్రము చలిదిజిల పాండురోగము పిచ్చి విషము మేహరోగము వీటియందును భూతములవలన భయపడినవారికిని డగ్గుత్తుక వీర్యనష్టము లందును గొడ్డుబోతు లగుస్త్రీలకును శ్రేష్ఠము. ఇయ్యది ఆయుర్బలములను పెంపొందించును. దారిద్ర్యమును పాపమును పోగొట్టును. గ్రహబాధల నశింపఁజేయును. ఇయ్యది కల్యాణఘృతము. పురుషుల కత్యంతోపకారి యగునది. మఱియు నిందు నాల్గురెట్లు పాలను రెండురెట్లు నీటిని పోసి పక్వముచేసిన నిదియే క్షీరకల్యాణకఘృత మనఁబడును.

మహాకల్యాణకఘృతము.

శ్లో. ఏభ్య ఏవ స్థిరాదీని జలే పక్త్వైకవింశతిమ్, రసే తస్మిన్పచే త్సర్పిః గృష్టిక్షీరచతుర్గుణమ్. 29. వీరాద్విమాషకాకోలీ స్వయంగుప్తర్షభర్ధిభిః, మేదయా చ సమైః కల్కైః తత్స్యాత్కల్యాణకం మహత్. 30. బృంహణీయం విశేషేణ సన్నిపాతహరం పరం.

వెనుక చెప్పఁబడిన యౌషధముల భాగముల ప్రకారమే పాపరమొదలగు నిరువదియొక్క ఔషధములను నీటిలో పక్వముచేసి ఆరసములో తొలుచూరి యీనిన ఆవుపాలను నాల్గురెట్లును, పిల్లపిచ్చర మినుము ఆడవిమినుము కాకోలి దూలగొండి విత్తనములు ఋషభమను గంధద్రవ్యము ఋద్ధి మేద ఈయౌషధముల నన్నిఁటిని సమానభాగములుగా తీసికొని కల్కమును చేసి కలిపి సేవింపవలయును. ఇయ్యది మహాకల్యాణఘృత మనఁబడును. విశేషముగా వీర్యమును వృద్ధి నొందించును. సన్నిపాతజ్వరములను పోఁగొట్టును.

చైతస ఘృతము.

శ్లో. పంచమూల్యౌక కాశ్మర్యో రాస్నైరండత్రివృద్బలా. 31. మూర్వాశతావరీ చేతి క్వాథైర్ద్విపలకై రిమైః, కల్యాణకస్య చాంగేన తద్ఘృతం చైతసం ఘృతమ్. 32. సర్వచేతోవికారాణాం శమనం పరమం మతం, ఘృతప్రస్థోఽత్ర పక్తవ్యః క్వాథో ద్రోణాంభసా ఘృతాత్. 33. చతుర్గుణోఽత్ర సంపాద్యః కల్కః కల్యాణకేరితః.

పంచమూలములు గుమ్మడు సన్నరాస్న ఆముదపువేరు తెల్లతెగడ ముత్తువపులగము చాగ పిల్లపీచర వీటి నన్నిటిని రెండేసిపలముల చొ॥ తీసికొని కషాయమును చేసిన కల్యాణఘృతమున కంగముగా చైతసఘృత మనఁబడును. ఇయ్యది అన్నివిధములగు చిత్తవికారములను పోఁగొట్టును. దీనియందు (అనగా దీనిని సిద్ధముచేయుటలో) 16 పలముల నెయ్యి ద్రోణమునీళ్లతో కాచిన 64 పలముల కషాయములో కల్యాణఘృతకల్కము నాల్గింతలును తీసికొని పక్వము చేసి సేవింపవలయును.

మహాపైశాచిక ఘృతము.

శ్లో. జటిలా పూతనా కేశీ చారటీ మర్కటీ వచా. 34. త్రాయమాణా జయావీరా చోరకః కటురోహిణీ, వయస్థా శూకరీ ఛత్రా సాతిచ్ఛత్రా పలంకషా. 35. మహాపురుషదంతా చ వయస్థా నాకులీద్వయమ్,

కటుంభరా వృశ్చికాలీ స్థిరా చైవ చ తైర్ఘృతం. 36. సిద్ధం చాతుర్థికోన్మాదగ్రహాపస్మారనాశనమ్, మహాపైశాచికం నామ ఘృతమేతద్యథామృతం. 37. మేధాబుద్ధిస్మృతికరం బాలానాం చాంగవర్ధనమ్,

జటామాంసి కరకకాయలు మెట్టతామర దూలగొండి వస కలుక్రానుగ పచ్చిమినుము పిల్లపిచ్చర ఖురాసానివామము గడ్డిదవనము కటుకరోహిణి బ్రాహ్మి వారాహికంద వట్టివేళ్లు మెంతి లక్క పెద్దపీచర క్షీరకాకోలి రెండువిధము లగు ములకలును, చాగఫలమును శాలిపర్ణి వీటితో నేతిని పక్వము చేయవలయును. ఇయ్యది చాతుర్థికజ్వరములను పిచ్చి గ్రహదోషము అపస్మారములను నశింపజేయును. ఇయ్యది మహాపైశాచికమను ఘృతము. అమృతముతో సమానము. మతియును నిర్మలమగు బుద్ధినిచ్చును. స్మృతిని కలిగించును. బలమును అవయవములను పెంచును.

హింగ్వాదిఘృతము.

శ్లో. హింగుసౌవర్చలవ్యోషైః ద్వ్యపలాంశైః ఘృతాఢకం, చతుర్గుణే గవాం మూత్రే సిద్ధ మున్మాదనాశనమ్. 38.

ఇంగువ సౌవర్చలవణము శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు వీటిని రెండుపలములచొ॥ తీసికొని ఒక ఆఢకము నేతిని అంతకు నాలుగురెట్లు గోమూత్రమును చేర్చి ఘృతమును పక్వము చేయవలయును. ఇయ్యది యున్మాదములను పోగొట్టును.

లశునాద్య ఘృతము.

శ్లో. లశునస్యాపనష్టస్య తులార్ధం నిస్తుషీకృతమ్, తదర్ధం దశమూల్యాస్తు ద్వ్యాఢకేఽపాం విపాచయేత్. 39. పాదశేషే ఘృతప్రస్థం లశునస్య రసం తథా, కోలమూలక వృక్షామ్ల మాతులుంగార్ద్రకై రసైః. 40. దాడిమాంబు సురామస్తు కాంజికామ్లైః తదర్ధికైః, సాధయేత్త్రిఫలాదారులవణవ్యోష దీప్యకైః. 41. యవానీ చవ్య హింగ్వామ్లవేతసైశ్చ పలార్ధికైః, సిద్ధమేతత్పిబే చ్ఛూలగుల్మార్శోజఠరాపహం. 42. బ్రధ్నపాండ్వామయప్లీహ యోనిదోష క్రిమిజ్వరాన్, వాతశ్లేష్మామయాం శ్చాన్యాన్ ఉన్మాదాం శ్చాపకర్షతి. 48.

50 పలములు ఉల్లిగడ్డలను తెల్లగడ్డలనుగా తెచ్చి, పొట్టునొలిచి 25 పలముల దశమూలములను చేర్చి, రెండాఢకముల నీటిలో పక్వము చేయవలయును. నాల్గ

వభాగము నీరు మిగిలియుండగా 16 పలముల ఘృతమును 16 పలముల నుల్లిగడ్డల రసమును రేగు కురువేరు చింతపండు అల్లము వీటి రసమును దానిమ్మరసము మద్యము మజ్జిగ గంజి వీటిని 5పలములు తీసి పైదానియందు చేర్చి ఘృతమును పక్వము చేయవలయును. ఇయ్యది శూలములను గుల్మములను మూలరోగములను ఉదరరోగములను పోఁగొట్టును. బ్రధ్నరోగమును పాండురోగమును ప్లీహరోగమును యోనిదోషములను జ్వరములను వాతకఫరోగములను అన్నివిధము లగు నున్మాదములను తొలఁగఁద్రోయును.

పైశాచపు పిచ్చికి మంత్రాదులు.

శ్లో. సర్పిః పానాది రాగంతో ర్మంత్రాది శ్చేష్యతే విధిః, పూజాబల్యుపహారేష్టి హోమమంత్రాంజనాదిభిః 44. జయే దాగంతు మున్మాదం యథావిధి శుచి ర్భిషక్, కృష్ణామరిచసింధూత్థ మధు గోపిత్తనిర్మితమ్. 45. అంజనంసర్వభూతోత్థమహోన్మాదవినాశనం, దార్వీమధుభ్యాం పుష్పాభ్యాం కృతం చ గుడికాంజనమ్. 46. మరిచం వాతపే మాంసం సపిత్తం స్థిత మంజనం, వైకృతం పశ్యతః కార్యం దేవభూతహతస్మృతేః. 47. నింబపత్రవచాహింగు సర్పనిర్మోకసర్షపైః, ఢాకిన్యాదిహరో ధూపో భూతోన్మాదవినాశనః. 48. కార్పాసాస్థిమయూరపిచ్ఛబృహతీ నిర్మాల్యపిండీతకైః, త్వగ్వాంసీ విషదంశ విట్తృషవచా కేశాహినిర్మోకకైః, గోశృంగద్విపదంత హింగుమరిచైః తుల్యైస్తుధూపః కృతః, స్కందోన్మాదపిశాచరాక్షససురావేశ జ్వరఘ్నః స్మృతః. 49. బ్రహ్మరాక్షసజి న్నస్యం పక్వం త్రిఫల మూత్రజం, సాజ్యం భూతహరం నస్యం శ్వేతాజ్యేష్ఠాంబు సర్మితం. 50. దేవర్షి పితృగంధర్వై రున్మత్తస్య చ బుద్ధిమాన్, వర్జయే దంజనాదీని తీక్ష్ణాని క్రూర మేవ చ. 51.

ఆగంతుకమగు నున్మాదములయందు ఘృతపానము మున్నగునవి మంత్రము దేవపూజ బలికానుకలు ఇష్టి చేయుట హోమము చేయుట మున్నగువానితోను చికిత్స చేయవలయును. పిప్పళ్లు మిరియములు సైంధవలవణము తేనె గోరోచనము వీటితో చేయఁబడిన యంజనము భూతజమగు నున్మాదములను పోఁగొట్టును. మ్రానిపసపు యష్టిమధుకము తేనె వీటితో జిల్లేడుతో చేసిన యంజనము పైనిచెప్పఁబడిన ఫలములనిచ్చును. మ్రానిపసపు

చూర్ణమును నెలగోజాలు మిరియములలో నుంచి దానిని, వికారముగా చూచువారికి దేవతలవలన భూతములవలన మతిపోయిన వారికిని ఇచ్చిన, దోషములను హరించి మేలుకలిగించును. వేపాకు వస ఇంగువ పాముకుసుమ ఆవాలు వీటితో ధూపము వేసిన ఉన్మాదములు నశించును. ప్రతివిత్తులు నెమలిపింఛము తిప్పతీగె గంగోదకము మరువము లవంగపుపట్ట వంశలోచనము యవలపైనిపొట్టు వస పాముకుసుమ ఆవుకొమ్ము ఏనుగదంతము ఇంగువ మిరియములు వీటిని సమానభాగములుగా గైకొని పొడిచేసి పొగవేసిన స్కంధగ్రహదోషములను, ఉన్మాదము పిశాచములు దేవతలు రాక్షసులు మొ॥ ఆవేశముల జ్వరము వీనిని నశింపజేయును. పాపరబుడమపండును ఆవుపంచితములో నూరి నస్యవిధి చేసిన బ్రహ్మరాక్షసజనిత మగు ఉన్మాదము నశించును. శ్వేతజ్యేష్ఠ వీటినీటితో నస్యవిధిచేసిన భూతదోషములు నశించును. దేవతలు ఋషులు గంధర్వులు మున్నగువారిదర్శనముచే గలుగునున్మాదము గలవారలకు తీక్ష్ణములగు నంజనములను చేయరాదు.

ఇట్లు చక్రదత్తయందు ఉన్మాదాధికార ప్రకరణము ముగిసెను.

౨౧. అపస్మారాధికారము.

అపస్మారమునందు సామాన్యములగు నుపాయములు.

శ్లో. వాతికం వస్తిభిః ప్రాయః పైత్తం ప్రాయో విరేచనైః, శ్లైష్మికం వమనప్రాయై రపస్మార ముపాచరేత్. 1. సర్వత స్సువిశుద్ధస్య సమ్యగాశ్వాసితస్య చ, అపస్మారవిమోక్షార్థం యోగా న్సంశమనా న్ఛృణు. 2.

సాధారణముగా వాతపు టపస్మారములలో వస్తికర్మలచేతను పిత్తపుటపస్మారములలో విరేచనములచేతను శ్లేష్మాపస్మారములలో వాంతులచేతను చికిత్స చేయవలయును. అన్నివిధములను పరిశుద్ధుఁడు నగువానికి, చక్కఁగా నూపిరి వెడలెడివానికిని అపస్మారరోగమును తొలగించుట కుపాయములను చెప్పుచున్నాను వినుము.

అపస్మారమున కంజనాదులు.

శ్లో. మనోహ్వా తార్క్ష్యజం చైవ శకృత్పారావతస్య చ, అంజనం హం త్యపస్మార మున్మాదం చ విశేషతః. 3. యష్టీహింగువచావక్ర శిరీషలశునామయైః, సాజమూత్రై రపస్మారే సోన్మాదే నావనాంజనే. 4. పుష్యోద్ధృతం శునఃపిత్త మపస్మారఘ్న మంజనమ్, తదేవ సర్పిషా యుక్తం ధూపనం పరమం స్మృతమ్. 5.

మణిశిల రసాంజనము పావురపుపెంట వీటిని కాటుకచేసి నేత్రములఁ బెట్టుకొనినచో నపస్మారమును ఎక్కువగా పిచ్చిని పోఁగొట్టును. యష్టిమధుకము ఇంగువ వస గ్రంథితగరము శిరీషఫలము (అనగా దిరిసెనపండు) ఉల్లిగడ్డ చెంగల్వకోష్టు వీటిని మేకయుచ్చతో నూరి నస్యమును గాను అంజనము గాను ఉపయోగించినచో అపస్మారములును ఉన్మాదములును దూరము లగును. పుష్యనక్షత్రమునాడు కుక్కయొక్క పిత్తమును తెచ్చి, కనులకు కాటుకగా నుపయోగించినచో నపస్మారములు నష్టము లగును. లేకున్న ఆపిత్తమునందే నేయిని కలిపి ధూపమును వేసినయెడలను అపస్మారములు నష్టము లగును.

అపస్మారమునకు ధూపనవర్తులు.

శ్లో. నకులోలూకమార్జార గృధ్రకీటాహికాకజైః, తుండైః

పక్షైః పురీషై శ్చ ధూపనం కారయే ద్బుధః. 6. కాయస్థాన్ శారదాన్ ముద్గాన్ ముస్తోశీరయవాం స్తథా, సవ్యోషా న్బస్తమూత్రేణ పిష్ట్వా వర్తీః ప్రకల్పయేత్. 7. అపస్మారే తథోన్మాదే సర్పదంష్ట్రే గరార్దితే, విషపీతే జలమృతే చైతా స్స్యు రమృతోపమాః. 8. అపేతరాక్షసీకుష్ఠపూతనా కేశిచోరకైః, ఉత్సాదనం మూత్రపిష్టైః మూత్రైరేవావసేచనమ్. 9.

ముంగిస గ్రుడ్లగూబ పిల్లి గ్రద్ద సర్పము కాకి వీటియొక్క ముక్కులు ఱెక్కలు మలము వీటిచేత ధూపనమును చేయింపవలయును. నల్లతులసి శరదృతువులోని పెసలు తుంగముస్తలు వట్టివేళ్లు యవలు శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు వీటిని మేకయుచ్చతో నూరి ధూపనవర్తుల చేయవలయును. ఈవర్తులు అపస్మారమునందును ఉన్మాదమునందును పాముకాటునందును విషపానమునందు కృత్రిమవిషముల వల్ల నగు పీడలయందును నీళ్లలో చనిపోవుటయందును అమృతతుల్యములు. అనగా ప్రాణమిచ్చి బ్రదుకజేయునవి. తెల్లతులసి చెంగల్వకోష్ఠు కరక్కాయలు కచ్చూరములు వీటిని గోమూత్రముతో నూరికాని కేవలమొక్క గోమూత్రముతోగాని నలుగుపెట్టి ఆమూత్రములతోనే స్నానముచేయింపవలయును.

అపస్మారమునకు లేపనములు మున్నగునవి.

శ్లో. జతుకాశకృతా తద్వ ద్దగ్ధా ర్వా బస్తరోమభిః, అపస్మారహారో లేపః మూత్రసిద్ధార్థశిగ్రుభిః. 10. యః ఖాదే త్క్షీరభక్తాశీ మాక్షికేణ వచారజః, అపస్మారం మహాఘోరం సుచిరోత్థం జయే ద్ధ్రువమ్. 11. ఉల్లుంభితనరగ్రీవా పాశం దగ్ధ్వా కృతామసీ, శీతాంబునా సమం పీతా హ న్త్యపస్మార ముద్ధతమ్. 12. ప్రయోజ్యం తైలలశునం పయసా వా శతావరీ, బ్రాహ్మీరస శ్చ మధునా సర్వాపస్మారభేషజమ్. 13. నిర్దహ్య నిర్ధ్రివాం కృత్వా ఘాగికా మారనాలికామ్, తామమ్లసాధికాం ఖాద న్నపస్మార ముదస్యతి. 14. హృత్వాకోక్షిరుజాయస్య స్వేదో హస్తాదిశీతతా, దశమూలీజలం తస్య కల్యాణాజ్యం ప్రయోజయేత్. 15.

శిలాజిత్తు లక్క మేకవెంట్రుకలతో దగ్ధముచేసి వీటితో చేయఁబడిన వత్తి నుపయోగించిన మైఫలము నిచ్చును. ఆవాలు మునగచెక్క వీటిని గోమూత్రముతో నూరి

రైనను లేపనము చేయవలయును. పాలుత్రాగు స్వభావము గలవాడు తేనెతో వసపొడిని తినినచో భయంకరములును పురాణములునగు అపస్మారములు నిశ్చయముగా జయించును. ఉరిపోసికొని చచ్చిన మనుష్యుని ఉరిత్రాటిని దగ్ధముచేసి చేసినమసిచల్లనినీటితో సేవించినచో మిక్కిలి భయంకరము లగు నపస్మారములును నష్టములగును. తైలముతో నుల్లిగడ్డను గాని పాలలో పిల్లపీచరను గాని తేనెతో మండూకబ్రాహ్మిని గానిసేవించిన అపస్మారములను అన్నింటినిపోఁగొట్టును. మేకపాలలో ఆరనాళికల రసమును తీపి నిప్పులోవెచ్చచేసి పులుపు ఎక్కువఁగలుగు నట్లుగా చేసి సేవించిన యపస్మారములు తొలఁగును. హృదయము వడకుట నేత్రములలో పోటు చెమ్మటకారుట కాళ్లుచేతులు చల్లబారుట కలరోగికి దశమూలముల క్వాథమును గాని కల్యాణఘృతమును కాని ఈయవలయును.

స్వల్పపంచగవ్యఘృతము.

శ్లో. గోశకృద్రసదధ్యమ్లక్షీరమూత్రైస్సమైర్ఘృతం, సిద్ధం చాతుర్థికోన్మాదగ్రహాపస్మారనాశనమ్. 16.

ఆవుపేడరసము ఆవుపెరుగు ఆవుపాలు ఆవుపంచితము వీటిని సమాన భాగములను తెచ్చి ఆవునేతితో సిద్ధముచేసి సేవించినచో చాతుర్థికజ్వరములను ఉన్మాదములను గ్రహరోగములను అపస్మారరోగములను నశింపఁజేయును.

బృహత్పంచమూలఘృతము.

శ్లో. ద్వే పంచమూలే త్రిఫలారజన్యౌ కుటజత్వచమ్, సప్తపర్ణమపామార్గం నీలినీం కటురోహిణీం. 17. సంపాకం ఫల్గుమూలం చ పౌష్కరం సదురాలభమ్, ద్విపలాని జలద్రోణే పక్త్వా పాదావశేషితే. 18. భార్గీ పాఠా త్రికటుకం త్రివృతా నిచులాని చ, శ్రేయసీ మాఢకీం మూర్వాం దంతీ భూనింబచిత్రకౌ. 19. ద్వే శారివే రోహిషం చ భూతికం మదయంతికామ్, క్షిపే త్పిష్ట్వా ఽక్షమాత్రాణి తైః ప్రస్థం సర్పిషః పచేత్. 20. గోశకృద్రసదధ్యమ్ల క్షీరమూత్రైశ్చ తత్సమైః, పంచగవ్య మితి ఖ్యాతం మహత్తదమృతోపమం. 21. అపస్మారే జ్వరే కాసే శ్వయథౌ వుదరేషుచ, గుల్మార్శః పాండురోగేషు కామలాయాం హలీమకే. 22. అలక్ష్మీగ్రహరక్షోఘ్నం చాతుర్థకవినాశనమ్,

దశమూలములు త్రిఫలములు మ్రానిపసపు పచ్చిపసపు కొడిసెపట్ట ఏడాకుల యరటి ఉత్తరేణువేళ్లు పుష్కరమూలము నీలికటుకరోహిణి రేలచెక్క బ్రహ్మమేడి వీటిని రెండురెండు పలముల చొప్పున తీసికొని ద్రోణము నీటిలో వండి నాల్గవపాలు నీరు మిగిలియున్నప్పుడు గంటుభారంగి అగరుశొంఠి శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు తెల్ల తెగడ నీటిబ్రబ్బలి కరక్కాయలు చాగ దంతి నేలవేము చిత్రమూలము మనుబాల రోహిషమను కసవు వాము అడవిమల్లె వీనినన్నిటిని ఒక్కొక్క కాలపలము చొప్పున నూరి 16 పలముల నేతితో పక్వము చేయవలయును కాని ఘృతమును సిద్ధము చేయునప్పుడు ఆవుపేడరసము పెఱుగు పాలు గోమూత్రము వీటిని సమానభాగములను తీసికొని సిద్ధము చేయవలయును. ఇయ్యది బృహత్పంచగవ్య ఘృత మనఁబడును. అపస్మారములను జ్వరములను దగ్గులను శోఫలను ఉదరరోగములను బల్లలను మూలరోగములను పాండురోగములను కామెరలను హలీమక మను రోగమును దరిద్రమును గ్రహబాధలను పిశాచబాధలను చాతుర్థికజ్వరములను పోఁగొట్టును.

మహాచైతసఘృతము.

శ్లో. శణ త్రివృత్తథైరండో దశమూలీ శతావరీ. 24. రాస్నా మాగధికా శిగ్రు క్వాథ్యం ద్విపలికం భవేత్, విదారీమధుకం మేదే ద్వే కాకోల్యౌ సితా తథా. 25. ఏభిః ఖర్జూరమృద్వీకా భీరు యుంజాత గోక్షురైః, చైతసస్య ఘృతస్యాంగైః పక్తవ్యం సర్పిరుత్తమం. 26. మహాచైతససంజ్ఞం తు సర్వాపస్మారనాశనమ్, గరోన్మాదప్రతిశ్యాయ తృతీయకచతుర్థకాన్. 27. పాపాలక్ష్మ్యౌ జయేదేత త్సర్వగ్రహనివారణమ్, కాసశ్వాసహరం చైవ శుక్రార్తవవిశోధనం. 28. ఘృతమానః క్వాథవిధి రిహ చైతసవన్మతః, కల్కైశ్చైతసకల్కోత్థ ద్రవ్యైస్సార్థం చ పాదికః. 29. నిత్యం యుంజాతకాప్రాప్తా తాలమస్తక మిష్యతే.

జనుపవిత్తులు తెల్లతెగడ చిట్టాముదము దశమూలములు పిల్లపీచ్చర సన్నరాస్న పిప్పలి మునగ వీటితో చేసినకషాయములో యష్టిమధుకము మేద మహామేద నేలగుమ్ముడు కాకోలి క్షీరకాకోలి చక్కెర ఖర్జూరపుపండ్లు ద్రాక్ష పెద్దపీచర పల్లేరు వీటిని రెండు రెండుపలములను చైతసఘృతములో చెప్పఁబడిన ఔషధములను చేర్చి నేతిని బాగుగ పక్వము చేయవలయును. ఇది మహాచైతసఘృత మనఁబడును.

అన్నివిధములైన అపస్మారములను పోఁగొట్టును. విషమును పిచ్చిని పీనసను మూఁడేసి నాలుగేసిరోజులకు వచ్చువరసజ్వరములను పాపమును దారిద్ర్యమును పోఁగొట్టును.

దగ్గును శ్వాసను తొలఁగించును. వీర్యమును ఆర్తవమును శుద్ధము చేయును. దీనియందు నెయ్యి చేయవలసిన క్రమము, కషాయములు చేయురీతి చైతసఘృతములలోవలెనే.

కూష్మాండకఘృతము.

శ్లో. కూష్మాండకరసే సర్పిః అష్టాదశగుణే పచేత్, యష్ట్యాహ్వ కల్కం తత్పానం అపస్మారవినాశనమ్. 30.

పదునెనిమిదిరెట్లు గుమ్మడిరసములో యష్టిమధుకకల్కమును కల్పి నేతిని సిద్ధము చేయవలయును. దీనిని సేవించినచో అపస్మారములు నశించును.

బ్రాహ్మీఘృతము.

శ్లో. బ్రాహ్మీరసే వచా కుష్ఠ శంఖపుష్పీభి రేవచ, పురాణం మేధ్య మున్మాదగ్రహాపస్మారను ద్ఘృతమ్. 31.

మండూకబ్రాహ్మీరసములో వస కోష్ఠు యెర్రశిబినిక వీటికల్కమును వేసి మిక్కిలి ప్రాచీనమైన నేతిని చేర్చి పక్వము చేయవలయును. ఇది బుద్ధిని నిర్మలమునుగాచేయును. పిచ్చి గ్రహదోషము అపస్మారము వీటిని పోగొట్టును.

పలంకషాద్యతైలము.

శ్లో. పలంకషా వచా పథ్యా వృశ్చికాల్యర్కసర్షపైః, జటిలాపూతనా కేశీ లాంగలీహింగుచోరకైః. 32. లశునాతిరసా చిత్రా కుష్ఠైర్విడ్భిశ్చపక్షిణామ్, మాంసాశినాం ... థాలాభం బస్తమూత్రే చతుర్గుణే. 33. సిద్ధమభ్యం జనేతైల మపస్మారవినాశనమ్.

లక్క, వస, కరక్కాయలు, యర్రగలిజేరు, జిల్లేడాకులు, ఆవాలు, జటామాంసి, కోలవస, ఇంగువ, పుష్యాకుపొన్న, వురలగడ్డ, చాగఫలము, చిత్రమూలము, చెంగల్వకోష్ఠు, పక్షులరెట్టలు వీటితో దొరకినంతవరకు నాలుగురెట్లు మేకమూత్రములో తైలమునుచేర్చి సిద్ధముచేయవలయును. దీనినిఅంటుకున్నయెడల అపస్మారములునశించును.

తలంటులు.

శ్లో. అభ్యంగ స్సార్షపం తైలం బస్తమూత్రే చతుర్గుణే, సిద్ధం స్యా ద్గోశకృన్మూత్రైః పానోత్సాగన మేవ చ. 34.

నాలుగుపాళ్ల మేకమూత్రములో ఆవుపేడను, ఆవుపంచితమును కలిపి దానియందు పక్వము చేయఁబడిన ఆవనూనెను అంటుకొనినయెడల మేలు గలిగించును.

ఇట్లు చక్రదత్తయందు అపస్మారాధికారప్రకరణము ముగిసెను.

౨౨. వాతవ్యాధ్యధికారము.

వాతవ్యాధిలో సామాన్యోపాయము.

శ్లో. స్వాద్వమ్లలవణై స్స్నిగ్ధై రాహారై ర్వాతరోగిణః, అభ్యంగస్నేహ వస్త్యాద్యై స్సర్వా నే వోపపాదయేత్. 1. విశేషతస్తు కోష్ఠస్థే వాతే క్షారం పిబే న్నరః, ఆమాశయస్థే శుద్ధస్య యథా దోషహరీ క్రియా. 2. ఆమాశయగతే వాతే ఛర్దితాయ యథాక్రమం, దేయ షడ్ధరణా యోగ స్సప్తరాత్రం సుఖాంబునా. 3. చిత్రకేంద్రయవాః పాఠా కటుకాతివిషాభయాః, మహావ్యాధిప్రశమనో యోగ షడ్ధరణ స్స్మృతః. 4. పలదశమాంశో ధరణం, యోగోయం సౌశ్రుత స్తస్య, మాషేణ పంచగుంజక మానేన ప్రత్యహం సుయుగ్దేయః.

మధురము ఆమ్లము ఉప్పు గలిగి చిక్కగా నుండు ఆహారపదార్థముల నిచ్చియును, అభ్యంగనస్నానము తైలవస్తులు మున్నగువాని చేతను వాతరోగులకు చికిత్స సేయవలయును. కోష్ఠమున వాతము చేరినయెడల విశేషముగా మనుష్యుఁడు యవక్షారపదార్థములను చేర్చి త్రాగవలయును. ఆమాశయమునందు వాత ముండినయెడల ప్రవర్తులు మున్నగువాని ద్వారా శుద్ధునిగా నొనర్చి దోషమును పోఁగొట్టు క్రియల నాచరింపవలయును. ఆమాశయములో చేరియున్న వాతమునందు మొదల రోగికి ఛర్దిని చేయించి క్రమము ననుసరించి షడ్ధారణయోగమును నులివెచ్చనగు నీటితో చేర్చి ఏడు రాత్రులవఱకు ఇచ్చుచుండవలయును. చిత్రమూలము, కొడిసెపాలవిత్తులు, అగరు శొంఠి, కటుకరోహిణి, అతివస, కరక్కాయలు అను నీయోగమే షడ్ధారణయోగ మని చెప్పఁబడును. ఇయ్యది గొప్పవ్యాధులను నశింపఁజేయును. పలములో పదియవభాగము ధరణ మనంబడును. ఇయ్యది సుశ్రుతమతానుసారమగు మానము. ముప్పదిరెండు గురిగింజలయెత్తు చొ॥ ప్రతిదినమును ఇచ్చుచుండవలయును.

స్నేహన విరేచనములు, వస్తిశోధనాదులు.

శ్లో. పక్వాశయగతే వాతే హితం స్నేహవిరేచనమ్, వస్తయః శోధనీయాశ్చ ప్రాశాశ్చ లవణోత్తరాః. 6. స్నుహీలవణవార్తాకు స్నేహం శ్చన్నే ఘటే దహేత్, గోమయైః స్నేహలవణం తత్పరం వాతనా

శనం. 7. కార్యోవస్తిగతేచాపి విధి ర్వస్తివిశోధనః, త్వఙ్మాంసాసృక్ శిరాప్రాప్తే కుర్యాచ్చా సృగ్విమోక్షణం. 8. స్నేహోపానాహాగ్నికర్మ బంధనోన్మర్దనాని చ, స్నాయుసంధ్యస్థిసంప్రాప్తే కుర్యా ద్వాతే విచక్షణః. 9. స్వేదాభ్యంగావగాహాం శ్చ హృద్యం చాన్నం త్వగాశ్రితే, శీతాఃప్రదేహా రక్తస్థే విరేకో రక్తమోక్షణమ్. 10. విరేకో మాంసమేదఃస్థే నిరూహా శ్శమనాని చ, బాహ్యాభ్యన్తరతః స్నేహై రస్థిమజ్జగతం జయేత్. 11.

పక్వాశయమును పొందిన వాతరోగమునందు తైలము నిచ్చి ప్రవర్తిని చేయింపవలయును. వస్తికర్మలచేత శుద్ధి నొనర్పవలయును. ఉప్పు మాటు వెట్టుకొని భోజనమునకు ముందుగా తినుచుండవలయును. పంచలవణాలు జనుడుపాలు నేలములుకచముదు వీనిని వాసెనగట్టిన కుండలో వైచి తగులఁబెట్టి ఆచనుదు కలిసిన ఉప్పును సేవించిన వాతములను పోఁగొట్టును. వస్తిగత మగు వాతరోగమునందు వస్తులను శోధించు విధినే చేయవలయును. చర్మము మాంసము రక్తము నాడులు వీటిలో నున్న వాతరోగమునందు అభ్యంగనస్నానములను గాని, అవగాహనములను గాని చేయింపవలయును. చర్మము విషయమున ప్రాప్తించిన వాతరోగమున చక్కని యన్నమును పెట్టింపవలయును. రక్తమునందు చేరిన వాతరోగవిషయమున శీతలలేపములను ప్రవర్తుల కిప్పించుటలను రక్తమును వెడలించుటను చేయవలయును. మాంసమునందును మెదడునందును గలవాతము విషయములో ప్రవర్తుల కిచ్చుటయును వెళ్లగ్రక్కించుటయును శాంతించు వస్తువుల నుపయోగించుటయు నుత్తమములు. ఎముకలు మజ్జ వీటివిషయములో కలిగిన వాతరోగములయందు వెలుపలను లోపలను తైలము నుపయోగించవలయును.

విరేచనాదులు.

శ్లో. హర్షోన్నపానం శుక్రస్థే బలశుక్రకరం హితం, విబద్ధమార్గం శుక్రంతు దృష్ట్వా దద్యా ద్విరేచనం. 12. గర్భే శుష్కేతు వాతేన బాలానాం చాపి శుష్యతాం, సితామధుక కాశ్మర్యైః హిత ముత్థాపనే పయః. 13. శిరోగతేనిన్రులే వాత శిరోరోగహారీ క్రియా, వ్యాదితాస్యే హనుం స్విన్నా మంగుష్ఠాభ్యాం ప్రపీడ్యచ.14. ప్రదేశినీభ్యాం చోన్నమ్య చిబుకోన్నామనం హితం, అర్దితే నవనీతేన ఖాదే న్మాషేండరీం నరః. 15. క్షీరమాంసరసైర్భుక్త్వా దశమూలీరసం పిబేత్, స్నేహాభ్యంగశిరోవస్తిః పానస్యపరాయణః. 16. అర్దితం స జయే త్సర్పిః

పిబే న్నాత్తర భక్తికం, పంచమూలీ కృతః క్వాథో దశమూలీ కృతోఽథవా. 17. రూక్షస్వేద స్తథానస్యం మన్యాస్తంభే ప్రశస్యతే, వాతాద్వాగ్ధమనీ దుష్టా స్నేహగండూషధారణమ్. 18.

వీర్యమును పొందిన వాతమునందు సంతోషమును బలమును వీర్యమును పుట్టించు నన్నపానముల నీయవలయును. విశేషముగా వీర్యము వెడలు ద్వారముబిగిసికొనియున్నచో పరీక్షించి విరేచనముల కీయవలయును. వాతమువలన గర్భము ఎండియున్నను పిల్లలు శుష్కించి పోవుచున్నను వావిలి నేలగుమ్ముడు వీటితో సిద్ధము చేయఁబడిన పాల నీయవలయును. శిరమునందు గల వాతరోగమునందు శిరోరోగమును పోఁగొట్టు క్రియలను చేయవలయును. ముఖము పగిలిన ట్లుండినయెడల మోకాలికి చెమటను బుట్టించి బొటనవ్రేళ్లతో ఒత్తి ప్రదేశినివ్రేలిచేత ఎత్తిపట్టి క్రిందిపెదవిని ఎత్తియుంచుట మంచిది. వాతరోగముచేత పీడింపఁబడినవానికి మినపసున్ని నేతితో వండి తినిపింపవలయును. పాలు మాంసరసమును త్రాగనీమ్మట దశమూలముల కషాయమును త్రాగవలయును. తలంటింపికొనుట, శిరోవస్తి చేయించుట, కషాయమును త్రాగుట, నస్యవిధి వీని నాచరించువారు నేతిని త్రాగుచుండినచో వాతపీడితులు అయినను బ్రదికెదరు. పంచమూలముల కషాయము గాని దశమూలముల కషాయము గాని తీక్ష్ణమై వేడిచేసి చెమటఁ బుట్టించు నస్యమును గాని మన్యాస్తంభమందు ఇచ్చుట మంచిది. వాతమువలన మాటలను నాడులును చెడిపోయిన యెడల వీనితోనే స్నేహగండూషముల నిప్పించవలయును.

కల్యాణకలేహము.

శ్లో. సహరిద్రా వచా కుష్ఠం పిప్పలీ విశ్వభేషజం, అజాజీ చాజమోదాచ యష్టీమధుక సైంధవం. 19. ఏతాని సమభాగాని శ్లక్ష్ణచూర్ణాని కారయేత్, తచ్చూర్ణం సర్పిషాలోడ్య ప్రత్యహం భక్షయే న్నరః. 20. ఏకవింశతి రాత్రేణ భవే చ్ఛ్రుతిధరో నరః, మేఘదుందుభినిర్ఘోషో మత్తకోకిలసిస్స్వనః. 21. జడగద్గదమూకత్వం లేహః కల్యాణకో జయేత్, రుక్షస్త్రికస్పందగతం వాయుం మన్యాగతం తథా. 22. వమనం శాన్తి నస్యం చ కుశలేన ప్రయోజితః.

పసపు, వస, చెంగల్వకోష్ఠు, పిప్పళ్లు, శొంఠి, నల్లజీలకఱ్ఱ, వాము. మల్లంగి, యష్టిమధుకము, సైంధవలవణము వీటిని సమానభాగములుగా తీసికొని మెత్తగా పొ

డిచేసి దానిని నేతిలో పోసి చక్కగాఁ గలియఁబెట్టి ప్రతినిత్యమును భక్షింపవల యును. దీనిని ఇరువదియొక్క రోజు సేవించినవాడు శ్రుతధరుఁడు (అనఁగా విన్నదాని నెల్లను జ్ఞాపక ముంచికొనెడి వాఁడు) గా కాఁగలఁడు. మేఘముల బోలి గర్జన గల వాడుగను, మత్తకోకిలవలె మనోహరముగా మాటలాడఁగా గలవాడుగను అగును. మొద్దుబారుట, డగ్గుత్తికపడుట, నోట మాట వెడలకుండుట వీనిని ఈకల్యాణకలే హము పోఁగొట్టును. కటిప్రదేశములో వ్యాపించినదియును కంఠప్రదేశమునఁ గల దియు నగు వాతములను నశింపఁజేయును. మన్యాగతము లగు వాతములను నేర్పరియగు వైద్యుఁ డిచ్చిన నస్యవిధియును వమనమును నశింపచేయఁ గలుగును.

మాషబలాదిలేహము.

శ్లో. మాషబలా శూకశింబీ కతృణరాస్నాశ్వగంధోరుబూ కాణాం, క్వాథోనస్యనస్యనిపీతో రామథలవణాన్వితః కోష్ణః. 23. అపహరతి పక్షవాతం మన్యాస్తంభం సకర్ణనాదరుజం, దుర్జయమర్దిత వాతం సప్తాహా జ్జయతి చావశ్యం. 24.

కారుమినుములు ముత్తువపులగము దురదగొండి కామంచి సన్నరాస్న అశ్వగంధ ఆముదపువిత్తనములు వీటితో కషాయమును చేసి దానిలో ఇంగువ ఉప్పును వేసి కొద్దిగా వెచ్చచేసి త్రాగిన యెడల పక్షవాతము మన్యాస్తంభము చెవిపోటు వాతబాధ వీటి నేడురోజులలో నిశ్చయముగా పోఁగొట్టును. దీనిని మాషబలాదిలేహ మందురు.

అపతంత్రక దశమూలాదిక్వాథము.

శ్లో. దశమూలీ బలా మాష క్వాథం తైలాజ్యమిశ్రితం, సాయం భుక్త్వా పిబే న్నక్తం విశ్వాచ్యా మపబాహుకే. 25. మూలం బలాయాస్త్వథ పారిభద్రా త్తథాత్మగుప్తా స్వరసం పిబేద్వా, నస్యం తు యో మాంసరసేన దద్యా న్మాంసా దసౌ వజ్రసమానబాహుః. 26. మాషాత్మగుప్తకై రండ వాట్యాలకశ్రుతం పిబేత్, హింగుసైంధవసం యుక్తం పక్షాఘాతనివారణం. 27. బాహుశోషే పిబే త్సర్పిః భుక్త్వా కల్యాణకం మహత్, హృది ప్రకుపితే వాతే చాంశుమత్యాః పయో హితం. 28. హరీతకీ వచా రాస్నా సైంధవం చామ్లవేతసం, ఘృతమా త్రాసమాయుక్త మపతంత్రకనాశనం. 29.

దశమూలములు ముత్తువపులగము మినుము వీటితో చేసిన కషాయములో నూనెను నేతిని కలిపి భోజన మైన పిమ్మట సాయంకాలసమయమున నస్యముగా పీల్చిన యెడల ఒడలంతయు వ్యాపించునదియును, అపవాహకమను పేరు గలదియు నగువాత మునష్ట మగును. చిట్టిఆముదపు చెక్క దేవదారు చెక్క దూలగొండి వీటిరసమును త్రాగినను, మాంసపురసమును నస్యవిధి చేసినను గాని ఇట్లు ఒకమాసము రోజులు సేవించి నయెడల వజ్రసమానము లగు బాహువులు కలవాడు అగును. మినుములు చిట్టిఆముదపు విత్తులు ఆముదపువిత్తులు ముత్తువపులగము వీటికషాయములో ఇంగువ సైంధవలవణమును చేర్చిత్రాగినపక్షవాతములునశించును. బాహుశోషములయందుభోజనమైన పిమ్మట బృహత్కల్యాణ ఘృతమును త్రాగవలయును. గుండెలలో వాతప్రకోపము గలిగిన యెడల ముయ్యాకుపొన్న క్వాథమునుత్రాగినయెడల హితమగును. కరక్కాయలు వస సన్నరాష్ట్ర సైంధవలవణము అమ్లవేతసము వీటిని నేతితో చేర్చికొని సేవించినయెడల అపతంత్రకమను వాతరోగము నశించును.

స్వల్పరసోనపిండము.

శ్లో. పలమర్థం పలంచైవ రసోనస్య సుకుట్టితం, హింగుజీరక సింధూత్థైః సౌవర్చల కటుత్రయైః. 30. చూర్ణితైర్మాషకోన్మానై రవ చూర్ణ్య విలోడితం, యథాగ్ని భక్షితం ప్రాతః రుబూకక్వాథనుపానతః. 31. దినేదినే ప్రయోక్తవ్యం మాస మేకం. నిరంతరం, వాతరోగం నిహన్త్యాశు అర్దితం సాపతంత్రకం. 32. ఏకాంగరోగిణేచైవ తథా సర్వాంగ రోగిణే, ఊరుస్తంభే చగృధ్రస్యాం క్రిమికోష్ఠే విశేషతః. 33. కటీపృష్ఠామయం హన్యా దుదరం చ విశేషతః.

పొట్టుడదీసిన వెల్లుల్లిరసము ఒకటిన్నరపలము ప్రమాణము చొప్పునగాని, ఒకపలముచొప్పున గాని తీసికొని ఇంగువ జీలకఱ్ఱ సైంధవలవణము సౌవర్చలవణము శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్ళు వీటిని చూర్ణముచేసి ఒక్కొక్కమాషము చొప్పున వైదానియందుకలిపి కలియబెట్టవలయును. ఆపిమ్మట జఠరాగ్ని ననుసరించి ప్రాతఃకాలమున భక్షింపవలయును. ఆముదపువేళ్లకషాయమును అనుపానముగా చేసికొని దినదినము పుచ్చుకొనవలయును. ఇట్లొకమాసమువఱకు ఉపయోగించుచుండవలయును. ఇది వాతరోగమును అర్దితవాతమును శీఘ్రముగా పోగొట్టును. ఏకాంగరోగులను సర్వాంగవాతరోగులకు ఊరుస్తంభము గృధ్రసి యను రోగమునందును జంతువాతమునందును

మిక్కిలి హితకరము. కటిరోగము పృష్ఠరోగము ఉదరరోగము వీటిని ఎక్కువగా పోఁగొట్టును. దీనినే స్వల్పరసోనపిండ మనియెదరు.

దధ్యమ్లాది ప్రయోగము.

శ్లో. హన్తి ప్రాగ్భోజనా త్పీతం దధ్యమ్లం సవచోషణం. **34.** అపతానక మన్యోపి వాతవ్యాధిక్రమో హితః, వాతఘ్నై ర్దశమూల్యా చ నవం కుబ్జ ముపాచరేత్. **35.** స్నేహై ర్మాంసరసై ర్వాపి ప్రవృద్ధం తం వివర్జయేత్, పిప్పల్యాదిరజస్తూణీప్రతితూణ్యోః సుఖాంబునా. **36.** పిబే ద్వా స్నేహలవణం సఘృతం క్షారహింగు వా, ఆధ్మాన లంఘనం పాణితాప శ్చ ఫలవ ర్తయః. **37.** దీపనం పాచనం చైవ వస్తి శ్చాప్యత్ర శోధనః, ప్రత్యాధ్మానే తు వమనం లంఘనం దీపనం తథా. **38.** ప్రత్యష్ఠీలాష్ఠీలికయో రంత ర్విద్రధిగుల్మవత్.

దధ్యమ్లమునందు వస మిరియములు కలిపి అన్నము తినుటకు ముందుగా సేవింపవలయును. ఇయ్యది అపతానకమును పోఁగొట్టును. మఱియు నితరములగు వాతరోగములకును హితకరము. వాతముఁ బోఁగొట్టు మందులచేతను, దశమూలములచేతను, నూతన కుబ్జరోగములకు చికిత్స చేయవలయును. తైలములచేతను మాంసరసముల చేతను చికిత్స చేయవలయును. పెఱిగిన కుబ్జరోగములనువదలి పెట్టవలయును. తూణి ప్రతితూణి వాతములయందు పిప్పల్యాది గణముల యౌషధముల చూర్ణమును గోరువెచ్చనినీళ్లతోఁ గూడ తీసికొనవలయును. లేకపోయిన తైలములో యవక్షారమును కలుపుకొని కాని ఇంగువను యవక్షారమును నేతిలో కలిపికొనికాని త్రాగవలయును. ఆధ్మానవాతమునందు లంఘనముచేయుట చేతులతో కాచుట ఫలవర్తి నుంచుట ఇయ్యది మిక్కిలి హితకరములు. ప్రత్యాధ్మానవాతమునందు వమనము చేయించుటయును లంఘనము చేయించుటయును దీపనము చేయించుటయును హితములు. ప్రత్యష్ఠీల అష్ఠీల అనువాత రోగములయందును అంతర్విద్రధి గుల్మరోగములయందు వలెనే చికిత్సను చేయవలయును.

గృధ్రస్యాదులకు దశమూలాదిక్వాథములు.

శ్లో. దశమూలీ బలా రాస్నా గుడూచీ విశ్వభేషజం. **39.** పిబే దేరండతైలేన గృధ్రసీ ఖంజపంగుషు, శేఫాలికాదలైః క్వాథో మృద్వగ్నిపరిసాధితః. **40.** దుర్వారం గృధ్రసీరోగం పీతమాత్రం సముద్ధరేత్, పంచమూలీ కషాయం తు రుబూతైలం త్రివృద్ఘృతం. **41.** త్రివృత్తై ర్వాథవా యుక్తం గృధ్రసీగుల్మశూలనుత్, ఘృతం వార్ద్రికమాతు

లుంగ్యోరసం సచుక్రం సగుడం పిబేద్వా. కట్యూరుపృష్ఠత్రికగుల్మశూలగృధ్రస్యుదావర్తహరః ప్రదిష్టః. 42. తైలమేరండజం వాపి గోమూత్రేణ పిబేన్నరః, మాసమేకం ప్రయోగోఽయం గృధ్రస్యూరుగ్రహాపహః. 43. గోమూత్రైరండతైలాభ్యాం కృష్ణాపీతా సుచూర్ణితా, దీర్ఘకాలోత్థితాం హన్తిగృధ్రసీం కఫవాతజాం. 44. అశ్నాతి యో నరః సిద్ధామేరండతైలసాధితాం, వార్తాకం గృధ్రసీఖిన్నః పూర్వామాప్నోత్యసా గతిం. 45. పిష్ట్వైరండఫలం క్షీరే సవిశ్వం వాఫలం రుబోః, పాయసో భక్షితః సిద్ధో గృధ్రసీకటిశూలనుత్. 46. రాస్నాయాస్తు పలం చైకం కర్షాన్పం చచ గుగ్గలోః, సర్పిషా వటుకాం కృత్వా ఖాదేద్వా గృధ్రసీహరాం. 47.

దశమూలములు ముత్తువపులగము సన్నరాస్న తిప్పతీగె శొంఠి వీటిచూర్ణమును ఆముదముతో సేవించిన గృధ్రసి పంగువాతము ఖంజవాతములయందు హితమగును. లేతమంటచేత కాచఁబడిన నల్లవావిలాకు కషాయము అతిభయంకరములగు గృధ్రసులను పోఁగొట్టును. గురుపంచమూలముల క్వాథమునందు ఆముదము తెల్లతెగడ కలిపి కాని కేవలము తెల్లతెగడను కలిపికొని కాని త్రాగినయెడల గృధ్రసులను గుల్మరోగములును శూలరోగములను నశింపఁజేయును. నేతినిగాని తైలమునుగాని అల్లము మాదీఫలరసములోగాని బెల్లమును కలిపికొని త్రాగినయెడల నడుములు తొడలు ముడ్డి కటిప్రాంతము వీటియందు పుట్టిన గృధ్రసిని శూలరోగమును ఉదావర్తమును హరించునని చెప్పఁబడినది. లేక ఆముదమును ఆవుపంచితములో కలిపికొని త్రాగవలయును. ఇట్లొక నెలరోజులు చేసినచో గృధ్రసి తొడలుపట్టుకొని పోవుటలను నశింపఁజేయును.

ఆవుపంచితములో ఆముదముతో నూరఁబడిన పిప్పలి చూర్ణమును కలిపి త్రాగినయెడల తడవుకాలమునుండి యుండిన కఫవాతముల వలని గృధ్రసిని పోఁగొట్టును. గృధ్రసీబాధచేత పీడింపఁబడిన మనుష్యుఁడు ఆముదమునందు సాధింపఁబడిన నేలములకను సేవించినయెడల సుఖమునొందును. ఆముదము గింజలను పాలలో నూరిగాని శొంఠిని చేర్చికొని ఆముదపుగింజలను పరమాన్నముగా చేసికొనిగాని భక్షించినయెడల గృధ్రసులును కటిశూలలును నశించును. సన్నరాస్న ఒకపలము గుగ్గులము ఒకటింగాలు పలము వీటిని నేతితో కలిపి మాత్రలను కట్టి తినినయెడల గృధ్రసులు నశించును.

గృధ్రసియం దితరములగు నుపాయములు.

శ్లో. గృధ్రస్యార్తం నరం సమ్యక్పాచనాద్యై ర్విశోధితం, జ్ఞాత్వా నరం ప్రదీప్తాగ్నిం వస్తిభి స్సముపాచరేత్. 48. నాదౌ వస్తివిధిం కుర్యా ద్యావ దూర్ధ్వం న శుద్ధ్యతి, స్నేహో నిరర్థక స్తస్య భస్మ

న్యేవ హన్తి రుగ్ధ్రా. 49. గృధ్రస్యార్తస్య జంఘాయాః స్నేహ స్వేదేకృతే భృశమ్, పద్భ్యాం నిర్మథితాయాశ్చ సూక్ష్మమార్గేణ గృధ్రసీ. 50.

గృధ్రసి చేత బీడింపఁబడిన మనుష్యుని చక్కఁగా పాచనమున్నగు వానిచేత శోధించి జఠరాగ్ని చక్కఁగా నుండినవాఁడైనచో వస్తికర్మలను చేయవలయును. ఊర్ధ్వ భాగము శుద్ధమగువఱకును వస్తికర్మను చేయరాదు. చేసిన యెడల బూడిదలో పోసిన నేయివలె నిష్ఫల మగును. గృధ్రసీపీడితుఁ డగువానికి పిక్కలకు మిక్కిలి చెమట కలిగింపవలయును. కాళ్లను చక్కఁగా మర్దింపవలయును.

గృధ్రసికి దాహాదిక్రియలు.

శ్లో. అవతార్యాంగులౌ సమ్యక్కనిష్ఠాయాం శనై శ్శనైః, జ్ఞాత్వా సమున్నతం గ్రంథిం కండరాయాం వ్యవస్థితం. 51. తం శస్త్రేణ విదార్యాశు ప్రవాళాంకురసన్నిభం, సముద్ధృత్యాగ్నినా దగ్ధ్వా లింపేద్యష్ట్యాహ్వచందనైః. 52. విధ్యేచ్ఛిరా మింద్రవస్తే రధస్తా చ్చతురంగులేః, యది నోపశమం గచ్ఛే ద్దహే త్పాదకనిష్ఠికాం. 53.

చిటికెనవ్రేలియందు మెల్లమెల్లగా దించి కండరమునందున్న ముడిని ఎత్తుగానున్నయెడల శస్త్రముచేసి తీసివేయవలయును. పిమ్మట లేతచిగురుతో సమానముగా నొత్తిపెట్టిచి నిప్పులో కాల్చిన యష్టిమధుకము మంచిగంధములతో పూయవలయును. ఇంద్రవస్తికోలకు క్రింద నాలుగు అంగుళముల నరమును వ్యధనము చేయవలయును. ఇట్లైనను కుదురనియెడల కాలిచిటికెనవ్రేలిని కాల్పవలయును.

కటిశూలలయందు సామాన్యోపాయములు.

శ్లో. తగరస్య శిఫా మార్ద్రాం, పిష్ట్వాతక్రేణ యః పిబేత్. వంక్షణానిలరోగార్తః సక్షణా దేవ ముచ్యతే. 54. దశమూలీకషాయేణ పిబే ద్వా నాగరాంభసా, కటుశూలేషు సర్వేషు తైలమేరండసంభవమ్. 55. విశ్వాచ్యాం ఖంజపఙ్గ్వోశ్చ దాహే హర్షే చ పాదయోః, క్రోష్టుశీర్షవికారే చ వికారే వాతకంటకే. 56. శిరాం యథోక్తాం నిర్వ్యధ్య చికిత్సా వాతరోగనుత్.

గ్రంథితగరము చెట్టుయొక్క వేళ్ళనుతీసికొని మజ్జిగతో నూరి అండసంధియందు వాతరోగముకలవాఁడు సేవింపవలయును. ఇయ్యది వాతబాధను తక్షణమే యుపశమిం

పజేయును. అన్నివిధము లగు నడుముల పోటులయందును ఆముదమును దశమూలముల కషాయముతో గాని శొంఠి కషాయముతోగాని సేవింపవలయును. విశ్వాచిఖంజము పంగురోగము దాహము పాదహర్షము క్రోష్టు శిరోవికారము వాతవికారము వీటి యందు పైనిచెప్పఁబడిన చోప్పున శిరలను వ్యధించి చికిత్సను చేసిన వాతరోగములు నశించును.

ఆదిత్యపాకగుగ్గులువటకము.

శ్లో. గుగ్గులుం క్రోష్టు శీర్షంతు గుడూచీ త్రిఫలాంభసా. 57. క్షీరేణైరండతైలం వా పిబేద్వా వృద్ధదారుకం, రక్తావసేచనం కుర్యా దభీక్ష్ణం వాతకంటకే. 58. పిబే దేరండతైలం వా దహేత్సూచీభి రేవ వా, ఖల్యాం స్నిగ్ధామ్లలవణైః స్వేదమర్దోపనాహనం. 59. పృథక్ప లాంశా త్రిఫలా పిప్పలీచేతి చూర్ణితం, దశమూలాంబునా భావ్యం త్వగేలార్ధపలాన్వితం. 60 దత్వా పలాని పంచైవ గుగ్గులో ర్వటకీకృ తః, ఏష మాంసరసాభ్యా సాద్వాతరోగా న్విశేషతః. 61. హన్తి సం ధ్యస్థి మధ్యస్థా న్వృక్షు మింద్రాశని ర్యథా, భావ్యద్రవ్యసమం క్వా థ్యం క్వాథోష్టాంశస్తు తేన చ. 62. ఆర్ద్రం యావద్దినం భావ్యం స ప్తాహం భావనావిధిః,

క్రోష్టువాతమునందు తిప్పతీగె త్రిఫలములు వీటి కషాయముతో గుగ్గులమును గాని ఆముదపువేళ్లకషాయముతోగాని విదారి కందపాలతో గలిపికాని త్రాగవలయును. లేనిచో సూదులతో కాల్పవలయును. ఖల్లీవాతమునందు తైలము పులుపు ఉప్పు వీటి స్వేదనమును చేయుట కాని మర్దనము చేయుటకాని పిసుకుట కాని చేయవలయును. కరక్కాయలు తాడి ఉసిరిక పిప్పళ్లు ఇవి యన్నియును ఒకపలము తీసికొని చూర్ణము ను చేసి దశమూలముల కషాయముతో తడిపి పిమ్మట దాల్చినచెక్క ఏలకులు జాపత్రి వీటి నన్నిటిని అర్ధపలముచొ॥ కలిపి 5పలముల శుద్ధమహిసాక్షిగుగ్గిలమును కలిపి ఉండ లు కట్టవలయును. ఈయుండలను మాంసరసముతోకూడ అభ్యసించి వాతరోగములలో సేవించిన వాతములు నశించును. కీళ్ళు ఎముకలు మెదడు వీనిలోనున్న వాతమును పోఁ గొట్టును. ఇంద్రుఁడు వృక్షముల నఱికినట్లే భావనచేయదగు ద్రవ్యముతో సమానముగా నీకషాయమును పెట్టవలయును. ఎనిమిదిపాళ్లకషాయములోనానవైచిబాగుగానాన్చి ఇట్లు ఏడు రాత్రులు భావన చేయవలయును. ఇయ్యది ఆదిత్యపాక గగ్గులువటకము అనఁబడును.

దీనితరువాత గొన్ని ప్రతులలో నీ క్రిందిగీతి నధికపాఠమున్నది.

శ్లో. కుష్ఠసైంధవయోః కల్కః చుక్రతైలసమన్వితః,
సుఖోష్ణో మర్దనే యోజ్యః ఖల్లీశూలనివారణః.

ఇది 'ఖల్యాం సిద్ధామ్లలవణైః' అన్నశ్లోకమునకు పైనఁగలదు.

త్రయోదశాంగ గుగ్గులము.

శ్లో. ఆహాశ్వగంధాహపుషా గుడూచీ, శతావరీ గోక్షుర వృద్ధదారకం, రాస్నా శతాహా సశఠీ యమానీ సనాగరాశ్చేతి సమైశ్చ చూర్ణమ్. 63. తుల్యం భవేత్కౌశిక మత్ర మధ్యే దేయం తథా సర్పిరణోర్ధభాగం, అర్ధాక్షమాత్రం త్వథ తత్ప్రయోగాత్ కృత్వానుపానం సురయాథయూషైః. 64. మద్యేన వా కోష్ణజలేన వాథ క్షీరేణ వా మాంసరసేన వాపి, కటిగ్రహే గృధ్రసి బాహుపృష్ఠే హనుగ్రహే జానుని పాదయుగ్మే. 65. సంధిస్థితే చాస్థిగతే చ వాతే మజ్జాగతే స్నాయుగతే చ కుష్ఠే, రోగాన్ జయేద్వాతకఫానువిద్ధాన్ వాతేరితాన్ హృద్గ్రహయోనిదోషాన్. 66. భగ్నాస్థివిధ్వేషు చ ఖంజవాతే త్రయోదశాంగం ప్రవదన్తి తజ్జ్ఞాః.

పెన్నేరు తిప్పతీగె బోడతరము సిల్లపీచర పల్లేరు పెద్దదేవదారు సన్నరాష్ట్ర సోంపు వట్టివేళ్లు కచ్చూరము యవాని శొంఠి ఇవి యన్నియును సమాన భాగములుగా తీసికొని చూర్ణము చేయవలయును. ఈచూర్ణముతో సమానముగా గుగ్గులమును గుగ్గులములో నర్ధభాగమును నేయిని కలిపి ఆపిమ్మట 6 మాషముల యెత్తు ప్రతిదినమును తినవలయును. ఇందు మద్యమును అనుపానముగా గ్రహింపవలయును. లేకున్నచో కల్లుతో గాని వెచ్చని నీటితో గాని పాలతో గాని మాంసరసముతో గాని కటిగ్రహమునందును గృధ్రసియందు బాహుమూలములయందలి వాతమునందును పృష్ఠగ్రహము హనుగ్రహము జానుగ్రహము పాదగ్రహము సంధిగతవాతము అస్థిగతవాతము మజ్జాగతవాతము స్నాయువాతము కుష్ఠము మున్నగు వాతకఫముల వృద్ధిచేత నగు రోగములయందును మేలుకలిగించును. వాతప్రేరితములగు హృద్రోగములలోను యోనిదోషములలో ఖంజవాతములలోను ఈత్రయోదశాంగగుగ్గులము ఉత్తమ మగు గుణము నిచ్చునని వైద్యులు చెప్పుచున్నారు.

వాతహరోపాయములు.

శ్లో. జిత్వా పరకమగ్రే తు వాతే వాతహరం హితం, అన్నావృతే త్రదుల్లేఖో దీపనం పాచనం లఘు. 67. సుప్తివాతే త్వసృఙ్మోక్షం కారయేద్బహుశో భిషక్, దిహ్యాచ్చ లవణాగారధూమైస్తైలవిమర్దితైః. 68. సర్పిస్తైలవసామజ్జపానాభ్యంజనవస్తయః, స్వేదాః స్నిగ్ధాని వాతంగ స్థానం ప్రావరణానిచ. 69. రసాః పయాంసి భోజ్యాని స్వాద్వమ్లలవణాని చ, బృంహణం యత్తు తత్సర్వం ప్రశస్తం వాతరోగిణాం. 70. పటోలపాలకైర్యోషో వృష్యో వాతహరో లఘుః, నాటిక్యాలకీకృతో యూషః పరం వాతవినాశనః. 71. బలాయాః పంచమూలస్య దశమూలస్య వా రసే, అజాశీర్షాంబుజానూపక్రవ్యాదపిశితైః పృథక్. 72. సాధయిత్వా రసాన్ స్నిగ్ధాన్ దధ్యమ్లవ్యోషసంస్కృతాన్, భోజయేద్వాతరోగార్తం తైర్వ్యక్తలవణైర్నరం. 73. పంచమూలీబలాసిద్ధం క్షీరం వాతామయే హితం, వాజిగంధా బలా స్థిరా దశమూలీమహౌషధం. 74. ద్వే గృధ్రనఖ్యౌ రాస్నా చ గణో మారుతనాశనః.

సుప్తివాతమునందు నెత్తురును వెడలించుటను చేయవలయును. ఉప్పు పొగచూరు వీటిని తైలముతో మర్దించి పట్టు వేయవలయును. నేయి నూనె వస మజ్జ వీటిని త్రాగవలయును. తలంటులు వస్తికర్మలు చెమటపట్టుట నున్నని పదార్థములు అనగా కంబళి మున్నగు నున్నివస్త్రములతో స్వేదమును కలుగఁజేయుట తైలముచేత మర్దించుట కంబళిమున్నగు వానిని కప్పికొనుట రసపదార్థములు పాలు తీపి పులుపు ఉప్పు భుజించుట పుష్టికరములగు పదార్థముల నుపయోగించుటయును వాతరోగుల కుహితకరములు. చేదుపొట్ల చిత్రమూలము వీటితో చేసినగంజి హితమును చేయును. వాతమును పోఁగొట్టి తేలికనిచ్చును. ముత్తువపులగముతో చేసిన కషాయముగాని గంజిగాని మిక్కిలియును వాతరోగములను నశింపఁజేయును. ముత్తువపులగము పంచమూలముల యొక్కగాని దశమూలముల రసము నందుగాని మేక మాంసపు నీరునుగాని నీటిప్రదేశములయందుండు జీవముల మాంసమును గాని స్వీకరించి 100 పలములు తీసికొనవలయును. పెరుగు శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లును చేర్చి సిద్ధముచేసి పిమ్మట నుప్పునుకలిపి క్రొత్తగా నగు వాతరోగములయందు తినిపింపవలయును. పంచమూలములు ముత్తువపులగము వీటితో సిద్ధము చేయఁబడిన పాలు వాతరోగములయందు హితకరములు.

పెన్నేరు మత్తువపులగము దశమూలములు శొంఠి నల్లయుప్పి తెల్లయుప్పి సన్నరాష్ట్ర ఇయ్యవి వాతనాశకములు.

కోలాదిప్రదేహము.

శ్లో. కోలం కుళుత్థం సురదారు రాస్నా మాషా ఉమా తైలఫలా నికుష్ఠం, వచాశతాహ్వే యవచూర్ణ మమ్లముష్ణాని వాతామయినాం ప్రదేహః, అనూపవేశవారోష్ణ ప్రదేహో వాతనాశనః. 75.

రేగులు, ఉలవలు, దేవదారు, సన్నరాష్ట్ర, మినుములు, కోష్టు, వస, పిల్లపీచర, యవలు వీటిని చూర్ణమును చేసి లేపనచేసిన శ్రేష్ఠము. జలప్రదేశములయందుండు జీవముల మాంసముతో సంభారమును చేసి వెచ్చచేసి లేపముచేసిన వాతరోగములు నశించును.

సాల్వనస్వేదః.

శ్లో. నిరస్థిపిశితంపిష్టం స్విన్నం గుడఘృతాన్వితం. కృష్ణామరీచసంయుక్తం వేశవార ఇతి స్మృతః. 76. కాకోల్యాది స్స వాతఘ్న స్సర్వామ్లద్రవ్యసంయుతః, సానూపమాంసః సుస్విన్నః సర్వస్నేహసమన్వితః. 77. సుఖోష్ణః స్పష్టలవణః సాల్వనః పరికీర్తితః, తేనోపనాహం కుర్వీత సర్వదా వాతరోగిణాం. 78. వాతఘ్నే భద్రదార్వాదిః కాకోల్యాది స్తు సౌశ్రుతః, మాంసే నాత్రౌషధం తుల్యం యావ దామ్లేన చామ్లతా. 79. పట్టీ స్యా త్స్వేదనార్థం చ కాంచికా ద్యమ్ల మిష్యతే, చతుస్స్నేహో త్ర తావా న్స్యాత్ సుస్విన్నత్వం యతోభవేత్. 80. సమస్తం వర్గ మర్ధం వా యథాలాభ మథాపి వా, ప్రయుంజీతేతి వచనం సర్వత్ర గణకర్మణి. 81.

ఎముకలులేని మాంసమును నూరి వెచ్చఁజేసి బెల్లమును నేతిని కలిపి, పిప్పళ్లు మిరియములు చేర్చినయెడల వేశవారము ఆగును (అనగా కూరలలో వేయు సాంబారు అనఁబడును). అన్నివిధము లగు పులివస్తువులతో చేర్చిన కాకోల్యాదిగణము వాతమును పోఁగొట్టును. నీటిప్రదేశపు జంతువుల మాంసమును బాగుగా వండి దానిలో తైలమును కలిపి ఉప్పు కలిపినయెడల నయ్యది సాల్వన మనఁబడును. ఈసాల్వనముచేత వాతరోగులకు చెమటపట్టునట్లు కాచవలయును. భద్రదారువు మొదలగు వస్తువులు కాకోల్యాదిగణ మని సుశ్రుతుని యభిప్రాయము. ఇయ్యది వాతమును పోఁగొట్టును. ఈసాల్వనమందు మాంసముతో సమానముగా నౌషధమును వాడవలయును. పుల్లవాని

తో కూడినంతవఱకు పులుపు నీయ వలయును. ఇట్టిది స్నేహమునకై తగినది. ఇందులో గంజిమొదలగునది ఆమ్లమని తెలియఁదగినది. ఈసాల్వనమునందు చక్కగా తడియు నంతతైలము నుపయోగింపవలయును. గణములయందు సంపూర్ణవస్తువులు గాని సగము వస్తువులుగాని ఎంతదొఱికిన నంతవఱకు గాని చేకొనవలయు నని శాస్త్రసంప్రదాయానుసార మగు మాట కలదు.

అశ్వగంధాఘృతము.

శ్లో. అశ్వగంధాకషాయే చ కల్కే క్షీరచతుర్గుణం,
ఘృతం పక్వం తు వాతఘ్నం వృష్యం మాంసవివర్ధనం. 92

పెన్నేరు గడ్డలతో చేసినకషాయములో కాని కల్కములోఁగాని నాలుగురెట్ల పాలను కలిపి అందు పక్వముచేసిన నేతిని సేవించిన వాతరోగములు నశించును. బలము కలుగును. కండలను పెంచును.

దశమూలఘృతము.

శ్లో. దశమూలస్య నిర్యూహే జీవనీయైః పలోన్మితైః, క్షీరేణ చ ఘృతం పక్వం తర్పణం పవనార్తినుత్, క్వాథోఽత్ర త్రిగుణః సర్పిః ప్రస్థః సాధ్యః పయ స్సమః. 93.

దశమూలముల కషాయములో జీవనీయగణము యొక్క ఔషధములను ఒక్కొక్క పలము చొ॥ తీసికొని పాలనందు జేర్చి దానిలో నేతిని పోసి పక్వము చేయవలయును. ఈఘృతము తృప్తిని కలిగించును. వాతరోగములను పోఁగొట్టును. ఈఘృతము చేయునప్పుడు మూడురెట్ల కషాయములో ఒకప్రస్థము నేయిని పాలను కలిపి పక్వము చేయవలయును.

ఛాగలాదిఘృతము.

శ్లో. ఆజం చర్మవినిర్ముక్తం త్యక్తశృంగఖురాదికం, పంచమూలీ ద్వయం చైవ జలద్రోణే విపాచయేత్. 94. తేన పాదావశేషేణ ఘృతప్రస్థం విపాచయేత్, జీవనీయై స్సకల్కైర్ద్వైః క్షీరం చైవ శతావరీం. 95. ఛాగలాద్య మిదం నామ్నా సర్వవాతవికారనుత్, అర్దితే కర్ణశూలే చ బాధిర్యే మూకమిన్మనే. 96. జడగద్గదపంగూనాం ఖంజే గృధ్రసి కుబ్జయోః, అపతానేఽపతంత్రే చ సర్పిరేతత్ప్రశస్యతే.97. ద్రోణే ద్రవ్యతులాశ్చత్వా స్స్యా చ్ఛాగదశమూలయోః, పృథక్తులార్ధం యష్ట్యాహ్వాద్వయం దేయం ద్విధోక్తితః. 98.

చర్మము కొమ్ములు గిట్టలు మొదలగువానిని తీసివైచిన మేకమాంసమును దశమూలములను తీసికొనివచ్చి ద్రోణపరిమితమగు జలములో పచనముచేసి పాద్యవభాగపు నీరు మిగిలియుండగా 16 పలముల నేతినిచేర్చి వండి పక్వమగు సమయములో జీవనీయ గణమునందలి యౌషధములను ముత్తవపులగను పాలు పిల్లపిచ్చర వీటిని కలిపి నేతిని సిద్ధము చేయవలయును. ఇయ్యది ఛాగలాద్యఘృతమనఁబడును. అన్నివిధములగు వాతవికారములను పోఁగొట్టును. అర్దితవాతము కర్ణశూలము చెవిటితనము మూగతనము మినమిన రోగము మొద్దుబాఱుట దగ్గుత్తిక పంగుత్వము పొట్టి గృధ్రసి అపతానము అపతంత్రము మున్నగు వానియందు ఈఘృతము మిక్కిలి మంచి దని కొనియాడఁబడినది. ద్రోణపరిమితజలములో 100 పలముల పైనిఁ జెప్పిన మేకమాఁసమును దశమూలములు ముత్తువపులగము జీవనీయగణపు ఔషధములు ఏబదిఏబదిపలముల చొప్పునను చేర్పవలయును. ఇయ్యదియే ఛాగలాద్యఘృతము అనఁబడును.

ఏలాదితైలము.

శ్లో. ఏలా మురా సరలశైలజదారు కౌంతీ చండా శటీ నలద చంపక హేమపుష్పైః, స్థౌణేయగంధ రసపూతిదలా మృణాల శ్రీవాస కుందురు నఖాంబు వరాంగ కుష్ఠం. 99. కాళీయకం జలదకర్కటచందనశ్రీ జ్జాత్యాః ఫలం సఫికసం సహకుంకుమం చ, పక్వా తురుష్క లఘులాం భతయా వినీయ తైలం బలాక్వథనదుగ్ధయుతం చ దధ్నా. 100. సార్ధం పచేత్తు హిత మేత దుదాహరన్తి వాతామయేషు బలవర్ణ వపుః ప్రకారి,

ఏలకులు తాళపత్రి దేవదారు శిలాజిత్తు రేణుక అను గంధద్రవ్యము, చోర పుష్పి కచ్చూరము జటామాంసి సంపెంగ నాగకేసరములు దవనము జవ్వాది కస్తూరి జాపత్రి వట్టివేరు శ్రీవాసమను గుగ్గులుధూపము కిక్కిసగడ్డి నఖమను గంధద్రవ్యము కురువేరు లవంగపుపట్ట చెంగల్వకోష్ఠు మ్రానిపసపు తుంగముస్తలు కర్కాటకశృంగి చందనము లవంగము జాజికాయ మంజిష్ఠ కుంకుమపువ్వు వీటిని భాగములచొప్పున దొఱకినంతవఱకు తెచ్చి కల్కమును చేసి దానిలో ముత్తువపులగపుకషాయమును పాలను పెఱుగును చేర్చి వండి తైలమును సిద్ధము చేయవలయును. ఇయ్యది వాతరోగములలో హితకరము. బలమును కాంతిని శరీరమును వృద్ధి నొందించును.

బలాశైరీయతైలములు.

శ్లో. బలా నిఃక్వాథకల్కాభ్యాం తైలం పక్వం పయోన్వితం, సర్వవాతవికారఘ్న మేవం శైరీయపాచితమ్. 101.

ముత్తువపులగపు కషాయము కల్కము వీనిలో పాలను కలిపి అందు చమురును పోసి వండవలయును. ఇయ్యది అన్ని తెఱఁగులగు వాతవికారములను పోఁగొట్టును. ఈరీతిగనే ముల్లుగోరంటతైలమును కూడ చేయుదురు. ఇయ్యది బలాతైలము అని, శైరీయతైలము లనియనఁబడును.

బలామహాబలాతైలములు.

శ్లో. బలామూలకషాయస్య దశమూలీకృతస్య చ, యవ కోల కులుత్థస్య క్వాథస్య పయసా తథా. 92. అష్టావష్టౌ శుభా భాగా స్తైలా దేక స్తదేకతః, పచే దావాప్య మధురం గణం సైంధవసంయుతం. 93. తథా గురుసర్జరసం సరలం దేవదారు చ, మంజిష్ఠాం చందనం కుష్ఠ మేలాం కాలానుశారిబాం. 94. మాంసీ శైలేయకం పత్రం తగరం శారిబాం వచాం, శతావరీ మశ్వగంధాం శతపుష్పాం పునర్నవాం 95. తత్సాధుసిద్ధం సౌవర్ణే రాజతే మృణ్మయేఽపి వా, ప్రక్షిప్య కలశే సమ్య క్సునిగుప్తం నిధాపయేత్. బలాతైల మిదం నామ్నా సర్వవాతవికారనుత్, యథాబల మయో మాత్రాం సూతికాయై ప్రదాపయేత్. 96. యాచ గర్భార్థినీ నారీ క్షీణశుక్ర శ్చ యః పుమాన్, క్షీణ వాతే మర్మహతేఽభిహతే మథితేఽథవా. 97. భగ్నే శ్రమాభిపన్నే చ సర్వథై వోపయోజయేత్, సర్వా నాక్షేపకాదీంశ్చ వాతవ్యాధీ న్వ్యపోహతి. 98. హిక్కా కాస మధీమన్థం గుల్మ శ్వాసం సుదుస్తరం, షణ్మాసా నుపయుజ్యేత దన్త్రవృద్ధి మపోహతి. 99. ప్రత్యగ్రధాతుః పురుషో భవేచ్చ స్థిరయౌవనః, ఏతద్ధిరాజ్ఞాకర్తవ్యం రాజమాత్రా శ్చ యే నరాః. 100 సుఖినఃసుకుమారా శ్చ బలిన శ్చాపి యే నరాః.

ముత్తువపులగము వేళ్లతో చేసిన కషాయముతో గాని దశమూలముల కషాయముతో గాని ఱేగుపండు యవలు ఉలవలు వీటితో పెట్టిన కషాయముతో గాని సమముగా పాల నింతకంటె నెన్మిదిరెట్లుగా పోసి ఒకపాలు నూనెను సైంధవలవణము మధురాది గణౌషధములు అగురు సరళరసము దేవదారు జాపత్రి మంజిష్ఠను చందనము చెంగల్వకోష్టు ఏలకులు గ్రంధితగరము శిలాజిత్తు జటామాంసి ఆకుపత్రి వస పిల్లపిచ్చర అశ్వగంధ సదాప తెల్లగజ్జేరు వీటి నన్నిటి నొకభాగము తీసికొని బంగారము వెండి మట్టి వీటితో దేనితో నైనను చేసిన యొకపాత్రమునందు సిద్ధముచేసి తర్వాత కలశములో పోసి బాగుగా మూతపెట్టి యుంచవలయును. ఇద్దానికి బలాతైలమని పేరు, సమస్తవాత

వికారములనుపోఁగొట్టును. ఈమాత్రలను బలానుసారముగా ప్రసవించినస్త్రీకి ఈయవలెయును. దీనిని గర్భముకాగోరు స్త్రీలును వీర్యముక్షీణించిన పురుషులును క్షీణవాతమునందును మర్మస్థానమునఁ గల దెబ్బలయందును అభిహత మథిత భద్రము లగు పరిశ్రమలయందును ఉపయోగింపవలయును. వెక్కిళ్లు దగ్గు అధిమంథము గుల్మము భయంకరమగు శ్వాసము అండవృద్ధి వీటినిఆరుమాసములు సేవించిన నశింపఁజేయును. దీనిని సేవించిన ధాతువృద్ధి గలవాఁడును స్థిరమగు యౌవనము కలవాఁడును అగును. రాజులు రాజసేవకులు సుఖవంతులు సుకుమారులు బలవంతులు నగువారును సేవింపవలయును.

విష్ణుతైలము.

శ్లో. శాలపర్ణీ పృశ్నిపర్ణీ బలా చ బహుపుత్రికా. 101. ఏరండస్యచ మూలాని బృహత్యోః పూతికస్య చ, గవేధుకస్య మూలాని తథా సహచరస్య చ. 102. ఏషాం తు పలికైః కల్కైః తైలప్రస్థం విపాచయేత్, ఆజం వా యది వా గవ్యం క్షీరం దద్యాచ్చతుర్గుణమ్. 103. అస్య తైలస్య పక్వస్య శృణు వీర్యమతః పరమ్, అశ్వానాం వాతభగ్నానాం కుంజరాణాం తథా నృణామ్. 104. తైల మేతత్ప్రయోక్తవ్యం సర్వవ్యాధినివారణమ్, ఆయుష్మాంశ్చ నరః పీత్వా నిశ్చయేన దృఢో భవేత్. 105. గర్భ మశ్వతరీ వింద్యాత్ న చ మృత్యువశం వ్రజేత్, హృచ్ఛూలం పార్శ్వశూలంచ తథై వార్ధావభేదకమ్. 106. కామలా పాండురోగఘ్నం శర్కరాశ్మరినాశనం, క్షీణేంద్రియా శ్శుక్రనష్టా జరయా జర్జరీకృతాః. 107. యేషాం చైవ క్షయోవ్యాధిరంత్రవృద్ధిశ్చ దారుణా, అర్దితం గలగండం చ వాతశోణిత మేవ చ. 108. స్త్రియో యా న ప్రసూయంతే తాసాం చైవ ప్రయోజయేత్, ఏత దజ్గం వరం తైలం విష్ణునా పరికీర్తితం. 109.

తైలము 1 ప్రస్థము, మేకపాలు లేక ఆవుపాలు 4 ప్రస్థములు, ముయ్యాకుపొన్న కోలపొన్న ముత్తవపులగము పెద్దపీచర ఆముదపువేళ్లు నేలములకవేళ్లు పెద్దములకవేళ్లు క్రానుగచెక్క గోధుమవేళ్లు ములిగోరింటవేళ్లు వీనికల్కములు ప్రత్యేకము 11 పలములు చేర్చి సిద్ధపఱచిన ఘృతము వాతరోగముగల మనుష్యులకు గుఱ్ఱములకు ఏనుగులకు గూడా శ్రేష్ఠమయినది. ఇది వంధ్యాదోషమును హరించును. ఆయువు నిచ్చును. వలీపలితములను హృచ్ఛూలపార్శ్వశూల అర్ధావభేదకము కామిలపాండువు అశ్మరి ఇంద్రియనష్టము అంత్రవృద్ధి అర్దితవాతము గలగండము వాతరక్తములను హరిం

చును. ఆవుల కిచ్చినచో పుట్టిన దూడలు బ్రదుకును. ఇది విష్ణువుచే చెప్పఁబడిన దివ్య యోగము.

నారాయణ తైలము.

శ్లో. బిల్వాగ్నిమంథ స్యోనాక పాటలా పారిభద్రకాః, ప్రసారణ్యాశ్వగంధాచ బృహతీకంటకారికా. 110. బలాచాతిబలా చైవ శ్వదంష్ట్రా సపునర్నవా, ఏషాం దశఫలాం భాగాం శ్చతుర్ద్రోణేంభసః పచేత్. 111. పాదశేషం పరిస్రావ్య తైలపాత్రం ప్రదాపయేత్, శతపుష్పా దేవదారు మాంసీ శైలేయకం వచా. 112. చందనం తగరం కుష్ఠ మేలాపర్ణ చతుష్టయం, రాస్నా తురగగంధా చ సైంధవం సపునర్నవం. 113. ఏషాం ద్విపలికా న్భాగా న్పేషయిత్వా వినిక్షిపేత్, శతావరీరసం చైవ తైలతుల్యం ప్రదాపయేత్. 114. ఆజం వా యదివా గవ్యం క్షీరం దత్వా చతుర్గుణం, పానే వస్తౌ తథాఽభ్యంగే భోజ్యే చైవ ప్రశస్యతే. 115. అశ్వోవా వాతసంభగ్నో గజోవా యదివానరః, పఙ్గులః పీఠసర్పీచ తైలేనానేన సిద్ధ్యతి. 116. అధోభాగే చ యే వాతాః శిరోమధ్యగతా శ్చ యే, దన్తశూలే హనుస్తంభే మన్యాస్తంభే గలగ్రహే. 117. యస్య శుష్యతి చైకాంగం గతిర్యస్య చ విహ్వలా, క్షీణేంద్రియా నష్టశుక్రా జ్వరక్షీణాశ్చ యేనరాః.118. బధిరా లల్లజిహ్వాశ్చ మందమేధస ఏవచ, అల్పప్రజాచ యా నారీ యా చ గర్భం న విందతి. 119. వాతార్తా వృషణౌ యేషా మన్త్రవృద్ధి శ్చ దారుణా, ఏత త్తైలవరం తేషాం నామ్నా నారాయణం స్మృతమ్. 120. తగరం నత మత్ర స్యా దభావే శీతలీజటా.

మారేడు కూరనెల్లి పెద్దమాను పున్నాగ బాడిద గొంతెమగోరు చెక్క పెన్నేరు పెద్దములక చిన్నములక ముత్తువపులగము పెద్దముత్తువపులగము పల్లేరు గలిజేరు వీటినిపది పదిపలములచొ॥ తెచ్చి నాల్గుద్రోణముల నీటిలో పక్వముచేయవలయును. నాల్గవపాలు నీరు మిగిలియుండఁగా 48పలములనూనెనందు చేర్పవలయును. తరువాత సదాప దేవదారు జటామాంసి రసాంజనము వస చందనము గ్రంధితగరము చెంగల్వకోష్టు ఏలకులు ముయ్యాకుపొన్న కారుమినుము కారుపెసర సన్నరాస్న పెన్నేరు సైంధవలవణము తెల్లగలిజేరు వీటి నన్నిటిని రెండురెండుపలములు తీసికొని నూరి కలపవలయును. మఱియును 48 పలముల పిల్లిపిచ్చర రసమునుకూడ చేర్పవలయును. మేకపాలు లేక ఆవుపాలు

లుగాని నాలుగురెట్లు పోసి తైలమును సిద్ధమును చేయవలయును. తరువాత దానిని త్రాగుటకుగాని తలంటునకుగాని భోజనమునందుగాని యుపయోగించిన శ్రేష్ఠము. వాతముచేత పడిపోయిన వాఁడుగాని గుఱ్ఱము ఏనుగు మున్నగునవిగాని పంగువు [ముడ్డితో దోగియాడెడువాఁడు] గాని ఈ తైలమును సేవించినచో బాగుపడును. శరీరపు అధోభాగమునందలి వాతములను తలమధ్యములో నుండు వాతములును దంతశూల మోకాళ్లు పట్టుకొనుట మన్యాస్తంభము గళగ్రహము అవయము లెండిపోవుట నడకపడిపోవుట ఇంద్రియము క్షీణించుట జ్వరముచేతక్షీణించుట మున్నగుగుణములును, చెవుడు నాలుకనుచొంగగారుట మేధస్సు మందగించుటయనునవియు నశించును. కొలదిమంది (అనగా అల్పసంతానము) బిడ్డలుగల స్త్రీయును గర్భము నిలువని చిన్నదియును దీనిని సేవింపవలెను. వాతమువలన అండవృద్ధియును అంత్రవృద్ధియును కలిగిన వారలకును నీ నారాయణతైలము శ్రేష్ఠమైన దని చెప్పఁబడినది.

మహానారాయణతైలము.

శ్లో. శతావరీ చాంశుమతీ పృశ్నిపర్ణీ శఠీ వరా. 121. ఏరండస్య చ మూలాని బృహత్యోః పూతికస్యచ, గవేధుకస్య మూలాని తథా సహచరస్యచ. 122. ఏషాం దశపలా న్భాగాన్ జలద్రోణే విపాచయేత్, పాదావశేషే పూతే చ గర్భం చైవం సమావపేత్. 123. పునర్నవా వచాదారు శతాహ్వా చందనాగురు, శైలేయం తగరం కుష్ఠ మేలామాంసీస్థిరా బలా. 124. అశ్వాహ్వా సైంధవం రాస్నా పలార్ధాని చ పేషయేత్, గవ్యాజపయసః ప్రస్థౌ ద్వౌద్వౌ వత్ర ప్రదాపయేత్. 125. శతావరీరసప్రస్థం తైలప్రస్థం విపాచయేత్, అస్య తైలస్య సిద్ధస్య శృణువీర్య మతఃపరం. 126. అశ్వానాం వాతభగ్నానాం కుంజరాణాం నృణాం తథా, తైల మేత త్ప్రయోక్తవ్యం సర్వవాతనివారణం. 127. ఆయుష్మాంశ్చ నరః పీత్వా నిశ్చయేన దృఢీభవేత్, గర్భ మశ్వతరీ విందేత్కింపున ర్మానుషీ తథా. 128. హృచ్ఛూలం పార్శ్వశూలం చ తథైవార్ధావభేదకం, అపచీం గండమాలాం చ వాతరక్తం హనుగ్రహం. 129. కామలాం పాండురోగం చ హ్యశ్మరీం చాపి నాశయేత్, తైల మేత ద్భగవతా విష్ణునా పరికీర్తితం, నారాయణమితి ఖ్యాతం వాతాన్తకరణం వరం. 130.

పిల్లిపీచర ముయ్యాకుపొన్న కోలపొన్న కచ్చూరము త్రిఫలములు ముత్తువపులగము ఆముదపువేళ్లు చిన్నములక పెద్దములక వేళ్లు గానుగవేళ్లు ముల్లుగోరంట వ్రేళ్లు వీటి నన్నిటిని పదిపదిపలములు తీసికొని ఒకద్రోణపరిమిత మగు నీటిలో పక్వముచేసి నాలుగవపాలు నీరు మిగిలియుండఁగాచి వడియఁగట్టి గలిజేరు వస దేవదారువు శతపుష్ప రక్తచందనము అగరు రసాంజనము గ్రంధితగరము చెంగల్వకోష్ఠు ఏలకులు జటామాంసి, ముత్తువపులగము శాలిపర్ణి పెన్నేరు సైంధవలవణము సన్నరాష్ట్ర వీటి నన్నిటిని అర్ధపలముచొప్పున నూరి ఆవుపాలు 32 పలములు మేకపాలు 32 పలములు తెచ్చి తరువాత శతావరిరసము 16 పలములును నూనెను 16 పలములును చేర్చి పక్వముచేసి తైలమును సిద్ధముచేయవలయును. ఇట్లు సిద్ధముచేసిన నీతైలమున కున్న ప్రభావమును వినుము. —వాతముచేత పడిపోయిన గుఱ్ఱములకును ఏనుగులకును మనుజులకును ఈతైలము నుపయోగించిన అన్నివిధము లగు వాతములఁ బోఁగొట్టును. దీనిని త్రాగినవాడు నిజముగా నాయుష్మంతుఁ డగును. దార్ఢ్యముఁ గలవాఁడునునగును. కిన్నరస్త్రీలు సేవించినను గర్భవంతు లగుదురనిన మనుష్యస్త్రీని గురించి చెప్పవలసిన దేమి? హృదయశూలము పార్శ్వపునొప్పి అర్ధావభేదకము అపచి గండమాల వాతరక్తము మోకాళ్ళుపట్టుట కామెల పాండురోగము మూత్రకృచ్ఛ్రమును పోఁగొట్టును. ఇయ్యది భగవానుఁ డగు విష్ణువుచేత గీర్తింపఁబడినది. మహానారాయణమను తైలము. వాతరోగములకు మృత్యుప్రాయమైనది.

అశ్వగంధాతైలము.

శ్లో. శతం పక్త్వా శ్వగంధాయా జలద్రోణేంఽశశేషితం. 131. విస్రావ్య విపచే త్తైలం క్షీరం దత్వా చతుర్గుణం, కల్కై ర్మృణాల శాలూక బిస కింజల్క మాలతీ. 132. పుష్పై హ్రీబేర మధుక శారివా పద్మకేసరైః, మేదా పునర్నవా ద్రాక్షా మంజిష్ఠా బృహతీ ద్వయైః. 133. ఏలైలవాలు త్రిఫలా ముస్తచందనపద్మకైః, పక్వం రక్తాశ్రయం వాతం రక్తపిత్త మసృగ్దరం. 134. హన్యా త్పుష్టిబలం కుర్యా త్కృశానాం మాంసవర్ధనం, రేతోయోనివికారఘ్నం ఘ్రాణశోషాపకర్షణమ్. 135. షండానపి వృషాన్కుర్యాత్పానాభ్యంగానువాసనైః.

నూరుపలముల యశ్వగంధను అనగా పెన్నేరు గడ్డలను దెచ్చి ఒకద్రోణము నీటిలో వండి నాల్గవపాలు నీరు మిగిలియుండఁగా గుడ్డను వాసెనఁగట్టి నాలుగురెట్లు

పాలు పోసి తైలమును చేర్చి పక్వము చేయవలయును. తామర దుంప గింజలు దార కింజల్కము మాలతీపూవులు కురువేరు యష్టిమధుకము సుగంధిశాల కమలకేసరము లు మేదగలిజేరు ద్రాక్ష మంజిష్ఠము ములక నేలములక ఏలకులు నాగుదోస త్రిఫలము లు తుంగముస్తలు చందనము పద్మాక్షము వీటిని కల్కము చేసి కలిపి తైలమును సిద్ధము చేయవలయును. ఇయ్యది రక్తవాతములను రక్తపిత్తములను ప్రదరరోగములను నశింపఁ జేయును. శరీరమునకు పుష్టిని గలిగించును. ఎండిపోయిన వారికి కండలు పెట్టును. వీర్యవికారములను యోనివికారములను నశింపఁజేయును. నాసికాదోషములను నశింపఁ జేయును. ఈతైలము త్రాగుట తలంటికొనుట తలకు రాచుకొనుట వీటినిచేయుచేత నపుంసకులకునయితము పుంస్త్వము నిచ్చును.

మూలకాద్యతైలము.

శ్లో. మూలకస్వరసం తైలం క్షీరదధ్యమ్లకాంజికం. 136. తుల్యం విపాచయేత్కల్కైః బలాచిత్రకసైంధవైః, పిప్పల్యతివిషా రాస్నా చవికాగురుచిత్రకైః. 137. భల్లాతకవచాకుష్ఠశ్వదంష్ట్రావిశ్వ భేషజైః, పుష్కరాహ్వాశఠీబిల్వ శతాహ్వానతదారుభిః. 138. తత్సిద్ధం పీత మత్యుగ్రా న్హన్తి వాతాత్మకా న్గదాన్.

కురువేరు స్వరసమును నూనెను పాలను పెరుగు ఆమ్లకాంజికము వీటి నన్నిటిని సమానభాగములుగా చేసికొని వానియందు ముత్తువపులగము చిత్రమూలము సైంధవలవణము పిప్పళ్లు అతివస సన్నరాస్న చవ్యము అగరు ఆముదపువేళ్లు నల్లజీడివిత్తనము లు, వస చెంగల్వకోష్ఠు పల్లేరు శొంఠి పుష్కరమూలము కచ్చూరము మారేడువేళ్లు సదాప తగరము దేవదారువు వీటితో చేసిన కల్కమునందు తైలమునుపక్వము చేసి త్రాగిన యెడల భయంకరములగు వాతరోగములను నశింపఁజేయును.

రసోనతైలము.

శ్లో. రసోనకల్కస్వరసేనపక్వం తైలం పిబేద్య స్త్వనిలామయార్తః, తస్యాశు నశ్యన్తి హి వాతరోగాః గ్రంథావిశాలాఇవ దుర్గృహీతాః. 139.

ఉల్లిగడ్డలతో చేసినకల్కమును ఉల్లిరసమును చేర్చి పక్వముచేసిన తైలమును వాతరోగముచేత పీడింపఁబడువాడు సేవింపవలయును. సమస్తవాతరోగములును చికిత్స చేయనలవికాని గ్రంథులునుకూడ దీని సేవించుటచేత నశించును.

కేతకీ తైలము.

శ్లో. కేతకీనాగబలాతిబలాసాం యద్బహులేన రసేన విపక్వం, తైల మనల్పతుషోదకసిద్ధం మారుత మస్థిగతం వినిహన్తి. 140. అనల్పవచనాత్తత్ర తుల్యే క్వాథతుషోదకే, అకల్కోఽపి భవే త్తైలే హ్యాయః సాధ్యః కేవలే ద్రవే. 141.

కేతకి నాగబల అతిబల వీటిని చాలరసముతో పక్వముచేసి తుషోదకమును కలిపి తైలమును సిద్ధముచేసి సేవించినయెడల అస్థిగత మగువాతముల కూడను నశింపఁజేయును. మూలమునందు అనల్పరసేన యనినందున కషాయమును తుషోదకమును సమానముగా తీసికొనుచుండవలయును. కేవలరసముతోనే సిద్ధముచేయుచో నెడల కల్కము లేకయే చేయవలయును.

సైంధవాద్య తైలము.

శ్లో. ద్వే పలే సైంధవాత్పంచ శుంఠ్యా గ్రన్థికచిత్రకాత్, ద్వే ద్వే భల్లాతకాస్థీనివింశతి ర్ద్వే తథాఢకే, ఆరనాలాత్పచేత్ప్రస్థం తైలమేతైరపత్యదం, గృధ్రస్యూరుగ్రహా ర్శోర్తి సర్వవాతవికారనుత్.

సైంధవలవణము రెండుపలములు, అయిదుపలములు శొంఠి, మోడి చిత్రమూలము రెండురెండుపలములు కలిపి నల్లజీడివిత్తనములలోని పప్పు 21 ద్రోణముగంజి వీటియందు 16 పలముల తైలమును పక్వము చేయవలయును. ఇయ్యది గృధ్రసి ఊరుగ్రహము మూలరోగము మొదలగు సమస్తవాతవ్యాధులను పోఁగొట్టును.

స్వల్పమాష తైలము.

శ్లో. తైలం సంకుచితేఽభ్యంగే మాషసైంధవసాధితం, బాహుశీర్షగతే నస్యం పానం చోత్తరభక్తికం, క్వాథోఽత్ర మాషనిష్పాద్యః సైంధవం కల్క మేవ చ. 143.

మినుములు సైంధవలవణము వీటిలో సాధించిన తైలమును తెచ్చి వాతమువలన పట్టుకొని పోయిన అవయవములకు మర్దన చేయవలయును. చేతులు తల వీటియందుగల వాతములయందు అన్నము తినుటకంటె ముందుగా నీతైలమును త్రాగవలయును. నస్యవిధిని చేయవలయును. ఈతైలములో మినుములతో సిద్ధము జేయఁబడిన సైంధవలవణపు కల్కమునుకూడ కలపవలయును.

మాషతైలము.

శ్లో. మాషాత్మగుప్తాతివిషోరుబూక రాస్నాశతాహ్వాలవణైః సుపిష్టైః, చతుర్గుణే మాషబలాకషాయే తైలం కృతం హన్తి చ పక్షవాతం.

మినుములు దురదగొండి యష్టిమధుకము ఆముదపువేళ్లు సన్నరాస్మ సదాప సైంధవలవణము వీటికల్కములో నాలుగురెట్లు మినుములను ముత్తవపులగపుకషాయము నుచేర్చి యందు తైలమును పక్వము చేయవలయును. ఈతైలమును సేవించినచో పక్షవాతములును నశించును.

ఇంక నొకవిధమగు మాషతైలము.

శ్లో. మాషప్రస్థం సమావాప్య పచేత్సమ్యగ్జలాఢకే, పాదశేషేరసే తస్మిన్ క్షీరం దద్యాచ్చతుర్గుణమ్. 145. ప్రస్థం చ తిలతైలస్య కల్కం దత్వాఽక్షసమ్మితం, జీవనీయాని యాన్యష్టౌ శతపుష్పాం ససైంధవం. 146. రాస్నాత్మగుప్తా మధుకం బలావ్యోషం త్రికంటకం, పక్షాఘాతార్దితే వాతే కర్ణశూలే సుదారుణే. 147. మందశ్రుతౌ చాశ్రవణే తిమిరే చ త్రిదోషజే, హస్తకంపే శిరఃకంపే విశ్వాచ్యామపబాహుకే. 148. శస్తం కళాయఖంజేచ పానాభ్యంజనవస్తిభిః, మాషతైల మిదం శ్రేష్ఠ మూర్ధ్వజత్రుగదాపహమ్. 149.

16 పలముల మినుములను తెచ్చి ఒకద్రోణము నీటిలో వండి నాల్గవపాలు నీరు మిగిలియుండఁగా నందు నాలుగురెట్లు పాలను కలపవలయును. పిమ్మట పదియారుపలముల నువ్వులనూనెను ఒక్కొక్కకర్షము (అనఁగా పావుపలము) జీవనీయగణపు ఔషధములను సదాప సైంధవలవణము సన్నరాస్మ దురదగొండి ముల్లంగి ముత్తువపులగము శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు పల్లేరు వీటిని కల్కముచేసి అందు కలిపి ఆకల్కమునందు సిద్ధము చేయఁబడిన తైలము పక్షపాతములను అర్దితవాతములను భయంకరము లగు కర్ణశూలలను వినిపింపకపోవుట చెవుడు త్రిదోషములవలనఁ బుట్టిన తిమిరరోగములను కంపరోగములను శిరఃకంప హస్తకంపములను బాహుశోషములు అపబాహుకము బధిరరోగము మున్నగువానిని కలిగియున్నయెడల దీనిని త్రాగుటయును రుద్దుకొనుటయును వస్తికర్మముల నుపయోగించుటయును మంచిది. ఇయ్యది మాషతైలము. ఇది పైభాగములయందు కలిగిన వాతరోగముల నన్నిటిని పోఁగొట్టును.

మూఁడవవిధపు మాషతైలము.

శ్లో. మాషాతసీ యవకురుంటక కంటకారీ గోకంటకాటుంబుక జటాకపి కచ్ఛుతోయైః, కార్పాసకాస్థి శణబీజ కులుత్థకోలక్వాథేన బస్తపిశితస్య రసేన చాపి. 150. శుంఠ్యా సమాగధికయా శతపుష్పయా చ, సైరండమూల సపునర్నవయా సరణ్యా, రాస్నాబలామృతలతాకటుకైర్విపక్వం, మాషాఖ్య మేత దపబాహుహరం చ తైలమ్. 151. అర్ధాంగశోష మపతానక మాఢ్యవాత, మాక్షేపకం సుభుజకంపశిరః ప్రకంపమ్, నస్యేన వస్తివిధినా పరిషేచనేన, హన్యా త్కటీజఘనజానురుజ శ్చ సర్వాః. 152.

మినుములు, అవిసె, యవలు, గోరంట, నేలములక, పల్లేరు, జిల్లేడు, దురదగొండి, ప్రత్తివిత్తులు, ఉలవలు, జనుములు వీటితో కషాయమును చేసి మేకమాంసపురసమును శొంఠి, పిప్పళ్లు, సదాప, ఆముదపువేళ్లు, పిల్లపిచ్చర సన్నరాస్న ముత్తవపులగము తిప్పతీగె కటుకరోహిణి వీటిని చేర్చి, పక్వముచేసిన తైలము మాషతైలమనఁబడును. ఇయ్యది అపబాహుకవాతములను పోఁగొట్టును. సగము శరీరములోఁ చచ్చుపుట్టుట, అపతానకము, పూర్ణవాతమును, వాతరక్తము, భుజశిరఃకంపములు మున్నగువాని నన్నిటిని వస్తికర్మములు, పరిషేకము మున్నగుచికిత్సలమూలమున నశింపఁజేయును.

బృహన్మాష తైలము.

శ్లో. మాషక్వాథే బలాక్వాథే రాస్నాయా దశమూలజే,యవకోలకులత్థానాం ఛాగమాంసం భవేత్పృథక్. 153. ప్రస్థే తైలస్య చ ప్రస్థం క్షీరం దత్వా చతుర్గుణమ్, రాస్నాత్మగుప్తాసింధూత్థ శతాహ్వైరండముస్తకైః. 154. జీవనీయై ర్బలాయోషైః పచే దక్షసమై ర్భిషక్, హస్తకంపే శిరఃకంపే బాహుశేషపబాహుకే. 155. బాధిర్యే కర్ణశూలేచ కర్ణనాదేచ దారుణే, విశ్వాచ్యా మర్దితే కుబ్జే గృధ్రస్యామపతానకే. 156. వస్త్యభ్యంజనపానేషు నావనే చ ప్రయోజయేత్, మాషతైల మిదం శ్రేష్ఠ మూర్ధ్వజత్రుగదాపహమ్. 157 క్వాథప్రస్థాః షడే వాత్ర విభక్త్యంతేన కీర్తితాః,

మినుములకషాయము, ముత్తవపులగపు కషాయము, సన్నరాస్న కషాయము, దశమూలముల కషాయము, యవలు, రేఁగుపండ్లు ఉలవలు వీటికషాయము, మేక

మాంసపు రసము వీటి నన్నిటిని ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగా 16 పలములు తీసికొనవలయును. అందు 16 పలముల తైలమును 64 పలముల పాలను సన్నరాష్ట్మ దూలగొండి సైంధవలవణము పిల్లపిచ్చర, ఆముదపువేళ్లు తుంగముస్తెలు, జీవనీయగణపు ఔషధములును మత్తుపపులగము మిరియములు పిప్పళ్లు వీటి నొక్కపాలును, చేర్చి కల్కమును చేసి పైదానియందు కలిపి సిద్ధముచేసి సేవింపవలయును. ఇయ్యది, హస్తశిరః కంపములను, బాహుశోషము, అపబాహుకములను పోఁగొట్టును. చెవుడు చెవిపోటు చెవిదిమ్ము మున్నగువానియందును విశ్వాచీరోగమునందును, అర్దితవాతము కుబ్జవాతము గృధ్రసి అపతానకము వీటియందును, వస్తికర్మ రుద్దుట త్రాగుట నస్యవిధి మున్నగువాని ద్వారా ఉపయోగింపవలయును. ఇది ఊర్ధ్వజత్రురోగములను పోఁగొట్టును. ఇయ్యది బృహన్మాషతైలము అనఁబడును.

మహామాషతైలము.

శ్లో. మాషస్యార్ధాఢకం దత్వా తులార్ధం దశమూలతః. 158. పలాని ఛాగమాంసస్య త్రింశ ద్ద్రోణేంభసః పచేత్, పూతశీతేకషాయే చ చతుర్థాంశావతారితే. 159. ప్రస్థం చ తిలతైలస్య పయో దద్యాచ్చతుర్గుణమ్, ఆత్మగుప్తోదుబూక శ్చ శతాహ్వాలవణత్రయమ్. 160. జీవజీయాని మంజిష్ఠాచవ్యచిత్రకకట్ఫలమ్, సవ్యోషం పిప్పలీమూలం రాస్నామధుకసైంధవమ్. 161. దేవదార్వమృతాకుష్ఠం వాజిగంధా వచా శఠీ, ఏతై రక్షసమైః కల్కైః సాధయే న్మృదునాగ్నినా. 162. పక్షాఘాతార్దితే వాతే బాధిర్యే హనుసంగ్రహే, కర్ణనాదే శిరఃశూలే తిమిరే చ త్రిదోషజే. 163. పాణిపాదశిరోగ్రీవాభ్రమణే మందచంక్రమే, కలాయఖంజే పాఙ్గుల్యే గృధ్రస్యా మపబాహుకే. 164. పానే వస్తౌ తథాభ్యంగే నస్యే కర్ణాక్షిపూరణే, తైల మేతత్ప్రశంసన్తి సర్వవాతరుజాపహమ్. 165.

మినుములు 32 పలములు దశమూలములు 50 పలములు మేకమాంసము 30 పలములు వీటిని ఒకద్రోణము నీటిలో వైచి వండవలయును. తరువాతను వడియకట్టి చక్కగా చల్లార్పవలయును. ఈకషాయమును వడియకట్టుటకు దింపినప్పుడు నాల్గవపాలు నీరు మిగిలియుండవలెను. పిమ్మట ఒకప్రస్థము నూవులనూనెను అంతకు నాలుగురెట్లు పాలను దురదగొండి ఆముదపువేళ్ళు సదాప సైంధవలవణము సౌవర్చలవణము బిడాలలవణము ఈమూడింటిని జీవనీయగణమునందు చెప్పఁబడిన యౌషధములను

మంజిష్ఠ చిత్రమూలము గస్తుడు శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు మోడి సన్నరాష్ట యష్టిమధుకము దేవదారువు తిప్పతీగె చెంగల్వకోష్ఠు పేన్నేరు వస కచ్చూరము వీటినన్ని ఒక్కొక్కపావుపలముచొప్పున వేసి కల్కమును చేసి ఈకల్కమును పైదానియందు కలిపి సన్నని నిప్పుసెగపై నుంచి పక్వముచేసి దింపవలయును. ఇయ్యది పక్షవాతము, తలనొప్పి త్రిదోషములవలన గలిగెడి తిమ్మిరులు కాలుచేతులు తల మెడ వడకుచుండుట మందముపడుట పంగువాతము గృధ్రసి అపబాహుకము వీటియందు త్రాగించుట వస్తులనుచేయుట రుద్దుట నస్యవిధి నొనర్చుట చెవులలో పోయుట, కంటిలో వేయుట మున్నగువాని ద్వారా యుపయోగించిన యపూర్వగుణము నిచ్చు నని వైద్యులు ప్రశంసించెదరు.

రెండవ మహామాష తైలము.

శ్లో. ద్విపంచమూలీం నిఃక్వాథ్య తైలాత్ షోడశభి ర్గుణైః, మాషాఢకం సాధయిత్వా తన్నిర్యూహం చతుర్గుణమ్. 166. గ్రాహయిత్వా తు విపచే త్తైలప్రస్థం పయఃసమమ్, కల్కార్థం చ సమావాప్య భిష గ్ద్రవ్యాణి బుద్ధిమాన్. 167. అశ్వగంధాం శఠీం దారుబలాం రాస్నాం ప్రసారణీం, కుష్ఠం పరూషకం భార్గీం ద్వే విదార్యౌ పునర్నవాం, మాతులుంగఫలాజాజ్యౌ రామఠం శతపుష్పికాం. 168. శతావరీగోక్షురకం పిప్పలీమూలచిత్రకమ్, జీవనీయగణం సర్వం సంహృత్యైవ ససైంధవమ్. 169. త త్సాధుసిద్ధం విజ్ఞాయ మాషతైలమిదం మహత్, వస్త్యభ్యంజనపానేషు నావనే చ ప్రయోజయేత్. 170. పక్షాఘాతే హనుస్తంభే అర్దితే సాపతన్త్రికే, అపబాహుకవిశ్వాచ్యోః ఖంజపఙ్గులయోరపి. 171. హనుమన్యాగ్రహే చైవ మధిమంథే చ వాతికే, శుక్రక్షయే కర్ణనాదే కర్ణశూలే చ దారుణే. 172. కలాయఖంజశమనే భైషజ్యమిద మాదిశేత్, దశమూలాఢకం ద్రోణే నిఃక్వాథ్య పాదికో భవేత్. 173. క్వాథ శ్చతుర్గుణః తైలా న్మాషక్వాథే ప్యయం విధిః,

దశమూలముల కషాయమును తైలముకన్న పదియారురెట్లు తీసికొని, మినుముల కషాయమును ఒకఆఢకపరిమితిని సిద్ధముచేసి, దానియందు 16 పలముల తైలమును, 16 పలములపాలను కలిపి కల్కము చేయుటకు బుద్ధిమంతు డగు వైద్యుడు పెన్నేరు, కచ్చూరము, దేవదారు, ముత్తవపులగము, సన్నరాష్ట, సదాప, చెంగల్వ

కోష్ఠు గంటుభారంగి నేలగుమ్ముడు పాలగుమ్ముడు శొంఠి తెల్లగలిజేరు మాదీఫలము జీలకఱ్ఱ ఇంగువ సదాప పిల్లపిచ్చర పల్లేరు మోడి చిత్రమూలము జీవనీయగణము లోని అన్నిమూలికలు సైంధవలవణము వీని నన్నిఁటిని కలిపి ఈమహామాషతైలమును సిద్ధము చేసి వస్తికర్మముద్వారా తలంటు నస్యవిధులద్వారా ప్రయోగింపవలయును. పక్షఘాతము, మోకాళ్లుపట్టుకొనిపోవుట, అర్దితవాతము, అపతంత్రకము, అపబాహుకము, విశ్వాచి, పంగువాతము. మన్యాగ్రహము, అధిమంథము శుక్రక్షయము, చెవిదిమ్ము, భయంకరమగు చెవిపోటు, కలాయఖంజములు వీటిని పోఁగొట్టుటయందు దీనిని ఉపయోగింపవలయును. ఆఢకపరిమిత మగు దశమూలముల కషాయమును, ఒకద్రోణము నీటిలో పోసి పక్వముచేసి నాలుగవభాగము మిగిలియుండగా నింతకునాలుగురెట్లు తైలముతో పక్వము చేయవలయును. మాషకషాయములయందు ఇదియే నిర్మాణవిధి యని యెఱుఁగఁదగినది.

మజ్జస్నేహము.

శ్లో. గ్రామ్యానూపోదకానాం తు భిన్నాస్థీని పచేజ్జలే.174. తం స్నేహం దశమూలస్య కషాయేణ పునః పచేత్, జీవకర్షభకాస్ఫోతావిదారీకపికచ్ఛుభిః. 175. వాతఘ్నై ర్జీవనీయై శ్చ కల్కై ర్ద్విక్షీరభాగికం, తత్సిద్ధంనావనాభ్యంగాత్తథా పానానువాసనాత్. 176. శిరఃపార్శ్వాస్థికోష్ఠసం ప్రణుదత్యాశు మారుతమ్, యేస్యుః ప్రక్షీణమజ్జానః క్షీణశుక్రౌజస శ్చ యే. 177. బలపుష్టికరం తేషా మేత త్స్యా దమృతోపమమ్.

గ్రామ్యజంతువులు నీటిపట్టులనుండు జంతువులు నీటిజంతువులు వీటియొక్క ఎముకలను నీటిలో వేసి వండవలయును. ఇట్లు వండినదానిని దశమూలముల కషాయముతో మరల వండవలయును. జీవకము ఋషభకము విష్ణుక్రాంత నేలగుమ్ముడు దురదగొండి వాతనాశకము లగు జీవనీయగణములోని యౌషధులు వీటితో కల్కము చేసి 2 భాగములను వీనినికలిపి సిద్ధముచేసి నస్యవిధిఅభ్యంగనముల ద్వారాను పానము వస్తికర్మములమూలముగాను ప్రయోగించిన శిరోవాతము పక్షవాతము అస్థివాతము కోష్ఠవాతము మున్నగువానిని పోఁగొట్టును. ఇయ్యది క్షీణమజ్జ గలవారలకును, క్షీణించిన శుక్రము బలము కలవారలకును బలమును పుష్టిని గలిగించును. అమృతముతో సమానముగా నిది పనిచేయును.

చతుస్స్నేహము.

శ్లో. ప్రస్థ స్స్యా త్త్రిఫలాయా స్తు కులుత్థకుడపద్వయమ్. 178. కృష్ణగంధాత్వగాఢకో్యః పృథ క్పంచపలం భవేత్, రాస్నాచిత్రకయో ర్ద్వేద్వే దశమూలం పలోన్మితం. 179. జలద్రోణే పచే త్పాదశేషం ప్రస్థోన్మితం పృథక్, సురారనాలదధ్యమ్ల సౌవీరకతుషోదకం. 180. కోలదాడిమవృక్షామ్లరసం తైలం ఘృతం వసామ్, మజ్జానం చ పయ శ్చైవ జీవనీయపలాని షట్. 181. కల్కం దత్వా మహాస్నేహం సమ్యగేనం విపాచయేత్, శిరామజ్జాస్థిగే వాతే సర్వాంగైకాంగరోగిషు. 182. లేపనాక్షేపశూలేషు త మభ్యంగం ప్రదాపయేత్.

త్రిఫలములు 16 పలములు, ఉలవలు 8 పలములు, మునగచెక్క 5 పలములు, తువరిమన్ను 5 తులములు, సన్నరాస్న చిత్రమూలము 2 పలములు, దశమూలములు 1 పలము వీటి నన్నిటిని 16 పలముల నీటిలో వైచి కషాయముగాఁ గాచి నాల్గవపాలు మిగిలియున్నప్పుడు కల్లు గంజి మజ్జిగపైతేట సౌవీరమనుగంజి తుషోదకము రేగు దానిమ్మ మాదీఫలము వీటియొక్కరసము తైలము నేయి క్రొవ్వు మజ్జ పాలు వీటిని 16 పలముల చొప్పున చేర్చి జీవనీయగణపు మూలికలను 6 పలములను చేర్చి వీటితో కల్కమును చేసి తైలమును చక్కగా పక్వము చేయవలయును. ఇయ్యది నాడులలోని వాతమును మజ్జావాతమును అస్థివాతమును సర్వాంగవాతమును ఏకాంగవాతములను కంపను శూలమున్నగు రోగములను పోఁగొట్టును. దీనిని పైరోగములయందు మర్దనము చేయవలయును.

కుబ్జాప్రసారణీతైలము.

శ్లో. ప్రసారిణీశతం క్షుణ్ణం పచే త్తోయార్మణేశుభే. 183. పాదశిష్టే సమం తైలం దధి దద్యా త్సకాంజికం, ద్విగుణం చ పయో దత్వా కల్కా న్ద్విపదికాం స్తథా 184. చిత్రకం పిప్పలీమూలం మధుకం సైంధవం వచామ్, శతపుష్పాం దేవదారు రాస్నాం వారణపిప్పలీం. 185. ప్రసారణ్యా శ్చమూలాని మాంసీభల్లాతకానిచ, పచే న్మృద్వగ్నినా తైలం వాతశ్లేష్మామయాన్ జయేత్. 186. అశీతిం నరనారీణాం వాతరోగా నపోహతి, కుబ్జం స్తిమితపఙ్గుత్వం గృధ్రసీఖుడుకార్దితమ్, హనుపృష్ఠశిరోగ్రీవా స్తంభం వాపి నియచ్ఛతి. 187.

నూరుపలముల గొంతిమగోరు తెచ్చి ద్రోణపరిమాణముల నీటిలో వైచి పక్వమును చేసి నాల్గవపాలు నీరు మిగిలియుండునప్పుడు తైలము పెఱుగు గంజి కీటిని సమాన భాగములుగాను పాలు రెండురెట్లును రెండురెండు పలములు చిత్రమూలము మోడి యష్టిమధుకము సైంధవలవణము వస సదాప దేవదారువు సన్నరాష్ట్ర ఏనుగుపిప్పళ్ళు గొంతిమగోరువ్రేళ్లు జటామాంసి నల్లజీడివిత్తనములు వీటి నన్నిటిని కలిపి సన్నని సెగలో పక్వము చేయవలయును. ఇయ్యది వాతకఫములను జయించును. స్త్రీపురుషులకు సాధారణముగా గలిగెడి వాతరోగములను పోగొట్టును. గూని తిమ్మిరి పంగవాతము గృధ్రసి ఖుడుకవాతము అర్దితవాతము హనుస్తంభము పృష్ఠస్తంభము గ్రీవాస్తంభము మున్నగునవియును దీనివలన తొలంగును.

త్రిశతీప్రసారణీ తైలము.

ప్రసారణ్యా స్తులా మశ్వగంధాయా దశమూలతః, తులాం తులాం పృథక్ వారి ద్రోణే పాదాంశశేషితే. 188. తైలాఢకం చతుః క్షీరం దధితుల్యం ద్వికాంజికమ్, ద్విపలైర్గ్రంధికక్షార ప్రసారణ్యకుసైంధవైః. 189. సమంజిష్ఠాగ్నియష్ట్యాహ్వైః పలికైర్జీవనీయకైః, శుంఠ్యాః పంచ పలం దత్వా త్రింశద్భల్లాతకాని చ. 190. పచే ద్వస్త్యాదినా వాతం హన్తి సంధిసిరాస్థితమ్, పుంస్త్వోత్సాహ స్మృతి ప్రజ్ఞా బలవర్ణాగ్నివృద్ధయే. 191. ప్రసారణీయం త్రిశతీ అక్షుంసౌవర్చలం త్వహ.

నూరుపలముల గొంతిమగోరుచెక్క దశమూలములు 100 పలములును తెచ్చి వీటి నన్నింటిని ద్రోణమునీటిలో వేసి పక్వము చేసి నాల్గవపాలు మిగిలియుండగా, 64 పలముల నూనెను, ద్రోణము పెఱుగును, 321 పలముల గంజిని, 512 పలములను మోడి యవక్షారము గొంతిమగోరు సైంధవలవణము మంజిష్ఠ చిత్రమూలము ముల్లంగి జీవనీయగణపు ఎనిమిది యౌషధులును, వీని నన్నిటి నొక్కొక్క పలమును శొంఠి ౫ పలములు జీడివిత్తనములు 30 పలములు వీటిని కల్కమును చేసి తైలమును పక్వము చేయవలయును. దీనిని వస్త్యాదుల మూలమున సంధులయందును శిరోగతము లగు వాతములయందు నుపయోగింపవలయును. మఱియు నియ్యది పుంస్త్వము ఉత్సాహము స్మృతి ప్రజ్ఞ బలము వర్ణము అగ్నివర్ధనము మున్నగు గుణములను గలిగించును. ఇయ్యదియే త్రిశతీప్రసారిణీతైలమని చెప్పంబడును.

సప్తశతీప్రసారణీ తైలము.

శ్లో. సమూలపత్త్రాముత్పాట్య శరత్కాలే ప్రసారణీ. 192. శతం గ్రాహ్యం సహచరా చ్ఛతావర్యాః శతం తథా, బలాత్మగుప్తాశ్వ గంధా కేతకీనాం శతం శతం. 193. పచే చ్చతుర్గుణే తోయే ద్రవై స్తైలాఢకం భిషక్, మస్తు మాంసరసం శుక్రం పయ శ్చాఢక మాఢకం. 194. దధ్యాఢకసమాయుక్తం పాచయే న్మృదునాగ్నినా, ద్రవ్యాణాం చ ప్రదాతవ్యా మాత్రా చార్ధపలాంశికా. 195. తగరం మదనం కుష్ఠం కేసరం ముస్తకం త్వచం, రాస్నాసైంధవపిప్పల్యో మాంసీ మంజిష్ఠయష్టికా. 196. తథా మేదా మహామేదా జీవకర్షభకౌ పునః, శతపుష్పా వ్యాఘ్రనఖం శుంఠీ దేవాహ్వమేవ చ. 197. కాకోలీక్షీరకాకోలీ వచా భల్లాతకం తథా, పేషయిత్వా సమా నేతా న్సాధనీయా ప్రసారణీ, నాతిపక్వం న హీనం చ సిద్ధం పూతం నిధాపయేత్. 198. యత్రయత్ర ప్రదాతవ్యా తన్మే నిగదతః శృణు, కుబ్జానా మథ పఙ్గూనాం వామనానాం తథైవ చ. 199. యస్య శుష్యతి చైకాంగం యే చ భగ్నాస్థిసంధయః, వాతశోణితదుష్టానాం వాతోపహతచేతసామ్. 200. స్త్రీషు ప్రక్షీణశుక్రాణాం వాజీకరణ ముత్తమం, వస్తౌ పానే తథాభ్యంగే నస్యేచైవ ప్రదాపయేత్. 201. ప్రయుక్తం శమయ త్యాశు వాతజా న్వివిధా న్గదాన్,

శరత్కాలమునందు వేళ్లు ఆకులతోటి గలగొంతిమగోరును తెచ్చి నూరుపలముల గోరంటను నూరుపలముల పిల్లపిచ్చరను ముత్తువపులగము దురదగొండివిత్తనములు పెన్నేరు మొగలిదళములు వీటి నన్నిటిని నూరునూరు పలములును తీసికొనవలయును. వీటిని నాలుగురెట్లనీటితోను ద్రవములతోను తైలమును పక్వము చేయవలయును. పెరుగుపైతేట మాంసరసము పులికడుగు పాలు పెరుగు వీనిని ప్రత్యేకముగా నొక్కొక్కయాఢకము చొప్పున చేర్చి సన్నని మంటపైని పక్వము చేయవలయును. ఈతైలమునం దీక్రింద చెప్పఁబోయెడి యౌషధములను అరపలముఅరపలము చొ॥ చేర్పవలయును. తగరము ఉమ్మెత్త చెంగల్వకోష్టు కేసరి తుంగముస్తెలు లవంగపుపట్ట సన్నరాష్ట్ర సైంధవలవణము పిప్పళ్లు జటామాంసి మంజిష్ఠము యష్టిమధుకము మేద మహామేద జీవకము ఋషభకము సదాప జెముడుపాలు శొంఠి దేవదారు కాకోలి క్షీరకాకోలి వస జీడివిత్తనములు వీటి నన్నింటిని సమానముగా చేకొని నూరి కల్కమును చేసి పైవానిలో క

లిపి ప్రసారిణీతైలమును సిద్ధము చేయవలయును. ఈతైలమునుజాగ్రత్తగా పక్వమును చేయవలయును. ఎక్కువగా దిగఁగ్రాగరాదు. తక్కువ కాఫుపనికిరాదు. ఉచితముగా పక్వమైన పిమ్మట వాసెనఁగట్టి వడియఁగట్టిదింపవలయును, ఈతైలము నేయే రోగము లయం దుపయోగింపవలయునో చెప్పుచున్నానువినుము. గూనివారలకు కుంటివారలకు పొట్టివారలకు ఒకఅంగము మాత్రము క్షయ గలవారలకు అస్థిసంధులు పోయినవారల కు వాతరక్తరోగదూషితులకు వాతముచేత కొట్టుపడిన చిత్తము గలవారలకు స్త్రీల యందు నష్టమైనవీర్యము గలవారలకు ఇయ్యది యుత్తమమగు వాజీకరణ మగుచున్నది. ఈ తైలమును వస్తులయందును పానమునందును తలంటుకొనుటయందును నస్యవిధి యందును ప్రయోగింపవలయును. దీని నుపయోగించిన వాతప్రకోపమువలన గలిగిన వివిధము లగు రోగములు సైతము శమించును.

ఏకాదశశతికప్రసారణీతైలము.

శ్లో. శాఖామూలదలైః ప్రసారణితులా స్త్రిస్రః కురుంటాత్తులే, ఛిన్నాయాశ్చ తులే తులే రుబుకతో రాస్నాశిరీ షాత్తులా, దేవాహ్వా చ్చ సకేతకా ద్ఘటశతే నిఃక్వాథ్య కుంభాంశికే, తోయే తైలఘటం తు పాంబకలసా దత్వ ఘకం మస్తునః. 202. శుక్తాచ్ఛాగరసాదథేక్షు రసతః క్షీరాచ్ఛదత్వాఢకం, వృక్షా కర్కటజీవకాద్య వికసాకాకోలి కాకచ్ఛురా సూక్ష్మైలాఘనసారకుందసరలా కాశ్మీర మాంసీనఖైః, కాలీ యోత్పలపద్మకాహ్వయ నిశా కక్కోలకగ్రంథికైః. 203. చాంపేయా భయ చోజ పూగ కటుకా జాతీఫలాభీరుభిః, శ్రీవాసామరదారు చందనవచా శైలేయసింధూద్భవైః, తైలాభ్యోదకటం భరాంఘ్రినలికా వృశ్చీరకచోరకైః, కస్తూరీదశమూల కేతకనతధ్యామాశ్వగంధాంబు భిః. 204. కాంతీతార్క్ష్యజశల్లకీఫలలఘుశ్యామాగతాహ్వయై,ర్భల్లాత త్రిఫలాబ్జకేసరమహాశ్యామాలవంగాన్వితైః, సర్వాప్యేషి స్త్రిఫలై ర్మహీ యసి పచే న్మందేన పాత్రేఽగ్నినా, పానాభ్యంజనవస్తినస్యవిధినా తన్మా రుతం నాశయేత్. 205. సర్వాంగార్ధగతం తథావయవగం సంధ్యస్థిమ జ్జాన్వితం శ్లేష్మోత్థానథ పైత్తికాం శ్చ శమయే న్నానావిధా నామయా న్, ధాతూ న్బృంహయతి స్థిరం చ కురుతే పుంసాం నవం యౌవనం వృద్ధస్యాపి బలం కరోతి సుమహా ద్వంధ్యాస్వసు గర్భప్రదం. 206. పీ త్వా తైల మిదం జరత్యపి సుతం సూతే ఽమునా భూరుహః, సిక్తాః

శోష ముపాగతాశ్చ ఫలిన స్స్నిగ్ధా భవన్తి స్థిరాః, భగ్నాంగా స్సుదృఢా భవన్తి మనుజా గావో హయాః కుంజరాః. 207.

కొమ్మలు వేళ్లు ఆకులుతోగూడ గొంతిమగోరుచు 300 పలములును, గోరంటు 200 పలములును, తిప్పతీగె 200 పలములు, చిట్టాముదము 200 పలములునుసన్నరాష్ట్రికీ పము 100 పలములు, దేవదారు మొగలివేళ్లు 100 పలములు, వీటినన్నిటిని నూరుద్రోణముల నీటిలో పక్వము చేయవలయును. ఈ నీళ్లన్నియును రెండుద్రోణములుగా దిగఁ గ్రాగిన తరువాత తైలము నొకద్రోణమును, యవగంజి నొకద్రోణమును, మజ్జిగ 64 పలములు, చెఱకురసము 64 పలములు, పాలు 64 పలములు, శుక్తమును 64 పలములును మేకమాంసరసమును 64 పలములును సృక్కా జీవకాది గణములోని యౌషధులను మంజిష్ఠ కాకోలి దూలగొండి చిన్నయేలకులు కర్పూరము మల్లెమొగ్గలు దేవదారువు కేసరి గుమ్ముడి జటామాంసి నఖమనుగంధద్రవ్యము మ్రానిపసుపు కమలములు పద్మాక్షము పసపు కంకోలము మోడి సంపెంగ నల్లకురువేరు లవంగపుపట్ట పోక కటుకరోహిణి జాజికాయ పిల్లపిచ్చర శ్రీవాసధూపము దేవదారు చందనము వస సైంధవలవణము రసాంజనము తుంగముస్తెలు గొంతెనగోరు వేళ్లు శొంఠి ఖురాసానివాము వాము కస్తూరి దశమూలములు మొగలిపట్ట గ్రంధితగరము కామంచి పెన్నేరు రేణుకలు కరకకాయలు ఉసిరిక తాడి రేణుక శల్లకి అగరు ప్రేంఖణము పెద్దపిల్లపీచర నల్లసుగంధి సదాప జీడివిత్తనములు కమలకేసరములు కొడిసెపాలవిత్తనములు లవంగములు శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు వీటి నన్నిటిని మూఁడుమూఁడు పలముల చొప్పున చేకొని కల్కమును చేసి మిక్కిలి పెద్దపాత్రలో వైచి సన్నని సెగలో పక్వము చేయవలయును. దీనిని పానము వస్తికర్మ నస్యము వీటియందు యథావిధిగా నుపయోగించిన వాతములను నశింపఁజేయును. సర్వాంగవాతము అర్ధాంగవాతము అంగగతవాతము సంధిగతవాతము అస్థిగతవాతము మజ్జాగత వాతము కఫరోగము పిత్తరోగము మున్నగు ననేకవిధము లగు రోగములను నశింపఁజేయును. ధాతుపుష్టిని కలుగఁజేయును. పురుషులకు నూత్నయౌవనమును స్థిరపఱచును. ముదుసలికిని మిగులబలకరము అగును. గొడ్రాలికి గర్భమును నిలుపును. ఈ తైలమును త్రాగనేని వృద్ధురాలును పుత్త్రుని కనును. ఎండిపోయిన చెట్టునకు ఈ తైలోదకమును చల్లినయెడల ఫలపుష్పసహితముగా కొమ్మకొనును. భగ్నాంగుడు దృఢకాయుఁడగును. ఎద్దులు గుఱ్ఱమును ఏనుగులు మున్నగువానివలె బలియును.

అష్టాదశశతిక ప్రసారిణీతైలము.

శ్లో. సమూలదలశాఖాయాః ప్రసారణ్యాః శతత్రయమ్, శతమేకం శతావర్యా అశ్వగంధాశతం తథా. 208. కేతకీనాం శతం చై

కం దంశమూలాచ్ఛతం శతం, శతం వాట్యాలకస్యాపి శతంసహ చరస్య చ. 209. జలద్రోణశతం దత్వా శతభాగావశేషితం, తతస్తేన కషాయేణ కషాయద్విగుణేన చ. 210. సువ్యక్తేనారనాళేన దధిమండాఢకేన చ, క్షీరశుక్తేక్షునిర్యాసచ్ఛాగమాంసరసాఢకైః. 211. తైలం ద్రోణం సమాయుక్తం దృఢే పాత్రే నిధాపయేత్, ద్రవ్యాణియాని పేష్యాణి తాని ప్రక్ష్యామ్యతఃపరం. 212. భల్లాతకం నతం శుణ్ఠీ పిప్పలీ చిత్రకం శఠీ, వచా స్పృక్కా ప్రసారణ్యాః పిప్పల్యామూలమేవ చ. 213. దేవదారుశాతాహ్వా చ సూక్ష్మైలాత్వచవాలుకం, కుంకుమం మదమంజిష్ఠా తురుష్కం నఖికాగురు. 214. కర్పూరకుందురునిశాలవంగధ్యామచందనం, కక్కోలనలికాముస్తం కాలీయోత్పలపత్రకం. శఠీహ రేణుశైలేయశ్రీవాసం చ సకేతకం, త్రిఫలా కచ్ఛురాభీరు సరలాపద్మకేశరం, ప్రియంగూశీర సలదం జీవకాద్యం పునర్నవా. 215. దశమూల్యశ్వగంధే చ నాగపుష్పం రసాంజనం, కటుకాజాతిపూగానాం ఫలాని శల్లకీరసం. 216. భాగాన్త్రిఫలికాన్దత్వా శనైర్మృద్వగ్నినా పచేత్, విస్తీర్ణే సుదృఢే పాత్రే పాక్యైషా తు ప్రసారణీ. 217. ప్రయోగః షడ్విధశ్చాత్ర రోగార్తానాం విధీయతే, అభ్యంగాత్త్వగ్గతంహన్తిపానాత్కోష్ఠగమంతథా. 218. భోజనాత్స్నాత్క్షనాడీస్థాన్నస్యాదూర్ధ్వగతం తథా, పక్వాశయగతే వస్తిః నిరూఢః సార్వకాయకే. 219. ఏతద్ధి.బడబాశ్వానాం కిశోరాణాం యథామృతం, ఏతదేవ మనుష్యాణాం కుంజరాణాం గవామపి. 220. అనేనైవ చ తైలేన శుష్యమాణా మహాద్రుమాః, సిక్తాః పునః ప్రరోహన్తి భవన్తి ఫలశాఖినః. 221. వృద్ధోఽప్యనేన తైలేన పునశ్చ తరుణాయతే, నప్రసూతే చ యా నారీ సాపి పీత్వా ప్రసూయతే. 222. అప్రజః పురుషో యస్తు సోఽపి పీత్వా లభేత్సుతమ్, అశీతిం వాతజాన్రోగాన్ పైత్తికాన్ శ్లేష్మికానపి. 223. సన్నిపాతసముత్థాంశ్చనాశయేత్

క్షిప్రమేవతు, ఏతేనాంధకవృష్ణీనాం కృతం పుంసవనం మహాత్. 224. కృత్వా విష్ణోర్బలిం చాపి తైలమేత త్ప్రయోజయేత్, క్వాథే తులార్ధంరాస్నాయాః కిలిమస్య చ దీయతే. 225. భల్లాతకాసహ త్వేతు తత్స్థానే రక్తచందనం, త్వక్పత్రం పత్రముదురీ కుష్ఠచంపకగ్రైరికాః. 226. గ్రంధికోషోమసువకమధిక త్వేనదీయతే, కర్పూరమదదానంచ శుక్తైర్గంధోదకక్రియా. 227. ద్రవ్యశుద్ధిః పాకవిధిర్భావి ప్రసారణీసమః.

వేళ్లు కొమ్మలు ఆకులతో గూడిన గొంతిమగోరు 300 పలములులు, పిల్లపీచర నూరుపలములును, పెన్నేరు నూరుపలములును, మొగలివేళ్లు 100 పలములును, దశమూలములు, 100 పలములును, ముత్తవపులగము, నూరుపలములును, గోరింట, 100 పలములును వీటిని ఒకద్రోణము నీటిలో పక్వము చేసి, నూరవపాలు నీరు మిగిలియుండగా దించి ఆకషాయమును, అందునకు రెండురెట్లు, గంజిని మజ్జిగ 64 పలములపాలు, శుక్తము ఇక్షురసము, మాంసరసము, వీటినన్నిటిని ఒక్కొక్క అధకముచొప్పున చేర్పవలయును. తైలము ఒకద్రోణమును, అందు కలిపి, గట్టిపాత్రములో నుంచవలయును. ద్రవ్యములను, కల్కమును చేయదగిన వానిని ఇకమీద చెప్పెదను. నల్లజీడివిత్తనములు, గ్రంధితగరము, శొంఠి, పిప్పళ్లు, చిత్రమూలము, కచ్చూరము, వస, స్పృక్కయను గంధద్రవ్యము, గొంతిమగోరు పిప్పలిమూలము, దేవదారువు, పిల్లపిచ్చర చిన్నయేలకులు లవంగపుపట్ట, కురువేరు, కేసరి కస్తూరి మంజిష్ఠము, శిలాజిత్తు నఖము అగరు కర్పూరము, పసపు, లవంగము, వట్టివేళ్లు, చందనము, కంకోలము, పాలకము, తుంగముస్తెలు మ్రానిపసపు కమలము, జాపత్రి కచ్చూరము, రేణుక మను ద్రవ్యము మంచిగంధపు ధూపము, మొగలి త్రిఫలములు వట్టివేళ్లు పిల్లపిచ్చర దేవదారు ధూపము కమలకేసరము ప్రేంఖణము వట్టివేరు, జీవకాదిగణపుఔషధములును దశమూలములు పెన్నేరు, నాగకేసరములు, రసాంజనము, కటుకరోహిణి, జాపత్రి పోక, అందుగురసము వీటి నన్నిటిని మూడుమూడు పలములును చేర్చి, సన్నని మంటపైని పక్వము చేయవలయును. గట్టిదియును వెడల్పుఅయినదియు నగు పాత్రమునందు ఈప్రసారిణితైలమును, పక్వము చేయవలయును. ఇచ్చట నారువిధము లగు ప్రయోగములు, ఈతైలముతో నొనర్పవలయును. దీనితో తలంటుకొనిన త్వగ్గతమగు వాతము నశించును. పానమువలన కోష్ఠగత మగు వాతమును పోగొట్టును. భుజించుటవలన సూక్ష్మనాడులయందు గల వాతమును నశింపజేయును. నస్యవిధివలన ఊర్ధ్వభాగమునం దున్న వాతమును పోగొట్టును.

జీర్ణకోశమునం దున్నవాతమునకు, వస్తివిధుల నొనర్పవలయును. శరీరమునంతను క్రమ్ముకొనిన వాతమునందు నిర్వ్యూహము నొనర్పవలయును. ఈతైలము వయోవస్థలోనున్న ఆడుగుఱ్ఱములకు మొగగుఱ్ఱములకు అమృతతుల్యమైనది. ఈతైలమే మనుజులకును ఏనుగులకును గోవులకును అమృతముతో సమానము అయినది. ఎండిపోయిన మ్రాకు లీతైలముతో చల్లఁబడినయెడల (సేచనముచేయఁబడినయెడల) మరల మొలకలెత్తును. ఫలవృక్షములు నగును. ఈతైలసేవనముచేత వృద్ధుఁడును తరుణుఁ డగును. గొడ్డుబోతు బిడ్డలను కనును. సంతానము లేనిపురుషుఁడు దీనిని సేవించి సుతుని బడయగలుగును. ఎనుబదివిధము లగు వాతరోగములను పిత్తరోగములను, శ్లేష్మరోగములను పోగొట్టును. సన్నిపాతమువలనఁ బుట్టెడి రోగములను మిగుల శీఘ్రముగా నశింపఁజేయును, దీనివలన కన్నులు మసకలుగలవారికి దృష్టి గలుగును. గొప్పదృష్టి నిచ్చునదియు నైయిది యున్నయది, ముందుగా విష్ణు నారాధించి పిమ్మట ఈతైలము నుపయోగింపవలయును. కషాయములో దేవదారువు దొఱకనియెడల సన్నరాష్ట్రను 50 పలములును జీడివిత్తనములు దొఱకనిచో దానిస్థానమునందు రక్తచందనము లవంగపుపట్ట జాపత్రి తాడిశపత్రి ఉసిరిక కోష్ఠు జాజి పిప్పలిమూలము మైనఫలము వీటినన్నిటి నెక్కువగా వేయుచుండవలయును. శుక్తమునందు గంధకపునీటిని చేర్పవలయును. ద్రవ్యశుద్ధి పాకవిధి యున్నగునవి ముందు చెప్పఁబోయెడి ప్రసారిణితైలముతో సమానముగా తెలుసుకొనవలయును.

నఖశుద్ధి.

శ్లో. శతపత్రం ప్రసారణ్యా ద్వేచ పీతసహాచరాత్. 228. అశ్వగంధైరండబలావరరాస్నాపునర్నవా, కేతకీదశమూలంచ పృథక్స్వాక్స్వభద్రకః. 229. ప్రత్యేక మేషాం తు తులా తులార్ధం కిలిమా స్తృ, తులార్ధం స్యాచ్ఛిగీషాచ్ఛలాత్ఛాయాంఃపంచవింశతిః. 230. పలానిలోధ్రాచ్చ తథా సర్వ మేకత్ర సాధయేత్, జలపంచాఢకశతే సపాదే తత్ర శేషయేత్. 231. ద్రోణద్వయం కాంజికంచ షడ్వింశత్యాఢకోన్మితం, క్షీరదధ్నోః పృథక్ప్రస్థాన్ దశమం త్వాఢకం తథా. 232. ఇక్షురసాఢకాంశ్చైవ ఛాగమాంసతులాత్రయే, జలపంచచత్వారింశత్ప్రస్థాన్పక్వే తు శోషయేత్. 233. సప్తదశరసప్రస్థా న్మంజిష్టాక్వాథ ఏవ చ, కుడవోనాఢకోన్మానద్రవై రేతైస్తు సాధయేత్. 234. సుశుద్ధతిలతైలస్య

ద్రోణం ప్రస్థేన సంయుతం, కాంజికం మానతో ద్రోణం శుక్తేనాత్ర విధీయతే. 235. ఆద్యఏభి ర్ద్రవైః పాకః కల్కో భల్లాతకం కణా, నాగరం మిరిచం చైవ ప్రత్యేకం షట్పలోన్మితం. 236. భల్లాతకాసహత్వేతు రక్తచందన ముచ్యతే, పథ్యాక్షధాత్రీ సరళం శతాహ్వా కర్కటీ వచా. 237. చోరపుష్పీ శఠీ ముస్తం ద్వయం పద్మంచ సోత్పలమ్, పిప్పలీమూలమంజిష్ఠా సాశ్వగంధా పునర్నవా. 238. దశమూలం సముదితం చక్ర మర్దోరసాంజనం, గంధతృణం హరిద్రా చ జీవనీయో గణ స్తథా. 239. ఏషాం త్రిపలికై ర్భాగై రాద్యః పాకో విధీయతే, దేవపుష్పీ బోలపత్రం శల్లకీరసశైలజే. 240. ప్రియంగూశీరమధురీ మాంసీ దారు బలాచలమ్, శ్రీవాసో నలికా ఖోటిసూక్ష్మలా కుందురుష్మరా. 241. నఖత్రయం చ త్వక్పత్రీ మపరాపూతిచంపకం, మదనం రేణుకాపృక్కా మురువంచ పలత్రయం. 242. ప్రత్యేకం గంధతోయేన ద్వితీయః పాక ఇష్యతే, గంధోదకం తు త్వక్పత్రీ పత్రకోశీరముస్తకం. 243. ప్రత్యేకం సబలామూలం పలాని పంచవింశతిః, కుష్ఠార్ధభాగోత్రజలప్రస్థా స్తు పంచవింశతిః. 244. అర్ధావశిష్టాః కర్తవ్యాః పాకే గంధాంబుకర్మణి, గంధాంబుచందనాంబుభ్యాం తృతీయః పాక ఇష్యతే. 245. కల్కోత్ర కేశరం కుష్ఠం త్వక్కాలీయక కుంకుమం, భద్రశ్రియం గ్రంథిపర్ణం లతాకస్తూరికా తథా. 246. లవంగాగురుకక్కోల జాతీకోషఫలాని చ, ఏలాలవంగం ఛల్లీ చ ప్రత్యేకం త్రిపలోన్మితం. 247. కస్తూరీషట్పలాచంద్రా త్పలం సార్ధం చ గృహ్యతే, వేదార్ధం చ పునః చంద్రమదా దేయా తథోన్మితౌ. 248. మహాప్రసారణీ సేయం రాజభోగ్యా ప్రకీర్తితా, గుణా న్ప్రసారణీనాం తు వహత్యేషా బలోత్తమాత్. 249. అత్ర శుక్తవిధి ర్మండః ప్రస్థః పంచాఢకోన్మితం, కాంజికం కుడవం దధ్నో గుడప్రస్థామ్లమూలకాత్. 250. ఫలా న్యష్టౌశోధితార్ద్రాత్పలం షోడశకం తథా, కణాజీరకసింధూత్థహరిద్రామరిచం పృథక్. 251. ద్విపలం భావితే భాండే ఘృతేనాష్టదిన

స్థితం, సిద్ధం భవతి తచ్ఛుక్తం యదావతార్యగృహ్యతే. 252. తదా దే
యం చతుర్జాతం పృథక్కర్షత్రయోన్మితం, పంచపల్లవతోయేన గంధా
నాం క్షాళనం తథా. 253. శోధనం చాపి సంస్కారో విశేషశ్చాత్ర
వక్ష్యతే, ఆమ్రజంబూకపిత్థానాం బీజపూరకబిల్వయోః. 254. గంధ
కర్మణి సర్వత్ర పత్రాణి పంచపల్లవం, చండీగోమయతోయేన య
ది వా తింత్రిణీజలైః. 255. నఖం సక్వాథయేదేభిరలాభే మృణ్మయేన
తు, పునరుద్ధృత్య ప్రక్షాళ్య భర్జయిత్వా నిషేచయేత్. 256. గుడప
థ్యాంబునా హ్యేవం శుధ్యతే నాత్ర సంశయః.

గొంతిమగోరుచెక్క 300 పలములును పచ్చగోరింట 200 పలములును అశ్వగం
ధ (పెన్నేరు) చిట్టాముదము ముత్తవపులగము పిల్లపిచ్చర సన్నరాస్మ శొంఠి మొగలి
పూవు దశమూలములు లవంగపుపట్ట దేవదారువు వీటినన్నిటిని ఒక్కొక్కతులము చొ
ప్పునను (అనగా నూరునూరుపలములును) పెద్దదేవదారువు 50పలములును దిరిసెనపుప్ప
ములును లొద్దుగ 50 పలములును వీటినన్నిటిని కలి
పి 50 ఆఢకముల నీళ్లలో పక్వము చేసి నారవపాలు నీరు మిగిలియుండగా దింపి గంజి
512 పలములు 16 పలములు పాలు పెఱుగు 16 పలములును ఇక్షురసము 123 పలములు
మాంసరసము 300పలములు 45 ప్రస్థములనీటిని పక్వముచేసి ఎండింపవలయును. మంజిష్ఠ
కషాయము 17 ప్రస్థములు తిలతైలము 272 పలములగంజి ఒకద్రోణము శుక్తమును చేర్చి
పైద్రవములను చేర్చి మెట్టమొదట పక్వము చేయవలయును. కల్కము చేయుటకొఱకు
జీడివిత్తనములు పిప్పళ్లు శొంఠి మిరియములు వీటినన్నిటిని 6 పలముచొ॥ తీసికొనవలయు
ను. జీడివిత్తనములు లేకపోయెనేని రక్తచందనము నందులకు బదులుగా చేకొనవలయు
ను. కరకకాయలు ఉసిరిక తాడి సరలరసము పిల్లపిచ్చర కాకడాశింగి వస శంఖిని క
చ్చూరము తుంగముస్తెలు నీటితామర మెట్టతామర తెల్లతామర పిప్పలిమూలము మంజి
ష్ఠ అశ్వగంధము శొంఠి దశమూలములు రాతిపువ్వము కురువేరు పసపు జీవనీయగణపు
ఔషధములను మూడు మూడు పలములుచొ॥ తీసికొనివచ్చి పాకము చేయవలయును.
లవంగములు తేజపత్రి సల్లకీరసము శిలాజిత్తుఉసిరిక దేవదారువు ముత్తవపులగము చిత్ర
మూలము శ్రీవాసధూపము బోళపత్రము చిన్నయేలకులు ఊదుచెట్టు వట్టివేళ్లు ముర
యను గంధద్రవ్యము ముస్తెలంగులగు నఖములు, తిప్పతీగ నెమలియడ్డుచెక్క జాజి ఉ
మ్మెత్తకాయ రేణుకయను ద్రవ్యము పృక్క తెల్లమరువము వీటినన్నిటిని మూడుమూడు
పలములను తీసికొని గంధోదకమునందు రెండవపాకమును చేయవలయును.

తాడిశపత్రి తేజపత్రి వట్టివేళ్లు తుంగముస్తెలు మత్తువపులగము వీటినన్నిటిని వేఱువేఱుగా నిరువదియైదు పలములచొప్పునతీసికొని కోష్ఠు పండ్రెడుం్నరపలములును నీరు ఒకప్రస్థమును వీనినన్నిటిని కలిపి సగభాగము మిగిలియుండునట్లు కాచి గంధోదకమును చందనోదకమును కలిపి మహాశవమాఱు పాకమును చేయవలయును. దీనియందు కల్కము కేసరి కోష్ఠు లవంగపుపట్ట మాంజిపసపు నాగకేసరములు చందనము కస్తూరి లవంగములు అగరు కంకోలము జాపత్రి గుగ్గుడుచెక్క ఏలకులు వీటినన్నిటిని వేరువేరుగా నాల్గునాలుగు పలములును కస్తూరి ఎనిమిదిపలములును, కర్పూరము ఒకటిన్నరపలమును చేకొని వేధార్థమై కర్పూరమును కస్తూరిని తగినట్లుచేర్పవలయును. ఇది మహాప్రసారిణీతైలము మహారాజులనుభవింపఁదగినది. అత్యుత్తమమగుబలమునిచ్చెడిది. ప్రసారిణులగుణములను వహించునట్టిది. ఈతైలసేవనమునందు శుక్తివిధిచేత సిద్ధము చేయఁబడిన మండము పదహారుపలములును అయిదాఢకముల గంజియును నాలుగుపలముల బెల్లమును 16 పలముల నాన్లమును మల్లంగిరసము అయిదైదు పలములును శుద్ధిచేసిన అల్లము 16 పలములును పిప్పళ్లు జీలకఱ్ఱ సైంధవలవణము పసుపు మిరియములు ఇవియన్నియును రెండురెండు పలములును తీసికొనవలయును. నేతితోను ఊరినపాత్రలో ఎనిమిదిదినములు ఉంచినయెడల నిదిశుక్తమగును. దించి సేవింపఁబోవునప్పుడు లవంగపుపట్ట ఏలకులు తేజపత్రి నాగకేసరములు వీటిని వేఱువేఱుగా ముక్కాలుపలము చేర్పవలయును. పంచపల్లవముల కషాయములో గంధకమును శోధించి సంస్కరింపవలయును. ఈసంస్కారమును ఎక్కువగా నిందు చేయవలయును.

మామిడి, నేరేడు వెలగ మారేడుపత్రి మాచికాయపత్రి ఈయైదుపత్రములును గంధకపుకర్మలయందు పంచపల్లవములని చెప్పఁబడును. గంధకచూర్ణము ఆవుపేడరసముతోటిగాని చింతపండు పులుసుతోటిగాని ఇవిరెండుకనియెడల మట్టినీళ్లతోగానినఖమును కాచవలయును. పిమ్మట మఱలతీసి గడిగి వేచవలయును. పిమ్మట దానినిపొడిచేసి ఉపయోగింపవలయును. ఈరీతిగా గాని బెల్లము, కరక్కాయలు వేసిచేసిన కషాయముతోగాని నఖమును శుద్ధి చేయవలయును. ఈరీతిగాచేసిన సిద్ధియగును. కొంచెమైనను సందియములేదు.

మహారాజప్రసారిణీతైలము.

శ్లో. గోమూత్రేచాలంబుషకే పక్త్వా పంచదలోదకే. 257. పునః సురభితోయేన బాష్పస్వేదేన స్వేదయేత్, గంధోగ్రా శుద్ధ్యతే హ్యేవం రజనీచ విశేషతః. 258. ముస్తకంతు మనాక్క్షుణ్ణం కాంజికే త్రిదినోషితం, పంచపల్లవపానీయస్విన్నమాతపశోషితం. 259. గుడాంబునా సిచ్యమానం భర్జయే చ్చూర్ణయే త్తతః, ఆజశోభాంజన

జలై ర్భావయే చ్ఛేతి శుధ్యతి. 260. కాంచికే క్వథితం శైలం భృ
ష్టాపథ్యా గుడాంబునా, సించే ద్దేవం పునః పుష్పై ర్వివిధై రధివా
సయేత్. 261. యథాలాభ మపామార్గ స్నుహ్యాది క్షారలేపితం, భా
ష్పస్వేదేన సంస్వేద్య పూతి నిర్లోమతాం నయేత్. 262. డోలాప
క్వం పచే త్పశ్చా త్పంచపల్లవవారిణి, ఖలః సాధు మివోత్పద్య తతో
నిఃస్నేహతాం నయేత్. 263. ఆజశోభాంజనజలై ర్భావయే చ్చపు
నః పునః, శిగ్రుమూలేచ కేతక్యాః పుష్పపత్రపుటేచ తమ్. 264. పచే
దేవం విశుద్ధ స్స్యా న్మృగనాభిసమో భవేత్, తురుష్కం మధునా భా
వ్యం కాశ్మీరం చాపి సర్పిషా. 265. రుధిరేణాయసం ప్రాజ్ఞై ర్గోమూత్రై
ర్గంధిపర్ణకమ్, మధూదకేన మధుకీం పత్రకం తండులాంబునా. 266.
ఈషత్ క్షారానుగంధా తు దగ్ధా యాతి న భస్మతాం, పీతా కేతక
గంధా చ లఘుస్నిగ్ధా మృగోత్తమా. 267. పక్వా త్కర్పూరతః ప్రా
హు రపక్వం గుణవత్తరం, తత్రాపి స్యా ద్యది క్షుద్రం స్ఫటికాభం త
దుత్తమం. 268. పక్వం చ సదలం స్నిగ్ధం హరితద్యుతిచోత్తమం, భంగే
మనాగపి నచే న్నిపతన్తి తతః కణాః. 269. మృగశృంగోపమం కుష్ఠం
చందనం రక్తపీతకం, కాచతుండాకృతిః స్నిగ్ధో గురు శ్చైవోత్తమో గు
రుః. 270. స్నిగ్ధాల్ప కేశరం త్వస్రం శాలిజో వృత్తమాంసలః, మురా
పీతా వరా ప్రోక్తా మాంసీ పింగజటాకృతిః. 271. రేణుకాముద్గసం
స్థానా శస్తా మానూపజం ఘనమ్, జాతీఫలం సశబ్దం చ స్నిగ్ధం గురు
చ శస్యతే. 272. ఏలాసూక్ష్మఫలా శ్రేష్ఠా ప్రియఙ్గుః శ్యామపాండురా,
నఖ మశ్వఖురం హస్తికర్ణం చైవాత్ర శస్యతే. 273. ఏతేషా మపరే
షాం చ నవతా ప్రబలో గుణః.

గోమూత్రము లజ్జావంతికషాయము పంచపల్లవముల కషాయము వీటితో పక్వము చేసి గోమూత్రముతోను ఆవిరితోను పచనము చేసిన యెడల వసయును పసపును శుద్ధములగుచున్నవి. మొదట తుంగెముస్తెలచూర్ణమును గంజిలో మూడుదినములు నాన్చి పెట్టుకొనవలయును. తరువాత పంచపల్లవకషాయమున స్వేదనమునొనర్చి ఎండలో నెండింపవలయును. తరువాత బెల్లపునీళ్లను దానిపైని చల్లి వేయించి చూర్ణమును చేసి పెట్టుకొనవలయును. ఈచూర్ణమును మేకమాంసపు రసమును మునగవేళ్ల కషాయము

తో భావనచేసినయెడల శుద్ధమగును. గంజిలో శుద్ధిచేయఁబడిన శిలాజిత్తుతోను వేచిన కరక్కాయ, బెల్లపుపానకముతో కలిపి చల్లవలయును. పిమ్మట ననేకవిధములగు పుష్పములతో వాసన కట్టవలయును. ఆవిరిపలన చెమ్మటను పుట్టించి దుర్గంధమును తొలగింపవలయును. మేకమాంసపు రసమునందును మునగరసమునందును మాటిమాటికి భావన చేయవలయును. మునగవ్రేళ్లతోను కేతకీదళసంపుటములతోను, చక్కఁగా పక్వము చేయవలయును. ఇట్లుచేసినయెడల శుద్ధమై కస్తూరితో సమానమైనది యగును. శిలాజిత్తును తేనెలో భావన చేయవలయును. కేసరిని ఘృతములో భావన చేయవలయును. లోహములను రక్తముతోని భావన చేయవలయును, కచోరమును గోమూత్రముతోను సదాపను మధూదకము తోను భావన చేయవలయును. బియ్యపుకడుగుతో తేజపత్రిని భావన చేయవలయును. కొంచెమంత క్షారపదార్థముతో కలసిన సదాపను తగులఁబెట్టినయెడల బూడిదెగాఁజాలదు. పచ్చనిదియును మొగలిఱేకుతో సమానముగా పరిమళించునదియును కొంచెమంత చిక్కనిదియు నగునది యత్యుత్తమమైనది. వండినకర్పూరముకంటెను పచ్చకర్పూరము మిక్కిలి గుణమును కలిగించును. దానియందు కూడను క్షుద్రముగాక స్ఫటికమువలె తెల్లనైనది యత్యంతముత్తమము. మఱియును దళములు దళములుగా పక్వమై నునుపు తేలి పచ్చని రంగుగల కర్పూరము నుత్తమమైనది అగును. విడిపోయినప్పటికిని కణములు పడనిది మిక్కిలిశ్రేష్ఠము. లేడికొమ్ములవలె కొమ్ములుగానుండు కోష్ఠు ఉత్తమమైనది, ఎఱుపుపచ్చగలిగిన చందనము శ్రేష్ఠమైనది. కాకిముక్కువలె స్నిగ్ధమై బరువుగా నున్న యగురుత్తమమైనది. చిక్కఁగా నుండి కొద్దిపాటి కింజల్కములుగల కేసరి యుత్తమమైనది. గుండ్రముగను లావుగనుండు బియ్యాముత్తమము. పచ్చనిమరువము శ్రేష్ఠమైనది. జటామాంసి పచ్చనై జడవలె పెనవేసికొనినది యుత్తమము. పెసరగింజలవలె పలుకులుగానుండిన రేణుకయను ద్రవ్యము శ్రేష్ఠము. నీటిపట్టుల మొలచెడి తుంగముస్త శ్రేష్ఠము. ప్రోగునదియును నున్ననైనదియు నగు జాజికాయ శ్రేష్ఠము. చిన్నగింజలుగల ఏలకులు శ్రేష్ఠములు. నల్లగను పచ్చగనుండు కొఱ్ఱలు శ్రేష్ఠములు. రెండుతెఱగులగు నఖమను ద్రవ్యములును గుఱ్ఱపుగిట్టలువలె నుండినవియును ఏనుగుచెవివలె నుండునవియును శ్రేష్ఠములు. ఈపైనిచెప్పఁబడిన వస్తువులలోగాని యితరవస్తువులలోగాని నవత్వము (అనఁగా క్రొత్తఁదనము) మిక్కిలియును గుణాకరము అగుచున్నది.

మహాసుగంధితైల లక్ష్మీవిలాసతైలము.

శ్లో. జింగీ చోరక దేవదారుసరలం వ్యాఘ్రీవచాచోలక, త్వ
క్పత్ర స్పృహాగంధపత్రకశఠీ పథ్యాక్షుధాత్రీఘనైః, ఏతైః శోధితసంస్కృ
తైః పలయుగే త్వ్యాఖ్యాతయా సంఖ్యయా, తైలప్రస్థమవస్థితైః స్థిర
మితి కల్కైః పచే ద్గాంధికమ్. 274. మాంసీమురాదమనచంపకసుంద
రీత్వక్, గ్రన్థ్యంబురుట్మురువకైః ద్విపలైస్సపృక్కైః శ్రీవాసకుందురున

ఖీనలికామిషీణాం, ప్రత్యేకశః పల ముపాయ్య పునః పచేత్తు. 275. ఏలాలవంగచలచందనజాతిపూతిః, కక్కోలకాగురులతాఘుసృణైః పలార్ధైః, కస్తూరికాత్కసహితామలదీప్తియుక్తైః పక్వాతు మందశిఖినైవ మహాసుగంధమ్, పంచద్వికేన చార్ధేన మదాత్కర్పూర మిష్యతే, కర్పూరమదయో రర్ధం పత్రకల్కాది హేష్యతే. 277. పక్వపూతే ప్యుష్ణఏవ సమ్యక్పేషణ వర్తితమ్, దీయతే గంధవృద్ధ్యర్థం పత్రకల్కం త దుచ్యతే. 278. ప్రాగుక్తాశుద్ధసంస్కారా గంధానా మిహ తైః పునః, ద్విగుణై ర్లక్ష్మీవిలాస స్స్యా దయం తైలసత్తమః. 279. పాంచపత్రాంబునా చాద్యో ద్వితీయాం గంధవారిణా, తృతీయోఽపి చ తేనైవ పాకో వా ధూపితాంబునా. 280.

మంజిష్ఠ చిన్నకచోరము దేవదారువు సరళద్రవము వాకుడు వస చేలకము తాడిశపత్రి, చందనము తేజపత్రి కచ్చూరము, కరక్కాయలు, తాడి, ఉసిరిక, తుంగముస్తలు వీటినన్నిటిని శుద్ధిచేసి సంస్కరించి, రెండురెండు పలములంతంత తీసికొని కల్కముచేసి అందు పదహారు పలముల తైలమునుచేర్చి స్థిరబుద్ధి గలవాడై వైద్యుఁడు పక్వముచేయవలయును. గ్రంథితగరము మురామాంసి దమనము సంపెగ లఘుకాబలియును సోంపును లవంగపుపట్ట మోడి కురువేరు కోష్ఠు మాచికాయ పృక్క గోరింట వీటిని రెండు రెండుపలముల చొప్పునను శ్రీవేష్టధూపము కుందురుష్కము (క్రికసగడ్డియ నెదరట) నఖమను గంధద్రవ్యము నాలిక సోంపు వీటిన్నన్నిటిని పలము పలము చొప్పునను తీసికొని కల్కముచేసి కలిపి వండవలయు.

ఏలకులు లవంగములు నఖమను గంధద్రవ్యము చందనము జాపత్రి నెమలియడుగువేరు కంకోలము అగరు కుంకుమపువ్వు కేసరములు కస్తూరి తాడియుసిరిక బోడసరపువిత్తనములు వీటినన్నిటిని అర్ధపలము చొప్పునను తీసికొని మహాసుగంధతైలమును పక్వము చేయవలయును. కస్తూరి కంటెను పదిరెట్లు కర్పూరమును కర్పూర కస్తూరులకంటె సర్ధము పత్రికల్కము మున్నగు వానిని తీసికొనవలయును. చక్కగా పక్వము చేసి వాసెనగట్టి వేడిగానున్నప్పుడే నూరఁబడినట్టిది వాసన హెచ్చుగా నుండునట్టిదియే పత్రకల్కమనఁబడును. గంధముల కన్నిటికిని శుద్ధిసంస్కారములొనర్చెడి రీతులిదివఱకే చెప్పబడినవి. వాటిని రెట్టింపుగా చేసిన లక్ష్మీవిలాసతైలము సిద్ధమగును. ఇయ్యది తైలములన్నిటికంటె నుత్తమమైనది. పంచపల్లవముల కషాయముతో నాద్యపాకమును గంధోదకముతో రెండవపాకమును మఱల నాగంధోదకముతో గాని ధూపక్రియచేత గాని మూడవ పాకమును చేయవలయును.

ఇట్లు చక్రదత్తయందు వాతవ్యాధ్యధికారప్రకరణము ముగిసెను.

౨౩. వాతరక్తాధికారము.

వాతరక్తమునందు సామాన్యోపాయములు.

శ్లో. బాహ్యం లేపాభ్యంగసేకో పనాహై ర్వాతశోణితమ్, విరేకస్థాపనస్నేహపానైర్గంభీర మాచరేత్. 1. ద్వయో ర్ముంచే దసృక్ శృంగ శూచ్యలాబూజలౌకసా, దేహాద్దేశం ప్రజే త్స్రావ్యం సిరాభిః ప్రచ్ఛనేన వా. 2. అంగగ్లానౌ చ న స్రావ్యం రూక్షే వాతోత్తరే చ యత్, అమృతానాగరధన్యాక కర్షత్రయేణ పాచనం సిద్ధం. 3. జయతి సరక్తం వాతం సామం కుష్ఠా న్యశేషాణి, వత్సాద న్యుద్భవః క్వాథః పీతో గుగ్గులుసంయుతః. 4. సమీరణ సమాయుక్తం శోణితం సంప్రసాదయేత్, వాసా గుడూచీ చతురంగులానా మేరండతైలేన పిబే త్కషాయం, క్రమేణ సర్వాంగజ మప్యశేషం జయే దసృగ్వాతభవం వికారమ్. 5. లీఢ్వా ముండితికాచూర్ణ మధుసర్పిః సమన్వితం, ఛిన్నాక్వాథం పిబన్ హన్తి వాతరక్తం సుదుస్తరం. 6. తిస్రోఽథవా పంచగుడేన పథ్యా, జగ్ధ్వా పిబే చ్ఛిన్నరుహాకషాయమ్. 7. తద్వాతరక్తం శమయ త్యుదీర్ణ, మాజానుసంభిన్న మపి హ్యావశ్యం. 8. ఘృతేన వాతం సగుడా విబద్ధం, పిత్తం సితాఢ్యా మధునా కఫం చ, వాతాసృగుగ్రం రుబుతైలమిశ్రా శుంఠ్యామవాతం శమయే ద్గుడూచీ.9.

బహిర్గతమగు వాతరక్తమును లేపనములు అభ్యంగములు సేకములు ఉపనాహములు వీటితోటి తొలగింపవలయును. అంతర్గతవాతరక్తమును విరేచనము స్థాపన వర్తి తైలపానము మున్నగువాని నాచరించి గంభీరముగా తొలగింపవలయును. రెండువిధములగు వాతరక్తములయందును కొమ్ము సూది జలగ మున్నగు వాని ద్వారా రక్తమును వెడలింప వలయును. లేక పోయిన యెడల నాడుల ద్వారా గాని ప్రచ్ఛనము వలన గాని శరీరమునుండి రక్తమును స్రవింప జేయవలయును. అంగములకు గ్లాని కలుగుట రూక్షత వాతాధిక్యము మున్నగునవి కలిగినపట్టుల రక్తము స్రవింపచేయరాదు. ఉసిరిక తుంగముస్తెలు కొతిమెర వీటిని పావుపావు చొప్పున తెచ్చి పాచనము చేసి సేవించిన యెడల వాతరక్తములను ఆమవాతములను సమస్తకుష్ఠరోగములను జయింపగలదు.

తిప్పతీగె తో పెట్టఁబడినకషాయములో గుగ్గిలమును కలిపికొని త్రాగినయెడల వాతరక్త రోగమును సాధించును. అడ్డసరము తిప్పతీగె అమ్లవేతసము నీటికషాయములో ఆముదమును కలిపికొని త్రాగవలయును. ఇయ్యది క్రమముగా సర్వాంగసంభవమగు వాతరక్తవికారములను జయించును. బోడతరము చూర్ణములో నేతిని తేనెనుకలిపి నాకి ఆపిమ్మట తిప్పతీగె కషాయమును త్రాగినయెడల సుదుస్తరమగువాతరక్తము నైనను పోగొట్టును. మూడుగాని లేక అయిదు గాని కరక్కాయలను బెల్లముతో చేర్చి తిని పిమ్మట తిప్పతీగె కషాయమును త్రాగినయెడల మోకాళ్లవఱకును వ్యాపించియున్నను వాతరక్త రోగమును అవశ్యముగా పోగొట్టును. నేతిలోచేర్చి తిప్పతీగెను సేవించినయెడల వాత రోగమును బెల్లముతోచేర్చి సేవించిన పట్టుకొనిపోవుటను చక్కెరతోచేర్చి సేవించిన పిత్తమును తేనెతో సేవించిన కఫమును ఆముదముతోసేవించిన నతిభయంకరమగు వాత రక్తరోగములను శొంఠితో చేర్చి సేవించిన ఆమవాతములను పోగొట్టును.

గూడూచీస్వరసాదులు.

శ్లో. గుడూచ్యాః స్వరసం కల్కం చూర్ణం వా క్వాథమేవ వా, ప్రభూతకాల మాసేవ్య ముచ్యతే వాతశోణితాత్. 10. దశమూలీశృతం క్షీరం సద్యః శూలనివారణమ్, పరిషేకో నిలప్రాయే తద్వ త్కోష్ణేన సర్పిషా. 11. పటోలకటుకాభీరు త్రిఫలామృతసాధితమ్, క్వాథం పీత్వా జయే జ్జంతుః సదాహం వాతశోణితమ్. 12. గోధూమచూర్ణాజపయోఘృతం చ, సచ్ఛాగదుగ్ధోరుబుబీజకల్కః, లేపే విధేయం శతధౌతసర్పిః సేకే పయశ్చావిక మేవ శస్తమ్. 13. లేపః పిష్టా స్తిలా స్తద్వ, ద్భృష్టాః పయసి నిర్వృతాః. కటుకామృతయష్ట్యాహ్వాంశుంఠీ కల్కం సమాక్షికమ్. 14. గోమూత్రపీతం జయతి సకఫం వాతశోతణీమ్, ధాత్రీహరిద్రాముస్తానాం కషాయో వా కఫాధికే. 15. కోకిలాక్షామృతాక్వాథే పిబేత్కృష్ణాం కఫాధికే, పథ్యాభోజీ త్రిసప్తాహాన్ముచ్యతేవాతశోణితాత్. 16. కఫరక్తప్రశమనం హృద్యంగుడఘృతంస్మృతం, సంసర్గేషు యథోద్రేకం మిశ్రం వా ప్రతికారయేత్. 17. సర్వేషు సగుడాం పథ్యాం గుడూచీక్వాథ మేవ వా, పిప్పలీవర్ధమానంవా శీలయేత్సుసమాహితః. 18.

తిప్పతీగెరసమును గాని కల్కమును గాని చూర్ణమును గాని కషాయమును గాని సేవించుటవలన వాతరక్తరోగమునుండి మనుజుఁడు విడివడును, దశమూలకషాయ

ములో పక్వముచేసినపాలు శూలలను పోగొట్టును. వాతాధిక్యముచేత నగు శూలలయం దు కొంచెము వెచ్చజేసి నేతిని పరిషేకము చేయవలయును. చేదుపొట్ల కటుకరోహిణి పిల్లపీచర త్రిఫలములు తిప్పతీగె వీటితో సిద్ధము చేయఁబడిన కషాయమును త్రాగె నేని దాహసహితమగు వాతరక్తమును జయింపగలుగును. గోధుమపిండి మేకపాలు మేకనేయి మేకపాలతో చేసిన ఆయుదపుకల్కము ఇయ్యాది వాతరక్తములయందు పథ్యములు. నూరుమారులు కాచి వడియకట్టిన నెయ్యి లేపమునకు హితకరము అగును. సేకమునందు మేకపాలు హితకరముఅగును. నువ్వులను నూరిగాని, వేయించి నీటిలోనాన్చిగాని లేపన చేయుటయును మంచిదే.

కటుకరోహిణి తిప్పతీగె యష్టిమధుకము ముల్లంగి శొంఠి వీటికల్కములో తెనెను కలిపి ఆవుపంచితముతో త్రాగిన యెడల కఫసహితమగు వాతరక్తములను జయించును. లేనిచో ఉసిరిక పసపు తుంగముస్తెలు వీటికషాయమైనను వాతరక్తములయందు హితమును కలిగించును.

గొబ్బిగింజలు తిప్పతీగె వీటికషాయములో పిప్పళ్లను కలిపి వాతరక్తములయందు త్రాగవలయును. ఇరువదిరోజులవఱకును కరక్కాయను సేవించిన మనుజుఁడు వాతరక్తమునుండి ముక్తుఁడగును. బెల్లముతో చేర్చిన నేతినిత్రాగిన కఫరక్తములు శాంతినొందును. సంసర్గములయందు వ్యాధియొక్క యుద్రేకము ననుసరించి గాని కలిపి గాని చికిత్స చేయవలయును. అన్నివిధములగు వాతరక్తములలోను గుడసహితముగా కరక్కాయను గాని తిప్పతీగె కషాయమును గాని పిప్పళ్లకషాయమును గాని సమాహిత చిత్తుఁడై సేవింపవలయును.

నవకార్షికక్వాథము.

శ్లో. త్రిఫలా నింబమంజిష్ఠా వచా కటుకరోహిణీ. 19. వత్సాదనీ దారునిశా కషాయో నవకార్షికః, వాతరక్తం తథాకుష్ఠం పామానం రక్తమండలమ్. 20. కుష్ఠం కాపాలికా కుష్ఠం పానా దే హాపకర్షతి, పంచరక్తికమాషేణ కార్ష్యోయం నవకార్షికః. 21. కింత్వేవం సాధితే క్వాథే యోగ్యమాత్రా ప్రదీయతే,

త్రిఫలములు వేపచెక్క మంజిష్ఠము వస కటుకరోహిణి తిప్పతీగె మ్రానిపసపు వీటినన్నిటిని:ఒక్కొక్క కర్షమంత తీసికొని కషాయమును చేయవలయును. వాతరక్తము లు కుష్ఠరోగము పామ (అనగా) గజ్జి రక్తమండలకుష్ఠము, కపాలకుష్ఠము వీటిని ఈకషాయము పానమాత్రమున నేతొలగించును. ఇయ్యాది నవకార్షికమను కషాయము. దీనిని

అయిదురతుల ప్రమాణముతో నగుమాషము చొప్పున చేయవలయును. ఈరీతిగా కాచిన కషాయమును వాతరక్తమునందు తగునన్ని మోతాదులు నిచ్చుచుండవలయును.

గుడూచీ ఘృతము

శ్లో. గుడూచీక్వాథకల్కాభ్యాం సపయస్కం శృతం ఘృతమ్, హన్తి వాతం తథా రక్తం కుష్ఠం జయతి దుస్తరమ్. 22.

తిప్పతీగెతోనైన కషాయము కల్కములతో పాలను నేతిని కలిపి పక్వము చేయవలయును. ఇది వాతరక్తములను భయంకరములగు కుష్ఠరోగములను జయించును.

శతావరీ ఘృతము.

శ్లో. శతావరీకల్కగర్భం రసే తస్యా శ్చతుర్గుణే, క్షీరతుల్యం ఘృతం పక్వం వాతశోణితనాశనమ్. 23.

పిల్లపీచరకల్కములో నాలుగురెట్లు పిల్లపీచరరసములో పాలను నేయిని సమానభాగములనుగా కలిపి నేతిని పక్వము చేయవలయును. ఇయ్యది వాతరక్తములను నశింపజేయును.

అమృతాద్య ఘృతము.

శ్లో. అమృతా మధుకం ద్రాక్షా త్రిఫలా నాగరం బలా. 24. వాసారగ్వధవృశ్చీర దేవదారు త్రికంటకం, కటుకా సవరీకృష్ణా కాశ్మర్యస్య ఫలాని చ. 25. రాస్నాక్షురకగంధర్వ వృద్ధదారు ఘనోత్పలైః కల్కై రేభి స్సమైః కృత్వా సర్పిః ప్రస్థం విపాచయేత్. 26. ధాత్రీరససమం దత్వా వారిత్రిగుణసంయుతం, సమ్యక్సిద్ధం తు విజ్ఞాయ భోజ్యే పానే చ శస్యతే 27. బహుదోషాన్వితం వాతం రక్తేన సహమూర్ఛితమ్, ఉత్తానం చాపి గంభీరం త్రికజంఘోరుజానుజమ్. 28. క్రోష్టుశీర్షే మహాశూలే చామవాతే సుదారుణే, వాతరోగోపసృష్టస్య వేదనాం చాపి దుస్తరమ్. 29. మూత్రకృచ్ఛ్ర ముదావర్త ప్రమేహం విషమజ్వరమ్, ఏతా స్సర్వా న్నిహం త్యాశు వాతపిత్తకఫోత్థితాన్. 30. సర్వకాలోపయోగేన వర్ణాయుర్బలవర్ధనమ్, అశ్విభ్యాం నిర్మితం శ్రేష్ఠం ఘృత మేత దనుత్తమమ్. 31.

తిప్పతీ యష్టిమధుకము ద్రాక్ష త్రిఫలములు శొంఠి ముత్తువపులగముఅడ్డసరము ఆరెచెక్క శొంఠి దేవదారువు పల్లేరు కటుకరోహిణి కసివింద పిల్లపీచర పిప్పళ్లు

గుగ్గులు సన్నరాష్ట్ర పల్లేరు తెల్లఅముదపువేళ్లు తుంగముస్తెలు తెల్లకమలములు వీటిని సమానభాగములుగా తెచ్చి కల్కమును చేసి 16 పలముల నేతిని పక్వము చేయవలయును కాని ఉసిరికరసము 16పలములును నీళ్లు 48పలములును చేర్చి బాగా పాకముఅయిన పిమ్మట పరీక్షించి అన్నము తినునప్పుడును త్రాగెడి నప్పుడు నుపయోగింపవలయును. అనేక దోషములతో గూడిన వాతరోగములను రక్తముతో కలిసిన వానిని ఉత్తానవాతమును కటిస్థలములయందును పిక్కలయందును తొడలయందును పుట్టెడివాతములను పోఁగొట్టును.

క్రోష్టు శీర్షములయందును శూలలయందును భయంకరములగు నామవాతముల యందును వాతరోగముగలవానికిని సహింపరాని వేదనను పోఁగొట్టి గుణముము కలిగించును. మూత్రకృచ్ఛ్రము ఉదావర్తము ప్రమేహము విషమజ్వరము వాతపిత్తకఫములవలనఁ గలిగెడి జ్వరములను పోఁగొట్టును. దీనిని అన్నిసమయములందు నుపయోగించిన మంచికాంతిని వయస్సును బలమును వృద్ధినొందించును. ఇయ్యది అశ్వినీదేవతలచేత నిర్మింపఁబడిన యత్యుత్తమమగు ఘృతము శ్రేష్ఠమైనది.

దశపాక బలాతైలము.

శ్లో. బలాకషాయకల్కాభ్యాం తైలం క్షీరచతుర్గుణమ్, దశపాకం భవేదేత ద్వాతాసృగ్వాతపిత్తజిత్. 32. ధన్యం పుంసవనం చైవ నరాణాం శుక్రవర్ధనమ్, రేతోయోని వికారఘ్న మేత ద్వాతవికారనుత్. 33.

ముత్తువపులగమును కషాయమునుగాను కల్కమును గాను చేసి అంతకు నాలుగు రెట్లు తైలమును పాలను కలిపి పక్వము చేయవలయును. ఇట్లు ఇది దశపాకమైన ముత్తువపులగపు తైలమగును. ఇయ్యది వాతరక్తములను వాతపిత్తములనుపోఁగొట్టును. ధన్యమగు పుంస్త్వము నిచ్చును. రేతస్సును వృద్ధి నొందించును. వీర్యవికారములను యోని వికారములను పోఁగొట్టును. మఱియు నియ్యది వాతవికారములను పోఁగొట్టును.

గుడూచ్యాదితైలము.

శ్లో. గుడూచీక్వాథదుగ్ధాభ్యాం తైలం లాక్షారసేన వా, సిద్ధం మధుకకాశ్మర్యరసైర్వా వాతరక్తనుత్. 34.

తిప్పతీగె కషాయము పాలు గాని లక్కరసమునుగాని యష్టిమధుకము గుమ్ముడు రసమునుగాని చేర్చి సిద్ధము చేసినతైలము వాతరక్తములను పోఁగొట్టును.

ఖుజ్జాకపద్మకతైలము.

శ్లో. పద్మకోశీరయష్ట్యాహ్వా రజనీ క్వాథసాధితమ్, స్యాత్పిష్టైః సర్జమంజిష్ఠా వీరా కాకోలి చందనైః. 35. ఖుజ్జాకపద్మక మిదం తైలం వాతాస్రదోషనుత్.

పద్మాక్షము వట్టివేళ్లు యష్టిమధుకము పసపు వీటికషాయములో మద్దిచెక్క మంజిష్ఠము కాకోలి చందనము వీటికల్కమును కలిపి తైలమును సిద్ధము చేయవలయును. ఇయ్యది వాతరక్తదోషములను పోఁగొట్టును. ఇది ఖుజ్జాకపద్మకతైల మనఁబడును.

పెద్దముత్తువపులగపుతైలము.

శ్లో. శుద్ధాం పచే న్నాగబలాతులాం తు, విస్రావ్య తైలాఢక మత్ర దద్యాత్, అజాపయస్తుల్యవిమిశ్రితం తు, న తస్య యష్టీమధుకస్య కల్కమ్. 36. పృథక్పచే త్పంచపలం విపక్వం, తద్వాతరక్తం శమయ త్యుదీర్ణమ్, వస్తిప్రదానా దిహ సప్తరాత్రా, త్పీతం దశాహా త్ప్రకరో త్యరోగమ్, తులా ద్రవ్యే జలద్రోణో ద్రోణే ద్రవ్యతులామతా.

పెద్దముత్తవపులగమును శుద్ధిచేసి 400 తులములు తెచ్చి రసము తీసి దానిలో 64 పలముల నూనెను కలిపి 64 పలముల మేకపాలను తెచ్చి తగరమును ముత్తువపులగమును వేరువేరుగా అయిదైదు పలముల కల్కమును చేసి పక్వము చేసి సేవించవలయును. ఇయ్యది పెచ్చుపెఱిగిన వాతరక్తములను కూడ శాంతి నొందించును. వస్తులమూలముగా దీనిని ఉపయోగపెట్టుటవలన ఏడురాత్రులలోను త్రాగుటవలన పదిదినములలోను రోగములను తొలఁగించివైచును. ఇచ్చట తులపరిమితమగు ద్రవ్యమునందు ఒక ద్రోణమునీరును ద్రోణము నీటిలో నొక తుల ద్రవ్యమును చేర్చదగునని సంప్రదాయము.

పిండతైలము.

శ్లో. సమధూచ్ఛిష్ట మంజిష్ఠం ససర్జరసశారివమ్, పిండతైలం తదభ్యంగా ద్వాతరక్తరుజాపహమ్. 38.

తేనెమైనము మంజిష్ఠము సజ్జరసము మనుబాల వీటిలో తైలమును పక్వము చేయవలయును. ఇయ్యది పిండతైలమనఁబడును. దీనిని రుద్దినయెడల వాతరక్తపు దోషములన్నియును నశించిపోఁగలవు.

మహాపిండతైలము.

శ్లో. శారివా సర్జ మంజిష్ఠా యష్టీసిక్థైః పయోన్వితైః, తైలం పక్వం విమంజిష్ఠైః రుబోర్వ్యా వాతరక్తనుత్.

మనుబాల సజ్జరసము మంజిష్ఠ యష్టిమధుకము ముత్తువపులగము మైనము వీటి లోగాని మంజిష్ఠ లేకుండ తక్కినవానిలో ఆముదపువిత్తనములనుచేర్చి గాని పాలను గలిపి తైలముం బోసి పక్వము చేసి యుపయోగించిన వాతరక్తములు తొలంగి పోవును. ఇయ్యది మహాపిండతైలము.

కైశోరకగుగ్గులము.

శ్లో. వరమహిషలోచనోదరః సన్నిభవర్ణస్య గుగ్గులోః ప్రస్థమ్, ప్రక్షిప్య తోయరాశౌ త్రిఫలాంచ యథోక్త పరిమాణామ్. 40. ద్వాత్రింశ చ్ఛిన్నరుహా పలాని దేయాని యత్నేన, విపచేత్తదప్రమత్తో దర్వ్యా సంఘట్టయ న్ముహు ర్యావత్. 41. అర్ధక్షయితం తోయం జాతం జ్వలనస్య సంపర్కాత్, అవతార్య వస్త్రపూతం పునరపి సంపాదయే త్పాత్రే. 42. సాంద్రీభూతే తస్మి న్నవతార్య హిమోపల ప్రస్థే, త్రిఫలాచూర్ణార్ధపలం త్రికటో శ్చూర్ణం షడక్షపరిమాణమ్. 43. క్రిమిరిపుచూర్ణార్ధపలం కర్షంకర్షం త్రివృద్దంత్యోః, పల మేకం చ గుడూచ్యాః, దత్వా సంమూర్ఛ్య యత్నేన. 44. ఉపయుజ్య చానుపానం యూషం తోయంసుగంధి సలిలేన, ఇచ్ఛాహారవిహారీభేషజ ముపయుజ్య సర్వకాలమిదం. 45. తనురోధివాతశోణిత మేకజ మథ ద్వంద్వజం చిరోత్థం చ, జయతి శ్రుతం పరిశుష్కం స్ఫుటితంచాజానుజంఛాపి. 46. వ్రణకాసకుష్ఠగుల్మం శ్వయథూదరపాండు ప్రమేహాంశ్చ, మందాగ్నించ విబద్ధం ప్రమేహపిడకా శ్చ నాశయ త్యాశు. 47. సతతం నిషేవ్యమాణః కాలవశా ద్ధన్తి సర్వగదాన్, అభిభూయ జరాదోషం యాతిహ కైశోరకం పాపమ్. 48. ప్రత్యేకం త్రిఫలా ప్రస్థో జలం తత్ర షడాఢకం, గుడవ ద్గుగ్గులోః పాకః సుగంధ స్తు విశేషతః. 49.

మంచి గేదెకన్నువలెను పొట్టవలెను మిసమిసలాడెడు గుగ్గిలమును 16పలములు తేవలయును. 64 పలములనీటిలో నాగుగ్గులమును త్రిఫలములును పడ వేయవలయును,

మఱియు నందు 32 పలముల తిప్పతీగెరసమును చేర్చి సావధానముగా గూర్చుండి యప్రమత్తుఁడై కలియఁబెట్టుచు పక్వము చేయవలయును. అగ్నిసంపర్కమున సగమునీళ్లు ఇనికినపిమ్మట దింపి వడియగట్టి మఱల పాత్రలోవైచి నుడుక బెట్టవలయును. బాగుగా గట్టిపాఱినపిమ్మట 16 పలముల కర్పూరమును కలిపి అందు త్రిఫలముల చూర్ణమును అర్థపలమును శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు వీటిచూర్ణము నొకటిన్నర పలమును వాయువిడంగముల చూర్ణమును అరపలమును తెల్లతెగడను కాలుపలమును దంతిద్వయమును పావుపలమును తిప్పతీగె నొకపలమును కలిపి చక్కగా పక్వము చేసి సుగంధము గల నీళ్ళను గంజిని అనుపానముగా నుంచి యుపయోగింపవలయును. ఈయౌషధమును సేవించి ఇచ్ఛవచ్చినట్లు ఆహార విహారముల ననుభవింపవలెను. ఇయ్యది శరీరము నద్దగించెడి వాతరక్తరోగమును ఏకజద్వంద్వజము లగురోగములను చిరకాలమునుండి పుట్టినరోగమును స్రవించునట్టివియును ఎండినట్టివియును బద్ధలైనట్టివియును జానువుల వఱకు గలిగినట్టివియునగు వాతరక్తములనుపోఁగొట్టును. గాయములు దగ్గు కుష్ఠు గుల్మము వాపు ఉదరరోగము పాండురోగము మేహరోగము అగ్నిమాంద్యము వంధ్యాత్వము మేహప్పీడ వీటిని పోఁగొట్టును. నిరంతరమును సేవించెదరేని అన్నిరోగముల నియ్యది పోఁగొట్టగలదు. ముసలితనమును తొలఁగించి కిశోరరూపము నొసంగును. కరక్కాయలు 16 పలములును ఉసిరిక 16 పలములును తాడి 16 పలములును 434 పలముల నీటిలో జెల్లమునువలెనే గుగ్గులమునుకూడ పక్వము చేయవలయును. విశేష మిందు సుగంధవస్తువుల చేర్చుటమాత్రమే.

అమృతాద్యగుగ్గులము.

శ్లో. ప్రస్థమేకం గుడూచ్యాస్తు అర్ధప్రస్థం చ గుగ్గులోః, ప్రత్యేకం త్రిఫలాయాశ్చ తత్ప్రమాణం వినిర్దిశేత్. 50. సర్వమేకత్ర సంక్షుద్య సాధయేత్త్వర్మణేంభసి, పాదశేషం పరిస్రావ్య పునరగ్నావధిశ్రయేత్. 51. తావత్పచేత్కషాయం తు యావత్సాంద్రత్వమాగతమ్, దంతీవ్యోషవిడంగాని గుడూచీ త్రిఫలాత్వచః. 52. తతశ్చార్ధపలం పూతం గృహ్ణీయాచ్చ ప్రతిప్రతి, కర్షం తు త్రివృతాయాస్తు సర్వమేకత్ర కారయేత్. 53. తస్మిన్సుసిద్ధం విజ్ఞాయ కవోష్ణే ప్రక్షిపేద్బుధః, తతశ్చాగ్నిబలం జ్ఞాత్వా తస్యమాత్రాం ప్రదాపయేత్. 54. వాతరక్తం తథా కుష్ఠం గుదజాన్యగ్నిసాదనం, దుష్టవ్రణప్రమేహాంశ్చ సామవాతం భగందరం. 55. నాడ్యాఢ్యవాతశ్వయ

ధూన్ స్సర్వా నేతా న్వ్యపోహతి, అశ్విభ్యాం నిర్మితః పూర్వ మమృతాఖ్యో హి గుగ్గులుః. 56. అర్ధప్రస్థం త్రిఫలాయాః ప్రత్యేక మిహ గృహ్యతే.

తిప్పతీగె 16 పలములును గుగ్గులము 8 పలములును కరక్కాయలు 8 పలములును తాడి 8 పలములును ఉసిరిక 8 పలములును వీటిని తెచ్చి ఒకటిగాచేర్చి నూరి 231 పలముల నీటిలో పక్వము చేయవలయును. నాల్గవపాలునీరు మిగిలి యున్నప్పుడు వడియకట్టి మరల నానీటిని నిప్పుపైపెట్టి గట్టిపడునంతవఱకును కాచి దంతీద్వయము శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు వాయువిడంగములు తిప్పతీగె త్రిఫలములబెరడు వీటినన్నిటిని అర్ధ పలము చొ॥ తెల్లతెగడ పావుపలము తెచ్చి అన్నిటిని నొకటిగా చేయవలయును. శుద్ధిచేసి పిమ్మట కొద్దిపాటివెచ్చన యుండగా వేయవలయును. తరువాత జఠరాగ్ని కనుసారముగా మాత్రలను గట్టి ఇచ్చుచుండవలయును. ఇయ్యది వాతరక్తమును కుష్ఠురోగమును గుదరోగములను అగ్నిమాంద్యమును దుష్టవ్రణములను ప్రమేహములను ఆమవాతములను భగందరములను నాడివాతమును ఆఢ్యవాతమును వాపును మఱియు నన్నివిధములగు రోగములను పోగొట్టును. ఈయమృతాదిగుగ్గులుముపూర్వము అశ్వినీదేవతలచేతను సృజింపఁబడినయది. ఈగుగ్గులము నిర్మాణకాలమునందు వేర్వేరుగా త్రిఫలములను అర్ధప్రస్థమును గ్రహింపవలయును.

అమృతగుగ్గులము.

శ్లో. అమృతాయా శ్చ ద్విప్రస్థం ప్రస్థమేకం చ గుగ్గులోః, ప్రత్యేకం త్రిఫలా ప్రస్థం వర్షాభూ ప్రస్థ మేవ చ. 57. సర్వ మేకత్ర సంక్షుద్య క్వాథయే ల్లవణేంభసి, పునఃపచే త్పాదశేషం యావ త్సాంద్రత్వ మాగతం. 58. దంతీచిత్రకమూలానాం కణావిశ్వఫలత్రికం, గుడూచీ త్వగ్విడంగానాం ప్రత్యేకార్ధపలోన్మితం.59. త్రివృతాకర్ష మేకం తు సర్వ మేకత్ర చూర్ణయేత్, సిద్ధే చోష్ణే క్షిపే త్తత్ర త్వమృతా గుగ్గులోః పరం. 60. యథావహ్ని బలం ఖాదే దమ్లపిత్తీ విశేషతః, వాతరక్తం తథా కుష్ఠం గుదజా న్యగ్నిసాదనం. 61. దుష్టవ్రణప్రమేహాం శ్చ సామవాతం భగందరం, నాడ్యాఢ్యవాత శ్వయథూన్ హన్యా త్సర్వామయా నయం. 62. అశ్విభ్యాం నిర్మితో హ్యేషో ఽమృతాఖ్యో గుగ్గులుః పురా.

తిప్పతీగె రెండు ప్రస్థములు గుగ్గిలమొక ప్రస్థము వేర్వేరుగా త్రిఫలము లో కొక్క ప్రస్థము గలిజేరు ఒక ప్రస్థము వీటినన్నిటిని చూర్ణముచేసి ఉప్పునీటిలో వైచి కాచవలయును. నాలవపాలు మిగిలియుండునంతవఱకును గట్టిపడునంతవఱకును పక్వముచేయుచునే యుండవలయును. దంతీద్వయము చిత్రమూలము మునగచెక్క పిప్పళ్లు శొంఠి కరక్కాయలు తాడి యుసిరికలు తిప్పతీగె లవంగపుపట్ట వాయువిడంగములు వీటినన్నిటిని అర్థపలము చొప్పునను తెల్లతెగడ పావుపలము చొప్పునను కలిపి చూర్ణముచేసి సిద్ధమైన పిమ్మట కొంచెము వెచ్చఁజేసి అమృతాగుగ్గులు కల్కమును ఇందు కలపవలయును. ఆపిమ్మట జఠరాగ్ని ననుసరించి దీనిని భక్షించుచుండవలయును. ఆమ్లపిత్తముగలవాఁడధికముగా దీని భక్షింపవలయును. ఇయ్యది వాతరక్తమును కుష్ఠును అగ్నిమాంద్యమును దుష్టవ్రణములను మేహములను ఆమవాతములను భగందరములను నాడీవాతమును ఆఢ్యవాతమును వాపును మున్నగు నన్నిరోగములను నశింపఁజేయును. ఇయ్యది అమృతగుగ్గులము. పూర్వ మిది అశ్వినీకుమారులచేత రచింపఁబడినది. ఉత్తమమైనది.

యోగసారామృతము.

శ్లో. శతావరీ నాగబలా వృద్ధదారక ముచ్చటాః. 63. పునర్నవామృతా కృష్ణా వాజిగంధా త్రికంటకమ్, పృథక్దశ పలా న్యేషాం శ్లక్ష్ణం చూర్ణాని కారయేత్. 64. తదర్ధం శర్కరాయుక్తం చూర్ణం సమర్దయే ద్బుధః, స్థాపయే త్సుదృఢే భాండే మధ్వర్ధాడకసంయుతం. 65. ఘృతప్రస్థే సమాలోడ్య త్రిసుగంధిపలేన తు, తం ఖాదే ద్దిష్టచేష్టాన్నో యథావహ్నిబలం నరః. 66. వాతరక్తం క్షయం కుష్ఠం కార్శ్యం పిత్తాస్రసంభవం, వాతపిత్తకఫోత్థాం శ్చ రోగా నన్యాం శ్చ తద్విధాన్. 67. హత్వా కరోతి పురుషం వలీపలితవర్జితం, యోగసారామృతో నామ లక్ష్మీకాంతివివర్ధనః. 68. దివాస్వప్నాగ్నిసంతాపం వ్యాయామం మైధునం తథా, కటూష్ణగుర్వభిష్యంది లవణామ్లాని వర్జయేత్. 69.

పిల్లిపీచర పెద్దముత్తవపులగము పెద్దకచోరము నేలయుసిరిక గలిజేరు తిప్పతీగె పిప్పళ్లు పెన్నేరు పల్లేరు వీటిని ప్రత్యేకముగా పదిపలములచొ॥ తెచ్చి చూర్ణమునుచేసి అందులో సగమును కండచక్కెరతో కలిపి మర్దనమును చేయవలయును. పిమ్మట అర్ధాఢకము తేనెనుపోసి గట్టిపాత్రలోవైచి యుంచవలయును. తరువాత 16 పల

ములు నేతిలో వైచి కలియఁబెట్టి లవంగపుపట్ట ఏలకులు జాపత్రి వీటినొక్కొక్కపల ముచొ॥ కలిపి జఠరాగ్ని ననుసరించి భుజింపవలయును. ఇది వాతరక్తము కుష్ఠు క్షయ కృశించుట రక్తపిత్తజనితములగు రోగములు వాతరోగములు పిత్తరోగములు కఫరోగములు ఇతర రోగములు వీటినిపోఁగొట్టును. మనుజుని ముసలితనమును తలనెఱుపును లేని వానినిగా జేయును. ఇయ్యది యోగసారామృతమను పేరుగలది. ఈగుగ్గులుము లక్ష్మిని కాంతిని పెంపొందించును. దీనిని సేవించునప్పుడు పగలుపరుండుట సెగనుకూర్చుండుట కసరతుచేయుట మైధునముచేయుట చేదు వేడి బలువు పులుపు గలపదార్థములను తినుట వీటిని వర్జింపవలెను.

ఇట్లు చక్రదత్తయందు వాతరక్తాధికారప్రకరణము ముగిసెను.

౨౮. ఊరుస్తంభాధికారము.

ఊరుస్తంభమునందు సామాన్యోపాయములు.

శ్లో. శ్లేష్మణః క్షపణం యత్స్యా న్న చ మారుతకోపనం, తత్సర్వం సర్వదా కార్య మూరుస్తంభస్య భేషజం. 1. తస్య న స్నేహనం కార్యం న వస్తి ర్నచ రేచనం, సర్వోరూక్షః క్రమః కార్య స్తత్రాదౌ కఫనాశనః. 2. పశ్చా ద్వాతవినాశాయ కృత్స్నః కార్యః క్రియాక్రమః, శిలాజతుం గుగ్గులుం వా పిప్పలీ మథ నాగరమ్. 3. ఊరుస్తంభే పిబే న్మూత్రై ర్దశమూలీరసేన వా, భల్లాతకామృతాశుంఠీ దారు పథ్యా పునర్నవాః. 4 పంచమూలీద్వయోన్మిశ్రా ఊరుస్తంభనిబర్హణాః, పిప్పలీపిప్పలీమూల భల్లాతక్వాథ ఏవ వా. 5. కల్కో వా సమధుర్దేయః ఊరుస్తంభవినాశనః, త్రిఫలా చవ్య కటుక గ్రంధికం మధునా లిహేత్. 6. ఉరుస్తంభవినాశాయ పురం మూత్రేణ వా పిబేత్, లిహ్యా ద్వా త్రిఫలాచూర్ణం క్షౌద్రేణ కటుకాయుతం. 7. సుఖాంబునా పిబే ద్వాపి చూర్ణం షట్ధరణం నరః, పిప్పలీవర్ధమానం వా మాక్షికేణ గుడేన వా. 8. ఊరుస్తంభే ప్రశంసన్తి గండీరారిష్ట మేవ వా, చవ్యాభయోగ్నిదారూణాం సమధుస్స్యా దూరుసంగ్రహే. 9. కల్కో దిహే చ్చ మూ

త్రాఢ్యైః కరంజఫలసర్షపైః, క్షౌద్రసర్షపవల్మీక మృత్తికాసంయుతం భిషక్. 10. గాఢ ముత్సాదనం కుర్యా దూరుస్తంభే ప్రలేపనం, కఫక్షయార్థం వ్యాయామే ష్వేనం శక్యేషు యోజయేత్. 11. స్థలా న్యాక్రామయే త్కల్కం ప్రతిస్రోతో నదీం తరేత్, పలాభ్యాం పిప్పలీమూల నాగరా దష్టకట్వరః. 12.

శ్లేష్మమును పోఁగొట్టునదియును, వాయువును ప్రకోపింపఁజేయునిదియు నగు యావ పథమునంతను ఊరుస్తంభమునకు ప్రయోగింపవలయును. ఊరుస్తంభన్నగల రోగికి స్నేహనము గాని వస్తికర్మగాని రేచనముగాని చేయరాదు. రూక్ష చికిత్సలనే యన్నిటిని చేయుచుండవలయును. అందునను కఫనాశక చికిత్సలను చేయవలయును. ఆపిమ్మట వాతము నశించుటకై క్రియా క్రమము నంతయును జటిపింపవలసినదియే. శిలాజిత్తు గుగ్గులుము పిప్పళ్లు శొంఠి వీటిని ఆవుపంచితములో గాని దశమూలముల రసముతో గాని ఊరుస్తంభముగలవాడు సేవింపవలయును. నల్లజీడివిత్తనములు తిప్పతీగె శొంఠి దేవదారువు కరక్కాయలు గలిజేరు దశమూలములు వీటితో కషాయముచేసి పుచ్చుకొనిన యూరుస్తంభములు నశించును. పిప్పళ్లు మోడి నల్లజీడివిత్తనములు వీటికషాయమునందు గాని కల్కమునందుగాని తేనెను కలిపి యిచ్చినయెడల ఊరుస్తంభములు నశించును. సిమలీయడుగువేళ్లు త్రిఫలములు ఆవాలు వీటిని ఆవుపంచితముతో నూరి పట్టువేసినను సేకముచేసినను ఊరుస్తంభములు నశించిపోగలవు. తేనెయును ఆవాలును పుట్టమట్టియును వీటితో లేపనమునుచేసిన ఊరుస్తంభములు తగ్గిపోవును. కఫము తగ్గిపోవుట కొఱకై కసరతులయందు రోగిని ప్రవేశపెట్టవలయును. ఏటికడ్డముగా నీదింపవలయును.

అష్టకట్వరతైలము.

శ్లో. తైలప్రస్థః సమోదధ్నా గృధ్రస్యూరుగ్రహాపహః, అష్టకట్వర తైలేఽత్ర తైలం సార్షప మిష్యతే. 13. కుష్ఠశ్రీవేష్ట కోదీచ్యం సరళం దారు కేసరం, అజగంధా ఽశ్వగంధా చ తైలం తై స్సార్షపం పచేత్. 14. సక్షౌద్రం మాత్రయా తస్మా దూరుస్తంభార్దితః పిబేత్, సైంధవాద్యం హితం తైలం వర్షాభ్వమృతగుగ్గులుః. 15.

పిప్పలి మోడి శొంఠి ఒకొక్కపలమును పెరుగు 8 పలములును తైలము సెన్నిదిపలములును కలిపి ఈతైలమును సిద్ధముచేసి యుపయోగించినచో గృధ్రసియును ఊరుస్తంభమును నశించును. ఈయష్టకట్వరతైలమునందు ఆవనూనెనే పోయవలయును.

కోష్ఠు శ్రీవేష్టధూపము తుంగముస్తలు సరళము దేవదారువు కేసరి తులసి పెన్నేరు వీటియొక్క కల్కములతో ఆవనూనెను పక్వము చేయవలయును. తేనెతో కలిపిన మాత్రలతో నూరుస్తంభరోగము గలవాడు త్రాగవలయును. లేకపోయినచో సైంధవాద్య తైలమును గాని పూర్ణవాత తైలమును గాని అమృతగుగ్గులును గాని సేవించిన హితమగును.

ఇట్లు చక్రదత్తయందు ఊరుస్తంభాధికారప్రకరణము ముగిసెను.

౨౫. ఆమవాతాధికారము.

రాస్నాదశమూలకము.

శ్లో. లంఘనం స్వేదనం తిక్తం దీపనాని కటూని చ, విరేచనం స్నేహపానం వస్తయ శ్చామమారుతే. 1. సైంధవాద్యే నానువాస్య క్షారవస్తిః ప్రశస్యతే, ఆమవాతే పంచకోలసిద్ధం పానాన్న మిష్యతే. 2. రూక్షః స్వేదో విధాతవ్యో వాలుకాపుటకై స్తథా, శఠీశుంఠ్యభయా చోగ్రా దేవాహ్వాతివిషాఽమృతా. 3. కషాయ మామవాతస్య పాచనం రూక్షభోజనం, శఠీవిశ్వౌషధీకల్కం వర్షాభూక్వాథసంయుతమ్. 4. సప్తరాత్రం పిబే జ్జంతు రామవాత వినాశనమ్, దశమూలామృతైరండ రాస్నానాగరదారుభిః. 5. క్వాథోగుబూకతై లేన సామం హ న్త్యనిలం గురుమ్.

లంఘనము చెమట పట్టుట కటుపదార్థసేవనము దీపనపదార్థములు కటువులగు నౌషధములు విరేచనములు తైలసేవనములు ఇవియన్నియును ఆమవాతమునందు హితకరములు. సైంధవాదితైలముచేత ననువాసితమగు క్షారవస్తి యుత్తమము. ఆమవాతమునందు పిప్పళ్లు మోడి చవ్యము చిత్రమూలము శొంఠి వీటితో చేయఁబడిన కషాయపానమును అన్నమును హితములు. ఆమ్లవాతమునందు ఇసుకపొట్లముల వలన చెమట పట్టించుట యుత్తమము. శొంఠి కరక్కాయలు వస దేవదారు అతివస తిప్పతీగె వీటి కషాయమును రూక్షభోజనమును ఆమవాతమును అణగించును. కచ్చూరము శొంఠి వీటి కల్కమును శొంఠకషాయములో కలిపి 7రోజులు సేవించిన ఆమవాతము పక్వమగును. దశమూలములు తిప్పతీగె ఏరండము సన్నరాస్న శొంఠి దేవదారు వీటికషాయమును ఆముదముతో కలిపి త్రాగినయెడల భయంకరములగు నామవాతములును నశించిపోఁగలవు.

రాస్నా పంచకము.

శ్లో. దశమూలీకషాయేణ పిబేద్వా నాగరాంభసా. 6. కుక్షి వస్తి కటీశూలే తైల మేరండసంభవమ్, రాస్నాం గుడూచీ మేరండం దేవదారు మహౌషధమ్. 7. పిబే త్సర్వాంగికే వాతే సామే సంధ్యస్థిమజ్జగే.

ఆముదమును దశమూలముల కషాయముతో గాని శొంఠి కషాయముతో గాని సేవించిన కుక్షి వస్తిశూలసంబంధములగు శూలలయందు హితకరము. సన్నరాస్న తిప్పతీగె దేవదారు వీటికషాయమును సంధులు ఎముకలు మజ్జ వీటియందు గలవాతరోగము లందుమ ఆమవాతము నందును సర్వాంగవాతము నందును సేవింపవలయును.

రాస్నా సప్తకము.

శ్లో. రాస్నామృతారగ్వధ దేవదారు త్రికంటకైరండ పునర్ణవానాం, క్వాథం పిబే న్నాగరచూర్ణమిశ్రం జంఘోరుపృష్ఠత్రిక పార్శ్వశూలీ. 8.

సన్నరాస్న తిప్పతీగె దేవదారువు త్రికంటకములు ఆముదము గలిజేరు కషాయమునందు శొంఠిచూర్ణమును కలిపి జంఘావాతము పృష్ఠవాతము ఊరువాతము నడుము ప్రక్కలనొప్పులు వీటియందు త్రాగవలయును.

వైశ్వానర చూర్ణము.

శ్లో. శుంఠీగోక్షురకక్వాథః ప్రాతః ప్రాత స్నిషేవితః, సామవాతే కటీశూలే పాచనో రుక్ప్రణాశన. 9. ఆమవాతే కణాయుక్తం దశమూలరసం పిబేత్, ఖాదే ద్వా పథ్యయా విశ్వాం గుడూచీం నాగరేణ వా. 10. ఏరండతైలసంయుక్తాం హరీతకీం భక్షయే న్నరో విధివత్, ఆమానిలార్తియుక్తో గృధ్రసీవృద్ధ్యర్దితో నిత్యమ్. 11. కర్షం నాగరచూర్ణస్య కాంజికేన పిబే త్సదా, ఆమవాతప్రశమనం కఫవాతహరం పరం. 12. పంచకోలకచూర్ణం చ పిబేదుష్ణేన వారిణా, మందాగ్నిశూలగుల్మామ కఫారోచకనాశనమ్. 13. అమృతానాగరగోక్షుర ముండతికావరుణకైః కృతం చూర్ణమ్, మస్తావ రనాలపీత మామానిలనాశనం ఖ్యాతం. 14. మణిమంథస్య భాగా ద్వా యమాన్యా

స్తద్వ దేవ తు, భాగా స్త్రయోజమోదాయా నాగరా ద్భాగపంచ కం. 15. దశ ద్వా చ హరీతక్యాః శ్లక్ష్ణచూర్ణీకృతాః శుభాః, మస్త్వా రణాలతక్రేణ సర్పిషోష్ణోదకేన వా. 16. పీతం జయ త్యామవాతగు ల్మం హృ ద్వస్తిజా న్గదాన్, ప్లీహానం హ న్తి శూలాదీ న్నానాహం గు దజాని చ. 17. విబంధం జాఠరా న్రోగాం స్తథా వై హ స్తపాదజాన్, వాతానులోమన మిదం చూర్ణం వైశ్వానరం స్మృతమ్. 18.

శొంఠి గలిజేరు వీటికషాయమును ప్రాతఃకాలమునందు సేవించినయెడల నామవా తము కటిశూల వీటినిపచనమునకు తెచ్చి పోఁగొట్టును. ఆమవాతమునందు పిప్పళ్లతో దశమూలముల రసమును త్రాగవలయును. కరక్కాయ శొంఠిని గాని తిప్పతీగెను శొంఠినిగాని తినవలయును. ఆముదములో కరక్కాయను చేర్చి యథావిధిగా ఆమ వాతము గృధ్రసీ వీటిచేత పీడితుఁడైనవాఁడు సేవింపవలయును. ఒకతులము శొంఠి పొడిని గంజిలో వేసికొని త్రాగిన ఆమవాతములు శాంతించును. కఫవాతములు తప్పక పోవును. పిప్పళ్లు మోడి చవ్యము చిత్రమూలము శొంఠి వీటిచూర్ణమును వేడి నీళ్లతో త్రాగిన అగ్నిమాంద్యము శూలరోగము ఆమవాతము కఫము అరోచకమును నశించును. తిప్పతీగె శొంఠి గలిజేరు బోడసరము, ఉలిమిరి వీటిచూర్ణమును మజ్జిగ తే టతో గాని గంజితోగాని కలిపిత్రాగిన ఆమవాతములు నశించునందురు. సైంధవలవ ణము రెండు భాగములును కరక్కాయలు 12 భాగములును కలిపి చూర్ణముచేసి మజ్జిగతేట మంచినీరు గంజి వేడినీళ్లు వీటితో త్రాగవలయును. ఇట్లుచేసిన ఆమవాతము గుల్మరోగము హృద్రోగము వీటిని నశింపఁజేయును. వంధ్యారోగము వస్తిగతరోగము హస్తరోగము కుక్షిరోగము మున్నగు వానిని పోఁగొట్టును. ఈ వైశ్వానరచూర్ణము వాత మును వంచివేయును.

అలంబుషాచూర్ణము.

శ్లో. అలంబుషాం గోక్షురకం గుడూచీం వృద్ధదారకమ్. 19. పిప్పలీం త్రివృతాం ము స్తం వరుణం సపునర్నవమ్, త్రిఫలాం నాగరం చైవ సూక్ష్మచూర్ణాని కారయేత్. 20. మస్త్వారనాలతక్రేణ పయో మాంసరసేన వా, ఆమవాతం నిహ న్త్యాశు శ్వయథుం సంధిసం స్థితమ్. 21.

అలంబుష- అనగా బోడతరము- పల్లేరు తిప్పతీగె వీటిని కలిపి తెగడ పిప్పళ్లి తుంగముస్తలు ఉలిమిరి గలిజేరు త్రిఫలములు శొంఠి వీటిచూర్ణమును గంజి మజ్జిగ తేట

పాలు మున్నగువానిలో దేనితోనైన గాని సేవించిన ఆమవాతము సంధులలోని వాపు నశించిపోవును.

హింగ్వాదిచూర్ణము.

శ్లో. శతపుష్పావిడంగ శ్చ సైంధవం మరిచం సమమ్, చూర్ణ ముష్ణాంబునా పీత మగ్నిసందీపనం పరమ్. 22. హింగు చవ్యంబిడం శుంఠీ కృష్ణాజాజీ సపౌష్కరమ్, భాగోత్తర మిదం చూర్ణం పీతం వా తామజి ద్భవేత్. 23.

పెద్దసదాప వాయువిడంగములు సైంధవలవణము మిరియములు వీటిని చూర్ణము చేసి వేడినీళ్లతో త్రాగిన జఠరాగ్ని యుద్దీపించును. ఇంగువ 1 భాగము, చవ్యము 2 భాగములు, పేటుప్పు 3 భాగములు, శొంఠి 4 భాగములు, పిప్పళ్లు అయిదుభాగములు, జీలకఱ్ఱ 6 భాగములు, పుష్కరమూలము ఏడుభాగములును వీటిని చూర్ణము చేసి త్రాగిన ఆమవాతములు నశించును.

యోగరాజగుగ్గులము.

శ్లో. చిత్రకం పిప్పలీమూలం యమానీం కారవీం తథా, విడంగాన్యజమోదాశ్చ జీరకం సురదారు చ. 24. చవ్యైలాం సైంధవం కుష్ఠం రాస్నా గోక్షురధాన్యకమ్, త్రిఫలాముస్తకం వ్యోషం త్వగుశీరం యవాగ్రజం. 25. తాలీసపత్రం పత్రం చ సూక్ష్మచూర్ణాని కారయేత్, యావ న్త్యేతాని చూర్ణాని తావన్మాత్రం తు గుగ్గులుం. 26. సమర్ద్య సర్పిషా గాఢం స్నిగ్ధే భాండే నిధాపయేత్, తతో మాత్రాం ప్రయుంజీత యథేష్టాహారవానపి. 27. యోగరాజ ఇతి ఖ్యాతో యోగోయ మమృతోపమః, ఆమవాతాఢ్య వాతాదీ న్క్రిమిదుష్ట వ్రణానపి. 28. ప్లీహగుల్మోదరానాహ దుర్నామాని వినాశయేత్, అగ్నిం చ కురుతే దీప్తం తేజోవృద్ధిబలం తథా. 29. వాతరోగాన్ జయత్యేష సంధిమజ్జగతానపి.

చిత్రమూలము మోడి వాముపేటుప్పు వాయువిడంగములు అజామోదము జీలకఱ్ఱ దేవదారుచెక్క చవ్యము ఏలకులు సైంధవలవణము చెంగల్వకోష్టు సన్నరాస్న పల్లేరు ధనియములు త్రిఫలములు తుంగముస్తలు శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు లవంగపుపట్ట వట్టివేళ్లు యవక్షారము తాడిశపత్రి తేజపత్రి వీటిని చూర్ణము చేసి చూర్ణమంత గుగ్గులము నిందు కలిపి నేతితో మర్దించి చమురుకుండలో పెట్టి దినమును ఒక్కొక్క

మాత్ర చొప్పున సేవింపవలయును. యథేష్టముగా భుజించుచు నుండవలయును. ఇయ్యది అమృతతుల్యము. ఆమవాతము ఆఢ్యవాతము మున్నగువానిని క్రిములు గల వ్రణములను ప్లీహము గుల్మము మున్నగువానినిపోఁగొట్టును. అగ్నినిదీపింపఁజేయును. తేజమును బలమును వృద్ధి నొందించును. సంధివాతము మజ్జావాతము మున్నగువానిని పోఁగొట్టును.

సింహనాదగుగ్గులము.

శ్లో. పలత్రయం కషాయస్య త్రిఫలాయాః సుచూర్ణితమ్ 30. సౌగంధికః ఫలం చైకం కౌశికస్య పలం తథా, కుడవం చిత్రతైలస్య సర్వ మాదాయ యత్నతః. 31. పాచయే త్పాకవి ద్వైద్యః పాత్రే లోహమయే దృఢే, హన్తి వాతం తథా పిత్తం శ్లేష్మాణం ఖంజపంగుతాం. 32. శ్వాసం సుదుర్జయం హన్తి కాసం పంచవిధం తథా, కుష్ఠాని వాతరక్తం చ గుల్మశూలోదరాణి చ. 33. ఆమవాతం జయే దేతదపి వైద్యవివర్జితం, ఏతదభ్యాసయోగేన జరాపలితనాశనమ్. 34. సర్పిః తైలరసోపేత మశ్నీయా చ్ఛాలియష్టికమ్, సింహనాద ఇతి ఖ్యాతో రోగవారణదర్పహా. 35. వహ్నివృద్ధికరః పుంసాం భాషితో దండపాణినా.

త్రిఫలములకషాయము 3 పలములు, లవంగపుపట్ట యేలకులు జాపత్రి నాగకేసరములు వీటిచూర్ణమును 1 పలము, గుగ్గిలము 1 పలము, చిత్రమూలతైలము 4 పలములు (కుడపము) వీటిని తెచ్చి పాకమును కనిపెట్టుచు గట్టిపాత్రలో పక్వముచేయవలయును. ఇయ్యది వాత పిత్త కఫములను ఖంజ పంగు వాతములను శ్వాసరోగమును అయిదు విధములగు దగ్గులను నశింపఁజేయును. కుష్ఠము వాతరక్తము గుల్మము శూలము ఉదరరోగము అసాధ్యమగు ఆమవాతము వీనినిపోఁగొట్టును. దీనినభ్యసించుటచేత ముసలితనమును తలనెరియుటయును నశించును. నేయి నూనె మాంసరసములతో వరియన్నమును తినవలయును. ఇది సింహనాదగుగ్గులము. రోగములనెడి ఏనుగులను హరించునట్టిది. పురుషులకు అగ్నిదీపకము. ఇయ్యది దండపాణిచేతఁ జెప్పఁబడినయోగము.

అలంబుసాదిచూర్ణము.

శ్లో. అలంబుసా గోక్షురకా త్రిఫలా నాగరామృతాః. 36. యథోత్తరం భాగవృద్ధ్యా శ్యామాచూర్ణం చ తత్సమం, పిబే న్మస్తుసురాతక్ర కాంజికోష్ణోదకేన వా. 37. పీతం జయ త్యామవాతం సశోథం వాతశోణితమ్, త్రికజానూరుసన్ధిస్థం జ్వరారోచకనాశనమ్. 38.

బోడసరము 1 భాగములు పల్లేరు 1 భాగము త్రిఫలములు 3 భాగములు శొంఠి 4 భాగములు తిప్పతీగె 5 భాగములు వీటి అన్నిటి తో సమానముగా తెల్లతెగడ చూర్ణము కలిపి పొడిచేసి దీనిని మజ్జిగపై తేట కల్లు మజ్జిగ వేడినీళ్లు వీటితో దేనితోనైనను కలిపి సేవించినచో ఆమవాతము శోఫవాతరక్తము నశించును. కటి ప్రాంతముల గల వాతము జానువాతము ఊరువాతము సంధివాతము జ్వరము అరోచకము మొ॥ నశించు.

అజమోదాద్యవటకము

శ్లో. పథ్యాక్షధాత్రీ త్రిఫలాభాగం వృద్ధవయః క్రమః, పథ్యా విశ్వయమానీభిః తూల్యాభిశ్చూర్ణితం పిబేత్. 39. తక్రే ణోష్ణోదకే నాథ అథవా కాంజికేన చ, ఆమవాతం సిహన్త్యాశు శోథం మందాగ్ని తామపి. 40. అజమోదా మరిచపిప్పల విడంగసురదారుచిత్రకగతా హ్వాః, సైంధవపిప్పలిమూలం భాగా నవకస్య పలికాః స్యుః. 41. శుంఠీ దశపలికాస్యాత్ పలాని తావన్తి వృద్ధదారస్య, పథ్యాపంచపలాని సర్వాణ్యేకత్ర కారయే చ్చూర్ణమ్. 42. సమగుడవటకం ఖాదత శ్చూర్ణం వాప్యుష్ణవారిణా పిబతః, నశ్యం త్యామానిలజాః సర్వే రోగాస్తు కష్టాస్తు. 43. విశ్వాచికా ప్రతితూణీ తూణీహృద్రోగా శ్చ గృధ్రసీ చోగ్రా, కటివస్తిగుదస్ఫుటనం, చైవాస్థిజంఘయో స్తీవ్రం. 44. శ్వయథు స్తథాంగసంధిషు యేచాన్యే ప్యామహివాతసంభూతాః, సర్వే ప్రయాన్తి నాశం తమఇవ సూర్యాంశు విధ్వస్తమ్. 45.

కరక్కాయ ఉసిరిక తాడి వీటిని భాగవృద్ధితో తీసికొని కరక్కాయ వాము శొంఠి వీటిని కలిపి చూర్ణము చేసికొని సేవింపవలయును. ఇయ్యది ఆమవాతమును పోగొట్టును. మజ్జిగ వేడినీళ్ళలో నేదైన నొకటి యిందులకు అనుపానము. అజామోదము మిరియములు పిప్పళ్లు వాయువిడంగములు దేవదారు చిత్రమూలము పిల్లిపీచర సైంధవలవణము పిప్పళ్లు మోడి వీటిని ఒక్కొక్క పలమును శొంఠి 10 పలములును కరక్కాయ అయిదు పలములు దేవదారు 10 పలములును కలిపి చూర్ణము చేసి సమానముగా బెల్లమును కలిపి ఉండలను చేసికొని భక్షింపవలయును. అథవా ఈచూర్ణమును నేతిని వేడినీట త్రాగవలయును. ఆమవాతజములగు రోగములు దీన నశించును. విశ్వాచికా ప్రతితూనీ తూనీ హృద్రోగము, భయంకరమగు గృధ్రసి కటివస్తి గుదలు బ్రద్ధలగుట ఎముకలు మోకాళ్లు పిక్కలు వీటియందుగల నొప్పి శోఫ ఆమవాతమువలన బుట్టెడు నన్నిరోగములును సూర్యకిరణములవలన చీకట్లు నశించునట్లు నశించిపోవును.

శుంఠీఘృతము.

శ్లో. నాగరక్వాథకల్కాభ్యాం ఘృతప్రస్థం విపాచయేత్, చతుర్గుణేన తేనాథ కేవలే నోదకేన వా. 46. వాతశ్లేష్మప్రశమన మగ్నిసందీపనం పరమ్, నాగరం ఘృత మిత్యుక్తం కట్యా మశూలనాశనమ్. 47.

నాలుగురెట్లు శొంఠి కషాయము కల్కము వీటితో 16 పలముల నేతిని పక్వము చేసి గాని నీటితో పక్వము చేసి గాని సేవించిన వాతకఫము లడంగును. అగ్ని యుద్దీపించును. కటివాతామవాతములు నశించును.

గుడూచీఘృతము.

శ్లో. అమృతాయాః కషాయేణ కల్కేన చ మహౌషధాత్, మృద్వగ్నినా ఘృతప్రస్థం వాతరక్తహరం పరమ్. 48. ఆమవాతాఢ్యవాతాదీ న్క్రిమిదుష్టవ్రణా నపి, అర్శాంసి గుల్మశూలం చ నాశయత్యాశు యోజితమ్. 49.

తిప్పతీగెకషాయము శొంఠి కల్కములయందు 16 పలముల నేతిని సన్నని మంటపైని పక్వము చేసి సేవించిన వాతరక్తములు తప్పక నశించును. ఆమవాతము ఆఢ్యకవాతము మున్నగునవియును క్రిమిరోగము దుష్టవ్రణములు మూలరోగము శూల వీటిని నశింపజేయును.

కాంజికషట్పలఘృతము.

శ్లో. హింగు త్రికటుకం చవ్యం మాణిమన్థం తథైవ చ, కల్కాన్కృత్వా చ పలికాన్ ఘృతప్రస్థం విపాచయేత్. 50. ఆరనాలాఢకం దత్వా తత్సర్పిః జఠరాపహం, శూలం విబంధ మానాహ మామవాతం కటీగ్రహమ్. 51. నాశయే ద్గ్రహణీదోషం మందాగ్నే ర్దీపనం పరమ్.

ఇంగువ శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్ళు చవ్యము సైంధవలవణము వీటినన్నిటిని యొక్కొక్కపలముచొ॥ తెచ్చి కల్కమును చేసికొని 16 పలముల నేతిలో పక్వమును చేయవలయును. మఱియును గంజి 64 పలములను కలిపి నేతిని సిద్ధముచేసి సేవింపవలయును. ఇయ్యది ఉదరరోగము శూల విబంధము ఆనాహము ఆమవాతము కటిగ్రహము అతిసారము మందాగ్ని వీటిని నశింపజేయును.

శుంఠీఘృతము.

శ్లో. పుష్ట్యర్థం పయసా సాధ్యం దధ్ని ణ్మూత్రసంగ్రహే. 52. దీపనార్థం మతిమతా మస్తునా చ ప్రకీర్తితమ్, సర్పి ర్నాగర కల్కేన సౌవీరక చతుర్గుణమ్. 53. సిద్ధ మగ్నికరం శ్రేష్ఠ మామవాతహరం పరమ్.

బలము కొఱకైనచో పాలతోను, మలము మూత్రము కొఱకైన పెరుగుతోను, దీపనము కొఱకైన మండను చేతను సిద్ధము చేసిన శొంఠి కల్కమునందు నాలుగురెట్లు గంజినికలిపి అందు సిద్ధము చేసిన ఘృతమును సేవించిన అగ్నిదీపనమును గల్గించును. ఆమ వాతమును హరించును.

రసోన పిండము.

శ్లో.. రసోనస్యపలశతం తిలస్య కుడవం తథా. 54. హింగుత్రికటుకం క్షారౌ పంచైవ లవణాని చ, శతపుష్పా తథా కుష్ఠం పిప్పలీమూల చిత్రకౌ. 55. అజమోదాయమానీ చ ధాన్యకం చాపి బుద్ధిమాన్, ప్రత్యేకం తు పలం చైషాం సూక్ష్మచూర్ణాని కారయేత్. 56. ఘృతభాండే దృఢే చైతత్ స్థాపయే ద్దినషోడశ, ప్రక్షిప్తతైలమానీంచ ప్రస్థార్థం కాంజికస్య చ. 57. ఖాదే త్కర్ష ప్రమాణం తు తోయం మద్యం పిబే దను, ఆమవాతే తథా వాతే సర్వాంగై కాంగసంశ్రితే. 58. అపస్మారేఽనలే మందే కాసశ్వాస గరేషు చ, సోన్మాదవాతభంగే చ శూలే జంతుషు శస్యతే. 59.

ఉల్లిగడ్డలు 100 పలములు తిలలు 4 పలములు ఇంగువ శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు సజ్జికాక్షారము పంచలవణములు సోపు కోష్ఠుపిప్పళ్లు మోడీ వామము ధనియములు వీటిని ఒక్కొక్కపలమును తెచ్చి చూర్ణము చేసి నేతిపాత్రలో పదహారు రోజులుంచి 8 పలముల తైలము 8 ప॥ గంజి వీటిని కలిపి ఒకతులముచొప్పున ప్రతిదినము తిని మంచి నీళ్ళను గాని మద్యముగాని త్రాగవలయును. ఆమవాతము సర్వాంగవాతము ఏకాంగ వాతము, మృగీరోగము మందాగ్ని దగ్గు శ్వాస విషకృత్రిమము పిచ్చి వాయువుపోట్లు శూల ఈరోగములయందు ఇది యుత్తమము.

ప్రసారిణీ సంధానము.

శ్లో. ప్రసారణ్యాఢక క్వాథే ప్రస్థో గుడరసోనతః, పక్వః పంచోషణరజః పాద స్స్యా దామవాతహా. 60.

ప్రసారిణీ 64 పలముల తెచ్చి కషాయముచేసి యందు 16 పలముల బెల్లము ఉల్లిగడ్డలను చేర్చి పక్వముచేసి అందు పిప్పళ్లు మోడి చవ్యము చిత్రమూలము శొంఠి వీటి చూర్ణమును కలిపి సేవించినచో ఆమవాతములు నశించును.

రసోనసుర.

శ్లో. బహుళాయాః సురాయాస్తు సుపక్వాయాః శతం ఘటే, తత్తోర్ధేన రసోనంతు సంశుద్ధం కుట్టితం క్షిపేత్. 61. పిప్పలీ పిప్పలీమూల మజాజీ కుష్ఠచిత్రకమ్, నాగరం మరిచం చవ్యం చూర్ణితం చాక్షసమ్మితమ్. 62. సప్తాహా త్పరతః పేయా వాతరోగామనాశినీ, క్రిమికుష్ఠక్షయానాహగుల్మార్శః ప్లీహమేహనత్. 63. అగ్నిసందీపనీ చైవ పాండురోగవినాశినీ.

కల్లును బాగుగా నుడుకఁబెట్టి 100 పలములు ఒకపాత్రములో వైచి అందర్ధ ప్రమాణము ఉల్లిగడ్డలను పోసి దంచి కలుపవలయును. పిమ్మట పిప్పళ్లు మోడి జీలకఱ్ఱ కోష్ఠు చిత్రమూలము శొంఠి మిరియములు చవ్యము వీటిని పదిపదిమాషములయెత్తు తెచ్చి చూర్ణము చేసి కలిపిగుంచి ఏడురోజులయినపిమ్మట ఈపేయను త్రాగవలయును. వాతరోగములు ఆమము క్రిమిరోగములు కుష్ఠు క్షయ ఆనాహము గుల్మము మూలరోగము పొడలు ప్రమేహము వీటిని నశింపఁజేయును. అగ్నిని దీపింపఁజేయును. పాండురోగములను పోఁగొట్టును.

సిద్ధార్థకఖలీప్రస్థం సుధౌతం నిస్తుషం జలే. 64. మండప్రస్థం వినిక్షిప్య స్థాపయే ద్దివసత్రయం, ధాన్యరాశౌ తతో దద్యాత్ సంచూర్ణ్య పలికాని చ. 65. అలంబుషా గోక్షురకం శతపుష్పీ పునర్నవే, ప్రసారణీ వరుణత్వక్ శుంఠీ మదన మేవ చ. 66. సమ్యక్పాకం తు విజ్ఞాయ సిద్ధా తండులమిశ్రితా, మృష్టా సర్షపతైలేన హింగుసైంధవ సంయుతా. 67. భక్షితా లవణోపేతా జయే దామం మహోజ్వరమ్, ఏకజం ద్వంద్వజం సాధ్యం సాన్నిపాతిక మేవ చ. 68. కట్యూరువాత మానాహ జానుజం త్రిక మాగతమ్, ఉదావర్తహారీ పేయా బలవర్ణాగ్నికారిణీ. 69.

నల్లఆవాలను 16 పలములు తెచ్చి పొట్టు తీసి కడిగి 16 పలముల మండములో మూఁడుగోజులు అన్నముతో నుంచి పిమ్మట పైకితీసి చూచి చూర్ణముచేసి బోడసరము పల్లేరు సోంపు లవంగపుపట్ట శొంఠి ప్రసారిణీ ఉలిమిరి ఉమ్మెత్త వీటినిఒకొక్కపలము చొప్పునఁ చేసికొని ఇందు పక్వముచేసి పాకమును బాగుగాతెలిసికొని బియ్యమును చేర్చి సిద్ధముచేయువలయును. ఆవనూనెతో సిద్ధముచేసిన ఇంగువ సైంధవలవణము నిందు కలిపి సేవించిన ఆమవాతములను జయించును. ఏకదోషజములు ద్విదోషజములు అసాధ్యములగు సన్నిపాతములు ఇట్టివగుజ్వరములు కటివాతామవాతములు ఆనాహము మోకాళ్లవాతము కటిప్రాంతవాతము ఉదావర్తము ననెడి వీనిని పోఁగొట్టును. బలమును తేజమును అగ్నిని దీపింపచేయును.

సిధ్మల.

శ్లో. త్వగాదిహీనాః సంశుష్కాః ప్రత్యగ్రా స్నకులాదయః, శ్లక్ష్ణచూర్ణీకృతం తేషాం శీతే పలశతత్రయమ్. 70. శతేన కటుతైలే స్య వ్యోష రామఠ ధాన్యకైః, క్రిమిఘ్నదీప్యక నిశా చవికా గ్రన్థికార్ద్రికైః. 71. జీరకద్వయ వృశ్చీర సురసార్జక శిగ్రుకైః, దశమూలాత్మగుప్తాభ్యాం మార్కవై ర్లవణై స్త్రిభిః. 72. చూర్ణికైః పలికై స్సార్ధమారనాళపరిప్లుతైః, విన్యసే త్స్నేహపాత్రే చ ధాన్యరాశౌ పున ర్న్యసేత్. 73. సప్తరాత్రా త్సముద్ధృత్య పానభక్షణభోజనైః, సిధ్మలేయం ప్రయోక్తవ్యా సామే వాతే విశేషతః. 74. భగ్నరుగ్నాభ్యుపహతాః కంపినః పీఠసర్పిణః, గృధ్రసీ మగ్రిసాదం చ శూలగుల్మోదరాణి చ, వలీపలితఖాలిత్యం హత్వా స్యు రమలేంద్రియాః. 75.

పొట్టులేని ఎండిన కోష్ఠను క్రొత్తదానినితెచ్చి చూర్ణముచేసి 300 పలములు తీసి చల్లని కషాయమును చేయవలయును. ఆవనూనె 100 పలములు శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు ఇంగువ ధనియములు వాయువిడంగములు కొడిసెపాలవిత్తులు పసపు చెవ్యము మోడి అల్లము జీలకఱ్ఱ నల్ల జీలకఱ్ఱ తెల్లగజ్జేరు తులసి మునగ దశమూలము క్రౌంచవిత్తనములు దురదగొండి పంచలవణములు వీటినిపలము చొప్పునను కలిపి చూర్ణము చేసి గంజిలో తడిపి చక్కనిపాత్రములో నుంచి అన్నరాశిలో నుంచవలయును. ఏడురోజులయినపిమ్మటతీసి భక్షించుచుండవలయును. ఇయ్యది సిధ్మలయనఁబడును. ఆమవాతమునందు భగ్నరుగ్నములగు వాతములయందునుహితకరము. మఱియును గృధ్రసిమందాగ్ని

శూలము ఉదరరోగము శరీరము ముడుతలు పడుట నెఱియుట తల బట్టగట్టుట మున్నగు వాటిని పోఁగొట్టి నిర్మలేంద్రియుఁనుగా నొనర్చును.

ఆమవాతమునకు అపథ్యములు.

శ్లో. దధిమత్స్యగుడక్షీర పోతకీ మాషపిష్టకమ్, వర్జయే దామవాతార్తో గుర్వభిష్యందకారి చ. 79

పెరుగు, చేపలు, బెల్లము, పాలు, పోతకియనుకూర [అనఁగా బచ్చలి] మినపసున్ని అనువీనినిన్నీ భారములును అభిష్యందమును పుట్టించు పదార్థములును వదలి పెట్టవలయును.

ఇట్లు చక్రదత్తయందు ఆమవాతాధికారప్రకరణము ముగిసెను.

---

౨౬. శూలాధికారము.

శూలయందు వమనాద్యుపాయములు.

శ్లో. వమనం లంఘనం స్వేదః పాచనం ఫలవర్తయః, క్షారచూర్ణాని గుడికాః శస్యంతే శూలశాంతయే. 1. పుంసః శూలాభిపన్నస్య స్వేదఏవ సుఖావహః, పాయసైః కృశరైః పిష్టైః స్నిగ్ధైర్వాపి సితోత్కరైః. 2. వాతాత్మకం హంత్యచిరేణ శూలం, స్నేహేన యుక్తస్తు కులుత్థయూషః, ససైంధవో వ్యోషయుతః సలావః సహింగుసౌవర్చలదాడిమాఢ్యః. 3. బలాపునర్నవైరండ బృహతీద్వయగోక్షురైః, సహింగు లవణం పీతం సద్యో వాతరుజాపహమ్. 4. శూలీవిబంధకోష్ఠోద్భి రుష్ణాభి శ్చూర్ణితాః పిబేత్, హింగుప్రతివిషా వ్యోష వచా సౌవర్చలాభయాః. 5. తుంబురూణ్యభయా హింగు పౌష్కరం లవణత్రయమ్, పిబే ద్యవాంబునా వాతశూలగుల్మాపతంత్రకీ. 6. శ్యామా విడం శిగ్రుఫలాని పథ్యా, విడఙ్గ కంపిల్లక మశ్వమూత్రీ, కల్కం సమం మద్యయుతం చ పీత్వా, శూలం నిహన్యా దనిలాత్మకం తు. 7.

వాంతి లంఘనము స్వేదవిధి పాచనము ఫలవర్తులు క్షారచూర్ణములు గుటికలును, ఇవి యన్నియును శూలను పోఁగొట్టుటలోఁ శ్రేష్ఠములు. శూలగలవానికి చెమ్మటను పుట్టించుట యుత్తమము. పాయసము పులగము పిండి పిండివంటలు వీటివలన శూల రోగములందు సుఖము కలుగును. వాతశూలలందు చమురు వేసిన ఉలవలయూష ములలో సైంధవలవణము శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు వీటిచూర్ణమును కలిపికొని, లావయను పక్షిమాంసపు యూషమునందు, ఇంగువ సౌవర్చలవణము దానిమ్మగింజలు కలిపికొని త్రాగినయెడల హితము కలుగును. ముల్లంగి శొంఠి ఆముదపువిత్తనములు వాకుడు పల్లేరు వీటియూషమునందు, ఇంగువ సైంధవలవణములను కలిపికొని త్రాగిన వాతశూలలు శీఘ్రముగా హరించును. శూలరోగియును, బంధకోష్ఠముగలరోగియును, వేడినీళ్లతో ఇగువ, అతివస, శొంఠి, మిరియములు, పిప్పళ్లు, వస, సౌవర్చలవణము, కరక్కాయలు వీటిచూర్ణమును కలిపి త్రాగవలయును. ధనియములు కరక్కాయలు ఇంగువ పుష్కరమూలము సైంధవలవణము సౌవర్చలవణము సముద్రలవణము వీటి చూర్ణమును, యవోదకముతో కలిపి త్రాగిన వాతశూలలు గుల్మములు అపతంత్రములు నశించిపోవును. తెల్లతెగడ పేటుప్పు మునగ వాయువిడంగములు కంపిల్లపువేళ్లు పెన్నే రు వీటిని సమానభాగములను చేర్చి కల్కముచేసి, మద్యముతోఁచేర్చి త్రాగినచోఁ వాతశూలలు నశించును.

యామినీసురా మండాద్యుపాయములు.

శ్లో. యామినీ హింగు సింధూత్థ క్షార సౌవర్చలాభయాః, సురామండేన పాతవ్యాః వాతశూలనిషూదనాః. 8. విశ్వ మేరండజం మూలం క్వాథయిత్వా జలం పిబేత్, హింగుసౌవర్చలోపేతం సద్య శ్శూలనివారణం. 9. హింగుపుష్కరమూలాభ్యాం హింగుసౌవర్చలేన వా, విశ్వైరండయవక్వాథః సద్యశ్శూలనివారణః. 10. తద్వద్బుబు యవక్వాథో హింగుసౌవర్చలాన్వితః, హింగ్వమ్ల కృష్ణా లవణం యమానీ క్షారాభయా సైంధవతుల్యభాగం. 11. చూర్ణం పిబే ద్వారణమండమిశ్రం శూలే ప్రవృద్ధే నిలజే శివాయ. 12.

పసపు, ఇంగువ, సైంధవలవణము, యవక్షారము, సజ్జక్షారము, సౌవర్చలవణము, కరక్కాయలు వీటిని పొడిచేసి మద్యముతో కూడ కలిపి త్రాగినచో వాతశూలములు నశించును. శొంఠి మిరియములు ఆముదపుగింజలు వీటిని కషాయముగాచేసి, ఇంగువ సౌవర్చలవణమును అందు వైచి త్రాగిన వాతశూలములు తక్షణమే నశించిపోవును.

ఇంగువ పుష్కరమూలములతోగాని, ఇంగువ సౌవర్చలవణములతోగాని, సిద్ధముచేసిన శొంఠి, యామదపువిత్తులకషాయము శూలలను వెంటనే హరింపఁజేయును. ఏరండ యవల కషాయములో ఇంగువ సౌవర్చలవణములను వైచికొని త్రాగినను సుఖమే యగును. ఇంగువ మాదిపత్రి పిప్పళ్లు ఉప్పు వామము కరక్కాయలు యవక్షారము వీటిని సమానభాగములుగ చూర్ణముచేసి, వారుణీ మదముతోచేర్చి త్రాగినయెడల వృద్ధిపొందిన వాతశూలలు హరించి సుఖము కలుగును.

సౌవర్చలాదిగుటిక.

శ్లో. సౌవర్చలామ్లికా జాజీ మరిచై ర్ద్విగుణోత్తరైః, మాతులుంగరసైః పిష్ట్వా గుడికానిలశూలనుత్. 13. హింగ్వమ్లవేతసవ్యోషయమానీలవణత్రికైః, బీజపూరరసోపేతై ర్గుడికావాతశూలనుత్. 14. బీజపూరకమూలం చ ఘృతేన సహ పాయయేత్, జయే ద్వాతభవం శూలం కర్షమేకం ప్రమాణతః. 15. బిల్వమూలతిలై రండం పిష్ట్వా చామ్లతుషాంభసా, గుడికాం భ్రామయేదుష్ణాం వాతశూలవినాశినీం. 16. తిలైశ్చ గుడికాం కృత్వా భ్రామయే జ్జఠరోపరి, గుడికా శమయ త్యేషా శూలం చైవాతిదుస్సహా. 17. నాభిలేపా జ్జయే చ్ఛూలం మదనః కాంజికాన్వితః, జీవన్తీమూల కల్కో వా సతైలః పార్శ్వశూలనుత్. 18.

సౌవర్చలవణము 1 భాగము, చింతపండు 2 భాగములు, జీలకఱ్ఱ 4 భాగములు, మిరియములు 8 భాగములు వీటిని మాదిపత్రిరసముతోనూరి మాత్రలనుకట్టి సేవించిన వాతశూలములు నశించును. ఇంగువ ఆమ్లవేతము శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు ఓమము త్రిలవణములు వీటిని మాదీఫలరసముతో నూరి మాత్రలనుచేసి యిచ్చిన వాతశూలములను హరించును. మాదీఫలరసమును నేతితో చేర్చికొని త్రాగిన సంవత్సరమునుండి యుండిన వాతశూలలును నశించును. మారేడు తిలలు ఆముదపువిత్తనములు నీటిని పుల్లనియవలగంజిలో కలిపి నూరి మాత్రలను చేసి వెచ్చజేసి పొట్టపైఁద్రిప్పిన వాతశూలములు నశించును. తిలలను ఉండలను చేసి కడుపుపై నుంచిన మిక్కిలి యును భయంకరములగు వాతరోగములైనను నశించును. ఉమ్మెత్తకాయను గంజితోనూరి బొడ్డుపై పట్టువేసిన శూలలు నశించును. సువర్ణమనుబాల బెండుతో నైన కల్కము నందు తైలమునుకలిపి లేపనముచేసినను పార్శ్వశూలలు నశించును.

పిత్తశూలలకు గుడచికిత్స.

శ్లో. గుడః శాలి ర్యవాః క్షీరం సర్పిః పానం విరేచనం, జాంగలాని చ మాంసాని భేషజం పిత్తశూలినాం. 19. పైత్తే తు శూలే వమనం పయోభీ రసై స్తథేక్షో స్సపటోలనింబైః, శీతావగాహాః పులినా స్సవాతా కాంస్యాదిపాత్రాణి జలప్లుతాని. 20. విరేచనం పిత్తహరం చ శస్తం రసాశ్చ శస్తాః శశలావకానాం, సంతర్పణం లాజమధూపపన్నం యోగా స్సుశీతామధుసంప్రయుక్తాః. 21. ఛర్ద్యాం జ్వరే పిత్తభవేపి శూలే, ఘోరే విదాహే త్వతితర్షితేచ, యవస్య పేయాం మధునా విమిశ్రాం, పిబే త్సుశీతాం మనుజ స్సుఖార్థీ. 22. ధాత్ర్యా రసం విదార్యా వా త్రాయన్తీ గోస్తనాంబు వా, పిబే త్సశర్కరం సద్యః పిత్తశూలనిషూదనం. 23. శతావరీరసం క్షౌద్రయుతం ప్రాతః పిబే న్నరః, దాహశూలోపశాన్త్యర్థం సర్వపిత్తామయాపహం. 24. బృహత్యౌగోక్షురైరండ కుశకాశేక్షురాలికాః, పీతాః పిత్తభవం శూలం సద్యో హన్యుః సుదారుణం. 25.

బెల్లము వరిబియ్యము యవలు పాలు నేయి వీటిని త్రాగుట విరేచనమునకు తీసికొనుట అడవిజంతువుల మాంసమును తినుట ఇవియన్నియును, పిత్తశూలముల కుత్తమములగు నౌషధములు. పిత్తశూలమునందు పాలనిచ్చి వాంతిచేయించుట చెఱుకుపాలు చేదుపొట్ల నిమ్మపండ్లరసము వీటితో వమనములు చేయించి చల్లనీటితో చల్లుటయును, నదీపులినములపైఁ గూర్చుండబెట్టుటయును, చల్లనిగాలిని విసరుటయును, చల్లనీటితో పెట్టినకంచుపాత్రము తగుల్చుటయును హితకరములు. విరేచనము పిత్తశూలములను హరించును. కుందేలు లావుక వీటిమాంసరసపానముత్తమము. పేలాలలో తేనెను కలిపికొని తర్పణక్రియ చేయవలయును. ఛర్ది జ్వరము పిత్తశూలము వీటియందును, విదాహమునందును యవలను పేయఁగాచేసికొని తేనెనుకలిపికొని చల్లార్చికొని త్రాగిన సుఖము నొందఁగలఁడు. ఉసిరికరసమును నేలగుమ్ముడురసమునుగాని కలుకొనుగురసముగాని ద్రాక్షారసముగాని చక్కెరగలిపి త్రాగిన పిత్తశూలములను పోఁగొట్టును. పిల్లిపీచరరసమును తేనెకలిపికొని ప్రాతఃకాలముననే లేచి దాహము శూల యడఁగుటకై త్రాగవలయును. వాకుడు పల్లేరు ఆముదము కుశలు చెఱకు వీటిస్వరసమును సేవించిన పిత్తశూలలు నశించును.

శతావరీసంస్కృతోదకము.

శ్లో. శతావరీ సయష్ట్యాహ్వా వాట్యాల కుశ గోక్షురైః, శృత శీతం పిబే త్తోయం సగుడక్షౌద్ర శర్కరం. 26. పిత్తాసృగ్వాతశూల ఘ్నం సద్యో దాహజ్వరాపహమ్, త్రిఫలా నింబయష్ట్యాహ్వా కటుకా రగ్వధైః శృతమ్. 27. పాయయే న్మధుసమ్మిశ్రం దాహశూలోపశా న్తయే, త్రైల మేరండజం వాపి మధుక క్వాథసంయుతమ్. 28. శూలం పిత్తోద్భవం హన్యా ద్గుల్మం పైత్తిక మేవ చ, త్రిఫలారగ్వధం క్వాథం సక్షౌద్రం శర్కరాన్వితమ్. 29. పాయయే ద్రక్తపిత్తఘ్నం దాహశూ లనివారణమ్, ప్రలిహ్యా త్పిత్తశూలఘ్నం ధాత్రీచూర్ణం సమాక్షి కమ్. 30.

పిల్లిపిచ్చర యష్టిమధుకము ముత్తువపులగము కుశలు పల్లేరు వీటికషాయముతో బెల్లమును తేనెను కండచక్కెరను కలిపికొని త్రాగినయెడల రక్తపిత్తము దాహము శూల దాహజ్వరము శీఘ్రముగా నశించును. త్రిఫలములు నింబము యష్టిమధుకము కటుక రోహిణి అమ్లవేతసము వీటికషాయములో తేనెను వైచికొని త్రాగిన దాహసహితముల గు శూలలును శాంతించును. లేనిచో ఆముదములో యష్టిమధుకపు కషాయమును వై చి త్రాగిన పిత్తశూలలు పిత్తగుల్మములు నశించిపోవును. త్రిఫలములు అమ్లవేతసము వీటి కషాయములో తేనెను కండచక్కెరను కలిపిత్రాగిన రక్తపిత్తము దాహము శూలలు న శించును. ఉసిరికచూర్ణములో తేనెనుకలిపి సేవించిన పిత్తశూలలు హరించును.

శ్లేష్మాధిక్యమునకు ఛర్దనాదులు.

శ్లో. శ్లేష్మాధికే ఛర్దన లంఘనాని శిరోవిరేకం మధుశీధుపానం, మధూని గోధూమ యవా నరిష్టాన్ సేవేత రూక్షా న్కటుకాం శ్చస ర్వాన్. 31. పిప్పలీ పిప్పలీమూల చవ్య చిత్రక నాగరైః, యవాగూ ర్దీపనీయా స్యా చ్ఛూలఘ్నీ తోయసాధితా. 32. లవణత్రయసంయుక్తం పంచకోలం సరామఠమ్, సుఖోష్ణే నాంబునా పీతం కఫశూలవినాశ నమ్. 33. బిల్వమూల మథైరండం చిత్రకం విశ్వభేషజమ్, హింగు సైంధవసంయుక్తం సద్య శ్శూలనివారణమ్. 34.

కఫాధిక్యముగల శూలరోగమునందు వమనము లంఘనము శిరోవిరేకము కల్లు తేనె త్రాగుట, గోధుమలు యవలు అరిష్టములు వీటినన్నిటిని, రూక్షములు కటుకములు

నగు పదార్థములను సేవించుట వీనిని చేయవలయును. పిప్పళ్లు మోడి చవ్యము చిత్రమూలము శొంఠి వీటితో చేసినగుడము (గుడాయణియనునది) దీపనమును అయినది. శూలలు నశించును. దీనిని నీటిలో నాన వేయవలయును. సైంధవలవణము సున్నగు లవణత్రయము పిప్పళ్లు మోడి చవ్యము చిత్రమూలము శొంఠి ఇంగువ వీటిచూర్ణమును వెచ్చజేసి గోరువెచ్చనినీళ్లతో త్రాగిన కఫశూలములు నశించును. మారేడుచెక్క ఆముదపుగింజలు చిత్రమూలము శొంఠి ఇంగువ సైంధవలవణము ఇవియును తత్కాలముగ శూలలను నశింపజేయును.

శూలామపాచనమునకు ముస్తాదులు.

శ్లో. ముస్తాం వచాం తిక్తకరోహిణీంచ తథాభయాం నిర్దహనీంచ తుల్యామ్, పిబేత్తు గోమూత్రయుతాం కఫోత్థే శూలే తథామస్యచ పాచనార్థమ్. 35. వచాబ్దాగ్న్యభయాతిక్తా చూర్ణం గోమూత్రసంయుతమ్, సక్షారం వా పిబేత్క్వాథం బిల్వాదేః కఫశూలనుత్. 36. మాతులుంగరసో వాపి శిగ్రుక్వాథస్తథాపరః, సక్షారో మధునా పీతః పార్శ్వహృద్వస్తిశూలనుత్. 37. ఆమశూలే క్రియా కార్యా కఫశూలవినాశినీ, సేవ్యమామహరం సర్వం యదగ్నిబలవర్ధనమ్. 38. సహింగుతుంబురువ్యోషయమానీచిత్రకాభయాః, సక్షారలవణాశ్చూర్ణం పిబేత్ప్రాతస్సుఖాంబునా. 39. విణ్మూత్రానిలశూలఘ్నం పాచనం వహ్నిదీపనమ్, చిత్రకం గ్రంథికైరండశుంఠీధాన్యం జలైః శృతం. 40. శూలానాహవిబంధేషు సహింగు బిడదాడిమం, దీప్యకం సైంధవం పథ్యా నాగరం చ చతుఃసమం. 41. భృశం శూలం జయత్యాశు మందస్యాగ్నేశ్చ దీపనం, సమాక్షికం బృహత్యాది పిబేత్పిత్తానిలాత్మకే. 42. వ్యామిశ్రం వా విధిం కుర్యాచ్ఛూలే పిత్తానిలాత్మకే, పిత్తజే కఫజే వాపి యా క్రియా కథితా పృథక్. 43. ఏకీకృత్య ప్రయుంజీత తాం క్రియాం కఫపిత్తజే, పటోలత్రిఫలారిష్టక్వాథం మధుయుతం పిబేత్. 44 పిత్తశ్లేష్మజ్వరచ్ఛర్దిదాహశూలోపశాంతయే, రసోనం మధుసంమిశ్రం పిబేత్ప్రాతః ప్రకాంక్షితః. 45. వాతశ్లేష్మభవం శూలం నిహంతుం వహ్నిదీపనం.

తుంగముస్తలు వస కటుకరోహిణి కరక్కాయలు నల్లజీడివిత్తులు వీటిని సమభాగములను గోమూత్రముతో నూరికొని త్రాగిన కఫశూలలయందును ఆమము పక్వము అగుటయందును హితకరము అగును. వస తుంగముస్తలు చిత్రమూలము కటుకరోహిణి వీటిచూర్ణములో గోమూత్రమును కలిపికొని త్రాగినను బిల్వాదిగణపు ఔషధముల కషాయములో యవక్షారమును కలిపికొని త్రాగినను కఫశూలములు నశించును. మాచిపత్రిరసములోగాని మునగకషాయములోగాని యవక్షారమును కలిపి తేనెనుచేర్చి త్రాగిన పార్శ్వశూలలు హృచ్ఛూలలు వస్తిశూలలును నశించును. ఆమశూలకు కఫశూలనాశకములగు పదార్థములనే ఈయవలయును. ఆమమును హరించునట్టి అగ్నిని దీపింపజేయునట్టి క్రియలను పూర్ణముగా సేవింపవలయును. ఇంగువ ధనియములు శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు ఓమము చిత్రమూలము కరక్కాయలు యవక్షారము సైంధవలవణము వీటిచూర్ణమును వేడినీళ్లతో ప్రొద్దుననే లేచి త్రాగవలయును. ఇయ్యది వాతశూలలను హరించును. చిత్రమూలము మోడి పిప్పళ్లు ఆముదము శొంఠి ధనియములు వీటికషాయమును కాచి అందులో ఇంగువ సైంధవలవణము దానిమ్మవిత్తనములు వేసి త్రాగిన శూలలు ఆనాహతములు నశించును. ఇది మలబద్ధములయందు హితకరము. కొడిసెపాలవిత్తులు సైంధవలవణము కరక్కాయలు శొంఠి వీటిని సమానభాగములను గాతీసికొని సేవించిన బలమగు శూలలు శీఘ్రముగా నశించి అగ్ని దీపించును. పిత్తవాతపుశూలలయందు బృహత్యాది గణౌషధములలో తేనెగలిపి సేవింపవలయును. చేదుపొట్ల త్రిఫలములు వేప వీటికషాయమునందు తేనెను కలిపి త్రాగిన పిత్తకఫములు జ్వరము ఛర్ది దాహము శూలము నశించును. ఉల్లిగడ్డను తేనెతో సేవించిన వాతకఫశూలలు నశించి అగ్నిదీపకమగును.

బృహద్విశ్వాదిచూర్ణము.

శ్లో. విశ్వోరుబూక దశమూల యవాంభసా తు, ద్విక్షార హింగు లవణత్రయ పుష్కరాణామ్, చూర్ణం పిబేద్ధృదయ పార్శ్వకటీగ్రహామ, పక్వాశయాంసభృశరుజ్జ్వరగుల్మశూలీ. 46. క్వాథేన చూర్ణపానం యత్తత్ర క్వాథప్రధానతా, ప్రవర్తతే న తే వాత్ర చూర్ణాపేక్షీ చ తుర్ధ్రవః. 47.

శొంఠి ఆముదపుగింజలు దశమూలములు యవలు వీటి కషాయములో యవక్షారము సజ్జక్షారము ఇంగువ సైంధవలవణము సౌవర్చలవణము సాముద్రలవణము పుష్కరమూలము వీటిచూర్ణమును కలిపి త్రాగిన హృదయము పార్శ్వము కటీగ్రహము ఆమము

జీర్ణకోశము బుజము మున్నగువానియందుగల రోగములను గుల్మములను శూలములను నశించును. కషాయముతో చూర్ణమును సేవించునప్పుడు కషాయము ముఖ్యము. కావున చూర్ణపేషుగలచో స్వల్పద్రవద్రవ్యములు నిందు ప్రవర్తించును.

రుచకాదులు.

శ్లో. చూర్ణం సమం రుచకహింగు మహౌషధానాం, శుంఠ్యాంబునా కఫసమీరణ సంభవాసు, హృత్పార్శ్వపృష్ఠ జఠరార్తి విషూచికాసు, పేయం తథా యవరసేన తు విడ్విబంధే. 49. సమం శుంఠ్యాంబు నేత్యేవం యోజనా క్రియతే బుధైః, తేనాల్పమాన మేవాత్ర హింగు సంపరిదీయతే. 50.

సౌవర్చలవణము సైంధవలవణము వీటిని సమానభాగములను చూర్ణము చేసి శొంఠినీళ్లతో కఫవాతపుబాధలయందు త్రాగవలయును. ఇయ్యది హృదయము పార్శ్వము పృష్ఠము కుక్షి వీటిశూలలను విషూచికలను పోగొట్టును. మలబద్ధమునందును పనిచేయును. అప్పుడు యవలరసముతో దీనిని తీసికొనవలెను.

హింగ్వాదిచూర్ణము.

శ్లో. హింగు సౌవర్చలంపథ్యాబిడసైంధవ తుంబురు, పౌష్కరం చ పిబేచ్చూర్ణం దశమూలయవాంభసా. 51. పార్శ్వహృత్కటిపృష్ఠాంస శూలే తంత్రాపతానకే, శోథే శ్లేష్మామసేకేచ కర్ణరోగేచ శస్యతే. 52. ఏరండబిల్వ బృహతీ ద్వయమాతులుంగ, పాషాణభిత్త్రికటు మూలకృతః కషాయః, సక్షారహింగులవణోరుబు తైలమిశ్రః, శ్రోణ్యంసమేఢ్ర హృదయస్తనరుక్షు పేయః. 53.

ఇంగువ సౌవర్చలవణము కరక్కాయలు అంటుప్పు సైంధవలవణము ధనియములు పుష్కరమూలము వీటిచూర్ణమును దశమూలకషాయముతో త్రాగిన పార్శ్వశూలలు హృచ్ఛూలములు కటిశూలములు పృష్ఠశూలములు అంసశూలములు అపతంత్రము అపతానకము వాపు కఫప్రసేకము కర్ణరోగము వీటియందు శ్రేష్ఠమగు గుణమునిచ్చును. ఆముదపుగింజలు మారేడు వాకుడు పెద్దములక చిన్నములక మాచిపత్రి నాభిశొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు మునగ వీటికషాయములో యవక్షారము సైంధవలవణము ఏరండతైలముకలిపిత్రాగిన కటిప్రదేశము మెడ లింగము హృదయము స్తనములు వీటియందైన శూలమునందు త్రాగుట యోగ్యము.

ద్వితీయహింగుచూర్ణము.

శ్లో. హింగు త్రికటుకం కుష్ఠం యవక్షారోథ సైంధవం, మాతులుంగరసోపేతం ప్లీహశూలాపహం రజః. 54. దగ్ధ మనిర్గతధూమం మృగశృంగం గోఘృతేన సహ పీతమ్, హృదయనితంబజశూలం హరతి శిఖి దారునివహ మివ. 55. క్రిమిరిపుచూర్ణం లీఢం స్వరసేన తువంగసేనస్య, క్షపయత్యచిరాన్నియతం లేహొఽజీర్ణోద్భవం శూలమ్. 56. విదారీదాడిమరసః సవ్యోషలవణాన్వితః, క్షౌద్రయుక్తో జయత్యాశు శూలం దోషత్రయోద్భవం. 57.

ఇంగువ శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు కోష్ఠు యవక్షారము సైంధవలవణము వీటిలో మాచిపత్రి రసమును చేర్చికొని సేవించిన ప్లీహము శూలంబు నశించును. లేడికొమ్ములను పొగరానీయకుండ కాల్చి ఆభస్మమును ఆవునేతితో త్రాగవలయును. హృదయము పిఱుదలు వీటిలోని శూలల నిది హరించును. అవిసెఆకురసములో వాయువిడంగముల చూర్ణమును కలిపి సేవింపవలయును. ఈలేహము శీఘ్రముగా అజీర్ణ జములగు శూలలను నశింపజేయును. నేలగుమ్ముడు దానిమ్మ వీటిరసములో శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు సైంధవలవణము వీటిచూర్ణమును కలిపి తేనెను వైచిత్రాగినచో త్రిదోషములును హరించును.

ఏరండద్వాదశకము.

శ్లో. ఏరండఫలమూలాని బృహతీద్వయగోక్షురమ్, పర్ణిన్యః సహదేవీచ సింహపుచ్ఛీక్షురాలికా. 58. తుల్యైః కేతైః శృతం తోయం యవక్షారయుతం పిబేత్, పృథగ్దోషభవం శూలం హన్యాత్సర్వభవం తథా. 59.

ఆముదపుకాయలు వేళ్లు వాకుడు పల్లేరు కోలపొన్న ముయ్యాకుపొన్న సహదేవాకు మున్నగువానిని సమానభాగములుగా కషాయమును చేసి యవక్షారమును కలిపి త్రాగిన సమస్తశూలలును నశించును.

గోమూత్రమండూరము.

శ్లో. గోమూత్రసిద్ధం మండూరం త్రిఫలాచూర్ణసంయుతం, విలిహ న్మధుసర్పిర్భ్యాం శూలం హన్తి త్రిదోషజమ్. 60. శంఖచూర్ణం సలవణం సహింగువ్యోష సంయుతమ్, ఉష్ణోదకేన తత్పీతం శూలం హన్తి త్రిదోషజమ్. 61. తీక్ష్ణాయశ్చూర్ణసంయుక్తం త్రిఫలాచూర్ణ ముత్తమమ్, ప్రయోజ్యం మధుసర్పిర్భ్యాం సర్వ శూలనివారణమ్.62. మూ

త్రాన్తః పాచితాం శుద్ధాం లోహచూర్ణసమన్వితాం, సగుడా మభయా మద్యా త్సర్వశూలప్రశాంతయే. 63.

గోమూత్రములో మండూరమును శుద్ధిచేసి త్రిఫలములచూర్ణమును కలిపి తేనె నేయి చేర్చి సేవించిన త్రిదోషజములగు శూలలు నశించును. శంఖచూర్ణము సైంధవ లవణము ఇంగువ శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు వీటిచూర్ణమును వేడినీళ్లతో త్రాగిన త్రిదోషజములగు శూలలు నశించును. అయఃకాంతచూర్ణమును త్రిఫలములచూర్ణమును తేనెతో నేతితో రంగరించి నాకిన అన్నివిధములగు శూలలునశించును. కరక్కాయలు ఆవుమూత్రముతో వండి శుద్ధిచేసి మండూరము బెల్లము కలిపి సేవించిన అన్నిశూలలును నశించును.

దాధికఘృతము.

శ్లో. పిప్పలీనాగరం బిల్వం కారవీ చవ్యచిత్రకమ్, హింగు దాడిమ వృక్షామ్ల వచా క్షారామ్లవేతసమ్ 64. వర్షాభూ కృష్ణలవణ మజాజీ బీజపూరకమ్, దధి త్రిగుణితం సర్పి స్తత్సిద్ధం దాధికం స్మృతమ్.65. గుల్మాగ్నః ప్లీహహృ త్పార్శ్వశూలయోని రుజాపహం. 65. దోషసంశమనం శ్రేష్ఠం దాధికం పరమం స్మృతం. 66.

పిప్పళ్లు శొంఠి మారేడు నల్లజీలకఱ్ఱ చవ్యము చిత్రమూలము ఇంగువ దానిమ్మ చింతపండు వస ఆమ్లవేతసము శొంఠి సౌవర్చలవణము జీలకఱ్ఱ మాచికాయ వీటికల్కమును పుల్లనిపెరుగుతో నేతిని సిద్ధముచేసి సేవించిన గుల్మము మూలరోగము ప్లీహ పార్శ్వపునొప్పి యోనిబాధ మున్నగు వానిని పోగొట్టును.

ధూమపానము.

శ్లో. కంబలావృతగాత్రస్య ప్రాణాయామం ప్రకుర్వతః, కటుతైలాక్తసక్తూనాం ధూపః శూలహరః పరః. 67. వ్యాయామం మైథునం మద్యం లవణం కటువైదలం, వేగరోధం శుచం క్రోధం వర్జయే చ్ఛూలవా న్నరః. 68.

కంబడి కప్పుకొన్నవానికి, ప్రాణాయామము చేయువానికి కటుతైలములతో తడిపిన సత్తువులను ధూపము వైచినచో శూలలు నశించును. వ్యాయామము మైథునము కల్లు ఉప్పు చేదు వెదురుబియ్యపు అన్నము మలమూత్రవేగరోధము దుఃఖము కోపము వీటిని శూలరోగి వదలిపెట్టవలయును.

ఇట్లు చక్రదత్తయందు శూలరోగాధికారప్రకరణము ముగిసెను.

౨౭. పరిణామశూలాధికారము.

పరిణామశూలల కషాయములు.

శ్లో. వమనం తిక్తమధురై ర్విరేక శ్చాపి శస్యతే, వస్తయ శ్చ హితాః శూలే పరిణామసముద్భవే. 1. విడంగతండులవ్యోషం త్రివృ ద్దన్తీ సచిత్రకం, సర్వా ణ్యేతాని సంస్కృత్య సూక్ష్మచూర్ణాని కారయే త్. 2. గుడేన మోదకం కృత్వా భక్షయే త్ప్రాత రుత్థితః, ఉష్ణోదకాను పానం తు దద్యా దగ్నివివర్ధనం. 3. జయే త్త్రిదోషజం శూలం పరి ణామసముద్భవం.

చేదు తీపి రసములతో వాంతి చేయించుటయును, విరేచనమును వస్తికర్మలను చేయించుటయును, పరిణామశూలలకు హితములు. వాయువిడంగపువిత్తనములను శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు తెల్లతెగడ దంతిచెక్క చిత్రమూలము వీటిని చూర్ణము చేసి బెల్లముతో ఉండలను చేసి ప్రొద్దునలేచి వేడినీళ్లతో సేవించిన పరిణామశూలలను త్రిదోషజములగు శూలలను పోగొట్టును.

నాగరకాది కల్కము.

శ్లో. నాగరతిలగుడకల్కం పయసా సంసాధ్య యః పుమా నద్యాత్, ఉగ్రం పరిణతిశూలం తస్యాపైతి త్రిసప్తరాత్రేణ. 4. శంబూ కజం భస్మపీతం జలేనోష్ణేన తత్క్షణాత్, పక్తిజం వినిహన్త్యే త చ్ఛూలం విష్ణు రివాసురాన్. 5. అక్షధాత్ర్యభయా కృష్ణా చూర్ణం మధుయుతం లిహేత్, దధ్నా లూనసరేణాద్యా త్సతీనయవశక్తుకాన్. 6. అచిరా న్ముచ్యతే శూలా న్నరోఽను పరివర్తనాత్, తిలనాగరపథ్యానాం భాగం శంబూకభస్మనాం. 7. ద్విభాగం గుడసంయుక్తం గుడీంకృత్వా ఽక్షభాగి కాం, శీతాంబుపానాం పూర్వాహ్ణే భక్షయే త్క్షీరభోజనః. 8. సాయాహ్నే రసకం పీత్వా నరో ముచ్యేత దుర్జయాత్, పరిణామసముత్థా చ్చ శూలా చ్చిరభవా దపి. 9. శంబూకం త్ర్యూషణం చైవ పంచైవ లవ ణాని చ, సమాంశాం గుడికాం కృత్వా కలంబకరసేన వా. 10. ప్రాత

రోభ్భజనకాలే వా భక్షయేత్తు యథాబలం, శూలాద్విముచ్యతేజంతుః సహసా పరిణామజాత్. 11. యఃపిబతి సప్తరాత్రం సక్తూనేతాన్కలాయయూషేణ, సజయతి పరిణామరుజం చిరజామపి కిముత నూతనజాం. 12.

శొంఠి తిలలు బెల్లము వీటికల్కమును, పాలతో సిద్ధముచేసి తినిన భయంకరములగు పరిణామశూలలైనను 21 రోజులలో నశించును. శంఖభస్మమును వేడినీళ్లతో త్రాగిన శీఘ్రముగా పరిణామశూలలు హరించును. నేయి లేకుండ పెఱుగుతో యవల సత్తువును తినవలయును. త్రిఫలములచూర్ణమును తేనెతో తినవలెను. తిలలు శొంఠి కరక్కాయలు 1 భాగము, శంఖభస్మము 2 భాగములు వీటిలో బెల్లమును వైచి ఒక్కొక్కతులవుచొ|| మాత్రలను కట్టి చల్లనినీటితో వీటిని మధ్యాహ్నమునకు లోపల తిని పాలయన్నమును భుజింపవలయును. సాయంకాలమునందు రసకముత్రాగిన భయంకరమైన పురాణపరిణామశూలలైనను నశించును. శంఖము శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు పంచలవణములు వీటిని సమముగా చేర్చి నూరి మాత్రలుగా చేసికొని గాని తీగెబచ్చలిరసముతో మాత్రలుగాగట్టిగాని ప్రాతఃకాలపు భోజనమునందు బలానుసారముగా తినిన పరిణామశూలలనుండి ముక్తుఁడగును. లంకలగంజితో సత్తువును ఏడురోజులుత్రాగిన పురాణములగు పరిణామశూలలే నశించుచుండినవనిన-చో క్రొత్తగఁ గల్గిన శూలలు తొలఁగుటకు సందియమే లేదు.

లోహచూర్ణాది ప్రయోగములు.

శ్లో. లోహచూర్ణం పరాయుక్తం విలీఢం మధుసర్పిషా, పరిణామశూలం శమయేత్తన్మలం వా ప్రయోజితం. 13. కృష్ణాభయాలోహచూర్ణం గుడేన సహ భక్షయేత్, పక్తిశూలం నిహన్త్యేత జ్వరం చాగ్నిమందతాం. 14. ఆమవాతవికారాంశ్చ స్థౌల్యం చైవాపకర్షతి, పథ్యాలోహరజః శుంఠీ చూర్ణం మాక్షికసర్పిషా, పరిణామరుజం హన్తి వాతపిత్తకఫాత్మికాం. 15.

లోహచూర్ణము త్రిఫలములు వీటియందు తేనెను నేతిని కలిపికొని తినినను మండూరమును తినినను పరిణామశూలలు శాంతించును, పిప్పళ్లు కరక్కాయలు లోహచూర్ణము వీటిలో బెల్లమును వేసికొని తినిన పరిణామశూలలు హరించును. అగ్ని దీపించును. ఆమవాతవికారములు తొలఁగును. కరక్కాయలు మండూరము శొంఠి చూర్ణము వీటిని నేతిలో కలిపి తినిన వాతపిత్తకఫజములగు పరిణామశూలలు నివర్తించును.

సాముద్రాద్యచూర్ణము.

శ్లో. సాముద్రం సైంధవం క్షారో రుచకం రౌమకం బిడం, దన్తీలోహరజః కిట్టం త్రివృచ్చూర్ణకం సమం. 16. దధిగోమూత్రపయసా మందపావకపాచితం, తద్యథాగ్ని బలం చూర్ణం పిబే దుష్ణేన వారిణా. 17. జీర్ణేజీర్ణేతు భుంజీత మాంసాది ఘృతసాధితం, నాభిశూలం యకృచ్ఛూలం గుల్మప్లీహకృతం చ యత్. 18. విద్రధ్యష్ఠీలికాం హన్తి కఫవాతోద్భవాం తథా, శూలానా మపి సర్వేషా మౌషధం నాస్తి తత్పరం, పరిణామసముత్థస్య విశేషేణా న్తకృన్మతం. 19.

సాముద్రలవణము మున్నగు పంచలవణములు దంతి లోహచూర్ణము తెల్ల తెగడ అడవికంద వీటిని సమానభాగములను తెచ్చి, పెరుగు గోమూత్రము పాలు వీటితో సన్ననిసెగపై పక్వము చేసి అగ్నిబలము ననుసరించి ఆచూర్ణమును వేడినీళ్లతో త్రాగవలయును. జీర్ణించిన పిమ్మట నేతితో పోల్చిన మాంససారమును భక్షింపవలయును. ఇయ్యది నాభిశూలము యకృచ్ఛూలము గుల్మము ప్లీహము విద్రధి అష్ఠీలికారోగము కఫశూల వాతశూలలను పోగొట్టుటకు సాటిలేని దివ్యమగు నౌషధము. అన్నివిధములగు శూలలకు నింతకంటె మంచిమందు లేదు. ఇయ్యది పరిణామశూలలను విశేషముగా పోగొట్టును.

సప్తామృతతైలము.

శ్లో. నారికేళం సతోయం చ లవణేన ప్రపూరితం, విపక్వ మగ్నినా సమ్యక్పరిణామజశూలనుత్. 20. వాతికం పైత్తికం చైవ శ్లైష్మికం సాన్నిపాతికం, మధుకం త్రిఫలాచూర్ణ మయోరజఃసమం లిహేత్. 21. మధుసర్పిర్యుతం పశ్చా ద్గవ్యం క్షీరం పిబే దను, ఛర్దిః సతిమిరాః శూలం మమ్లపిత్తం జ్వరం క్లమం. 22. ఆనాహం మూత్రబంధం చ శోథం చైవనిహన్తి సః.

కొబ్బరికాయలో నీళ్లలో సైంధవలవణమువైచి మూసి నిప్పుపై కాచి పక్వము చేసి సేవించిన పరిణామశూలలు నశించును. వాతపిత్తకఫసన్నిపాతములవలన నగు పరిణామశూలల నియ్యది పోగొట్టును. యష్టిమధుకము త్రిఫలములచూర్ణము లోహచూర్ణము సమానభాగములుగా గ్రహించి తేనెను నేతిని కలిపి సేవించుచు ఆవుపాలను త్రాగవలయును. ఛర్ది తిమ్మిరి శూలము అమ్లపిత్తము జ్వరము గ్లాని ఆనాహము మూత్రబంధము వాపు మున్నగు వానిని పోగొట్టును.

గుడపిప్పలీఘృతము.

శ్లో. సపిప్పలీగుడం సర్పిః పచేత్ క్షీరచతుర్గుణే. 23. వినిహన్త్యమ్లపిత్తం చ శూలం చ పరిణామజం,

పిప్పళ్లు బెల్లము నెయ్యి వీటిని నాలుగురెట్లపాలలో పక్వముచేసి సేవించిన ఆమ్లపిత్తము పరిణామశూలలు నశించును.

పిప్పలీఘృతము.

శ్లో. క్వాథేన కల్కేన చ పిప్పలీనాం, సిద్ధం ఘృతం మాక్షీకసంప్రయుక్తం, క్షీరాన్నపస్యైవ నిహన్త్యవశ్యం శూలం ప్రవృద్ధం పరిణామసంజ్ఞం. 24.

పిప్పళ్లకషాయముకల్కములతో నేతిని సిద్ధముచేసి తేనెనువైచుకొని త్రాగుచు పాలయన్నమునుతినవలయును. ఇయ్యది పెచ్చుపెరిగిన పరిణామశూలనైనను హరించును.

కోలాదిమండూరము.

శ్లో. కోలాగ్రంథికశృంగబేరచపలాక్షారైస్సమం చూర్ణితమ్, మండూరం సురబీజలేష్టగుణితే పక్త్వాథ సాంద్రీకృతమ్. 25. తం ఖాదే దశనాదిమధ్యవిరతౌ ప్రాయేణ దుగ్ధాన్నభుక్, జేతుం వాతకఫామయా త్పరిణతౌ శూలం చ శూలాని చ. 26.

చవ్యము మోడి గంధకము అల్లము పిప్పళ్లు యవక్షారము వీటిని సమానభాగములనుగ చూర్ణముచేసి మండూరమును ఎనిమిదిరెట్ల గోమూత్రములో పక్వముచేసికలిపి గట్టిగామాత్రచేయవలయును. దీనిని భోజనమధ్యమునందు తిని పాలను త్రాగిన వాతకఫములవల్లనైన పరిణామశూలలన్నిటిని హరించును.

భీమవటకమండూరము.

శ్లో. కోలాగ్రంథికసహితైర్వ్యోషమాగధీయవక్షారైః, ప్రస్థమయోరజసామపి పలికాంశైశ్చూర్ణితైర్మిశ్రైః. 27. అష్టగుణమూత్రయుక్తం క్రమపాకాత్పిండితాం నయేత్సర్వం, కోలప్రమాణా గుటికాస్తిస్రో భోజ్యాదిమధ్యవిరతౌ చ. 28. రససర్పిర్యూషపయోమాంసైరశ్నన్నరో నివారయతి, అన్నవివర్తనమంతే గుల్మం ప్లీహాగ్నిసాదాంశ్చ. 29.

చవ్యము మోడి శొంఠి పిప్పళ్లు యవక్షారము ఇవి ఒక్కొక్కపలమును మండూరము 16 పలములును నాలుగురెట్లు గోమూత్రములో కలిపి క్రమముగా పక్వము చేసి గట్టిపడిన పిమ్మట మాత్రలను కట్టవలయును. పిమ్మట వీనిని భోజనమున మొదలను నడుమను చివరలను మూడుమాత్రలచొ॥ తీసికొనవలయును. రసము నేయి యూషము పాలు మాంసము వీటిని భుజించుచున్న అన్నవివర్తనము గుల్మము ప్లీహరోగము మందాగ్ని వీటిని తొలగించును.

క్షీరమండూరము.

శ్లో. లోహకిట్టపలా న్యష్టౌ గోమూత్రార్ధాఢకే పచేత్, క్షీరప్రస్థేన తత్సిద్ధం పక్తిశూలహరం నృణామ్. 30.

మండూరము 8పలములు అర్ధాఢకపు గోమూత్రములో పక్వము చేసి 16పలముల పాలలో సిద్ధముచేసి సేవించిన పరిణామశూలలను పారదోలును.

చవికాది మండూరము.

శ్లో. లోహకిట్టపలా న్యష్టౌ గోమూత్రేష్టగుణే పచేత్, చవికానాగర క్షార పిప్పలీమూలపిప్పలీః. 31. సంచూర్ణ్య ప్రక్షిపే త్తస్మి న్పలాంశాః సాంద్రతాం గతే, గుడికాః కల్పయే త్తేన పక్తిశూలనివారిణీః. 32.

మండూరము 8పలములును ఎనిమిది రెట్లగోమూత్రములో పక్వము చేసి, చవ్యము శొంఠి యవక్షారము మోడి పిప్పళ్ళు వీని చూర్ణమును ఒక్కొక్కపలము కలిపి గట్టిపడిన పిమ్మట సేవించిన పరిణామశూలలు హరించును.

శతావరీమండూరము.

శ్లో. మండూరం శోధితం పత్త్రీం లోహజాం వా గుడేన తు, భక్షయే న్ముచ్యతేశూలా త్పరిణామసముద్భవాత్. 33. సంశోధ్యం చూర్ణితం కృత్వా మండూరస్య పలాష్టకమ్, శతావరీరస స్యాష్టౌ దధ్న స్తు పయస స్తథా. 34. పలా న్యాదాయ చత్వారి తథా గవ్యస్య సర్పిషః, విపచే త్సర్వ మైకధ్యం యావ త్పిండత్వ మాగతం. 35. సిద్ధం తు భక్షయే న్మధ్యే భోజన స్యాగ్రతోపి వా, వాతాత్మకం పిత్తభవం శూలం చ పరిణామజం, 36. నిహ న్త్యేవ హి యోగోయం మండూరస్య న సంశయః.

శుద్ధిచేసిన మండూరమును బెల్లముతో తినిన పరిణామశూలలు హరించును. శుద్ధిచేసిన మండూరము 8పలములు పిల్లిపీచరరసము 8పలములు పెఱుగు పాలు 32పలముల చొ॥ ఆవునెయ్యి 4 పలములును కలిపి పక్వముచేసి మాత్రలను కట్టి భోజనము ముందఱను నడుమను భుజించినచో వాత పిత్త పరిణామజనితములగు శూలలు హరించును.

తారామండూరము.

శ్లో. విడంగం చిత్రకం చవ్యం త్రిఫలా త్ర్యూషణాని చ. 37. నవ భాగాని చైతాని లోహకిట్టసమాని చ, గోమూత్రం ద్విగుణం దత్వా మూత్రార్ధక గుడాన్వితం. 38. శనై ర్మృద్వగ్నినా పక్త్వా సుసిద్ధం పిండతాం గతం, స్నిగ్ధే భాండే వినిక్షిప్య భక్షయే త్కోలమాత్రయా. 39. ప్రాఙ్మధ్యాదిక్రమే ణైవ భోజనస్య ప్రయోజితం, యోగోయం శమయ త్యాశు పక్తిశూలం సుదారుణం 40. కామలాం పాండురోగం చ శోథం మందాగ్నితా మపి, అర్శాంసి గ్రహణీదోషం క్రిమిగుల్మోదరాణి చ. 41. నాశయే దమ్లపిత్తం చ స్థౌల్యం చైవాపకర్షతి, వర్జయే చ్ఛుష్కశాకాని విదాహ్యమ్లకటూని చ. 42. పక్తిశూలాన్తకో హ్యేష గుడో మండూరసంజ్ఞికః, శూలార్తానాం కృపాహేతో స్తారయా పరికీర్తితః. 43.

వాయువిడంగములు చిత్రమూలము చవ్యము త్రిఫలములు శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు ఇవి ఒక్కొక్కపాలును, మండూరమును సమముగాను గోమూత్రము ద్విగుణముగాను గోమూత్రములో సగముపాలు బెల్లమునుచేర్చి మెల్లగా సన్నని మంటపైఁబక్వము చేసి ముద్దకాటిన పిమ్మట మాత్రలనుచేసి నేతికుండలో బెట్టి భోజనమునకు ముందుగను ప్రారంభమునను మధ్యను భుజింపవలయును. ఇయ్యదిపరిణామశూలలను కామెల పాండురోగము వాపు అగ్నిమాంద్యము మూలరోగము గ్రహణి క్రిమిరోగము గుల్మము ఉదరరోగము ఆమ్లపిత్తము వీటిని నశింపఁజేయును. స్థౌల్యమును పోఁగొట్టును. ఎండినకూరలు, దాహము పులుపు కారము బుట్టించు పదార్థములు ఇందు అపథ్యములు. ఇయ్యది శూలరోగుల హితముకొరకై తారచేతఁ జెప్పంబడినది.

రామమండూరము.

శ్లో. పశిరం శ్వేతవాట్యాలం మధుపర్ణీ మయూరకం, తండులీయం చ కర్షార్ధం దత్త్వా ధ శ్చేర్ధవ మేవచ. 44. పాక్యం సుజీర్ణం మండూరం గోమూత్రేణ దినద్వయం, అన్తర్బాష్ప మదగ్ధం చ తథా

స్థాప్యం దినత్రయం. 44. విచూర్ణ్య ద్విగుణేనైవ గుడేన సువిమర్దితం, భోజన స్యాదిమధ్యాన్తే భక్ష్యం కర్షం త్రిభాగతః. 45. తక్రానుపానం వర్జ్యంచ వార్త్యాకమ్లక మత్ర తు, అమ్లపిత్తేచ శూలే చ హిత మేత ద్యథామృతం. 46.

చవ్యము తెల్లగుత్తువపులగము మల్లంగి మయూరకము తండులీయము వీటిని అరయరతులముక్రిందను మీదను పోసి పురాణమండూరమును గోమూత్రములో రెండురోజులు పక్వము చేయవలయును. కంచుపాత్రములో నిట్లుచేసిన తగులవడదు. ఇట్టులు మూడురోజులుంచి చూర్ణమును రెండురెట్లు బెల్లముకలిపి మర్దనచేసి గుటికలు చేసి భోజనమునకు ఆదిమధ్యాంతముల భక్షింపవలయును. మజ్జిగను అనుపానముగాచేసి కొని చింతపండు మొ॥ పులుపును వదలవలయును. ఇయ్యది ఆమ్లపిత్తము శూలముల యందు హితకరము.

రసమండూరము.

శ్లో. పథ్యాచూర్ణం ద్విపలం గంధకసారం చ, లోహకిట్టం చ శుద్ధరసస్యార్ధపలం భృంగస్య రసం చ కేశరాజస్య. 47. ప్రస్థాన్మితం చ దత్వా లోహపాత్రేఽథ దండసంఘృష్టమ్, శుష్కం ఘృత మధు యుక్తం మృదితం స్థాప్యం చ భాండకే స్నిగ్ధే. 48. ఉపయుక్త మేత దచిరా న్నిహన్తి కఫపిత్తజా న్రోగాన్, శూలం తథామ్లపిత్తం గ్రహణీమపి కామలా ముగ్రామ్. 49.

కరక్కాయలపొడి గంధకము మండూరము వీటిని రెండుపలములు, శుద్ధిచేసిన పాదరసము అర్ధపలము గుంటగలగర నల్లగుంటగలగర రసము 16 పలములు పోసి ఇనుపపాత్రములో కొయ్యతో మర్దనచేసి ఎండిన పిమ్మట మరల నేయి తేనె చేర్చి చమురుపాత్రములోపోసి యుంచి యుపయోగించినచో నిది కఫపిత్తజనితరోగములను శూలలను ఆమ్లపిత్తములను గ్రహణులను కామెరలను నశింపజేయును.

త్రిఫలాలోహము.

శ్లో. అక్షామలకశివానాం స్వరసైః పక్త్వా సులోహజం చూర్ణమ్, సగుడం యదుపభుక్తే ముంచతి సద్యః త్రిదోషజం శూలమ్. 50.

త్రిఫలములకషాయములో లోహచూర్ణమును పక్వముచేసి బెల్లముచేర్చి సేవించిన త్రిదోషజములగు శూలలు నశించును.

లోహగుటిక.

శ్లో. లోహస్యరజసోభాగః త్రిఫలాయాః తథా త్రయః, గుడస్యాష్టౌ తథా భాగా గుడాన్మూత్రం చతుర్గుణమ్. 51. ఏతత్సర్వం చ విపచేత్ గుడపాకవిధానవిత్, లిహే చ్చ తద్యథాశక్తి క్షయే శూలే చపాకజే. 52.

లోహచూర్ణము 1భాగము త్రిఫలములు 3 భాగములు బెల్లము 8 భాగములు నాలుగురెట్లు గోమూత్రము వీటిని బెల్లమును పాకపట్టెడి విధమున పక్వముచేసి శక్తి ననుసరించి భక్షించినచో శూలలును క్షయరోగములును నశించును.

ధాత్రీలోహము.

శ్లో. ధాత్రీచూర్ణస్యాష్టౌ పలాని చత్వారి లోహచూర్ణస్య, యష్టీమధుకరజశ్చ ద్విపలం దద్యా త్సదోపలే ఘృష్టమ్. 53. అమృతాక్వాథే నైత చ్చూర్ణ్యం భావ్యం చ సప్తాహమ్, చండాతపేషు శుష్కం భూయః పిష్ట్వా నవేఘటే స్థాప్యం. 54. ఘృతమధునా సహాయుక్తం భక్త్వాగ్రే మధ్యత స్తథాన్తే చ, త్రీనపి వారా న్ఖాదే త్పథ్యం దోషానుబంధేన. 55. భుక్తస్యాగ్రే నాశయతి వ్యాధీ న్పిత్తానిలోద్భవా న్సద్యః, మధ్యే న్నవిష్టంభం జయతి నృణాం సంపిదహ్యాతే నాన్నమ్. 56. పానా న్నరతా ద్రోగా ద్భుక్త్వన్తే శీలితం జయతి, ఏవం జీర్యతి చాన్నే నిహన్తి శూలం నృణాం సుకష్ట మపి. 57. హరతి సహసా యుక్తో యోగశ్చాయం జరత్పిత్తం, చక్షుష్యః పలితఘ్నః కఫపిత్తసముద్భవాం జయే ద్రోగాన్. 58. ప్రసాదయత్యపి రక్తం పాండుత్వం కామలాం జయతి.

ఉసిరికకాయలచూర్ణము 8 పలములు లోహచూర్ణము 4 పలములు యష్టిమధుకము 2 పలములు కోష్ఠు వీటిని పొడిచేసి ఏడురోజులు తిప్పతీగెకషాయములో భావనచేసి కటకటెండలో నెండించి మఱలనూరి క్రొత్తకుండలో నుంచి నేయి తేనెలతో చేర్చి భోజనమునకుఆదిమధ్యావసానముల మున్మారును సేవించి దోషానుసారమగు పథ్యము నొనర్చునది. ఇది భోజనాదిని భక్షించిన పిత్తవాతరోగములను నడుమనైనచో అన్న విష్టంభములను పోగొట్టును. చివర నన్నజములగు రోగములను నశింపజేయును. ఇట్లుభక్షించినయన్నము జీర్ణమయ్యెనేని ఆమనుష్యునికి కష్టతరమగు శూలలైనను హరించును. పిత్తమును యోగబలమున క్షీణింపజేయును. నేత్రములకు హితము. వెంట్రుకలు నెఱి

యుట మానును. కఫపిత్తజములగు రోగములను నశింపఁజేయును. రక్తమును శుభ్రపఱుచును. పాండురోగమును కామెలను పోఁగొట్టును.

లోహామృతము.

శ్లో. తనూని లోహతేత్రాణి తిలోత్సేధసమాని చ. 59. కాశికామూలకల్కేన సంలిప్య సర్షపేణ వా, విశోష్య సూర్యకిరణైః పున రేవావలేపయేత్. 60. త్రిఫలాయా జలే ధ్మాతం వాపయేచ్చ పునః పునః, తతః సంచూర్ణితం కృత్వా కర్పటేన తు ఛానయేత్. 61. భక్షయే న్మధుసర్పిర్భ్యాం యథాగ్నే ర్యత్ప్రయోగతః, మాషకం త్రిగుణం వాథ చతుర్గుణ మథాపి వా. 62. ఛాగస్య పయసః కుర్యా దనుపాన మభావతః, గవాం ఘృతేన దుగ్ధేన చతుష్షష్టిగుణేన చ. 63. పంక్తిశూలం నిహన్త్యేత న్మాసే నైకేన నిశ్చితమ్, లోహామృత మిదం శ్రేష్ఠం బ్రహ్మణా నిర్మితం పురా. 64. కకారపూర్వకం యచ్చ యచ్చామ్లం పరికీర్తితం, సేవ్యం త న్న భవే త్తత్ర మాసం చానూపసంభవం. 65.

నువ్వుగింజంత లోహపత్రములను కాశికామూలకల్కముతో పూసి ఎండకు ఎండించి మఱలపూసి నిప్పులో నెండించి త్రిఫలముల కషాయములో మాటిమాటికి ముంచవలయును. పిమ్మటచూర్ణముచేసి వస్త్రగాలితముచేసి నేయి తేనెఁ జేర్చికొని జఠరాగ్ని ననుసరించి భక్షింపవలయును. ఇట్లు ఒక నెలగాని రెండు నెలలుగాని నాలుగు నెలలు గాని ఈయౌషధమును భక్షించి మేకపాలను అనుపానముగా గ్రహింపవలయును. 64 రెట్లు ఆవునేతితోగాని ఆవుపాలతోగాని ఈయోగమును చేయవలయు. దీనిని ఒక నెల సేవించినపరిణామశూలలు నశించును. దీనిని బ్రహ్మ సృజించెను. కకారమాదిగలపదార్థములను పులుపువస్తువులును నీటిపట్టులలోని జంతువులమాంసమును దీని సేవనకాలమునందు రోగి వర్జింపవలయును.

ఖండామలకీ.

శ్లో. స్విన్నపీడితకూష్మాండా త్తులార్ధం మృష్ట మాజ్యతః, ప్రస్థార్ధే ఖండతుల్యం తు పచే దామలకీరసాత్. 66. ప్రస్థే సుస్విన్నకూష్మాండరసప్రస్థే విఘట్టయన్, దర్వ్యా పాకం గతే తస్మిం చూర్ణీకృత్య వినిక్షిపేత్. 67. ద్వే ద్వే పలే కణాజాజీశుంఠీనాం మరిచస్య చ, పలం తాలీస ధన్యాక చాతుర్జాతక ముస్తకం. 68. కర్షప్రమాణం ప్రత్యేకం ప్రస్థార్ధం మాక్షికస్య చ, పక్తిశూలం నిహన్త్యేత ద్దోషత్రయభవం

చ యత్. 69. ఛర్ద్యమ్లపిత్తమూర్ఛా శ్చ శ్వాసకాసావరోచకం, హృచ్ఛూలం రక్తపిత్తం చ పృష్ఠశూలం చ నాశయేత్, రసాయన మిదం శ్రేష్ఠం ఖండామలకసంజ్ఞికం. 70.

స్విన్నములు పీడితములునగు గుమ్మడికాయను ౫0 పలములు తెచ్చి 16 పలముల నేతితో వేయించి కండచక్కెర యుసిరికరసము 8 పలముల చొ॥ పైదానిలో కలిపి గరిటెతో మర్దనచేయుచు నుడికించి, పాకమైన పిమ్మట ఈక్రింది యౌషధముల నందు వేయవలయును. పిప్పళ్లు జీలకఱ్ఱ శొంఠి 2 పలముల చొ॥ మిరియములు 1 పలము చొప్పున తాడిశపత్రి ధనియములు ఏలకులు తేజపత్రి నాగకేసరములు తుంగముస్తలు ఇవి కాలుపలముచొ॥ తేనె 16 పలముల చొప్పున చేర్పవలయును. ఇయ్యది త్రిదోషజము లగు పరిణామశూలలను ఛర్ది ఆమ్లపిత్తము మూర్ఛ శ్వాసము కాసము అరోచకము హృచ్ఛూలము రక్తపిత్తము మున్నగు వానిని పోఁగొట్టును.

నారికేళఖండము.

కుడవమిత మిహ స్యా న్నారికేలం సుపిష్టం, పలపరినామితసర్పిః పాచితం ఖండతుల్యం. 71. నిజపయసి తదేతి త్ప్రస్థమాత్రే విపక్వం, గుడవ దథ సుశీతే శాణభాగాన్ క్షిపేచ్చ. 72. ధన్యాకపిప్పలిపయోద తుగా ద్విజీరాం శాణం త్రిజాత మిభకేసరవ ద్విచూర్ణ్య. 73. హ న్త్య మ్లపిత్త మరుచిం క్షయ మస్రపిత్తం శూలం వమిం సకలపౌరుషకారి హారి. 74.

కొబ్బెరను చక్కగానూరి 8 పలములును నేతిని 10 పలములు కండచక్కెర ఆవుపాలు 4 పలము చొ॥ను అందు కలిపి పక్వము చేసి చల్లారినపిమ్మట ధనియములు పిప్పళ్లు తుంగముస్తలు వంశలోచనము జీలకఱ్ఱ లవంగపుపట్ట ఏలకులు తేజపత్రి నాగకేసరములు వీటిని శాణప్రమాణము చూర్ణము చేసి అందు కలిపి తినిన ఆమ్లపిత్తము అరుచి క్షయ రక్తపిత్తము శూల ఛర్ది నశించును.

కలాయచూర్ణాదులు.

శ్లో॥ కలాయచూర్ణభాగా ద్వౌ లోహచూర్ణస్య చాపరః, కార వేల్ల పలాశానాం రసే నైవ విమర్దితః. 75. కర్షమాత్రాం తత శ్చైకాం భక్షయే ద్గుటికాం నరః, మండానుపానా త్సా హన్తి జర త్పిత్తం సుదారుణం. 76. లిహ్యా ద్వా త్రైఫలం చూర్ణ మయశ్చూర్ణ

సమన్వితం, యష్టిచూర్ణేన వా యుక్తం లిహ్యాత్ క్షౌద్రేణ తద్గదే. 77. పిత్తాన్తం వమనం కృత్వా కఫాన్తం చ విరేచనం, అన్నద్రవే చ తత్కార్యం జరత్పిత్తే యదీరితం. 78. ఆమపక్వాశయే శుద్ధే గచ్ఛే దన్నద్రవః శమం, మాషేండరీ సతుషికా స్విన్నా సర్పిర్యుతా హితా. 79. గోధూమమండకం తత్ర సర్పిషా గుడసంయుతం, ససితం శీతదుగ్ధేన మృదితం వా హితం మతం. 80. శాలితండులమండం వా కవోష్ణం సిక్థవర్జితం, వాట్యం క్షీరేణ సంసిద్ధం ఘృతపూరం సశర్కరం. 81. శర్కరాం భక్షయిత్వా వా క్షీర ముత్క్వథితం పిబేత్, పటోలపత్రయూషేణ ఖాదే చ్చణకసక్తుకాన్. 82. అన్నద్రవే జరత్పిత్తే వహ్ని ర్మందో భవే ద్యతః, తస్మా దత్రాన్నపానాని మాత్రాహీనాని కల్పయేత్. 83.

బోడసెనగల చూర్ణమును 1 భాగమును లోహచూర్ణమును 1భాగమును కాకరమోదుగ రసములతో మర్దించి మాత్రలచేసి రోజు కొక్కదానిని తిని మండపు అనుపానము చేసిన భయంకరములగు జ్వరపిత్తములు నశించును. త్రిఫలచూర్ణములో లోహచూర్ణమును కలిపి తినినను, యష్టిమధుకపుచూర్ణములో తేనెగలిపి తినినను జ్వరపిత్తములునశించును. పిత్తముపోవువఱకును వమనమును, కఫముపోవువఱకును విరేచనమును చేయించిజ్వరపిత్తవిధియందలిఅన్నవిధానమునిందును చేయందగును. ఆమాశయపక్వాశయములుశుద్ధములైనచో అన్నద్రవముశాంతించును. దీనినిపొట్టుతోగూడ నేయితో వేచిన మాషేండరికి హితరము. అందు గోధుమగంజిని నేతితో బెల్లముతో చేర్చిగానిచక్కెరతో చేర్చిగాని చల్లనిపాలతోగాని మర్దనము హితము. నూకలులేనివరిబియ్యపుగంజి వెచ్చచేసి యిచ్చినను పాలతోచేసిన వాట్యముగాని చక్కెరతో చేసినపూరిగాని హితముజేయును. కండచక్కెరనుతిని కాచిన పాలనుగాని చేమపాళ్లగంజిలో సెనగపిండి చేర్చికొనిగాని సేవించిన అన్నద్రవమునందును జ్వరపిత్తమునందును అయిన అగ్నిమాంద్యము శమించును. కావున నీవిధియందు అన్నపానములను మాత్రాహీనములుగా చేయవలయును.

ఇట్లు చక్రదత్తయందు పరిణామశూలాధికారప్రకరణము ముగిసెను.

౨౭. ఉదావర్తాధికారము.

నారాచ చూర్ణము.

శ్లో. త్రివృ త్సుధాపత్రతిలాది శాక గ్రామ్యౌదకానూప రసై ర్యవాన్నం, అన్యైశ్చ మృష్టానిలమూత్రవిడ్భి రద్యాత్ప్రసన్నా గుడ సీధుపాయీ. 1. ఆస్థాపనం మారుతజే స్నిగ్ధ స్స్వేన్నస్య శస్యతే, పురీషజే తు కర్తవ్యో విధి రానాహికశ్చ యః. 2. క్షారవైతరణా నస్తి యుంజ్యా త్తత్ర చికిత్సకః, శ్యామా దంతీ ద్రవన్తీ చ మహాశ్యామా స్నుహీ త్రివృత్. 3. సప్తలా శంఖినీ శ్వేతా రాజవృక్షః సతిల్వకః, కంపిల్లకం కరంజశ్చ హేమక్షీరీత్యయం గణః. 4. సర్పిస్తైలరజః క్వాథ కల్కే ష్వన్యతమేషు చ, ఉదావర్తోదరానాహ విషగుల్మవినాశనః. 5. త్రివృత్కృష్ణాహరీతక్యో ద్విచతుఃపంచభాగికాః, గుడికాగుడతుల్యాస్తా విడ్విబన్ధగదాపహాః. 6. హరీతకీయవక్షార పీలూని త్రివృతా తథా, ఘృతైశ్చూర్ణ మిదం పేయ ముదావర్తవినాశనమ్. 7. హింగుకుష్ఠవచా సర్జ బిడంచేతి ద్విరుత్తరమ్, పీతం మద్యేన తచ్చూర్ణ ముదావర్తహరం పరమ్. 8. ఖండపలం త్రివృతాసమ, ముపకుల్యాః కర్షచూర్ణితం శ్లక్ష్ణం, ప్రాగ్భోజనే చ సమధు, బిడాలపదకం లిహేత్ప్రాజ్ఞః. 9. ఏతద్గాఢపురీషే పిత్తే సకిలేచ వినియోజ్యమ్, స్వాదుః నృపయోగ్యోయం చూర్ణో నారాచకో నామ్నా. 10.

తెల్లతెగడ సుధాపత్రము నూవుకూర మొ॥ గ్రామ్యౌదకములు అనూపదేశపు మాంసము వీటితో యవాన్నమును గాని అధోవాతము విష్ఠమూత్రము వీటిని పుట్టించెడి పదార్థముతో బెల్లము సారాయమునుగాని సేవింపవలయును. వాతోదావర్తమునందు చెమ్మటపట్టించు చికిత్స చేయవలయును. విష్ఠజమగు నుదావర్తమునందు ఆనాహాము నకువలె చికిత్సలను క్షారవైతరణరూపములగు వస్తులను చేయింపవలయును. ప్రేంకణముచెక్క వావిలి దింటెన ఎలుకచెవికూర తెల్లవావిలి శంఖపుష్పము గోకర్ణి అమ్లవేతసము లొద్దుగ నెమలియడుగుచెక్క ఈ గణముతో నైనను గానీ, నేయి తైలము చూర్ణము కషాయము కల్కము మున్నగు వానిలో తేనెతో నైనను సేవించిన యుదావర్తము ఉదరరోగము మున్నగునవి నశించును. తెల్లతెగడ 2 భాగములు పిప్పళ్లు

4 భాగములు కరక్కాయలు ౫ భాగములు వీటితో సరిగా బెల్లముకలిపి మాత్రలంజేసి ఇచ్చిన విష్టంభరోగములు నశించును. కరక్కాయలు యవక్షారము వరగోగు తెల్లతెగడ వీటిని చూర్ణముచేసి నేతితో తినిన ఉదావర్తము నశించును. ఇంగువకోష్ఠు వస సజ్జక్షారము వీటిని ఉత్తరోత్తరముగా రెండురెట్లుచొప్పున తీసికొనిచూర్ణముచేసిమద్యముతో సేవించిన నుదావర్తములు నశించును. ఒకపలము కండచక్కెరలో తెల్లతెగడ పిప్పళ్ల చూర్ణమును ఒకతులము వేసి ప్రొద్దుట తేనెతో తినిన గాఢమగు పురీషము పిత్తము కఫము వీనియందు సుఖకరము. ఇయ్యది రాజులు సేవింపదగినది.

మదిరాది ప్రయోగములు.

శ్లో. రసోనం మద్యసంమిశ్రం పిబేత్ప్రాతః ప్రకాంక్షితః, గుల్మోదావర్తశూలఘ్నం దీపనం బలవర్ధనం. 11. హింగుమాక్షికసింధూత్థైః పక్త్వా వర్తిం సునిర్మితామ్, ఘృతాభ్యక్తాం గుదే దద్యాదుదావర్తవినాశినీం. 12. మదనం పిప్పలీ కుష్ఠం వచాగౌరాశ్చ సర్షపాః, గుడక్షారసమాయుక్తాః ఫలవర్తిః ప్రశస్యతే. 13. ఆగారధూమసింధూత్థతైలయుక్తాస్తు మూలకం, త్ర్యూషణం నిర్గుండిపత్రం వా స్విన్నే పాయౌ క్షిపేద్బుధః. 14. సౌవర్చలాఢ్యాం మదిరాం మూత్రే త్వభిహతే పిబేత్, ఏలాం వా ప్యథ మద్యేన క్షీరం వారి పిబేచ్చ సః. 15. దుస్పర్శాస్వరసం వాపి కషాయం కకుభస్య చ, ఏర్వారుబీజం తోయేన పిబేద్వా లవణీకృతాం. 16. పంచమూలీశృతం క్షీరం ద్రాక్షారసమథాపి వా, సర్వథైవోపయుంజీత మూత్రకృచ్ఛ్రాశ్మరీవిధిం. 17. స్నేహస్వేదై రుదావర్తం జృంభజం సముపాచరేత్, అశ్రుమోక్షోఽశ్రుజే కార్యః స్వప్నో మద్యం ప్రియాః కథాః. 18. క్షవజే క్షురపత్రేణ ఘ్రాణస్థే నానయేత్ క్షవం, తథోర్ధ్వజత్రుకోఽభ్యంగః స్వేదో ధూమః సనావనః. 19. హితం వాతఘ్నం మద్యం చ ఘృతం చోత్తరభక్తికం, ఉద్గారజే క్రమోపేతం స్నైహికం ధూమమాచరేత్. 20. ఛర్ద్యాఘాతం యథాదోషం నస్యస్నేహాదిభిర్జయేత్, భుక్త్వా ప్రచ్ఛర్దనం ధూమో లంఘనం రక్తమోక్షణం. 21. రూక్షాన్నపానవ్యాయామో విరేకశ్చాత్ర శస్యతే, వస్తిశుద్ధికరావాపం చతుర్గుణజలం పయః. 22. ఆవాదినాశాత్క్వథితం పీతవంతం ప్రకా

మతః, రమయేయుః ప్రియా నార్యః శుక్రోదావర్తినం నరం. 23. అత్రాభ్యంగావగాహా శ్చ మదిరా శ్చరణాయుధాః, శాలిః పయోనిరూహాశ్చ శస్తం మైథున మేవ చ. 24. క్షుద్విఘాతే హితం స్నిగ్ధ ముష్ణమల్పం చ భోజనం, తృష్ణాఘాతే పిబే న్మంథం యవాగూం వా పి శీతలాం. 25. రసే నాద్యా త్స్వవిశ్రాన్తః శ్రమః శ్వాసాతురో నరః, నిద్రాఘాతే పిబేత్ క్షీరం స్వప్నః సంవాహనాని చ, ఉదావర్త క్రియానాహే సామే లంఘనపాచనం. 26.

ఉల్లిగడ్డను కల్లుతో చేర్చికొని ప్రాతఃకాలమునందు త్రాగిన ఉదావర్తము గుల్మము శూల ఇయ్యావి నశించును. ఇయ్యది దీపనము బలవర్ధకము నగును. ఇంగువ తేనె సైంధవలవణము వీటిని వత్తిచేసి పక్వముచేసి నేతితో మాటి గుదస్థానమున నుంచవలయును. ఉమ్మెత్త పిప్పళ్లు కోష్ఠు వస తెల్లఆవాలు బెల్లము యవక్షారము వీటితో ఫలవర్తి శ్రేష్ఠము. ఇంటిబూజు సైంధకలవణము తైలము పులుపు వీటితో చేర్చిన ముల్లంగి గాని వావిలిని నలిచి గాని గుదస్థానమున నుంచవలయును. మూత్రము వెడలనిచో సౌవర్చలవణముతో సిద్ధము చేసిన కల్లును త్రాగవలయును. ఏనుగులను కల్లుతో గాని, నీటితో పాలను గాని త్రాగవలయును. వాకుడుఆకు రసమునైనను మద్దిచెక్కరసముగాని నక్కదోసగింజల రసమునుగాని సైంధవలవణముతో త్రాగవలయును. పంచమూలములయందు పక్వము చేసిన పాలనుగాని ద్రాక్షారసమును గాని మూత్రకృచ్ఛ్రాదులయందుపయోగింపవలయును. జృంభజమగు నుదావర్తమునందు స్నేహస్వేదములం జేయవలయును. అశ్రూత్థమగు దానికి కన్నీరుం గార్పించునది. నిద్ర మద్యపానము కథాశ్రవణము హితకరములు. తుమ్మువలన గలిగెడి యుదావర్తమునకు క్షుతపత్రముల ముక్కులోనుంచి తుమ్ములను వెడలింప వలయును. వాతజమగు నేని మద్యమును నేయియును హితకరములు. ఉద్గారపుటుదావర్తమునందు క్రమానుసారముగా ధూమాదులను చేయవలయు. ఛర్దిజములకు దోషానుసారాముగా నస్యాదులను చేయవలయును. భోజనమైన పిమ్మట ప్రచ్ఛర్దమును పొగవేయుట లంఘనము రక్తస్రావము రూక్షాన్నము శరీరవ్యాయామము విరేచనమును హితకరములు. వస్తిశుద్ధిని చేయువాడు నాల్గురెట్లు నీటిలో పాలను పోసికొని ఇగిరిపోవువఱకు కాచి త్రాగిన యుదావర్తములు నశించును. దీనియందు యభ్యంగనము స్నానము మద్యము కోడిమాంసము వరియన్నమును హితకరములు. ఆకలివలననగు ఉదా॥ స్నిగ్ధమగు నాహారమును చేకొనవలయును. తృష్ణాఘాతమునందు మండమును గాని చల్లని గంజినిగాని త్రాగవలయును. ఆయసజమగు శ్వాసముచేత పీడితుండగువాండు విశ్రాంతిని

గైకొని మాంసరసముతో భుజింపవలయును. నిద్రాఘాతమునందు పాలనుత్రాగవలయును. పరుండుట కాళ్లుపిసికించుకొనుట మంచిది. ఆనాహమునకు ఉదావర్తమునకువలెనే చికిత్సను చేయవలయును. ఆమజమగు నానాహమునందు లంఘనమును పాచనమును హిత కరములు.

హింగ్వాదిగుటికలు.

శ్లో. ద్విరుత్తరాహింగువచాసకుష్ఠాసువర్చికాచేతి విడంగచూర్ణం, సుఖాంబునానాహ విషూచకార్తి హృద్రోగగుల్మోర్ధ్వ సమీరణఘ్నం. 27. వచాభయాచిత్రకయావశూకాన్ సపిప్పలీకాతివిషాన్సకుష్ఠాన్, ఉష్ణాంబునానాహ విమూఢవాతాన్పీత్వాజయేద్దాశు హితౌదనాశీ. 28. త్రివృద్ధరీతకశ్యామాః స్నుహీక్షీరేణ భావయేత్, వటుకామూత్రపీతాస్తాః శ్రేష్ఠాశ్చానాహభేదికాః. 29. ఫలం చ మూలంచ విరేచనోక్తం హింగ్వర్కమూలం దశమూల మగ్ర్యం, స్నుక్చిత్రకౌచైవ పునర్నవా చ తుల్యాని సర్వైర్లవణాని పంచ. 30. స్నేహైస్సమూత్రైస్సహ జర్జరాణి శరావసంధావిపచేత్తులిప్తే, పక్వంసుపిష్టం లవణం తదన్నైః పానైస్తథానాహరుజాఘ్న మగ్ర్యం. 31. వాటధూమవిడవ్యోషగుడమూత్రైర్విపాచితా,గుదేఽంగుష్ఠసమావర్తిర్విధేయానాహశూలనుత్. 32. వర్తిస్త్రీకటుకసైంధవసర్షపగృహధూమకుష్ఠమదనఫలైః, మధుని గుడే వా పక్త్వా పాయౌలింగుష్ఠమానతో వేశ్యా, వర్తిరియం దృష్టఫలా గుదే శనైః ప్రణిహితాఘృతాభ్యక్తా, ఆనాహోదావర్త ప్రశమనీ జఠరగుల్మనివారిణీ. 34.

ఇంగువ ఒకభాగము వస 4 భాగములు చెంగల్వకోష్ఠు 2 భాగములు సజ్జక్షారము 8 భాగములు బిడాలలవణము 16 భాగములు చూర్ణముచేసి గోరువెచ్చనినీటితో త్రాగిన ఆనాహము విషూచి హృద్రోగము గుల్మము ఊర్ధ్వవాతము నశించును. వస కరక్కాయలు చిత్రమూలము యవక్షారము పిప్పళ్ళు అతివస కోష్ఠు వీటిచూర్ణములతో సేవించిన ఆనాహము మూఢవాతములు నశించును. కాని మంచివరిబియ్యపుఅన్నమును తినవలయును. తెల్లతెగడ కరక్కాయలు నల్లతెగడ జెముడుపాలతో నాన్చి నూరి మాత్రలను చేసి గోమూత్రముతో సేవించిన ఆనాహము నశించును. విరేచనమునకై చెప్పిన పండ్లు వేళ్లు ఇంగువ అర్కమూలము దశమూలములు జెముడుపాలు శొంఠి చిత్రమూలము వీటిని సమానభాగములును వీటియన్నిటియంత పంచలవణములను పొడిచేసి తైలగో

మూత్రములతోఁ రంగార్చి మూకుఁడులోఁ పెట్టి మూసికట్టిపెట్టి పక్వము చేసి పిమ్మట నూరి సైంధవలవణమునుకలిపి అన్నపానములతోఁ తినిన ఆనాహములు నశించును. పుష్కరమూలము ఇంటిబూజు అంటుప్ప శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్ళు బెల్లము గోమూత్రము వీటినినూరి అంగుష్ఠ మంతలావువత్తిచేసి కాచి గుదస్థానములోఁ నుంచిన ఆనాహములు శూలలు నశించును. శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్ళు సైంధవలవణము ఆవాలు కోష్ఠు ఉమ్మెత్త వీటితోఁ అంగుష్ఠమంత వత్తినిచేసి గుదస్థానమున నుంచవలెను. ఇది ఆనాహోదావర్తములను పోఁగొట్టును. గుల్మరోగములను నశింపఁజేయును.

శుష్క మూలాద్య ఘృతము.

శ్లో. మూలకం శౌష్క మార్ద్రం చ వర్షాభూః పంచమూలకం, ఆరేవతఫలం చాపి పిష్ట్వా తేన పచేద్ఘృతం, తత్పీయమానం శమయే దుదావర్త మసంశయం. 35.

ఎండినముల్లంగిని పచ్చి కప్పగంతుఆకును పంచమూలములు అమ్లవేతసము వీటిని నూరి ఇందులోఁ నేతిని పక్వముచేసి త్రాగిన ఉదావర్తము నశించును. సందేహము లేదు.

స్థిరాదిఘృతము.

శ్లో. స్థిరాదివర్గస్య పునర్నవాయాః సంపాకపూతీకకరంజయోశ్చ, సిద్ధః కషాయే ద్విపలాంశికానాం ప్రస్థో ఘృతాత్ స్యాత్ప్రతిరుద్ధవాతే 36.

స్థిరాదిగణపుఔషధములు శొంఠి అమ్లవేతసము నెమలియడ్గుచెక్క వీటిని 2 పలములచొప్పున కషాయము చేసి 16 పలముల నేయిని సిద్ధముచేసి ప్రతిరుద్ధవాతమునందు సేవించిన హితకరము.

ఇట్లు చక్రదత్తయందు ఉదావర్తాధికారప్రకరణము ముగిసెను.

---

౨౯. గుల్మాధికారము.

గుల్మరోగుల భోజనపద్ధతి.

శ్లో. లఘ్వన్నం దీపనం స్నిగ్ధ ముష్ణం వాతానులోమనం, బృంహణం య ద్భవే త్సర్వం తద్ధితం సర్వగుల్మినాం. 1. స్నిగ్ధస్య భిషజా

స్వేదః కర్తవ్యో గుల్మశాన్తయే, స్రోతసాం మార్దవం కృత్వా జిత్వా మారుత ముల్బణం. 2. భిత్వా విబద్ధం స్నిగ్ధస్య స్వేదో గుల్మ మపోహతి, కుంభీపిండేష్టకాస్వేదా న్కారయే త్కుశలో భిషక్. 3. ఉపనాహా శ్చ కర్తవ్యాః సుఖోష్ణాః శాల్వణాదయః, స్థానావసేకో రక్తస్య బాహుమధ్యే శిరావ్యధః. 4. స్వేదానులోమనం చైవ ప్రశస్తం సర్వగుల్మినాం, పేయా వాతహరై స్సిద్ధాః కౌలత్థాధన్వజా రసాః. 5. ఖండాః సపంచమూలా శ్చ గుల్మినాం భోజనే హితాః.

తేలికయన్నము దీపనము మృదువై వెచ్చనిదగు అన్నము వాతమును పోఁగొట్టును. బృంహణమగు సన్నము గుల్మరోగులకు హితకరములు. గుల్మములు పోవుటకొఱకు స్నిగ్ధభోజనమును చేయవలయును. స్వేదనములను చేయింపవలయును. ఇట్టిస్వేదము స్రోతస్సులను మృదువుగా చేసి వాతప్రకోపమును తగ్గించి గుల్మములఁ బోఁగొట్టును. వైద్యుఁడు నేర్పరియై కుండవేఁడి ఇటుకలు మున్నగువానివలన చెమ్మటను పుట్టింపవలయును. ఉపనాహము స్వేదము నులివెచ్చని శాల్వణము మున్నగువానిని చేయింపవలయును. అన్నిగుల్మరోగములకును స్వేదానులోమనములు హితకరములు. వాతహరపదార్థముల పేయను ఉలవలకషాయమును తీటకసిందరసము త్రాగుట మంచిది. పంచమూలములతో కండచక్కెరను తినుటయును హితకరమే యగును.

ఇతర విధములు.

శ్లో. మాతులుంగరసో హింగు దాడిమం బిడసైంధవమ్. 6. సురామండేన పాతవ్యం వాతగుల్మరుజాపహం, నాగరార్థపలం పిష్టం ద్వేపలే లుంచితస్యచ. 7. తిలస్యైకం గుడపలం క్షీరేణోష్ణేన పాయయేత్, వాతగుల్మ ముదావర్తం యోనిశూలం చ నాశయేత్. 8. పిబేదేరండతైలం వా వారుణీమండమిశ్రితమ్, తదేవ తైలం పయసా వాతగుల్మీ పిబే న్నరః. 9. సాధయే చ్ఛుద్ధశుష్కస్య లశునస్య చతుఃపలమ్, క్షీరోదకేష్టగుణితే క్షీరశేషం చ పాయయేత్. 10. వాతగుల్మ ముదావర్తం గృధ్రసీం విషమజ్వరం, హృద్రోగం విద్రధిం శోషం శమయత్యాశు తత్పయః. 11. ఏవం తు సాధితే క్షీరే స్తోక మప్యత్ర దీయతే, సర్జికాకుష్ఠసహితః క్షారః కేతకిజోపివా. 12. తైలేన పీతః శమయేద్గుల్మం పవనసంభవం.

మాతులుంగరసము ఇంగువ దానిమ్మ పేటుప్పు సైంధవలవణము వీటిని సురామండముతో త్రాగిన వాతగుల్మములబాధ యుపశమిల్లును. శొంఠి, అరపలము గోధుమచూర్ణము అరపలము తిలలుపలము బెల్లముపలము వీటినిచూర్ణముచేసి వెచ్చనిపాలతో త్రాగిన వాతగుల్మములు ఉదావర్తములు యోనిశూలలు నశించును. వారుణీమండముతో కలిపిగాని పాలలో ఆముదమును వైచికొని గాని త్రాగిన వాతగుల్మములు నశించును. శుద్ధిచేసిన యుల్లిగడ్డను 4 పలములను ఎనిమిదిరెట్లు పాలలో కలిపి పక్వముచేసి పాలను మిగిల్చికొని త్రాగవలయును. ఇది వాతగుల్మములు ఉదావర్తము గృధ్రసి విషమజ్వరము హృద్రోగము విద్రధి శోఫ వీటిని పోగొట్టును. ఈపాలలో సజ్జక్షారము కోష్ఠు యవక్షారములను గాని మొగలిరసమును గాని వెచ్చచేసి ఆముదముతో త్రాగిన వాతగుల్మములు నశించును.

వాతగుల్మముల కుపాయములు.

శ్లో. వాతగుల్మే కఫే వృద్ధే హన్తి శ్చూర్ణాది రిష్యతే,
13. పైత్తే తు రేచనం స్నిగ్ధం రక్తే రక్తస్య మోక్షణం, స్నిగ్ధోష్ణే
నోదితే గుల్మే పైత్తికే స్రంసనం హితం. 14. రూక్షోష్ణేన తు సంభూ
తే సర్పిః ప్రశమనం పరం, కాకోల్యాదిమహాతిక్త వాసాద్యైః పిత్త
గుల్మినం. 15. స్నేహానం స్రంసయే త్పశ్చా ద్యోజయే ద్వస్తికర్మ
ణా, స్నిగ్ధోష్ణజే పిత్తగుల్మే కంపిల్లం మధునా లిహేత్. 16. రేచనార్థం
రసంవా పి ద్రాక్షాయాః సగుడం పిబేత్, దాహశూలాని లక్షోభ
స్వప్ననాశారుచి జ్వరైః. 17. విదహ్యమానం జానీయా ద్గుల్మం
త ముపనాహయేత్, పక్వేతు ప్రణవ త్కార్యం వ్యధశోధనరోపణ
మ్. 18. స్వయ మూర్ధ్వ మధోవాపి సచే ద్దోషః ప్రపద్యతే, ద్వా
దశాహ ముపేక్షేత రక్ష న్నన్యా నుపద్రవాన్. 19. పరంతు శోధనం
సర్పిః శుద్ధం సమధుతిక్తకమ్, రోహిణీకటుకానింబం మధుకత్రిఫలా
త్వచః. 20. కర్షాంశా స్త్రాయమాణా చ పటోలత్రివృతాపత్రే,
ద్విపలం చ మసూరాణాం సాధ్య మష్టగుణేంభసి. 21. ఘృతా చ్ఛే
షం ఘృతసమం సర్పిష శ్చ చతుఃపలమ్, పిబే త్సమ్మూర్ఛితం తేన
గుల్మః శామ్యతి పైత్తికః 22. జ్వర స్తృష్ణా చ శూలం చ భ్రామ
మూర్ఛా రతి స్తథా, దీప్తాగ్నయో మహాకాయాః స్నేహసాత్మ్యాశ్చ

యే నరాః. 23. గుల్మినః సర్పదష్టాశ్చ విసర్పోపహతాశ్చ యే, జ్యేష్ఠాం మాత్రాం పిబేయుస్తే పలాన్యష్టౌ విశేషతః. 24.

వాతగుల్మములకును కఫవృద్ధికిని వాంతులు చూర్ణములు మున్నగునవి హితకరములు. రక్తగుల్మములకు రక్తస్రావము హితకరము. స్నిగ్ధోష్ణజనితమగు దానికి పిత్తజమగు దానికి స్రంసనముత్తమము. కాకోలీమున్నగు గణపుటౌషధములతో పిత్తగుల్మరోగులకు స్నేహవిధిఁ జేయవలయును. పిమ్మట వస్తివిధిని చేయవలయును. స్నిగ్ధోష్ణజమగు పిత్తగుల్మరోగమునకు కంపిల్లమును తేనెతో సేవింపవలయును. రేచనార్థియగువాఁడు ద్రాక్షా రసములో బెల్లమును వైచికొని త్రాగవలయును. దాహశూలములు వాతక్షోభము స్వప్ననాశము అరుచి జ్వరము వీటిచే బాధపడువానిని గుల్మరోగినిగా తెలిసికొని ఉపనాహముఁ జేయవలయును. పక్వమైన వ్రణశోధనాదులను వ్రణమునకువలెనే చికిత్స చేయవలయును. తనంతనది పైనగాని క్రిందగాని పుట్టినయెడల పండ్రెండురోజులవఱకు నుపేక్షచేయవలయును. అయినను శోధనము చేయు నేతినిచ్చి నెలవేము నేతిని పిమ్మట త్రాగింపవలయును. కటుకరోహిణి నింబము యష్టిమధుకము త్రిఫలములు వీటిని కాలు కాలు పలమును చేమపాళ్ల తెల్లతెగడ ఒక్కొక్కపలమును మసూరము రెండుపలములును వీటిని ఎనిమిదిరెట్లు నీటిలో పక్వముచేసి 4 పలముల నేతిని కలిపి సిద్ధముచేసి నేయి మాత్రము మిగిలియుండగా దించి దానిని త్రాగినచో జ్వరము దప్పి శూల భ్రమ మూర్ఛాదులు నశించును. దీప్తాగ్నికలవారును మహాకాయులును స్నేహసాత్మ్యులును గుల్మరోగులును సర్పదష్టులును విసర్పరోగులును ఎనిమిదిపలముల మానముగల పెద్దమాత్రగానే దీనిని సేవింపవలయును.

కఫగుల్మమునకు ఘృతాదులు.

శ్లో. లంఘనోల్లేఖనే స్వేదే కృతేఽగ్నౌ సంప్రధుక్షితే, ఘృతం సక్షారకటుకం పాతవ్యం కఫగుల్మినామ్. 25. మందోఽగ్నిరవ్యథనామంచా గురు స్తిమితకోష్ఠతా, సోత్క్లేశాచారుచిర్యస్య సగుల్మో వమనోపమః. 26. మందాగ్నావనిలే మూఢే జ్ఞాత్వా సస్నేహమాశయం, గుడికాశ్చూర్ణనిర్యూహాః ప్రయోజ్యాః కఫగుల్మినాం. 27. క్షారారిష్టగణాశ్చాపి దాహశోషే విధీయతే, పంచమూలీకృతం తోయం పురాణం వారుణీరసం. 28. కఫగుల్మీ పిబేత్కాలే జీర్ణం మాధ్వీకమేవ వా, తిలైరండాతసీబీజ సర్షపైః పరిలిప్య వా. 29. శ్లేష్మగుల్మమయః పాత్రైః సుఖోష్ణైః స్వేదయేద్భిషక్, యమానచూర్ణితం తక్రం

బిడేన లవణీకృతం. 30. పిబే త్సందీపనం వాతమూత్రవర్చోనులోమనమ్, వ్యామిశ్రదోషే వ్యామిశ్రః సర్వఏవ క్రియాక్రమః. 31.

లంఘనమునం దుల్లేఖనములను స్వేదములను చేయింపవలయును. కఫగుల్మరోగులకు యవక్షారకటుకరోహిణులతో నేతిని సిద్ధముచేసి త్రాగింపవలయును. మందాగ్ని కలవాఁడు అల్పబాధకలిగిన తిమ్మిరిగలగుల్మరోగి కఫగుల్మరోగులకుచేసి మాత్రలనుపొడి చేసి యుపయోగింపవలయును. క్షారములు అరిష్టగణౌషధములును దాహశోషలయందు వినియోగింపవలయును. పంచమూలపుకషాయమును ప్రాతపడ్డమద్యమునుగాని ప్రాతగిలిన ద్రాక్షసారాయమునుగాని యుపయోగింపవలయును. నువ్వులు ఆముదపువిత్తులు అనాసి విత్తులు వీటి నినుపపాత్రములో వేయించి గుల్మముపై స్వేదక్రియను చేయింపవలయును. బోడసరపువిత్తుల చూర్ణము మజ్జిగ అంటుప్పు వీటిని కలిపి త్రాగిన అగ్నిదీపకమగును. వాతమును మూత్రమును విష్ఠను అనులోమితమును చేయును. మిశ్రదోషముల గుల్మములకు మిశ్రమనుగు చికిత్సనే చేయవలయును.

సన్నిపాతగుల్మమునకు చికిత్స.

శ్లో. సన్నిపాతోద్భవే గుల్మే త్రిదోషఘ్నో విధిర్హితః, వచాబిడాభయాశుంఠీ హింగుకుష్ఠాగ్ని దీప్యకాః. 32. ద్విత్రిషట్చతురేవాష్ట సప్తపంచాంశికాః క్రమాత్, చూర్ణం మద్యాదిభిః పీతం గుల్మానాహోదరాపహం. 33. శూలార్శః శ్వాసకాసఘ్నం గ్రహణీదీపనం పరం, యమానీహింగుసింధూత్థ క్షారసౌవర్చలాభయాః. 34. సురామండేన పాతవ్యా గుల్మశూలనివారణాః.

సన్నిపాతగుల్మమునకు త్రిదోషనాశకమగు విధి నాచరింపవలయును. వస 2 భాగములు, అంటుప్పు 3 భాగములు, కరక్కాయలు 6 భాగములు, శొంఠి నాలుగు భాగములు ఇంగువ ఒకభాగము కోష్ఠు 8 భాగములు చిత్రమూలము 7 భాగములు వాము 5 భాగములు ఇవిక్రమముగా చూర్ణముచేసి మద్యముతో త్రాగిన గుల్మాదులునశించు. వామును ఇంగువ సైంధవలవణము యవక్షారము సౌవర్చలవణము కరక్కాయలు వీటిని మద్యమండముతో త్రాగిన గుల్మములు శూలలు నశించును.

హింగ్వాదిచూర్ణము.

శ్లో. హింగు త్రికటుకం పాఠాం హాపుషా మభయాం శఠీం. 35. అజమోదాజగంధే చ తింత్రిడీకామ్లవేతసౌ, దాడిమం పౌష్కరం

ధాన్య మజాజీం చిత్రకం వచాం. 36. ద్వౌ క్షారౌ లవణే ద్వే చ చవ్యం చైకత్ర చూర్ణయేత్, చూర్ణమేత త్ప్రియోక్తవ్య మన్నపానే ష్వనత్యయం. 37. ప్రాగ్భక్త మథవా పేయం మద్యే నోష్ణోదకేన వా, పార్శ్వహృద్వస్తిశూలేషు గుల్మే వాతకఫాత్మకే. 38. ఆనాహే మూత్రకృచ్ఛ్రే చ గుదే యోనిరుజాసు చ, గ్రహణ్యర్శో వికారేషు ప్లీహ్ని పాండ్వామయే ఽరుచౌ. 39. ఉరోవిబంధే హిక్కాయాం శ్వాసే కాసే గళగ్రహే, భావితం మాతులుంగస్య చూర్ణమేత ద్రసేన వా. 40. బహుశో గుటికాః కార్యాః కార్ష్మికాః స్యు స్తతో ధికం.

ఇంగువ శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు అగరుశొంఠి బోడతరము కరక్కాయలు కచ్చూరము అజామోదము కురంజివాము చింతపండు అమ్లవేతసము దానిమ్మ పుష్కరమూలము ధనియములు జీలకఱ్ఱ చిత్రమూలము వస యవక్షారముమున్నగువానిని త్రిలవణములు చవ్యము వీటినికలిపి పొడిచేసి అన్నపానాదులలో సేవించిన హితకరము. ప్రాతఃకాలపుభోజనమునకు ముందు మద్యముతోను వేడినీళ్లతో దీని త్రాగవలయును. పార్శ్వశూలము హృచ్ఛూలము వస్తిశూలము వాతకఫగుల్మములు ఆనాహము మూత్రకృచ్ఛ్రము గుదయోనిబాధలు మూలరోగములు ప్లీహరోగము పాండురోగము అరుచి ఱొమ్ముపట్టుట వెక్కిళ్లు శ్వాసము దగ్గు గళగ్రహము వీటియందు హితకరమగును. లేనిచో ఈ చూర్ణమును మాదీఫలరసముతో భావనచేసి ఒక్కొక్కతులపుమాత్రనుచేసి ధరించిన మేలగును.

హింగ్వాదిప్రతీవాపము.

శ్లో. పూతీకపత్రగజచిర్భటిచవ్యవహ్ని వ్యోషం చ సంస్తరచితం లవణోపధానం, దగ్ధ్వా విచూర్ణ్య దధిమండయుతం ప్రయోజ్యం గుల్మోదరశ్వయథు పాండుగదోద్భవేషు. 41. హింగుపుష్కరమూలాని తుంబురూణి హరీతకీం, శ్యామాం బిడం సైంధవం చ యవక్షారం మహౌషధం. 42. యవక్వాథోదకే నైత ద్ఘృతభృష్టం తు పాయయేత్. 43. తేనాస్య భిద్యతే గుల్మః సశూలః సపరిగ్రహః,

వచా హారీతకీ హింగుసైంధవరసామ్లవేతసం. 44. యవక్షారం యమానీం చ పిబే దుష్ణేన వారిణా, ఏతద్ధి గుల్మనిచయం సశూలం సపరిగ్రహం. 45. భినత్తి సప్తరాత్రేణ వహ్నేర్దీప్తిం కరోతి చ, పిప్పలీపిప్పలీమూల చిత్రకాజాజిసైంధవైః. 46. యుక్తా పీతా సురా హన్తి గుల్మమాశు సుదుస్తరం, నాదేయీ కుటజార్క శిగ్రుబృహతీ స్నుగ్బిల్వభల్లాతక, వ్యాఘ్రీకింశుకపారిభద్రకజటాపామార్గనీపాగ్నికం, వాసా ముష్కకపాటలాః సలవణాః దగ్ధ్వా జలే పాచితం, హింగ్వాది ప్రతివాపమేతదుదితం గుల్మోదరాష్ఠీలిషు. 47. హింగూగ్రగంధాబిడశుంఠ్య జాజీ హారీతకీపుష్కరమూలకుష్ఠం, భాగోత్తరం చూర్ణిత మేతదిష్టం గుల్మోదరాజీర్ణవిషూచికాసు. 48.

నెమలియడ్డుచెక్క జాజిపత్రి నాగకేసరములు రక్తచందనము చవ్యము చిత్రమూలము శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు వీటిని సైంధవలవణముతో కలిపి పాత్రలోవైచి కాల్చిచూర్ణముచేసి దధిమండముతో సేవించిన గుల్మములు ఉదరరోగములు పాండురోగము మున్నగునవి నశించును. ఇంగువ పుష్కరమూలము తుంబురులు కరక్కాయలు సౌవర్చలాదిలవణత్రయము శొంఠి వీటిని నేతితో వేయించి యవకషాయముతో త్రాగవలయును. వీనశూలములు గుల్మములు నశించును. వస కరక్కాయలు ఇంగువ సైంధవలవణము ఆమ్లవేతసము యవక్షారము వామము వీటిని వేడినీళ్లతో త్రాగవలయును. ఇది ఏడుదినములలో శూలలను జడసహితములగు గుల్మములను పోఁగొట్టి అగ్నిని దీపింపఁజేయును. పిప్పళ్లు మోడి చిత్రమూలము జీలకఱ్ఱ సైంధవలవణము వీటిని చేర్చిన మద్యము భయంకరములగు గుల్మరోగములను నశింపఁజేయును. నీటిప్రబ్బలి కోష్ఠు జిల్లేడు మునగ పెద్దములక జెముడుచెక్క మారేడు నల్లజీడివిత్తనములును దేవదారుచెక్క వ్రేళ్లు కడిమి చిత్రమూలము వాసపాటలిపుష్పము వీటిలో ఉప్పువేసి తగులఁబెట్టి నీటితో పక్వముచేసి ఇంగువ మున్నగు వానిని ప్రతివాపమును చేయవలయును. గుల్మము ఉదరరోగము అష్ఠీలవాతరోగము వీటికి హితమగును. ఇంగువ 1 భాగము వస 1 భాగము పేటుప్పు 3 భాగములు శొంఠి 4 భాగములు జీలకఱ్ఱ 5 భాగములు కరక్కాయలు 6 భాగములు పుష్కరమూలము 7 భాగములు చెంగల్వకోష్ఠు 8 భాగములు వీటిచూర్ణము గుల్మములను ఉదరరోగములను అజీర్ణములను విషూచికలను పోఁగొట్టును.

కాంకాయనగుటిక.

శ్లో. త్రిఫలా కాంచనక్షీరీ సప్తలా నీలినీ వచాః, త్రాయన్తీ హపుషా తిక్తా త్రివృత్సైంధవపిప్పలీః. 51. పిబే త్సంచూర్ణ్య మూత్రోష్ణవారిమాంసరసాదిభిః, సర్వగుల్మోదరప్లీహ కుష్ఠార్శః శోథ ఖేదితః. 52. శఠీం పుష్కరమూలం చ దన్తీం చిత్రక మాఢకీం, శృంగబేరం వచాం చైవ పలికాని సమాహరేత్. 53. త్రివృతాయాః పలం చైవ కుర్యా త్త్రీణి చ హింగునః, యవక్షారపలే ద్వే చ ద్వేపలే చామ్లవేతసాత్. 54. యమాన్యజాజీమరిచం ధాన్యకం చేతి కార్షికం, ఉపకుంచ్యజమోదాభ్యాం తథాచాష్టమికా మపి. 55. మాతులుంగరసేనైవ గుటికాః కారయే ద్భిషక్, తాసా మేకాం పిబే ద్ద్వే చ తిస్రో వాపి సుఖాంబునా. 56. అమ్లైశ్చ మద్యైర్యూషై శ్చ ఘృతేన పయసా థవా, ఏషా కాంకయనే నోక్తా గుడికా గుల్మనాశినీ. 57. అర్శోహృద్రోగశమనీ క్రిమీణాం చ వినాశినీ, గోమూత్రయుక్తా శమయే త్కఫగుల్మం చిరోత్థితమ్. 58. క్షీరేణ పిత్తగుల్మం చ మద్యై రమ్లై శ్చ వాతికమ్, త్రిఫలారసమూత్రైశ్చ నియచ్ఛే త్సాన్నిపాతికమ్. 59. రక్తగుల్మే చ నారీణా ముష్ట్రీక్షీరేణ పాయయేత్.

త్రిఫలములు జెముడు సాంబ్రాణిచెట్టు సప్తల నీలి వస కలుక్రానుగ బోడతరము కటుకరోహిణి తెల్లతెగడ సైంధవలవణము పిప్పళ్లు వీటిని చూర్ణము చేసి ఆవుమూత్రమును వేడినీళ్లను మాంసరసమును కలిపి త్రాగిన సమస్తములగు గుల్మములు ప్లీహాలు కుష్ఠులు వాపులు మూలరోగములు నశించును. కచ్చూరము పుష్కరమూలము దంతి చిత్రమూలము ఉఢకి (తొవరిమన్ను) కందులు శొంఠి వస వీటిని ఒక్కొక్క పలమును తెల్లతెగడ 1 పలము ఇంగువ 3 పలములు యవక్షారము 2 పలములు అమ్లవేతము 2 పలములు వాము అజమోదము అర్ధపలము చొప్పునను తీసికొని వీటిని చూర్ణము చేసి మాత్రలను మాచిపత్రిరసముతో కట్టవలయును. ఈమాత్రలలో ఒకటిగాని రెండిటినిగాని సేవించుచున్న మూలరోగము హృద్రోగము క్రిమిరోగములు వీటిని పోగొట్టును. గోమూత్రముతో సేవించిన పాతగిలిన గుల్మములనైనను పోగొట్టును. పిత్తగుల్మములకు

పాలతోను వాతగుల్మములకు మద్యమున్ను గుపులు పుపదార్థములతోను సేవింపవలయును. త్రిఫలములరసమును గోమూత్రముతో సేవించినచో సన్నిపాతగుల్మములు నశించును. స్త్రీలు రక్తగుల్మములయందు జెముడుపాలతో దీనిని సేవింపవలయును.

హపుషాద్యఘృతము.

శ్లో. హపుషా వ్యోష పృథ్వీకా చవ్యచిత్రక సైంధవైః, సాజాజీ పిప్పలీమూలీ దీప్యకై ర్విపచే ద్ఘృతమ్. 60. సకోలమూలకరసం సక్షీరం దధిదాడిమం, తత్పరం వాతగుల్మఘ్నం శూలానాహవిబంధనుత్. 61. యోన్యర్శోగ్రహణీదోష శ్వాసకాసాఽరుచిజ్వరమ్, పార్శ్వహృద్వస్తిశూలం చ ఘృత మేత ద్వ్యపోహతి. 62.

బోడతరము త్రిఫలములు చవ్యము చిత్రమూలము సైంధవలవణము జీలకఱ్ఱ మోడి అజమోదము వీటితో నేతినిపక్వముచేసి రేగుముల్లంగులరసమును పాలు పెరుగు మండము దానిమ్మ వీటిని కలిపి పక్వముచేసి ఘృతమునుచేసి సేవించిన వాతగుల్మములు శూలలు ఆనాహములు విబంధములు యోనిరోగములు మూలరోగములు శ్వాస దగ్గు అరుచి జ్వరము పార్శ్వశూలము హృచ్ఛూలము వస్తిశూలము వీటిని పోగొట్టును.

పంచపలకఘృతము.

శ్లో. పిప్పల్యాః పిచురర్థార్థో దాడిమా ద్విపలం పలమ్, ధాన్యాత్ పంచఘృతా చ్ఛుంఠ్యాః కర్షః క్షీరం చతుర్గుణమ్. 63. సిద్ధమేతైః ఘృతం సద్యో వాతగుల్మం చికిత్సతి, యోనిశూలం శిరః శూల మర్శాంసి విషమజ్వరాన్. 64.

పిప్పళ్లు అర్ధతులము దానిమ్మ 2 పలములు ధనియములు ఒకపలము నెయ్యి 5 పలములు శొంఠి కాలుపలము వీటికి నాలుగురెట్లు పాలు కలిపి నేతిని సిద్ధముచేసి సేవించిన వాతగుల్మములు యోనిశూలలు శిరశ్శూలలు మూలరోగములు విషమజ్వరములు నశించును.

త్ర్యూషణాదిఘృతము.

శ్లో. త్ర్యూషణత్రిఫలా ధాన్య విడంగం చవ్యచిత్రకైః, కల్కీకృతైః ఘృతం సిద్ధం సక్షీరం వాతగుల్మనుత్. 65.

త్రికటుకములు త్రిఫలములు వాయువిడంగములు చవ్యము చిత్రమూలము వీటిని కల్కముచేసి పాలుపోసి దీనియందు నేతిని సిద్ధముచేసి సేవించిన వాతగుల్మములు నశించును.

త్రాయమాణఘృతము.

శ్లో. జలే దశగుణే సాధ్యం త్రాయమాణా చతుఃపలమ్, పంచభాగస్థితం పూతం కల్కైస్సంయోజ్య కార్షికైః. 66. రోహిణీ కటుకా ముస్త త్రాయమాణా దురాలభాః, కల్కైస్త్వామలకీవీరా జీవన్తీ చందనోత్పలైః. 67. రసస్యామలకీనాం చ క్షీరస్య చ ఘృతస్య చ, పలాని పృథగష్టాష్ట దత్వా సమ్యగ్విపాచయేత్. 68. పిత్తగుల్మంరక్తగుల్మం విసర్పం పైత్తికం జ్వరమ్, హృద్రోగం కామలాం కుష్ఠం హన్యాదేతత్ ఘృతోత్తమమ్. 69. పలోల్లేఖాగతే మానే న ద్వైగుణ్యమిహేష్యతే, చత్వారింశత్పలం తేన తోయం దశగుణం భవేత్. 70.

పదిరెట్లనీటిలో 4 పలముల కలుకానుగను సిద్ధముచేసి అయిదవపాలునీరు మిగులుగలయప్పుడు వడియకట్టి ఒక్కొక్కతులము కరక్కాయ కటుకరోహిణి తుంగముస్తెలు కలుకానుగ యవాస క్షీరకాకోలి జీవంతి చందనము తెల్లకల్వ వీటికల్కమును ఉసిరికరసమును నేతిని పాలను 8పలములచొ॥ పోసిచక్కగాపక్వముచేసి సేవించినపిత్తవాతగుల్మములును విసర్పి పిత్తజ్వరము హృద్రోగను కామెల కుష్ఠు ఇయ్యవి నశించును. ఈవిధిలో పలముపలమగిన రెండురెట్లుగాచేకొనరాదు. కావున 44 పలముల నీరు పదిరెట్లుగా నగును.

ద్రాక్షాఘృతము.

శ్లో. ద్రాక్షా మధుక ఖర్జూరం విదారీం సశతావరీమ్, పరూషకాణి త్రిఫలాం సాధయేత్పలసమ్మితామ్. 71. జలాఢకే పాదశేషే రస మామలకస్య చ, ఘృత మిక్షుర సం క్షీర మభయాకల్కసాధితమ్. 72. సాధయేత్తు ఘృతం సిద్ధం శర్కరాక్షౌద్రపాదికం, యోజయేత్పిత్తగుల్మఘ్నం సర్వపిత్తవికారనుత్. 73. సాహచర్యాదిహ పృథగ్ఘృతాదేః క్వాథతుల్యతా.

ద్రాక్ష యష్టిమధుకము ఖర్జూరము విదారికంద పిల్లపీచర చేదుపొళ్ళ త్రిఫలములు వీటిని ఒక్కొక్కపలము చొ॥ సాధింపవలయును. పిమ్మట నొకయాఢకపు నీటిలో వైచి వండి నాలుగవపాలు మిగిలినప్పుడు ఉసిరికరసము నెయ్యి చెఱకుపాలు నాలుగవపాలు కరక్కాయకషాయము వీటిని కలిపి ఘృతమును సిద్ధము చేసి కండచక్కెరను

తేనెను కలిపి సేవించిన పిత్తగుల్మములు పిత్తవికారములు నశించును. ఈవిధిలో సాహచర్యమును బట్టినేయ మొదలగు వానికి క్వాథతౌల్యము గ్రహింపదగును.

ధాత్రీషట్పలఘృతము.

శ్లో. ధాత్రీఫలానాం స్వరసే షడంగం పాచయేద్ఘృతం. 74.
శర్కరాసైంధవోపేతం తద్ధితం సర్వగుల్మినామ్.

ఉసిరికరసములో షడంగఘృతమును పక్వముచేసి కండచక్కెర సైంధవలవణమును కలిపి త్రాగిన గుల్మరోగములు నశించును.

భార్గీషట్పలకఘృతము.

శ్లో. షడ్భిః పలైర్నగధజా ఫలమూల చవ్యవిశ్వౌషధజ్వలనయావజకల్కపక్వమ్, ప్రస్థం ఘృతస్యదశమూల్యురుబూకభార్గీ క్వాథే పృథక్ పయసి దధ్ని చ షట్పలాఖ్యమ్. 75. గుల్మోదరారుచి భగందర వహ్నిసాద కాసజ్వర క్షయశిరోగ్రహణీ వికారాన్, సద్యః శమం నయతి యే చ కఫానిలోత్థాన్ భార్గ్యాఖ్యషట్పల మిదం ప్రవదన్తి తత్జ్ఞాః. 76.

పిప్పళ్లు మోడి చవ్యము చిత్రమూలము శొంఠి యవక్షారము వీటినిపలము చొ॥ తీసికొని కల్కముచేసి నెయ్యి 16 పలములు దశమూలములు ఆముదము భారంగి వీటిని కషాయములో పాలలో పెరుగులో కలిపి సిద్ధముచేసి సేవించిన గుల్మము ఉదరరోగము అరుచి భగంధరము మందాగ్ని కాసజ్వరము క్షయ శిరోరోగము మూలరోగము మిక్కిలి త్వరగా నశించును.

క్షీరషట్పలకఘృతము.

శ్లో. పిప్పలీ పిప్పలీమూల చవ్యచిత్రకనాగరైః, పలికైః సయవక్షారైస్సర్పిఃప్రస్థం విపాచయేత్. 77. క్షీరప్రస్థేన తత్సర్పిర్హన్తి గుల్మంకఫాత్మకమ్, గ్రహణీ పాండురోగఘ్నం ప్లీహా కాస జ్వరాపహమ్. 78.

పిప్పళ్లు మోడి చవ్యము చిత్రమూలము శొంఠి యవక్షారము వీటిని ఒకొక్కపలము చొ॥ను 16 పలముల నేయిని చేర్చి 16 పలముల పాలలో పక్వముచేసి సిద్ధముచేసి సేవించిన కఫగుల్మములు గ్రహణిరోగములు పాండురోగము ప్లీహ కాసజ్వరములు నశించును.

భల్లాతకఘృతము.

శ్లో. భల్లాతకానాం ద్విపలం పంచమూలం పలోన్మితమ్, సాధ్యం విదారీగంధాఖ్య మాపోథ్య సలిలాఢకే 79. పాదావశేషే పూతే చ పిప్పలీం నాగరం వచామ్, విడంగం సైంధవం హింగు యావశూకం బిడం శఠీమ్. 80. చిత్రకం మధుకం రాస్నాం పిష్ట్వా కర్షసమాన్భిషక్, ప్రస్థం చ పయసో దత్వా ఘృతప్రస్థం విపాచయేత్. 81. ఏతద్భల్లాతకం నామ కఫగుల్మహరం పరమ్, ప్లీహపాండ్వామయశ్వాసగ్రహణీకాసగుల్మనుత్. 82.

నల్లజీడివిత్తులు 2 పలములు, లఘుపంచమూలములు విదారికంద చందనము వీటి నొకఆఢకపునీటిలో వైచికాచి నాల్గవపాలుమిగిలియున్నప్పుడు వడియకట్టిదానియందు శొంఠి వస వాయువిడంగములు సైంధవలవణము ఇంగువ యవక్షారము కచ్చూరము చిత్రమూలము మధుకము రాస్న వీటిని కాలుకాలు పలము చొ॥ తీసి నూరి కలిపి 16 పలముల పాలుపోసి 16 పలముల నేయి నింద పక్వముచేసి సేవించిన కఫగుల్మములు ప్లీహపాండు శ్వాసరోగములు గ్రహణులు దగ్గులు గుల్మములు నశించును.

రసోనాదిఘృతము.

శ్లో. రసోనస్యరసే సర్పిః పంచమూలరసాన్వితం, సురారనాల దధ్యమ్ల మూలకస్వరసైస్సహ. 83. వ్యోషాదాడిమవృక్షామ్ల యమానీ చవ్యసైంధవైః, హింగ్వమ్లవేతసాజాజీ దీప్యకైశ్చ పలాన్వితైః. 84. సిద్ధం గుల్మగ్రహణ్యర్శః శ్వాసోన్మాద క్షయజ్వరాన్, కాసాపస్మార మందాగ్ని ప్లీహశూలానిలాన్ జయేత్. 85.

ఉల్లిరసమును పంచమూలములరసమును మద్యము గంజి పెరుగు ముల్లంగిరసము మునగరసము శొంఠి మిరియములు పిప్పళ్లు దానిమ్మబెరడు మాచికాయ ఓమము చవ్యము సైంధవలవణము ఇంగువ ఆమ్లవేతసము జీలకఱ్ఱ కొడిసెపాలవిత్తులు ఇవి పలము చొప్పున కలిపి ఘృతమును సిద్ధముచేసి సేవించిన గుల్మము గ్రహణులు మూలరోగములు శ్వాస పిచ్చి క్షయ జ్వరము దగ్గు మందాగ్ని ప్లీహ శూలలు వాతరోగములు మృగిరోగములు మొదలగునవన్నియు నశించును.

దంతీహరీతకీగుడములు.

శ్లో. జలద్రోణే విపక్తవ్యా వింశతిః పంచ చాభయాః, దన్త్యాః పలాని తావన్తి చిత్రకస్య తథైవచ. 85. తేనాష్టభాగశేషేణ పచే

ద్దస్తీసమం గుడం, తాశ్చాభయా త్రివృ చ్చూర్ణా త్తైలా చ్చాపి చతుఃపలం. 87. పల మేకం కణాశుంఠ్యోః సిద్ధే లేహే చ శీతలే, క్షౌద్రం తైలసమం దద్యా చ్చతుర్జాతపలం తథా. 88. తతో లేహ పలం లీఢ్వా జగ్ధ్వా చైకాం హరీతకీం, సుఖం విరిచ్యతే స్నిగ్ధో దోష ప్రస్థ మనామయః. 89. ప్లీహాశ్వయథు గుల్మార్శో హృత్పాండు గ్రహణీ గదాః, శామ్య న్త్యరుచ్యర్తి విషమజ్వరకుష్ఠా న్యరోచకాః. 90.

25 కరక్కాయలను ద్రోణపునీటిలో పక్వముచేసి దంతి చిత్రమూలము వీటిని 25 పలములచొప్పున వైచి పాకముచేసి 25 పలముల బెల్లమునందుచేర్చి పక్వముచేసి తెల్లతెగడ చూర్ణము 3 పలములును తైలము 4 పలములు పిప్పళ్లు శొంఠి పలముచొప్పున వైచి లేహమును చేసి చల్లపడిన పిమ్మట 4 పలముల తేనె లవంగపట్ట జాపత్రి ఏలకులు నాగకేసరములు వీటిచూర్ణమును 1 పలముకలిపి ఒకపలము లేహమునుచొప్పున సేవింపవలయును. పిమ్మట ఒకకరక్కాయను తినిన సుఖముగా విరేచనము కలుగును. అనేక దోషము లుపశమిల్లును. ప్లీహ వాపు గుల్మరోగము హృద్రోగము పాండురోగము గ్రహణిరోగము గ్లాని విషమజ్వరము కుష్ఠము అరోచకము ఇవియన్నియును శాంతించును.

వృశ్చీరాద్యరిష్టము.

శ్లో. వృశ్చీర మురుబూకం చ వర్షాహ్వాం బృహతీద్వయం, చిత్రకంచ జలద్రోణే పచే త్పాదావశేషితం. 91. మాగధీ చిత్రక క్షౌద్ర లిప్తకుంభే నిధాపయేత్, మధునః ప్రస్థ మావాప్య పథ్యా చూర్ణార్ధసంయుతం. 92. వ్యుషోషితం దశాహం చ జీర్ణభుక్తః పిబే న్నరః, అరిష్టోయం జయే ద్గుల్మ మవిపాకం సుదుస్తరమ్. 93.

తెల్లగలిజేరు ఆముదపుచెక్క గలిజేరు వాకుడు చిత్రమూలము వీటిని ఒకద్రోణమునీటిలో పాకముచేసి నాల్గవపాలునీరు మిగిలియున్నప్పుడుపిప్పళ్లు చిత్రమూలము తేనె వీటితోపూసిన కలశములో దానిని పోసియుంచి 16 పలముల కరక్కాయపొడి కలిపి పదిరోజులుంచి జీర్ణించెడియన్నముగలవాడు సేవింపవలయును. ఇయ్యది పక్వముకాని గుల్మములనైనను జయించును.

రక్తగుల్మోపాయములు.

శ్లో. రౌధిరస్య తు గుల్మస్య గర్భకాలవ్యతిక్రమే, స్నిగ్ధస్విన్న శరీరాయై దద్యాత్ స్నిగ్ధం విరేచనమ్. 94. శతాహ్వాచిరబిల్వత్వ